KÖNYVTÁROSOK KISKÖNYVTÁRA

VÁROSI KÖNYVTÁR (1896-1919)
FŐVÁROSI NYILVÁNOS KÖNYVTÁR (1920-1945)

SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR-TUDOMÁNYI CIKKEI ÉS TANULMÁNYAI

1

FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR
BUDAPEST

SZABÓ ERVIN

magyar nyelven megjelent könyvtártudományi, művelődéspolitikai cikkeinek, tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye. 1900—1918

СБОРНИК

статей, очерков и рецензий
ЭРВИНА САБО
по библиотековедению и по вопросам народного образования
опубликованных на венгерском языке
в 1900—1918 гг.

Recueil des articles, études et critiques d'
ERVIN SZABÓ
au sujet de la bibliothéconomie et de la
politique culturelle — parus en langue hongroise
1900—1918

Collection of
ERVIN SZABÓ's
articles, studies and critiques on library science and cultural
policy published in Hungarian.
1900—1918

Sammlung der in ungarischer Sprache erschienenen
bibliothekswissenschaftlichen und kulturpolitischen
Artikeln, Studien sowie Kritiken
ERWIN SZABÓ's
1900—1918

SZABÓ ERVIN

MAGYAR NYELVEN MEGJELENT
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI, MŰVELŐDÉSPOLITIKAI
CIKKEINEK, TANULMÁNYAINAK
ÉS KRITIKÁINAK GYŰJTEMÉNYE
1900—1918

KŐHALMI BÉLA
tanulmányával

Kiadta a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár,
Szabó Ervin halálának negyvenedik évfordulója alkalmából

BUDAPEST, 1959

KÖNYVTÁROSOK KISKÖNYVTÁRA
1. SZÁM

Szerkesztőbizottság:
Marót Miklós, Pataki Ferenc, Remete László, Révész Ferenc,
Tiszay Andor, Zoltán József

Összegyűjtötte, jegyzetekkel ellátta és sajtó alá rendezte
TISZAY ANDOR

Átnézte:
KŐHALMI BÉLA

A borító SÁRDY KÁROLY *terve*

Felelős kiadó a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár igazgatója

18288. Franklin-nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi utca 28.
Felelős vezető: Vértes Ferenc

ELŐSZÓ

A „Könyvtárosok kiskönyvtára" c. sorozatot már évekkel ezelőtt el akarta indítani a könytár vezetősége, de a kiadványsorozat megjelenését eddig külső okok késleltették. Így csak 1959-ben láthatott napvilágot ennek első száma. Ezzel a sorozattal — bibliográfiai kiadványainkkal párhuzamosan — segítséget kívánunk nyújtani könyvtárosainknak a szakmai problémák megismeréséhez.

A sorozat első kötetével immár egy évtizede súlyosan ránknehezedő szellemi és erkölcsi adósságunkat törlesztjük le.

Szabó Ervinnek, a modern magyar könyvtártudomány megalapítójának, könyvtárunk névadójának szakmai tárgyú műveit összegyűjteni és kiadni: halaszthatatlan kötelessége volt könyvtárunknak.

A gyűjteményben helyetfoglaló anyag, nyugodtan mondhatjuk, alappillére a magyar könyvtártudománynak.

A gyűjteményben Szabó Ervinnek, saját életrajzával együtt, összesen 77 cikkét és tanulmányát közöl-

jük teljes egészében, ezen kívül 43 könyvkritikájának és 43 idegennyelvű könyvtári, illetve irodalmi vonatkozású művének bibliográfiáját, Szabó Ervin élete utolsó 18 évének termését. Mindent összegezve 163 művét, az eddig ismert és felkutatott t e l j e s szakmai anyagot.

Hisszük, hogy munkánk könyvtárosaink körében termékeny talajra talál.

RÉVÉSZ FERENC
a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár igazgatója.

SZABÓ ERVIN, A KÖNYVTÁROS

Egy kolligátum van kezeim között Szabó Ervin hagyatékából. Ő maga állította össze fontosabb könyvtártudományi munkáiból. Az első tanulmány 1900-ból való és a Magyar Könyvszemlé-ben jelent meg „A porosz könyvtárak lajstromozási rendszere", (15 lap), az utolsó 1913-ból való és a „Világ" c. napilapban jelent meg: mindössze 25 cikk, tanulmány, brosúra, bírálat és röplap-bibliográfia. Nyilván az az anyag, amit a *legfontosabbnak* tartott, mert ez irányú munkássága 1913 után még folytatódott. (Utolsó tanulmánya: „Műveltség és kultúra" 1918-ban jelent meg.) Nem a témák ihletéből fogant cikkek, tanulmányok ezek, hanem a könyvtári terveiért és az egész magyar könyvtárügy és könyvtári közvélemény gyökeres újjászervezéséért folytatott szívós harcai közben született alkotások. Egyetlen egyet nem találunk köztük olyat, amely ne valami hadállásból származott volna. Egy renyhe és kulturális kérdések iránt lagymatag érdeklődést tanúsító társadalmi környezet felbujtásának szándéka vezeti tollát mindenütt. Ám ez a kolligátum nem a teljes örökség, amit a tudós, a szocialista teoretikus, a történész és forradalmár könyvtártudományi munkálatokban reánk hagyott. Az a bibliográfia, amelyet Szabó Ervin halálának negyvenedik évfordulójára Tiszay Andor

összeállított, ennél jóval gazdagabb hagyatékról: 77 könyvtártudományi tanulmányról, bibliográfiáról, cikkről, bírálatról, katalógusról ad számot. De nem az a fontos, hogy ez a talán még mindig nem teljes örökség több, hanem az, hogy az *egész* is árasztja magából azt, amit a válogatott anyagból álló kolligátum: a vita-zajt, a magyar szellemi élet felkent bajnokaival történt összecsapásokat, a magyar könyvtárügynek ártó amatőrök szelíd kioktatását, a felületesen gáncsoskodó jóhiszemű laikusok és a könyvtártan minutiáinak ismeretével felvértezett, rosszhiszemű kollégák leintését s végül valamelyik írásában a sóhajszerű jóslatot, hogy amiért éveken át harcolt, a nagy fővárosi nyilvános könyvtár mégsem lesz meg. Nem tehette hozzá, hogy nem egyedül a nagypolgárság rövidlátása és a szocialista könyvtárigazgatóval szemben tanúsított bizalmatlansága, hanem a könyvtárügy barátainak lanyhasága miatt. Akármilyen szemszögből nézzük ezt a könyvtártudományi örökséget: benne van az egész Szabó Ervin, a kor legjobb könyvtárosainak tudásával rendelkező könyvtáros —, a könyvtári apró munkát végző könyvtárosé is — de benne van a társadalmat átalakítani törekvő forradalmár is. Könyvtárügyünk elmaradottságának rajzával leleplezi a századforduló Magyarországának kulturális és társadalmi elmaradottságát is: a kristály tisztaságát csillogtató, higgadt írásaival, a fogalmak tisztázásával, elemzéseivel, mindig a legfontosabb kérdések előtérbe helyezésével harci területen jár. A magyar könyvtárügy *élő problémáival foglalkozó könyvtártudomány az ő harcos írásaiban született meg.*

II.

Az ungvári gimnazista Szabó Ervin, a gimnázium ifjúsági könyvtárának nyomtatott katalógusával kezdi el könyvtárosi pályáját. Bécsi egyetemi évei alatt Bécs könyvtáraival ismerkedik meg; a porosz katalogizáló szabályzat részletes elemzését és bírálatát még egyetemi hallgató korában végzi el, de kitűnik ebből az írásból is, hogy nem könyvtárosi szorgalmi munka, hanem felkészülés. A porosz szabályzat különösebben nemcsak azért érdekli, mert egy jó könyvtárosnak ezt ismernie kellett, hiszen „a tudomány és a könyvtárak érdekei egyaránt követelik egységes katalogizálási szabályok követését", „Angliában és Amerikában már régen s most már Olaszországban és Franciaországban is meghonosodtak", és nemcsak azért, mert Poroszország könyvtárai *összesített katalógus* felállítására készülnek, sokkal inkább azért, hogy tanulmánya befejező mondatába szelíd figyelmeztetést foglaljon a magyar könyvtárosok címére: *„Vajjon Magyarországon e téren is addig várnak, amíg éppen a német példát lehet majd követni."* Egyetemi hallgató korára esik a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Könyvtára 1902-ben megjelent közel 900 lapos nyomtatott katalógusának szerkesztői munkája és a rákövetkező évben — ez már doktorrá avatása éve — elkészíti a Társadalomtudományi Társaság Pulszky Ágost könytárának nyomtatott betűrendes katalógusát, melyhez bevezetőt is ír.

Ez volt a pályakezdése.

1904-ben kinevezik a Fővárosi Statisztikai Hivatalhoz csatolt nyilvánossá lett könyvtár könyvtárosává. Pályájának új, döntő szakasza kezdődik, de 3—4 évig

még céltudatos, csendes könyvtári munka előzi meg a harcos kiállás éveit.

Úgy kellene írnom eddigi és ezutáni könyvtártudományi munkáiról, hogy a sorok mögött felvetítsem mozgalmi munkáját, a szociáldemokrata munkások, a szakszervezetekben és a Szocialista Diákok körében végzett oktató munkáját; újságírói munkáját az akkor még hetente egyszer megjelenő Népszavában, a párt németnyelvű lapjában is, élénk részvételét a Társadalomtudományi Társaság vitáiban (A materialista történelemelmélet — A társadalmi fejlődés irányai — Jászi Oszkárral folytatott vitáját az egységes francia szocialista párt programjáról), ismertetnem kellene két tanulmányát az európai munkásmozgalom irányairól, brosúráját a szindikálizmus és szociáldemokrácia szembesítéséről. És dolgozik már ekkor Marx és Engels válogatott művei, 3 kötetre tervezett jegyzetes kiadásának első kötetén. (A „jegyzetek" olykor tanulmányokká mélyültek). A Társadalomtudományi Társaságban és folyóiratában, a Huszadik Században kifejtett munkásságával eléri, hogy a Társaság megtisztul az oda nem való reakciós elemektől, Andrássy Gyulától, Gratz Gusztávtól és társaitól; ettől fogva — majd a szociáldemokrata párt jobboldali vezetőségével való szakítás után — a Társadalomtudományi Társaság, a Huszadik Század, majd a Bárczy István és Wildner Ödön alapította haladó szellemű „Népmivelés" és a Társadalomtudományok Szabad Iskolája lesz a fóruma. Bíráló szelleme mind e területeket mágneses mezőkké alakítja át.

A csendes belső munka évei a Fővárosi Statisztikai Hivatal könyvtárában 1904—1910-ig a könyvtári állomány reviziójával, a tizedes osztályozás bevezetésével s a könyvtár szerzeményezésének éles profilú kialakí-

tásával telnek el. Úgy véli, hogy a főváros régi anyaggal megáldott nagy könyvtárai láncába helyes lesz beilleszteni egy olyan társadalomtudományi könyvtárat, amely azt az irodalmat gyűjti, amely a társadalom minden tagjának mindennapi problémáival foglalkozik. 1907-ben már meg is kezdi az anyag feltárását kutatók számára úgy, hogy a szakkatalógus anyagát részekre bontja és nyomtatásban kiadja. Így jelenik meg „A lakáskérdés és a városszabályozás kapcsolatos kérdései" (1907); „A községi pénzügyek" (1908); a „Községi szocializmus" (1909), valamennyi Szabó Ervin szerkesztésében.

A belső könyvtári munka nyugodtnak igérkező éveiben érlelődtek Szabó Ervin tervei egy nagy központi közművelődési könyvtár létesítése céljával és ekkor vetődtek eléje az országos könyvtári problémák. Egy fővárosi központi könyvtár gondolatának, sőt egy országos könyvtárénak is, voltak némi hagyományai. Az elmúlt század parlamenti vitái és az egyesített főváros közgyűlési jegyzőkönyvei megörökítették e tervek bukásának történetét, de a XX. század első évtizedének fővárosa számára e tervet új formába kellett önteni. Mindenekelőtt pedig nem lehetett a kérdéshez hozzányúlni a fővárosi könyvtárak és olvasói igényeinek és az egész ország népkönyvtári ügyeinek megvizsgálása nélkül. Meg kellett vizsgálnia a főváros és az ország közművelődés-ügyének átfogó kérdéseit. A pártban és a Társadalomtudományi Társaságban a szocialista elmélet tisztaságáért folytatott vitái után most könyvtári területen a nagy átfogó problémák felvetésével kellett tisztáznia fogalmakat, leleplezni mulasztásokat, propagandát kifejtenie olyan könyvtári intézmények érdekében, amelyek a nyugati országokban, a szomszédos Bécsben is már eredmé-

nyesen szolgálták a közművelődés ügyét és megteremtették a kutató munka új lehetőségeit is. Melyek voltak ezek az átfogó kérdések, amelyeket alkalmasnak vélt arra, hogy megbolygassák a tán mégis létező, csak lappangó könyvtári közszellemet:

1. Az olvasmányok megválasztásának kérdései a népkönyvtárakban, 2. a főváros könyvtári ellátottsága és tudományos könyvtárainak gyűjtőköre, 3. a könyvtárak kooperációja, 4. a könyvtári szolgáltatások olcsósága vagy drágasága — a kölcsöndíj kérdése.

1907 — a könyvtári viták kezdetének éve, — két ízben adott Szabó Ervinnek alkalmat arra, hogy a könyvtárügy két centrális kérdésében állást foglaljon. Úgy is megfogalmazhatjuk, hogy Szabó Ervin két alkalmat ragadott meg arra, hogy fontos könyvtári kérdésekre irányítsa a közfigyelmet. Előcsatározások voltak a nagy fővárosi közművelődési könyvtár érdekében megvívandó harchoz.

1906 májusában a szabadkőművesek által alapított és fenntartott Szabad Lyceum és az Erzsébet Népakadémia választmánya elhatározta, hogy a szabadoktatással foglalkozó összes intézmények bevonásával országosan vitatja meg a szabadtanítás elvi és módszertani kérdéseit. Pályi Sándor főtitkár így indokolta meg a kongresszus összehívásának szükségességét: „Nem szabad *csak* a kormány támogatására támaszkodnunk. A felnőttek oktatása társadalmi kérdés... Közös munkára kell egyesíteni a szabadoktatást érdeklő minden intézményt".

A kongresszust 1907 októberére Pécsre hívták össze. 140 népműveléssel foglalkozó egyesület jelentette be részvételét, — köztük az állam által fenntartottak is — jelen volt a Budapesti Katholikus Körtől

kezdve a Vas- és Fémmunkás Szövetségig a legváltozatosabb színárnyalatokban minden nacionalista, klerikális, szabadgondolkodó és szocialista szervezet képviselője.

Szabó Ervin a kongresszusnak könyvtári és múzeumi kérdésekkel foglalkozó második szakosztályában szólalt fel a T. T. és a T. T. Szabad Iskolája nevében Ferenczi Zoltán előadó előterjesztése után, aki csak néhány mondatban fejtette ki azt a fontos kérdést, hogy az országos népkönyvtári és vándorkönyvtári hálózat olvasmányai összetételében tulajdonképpen milyen célokat kell hogy kövessen. Elég volt ebből az a néhány mondat is, kicsengett belőle a félfeudális társadalom kultúrpolitikusainak jól ismert formulája: „harcolni a magyar nemzetre végzetessé válható internacionálé és a nép kihasználása ellen; emelni a politikai érettséget".

Szabó Ervin *„Általános irányelvek népkönyvtárak könyveinek megválogatására"* c. előadásában rátapintott a tartalmi feladat kérdésére: „Azon a nézeten vagyunk, hogy semmiféle társadalmi intézményt nem lehet tartósan fönntartani, amely nem a tömegnek, helyesebben a társadalom egy vagy esetleg több rétege, osztálya szükségleteiből, tehát érdekéből fakad és annak tovább is megfelel. Bizonyos, — mondja — hogy minden intézményt, amely akár eredeti céljától eltért, akár azon tömegek szükségletei változtak, melyeket kielégíteni hivatva volt, csakis kényszerrel — a politikai és jogi hatalom esetleg szelídebb, a fegyveres hatalom durvább kényszerével — lehet fönntartani" ... „... a könyvtárak eleinte azzal a bevallott tendenciával létesültek, hogy a tudásnak és műveltségnek félelmetes különbségeit a vagyonos osztályok és proletárok között áthidalják, be nem vallott, de

összeállításuk elveiből igen sokszor kétségbevonhatatlanul kitűnő föladatuk ellenben az, hogy u.n. hazafias, erkölcsös, vallásos irodalommal *nem tudásukat hanem erkölcsüket* hozzák közelebb a vagyonos osztályokéhoz, vagyis a lázadás „szellemét öljék ki belőle", — Szabó Ervin a népkönyvtári szakosztály részére beterjesztette *„Általános irányelvek népkönyvtárak könyveinek megválogatására"* c. szillabusát, melyben a — tovább e helyen nem követhető — okfejtéséből folyó feladatokat szabatosan összefoglalja. Az „Irányelvek" klasszikus tömörségű írásmű; egy adott politikai és társadalmi helyzetben kimondható és hírdethető elvek bátor megfogalmazása. Tovább menni hiba lett volna. Néhány pregnáns megállapítását nem hagyhatjuk el. A 3. pont utolsó mondata így szól: *„... a népkönyvtár is eltéveszti hivatását, ha egyetlen társadalmi, politikai vagy tudományos irányzat szolgálatába szegődik"*. A 4. pont így kezdődik: „Nem tartozhatik a népkönyvtár feladatai közé, hogy a „hazafiasságot", a „vallást", a „nemzeti eszmét" stb. védelmezze, terjessze. *Hazafisága, vallása, nemzeti eszméje minden osztálynak van s mindenkié más."* A 7. pontja így szól: „Az egyetlen követelmény, amelyet minden irány és minden párt irodalmi képviselete iránt támasztani kell az, *hogy tudománya színvonalán álló becsületes munka legyen"**

A kongresszus határozatokat nem hozott a két egymással szöges ellentétben álló világnézetű tábor fellépése következtében. A konzervatív-dogmatikus világnak ellentáborát a kongresszuson a szervezett munkásság és a Huszadik Század emberei alkották. Ekkor nézett először szembe vita keretében a letűnő

* A kiemelések a Kongresszus Naplója szerint történtek. K. B.

világ a jövőbe néző elmélettel és gyakorlattal. Sok értékes konkrét javaslat hangzott el, de nem nőtt, nem is nőhetett ki belőle olyan szervezet, amely a különböző irányzatú erőfeszítéseket egységbe tömöríthette volna.

Ugyancsak 1907-ben jelent meg a Huszadik Században Szabó Ervin és Madzsar József egymáshoz csatlakozó bírálói cikke* A budapesti tudományegyetemi könyvtár olvasótermének címjegyzékéről, amelyben tudományos könyvtáraink két fontos problémáját világítja meg ugyanakkor, amikor kimutatja, hogy a fővárosnak úgyszólván egyetlen nagy általános tudományos könyvtára milyen szégyenletesen elmaradt a társadalomtudományi, orvosi tudományok stb. segédkönyveinek beszerzése tekintetében. A cikkek elején csillag alatt Szabó Ervin a következőket írja: „Minden olyan irányú vád megelőzése céljából, hogy ez a közlemény talán a pécsi kongresszus utóhangja, utólagos kis „hecc" a hivatalos tudomány ellen, stb. kijelenti az első bírálat szerzője, hogy a cikket még június havában, tehát olyan időben, amikor a pécsi eseményeket senki sem sejthette, felajánlotta a bizonyára *gutgesinnt* Budapesti Szemlé-nek, és pedig levélben, de választ sem kapott." Szabó Ervin a segédkönyvtári katalógus alapos elemzése során (elemzése kiterjed a British Museum Fortescue-féle tárgyszó-katalógusának a magyar egyetemi könyvtár segédkönyvtárába kívánkozó segédkönyvkészlettel való összehasonlítására) felveti a szigorú válogatás elvét a szerzeményezésben tekintettel az irodalmi termelés óriási arányaira és a mindinkább szaporodó

* Az egyetemi könyvtárról = Huszadik Század. 1907. II. p. 350. lap.

speciális szakkönyvtárakra. A másik fontos kérdés, amit érint: „a könyvtáraknak olyan emberek kellenek, akik ki tudják válogatni a könyváradatból azt, ami egy-egy tudományágban tényleg megőrzésre méltó, ami problémákat vet föl, vagy sajátosan megold, ami helyesen, tisztán, világosan exponál tanokat, szóval ami haladást jelent vagy eredményt megrögzít a tudományok fejlődésében." Alig kétséges — írja — hogy ezek csak specialisták lehetnek, biológusok a biológiai, botanikusok a botanikai, közjogászok a közjogi, orvosok az orvostudományi, filológusok a nyelvészeti szakok vagy könyvtárak számára. Mert képtelen megítélni még ezen szakmák egy-egy irodalmi termékének tudományos értékét is az, aki magát a szaktudományt *à fond* nem ismeri". Mikor a British Museum katalógusával való egybevetés után megállapítja, hogy a magyar egyetemi hallgató az alapvető magyar problémákról, az aktuális magyar kérdésekről még annyira sem tájékozódhatik a könyvtár egyetlen szakkatalógusából, mint a B. M. ötéves jegyzékéből, azt írja, hogy ez „nem is lesz másképp mindaddig, amíg nálunk is nem szakítanak azzal a hagyománnyal, hogy csak filológus lehet könyvtáros". A könyvtár falán messze túlnéző éberségét, érzékenységét, melylyel a könyvtári területet érintő minden jelenségre villámgyorsan reagál, a bírálat befejező része szemlélteti. Készül az állami könyvtárosok képesítéséről szóló törvény és félti tőle a magyar tudományos élet jövőjét. Ezt írja: „De ha majd elkészül az állami könyvtárosok képesítéséről szóló törvény, melynek előkészítésére alighanem az egyetemi könyvtár vezetőségének is lesz befolyása, akkor csodálkozva látja majd ország-világ, hogy Magyarországon eddig a törvény legalább nem tiltotta más szakférfiak alkalma-

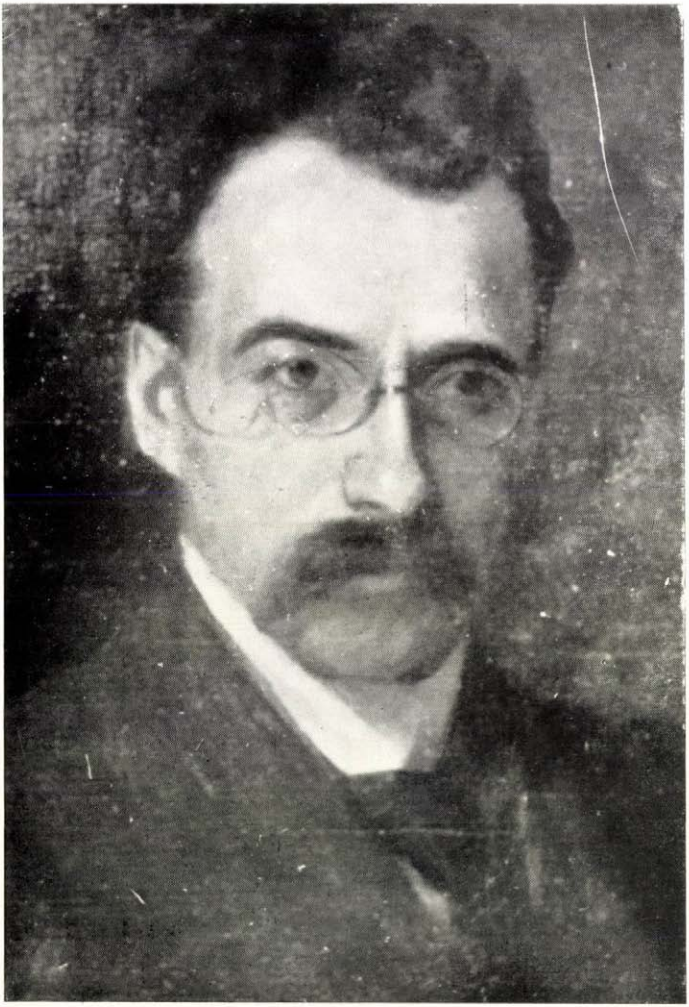

Hilberth Irén festménye

zását a könyvtárakban, azontul azonban kizárólag filológusok gyakorlótere lesz az állami könyvtárak anyaga. *Mert ez a terv** és nem hisszük, hogy ezen proskribált folyóiratban megjelenő írásunknak bármi csekély hatása lenne majd erre. És a magyar könyvtárak is olyan képet mutatnak majd, mint a katonai nagygyakorlatok után a paraszt vetése: az uralkodó hatalom pusztító hadjáratáét Magyarország szellemi és anyagi kultúrája ellen."

A Szabó Ervinéhez csatlakozó Madzsar-féle bírálat az Egyetem segédkönyvtárának orvostudományi részéről éppoly lesújtó, mint a társadalomtudományi részről írott. Madzsar József, az orvos, néhány évvel e bírálat után (a Fővárosi Könyvtár újjászervezése és önállósulása után) a könyvtár aligazgatója, a fiókkönyvtári hálózat alapjainak megteremtője így végzi be bírálatát: „Ez a három ur (a katalógus két szerkesztője és a könyvtár igazgatója K. B.) komoly előtanulmányainak segedelmével sok esztendővel veti vissza Magyarország közegészségügyét".

E vitákra következő évek 1908-tól 1914-ig, a létesítendő nagy Fővárosi Közművelődési Könyvtár érdekében végzett propaganda, az alapelvek, majd a könyvtár építési terveinek kidolgozása évei. Bárczy István, miután rendbe tette, modernizálta a főváros közoktatásügyét, megteremtette a Fővárosi Pedagógiai Szemináriumot, a szakfelügyeletet, a városi zeneiskolákat, a Városi Képtárat, nagy érdeklődéssel fordult a könyvtárügy felé s egy építendő könyvtárpalota és kultúrház céljaira az addig heverő millenniumi alapot kívánta felhasználni. Első intézkedése a Fővárosi Könyvtár függetlenítése volt; leválasztotta

* Kiemelés Szabó Ervintől. K. B.

a Fővárosi Statisztikai Hivataltól, igazgatójává Szabó Ervint nevezte ki, a második: megbízást adott Szabó Ervinnek egy a Főváros Közgyűlése elé terjesztendő Emlékirat kidolgozására fővárosi könyvtár létesítése ügyében. Az Emlékirat hamarosan elkészült, ezt követően az Emlékiratot a polgármester által összehívott kultúrpolitikusok és könyvtárosok köréből összehívott szakértekezlet tárgyalta meg, de mindez — mint a később történtekből kiderült, — csak a propagandát szolgálta jól, mert nem azok vitáztak a felvetett kérdések fölött, akik a város pénze és a közgyűlés voksai felett rendelkeztek: a vezető városatyák. A tanács különböző bizottságaiban és a kerületi *„törzsfőnökök"* értekezletein hosszúra nyúló terméketlen viták zajlottak le: melyik kerület kapja meg az épületet, előadói és szemináriumi termekkel ellátott kultúrpalota legyen-e, képtárral kapcsolatos legyen-e vagy sem, vagy csak könyvtár. Forgalmi központban helyeztessék-e el, vagy csendesebb kerület-részben, drága vagy olcsó esetleg ingyenes telken, vagyis valamely köztér sarkában? Az emlékirat mellé készült építési program nagy Közművelődési Palota tervét tükrözi, az építési terveket azonban az épület várható elhelyezése miatt az új és újabb, de nem végleges elhatározások szerint újra meg újra át kellett dolgozni. Fájdalom, nem talált tetszésre Harrer Ferenc tanácsnok javaslata, aki a Központi Városháza épülettömbjének ki nem használt részére kívánta helyeztetni a könyvtár épületét, így az utolsó döntés szerint a könyvtár a mai Köztársaság-tér déli sarkán épült volna fel. De nem ez a huza-vona, a kerületek versengése ölte meg a tervet, hanem az a nagypolgári demagógia, amely úgy tüntette fel a tervet, mintha ez a szociáldemokrata munkásságnak szánt ajándék akarna lenni. Azé a munkás-

ságé, amely a „véres csütörtök" ellenére sem szűnt meg követelni politikai jogait s az érvényesülés új módszereihez folyamodik. Az a Vázsonyi által kiadott jelszó, amely megbuktatta a főváros közgyűlése elé terjesztett gyönyörű tervet, hogy: „nem csinálunk a mi pénzünkön szabad iskolát Szabó Ervinnek és a szociológusoknak", egy renyhe, a feudalizmussal kibékült polgárság önmaga felett kimondott halálos ítélete volt.

Nem lett volna érdemes hosszasan időzni a vesztett csata emlékeinél, ha nem született volna meg a nagy nyilvános könyvtár tervezgetései közben az a három ragyogó könyvtártudományi tanulmány, amelyet Szabó Ervin, félbeszakítva mozgalmi munkáját, megírt. A könytárért folytatott váltakozó esélyű harc szüneteiben, ha tellett is ideje arra, hogy magyar és német folyóiratokban cikkeket írjon a munkásmozgalom aktuális kérdéseiről (ezek repertoriumának közlése oldalakra terjedne), de arra, hogy elmélyedjen történelmi kutatásaiba, már csak 1914 után kerülhetett sor, amikor a háború már végleg lefagyasztotta reménysége minden csíráját, hogy valaha is előveheti a félretett könyvtári terveket. Nagy történelmi munkáján, a halála után először Bécsben megjelent „Társadalmi és pártharcok az 1848—49-es magyar forradalomban" címűn, az utolsó simításokat már nem tudta elvégezni.

Az *„Emlékirat községi nyilvános könyvtár létesítéséről Budapesten"* (1910) c. tanulmányának higgadt érvelése, meggyőző példáinak jó pedagógiai érzékkel történt felsorakoztatása, a tanulságos külföldi egybevetések, a főváros könyvtári jövőjének biztató rajza — ez a nyugodt tagolású olvasmány a mai könyvtárosolvasó számára nem sejteti a nyomában kelt ádáz

harcokat, az első világháború előtti főváros közgyűlése emberkéinek acsarkodásait. Szabó Ervin Emlékirata enciklopédiája mindannak a könyvtárosi tudnivalónak, ami egy kultúrházzal (az akkori terminológia szerint népházzal) kapcsolatos nagy nyilvános könyvtár megteremtéséhez és funkcionálásához szükséges; teljes helyzetképe a főváros 1910 körüli könyvtári viszonyainak és problémáinak, tehát fontos könyvtártörténeti dokumentum; tárháza olyan javaslatoknak és könyvtárpolitikai elgondolásoknak, amelyek számunkra ma is, a jövőben is figyelembe veendők volnának. Az első világháború előtti Budapest polgárainak meg kellett magyarázni, mi az a *public library* és hogy helyezkedik el ez az intézmény a közművelődésügy egészében. Meg kellett magyarázni, hogy az a főváros, amely elég jól gondoskodik az iskolai oktatásról, nagy hibát követ el, ha az iskola utáni tanulás ügyét elhanyagolja, számokkal kellett bizonyítani, hogy a külföld nagy városai mennyit költenek nyilvános könyvtári célokra, és mily szégyenletesen keveset költ ilyen célra a főváros. Típusonként, külön a tudományos és külön az úgynevezett népkönyvtárakat véve vizsgálat alá, kilenc hozzáférhetően nyilvános tudományos könyvtár és a bécsi Hofbibliothek könyvállományán és ellátottságán és az akkor legnagyobb budapesti népkönyvtár, a Budapesti Könyvtáregyesület és a bécsi Verein Zentralbibliothek állományának és forgalmának egybevetésével olvassa a polgárság fejére, hogy „a reánk legkedvezőbb összehasonlítás világításában is, úgy a könyvanyag, mint annak racionális kihasználása tekintetében igen kezdetleges igényeket sem elégítenek ki. Ha — írja tovább — a nálunk sokkal népszerűbb angol—amerikai mintákkal mértük volna össze könyvtárainkat, az ítélet

sokszorosan súlyosabb volna: egyenesen megsemmisítő".

Szabó Ervin érvelése óvatos, körültekintő, gondosan dokumentált azért, hogy a célt, hogy bizonyos alapelvekhez lekösse „gazdáit", gyanút nem keltően elérje: *„A könyvtárügy a községi politika tárgya.* Ugyanolyan része a községi közoktatási és közművelődési feladatoknak, mint a nép- és szakiskolaügy, mint a múzeumok és a modern képtárak, sőt ez utóbbiaknál százszorta előbbre való". Kényes — a pécsi kongresszuson is vihart keltő — könyvtárpolitikai elvek tárgyalása elől sem tér ki, amikor azt fejtegeti, hogy az új könyvtár „az összes dolgozó elemek szellemi élvezeteinek közös forrása" legyen, szolgáltatásai a népesség minden osztályára kiterjedjenek. Óvatos fejtegetéseibe, amikor a könyvtárak formájában nyújtott „szellemi alamizsnáról van szó", kemény kritikát csúsztat bele az addig létesített népkönyvtárakról: „Általános tapasztalat, hogy a munkásosztálynak kétségenkívül legfejlettebb rétegét, a szervezett munkásokat, akikben pedig a tudásvágy a legerősebb és akik önművelésükért legtöbbet tesznek, nem lehet olyan könyvtárakba becsalogatni, amelyre már előre rásütötték a jótékonyság bélyegét"... (Érvelését a szakszervezeti könyvtárakról készített táblázat-mellékletei tanusítják.) *„Alig lehet kétséges,* — írja — *hogy már a meglévő népkönyvtárainktól is ez az irodalmi népkonyha-jellegük riasztja el a szervezett munkásokat".** Felveti 1910 Magyarországa hivatalos kultúrpolitikájával szemben azt is, hogyan kell helyesen értelmezni azt, hogy az új könyvtár szolgáltatásai a népesség minden osztályára kiterjedjenek. Itt is, mint

* Kiemelés tőlem. K. B.

Pécsett, szembeszáll az uniformizált műveltség gondolatával: „A pedagógusok és politikusok — írja —, akik a nemzeti műveltség egységéről beszélnek, célt látnak ott, ahol csak eszköz van. Nem egységes *műveltség* csinálódik, hanem *csak* egységes *művelődési intézmények*", s ebből a nézőpontból a könyvtárak sem jelentenek mást, mint hogy alapjai a közös műveltségnek, a fegyverek egyenlősége magasabb fokú. A könyvanyag megválogatása kérdésében itt is megismétli, éppoly megalkuvás nélküli módon, mint Pécsett, hogy a nyilvános könyvtáraknak csak egy feladatuk van: a legtöbb embernek a legjobb könyveket közvetíteni s hogy minden egyéb tendencia, amelyet némelyek a népkönyvtárak működésébe bevinni próbáltak, csak hivatásuk teljesítését hátráltatta vagy éppen lehetetlenné tette.

Az új könyvtár anyagának fejlesztése dolgában korlátozó elvek felállítását kívánja és ez a része a tanulmányának — sajnos mind a mai napig aktuális maradt. Az új könyvtárnak általános könyvtárnak kell maradnia. „De mint tudjuk — írja — az általános könyvtárak összetétele is igen különböző". Ha Budapest összes tudományos könyvtárainak dotációja *együttvéve* sem akkora, hogy a tudományok haladását csak annyira is nyomon kövessék, mint a bécsi egyetemi könyvtár egymaga, amely pedig a világ húsz legjobban dotált könyvtárai közt éppen az utolsó helyen áll, — az ésszerűség azt kívánja, hogy Frankfurt a. M. példájára — általános jellegük megóvása mellett kölcsönösen határolják el munkakörüket. Itt helyezte el Szabó Ervin tervének azt a sarkalatos alaptételét, hogy az új könyvtár központjának, az ú. n. reference library-nak társadalomtudományi könyvtárnak kellene lennie, hiszen „a régi könyvtárak in-

kább a régi, humanisztikus tudományok irodalmával vannak felszerelve és hajlandóságuk is ezek irányába vonzza őket; a sokkal fiatalabb, de mind nagyobb szerepet játszó társadalmi tudományokkal nehezen tudnak megbarátkozni". A „gyanúsítás", hogy Szabó Ervin szocialista könyvtárral kapcsolatos Szabad Iskolát akart építtetni a szervezet munkásságnak: az Emlékiratnak ebben a szenvedélymentes, nyugodt érvelésével a mű egészéből egyáltalában nem kirívó részében talált táptalajt. A szavát egyre magasabbra emelő munkásságra fenekedők ebből a megtámadhatatlan gondolatsorból tépték ki a vádként alkalmazható veszélyes tervezést. Különösen azon az alapon is, hogy az Emlékirat további részében és konkluzióiban azt fejti ki, a *„szabad tanítás jöjjön a könyvtárba"*, hiszen a szabad tanításnak könyvekre van szüksége. De tehetett-e Szabó Ervin másként? A fővárosi könyvtárügy elemzése alapján — amelyet mintaszerű alapossággal végzett el Emlékiratában: juthatott-e más konkluzióra. Példa nélkül áll a könyvtárügy történetében, hogy egy fejlődő világvárosnak nemcsak összes dolgozói, és nem csupán kutató művelt közönsége, 1910 körül egy teljesen megalapozatlan gyanúsítás alapján, elesett nagy közművelődési könyvtárától.

Még néhány szót Szabó Ervinnek azokról a könyvtártudományi munkáiról, amelyek azokban az években keletkeztek, amikor még tovább tervezhetett és építész-segítő társaival, Lajta Bélával és Málnai Bélával még bízhatott abban, hogy tervezgetéseiből lesz valami. A tervpályázat kiírásakor Szabó Ervin meghívott építész-hallgatóság előtt fejtette ki a modern könyvtárépítés elveit, ennek foglalata *„A modern*

könyvtárépítés némely elvéről" szóló tanulmánya.* Alapgondolatának egyike az, hogy a modern nyilvános könyvtárnál különösen előtérbe lép a használat jó megoldásának problémája. Noha még a nyilvános könyvtárnak is éppen a lehető leggyorsabb kiszolgálás érdekében — „sok olyan könyvet kell raktáron tartania, melyek szükségszerűségéről a nézetek eltérhetnek, mégis nyilvánvaló, hogy ez a könyvtár sokkal kisebb könyvállománnyal fogja beérhetni, mint a tudós könyvtárak". A raktárcsökkentő tendencia irányában hat az a tényező is, hogy a hatalmas könyvtermelést már pénzügyi okokból sincs módjában befogadni, tehát a helyi szükséglet irányában specializálódik. „Ha ez talán túlzott korlátozás is és ha éppen a specializálódás sokszor ellenállhatatlanul arra tereli a könyvtárt, hogy a maga sajátos területén nagyobb teljességre törekedjék, azért az ritkán fog bekövetkezni — írja —, hogy sok százezer vagy millió kötet elhelyezéséről kelljen gondoskodnia". A másik — építészeknek és építészekkel könyvtárt emelő könyvtárosoknak szánt tanítása az előadásának az, hogy a modern könyvtár nyilvános jellege „a nyilvános helyiségek egész sorát követeli meg, nemcsak a raktárhoz képest relative, hanem abszolute is több olvasó- és dolgozótermet, mint a tudós könyvtárban vagy pláne a népkönyvtárban". „És ha a sajátképeni nyilvános helyiségek nagy száma az épület külső és belső architekturájára új jelleget kényszerít, a szabad oktatás céljait szolgáló helyiségek olyan terjedelme, amilyen a főváros programmjában van előírva, még továbbmenő követelményt támaszt *új architektura*** iránt".

* Megjelent a Városi Szemle 1911. febr. sz.-ban.
** Kiemelés tőlem. K. B.

1911-től 1914-ig a vajúdás állapotában leledzett a könyvtár. A hely kijelölése dolgában történt egy senkit ki nem elégítő állásfoglalás, de még nem volt döntésnek nevezhető. Az állásfoglalás (a mai Köztársaság tér sarka) köznapi nyelven annyit jelentett, hogy a város urai nem hajlandók drága telket felajánlani a tervezett kultúrcentrum: a Városi Nyilvános Könyvtár és Szabad Főiskola számára. 1911 azonban még a bizakodás éve volt s ekkor jelent meg Bárczy István és Wildner Ödön Népmívelés c. folyóiratának az a *külön száma** Szabó Ervin szerkesztésében, mely kizárólag a magyar — különlegesen a fővárosi — könyvtárügy és szabad tanítás kérdéseivel foglalkozott. A bevezető cikket (Alma Mater címen) Ignotus írta. Nem nehéz kitalálni, hogy a Fővárosi Könyvtárról szól: „amilyen már ma is, s még inkább, aminőnek lenni készül", második cikke Szabó Erviné: Mit olvasnak és mit olvassanak címmel. Ismét és újra a központi, a társadalmi feladat megbeszélése, leszűrten, kitisztázottan. Lehetetlen belőle idézni, részleteket kikapni, az egészet kellene idézni; szabatos kifejtése ama tétele igazságának, hogy „le kell mondani a modern nyilvános könyvtár könyvanyagának összeállításánál az un. fejlett és fejletlen olvasó, az un. magasabb és alacsonyabb fokozatok közt való megkülönböztetésről." Rossz könyvet egyaránt olvasnak minden társadalmi osztály körében és mindenikben van fogékonyság a jó olvasmány iránt. S így a válogatásnál csak egy kritériumunk lehet: a legfejlettebb és fogékonyságban legdifferenciáltabb olvasó szükséglete. Hadakozni ebben a remek írásában csak Werner Sombarttal hadakozik, aki akkoriban egy nagyon

* 1911. 2. sz. p. 57—128.

elterjedt könyvében* a selejtes irodalom kedvelésével vádolja meg a nagyvárosi munkásokat, de ez ellen a vád ellen Szabó Ervin két hiteles tanút szólaltat meg: az esseni Krupp művek könyvtárosát és a dresden-plaueni (munkáslakta kerület) könyvtárosát: Walter Hofmannt.

Múzeumi részről is felmerültek építkezési igények. A történeti múzeumot és a Bárczy által kezdeményezett Modern Galériát szerették volna egyesítve tető alá hozni. Múzeológusok brosurái is sürgették ezt. Szabó Ervin barátjával, Meller Simon-nal, a Szépművészeti Múzeum nagynevű igazgatójával beszélte meg a két, illetőleg három nagy kultúrintézet közös elhelyezésének kérdését. Így született meg „A városi múzeumok föladatai és a Fővárosi Múzeum" c. tanulmánya 1913-ban, nyilván azon meggondolás alapján, hogy a föltétlenül csak a város centrumában elhelyezhető új Székesfővárosi Múzeum és Modern Galéria a Városi Könyvtárral és Szabad Főiskolával együtt oly impozáns terv képét adná, amely más elhatározásra bírhatja a főváros urait. Úgy szól hozzá — írja — mint laikus. Ezt a szerény megállapítást alaposan lerontja az a jól informáltság, amelyet a füzet végén felhasznált modern szakirodalomból merített. Ezt bizonyítják a tanulmány bő jegyzetei is. Tüzetesen fejti ki a múzeumok demokratizálásának módszereit és alapos tájékozottsággal tárgyalja Budapest múzeumi feladatait. Tanulmányának utolsó bekezdése árulja el vállalkozása célját. Ezt írja: „A Városi Nyilvános Könyvtár és Szabad Főiskola évek óta vajúdik. Bár az építési költségek rendelkezésre állanak és a telek is megvan, nem tud megszületni. An-

* Das Proletariat.

nak a belső ellentétnek a betege, hogy minél nagyobbszabásúnak terveztük, annál erősebben rövidítünk meg egy másik szociális érdeket, amely a *térnek,** amelyre tervezve van, további beépítése ellen tiltakozik. S maga a hely is semmiképpen sem kedvező egy *központi kultúrintézmény* számára. Vajon az az új érdek, amely a Múzeum és a Galéria létesítéséhez fűződik, a könyvtárhoz és főiskolához kapcsolódó érdekekkel együtt nem volna-e elég erős, hogy *Budapest város kultúrközpontját,* akropoliszát alkalmas és méltó helyen és formában és minél gyorsabban megteremtse?"

Ez a szép terv is tervnek maradt.

Szabó Ervin figyelme az egész könyvtári területet bejárta, nemcsak könyvtára sorsa érdekelte, az ország minden könyvtáráé is, még akkor is, amikor már elég oka volt megbántódnia erőfeszítései meghiusítása miatt. 1913-ban — a pécsi kongresszus óta először — újra összehívták kongresszusra a magyarországi Könyvtárak és Múzeumok Szövetségét. Papiros-szervezet volt ez, arra használták fel a kultúrpolitika legfőbb intézői, hogy kicirkalmazott beszédeiknek hol ebben, hol abban a városban közönségük legyen; előtte ismerkedő est, utána bankett. Ebből állt a kongresszus. Szabó Ervin 1913-ban az akkor megindult Könyvtári Szemlé-ben újra hallatja harcos szavát. Megrójja a Szövetség vezetőségét, hogy a kongresszusra csak vezető állásbelieket hívnak meg, mintha a magyar könyvtárosoknak és múzeológusoknak nem volna mondanivalójuk. Hibáztatja, hogy szakkérdéseket nem vitatnak meg, pedig — írja — „kérdésben igazán nincs hiány. Maga az állami beavatkozás szerepe és

* Kiemelés tőlem. K. B.

hatása egyike a legfontosabbaknak. Ilyen még: a városi és a falusi könyvtár; a szakkönyvtárak; a kölcsönzés rendje és szervezete; a kölcsöndíj; a könyvtárosképzés; egységes katalogizáló szabályok; a magyar nemzeti könyvészet stb. stb. Csupa égető *magyar* kérdés" ... „Ha azután ezek mellett — vagy inkább: ezek után — is van bankett, az igazán nem baj. De csak ezek után!"

Optimizmusa törhetetlen volt. Minden legkisebb jó kezdemény fel tudta pezsdíteni a vérét vesztő ország háborús napjaiban is. Az 1916-ban megindított „Könyvtári füzetek" első száma (Dienes László: Walter Hofmann könyvtári törekvései c. tanulmánya) elé *„Háborúban — a Könyvtári Füzetek elé"* c. bevezetőjében ezt írja: „A mi szegény országunkban minden jó intellektuális kezdés a mai körülmények között *inter arma* erkölcsi elégtétel és esztétikai öröm. Ha még oly szerény, még oly gyönge, még oly részleges is, mint ez a kis vállalat. De ha egyúttal út és eszköz az energetikus imperativizmus szellemében, akkor több, akkor cselekedet, előrelépés, fejlődés. Azt hiszem minden könyvtár-reform az. Ki merem mondani, hogy kulturális fejlődésünk: tudományos és egyéb értelmi és lelki energiáink gyarapodása ma a legszorosabban összefügg könyvtárügyünk állapotával".

III.

Nem merítettük és nem aknáztuk ki Szabó Ervin könyvtártudományi örökségét, pedig ez ma már egészen a miénk. Ne felejtsük el, hogy 37 éven át senkié sem volt, gazdátlan jószág, mely igazi urára, a magyar munkásosztályra várt. Nem merítettük ki és nem

vontuk le sikerei és balsikerei tanulságait, még kevésbé a tanításai, útmutatásaiban rejlőket. Sok még itt a tennivaló, ezt a szabóervini életműnek könyvtártudományi része feletti futó szemle után még jobban érezzük, mint valaha.

Ki tudná lényének minden vonását: a tudósét, a könyvtárosét, a publicistáét, a legigazabb ügyek propagandistájáét, a forradalmárét úgy felrajzolni, hogy ennek az igaz embernek a portréja teljesen álljon előttünk? Ki szolgáltathatna neki igazságot? Talán egy nagy Szabó Ervin életrajz? Vagy amire szerencsétlen politikai és társadalmi viszonyok között nem tellett erejéből: mindaz az előremutató terv, szándék, mindaz a kultúrpolitikai elgondolás, amely egész életét betöltötte, feltámadjon munkásosztályunk forradalmában.

Kőhalmi Béla

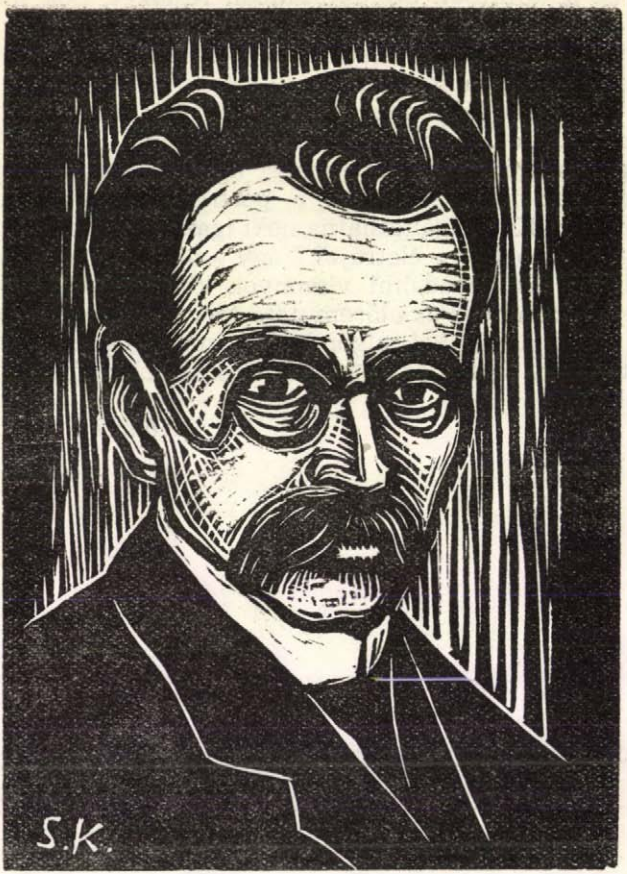
S.K.

Curriculum vitae

Születtem Selmecbányán, Bars megyében, 1877 augusztus 23-án. Evangelikus református vallású, katonai szolgálattól felmentett magyar állampolgár vagyok.

A középiskolát az ungvári Kir. Kath. Főgymnasiumban végeztem, mindvégig jeles eredménnyel.

Főiskolai tanulmányaimat a budapesti tudományegyetem jogi karán kezdtem meg, majd a két államvizsgálat letétele után a bécsi egyetemen folytattam, ahol két semesternél több időt töltöttem. A tudori címet a budapesti egyetem államtudományi fakultásán szereztem meg.

Az 1899. év októberében a Képviselőház Könyvtárában működtem gyakornoki minőségben. 1900 februárban a budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Könyvtárának rendezésével bízattam meg, mely munka sikeres végrehajtása után ugyanazon év novemberében a Kamara Könyvtárosává végleges minőségben megválasztottak. Ebben az állásban működöm jelenleg is. —

Jogtudományi tanulmányaim során főképpen közigazgatástannal és a tudomány könyvészetével foglalkoztam

A német, francia, angol és olasz nyelv ismerete képesített arra, hogy a nálásnemű egyetemi tanszakon kiterjedő speciális tanulmányokat folytassak. A bécsi egyetemen Karl Menger és von Philippovich tanárok közgazdasági, von Inama Sternegg statisztikai seminariumainak munkálatain vettem részt, aminek hivatalánál bátorkodom utalni az Inama Sternegg seminariumában tartott, A nemes fémek külkereskedelmi forgalmának statisztikai megállapítására alkalmas módszerben c. pótolvasomra, amelynek vázlatos kivonata a statistische Monatsschriftben jelent meg. (9.) melléklet.)

Bécsből visszajövén, hajlamaimnak megfelelően a képviselőház könyvtárába léptem mint gyakornok, azon céllal, hogy magamat a könyvtárügy pályára kiképezzem. A 3) alatt csatolattal mellékelt bizonyítvány mutatja, hogy főnökeim megelégedésére gyorsan kiérdemeltem, a könyvtártani szakirodalomnak is korán munkása lettem, a Nemzeti Museum folyóiratában, a Magyar Könyvszemlében közölt, A parlamentáris államok könyvtárainak legújabb rendszere c. dolgozatommal, amelynek különlenyomatát 4) alatt vagyok bátor mellékelni.

Ezen működésem alapján a budapesti Képviselőház Könyvtárának reorganizációjával bízatván meg, ettől kezdve kitartó és szakadatlan könyvtártani és könyvészeti munkálkodással telt el, amelyről annak nyomdafestékkel megrögzített része teljes képet nem adhat. A teljesen elkészült Könyvtár tőből

Kellett újjáalakítanom: nyomtan lajstromoznom, egységes fejlesztésének irányelveit megállapítanom, ered nelleméhen egységét a különféle Ruminiáláért, máméné a mellőzhetetlen Kiegészítést végrehajtanom; Körben a Könyvtár jövendő helyiségének technikai berendezését szeretnem, a Könyvtár átköltöztetését enkönönöm, Katalogusát saját alá előkészítenem Két év alatt az eredetileg kb. 10.000 Kötetből álló Könyvkamar, egy tizedének Kiselejtezése után, aránylag igen értékes anyagi áldozattal, 18.000 Kötetnyi, rendszeresen rendezett Könyvtárrá fejlődött, amiről az V) alatt mellékelt Katalogus tanúskodik; technikai berendezése számos más Könyvtárnak (Kötelek Közt az Országos Magyar Gazdasági Egyesületének) mintául nolgált; magát a Könyvtárt pedig, bár éppenséggel nem tartozik a legnagyobbak közé, szűkös és nehéz körülmények fölé tanulmányaik céljából kiválló naskodónak: egyetemi tanárok, magasrangu tisztviselők, stb.

A Ramsai Könyvtár Katalogusának Könyvészeti értékére nézve legyen szabad idézetnem — számos egyéb, a naskfolyóiratokban megjelent bírálat mellőzésével, — a legilletékesebbnek, az elsőnek elismert Leipzigi Kir. Bibliotheksrat-nak bírálatát, amely érvis 8. számában egyebek közt azt írja: „Das Buch wird auch dem deutschen Bibliothekar als bibliographisches Hilfsmittel auf dem Gebiete der Bialwissenschaften gute Dienste leisten." Magyar nyelvű Könyvészeti munkának nagyobb elismerés éppen német részről alig jutnak.

Bibliológiai munkásságom mellett nem hanya-

gyakorlatom el társadalomtudományi és közgazdasági ismeretemnek újolását; a közkönyvtár jellege, tanemanyon bibliográfiai kimutatás is, amelyet a közgazdasági irodalom a világ közgazdasági irodalmáról 1900 óta havonként közöl.

Ezen munkám a külföldi nagyközönség figyelmét is magára vonta és a bruxelles-i Institut International de Bibliographie folyóiratának, hogy kimutatásaimat az év végén az Institut elvei szerint nyilvánossá tegye, annak Bibliographia Universalis c. kiadványának részére kiadjam. A 6) alatt tisztelettel mellékelt közlemény (Bibliographia economica universalis, 1902.), amely a közgazdasági irodalom egyik szerkesztőjének, Mandello Ignác egyetemi m. tanárnak segítségével jelent meg, az Institut-tal való közreműködés első terméke, amelyről az eddig szerencsés kezdő bírálatok kivétel nélkül elismerőleg nyilatkoznak. Így Ed. Bernstein, a kiváló szociológus, azt írja: „Wer die Schwierigkeiten der Herstellung einer auch nur leidlich systematischen Bibliographie aus Erfahrung kennt, wird für das hier geleistete nur die grösste Anerkennung haben." A l'Économiste Français-ban A. de Foville, kinek nagy bővebb közlésre jóindulatát köszönöm, így nyilatkozik: „une entreprise à laquelle il faut souhaiter tout le succès qu'elle mérite" és „malgré les difficultés de la mise en train, la première année qui vient de paraître, peut, déjà, être citée comme un modèle du genre."

Bibliográfiai működésem vázlatát legyen szabad befejeznem még két kisebb munkám ismertetésével; az egyik

a Társadalomtudományi Társaság könyvtárának 7) alatt kimutatással mellékelt Nata lógusra; a mérnök Fraccel Bibliotheksrekre jeuck kiválasztva, lenyomva a Magyar Könyvszemléből (S.) szám). Végül nálodjon megemlítenem, hogy ez év elején a budapesti egyetem jogi Kari Könyvtára tervezett megállapításánál mint a Kari tanács által meghívott szakértő működtem.

A társadalomtudomány terén intenzívebb irodalmi működést ez év eleje óta fejtek ki, amióta a Huszadik Század című társadalomtudományi Kari folyóiratnak egyik szerkesztője lettem. Kisebb-nagyobb cikkeim e folyóirat majd minden számában vannak. Mint nagyobbakat azonban bátor mellékelni nézetem, nevezetesen: 10) alatt bíróságilatásaz 1902. évi munkás-mozgalomra (mely külön füzetben is megjelent); 11) alatt a történelmi materializmusról a Társadalomtudományi Társaságban tett felolvasás; 12) alatt Természet és Társadalom Magának a Huszadik Századnak idei évfolyamát arra nézve azonban bátor 13) alatt mellékelni, hogy annak tudományos színvonalán nekem egyéniségemnek befolyása felismerhető.

Jelenleg szabad időm és munkaerőm főleg A társadalmi ösztönök és az öntudatlan elmélete című, az 1904. évi folyamán megjelenendő nagyobb szociológiai munkám kidolgozásának szentelem.

Budapesten, 1903. évi december 14-én

Dr. Szabó Zsuzsa

A cikkek megjelenésének körülményeit és az idegennyelvű szövegek fordítását a gyűjtemény végén, a j e g y z e t e k-ben közöljük.

I.

A KÖNYVTÁRI MUNKÁVAL FOGLALKOZÓ CIKKEK ÉS TANULMÁNYOK

A KÖNYV ÉS KÖNYVTÁRÜGY KÉRDÉSE KÖZPONTI KÉRDÉS

SZABÓ ERVIN

A BUDAPESTI KERESKEDELMI ÉS IPARKAMARA KÖNYVTÁRA KATALÓGUSÁNAK ELŐSZAVA

A budapesti kereskedelmi és iparkamara könyvtára a legrégibb hatósági könyvtárak közé tartozik Magyarországon. A *György*-féle könyvtárstatisztikában 1850 szerepel alapítási éve gyanánt, vagyis maga a kamara alakulásának az éve. A könyvtár akkor és még jóval azután jelentéktelen lehetett, bár a gyarapítására előirányzott évi összegek a könyvtár megfelelő kiegészítését megengedték. De az előirányzatnak igen kis részét fordították tényleg beszerzésre. Azt látjuk például, hogy az 1852. évre előirányzott 800 p-forintból (1680 koronából) tényleg csak 192,07 p-forintot adtak ki. Az 1853. évre le is szállították az előirányzatot 400 p-forintra. Mennyit adtak ki ebből tényleg, az irományokból ki nem deríthető; de úgy látszik, ezúttal kevésnek bizonyult, mert már 1854-re ismét 600 p-forintra emelték az előirányzatot, mint a költségvetés indokolásában olvasható: „aus dem gewichtigen Grunde, weil bis gegenwärtig — hauptsächlich an Büchern — noch immer nicht jene Anschaffungen gemacht wurden, welche die Stellung der Kammer sowohl, als der Fortschritt der nationalökonomischen Wissenschaften erfordern, und die doch bei den der Kammer mannigfach zur Begutachtung zugewiesenen Gegenstän-

den nicht ausser Acht gelassen werden können, wenn die Kammer ihre Aufgaben entsprechend lösen soll." Innen kezdve egészen a 60-as évek végéig a könyvtári előirányzat 400 és 300 p-forint (illetve 420 és 315 o. é. forint) közt ingadozik, de a tényleges kiadás mindenkor jóval alatta marad ennek. Ez a takarékoskodás annál különösebb, mert Pesten akkoriban közgazdasági könyvtár egyáltalában nem volt, a pesti nagy könyvtárak „jogi s államtani összes műveit" pedig 191 oldalas kis-nyolcadrétű Címmutatóba foglalhatta össze *Márki* József még 1865-ben is.

Amikor a kiegyezés után a kamara is ujjáalakult az 1868. évi VI. t. c. alapján, hirtelen nagy lendülettel fogtak hozzá a könyvtár fölújításához is. Megvetették rendszeres katalógusának az alapját és az előirányzatot is lényegesen emelték. Az 1869. augusztusától 1870. december végéig terjedő költségvetési időszakra 1275 forint szerepelt a kamara költségvetésében könyvtári előirányzat címén, a mi évi 900 forintnak felelt meg. Mégis tényleg csak 407,63 forintot adtak ki, bár a könyvtár állapota — mint az a még ma is meglevő egykorú jegyzékből látható — sokoldalú bevásárlást igen indokolttá tett volna. Már a következő évben, 1871-ben, le is szállt a könyvtári előirányzat 600 forintra és ezen a fokon maradt egészen a 90-es évek elejéig, amikor 800 forintra, majd 1896-ban 1000 forintra emelkedett.

Az évenkint előirányzott összegekből a könyvtárt a tudomány mindenkori színvonalán föntartani és amellett a kamara gyakorlati céljainak megfelelővé tenni nem lehetett volna, ha a kamara csereviszony útján és főkép a felsőbb hatóságok adományaiból nem gyarapíthatta volna könyvtárát. A 70-es évek elején készült, de igen hiányosnak látszó rendszeres jegyzék szerint a könyvtár akkor körülbelül 1500 művet számlált, a 80-as évek elején kö-

rülbelül 2000 művet, ami kitehetett 6—7000 kötetet. A *György*-féle könyvtárstatisztikában 1885-re 11 059 kötetben kimutatott álladék talán fölötte volt a valóságnak, mert mikor alulírott a könyvtár kezelését 1900-ban átvette, szintén nem volt több benne. Valószínűtlen, hogy 15 év lefolyása alatt a könyvtárból talán kiselejtezett vagy elkallódott művek a könyvtár 15 évi szaporulatával fölértek volna, annál kevésbbé, mert időközben a kamara volt titkára, Szvetenay Miklós adományából is 950 művel gazdagodott a könyvtár.

Öt-hatezernyi könyvgyűjtemény pusztán az emlékezet segítségével nem kezelhető, de nem is kezelhető szakszerűen csupán mellékhivatalként. Annál dícséretesebb a könyvtár gondozásával megbízott kamarai tisztviselők törekvése, hogy a könyvtár lajstromozása és rendszeres fejlesztése iránt mégis minden lehetőt megtettek.

A könyvtár legrégibb fenmaradt katalógusának 1869-ben vetették meg alapját és egészen a 70-es évek elejéig lehető teljességgel föl is jegyezték az öt osztályba osztott könyvtár szaporulatát. A följegyzések azután hirtelen megszakadtak és csak 1880-ban találkozunk ismét a régi katalógusnak egészen ez évig kiegészített másolatával. 1883-ban a könyvtárnak betűrendes könyvkatalógusa készült, közbe pedig kisebb lajstromok az elnöki könyvtárról és a könyvtár ipar- és munkásjogi műveiről. A 90-es évek végén új betűrendes katalógus készült sajtó alá, melynek kinyomatása azonban a könyvtár egészen új alapon történt rendezése folytán elmaradt.

Az említett rendszeres katalógus A—E betűkkel jelölt öt főosztályban és egy hatodik jelöletlen osztályban sorolta föl a könyvtár álladékát, minden belső rend nélkül. Ez osztályok és alosztályaik a következők:

A) Statisztika (I—III. csoport) ..... kb. 300 mű
B) Közgazdasági művek ..... kb. 700 mű
Pénz-, adó- és hitelügy .. kb. 350 mű
Mezőgazdaság ..... kb. 70 mű
Kereskedelmi kézikönyvek kb. 40 mű
Iparügy ..... kb. 110 mű
Közgazdaság ..... kb. 130 mű
C) Törvények, rendeletek és jogi munkák kb. 320 mű
D) Közlekedés ..... kb. 80 mű
E) Kiállításügyi munkák ..... kb. 220 mű
Közkereseti társaságok, iskolák, kereskedelmi és iparegyletek, gyűlések stb. jelentései ..... kb. 340 mű

Látnivaló, hogy ez az osztályozás sem a tudományos szisztematika követelményeinek, sem a kamara gyakorlati szükségleteinek nem felelhetett meg és így nem lehet csodálni, hogy a könyvtárt csakis mellékhivatalként kezelő tisztviselők — új rendszeres fölvételre és osztályozásra nem is gondolhatván — a meglevő rendszeres katalógus folytonos kiegészítését abbahagyták. Amire nem kis részben az is kényszerítette őket, hogy a könyvtár mindenkor a lehető legkedvezőtlenebbül volt elhelyezve, szűk és sötét szobákban, telegyömöszölt szekrényekben. Mindenkor hiányzott minden könyvtár szakszerű karbantartásának két alapföltétele: az idő és a hely. S csupán ez utóbbi tekintetében történt haladás, amikor a kamara a tőzsdeépületben bírt szűk helyiségeiből 1895-ben tágabb bérhelyiségbe költözött, ahol a könyvtárnak is jutott az irattárral együtt nagy külön terem.

Az időközben tetemesen megszaporodott könyvtár azonban még mindig kellő kezelés nélkül szűkölködött. Csak 1898-ban nyert a könyvtár ügye is végre kielégítő megoldást. A kamara elhatározta, hogy saját székházat épít, nem utoljára azért is, mert „elkerülhetetlenül szükségesek különösen oly tágas helyiségek, ahol a jelenleg

már 12 000 kötetet felölelő és évről-évre szintén szaporodó szakkönyvtár célszerűen elhelyezhető legyen és a közhasználat részére hozzáférhetővé tétessék". A könyvtár nyilvánosságát a székesfőváros is kikötötte, rekompenzációként a házépítésre átengedett telekért. Így azután a könyvtár kezelésére külön szakerő alkalmazása is határozatba ment.

A kamara könyvtára abban a szerencsében részesült, hogy a székház tervezésénél és a könyvtárnak szánt helyiségek építészeti kialakításánál a könyvtár speciális érdekei folytonos figyelemben részesültek. A könyvtár helyiségéül két terem szolgál: az egyik 13,80 méter hosszú, 10,40 méter széles és 5,81 méter magas nagyobb, a másik 8,18 méter hosszú, 6,00 méter széles, 5,31 méter magas kisebb, körülfutó karzattal ellátott terem. A nagyterem világítását a két szélességi oldalon elhelyezett 3—3 ablakon át nyeri és a karzatok magasságában alkalmazott födémépítménnyel bármikor raktárszerűvé alakítható át. A könyvállványok teljesen vasból valók, a Wenker-féle rendszer csekélyrendű módosítása, a könyvtár egyéb berendezési tárgyai, mint katalógus-szekrény, olvasó-asztalok, hágcsók stb. amerikai minták után készültek.

Ebbe a helyiségbe a könyvtár teljesen újra lajstromozva került. A lajstromozás folyamán nyilvánvalóvá lettek a könyvtár különösebb hiányai, ami az elnökséget arra indította, hogy a kamarai iroda és a nyilvánosság igényeire való tekintetből a könyvtár kiegészítését rendelje el. A kamara e célra 10 000 korona rendkívüli hitelt szavazott meg. Ez összeg árán, továbbá a minisztériumoknak, a főváros tanácsának, állami és községi hivatalokнак közadományaiból, valamint új csereviszonyok kötése által a könyvtár kellő módon kiegészült, a mi indokolttá tette jelen katalógus kinyomatását. A katalógus nyomása majd egy évig tartott, úgy hogy különböző részei nem

tüntetik föl a könyvtárnak ugyanegy időben való álladékát. Nevezetesen a későbbi ívek mind későbbi szaporulatot is felölelnek; a katalógus első íve az ott foglalt anyagnak 1901. évi október havi álladékát tartalmazza, utolsó íve az 1902. évi június haváig történt gyarapodást is föltünteti.

Az alábbi kimutatás ez okból nem öleli föl teljesen a könyvtár anyagát, hanem csak a katalógusba fölvett művekről nyújt képet. A katalógusba egyáltalán föl nem vétettek a nyilvános számadásra kötelezett egyletek és társulatok több ezer darabra rugó évi jelentései.

A katalógusban 6948 mű van; ebből 4128 (59,41%) német, 1939 (27,91%) magyar, 454 (6,54%) francia, 226 (3,25%) angol, 137 (1,97%) olasz, 64 (0,92%) egyéb és több-nyelvű; összesen 17 145 kötet. Alosztályok szerint következőképp oszlanak meg:

Tudomány-szak		szám szerint		nyelv szerint					Egyéb és több-nyelvű
		mű	kötet	magy.	angol	francia	német	olasz	
01—02	Bibliográfia és könyvtárügy ..	71	108	24	6	7	31	2	1
03—06	Enciklopédiák, Gyűjteményes munkák, Címtárak, Tudós társaságok iratai	73	216	26	5	6	31	3	2
07	Politikai lapok	14	583	7	—	—	7	—	—
30	Társadalomtudomány	79	259	31	6	9	33	—	—
31	Statisztika	269	1 262	65	11	27	148	14	4
328	Országgy. nyomtatványok	23	421	14	—	—	8	—	1
33	Társadalmi gazdaságtan	347	927	93	20	19	205	10	—

Tudományszak		Szám szerint			Nyelv szerint				Egyéb és többnyelvű
		mű	kötet	magy.	angol	francia	német	olasz	
331	Munkáskérdés .	321	444	36	40	33	211	1	—
332	Bank-, pénz- és hitelügy, Tőzsde	529	875	120	19	22	358	8	2
333	Földtulajdon ..	55	57	16	4	3	30	2	—
334	Szövetkezés ...	77	88	16	4	8	49	—	—
335	Szocializmus ...	70	97	5	2	9	52	—	—
336	Állami és községi pénzügy	490	923	126	8	37	306	11	2
338	A gazdasági termelés	921	1 699	399	15	40	448	17	2
339	A javak megoszlása	13	14	2	2	1	7	1	—
34	Jogtudomány ..	422	885	170	1	17	228	2	4
347,7	Kereskedelmi jog	625	1 026	117	9	44	450	5	—
35	Közigazgatási jog	214	405	104	3	10	95	2	—
368	Biztosításügy ..	180	226	39	5	15	119	2	—
380	Kereskedelem és közlekedés	566	1 040	177	26	73	277	6	7
38,061	Gazdasági érdekképviselet	655	4 088	132	7	23	433	37	23
381	Belkereskedelem	73	95	29	1	3	40	—	—
382	Külkereskedelem	306	431	41	26	15	220	4	—
383	Posta- és távíró	50	115	20	1	2	25	2	—
385	Vasútügy	217	367	56	3	12	146	—	—
386	Vízutak.....	115	225	28	—	10	77	—	—
387	Tengerhajózás..	52	69	13	1	9	25	4	—
388	Szárazföldi közlekedés	17	26	7	—	—	9	1	—
389	Mérték és súly .	14	14	3	—	—	11	—	—
	Segédtudományok	90	160	23	1	—	49	—	16
	Összesen ...	6948	17 145	1939	226	454	4128	137	64

Az egyéb nyelvűek közt van horvát 14, latin 7, spanyol 6, lengyel 4, 2—2 cseh, orosz és portugál, 1—1 bolgár, holland és japán; 24 mű két- vagy többnyelvű.

A katalógus rendszeréről kétségtelenül esik majd szó, a használók részéről csakúgy, mint a szakkörökből. Valószínű, hogy azon új rendszer, amely Magyarországon ezen katalógusban nyert tudtommal első ízben alkalmazást, nem nyeri majd meg első pillantásra mindenkinek a tetszését. Szükséges tehát igazolásul is, magyarázatul is egyet-mást elmondani.

A katalógus rendszerének megállapításánál az irányadó szempont első sorban a kamarai iroda szükségletei voltak. A szoros kapcsolatnál fogva, amellyel a kamarát hivatása a napi élet áramlataihoz, a naponkint újonnan fölvetődő közgazdasági kérdések hullámzásához fűzi, a katalógus szerkesztésénél legkivált azt kellett szem előtt tartani, hogy bármely fölvetődő kérdésnek speciális irodalma lehető gyorsan megállapítható és megtalálható legyen. Ebből a szempontból az úgynevezett tárgyi (schlagwort) katalógus látszott a legajánlatosabbnak, amely a kérdések belső logikai rendjére való tekintet nélkül tárgyak szerint azok betűrendjében csoportosítja a könyvtár anyagát. Ez a katalógus azonban a tárgyi katalógusok nagy hibájában szenvedett volna: hogy a vonatkozó kérdések irodalmát hosszas lapozgatással kell összekeresni.

A tárgyi katalógus nagy előnyeit hátrányai nélkül láttam a *Dewey*-féle decimális rendszerben. Lényege az, hogy lemondván a tudományok logikus rendszerbe foglalásáról, tisztán az egyes tudományágak *állandó és könnyen érthető megjelölésével* létesíti a szükséges tájékozódás föltételeit. Erre a célra az általánosan elterjedt tizedes számrendszer számjegyeit veszi igénybe. A tudomá-

nyok összegét a tizedes számrendszer 1—9-ig terjedő jegyeivel jelölt kilenc osztályba osztja, tizedik a 0-ával jelölt azon általános művek osztálya, amelyek az 1—9 osztályok egyikében sem férnek el. Ez osztályok: 0 Általános művek; 1 Bölcsészet; 2 Vallás; 3 Társadalmi tudományok; 4 Nyelvészet; 5 Exakt tudományok; 6 Alkalmazott tudományok; 7 Művészet; 8 Irodalom; 9 Történet és Földrajz. Ezek az osztályok a 0-tól 9-ig terjedő számjegyek hozzátételével ismét 10—10 alosztályra, ezek ismét 10—10 csoportra, alcsoportra stb. oszthatók.

A tizedes számrendszer végtelensége megengedi, hogy minden, nem a tudományok hierarchiájában, de a gyakorlati életben nagyobb szerepet játszó kérdés saját index-számmal bírjon és hogy minden új kérdés mindenkor beiktatható legyen a rendszerbe.

Azt vethetik ennek ellene, hogy ilyenformán a decimális-rendszer teljesen egyezik a közönséges tárgyi katalógussal, csakhogy ennek könnyű tájékozást engedő betűrendje nélkül; viszont a tudományos rendszer előnyeit nélkülözi, mert hiszen a tudományok az önkényes tizes osztályozást nem tűrik; sem az emberi tudás összege éppen tíz osztályra nem osztható, sem ez osztályok nem szakadnak mindig tíz, hanem esetleg hét-három, esetleg tizenöt-húsz alosztályra stb.

Ez ellenvetés helyes volna, ha a tudományok bölcselet-enciklopédikus rendszere egyszerűen átvihető volna a könyvtárakra. Még ha a könyvek írásánál tekintettel volnának is a szerzők arra, hogy könyvük könnyen beállítható legyen a tudományok rendszerébe, akkor is a könyvtárak speciális érdekei nem engednék, hogy a filozófiko-enciklopédikus rendszert a könyvtáros egyszerűen elfogadja. Minden könyvtár és különösen minden szakkönyvtár bizonyos fajta irodalmat gazdagon tartalmaz,

másik fajta pedig teljesen hiányzik belőle. Micsoda képet nyújtana az a „logikus" tudományos rendszerű katalógus, amelyben a tudománynak vagy tudományszaknak alapvető kérdései képviselve nincsenek (mert nem a könyvtárba valók), ellenben a tudomány szempontjából kisjelentőségű kérdések egész nagy irodalma megvan. Mintha torzító tükörben látnók a tudomány képét!

A bibliográfiai rendszer azért szükségkép kompromisszum a tudomány és a gyakorlati szükségletek közt és ilyen kompromisszum a decimális-rendszer is. Tárgyak szerint csoportosítja a könyvtár álladékát, de amellett bizonyos logikai kapocs mégis megvan a csoportok közt és a rokon csoportok nagyjából mégis a tudományos rendszer kívánta helyre és egymáshoz közel jutnak. Főelőnye pedig az, hogy állandó, amit semmiféle tudományos rendszerről elmondani nem lehet és a csoportjelzésként szereplő számjegyek bármily nagyok legyenek, mégis könnyebben olvashatók és megjegyezhetők, mint a tudományos bibliográfiai rendszereknek latin és görög betűk, római és arab számok és kitevők vegyülékéből álló jelzései.*

Míg ilykép a decimális-rendszer biztosítja azon speciális igények teljesítését, amelyeket a kamara támaszt könyvtára irányában, egyben lényeges megkönnyítése a könyvtáros munkájának is.

A könyvek fölállításának eszménye a szakok (illetve kérdések) szerinti. Olyan bonyolult jelzésnél, mint ami-

* Vegyük például a hallei egyetemi könyvtár szépen kidolgozott tudományos katalógusát. Ebben a mi katalógusunk 194. oldalán előforduló mű: Giffen: The case against bimetallism a következő jelzéssel bírna: LbV2Dc. A mi rendszerünk szerint 332.42 a jelzése. Melyik a könnyebben olvasható, leírható, megjegyezhető, első tekintetre elválik.

lyen például a hallei, ez külön sorszámozás nélkül lehetetlen. A decimális rendszernél az indexszámok tizedesszámok lévén, a könyvek egyszerűen csoportszám szerinti rendben állhatnak. Minden egyes tárgynak ugyanazon állandó jelzése van, következéskép egyazon jelzésű, vagyis egy tárgyra vonatkozó könyvek egymás mellé jutnak. Az indexszám egyúttal sorszám is.

Külön sorszámozást tisztán az tehet szükségessé, hogy egy tárgyra vonatkozó, tehát egyjelzésű könyv több is van a könyvtárban. Ilyenkor a csoporton belül is kell bizonyos rendet létesíteni. Ez lehet betűrend, lehet kronologikus rend, mely esetben külön sorszámozás válik szükségessé. Azt hiszem, hogy az általam követett eljárással ezt a külön sorszámozást is nélkülözhetővé tettem. A könyvek a katalógusban az egyes csoportokon belül időrendben következnek. Ugyanebben a rendben állanak a polcokon is. Így az évszám magától kínálkozik sorszám gyanánt: [1] 892, [1] 893 ... [1] 899, [1] 900 a sorszámok. Az egyest bízvást el lehetett hagyni; amíg a harmadik ezredév végére jutunk, előreláthatólag jobb könyvtárrendszerek lesznek majd és a miénket rég félredobták. Ha egy évből több egyjelzésű könyv van, ezek egyszerűen betűrendben állanak.

A decimális rendszer fölsorolt előnyei mellett nem akarok figyelmen kívül hagyni egy szempontot, a mely szintén lényegesen támogatta a rendszer elfogadását. A decimális rendszerhez fűződik a legújabb évek nemzetközi kultúrmozgalmainak egyik nem kis jelentőségű ága. Ezt a rendszert fogadta el a brüsszeli nemzetközi bibliografiai intézet (Institut International de Bibliographie) bibliográfiai munkálatai alapjául. Számosak ma már azok az intézetek, tudományos társulatok és egyesek, akik hozzá akarnak járulni a nemzetközi bibliográfia nagy

munkájához és ebből az okból, szintén alkalmazzák általános és speciális könyvészeti munkálataikban Dewey rendszerét. Mégha tudnám, hogy azoknak az állítása győz majd, akik sem az Institut, sem a tizedes rendszer sikerében nem bíznak, akkor is alkalmaznám a decimális rendszert, amely hisz a kamara könyvtárának könnyű használhatóságát semmikép sem csorbítja. A kísérlet kihívja a kritikát, javításra ösztönöz, s így magától is közelebb visz a tudósok és bibliográfusok eszményéhez: a nemzetközi bibliográfiához.

Ami magát a katalógus használatát illeti, erre vonatkozólag néhány ujjmutatás elegendő.

Aki valamely tárgy irodalmát keresi, az előbb a *Tárgymutatót* lapozza föl. Ott megtalálja a kérdéses lapszámot és esetleges utalásokat is, amelyekről külömben az illető csoport címe alatt vagy magában a csoportban petitnyomással kitüntetett rokoncsoportbeli címek fölvétele által bőségesen gondoskodtam.

Aki valamely szerző bizonyos művét keresi, annak a *Névmutató* nyújt felvilágosítást.

Aki a katalógus egész rendszerét, vagy nagyobb tudománycsoport egészét akarja megismerni, azt *A beosztás átnézete* tájékoztatja.

A könyvkérésnél elegendő a lap vagy a csoport fején kitüntetett indexszám, az oldalt kitüntetett sorszám és a könyvcím első néhány szavának kiírása.

* * *

A katalógusnak hiányai a használat folyamán fognak kitünni. A legnagyobb szorgalommal és a legbuzgóbb gondossággal sem lehet elkerülni, hogy új katalógusnak hibái és hiányai ne legyenek. Remélhető, hogy a kamara

elnökségének a könyvtár iránt mindenkor tanúsított jóindulata és érdeklődése lehetővé teszi majd, hogy a könyvtár növekedésével a katalógus új kiadásában az első munkálat tanulságai érvényesíthetők legyenek.

Budapesten, 1902. évi augusztus hó elején.

SZABÓ Ervin
a kamara könyvtárosa.

A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara könyvtárának katalógusa. Bp. 1902. Pesti Könyvnyomda. p. V—XIII.

DR. ARNIM GRAESEL: HANDBUCH DER BIBLIOTHEKSLEHRE

[Könyvkritika.]

Dr. Armin GRAESEL: Handbuch der Bibliothekslehre c. könyvéhez.
(2. völlig umgearb. Auflage der „Grundzüge der Bibliothekslehre. Neubearbeitung von Dr. Jul. Petzholdts Katechismus der Bibliothekslehre". Mit 125 Abbildungen und 22 Schrifttafeln. Leipzig: J. J. Weber 1902. (X. 584) lex 8°. Ára 15 márka.

„A könyvtárra vonatkozó elméleti kérdések, általában a könyvtárügy és különösen az egyes könyvtárak története saját tudománynak — a könyvtártudománynak — a tárgyai." Ebből az alapmeghatározásból indul ki GRAESEL művének második fejezetében. S valóban, ha az ember ismeri az öreg Petzholdtnak szerény, szegényes *Katechismusát,* sőt még annak GRAESELTŐL való 1890-iki átdolgozását is, a Grundzüge-t, és ezekkel összeveti ezt az előkelően kiállított, 125 ábrával élénkített vaskos, nagy kötetet, a mely már a Handbuch elnevezést viseli, érti és méltányolni tudja a szerzőnek hivatásos büszkeségét, a melylyel szaktudásának a tudomány nevét adja. Ismeretes azonban, hogy maguk a bibliológia irodalmi munkásai távolról sincsenek e tekintetben egy véle-

ményen. Jellemző, hogy éppen *Dziatzko*, a könyvtártannak első egyetemi előadója, szintén azok közé tartozik, a kik különválasztván a könyvtár ismeretét az írás és a könyv ismeretétől, tagadják a könyvtárismeret tudományjellegét. Úgy tetszik nekünk, hogy joggal. A tudomány összefüggések, okok és okozatok, következmények kutatása és rendszeres összefoglalása. A kutató és spekulatív elem kétségtelenül hiányzik a könyvtárismeretből, hacsak nem szabjuk annak határait oly tágra, mint azt *Eichler* teszi, a ki szerint a könyvtártudomány az irodalmi emlékek keletkezésének, terjedésének és használatának előfeltételeit és módjait is kutatja. Sokkal helyesebbnek tetszik Oskar MEYER-nek meghatározása, hogy a könyvtárnok működése csupán egy tudományosan képzett férfi tevékenysége bizonyos téren; nem egy, hanem több tudomány szolgál kiképzésére és támaszául.

Ez úgyszólván az egyetlen alapvető kérdés, a melyben GRAESEL-lel nem értünk egyet. S azt hisszük, hogy GRAESEL-nek az egész művén keresztülvonuló alapfölfogásával a könyvtárnok hivatásáról sokkal jobban egyez meg a könyvtárismeretnek mint egyszerű tannak konczipiálása. GRAESEL oly határozottan tanítja — minden kérdés vitatásánál áthatja azon nézet, — hogy a könyvtárnok igazi hivatása *mások* tudományos működésének előmozdítása, hogy ez maga is a könyvtárnoknak tudását az emberi tudás fokozataiban szerényebb helyre utasítja. (A mi persze távolról sem zárja ki, hogy a könyvtáros tudós is legyen.)

A könyvtárnok hivatásáról való ezen demokratikus fölfogás mellett *Graesel* könyvének második alapvonása — *modernsége.* Ő ugyan mindenütt, a hol valamely kérdésben ellentétes nézetek vannak, lehetőleg óvakodik határozott ítélet mondásától; mint igazi kézikönyv, mindig megőrzi a tájékoztató, az informatív jelleget. De a könyv-

tártechnika és a könyvtárkezelés legújabb eredményeit oly kitűnő figyelemben részesíti, objektív szembeállításaiban is átcsillan a feltörekvő újabb iránt érzett rokonszenve, hogy sokszor azt hinnők, hogy fiatal, és így eo ipso az újért lelkesedő kezdőnek s nem a régiben megrögzeni szokott idősebb embernek műve e könyv. Ez teszi oly nagyon vonzóvá. S ezért és mert a könyvtárnok hivatásáról való fölfogását következetesen érvényre juttatja egész könyvében, tekinthetjük azt a modern könyvtári törekvések alapvető kézikönyvének.

Vegyük azonban egyes részleteit sorjában. Anyagának csoportosításában *Graesel* teljesen megtartotta az 1890-iki kiadásban fölállított és azután az 1897-iki francia kiadásban némileg módosított osztályozást. Petzholdt az ő *Katechizmusá*-ban két részt különböztet meg; az egyik szólt a könyvtár szervezéséről, a másik igazgatásáról. Ebből a fölosztásból sok ismétlés származott. *Graesel* az anyagot szintén két részre osztja, a melyeket megelőz a bevezetés, a melyben a könyvtártudomány fogalmát állapítja meg és irodalmát ismerteti. Az első rész a könyvtár épületéről, hivatalnokairól és anyagi eszközeiről szól, mintegy az előfeltételeiről a második résznek, a mely a könyvkincsről szól. A bevezetés négy szakaszra, az első rész három, a második ugyancsak három fejezetre oszlik, a melyeken belül hat, illetve tizenegy szakaszt különböztet meg. A harmadik rész függeléket, pótlékokat és az indexet tartalmazza.

A könyvtár fogalmát úgy határozza meg, hogy az „nyilvános vagy magán használatra fölállított könyvgyűjtemény" (6. 1.).

A könyvtárismeret szerinte — miként említettük — tudomány. Ezt elválasztja a könyv- és írástudománytól, a melyek a könyvtártudománynak segédtudományai. A

könyvtártudománynak két egyenrangú része van: a könyvtártan és a könyvtárrajz (Bibliothekskunde). A könyvtártan „a könyvtárak igazgatásához szükséges ismereteknek rendszeres összessége" (9. 1.), míg a könyvtárrajz tárgya a nyilvános és magán könyvtárak története és statisztikája, könyvtárnokoknak és könyvtárak alapítóinak életleírása volna. Ez tehát a könyvtártudománynak empirikus, a könyvtártan az apriorisztikus része. *Graesel* az ő könyvében csakis ezzel foglalkozik.

Több mint harmincz oldalon ismerteti a könyvtártannak gazdag irodalmát. Természetszerűleg a német könyvtártani irodalomnak szenteli a legtöbb helyet, a mely a leggazdagabb is; nagy gonddal sorolja föl a népkönyvtárak irodalmát is. Ez a fejezet a szöveget végig kísérő bő irodalmi jegyzetekkel a mindennapi használatra teljesen kielégítő bibliografiai forrás.

A könyvtárépületről több mint száz oldalon értekezik. Ez a fejezet oly gazdag létező könyvtárépületek leírásában, a könyvtárberendezési technika legújabb jelenségeinek bemutatásában és méltatásában, hogy teljesen nélkülözhetővé teszi a *Handbuch der Architektur* illető kötetét. Nem kell ismételnünk, hogy *Graesel* itt is teljesen modern, egyaránt meleg szószólója a villamos világításnak, a telefon bevezetésének a könyvtárba, a (különben már a múlt század elején Beyerbach frankfurti levéltárnoktól ajánlott) magazin-rendszernek stb. Az emeletek leggazdaságosabb magasságáról igen értékes összeállításokat közöl a különböző könyvtárak méréseiből és számításaiból; nyomatékosan rámutat, mily nagy helyet lehet itt is nyerni a könyvek alakjának egységes méretek szerinti megállapításával. A kívánatos csak az, hogy ezt az értékes fejezetet ne csak a könyvtárnokok ismerjék, hanem a könyvtárak építői is; hogy elkerülhetők legyenek azok a ballépések, a melyeket még ma is elkövetnek, valahányszor

elmulasztják a könyvtár építésénél a könyvtárnok tanácsát kikérni.

Említésre méltó itten, hogy *Graesel* a könyvállványok legújabb rendszereivel szemben a régi szabályozó szögeknek (Stellstifte) híve; elismeri ugyan az újabb állványrendszerek kényelmességét, de azt tartja, hogy előnyeik a magasabb költségeket föl nem érik. Mindazáltal részletesen ismerteti és ábrákban is bemutatja az újabb rendszereket (a melyek közül tudtunkkal *Wenker* rendszere terjed Magyarországon).

A második fejezetben a könyvtári tisztviselőkről szól; ide tartozik az első függelék is. Ez egyike a könyv legszebb részeinek. Erélyesen támadja azt az elterjedt fölfogást, hogy a könyvtárnokság nem önálló hivatás, hogy különösen könyvtár vezetésére bármely tudós alkalmas, sőt ezt mellékhivatalként is elláthatja. Meglehet benne is az a három személyi tulajdonság, a mely a könyvtárnoknál elengedhetetlen, t. i. rendszeretet, szorgalom és humanitás, bírhat ez is a kellő emlékezettel, ítélőképességgel, gyűjtő szenvedélylyel, továbbá az általános és a könyvtári szakismeretekkel (bár mindenesetre legnagyobb ritkaságszámba megy az ilyen); de legtöbbnyire csak saját studiuma segédeszközének tekinti az alája rendelt könyvtárt, a melylyel semmiesetre sem szolgálja azt a czélt, a melyet *Graesel* a könyvtárnoknak kitűz és a mely mások tudományos munkájának előmozdításában áll.

Németországban alig is van ma már olyan egyetemi könyvtár, a melyben a tanárkönyvtárnokok régi rendszere dívik. És ha Európában nem is tartunk még annál a fölfogásnál, hogy „a library is a school and the librarian is in the highest sense a teacher" (Melvil Dewey), az kétségtelen, hogy a könyvtárnokságnak élethivatásként való alakulása a tudomány szempontjából nagy előny; csak ez által vált lehetségessé, hogy a könyvtárak többé nem

„staubige, öde und unbesuchte Säle, in denen sich der Bibliothekar wöchentlich einige Stunden von Amstwegen aufhalten muss, um diese Zeit über — allein zu sein" (Ebert).

Ha ez a könyvtárnok előképzettségére más követelményeket involvál, nevezetesen a könyvtári szakműveltség megszerzését tekinti a hivatás gyakorlásának főföltételéül, másrészt a könyvtárnok irodalmi működését éppenséggel nem zárja ki. A bibliologia irodalmi művelése éppen a könyvtárnoknak sajátos föladata; a mellett nemcsak megengedhető, de egyenesen kívánatos, hogy a tudomány valamely ágában önállóan dolgozzék. Ez éppen a könyvtárnok azon hivatásából folyik, hogy mások tudományos működésének előmozdítója legyen; mert ez nyilván csak akkor lehetséges, ha a tudományos kutatásnak útját-módját maga is ismeri.

Itten merül föl a könyvtárnok előképzettségének fontos kérdése is. Arról, hogy a könyvtárnok polihisztor legyen, ma természetesen nem beszélünk; elengedhetetlen azonban, hogy enciklopedikus műveltséggel bírjon, hogy az emberi tudás minden ágába valamelyes betekintése legyen. Nyilvánvaló azonban, hogy ma, a mikor maga a bibliologia is annyira speczializálódik, hogy az egyik könyvtárnok különösen csak a könyvtártannal foglalkozik, a másik csak a szükséges nyelvismereteket szerzi meg stb., előtérbe tolul a könyvtárnok speciális *tudományos* szakképzettségének kérdése is. És *Graesel* igen helyesen figyelmeztet, hogy a filologusok és a történészek túltengésének a könyvtárakban elejét kell venni, és jogászokat, orvosokat, technikusokat is kell alkalmazni. Hogy ez szakkönyvtárakra különösen áll, fölösleges hangsúlyozni.

A függelékben nagy részletességgel ismerteti a könyvtárnokok képesítésének és különösen a könyvtárnoki szakvizsgáknak szabályzatait a különböző államokban.

Igen rövid a könyvtárak anyagi eszközeiről szóló fejezet. Itten sajnálattal nélkülözünk összeállításokat az egyes államok könyvtári költségeiről és a nagyobb könyvtárak költségvetéseiről. Arra is rá lehet itt mutatni, hogy a jó könyvtárnok sokszor többet ér, mint a sok pénz, hogy szűk anyagi viszonyok közt jobban tudja gyarapítani könyvtárát, mint a rossz könyvtárnok sok pénzzel; hogy a jó könyvtárnok rendszerint hamarabb is tudja meglágyítani a fölöttes hatóságot, szintén bizonyos.

A könyvnek második része szól a tulajdonképpeni könyvtárról, vagyis a könyvkincsről és pedig az első fejezetben a könyvtár alapításáról, lajstromozásáról, felállításáról és számozásáról, végül a megőrzéséről. A második fejezet a könyvtár gyarapításáról, a harmadik a használatáról szól.

Az európai kontinensen nem igen dívik az az angol és amerikai szokás, hogy mecénások alapítanak nagy könyvtárakat, s azért minálunk a könyvtárak fejlődése igen lassú, a könyvtárak alapítása pedig a csekély anyagi eszközök vonta szűk határok közt történik. Nagyon fontos azért, hogy a könyvtár iránya pontosan megállapíttassék, hogy a beszerzéseket a lehető legolcsóbban eszközöljék stb. *Graesel* igen jó munkát végez, a mikor itten a célirányos és céltalan, az értékes és értéktelen beszerzések föltételeit megállapítja. Belső tulajdonságok állapítják meg valamely könyv tudományos értékét, külsők a különösségét és ritkaságát. Ezeket tartja *Graesel* beszerzendőknek. Ennek azonban ellen kell mondanunk. Azt hiszszük, hogy különös és ritka könyvek gyűjtése csak az országos könyvtárak föladata, a többiek pedig csak a tudományos értéket tekintsék. A könyvtár nem múzeum, legfeljebb az országos könyvtárnak lehet az a hivatása, hogy könyvmúzeum is legyen. Újabb és olcsóbb stereotip vagy anasztatikus lenyomat a tudományos szakkönyvtár céljainak

jobban felel meg és anyagi erőit is kíméli. A bibliofil azért sokszor rossz könyvtárnok.

A katalogizálásról szóló fejezet még az 1897-ik évi franczia kiadással szemben is örvendetes átalakításokon ment át. A porosz állami könyvtárak számára kiadott lajstromozási szabályzatot[1] követi, mindazon dicséretre méltó egyszerűsítéseivel, a melyek más szabályzattól oly előnyösen különböztetik meg. A három katalogus, nevezetesen a rendszeres, a topografikus és a betűrendes katalogus tekintetében az általánosan elfogadott nézetekkel találkozik. A betűrendes tárgyi katalogust elveti, ellenben a tudományos katalogust föltétlenül szükségesnek tartja. Hangsúlyozza e katalogus rendszerének megállapításánál a tudományos rendszernek a bibliografiai igényekkel való összeegyeztethetetlenségét; a bibliografiai rendszer tehát kompromisszum a kettő közt. Szól a katalogus kinyomatásáról. Ezt csak a nemzeti könyvtáraknál és a kis könyvtáraknál helyesli; nagy könyvtárak csak speciális katalogusokat adjanak ki, de ilyet minél többet.

Meg kell itt említeni, hogy a disszertációkra a porosz utasítás azt rendeli, hogy 1800-ig a praeses neve alatt kell őket fölvenni, csak 1800 után a defendens neve a rendszó; *Graesel* 1897-iki franczia kiadásában ez az évszám 1750.

A könyvtárberendezésnek legvitásabb kérdése ma kétségtelenül a könyvek fölállításának a rendje. Nincs ugyan ma szó többé a helyhez kötött és a szabad rendszerről és a betűrendes fölállításnak is mind kevesebb híve van; de a rendszeres vagy a rendszertelen fölállítás előnye még mindig vitás. Amerikában és Angliában a könyvtárnokok a rendszeres fölállítás hívei; s talán nem tévedünk, ha ennek okát — nagyobb anyagi erőik mellett — főképpen abban találjuk, hogy az angol könyvtárnokok a közön-

[1] Ismertetését l. ezen folyóirat 1900. évi folyamában.

ség érdekét tartják első sorban szem előtt, míg mifelénk inkább a könyvtárnok érdeke dominál, a mely az egyszerűbb és kényelmesebb rendszertelen fölállítást kívánja. *Graesel* elismeri ugyan a rendszertelen fölállítás egyenjogúságát, de a tudományos mellett foglal állást, az osztályokon belül pedig a kronologikus rend szószólója. A formátum viszont egységes méretek szerint állapíttassék meg (a porosz utasítás szerint: 8°: 25 cm-ig; 4°: 35 cm-ig; 2°: 45-ig; n. 2°: 45-ön felül). Az ugró számozás híve.

A legkitűnőbb fejezetek közé tartozik az ötödik, a könyvtár gyarapításáról. *Graesel* a beszerzésekről való rendelkezés tekintetében a könyvtárnok önállósága, szuverénitása mellett foglal állást. A könyvtárbizottságok beavatkozása fölösleges, sőt káros. Azt hisszük, hogy *Graeselt* legutoljára érheti az a vád, hogy ezen ítéletében a könyvtárnokok egyoldalú érdekei befolyásolták. A könyvtár és a közönség érdeke vezeti itt is, a mit bizonyít az is, hogy mint ellenőrző közeget elfogadja a bizottságot, de exekutiv jogot nem konczedál neki. A beszerzéseknél utal a szakkönyvtáraknak jelentőségére is, a melyeknek létezése fölmenti az általános könyvtárakat azon kötelesség alól, hogy az irodalom minden ágára egyenlő figyelemmel legyenek. Szól a cseréről, mint a könyvtár gyarapításának egyik fontos eszközéről s a mit ő kívánatosnak mond Németországra — hogy a brüsszeli nemzetközi csereegyezményhez hozzájáruljon —, az Magyarországra kétszeresen áll, mert mi ennél egyelőre csak nyerhetünk. Állami központi gyűjtőhelyet hoz javaslatba a könyvtárak másodpéldányai kicserélésének közvetítésére. Minálunk ilyen szerv van már; a múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelőségének 1901. évi szabályzata tartalmaz ezirányú rendelkezést (7. szakasz g.).

A könyv utolsó fejezete a könyvtár használatáról szól. *Graesel* alapirányából következik, hogy ezen kérdés-

ben a legliberálisabb álláspontot foglalja el. Nem szabad „tote Schätze für künftige Zeiten aufspeichern" (398. l.). A katalogusokat a közönségnek hozzáférhetőkké kell tenni, az olvasóteremben nem szabad oly szigorú ellenőrzést gyakorolni, hogy az emberek elriadjanak; a könyvtárak több időn át legyenek nyitva mint most stb. Vajjon hozzájárulnak-e *Graesel* intelmei, hogy mifelénk is meghonosodjon azon szellem, a mely a közönség iránti bizalomra alapítja a könyvtárhasználás szabályait?

Messze túlhaladná ismertetésnek a keretét, ha *Graesel* könyve minden részének elemzésébe belemennénk. Legyen szabad végül csak néhány hiányára és tévedésére utalni.

Hogy a magyar bibliológiai irodalmat alig-alig idézi, az inkább a mi hibánk, mint az övé. A mi német vagy latin nyelven megjelent, azt megemlíti ő is, így György Aladár könyvstatisztikáját, az egyetemi könyvtár kéziratkatalógusát stb. Ismerteti a köteles példányokról szóló magyar törvényt, ellenben nem tudja például, hogy országos könyvtár Magyarországon is van (N. Múzeumé) stb.

Teljesen hiányzik az oly fontos hatósági könyvtáraknak méltatása. A Börsenblatt f. den Deutschen Buchhandel a könyvkereskedők egyletének újabb határozata szerint könyvtáraknak nem adható, így tehát alig is szerepelhet a könyvtárnok segédeszközei közt. A bibliografiai forrásmunkák közt nemcsak Szabó és Hellebrant Régi magyar könyvtára vagy Kertbeny könyve nincs említve, hanem hiányoznak német és franczia munkák is, éppen a jog- és államtudományok köréből. Így a párisi Notes Critiques, Stammhammernek, Nettlaunak bibliografiái, Kuno Frankensteinnak folyóirata stb. Mennyire igaza van — önmaga ellen — *Graeselnek*, hogy nemcsak filologusok legyenek könyvtárnokok!

Ritkán, de mégis megzavarja a könyv élvezését, hogy

a régi Petzholdtból még ebben a kiadásban is vannak szószerinti részletek a stílus egységének rovására.

Mindez azonban nem csökkenti *Graesel* könyvének kiválóságát. Olyan könyv ez, hogy ennek és a Centralblattnak birtoka nélkülözhetővé tesz minden egyéb bibliothekonomiai segédeszközt. Ha *Graesel* megírná még a könyvtártannak második részét, a könyvtárrajzot, akkor jó időre csak a különböző szakkönyvtárak számára való speciális kézikönyvek megírása lesz a bibliologiai kézikönyv-irók föladata.

Szabó Ervin.

Magyar Könyvszemle 1902. évi 3—4. füzetéből. (Különlenyomatban is.) p. 510—516.

RÖVIDÍTETT DECIMÁLIS TÁBLÁZAT

Közli: Szabó Ervin. (1903.)

3 TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK

30 Társadalomtan.
.1 A társadalomtan elmélete.
Társadalmi rendszerek.
.2 Kézikönyvek, értekezések.
.3 Lexikonok, enciklopédiák.
.5 Folyóiratok.
.6 Társulatok.
.7 A társ. tud. oktatása.
.8 Poligrafiák.
.9 A társadalomtan története.

31 STATISZTIKA.

310/382 Külkereskedelmi statisztika.

311 A statisztika elmélete.
.3 Statisztikai hivatalok.
.9 A statisztika története.

312 Demográfia.

32 POLITIKA.
.5 Vándorlások és gyarmatosítás.
.9 Politikai pártok.

33 KÖZGAZDASÁG

330 (Felosztást 1. 30-nál.)

331 Munkáskérdés.
.01 Elméletek, értekezések.
.03 Munkásviszonyok és munkástörvényhozás általában.

.04 Munkásviszonyok és munkástörvényhozás egyes országokban.

331.1 Tőke és munka viszonya.

.11 Munkaszerződés.

.14 Műhelyrend.

.15 Békéltetés, munkásválasztmány.

.17 Patriarchalizmus.

.2 Munkabér.

.24 Munkaosztalékrendszer

.3 Gyermekmunka.

.4 Női munka.

.5 Fogházmunka.

.6 Munkanélküliség.

.7 Egyes munkáskategóriák viszonyai.

.71 Szellemi munkások.

.72 Tengerészek.

.73 Ipari munkások.

.74 Földmívelő munkások.

.75 Közlekedési munkások.

.76 Építésipari munkások.

.77 Alkalmazottak.

.78 Cselédek.

.79 Otthonmunka (Sweating).

.8 Általános munkásügyi kérdések.

.81 Munkaidő.

.82 Munkahelyek higiénéje.

.83 Munkásháztartás.

.84 A munkás erkölcsi élete.

.85 Munkásképző intézmények.

.86 Tanonczügy.

.87 Munkásegyesületek.

.89 Sztrájk és bojkott.

.91 Nemzetközi munkástörvényhozás.

.93 A munkásviszonyok megállapításának módjai.

.94 Iparfelügyelet.

.95 Munkásstatisztikai hivatalok, titkárságok.

.97 Munkaközvetítés.

331.98 Munkások érdekképviselete. Munkáskamarák.

.99 Hatósági beavatkozás. Munkaviszonyok közmunkáknál.

332 Bank-, pénz- és hitelügy.

.1 Bankügy és bankügyletek.

.11 Nemzeti bankok.

.13 Magánbankok.

.2 Takarékosság.
.22 Postatakarékpénztár.
.3 Záloghitel.
.4 Pénz és valuta.
.5 Papírpénz.
.6 Tőzsde és tőzsdeügyletek.
.66 Határidőüzlet.
.7 Hitelügy.
.71 Földhitel.
.72 Jelzáloghitel.
.73 Kereskedelmi és ipari hitel.
.76 Csekk, clearing és giro.
.8 Kamat és uzsora.

333 Földtulajdon.
.1 Közös földtulajdon.
.2 Köz-földtulajdon.
.21 Holtkéz.
.3 Magánföldtulajdon.
.31 Otthonmentesítés.
.32 Lakásügy.
.37 Nagy- és kisbirtok.

334 Szövetkezés.
.2 Hitelszövetkezetek.
.5 Fogyasztási szövetkezetek.
.6 Termelő szövetkezetek.

335 Szocializmus.
.01 Tulajdon és tőke elmélete.
.8 Anarkizmus.

336 Állami és önkormányzati pénzügy.
.1 Az állam magángazdasága.
.19 Államegyedáruságok.
.2 Adók.
.204 Adóigazgatás.
.21 Egyenes adók.
.27 Közvetett adók.
.274 Bélyeg és illeték.
.279.5 Tőzsdeadó.
.28 Önkormányzati pénzügyek.
.3 Közadósság.

337 Vámok.
.1 Szabadkereskedelem és védvám.
.4 Kiviteli jutalmak.
.5 Egyes áruk vámja (Gabonavámok.)

338 A javak termelése.
.1 Földmívelés.
.2 Bányászat.
.3 Vadászat, halászat.
.4 Ipar.
.406 Ipari érdekképviselet.

.408 Egyes országok ipara.
.4/6 Egyes iparágak.
.42 Háziipar.
.44 Kisipar.
.5 Árak.
.6 Ipari szervezkedési formák.
.61 Czéhek és iparszabadság.
.7 Ipartestületek.
.8 Kartellek, trustök.
.9 Ipari törvényhozás.
339 A javak megoszlása és fogyasztása.
34 Jogtudomány.
.7 Magánjog.
.77 Kereskedelmi és tengeri jog.
35 Közigazgatás.
.1 Állami közigazgatás.
.2 Önkormányzati közigazgatás.
36 Jótékonyság. Biztosításügy.
368 Biztosításügy.
.1 Tűzbiztosítás.
.2 Tengeri biztosítás.
.3 Élet- és járadékbiztosítás.
.4 Munkásbiztosítás.
.5 Mezőgazdasági biztosítás.
.9 A biztosításügy közigazgatási szervezése.
37 Oktatásügy.
38 Kereskedelem. Közlekedés.
381 Belkereskedelem.
.1 Árucsarnokok, vásárok.
.3 Házalókereskedelem.
.4 Közraktárak.
.5 Áruházak.
382 Külkereskedelem.
.4 Kereskedelmi szerződések.
383 Posta.
384 Távíró. Telefon.
385 Vasút.
386 Belhajózás. Csatornázás.
387 Tengerhajózás.
388 Közutak.
389 Mérték és súly.
39 Etnológia. Etnográfia.
.6 Nőkérdés.

Kereskedelmi és Iparkamarai Közlöny. Bp. 1903.

A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TÁRSASÁG PULSZKY ÁGOST KÖNYVTÁRA KATALOGUSÁNAK ELŐSZAVA

A Társadalomtudományi Társaságot első elnökének nevéhez nemcsak a társaság alapításának emlékei fűzik, hanem könyvtára is. Özv. dr. Pulszky Ágostné, az elhunyt neje és a Társaság nagylelkű pártfogója, Pulszky Ágost gazdag társadalomtudományi és jogi könyvtárát a társaságnak adományozta.

A könyvtár használatának megkönnyítése végett a választmány jelen betürendes katalogus kinyomatását elhatározta. Egyben a könyvtár jövő folyamatos gyarapításáról is gondoskodott.

A könyvtárt a társaság tagjai úgy a könyvtár helyiségében, mint kikölcsönzés útján is használhatják, azonban a házhoz, illetve vidékre küldés esetleges költségeit maguk viselik, más egyének csak a könyvtár helyiségében vehetik igénybe.

Budapest, 1903. május 28-án.

DR. SZABÓ ERVIN

A Társadalomtudományi Társaság Pulszky Ágost könyvtárának betűrendes katalogusa. Bp. 1903. TT. kiad. 3 p.

AZ EGYETEMI KÖNYVTÁRRÓL*

A budapesti kir. magy. tudományegyetemi könyvtár olvasótermének cimjegyzéke. 1906. (XI. 350.) 8°.

Az olvasók veszik legtöbb hasznát, de bizonyára a könyvtárosok tudnak leginkább méltányolni jó könyvtárkatalógust. Hisz a laikus közönség rendszerint elképzelni sem tudja, hogy mi a dolga egy könyvtárosnak. A könyvkereskedő beküldi a könyveket: el kell azokat rakni, ha kérik, kiadni. Ez minden. Tulajdonképen értelmesebb szolga is elvégezhetné az egészet.

Valamikor ez így is lehetett (vagy lehetett volna, mert a könyvtáros foglalkozása majd mindig tudósok személyé-

* Minden olyan irányú vád megelőzése céljából, hogy ez a közlemény talán a pécsi kongresszus utóhangja, utólagos kis „hecc" a hivatalos tudomány ellen stb., kijelenti az I. bírálat szerzője, hogy még június havában, tehát olyan időben, amikor a pécsi eseményeket senki sem sejthette, fölajánlotta dolgozatát a bizonyára gutgesinnt Budapesti Szemlé-nek és pedig levélben, de választ sem kapott; ugyancsak kijelenti a II. bírálat szerzője, hogy ő ugyanakkor puhatolódzott szintén már kész dolgozata közlése iránt előkelő orvosi lapnál és ott hasonló fogadtatásra talált; mindkettőt az a célzat vezette, hogy ezen quasi hivatalos tudományos közlönyök útján talán hozzájárulhat azon veszedelem elhárításához, amellyel a könyvtárosok képesítéséről — *értesülésük szerint az egyetemi könyvtárban* — készülő törvényjavaslat a magy. tud. kvt.-ak ügyét és ezzel közvetve a magyar tudományt fenyegeti.

hez volt kötve); az is bizonyos, hogy a könyvtárakban igen sok a pusztán mechanikus munka. Mégis azt látjuk, hogy a könyvtárak vezető állásait mind magasabb tudományos képesítéshez fűzik, magasabbhoz, mert nem „polihisztorokat" keresnek többé, akik mindenhez konyítanak, hanem szakembereket, akik alaposan ismernek egy-egy tudományágat, illetve az irodalomnak egy-egy faját.

Az irodalmi termelés oly óriási arányokat öltött az utolsó évtizedekben, hogy alig van a világon könyvtár — még ha van is benne hely bőven és kellő személyzet a gyarapodás pusztán mechanikus földolgozásához — amely anyagi eszközeiben lépést tarthatna vele. Csak magában Németországban 25—30 000 könyv és füzet jelenik meg évenkint (a több ezernyi hivatalos nyomtatványt nem is számítva). Franciaországban, Angliában és Olaszországban körülbelül ugyanannyi, az Egyesült Államokban, Ausztriában, Belgiumban stb. is tízezernyi, vagyis csupán a négy nagy világnyelven évenkint megjelenő könyvek száma közel 100 000. Mennyi pénz, mily személyzet és mennyi hely kellene, hogy könyvtár mindezeket gyűjtse! Míg régebben abban kerestek dicsőséget és egy-egy ország irodalmára vonatkozólag egy-egy u. n. nemzeti könyvtár ma is arra törekszik, hogy sok, ha lehet minden könyvet megszerezzen: ma általán a szigorú válogatás az elv, melyet még a mindinkább szaporodó speciális szakkönyvtárakra is rákényszerít a tudományos irodalomnak is módfeletti megnövekedése.

Ilyen körülmények között a könyvtáraknak olyan emberek kellenek, akik ki tudják válogatni a könyváradatból azt, ami egy-egy tudományágban tényleg megőrzésre méltó, ami problémákat vet föl vagy sajátosan megold, ami helyesen, tisztán, világosan exponál tanokat, szóval ami haladást jelent vagy eredményt megrögzít a tudományok fejlődésében. Alig kétséges, hogy ezek csak

specalisták lehetnek, biológusok a biológiai, botanikusok a botanikai, közjogászok a közjogi, orvosok az orvostudományi, higienikusok a közegészségügyi, filológusok a nyelvészeti szakok vagy könyvtárak számára. Mert képtelen megítélni még ezen speciális szakmák egy-egy irodalmi termékének tudományos értékét is az, aki magát a szaktudományt à fond nem ismeri.

Azután a katalógusok, a szakkatalógusok! Könnyű volt régen a könyvtárosoknak, de könnyű a kutatónak is! Volt két, volt három, volt öt folyóirat, amelyet pl. a közgazdának figyelemmel kellett kísérnie, hogy tudományával lépést tartson (és az ötben még közjogot, politikát és egyebet is kapott); volt száz-kétszáz könyv, amelyről évenkint tudomást kellett szereznie. Ma!? Csak a társadalomtudományok terén 6—8000 könyv és füzet jelenik meg minden évben. Egy sereg bibliográfia regisztrálja őket periodikusan. Havonkint, évenkint, többévenkint. Aki részletkérdéssel foglalkozik — és mindenki csak részletkérdéssel foglalkozik — csak bibliográfiáknak egész könyvtárán kell hogy keresztülvergődjék, amíg kérdése újabb és régibb irodalmát összeszedi. Mily kitűnő szolgálatot tehetnek a tudományok szisztematikájával együtt haladó, bőven tagolt, a legtávolabbi vonatkozásokat is feltüntető, a régi és új irodalmat együtt tartalmazó könyvtári szakkatalógusok. Nyilvánvaló, hogy ilyeneket is csak általánosan művelt és biztos judiciummal bíró, de amellett speciális szakban teljesen otthonos könyvtárosok szerkeszthetnek.

Az irodalom és a használat óriási megnövekedése más speciálizáláshoz is vezetett a könyvtárak szervezetében. Általános berendezéssé vált, hogy a már válogatott könyvanyagból a leggyakrabban keresett munkákat, az ú. n. *standard-work*-öket és az alapvető segédkönyveket (általános és szak-enciklopédiákat, bibliográfiákat, szótárakat

stb.) rendszerint az olvasóteremben külön gyűjteménnyé csoportosítják, hogy annál könnyebben és gyorsabban legyenek hozzáférhetők. Ez az ún. *reference library*, a kézikönyvtár. Nyilvánvaló, hogy ennél fokozottabb mértékben érvényesek azok a követelmények, amelyek a szakszerű kiválogatás és katalogizálás tekintetében a törzskönyvtár irányában fönnállanak: hiszen különben haszontalan az egész különválasztás.

Mindezeknek az ideális követelményeknek ma — lehet mondani — csupán amerikai könyvtárak felelnek meg. Ott vannak gyönyörű, a könyvtártechnika minden vívmányával fölszerelt könyvtárépületek, ott van pénz, ott van annyi ember a könyvtárakban, amennyi csak kell. A *Bibliothèque Nationale*-ban egy óráig kell várnia az olvasónak a raktárakból kért könyvre, a *British Museum*-ban egy félóráig, a bostoni *Public Library*-ban két percig. Ezen az egy adaton megmérheti mindenki az európai és amerikai könyvtárak közti különbségeket.

Hát minálunk? Szegény ország vagyunk, szegények a könyvtáraink is. Nincs egész Magyarországon egyetlen technikailag tökéletesen berendezett közkönyvtár. (Talán a kolozsvári egyetemé lesz olyan.) Nincs egyetlen, amelynek dotációja csak távolról is megengedné, hogy a tudományok haladásáról teljes képet nyújtson. Nincs egyetlen, amelynek kellőszámú és kellően megválogatott személyzete volna. Mit várhatunk tőlük?

A külföldi könyvtárak szolgáltatásaival egyenértékű szolgáltatást bizonyára nem. De bizonyára elvárhatjuk a törekvést azok irányában.

Hát ezzel hogy állunk?

Melyik volt joghallgató ne emlékeznék azokra a keservekre, amelyeket például a budapesti egyetemi könyvtárban kellett elszenvednie? Ha már megváltotta láto-

gatójegyét, ha hely is akadt az olvasóteremben, amit kivált télen ugyancsak sokszor kellett az előcsarnokban kivárnia, ha megvolt a ruhatári jegye és ha sikerült a nagy pléhjeggyel fölzörgetni az öreg Jankovichot olvasmányából — az én első egyetemi éveimben ez a mogorva, vén ember osztogatta a könyvkérő lapokat (meg kell vallanom, én féltem tőle egy kicsit, mert nagyon mérgesen nézett mindenkire, aki az olvasmányában zavarta, ő pedig folyton olvasott; sokszor inkább vártam, míg egy bátrabb kollega jött és szólt: akkor aztán arra esett a mérges pillantás) — szóval, ha volt már látogatójegye, volt hely, volt ruhatári jegye és végül könyvkérő lapja, akkor végre remélhette, hogy könyve is lesz majd, amit olvasson. Bizony csak remélhette; mert az olvasóteremben mindjárt csak azt kaphatta, ami a kézikönyvtár katalógusában szerepelt. Ebben a katalógusban azonban, amely hozzá nem is szak szerint, hanem egyszerű betűrendben közölte a címeket, mindenféle könyv volt, csak olyan nem, amire a kezdő egyetemi hallgatónak szüksége lehetett, vagy ami érdekelhette és így a tudományok szeretetébe bevezethette volna. Minden más könyvet fél nappal előbb kellett kérni. Vagyis annak a diáknak, aki talán félóra járásnyira lakott a könyvtártól, akinek élete az egyetemi előadásokról a kondíciók utáni hajsza és a barátságtalan, piszkos hónapos szobák, kávé- és tejcsarnokok és kifőzdék közötti hányattatás volt, először be kellett mennie a könyvtárba, hogy a könyvcímet a katalógusokból kikeresse és kérő lapját beadja, és másodszor rendszerint azért, hogy vagy azt hallja, hogy a könyv egyáltalán nincs meg, vagy hogy ki van kölcsönözve. A normális válasz ez az utóbbi volt. Ilyformán a szegény, senkitől nem protezsált hallgató, majdnem tisztán annyi hasznát látta az egyetemi könyvtárnak — amelynek föntartásához pedig minden félévi beiratkozásnál ő is hozzájárult — hogy az olvasóteremben

levő tankönyveket használhatta. De olyan könnyen ez sem ment. Mert ha ezekből a tankönyvekből lett volna is annyi példány, amennyi kellett, azt a szolga uraktól sem lehetett kívánni, hogy barátságosabbak legyenek, mint a könyvtártiszt úr volt. Miért legyenek ők előzékenyebbek és szívesebbek? A fizetésük még kisebb és a dolguk még több, mint annak. Azért hát a tankönyvkérésre is ez volt a normális mogorva válasz: nincs a helyén, vagy pedig: kézben van. De aki ismerte már a dörgést és akinek elseje után is volt még kis aprópénze, az mégis segíthetett a bajon. Egy-két diszkréten elhelyezett hatos oly csodálatos eredménnyel járt, hogy a könyv egyszerre megjelent a helyén, sőt ezen diszkrét befektetésnek nagyobb arányú gyakorlása még azt is biztosította, hogy a következő napokon is, az előre bejelentett órára a szükséges könyv biztosan „a helyén" legyen.

Ilyenformák voltak a viszonyok abban az időben, amikor — azt hiszem — kevés látogatója volt az egyetemi könyvtárnak, aki a budapesti könyvtárviszonyokról „nyílt levelet" nem írt, vagy nem akart volna írni. És minálunk panaszkodnak azután, hogy az emberek nem olvasnak komoly dolgokat, hogy csak a kölcsönkönyvtárak selejtes regényeit falják és i. t. Hát ugyan ki olvasson tudományos könyvet, ha leglelkesebb és legfogékonyabb korszakában így táplálják tudományszomját!? Szolgálnák csak ki fele annyi szolgálatkészséggel és jóindulattal, mint a kölcsönkönyvtárak, támogatnák a könyvtárban irodalmi tanáccsal és fölvilágosítással, bizony mindjárt kevesebb volna a panasz.

Meg vagyok győződve, hogy azóta javultak a viszonyok az egyetemi könyvtárban is. Maga az a tény, hogy a kéziratkönyvtárt újra rendezték és a régi betűrendes helyett szakkatalógust készítettek róla, bizonyítja, hogy belátták az állapotok tarthatatlanságát. Annál inkább

sajnáljuk, hogy a reform nem volt oly mélyreható és eredményes, mint lehetett volna.

Jól tudjuk, hogy tudományos kézikönyvtár összeállítása sokkal nehezebb minálunk, mint tegyük Németországban. Alig van speciális kérdés, amelyről német nyelven nem olvashatna a diák alapvető monografiát vagy világos kézikönyvet. Rendelkezésére állanak ugyancsak német nyelven a legjobb szakszótárak, speciális enciklopédiák. Az egyes tudományok régi és legrégibb korifeusainak munkái szintén le vannak fordítva németre. Mindenesetre könnyebb egynyelvű irodalomból az alapvető, a legjobb, a legfontosabb könyveket kiválogatni.

De miből válogasson a magyar könyvtáros a magyar diák számára, aki többnyire csak magyar nyelven ért? Mert tanult ugyan öt vagy hat évig németet vagy franciát, vagy mind a kettőt; és a tanterv és az utasítás is igen szép és jó. De mit ér mindez, amikor sokszor maga a tanár sem tud németül, sem franciául és ennek folytán a grammatikai szabályok tengerébe és a Cid meg az Athala unalmába fojtja tanítványainak minden nyelvkészségét, vagy azok „hazafias", a gaz némettől irtózó hangulatával menti a maga tudatlansága és sovinizmusa okozta eredménytelenséget? Hacsak nem nemzetiségi vidékről származik, vagy a szülők jómódja nem tudott megküzdeni az iskola idegenellenes munkájával, bizony nem tudhat minálunk a „maturus" sem németet, sem franciát. Mit csináljon a szegény könyvtáros? Miből válogasson? Hány magyar kézikönyv áll tudományos színvonalon? Hány modern problémának akad magyar nyelvű monografikus földolgozása? Bizony sokszor másod- és harmadrendű kézikönyveket, félig elavult monográfiákat, tíz-tizenöt éves enciklopédiákat kell a kézikönyvtárba beállítania.

E mellett persze nem lehet mellőznie a nagy német irodalmat, mert hiszen aránylag mégis a németet értik

meg a legtöbben. Az angolt és a franciát sem, mert bizony igen sok alapvető munka nincs magyarra lefordítva. Szóval a magyar könyvtárosnak már eleve nagyobb irodalomban kell tájékozódnia, mint a németnek vagy az angolnak.

De ha már nyelvre is nagyobb terjedelmű irodalmat kell ismernie, mennyivel inkább kívánatos, hogy szakember legyen valamely tudományban, általános katalógus pedig csak több szakember kollektív munkájából jöhet létre.

Az egyetemi könyvtár kézikönyvtárát Dedek Crescens Lajos és Dézsi Lajos urak rendezték újra. Két ember! Hozzá mindkettő — úgy tudom — filológus! Lehet-e csodálni, ha munkájuk egyáltalán nem mondható sikerültnek?

Nem szólok a katalógus szakrendszeréről, amely nem ismeri például a társadalomtudományt, amely a művészetet az irodalomtörténettel, földrajzzal (!) és történettel (!) házasítja össze, amelyben a misztériumok, jövendölések, mágia a fizikával, asztronómiával és chémiával egy szakot alkotnak, az ipar, kereskedés és közlekedés az államtudományok közt szerepelnek, ellenben a mezei gazdaság, bányászat, borászat, vadászat a mathematika és természettudományok közt, mint a technológia alszakai, stb. stb. Mindez az egész könyvtár osztályozásának hibája s bármennyire tudománytalan és bármilyen nehézség a gyors és biztos tájékozódás számára, olyan nagy könyvtárban, mint amilyen az egyetemi, csak nagy munka és áldozatok árán lehet megváltoztatni. Nem szólok arról sem, hogy aki laikusnak tartom magam mindenben, ami az u. n. jog- és államtudományokon kívül esik, mégis egész sereg hibát találtam futó átnézésre a nekem idegen szakokban is.* Csupán egy szakot, az á l l a m t u d o m á n y o-

* Ezek közt a legmulatságosabb, hogy bár tizenegy oldalt foglal el a theológiai irodalom és bár egész sereg idegen nyelvű

kat veszem elemzés alá, hogy bizonyítsam állításomat. Sajnos, ez az egy is teljesen meggyőző.

Az államtudományok-szak a katalógusban négy alszakra oszlik. Ezek: *a)* Politika és politikai röpiratok; *b)* nemzetgazdaságtan, pénzügy, politikai számtan; *c)* statisztika; *d)* ipar, kereskedés, közlekedés. Ezekben a keretekben — és összesen tizenhárom oldalon — kell elhelyezkednie az államelmélet és a politika, a közgazdaságtan és a közgazdasági politika, a munkáskérdés és a munkásvédelem, a szociológia, a statisztika és a demológia óriási irodalmának. Bizony szűk, valóságos spanyol csizma ez.

Mindenekelőtt az tűnik föl, hogy hiányzik egy általános csoport, amely — ha már nincs az államtudományok valamennyiét összefoglaló diszciplinának: a szociológiának helye — legalább az általános bibliográfiákat, enciklopédiákat és folyóiratokat tartalmazza. Az ember nem akar szemének hinni, hogy ne legyen meg az olvasóteremben a Közgazdasági Lexikon és a Handwörterbuch der Staatswissenschaften, hogy hiányozzanak Mühlbrecht, Stammhammer bibliográfiái, hogy az egyetemi hallgató ne kaphassa rögtön kézhez az egyetlen magyarnyelvű szociológiai folyóiratot, a Huszadik Század-ot, vagy az egyetlen nagyobbszabású közgazdasági revűt, a Közgazdasági Szemlé-t! Nem akartuk hinni és kerestünk tovább. S csakugyan meg is találtuk harminc lappal feljebb — a jogtudományban!! Ott találtuk a Handwörterbuch 1890—94-ben megjelent első kiadását, azt is a Supplement-ek nélkül. Mintha nem jelent volna meg ennek az alapvető, nélkülözhetetlen munkának lényeges átdolgo-

biblia és bibliaszótár szerepel ott: a biblia magyar fordításai nem kaptak benne helyet, hanem be kell érniök a Vegyesek közé soroztatással.

zott és bővített második kiadása. Kárpótol helyette az öreg Bluntschli két Staatswörterbuch-ja, két teljesen elavult könyv a múlt század közepéről és Mohl Encyclopädie-ja 1859-ből! Ott van — ugyancsak első kiadásában — a Görres-Gesellschaft Staatslexikon-ja, de már a Say-féle francia, a Palgrave-féle angol enciklopédiákról megfeledkeztek. Az államtudományok bibliográfiáját egyedül Mühlbrecht képviseli (ha csak az öreg Mohlt nem vesszük számításba, 1855—58-ból!) Hiányzik tehát Stammhammer! Hiányzik a *Hand- und Lehrbuch der Staatswissenschaften!* Hiányzik az *Année sociologique!* Hiányzik a *Kritische Blätter*, amely már 1905-ben megindult, tehát ott lehetne! És hiányzik természetesen a *Kritische Blätter* bibliográfiájának magyar kiadása, amely a *Közgazdasági Szemle* mellékleteként jelenik meg. Szóval az egész bibliográfiát a *Handwörterbuch*-nak a 90-es évek elejéig és a *Közgazdasági Lexikon*-nak a 90-es évek végéig terjedő összeállításain kívül egy könyvkereskedőnek tudományos szempontból nagyon sok kifogás alá eső és szintén csak 1901-ig kiterjeszkedő munkája képviseli. Azaz — mit is mondunk! Hisz ott van Márki József *Címmutatója a m. kir. egyetem jogi és államtani műveihez 1865—69-ből!* Ez csak elég!

Hát a folyóiratok! A magyar egyetem magyar hallgatói számára nincs ott e g y e t l e n magyar folyóirat sem! Hogy nem tették az olvasóba a *Huszadik Század*-ot — azt még értjük. De kinek vétett a *Közgazdasági Szemle*? S ha már az sem jó, legalább a *Magyar Gazdák Szemléje* volna ott. Vagy végső esetben az *Athenaeum*-ra történnék utalás, a M. T. Akadémia organumára! Mindezekről a katalógus szerkesztői — úgy látszik — mit sem tudnak.

Ehelyett van négy — mondd négy — idegen nyelvű államtudományi folyóirat. A két német ellen nem teszünk kifogást, bár a tiszteletreméltó, de öreges tübingai *Zeit-*

schrift bizonyára kevesebb figyelmet kell, hogy igényeljen, mint pl. Sombart *Archiv*-ja, vagy Schmoller *Jahrbuch*-ja, vagy akár a Wolf-féle *Zeitschrift*. De már hogy a nagy francia társadalom- és államtudományi revű-irodalmat a *Questions diplomatiques et coloniales* képviseli, a nagy angolt és egyúttal a statisztikait a *Journal of the Royal Statistical Society*, az igazán — r o s s z t r é f a!

Nem akarjuk olvasóink figyelmét a végletekig igénybe venni. Ha ennyit kellett mondanunk egyetlen alcsoportról — amely, mint általános, a legkevesebb szakismeretet tételezi föl és hozzá nincs is benn a kritizált szakban! — mennyi vajjon a kivetni való a speciális szakokban? Szóljunk arról, hogy a magyar politikai irodalomból hiányzik Grünwald Béla, Beksics, hogy a nagy társadalom- és államtudományi gyűjteményekből éppen a legkisebb van meg és a legkevésbbé tartalmas, a *Bibliothek f. Socialwissenschaft*, de nincs meg a *Hand- und Lehrbuch d. Staatswissenschaften*, nincsenek ott a Schmoller-féle *Forschungen* vagy a *Bibliothèque de philosophie contemporaine* és a *Bibliothèque sociologique internationale* válogatott kötetei. Mit szóljunk ahhoz, hogy ott találjuk az összesen 60 műből álló politikai kézikönyvtárban a vizenyős Bluntschlit, a vén Mohlt és Zachariät, ismeretlen nagyságokat, mint Mannequint *(Travail et liberté*, 1863.) avult vagy értéktelen monográfiákat, mint Friedberg *Der Staat und die Bischofswahlen in Deutschland 1874*-ből vagy Oldenberg, *Der russische Nihilismus 1888*, stb., ellenben az óriási szövetkezeti irodalmat pl. két brosúra képviseli a 60-as évekből, az általános választójogról a diák megtalálja Ribot *Du suffrage universel*-jét 1874-ből, de nem Meyert és sok mást, a szocializmus történetéről Lichtenbergert *(Le Socialisme au XVIIIe* siècle) de sem Georg Adlert, sem a Kautsky—Bernstein—Mehring-félét, hogy mint egyetlen szocialista, Lassalle

szerepel oda nem tartozó munkájával (*System der erworbenen Rechte*), ellenben Marxnak és Engelsnek még magyar fordításai sincsenek ott? S ha Millnek értekezése *A szabadságról* megvan nemcsak magyarul, hanem angolul is, miért szerepel akkor Proudhon összegyűjtött műveinek csak első kötetével (és miért éppen első kötetével), *Spencer csak a Study of sociology*-val, és miért nincs tanulmány Bismarckról vagy Moltkeről, Gladstoneről, Peelről, Disraeliről, Gambettáról, Thiersről vagy Cavourról, ha Lamartineről — és csak Lamartineről — van? Miért kell Beöthy Leó kitűnő szociológiai munkáját, *A társadalmi fejlődés kezdetei*-t, vagy Mayr *A társadalmi élet törvényszerűségé*-t a Cb) Nemzetgazdaságtan, pénzügy és politikai számtan című csoportból kikeresni, ellenben Gierke *Genossenschaftsrecht*-jét vagy Buchenberger *Agrarpolitik*-ját a Ca) Politikából? Miért nem tudják, hogy az *Annales de droit commercial et industriel* nem közgazdasági folyóirat, hanem kereskedelmi jogi és a *Bulletin de statistique et de législation comparée* nem statisztikai, hanem pénzügyi? És nem volna helyesebb a hat — mondd hat — statisztikai munka közt az 1869-ből való *Statisztikai előadások* helyett Magyarország statisztikájának legeslegfontosabb, teljességgel nélkülözhetetlen forrásmunkáit, a *Magyar statisztikai közlemények*-et és a *Magyar statisztikai évkönyv*-et az olvasóteremben elhelyezni?

De ha az ember látja, hogy a nemzetgazdaságtannak és a pénzügynek szentelt nyolc oldalból majdnem négyet, tehát a felét, az Akadémia 1—3—5 íves *Értekezései* foglalják el, értekezések, amelyek közt találjuk a Szinovácz Györgyét (van-e, ki e nevet nem ismeri?) *Az uzsoráról 1867*-ből, Tóth Lőrincét *Zádor Györgyről* (van-e? stb.) 1869-ből Csatskó Imréét *A büntetés-rendszerről 1870*-ből, majd Paulerét *Csatskóról* és így tovább *in infinitum*, akkor megszűnik tovább keresgélni hibákat és hiányokat. Nyolc

oldal közgazdaságtan, annak is a fele részben elavult, részben nem oda tartozó akadémiai értekezés... hát lehet itt még komolyan beszélni!? És lehet-e kővel megdobni azt a budapesti egyetemi hallgatót, aki inkább a kávéházba megy vagy az orfeumba! Hát Szinovácz Györgytől és Csatskó Imrétől tanuljon közgazdaságtant!?

Bezzeg más dolga van a magyar nemzetiségű egyetemi hallgatónak a brit birodalom fővárosában, Londonban! Ha csak annyi nyelvismerettel rendelkezik is, mint idehaza, még akkor is hamarabb tájékozódhat magyar nyelven tudományos vagy aktuális kérdésekről Londonban, mint idehaza. Csak el kell mennie a *British Museum* könyvtárába. Ott találja a könyvtár gyarapodásának pompás tárgyjegyzékeit 1881-től 1905-ig. Ezen kitűnő katalógusok nyomán indulva, amelyek úgyszólván az egész világ utolsó huszonötévi tudományos termelését dolgozzák föl, legfeljebb egy félóra alatt megkaphat bármely kívánt könyvet a raktárakból. Magyar könyvet is, olyat, amilyenre Budapesten talán fél napig is kell várnia, ha ugyan egyáltalán tudomást tud szerezni létezéséről.

Összehasonlítottuk az egyetemi olvasóterem katalógusait a *British Museum* könyvtárának utolsó tárgyjegyzékével, amely 1901—1905-re, tehát éppen arra az időre vonatkozik, amelynek irodalmi termelését az egyetemi könyvtár kézikönyvtárának berendezésénél elsősorban kellett volna figyelemmel kísérni.* Az eredményt csak néhány példán is elég lesz bemutatnunk.

A magyar agrár- és mezőgazdasági munkáskérdés csak elég fontos és aktuális arra, hogy az egyetemi hall-

* G. K. Fortescue: Subject index of the modern works added to the Library of the British Museum in the years 1901—1905. London, 1906. (IV. 1161.) lex. 8°.

gató vagy egyéb érdeklődő már az olvasóteremben találjon egy-két idevágó munkát. Nincs egy sem. A *British Museum*-ban ellenben első keresésre két angol munkán kívül ott találja a következőket: Németh, *Az agrár kérdések és mozgalmak*, Bpest, 1902; Kun, *Sozialhistorische Beiträge zur Landarbeiterfrage in Ungarn*, Jena, 1903; Majláth, *Studien über die Landarbeiterfrage in Ungarn*, Wien, 1905; Bernáth, *Agrárpolitika*, Bpest 1903; Bunzel, *Studien zur Sozial- und Wirtschaftspolitik Ungarns*, Leipzig, 1902 stb. stb.

Vagy az önálló vámterület, a gazdasági kiegyezés kérdése iránt érdeklődik. Szintén elég fontos és aktuális kérdés.

A budapesti egyetem olvasótermében megint nem talál semmit; ellenben Londonban — megint első nézésre — ott láthatja: Csávolszky, *Ausztria és Magyarország jövő alakulása*, 1901; U. az, *A kiegyezkedés*, 1902.; O. M. K. E., *Magyar vámterület*, 1904; Matlekovits, *Közös vámterület és gazdasági elválás*, 1905.; Scheiber, *Magyar közgazdasági politika*, 1905., stb. stb.

Vagy a kivándorlás! Londonban ott van Thirring, Paikert — Pesten semmi!

Vagy mit talál az ember Budapest legnagyobb könyvtárának olvasótermében Budapestről? Még a fővárosi statisztikai hivatal világszerte ismert kiadványait, évkönyvét stb. sem. Londonban ott vannak sok egyéb budapestiensével együtt.

Hát a magyarországi szocializmusról miből szerezzen tájékozást a budapesti olvasó? Londonban megvan Csizmadia, *Mit akarunk;* Szilvek, Tisza István, Bunzel stb. Budapesten semmi.

De minek folytassuk? Így megy ez tovább, tíz meg száz alapvető, aktuális *magyar* kérdésen keresztül. Londonban egy félóra alatt tájékozódom róluk, Magyarország

legnagyobb könyvtárában ellenben a kezdő vagy az irodalmi kutatásokban járatlan olvasó vagy egyáltalán nem szerezhet tudomást a vonatkozó irodalomról vagy csak hosszadalmas procedura után juthat hozzá.

Nagyon jól tudjuk mi, hogy könyvtár, amelynek egész évi dotációja 40 000 és 45 000 korona között mozog, amelynek 15 tisztviselője van, amelynek a helyiségei célszerűtlenek, szűkek, berendezése minden tekintetben hiányos: a legjobb akaratú vezetés mellett sem versenyezhet olyan könyvtárral, amelynek csak az igazgatója 36 000 kor. fizetést húz, ahol csak beszerzésekre félmillió koronánál többet költenek évenkint, csak katalógusok nyomására évi 100 000 koronát, ahol ötvennél több a főbb tisztviselők száma stb. Azt azonban — úgy hiszem — mindenki elvárhatja, hogy legalább azt a kevés erőt és költséget, amit a könyvtár könnyebb hozzáférhetőségére, kényelmesebb használatára t é n y l e g elköltenek, hogy azt a keveset c é l s z e r ű e n, v a l ó b a n g y ü m ö l c s ö z ő e n költsék el. De ha az egyetemi hallgató a legfontosabb m a g y a r segédkönyvekről, az alapvető m a g y a r problémákról, az aktuális m a g y a r kérdésekről annyira sem tájékozódhatik a könyvtár egyetlen szakkatalógusából,* mint a *British Museum*-nak csak ötéves jegyzékéből, akkor azt kell mondanunk, hogy azt a kézikönyvtárt és azt a katalógust minden szakértelem és minden gondosság nélkül rendezték és szerkesztették.

És ez nem is lesz másképp mindaddig, amíg minálunk is nem szakítanak azzal a hagyománnyal, hogy csak filológus lehet könyvtáros. A filológus értsen mindenhez: közjoghoz és magánjoghoz, közgazdaságtanhoz és szociológiához, orvostudományhoz és fizikához. Nem természetes következménye ennek, hogy még saját tudományában, a

* Ilyen az ő híres hazafiságuk!

filológiában is el kell veszítenie a tájékozódás képességét és a jártasságot, amint ezt ugyancsak az egyetemi könyvtár új katalógusára vonatkozólag maga a Magyar Könyvszemle állapította meg.

De ha majd elkészül az állami könyvtárosok képesítéséről szóló törvény, amelynek előkészítésére alighanem az egyetemi könyvtár vezetőségének is lesz befolyása, akkor csodálkozva látja majd ország-világ, hogy Magyarországon eddig a törvény legalább nem tiltotta más szakférfiak alkalmazását a könyvtárakban, azontúl azonban kizárólag filológusok gyakorlótere lesz az állami könyvtárak anyaga. M e r t e z a t e r v, és nem hisszük, hogy ezen proskribált folyóiratban megjelenő írásunknak bármi csekély hatása lenne majd erre. És a magyar könyvtárak is olyan képet mutatnak majd, mint a katonai nagygyakorlatok után a paraszt vetése: az uralkodó hatalom pusztító hadjáratáét Magyarország anyagi és szellemi kultúrája ellen.

sz. e.

HUSZADIK SZÁZAD, 1907. VIII. évf.
p. 964—973.

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI BIBLIOGRÁFIA

(Kritische Blätter für die gesammten Sozialwissenschaften. 3. Jahrgang. Dresden. Egy évre 24 márka.)

[Folyóiratkritika.]

A társadalmi tudományok hatalmas föllendülését alig lehetne más adattal találóbban bizonyítani, mint azzal, hogy a kulturállamokban 6—800 könyv és 12—15 000 nagyobb cikk jelenik meg évenkint azok köréből. Szinte lehetetlen föladatnak látszik, hogy a társadalmi tudományokkal foglalkozó ezt az óriási anyagot figyelemmel kísérhesse; nincs oly város, s nincs oly könyvtár sem, amelyben az egész anyagot megtalálná. Pedig kétségtelen, hogy senki tudománya fejlődésével nem tarthat lépést, aki speciális szakja irodalmát nyomon nem követheti.

A természettudományok terén, ahol hasonló irodalmi túltermelés van, már régebben létesült szervezet, amely legalább arról gondoskodik, hogy a természettudós tudomást szerezhessen szakmája irodalmáról. A londoni ROYAL SOCIETY vezetése alatt az összes kultúrállamok tudományos akadémiái vagy egyéb testületei dolgoznak a természettudományok bibliográfiáján; ez az INTERNATIONAL CATALOGUE OF SCIENTIFIC LITERATURE, amely évenként jelenik meg. Hasonló kísérletre vállalkozott évekkel ezelőtt a társadalomtudományok terén a brüsszeli INSTITUT INTERNATIONAL DE

BIBLIOGRAPHIE, de kísérlete — anyagi erő és szervezettség hiányán (amint éppen e sorok írójának kellett önmagán tapasztalnia) — hamarosan csődöt mondott: a BIBLIOGRAPHIA ECONOMICA UNIVERSALIS összesen négy évig élt s ezen idő alatt is alig harmadát dolgozta föl a számbajövő irodalomnak.

Két év előtt Berlinből többet ígérő kezdeményezés indult ki. Intézet alakult, amely okulva a brüsszeliek kudarcán, egyetlen ágra, a társadalmi tudományokéra, specializálta magát s központosítás helyett az anyaggyűjtés munkájának nemzetekre való elosztásával igyekszik biztosítani a gyűjtés teljességét. Ez az *Internationales Institut für Sozialbibliographie.*

Az intézetnek kiadványa a havonkint megjelenő *Kritische Blätter*, Németország, Ausztria, Svájc, Holland, Belgium, Franciaország, Nagybritannia és gyarmatai, Japán, Ausztrália, India, Olaszország, Skandinávia, Magyarország, Lengyelország, Szerbia, Horvátország, Bulgária, Románia, Oroszország, Spanyolország, Amerika társadalomtudományi termelését közli a helyi levelezők adatai alapján, rendszerbe sorolva, úgy hogy mindenki hónapról hónapra könnyen nyomon kísérheti szakmája irodalmát.

A főszakok fölsorolása mutatja legjobban, miféle anyagot ölel föl a folyóirat. Ezek 1. Enciklopediák, bibliográfiák; 2. A társadalmi tudományok története; életrajzok; 3. Általános szociológia; 4. Az egyes társas képződések (család, erkölcs, állam, vallás, nyelv, művészet, faj etc. etc.) szociológiája; 5. Elméleti közgazdaságtan; 6. Közgazdasági politika; 7. Politika; 8. Szociálpolitika; 9. Pénzügytan; 10. Statisztika; 11. Demológia; 12. Gyarmatosítás; 13. Társadalomtörténet, különösen gazdaságtörténet; 14. Jogtudomány, kriminológia; 15. Kereskedelmi tudományok; 16. Technika; 17. Gazdasági földrajz; 18. Ethno-

gráfia és antropogeográfia; 19. Bölcsészeti szakok; 20. Különbözők.

Lehetnek egyéni kifogások a szisztematika ellen, a beosztásnak lehetnek hibái, az adatgyűjtés lehet hiányos: mégis az eddigi füzetek páratlan segédeszközül bizonyultak. Különösen minálunk, ahol minduntalan akadnak elméletek föltalálói, nem ajánlhatjuk eléggé. A Durkheim-féle *Année sociologique*, amely inkább a szociológia elméleti kérdéseiről tájékoztat, az inkább gyakorlati hajlamú *Kritische Blätter* meg az intézet éves kiadványa: a *Bibliographie der Sozialwissenschaften* mindenkinek módot nyújtanak rá, hogy állandó érintkezésben a kultúrállamok tudományos munkájával a társadalmi tudományok szerves fejlődését szolgálja.

Sz. E.

HUSZADIK SZÁZAD, 1907. VIII. évf. p. 563—564.

ÁLTALÁNOS IRÁNYELVEK NÉPKÖNYVTÁRAK KÖNYVEINEK MEGVÁLOGATÁSÁRA

Előadta: Szabó Ervin.

I.

A társadalom jelenségeinek kauzális nézése követeli, hogy minden intézménynek „célját" azokból az o k o k b ó l igyekezzünk megállapítani, amelyek keletkezésére és létezésére vezettek. Azon a nézeten vagyunk, hogy semmiféle társadalmi intézményt nem lehet tartósan fönntartani, amely nem a tömegeknek, helyesebben a társadalom egy vagy esetleg több rétege, osztálya szükségleteiből, tehát érdekéből fakad és annak tovább is megfelel. Bizonyos, hogy minden intézményt, amely akár eredeti céljától eltért, akár azon tömegek szükségletei változtak, amelyeket kielégíteni hivatva volt, csakis kényszerrel — a politikai és jogi hatalom esetleg szelídebb, a fegyveres hatalom durvább kényszerével — lehet fönntartani.

Amikor a népkönyvtárakról van szó a s z a b a d tanításnak szentelt kongresszuson, természetszerűleg eleve is ki kell zárnunk a népkönyvtárak szervezésének, irányításának, fönntartásának minden oly alakját és módját, amely előreláthatólag egyedül a fizikai hatalom kényszerével, vagy politikai, vagy erkölcsi nyomás alatt volna

képes létezni. Azért, hogy ezt az intézményt azzá tehessük, aminek lennie kell: élő valósággá, szerves alkotórészévé az olvasók és használók mindennapi életének, ahhoz vizsgálnunk kell és megállapítanunk, hogy a népnek mely rétegeinek szükségleteit hivatott kielégíteni, milyenek azok a szükségletek és hogyan közelíthetjük meg a legkönnyebben azoknak teljes kielégítését?

A népkönyvtárak történetéből tudjuk, hogy azok — elenyésző kivétellel — a városokban jöttek létre, vagy pedig oly helyeken, amelyek a városi életnek jellegzetes tüneményét: ipari munkásságnak agglomerációját — mutatták, ha nem is régi falak és emeletes házak között: nagy gyártelepeken. Azt is tudjuk, hogy ezek a könyvtárak eleinte azzal a bevallott tendenciával létesültek, hogy a tudásnak és a műveltségnek félelmetes különbségeit a vagyonos osztályok és a proletárság között áthidalják, be nem vallott, de összeállításuk elveiből igen sokszor kétségbevonhatatlanul kitűnő föladatuk ellenben az, hogy u. n. hazafias, erkölcsös, vallásos irodalommal nem tudásukat, hanem erkölcsüket hozzák közelebb a vagyonos osztályokéhoz, vagyis a „lázadás" szellemét öljék ki belőle. Azt is tudjuk, hogy ez a törekvés csütörtököt mondott, hogy a munkásosztály gazdasági és politikai szervezkedése és harca — amit régen „lázadásnak" neveztek — országonként és időnként több vagy kevesebb hevességgel, hol szelídebb, hol erőszakosabb formák közt, de mindenütt megindult és csak balga önámítás tagadhatja, hogy a munkásosztály mind szélesebb rétegeit vonja körébe. És azt is tudjuk végül, hogy a népkönyvtárak ennek dacára nemcsak hogy fönnmaradtak, hanem szerte a világon elterjedtek, hatalmasan megnövekedtek, sőt már-már — lehet mondani — minden tekintetben háttérbe szorítják a régi, tudományos könyvtárak jelentőségét is.

Mi következik ezekből a történeti tényekből?

Két megállapítás.

Az első az, hogy a népkönyvtárak a népéi, a munkásságéi. Ez a kijelentés mindenesetre közhelyként hangzik, annyira magától értetődőnek látszik. Valóban az is. Mégis nem fölösleges hangsúlyozni. Mert nemcsak a múltban igyekeztek a népkönyvtárakat művelő hivatásuktól eltéríteni és az alapítók és fönntartók, gyárosok, az egyház stb. szolgálatába szegődtetni; ez a törekvés hellyel-közzel ma is érvényesül. És minél kezdetlegesebb valamely ország népkönyvtárügye, annál erősebben tör érvényre. Ezt látjuk Magyarországon is. Ezért nem fölösleges hangsúlyoznunk, hogy a népkönyvtárak a népéi, nem pedig azon osztályokéi, amelyek sokszor igen dicséretes buzgalmukkal a népkönyvtárügy fejlesztése iránt gazdasági és politikai törekvéseket lepleznek.

A másik megállapítás ennek logikus folyománya. A nép könyvtárainak nem lehet más céljuk, minthogy a nép szükségleteit művelődés és szórakozás iránt szolgálják. Vagyis a tudomány köréből azt kell nyújtaniok, ami a munkásság gazdasági, társadalmi és politikai törekvéseivel és harcaival közvetlen vagy közvetett vonatkozásban van, azok eredetét, történetét megvilágítja, elméleti alapjukat szélesíti és tudományos perspektívát nyit a jövőre. Szóval mindazt, ami az egészségesebb, teljesebb, tisztább, tudatosabb, egyszóval: emberiesebb létért való törekvéshez fegyvereket szolgáltat. A szórakoztató irodalom, a szépirodalom és művészeti irodalom köréből pedig nyújtaniok kell azt, amit a tömegek t é n y l e g élvezettel olvasnak.

Szillabusomban* bővebben vázoltam azokat az á l t a-

* Általános irányelvek népkönyvtár könyveinek megválogatásában.

1. A népkönyvtár célja, hogy olvasóinak ismereteit a jelen

lános irányelveket, amelyek az imént mondottak alapján népkönyvtárak könyveinek megválogatására kínálkoznak. Itten most a külföldi népkönyvtárak történetéről és a szakemberek ítéleteiből vett néhány adattal szeretném bizonyítani, hogy úgy a tudományos, mint a szépirodalmi anyag olyan összeállítása, amely a szillabusomban kifejtett általános elvekkel ellenkezik, teljesen sikertelen maradt.

és a múlt idők természeti, társadalmi és tudományos eseményeiről, nézeteiről és törekvéseiről gyarapítsa és hogy a szépirodalom és a művészet kiváló termékei útján szórakoztatásukról és érzelemvilágúk differenciálásáról gondoskodjék.

2. Ezen céljai követésében csak az igazság és a szépség elvei vezethetik.

3. Minthogy azonban ezek az elvek igen változók és az osztályok és pártok folytonos harcának reflexeként minden korban és minden osztály és párt számára más-más tartalommal bírnak, senki sincs, aki az objektív igazság ismeretével dicsekedhetnék: ezért a népkönyvtár is elteveszti hivatását, ha egyetlen társadalmi, politikai vagy tudományos irányzat szolgálatába szegődik.

4. Nem tartozhatik ennek folytán a népkönyvtár föladatai közé, hogy a „hazafiságot", a „vallást", a „nemzeti eszmét" stb. védelmezze, terjessze. Hazafisága, vallása, nemzeti eszméje minden osztálynak van s mindenkié más. A legkevésbbé azok a könyvek fejezik ki, amelyek irányzatosan egy általános, a nép minden osztályát és rétegét egyformán felölelő hazafias eszményt konstruálnak. Mert szülőföldje, kedves helyei és emberei, ősei és hősei, eszményei és vágyai minden lelkében művelt embernek (legyen az „úr" vagy „paraszt") vannak; de hogy mi az, amit szeret, mi az, amire vágyik, mi az, amire törekszik, az főként társadalmi helyzetétől és műveltségétől függ és ezek a tényezők határozzák meg kényszerűséggel: ezért minden népkönyvtár, amely *egy* ilyen irányzatot akar olvasóira reá erőszakolni, reménytelen és haszontalan munkát végez.

5. Az egyetlen irányelv: öntudatos, igaz és bátor embereket nevelni. Hogy minden ember ismerje helyét és szerepét a természetben és a társadalom-

Prof. Reyer, a népkönyvtárügy terén elsőrendű szaktekintély és a tiszteletet parancsoló bécsi népkönyvtárak legeredményesebb fejlesztője említi, hogy az olyan népkönyvtárakban is, amelyek minden fajta tudományos irodalommal bőven föl vannak szerelve, a munkásosztály mindennapi életétől és törekvéseitől messze eső irodalom használata minimális, majdnem semmi. Így pl. Berlinben 100 könyvkölcsönzésre esett

görög és római klasszikus . . .	5
theológia és erkölcsös iratok . . .	2,5
filozófia	2,5

Semmiféle erőltetés, kínálás ezt az irodalmat megkedveltetni nem tudja. Álljon a könyvtárnak akár tized-

b a n, hogy meggyőződéseit leplezetlen őszinteséggel képviselje és bátran törekedjék azon irányban, amelytől a társadalomnak, amelynek ő is része, jobb berendezését reméli: ezt tartsa mindenki, akinek népkönyvtárak intézésével dolga van, legfőbb vezető elvének.

6. A népkönyvtár ezt azzal segíti elő, hogy a múlt és a jelen összes világmozgató problémáit legjobb képviselői útján ismerteti: akár kedvesek azok valakinek, akár nem. Csakis a vélemények harcából alakul öntudatos lét, egyéni nézés, szellemi önállóság; csak az így nevelt emberek látják világosan a társadalmi és politikai problémákat és harcokat, mint a természetes fejlődés láncszemeit és mozdítják elő tudatosan ezt a fejlődést, melynek hátráltatása vagy megakasztása csak igen kisszámú rétegnek az érdeke.

7. Az egyetlen követelmény, amelyet minden irány és minden párt irodalmi képviselete iránt támasztani kell, az, hogy t u d o m á n y a s z í n v o n a l á n á l l ó b e c s ü l e t e s m u n k a l e g y e n.

8. Ugyanezekből folyik, hogy a szépirodalmi rész megválogatásában is csak a legfejlettebb esztétikai ítéletek vezethetnek. Nem „hazafias" irodalom, sem „erkölcsös" irodalom, sem a régi íróknak sokszor csak irodalomtörténeti érdekkel bíró munkái, hanem s z é p irodalom. Nem régi, nem „hasznos" könyvek, hanem csak szép könyvek.

része is vallásos és theológiai irodalomból, még Angliában és Amerikában sem bírják ezek használatát még csak 1%-ra is föllendíteni.

Ellenben Berlinben is, Bécsben is, Saint-Louisban és egyéb amerikai városokban is általában tapasztalták, hogy a történelem, a természettudományok és a technika mellett a szociális és az ethikai problémák vonzanak a legerősebben. Ezeknek használata együtt 12—14, sőt helyenként 18—20%-ra is fölemelkedik.

Tudjuk, hogy a népkönyvtárakban olvasott könyveknek 70—90%-a a szépirodalomra esik.

Ernst Schultze, Emil Jaeschke és más német szakemberek írásai, továbbá az amerikai könyvtárak mintakatalógusai viszont abban értenek egyet, hogy sem a tendenciózusan hazafias vagy erkölcsös regények és novellák, sem a rémregények, sem az érzelmes családi regények a legkeresettebbek, hanem azok a könyvek, amelyeket mindenki: szegény és gazdag, „művelt" és „műveletlen" kell hogy olvasson: vagyis a régi írók közül azok, akik mai esztétikai igényeinket is kielégítik, az újak közül azok, akik tárgyban és formában maiak, modernek.

Az amerikai könyvtárakban Dickens, Scott, Victor Hugo kedveltsége egyáltalán nem csökken, ellenben Mark Twain egy-egy könyvét megjelenése után az első éven túl alig kérik.

A hamburgi könyvtárban egyáltalán nincs meg Marlittnak, Wernernek, Heimburgnak, Nataly v. Eschstruthnak és a többi lagymatag, vizenyős, lapos stílusú és torz pszichológiájú „családi írónőnek" egyetlen munkája sem. Akik először jönnek a könyvtárba és kérik valamelyikét, mást kapnak helyette: nem esik meg, hogy ezen olvasók közül egy is recidiv lenne.

A jó könyvek terjesztésére alakult wiesbadeni egyesület első sorban mai írókat vesz föl kiadványai közé. Úgy

tapasztalta, hogy azokat inkább olvassák, még ha meséjük a múltban játszik is: mert „a szerzőket oly eszmék és nézetek töltik el, amelyek a jelenhez közel állanak". Viszont egyáltalán nem róják föl bűnül, ha valaki nem tud a Waltarie-Liedben vagy Klopstock Messiásában gyönyörködni és barbarizmusnak minősítik annak a tanítónak vagy tanárnak eljárását, aki azokat tanítványaira ráerőszakolni próbálja.

Ugyanez a véleményük az ú. n. népszerűsített szépirodalomról, „a nép" számára írt vagy átdolgozott regényekről, történetekről stb. Találóan mondja erről az irányzatról Ernst Schultze, hogy „a nagyszámú pseudo: szépirodalom nagyrapepecselésére vezetett... azaz kis szellemek irodalmára, akik „a nép" számára való érthetőséget az anyag laposságában, a tárgyalás lendületnélküliségében és moralizáló hangjában és az összes gondolatok sekélységében keresik". Eredményük: gyönge használat, „képmutatás és utálatos alázkodás és szolgalelkűség".

Minálunk ezt a gyönyörű műfajt még mindig kultiválják pedagógusok és — sajnos — könyvtárosok is.

II.

A törekvés, hogy a népkönyvtárak csak, vagy túlnyomóan a vázolt irányelveknek megfelelő könyveket tartalmazzanak, korán fölébresztette a szükségletet mintakatalógusok iránt, amelyek főként az újonnan keletkező és a kisebb könyvtáraknak útmutatóul szolgáljanak.

Ismeretesek az amerikai könyvtáregyesületnek és sok amerikai könyvtárnak *annotated list*-jei, a német Musterkatalogok stb. Azt is tudjuk, hogy kielégítő egy sincs közöttük. Pedig ezek a könyvtárak régi tapasz-

talatokra támaszkodhatnak és a kollektív munka előnyeivel rendelkeznek.

Magyarországon ilyen jegyzék annál inkább elkelne, mert könyvtáraink kezdetlegesek, anyagi erőink csekélysége csak a legeslegjobb könyvek beszerzését engedi meg, ezeknek kiválogatásában pedig egyáltalán nem, vagy csak részben érvényesülnek azok az elvek, amelyeket ma a művelt külföld szakemberei szinte egyértelműleg vallanak.

Az egyetlen ilyenforma jegyzék — a múzeumok és könyvtárak orsz. tanácsa által adományozott népkönyvtárak könyvjegyzéke — oly kevéssé elégíti ki a magasabb igényeket, hogy alig jöhet számba.

Nézzük a nagyobb (2000 koronás) könyvtár jegyzékét.*

Két részre van osztva: I. Mulattató könyvek; II. Ismeretterjesztő könyvek. Ezen belül semmi osztályozás.

Az olvasó, aki német vagy angol szerző regényét szeretné olvasni, vagy csillagászati munkát keres, kell, hogy az egész jegyzéket végigbetűzze, amíg a keresettre akad.

De ez csak szerkezeti, külső hiba.

Nagyobbak a hibák a könyvek megválogatása körül.

Legelőször az ötlik szemünkbe, hogy a regényírók és költők között csak elvétve akadunk külföldi névre.

Bizonyára senki sincs közöttünk, aki ne helyeselné, hogy a magyar talajból sarjadt szépirodalmat adjuk a magyar olvasó kezébe. De csak addig a határig, ameddig a fönt vázolt esztétikai követelményekkel össze nem ütközik.

Hogy pedig ez a magyar irodalom a külföldével szem-

* A rendelkezésemre álló példány 1902-ből való.

ben elenyészően kicsi, azt csupán nagyfokú elfogultság tagadhatja.

Én azt hiszem, hogy kis 2000 koronás népkönyvtárba nem valók Ambrozovics-Meszlényi Ilona, Bánfi János, Bársony István, Beniczky-Bajza Lenke, Boross Mihály, Böngérfi János, B. Büttner Lina, Csengey Gusztáv, Cyprián, Hentaller Elma, Kincs István, Lőcsei Emma, Pósa Lajos, Rákosi Jenő, Vékony Antal stb. stb. regényei és versei. Talán nagyobb népkönyvtárba sem, amelyben Csehov és Tolstoj egy-két írása mellett képviselve volna Dosztojevszki, Gorki stb. Coppée és Daudet mellett Eugène Sue, Victor Hugo, Zola, France, Maupassant, a skandináv irodalmat nemcsak Andersen és Pajeken képviselné, hanem Björnson, Lie, Ibsen stb. stb. Ha Marlitt három könyvvel szerepel, Tolstoj ellenben csak kettővel, akkor talán juthatna másoknak is hely.

Nem venném be népkönyvtárba a Göre Gábor-féle dolgokat, a magyar parasztnak ezen lealacsonyító kifigurázását sem.

Viszont nem tennék különbséget „az átlagnál magasabb fokú műveltségű olvasóknak" és az egyéb „népnek" való olvasmány közt. Minden jó könyv való a „népnek", amelyet pedig nem olvasna „művelt" olvasó, az a „népnek" sem való.

Ugyanúgy hiányos és rosszul összeválogatott az ismeretterjesztő rész.

Nincs egyetlen könyv, amely a modern szociális problémákról, nagyon kevés, amely a természettudományok fölforgatásairól tájékoztatná az olvasót. A közgazdaságtant Maurice Blocknak manchester-liberális régi könyve képviseli. Modern egészségtanok mellett találunk a 80-as és 90-es évekből való, rég idejöket múlt salabaktereket. A magyar parasztlázadások történetéről nem

olvashat a magyar paraszt, de megtalálja Cornelius Nepos életleírásait, Ciceronak, a korrupt fiskálisnak ömlengéseit, a régi magyar társasélet, a magyar hölgyek stb. leírását. Még jó, hogy a mulattató részben ott van a nagy Eötvös regénye az 1514-iki forradalomról.*

* Előadásom elmondása után figyelmeztettek, hogy az Orsz. Tanács 1905-ben új, lényegesen javított mintajegyzéket adott ki s így bírálatom *deplacé*. Én magam is föltételeztem, hogy újabb jegyzéknek kell léteznie és kerestem: de megszerezni sehogy sem tudtam. Így mást, mint az 1902-ikit, nem bírálhattam. A kongresszus után megint tettem lépéseket az új jegyzék megszerzésére: azt felelték, nem küldhetnek, mert elfogyott. Privátszívesség végre hozzájuttatott egyhez. Az új jegyzék jóval terjedelmesebb, mint a régi. Annál nagyobb hiba, hogy elhagyták a szépirodalmi és az ismeretterjesztő anyagnak elkülönítését, ezt a kevés tagolást, amely a tájékozódást megkönnyítette. Azt is sajnálattal látjuk, hogy bár kihagytak egyet-kettőt a kifogásoltuk magyar szépírók közül és az ismeretterjesztő résznek némely hézagait is pótolták, mégis a jegyzék összeállításának alapelvei alig, vagy egyáltalán nem módosultak. Mert törölték ugyan Ambrozovics-Meszlényi Ilonát, Csengey Gusztávot, Cypriánt stb., de helyükbe léptek Anchi, Baksai Iliása, újabb Bársonyok, Beniczky-Bajzák stb. Nem lett kevesebb a Marlitt, de Tolstoj már csak egy művel szerepel, és tovább nem kapott kegyelmet egyetlen egy sem a külföldi regényírók közül, akiket fölsoroltunk. Az ismeretterjesztő rész is bővült, de főként sok selejtes történelmi, agronómiai és házigazdasági monográfiával. Van ugyan már néhány brosura szociális kérdésekről, sőt Márki DÓSÁJA is megvan, de még mindig hiába keressük a modern természettudományi fölforgatások képviselőit, a modern szociális elméletek legnevezetesebbjeit. Szóval: az új jegyzéknek csak azt az engedményt tehetjük, hogy rossz ugyan, de magasabb színvonalon rossz.

III.

A külföldi népkönyvtárak vezérelveiről elmondottakból és az egyetlen magyar — de hivatalos — mintakönyvjegyzéknek azokkal egybevetéséből következik, hogy népkönyvtáraink irányításában nem érvényesülnek azok az elvek, amelyek legerősebb, legeredményesebb, leggyümölcsözőbb használatukat biztosíthatnák. Minthogy pedig népkönyvtáraink vezetőinek átlagos irodalmi és esztétikai műveltsége nem lehet kezdetben oly sokoldalú és oly fejlett, hogy a kifejtettük általános irányelveket a könyvek megválogatására a gyakorlatban helyesen és következetesen alkalmazni is tudják: szükségesnek látszik ilyen mintakönyvjegyzéknek összeállítása és terjesztése.

E mintakönyvjegyzék összeállításánál két nehézséggel kell megküzdeni. Az egyik annál a kérdésnél jelentkezik majd, hogy k i k csinálják: a másik annál, hogy m i b ő l válogassanak.

Bizonyos, hogy a könyvjegyzék csak kollektív munka eredménye lehet. Nincs senki, aki a tudományos irodalom minden ágában, a szépirodalom egész tömegében oly otthonos lehessen, hogy mindenből a legjobbat, vagyis a legalaposabbat, legmodernebbet és legszebbet kikereshesse. Csak szakemberek — tudományuk mai színvonalán állók — képesek erre s ezek is csak akkor, ha tisztán tudományos és esztétikai szempontok által vezettetik magukat, ha minden tendenciától menten l'a r t p o u r l'a r t alapon történik választásuk.

Ez a választás pedig annál nehezebb minálunk, mert a magyar tudományos irodalom oly szegény, hogy alig lehetséges minden fontosabb problémának megfelelő, a laikus közönséghez szóló képviselőt találni; a magyar és a magyarra fordított külföldi szépirodalom oly kicsi, hogy a szorgalmasabb olvasó hamar végezhet vele. A jegyzék

szerkesztői sok esetben alig tehetnek mást, minthogy idegen nyelvű könyveket is jelöljenek ki; azt hisszük, hogy népkönyvtárügyünk fejlődésével párhuzamosan könnyen akad majd ezen idegen nyelvű műveknek nemcsak fordítójuk, hanem kiadójuk is.

Azt hisszük, hogy a kongresszus jó irányban indul, ha a szillabusomban kifejtett irányelvek alapján szerkesztett mintakönyvjegyzék kiadását kívánatosnak jelenti ki.

NÉPMIVELÉS, 1907. II. évf.
9—10. sz. p. 270—278.

KÁVÉHÁZAK ÉS KÖNYVTÁRAK

Írta: Szabó Ervin

Annyiszor idézték már, hogy szinte szégyenli az ember újra leírni annak a bizonyos angolnak a mondását, hogy a kultúrának a szappanfogyasztás a fokmérője. Nem is azért írjuk le, hogy további bölcs következtetéseket vonjunk le belőle, vagy — mint a címből vagy a nevünk alá írt hivatalos címünkből hinni lehetne — ötletes analógiákat, például a szappanfogyasztás és a könyvolvasás közt. Egészen másért.

Ha ugyanis azt hallanók, hogy valamely, szappanfogyasztásáról éppen nem nevezetes népnek — tegyük fel a cigánynak — érdemes tagja azzal felelne az angolnak: ti angolok azért fogyasztottok annyival több szappant, mint mi, mert sokkal piszkosabbak vagytok, mint mi, — akkor azt mondanók: milyen okos a cigány!

Amikor azonban Budapest székesfővárosi iparügyi bizottsága szótöbbséggel kimondja: Budapesten azért járnak az emberek kávéházba, mert léhák, fölületesek, élvhajhászók, — akkor egy-két újság kivételével senki sem mond semmit.

Az iparügyi bizottság ugyan nem így mondta szórulszóra. Ott csak azt mondták ki: n u m e r u s c l a u s u s t kell a kávéházakra kiszabni. De hát miért? Nyilván csak azért, mert a kávéházak elszaporodása a népesség vala-

melyes kóros vagy erkölcstelen hajlandóságának tünete. Meg rosszra csábító. Meg kell hát nyesegetni a rosszat. Mondjuk ki a zárlatot. És kössük a kávéházipart engedélyhez.

Ezt pedig ugyanabban a városban tették, ahol alig három héttel azelőtt csúfos bukásban volt része egy feudális kísérletnek; és ahol nem is egészen egy héttel azelőtt demonstrálták igen nyomatékosan a polgárságnak liberális és demokratikus hajlamait.

Nem gondoltak rá, hogy feudális maradvány van ebben az országban éppen elég? Vagy olyan biztosnak és megállapodottnak érzik az iparszabadságnak még alig negyven éves rendszerét, hogy egy-egy iparágban visszaállíthatják a céhrendszert? Ugyan nézzék meg az elmúlt kormány ipartörvénytervezetét! Van ottan a céhrendszert restituáló törvényszakasz éppen elég. Szaporítsuk hát! És éppen egy ilyen kat'exochén nagyvárosi ipart kössünk engedélyhez! Nem elég, hogy a gyógyszerészek élveznek püspöki stallumokat!?

Vagy inkább a türelmetlenül toporzékoló demokratikus ösztön diktálta a határozatot? Hisz ismerjük a nagy, a sokszor döntő befolyást, amelyet a demokratikus államokban, Angliában, az északamerikai Unióban a vendéglős és korcsmáros b o s s-ok a választásokra és az egész politikai machiné-ben gyakorolnak? Tudjuk: az angol liberálisoknak mindnyájunk által óhajtott nagy győzelmét nagy részben mi fogyasztotta le oly soványra? A l i c e n s i n g b i l l miatt haragos pálinkamérők és vendéglősök ellenzéke. Csináljunk hát mi is, hatósági segédlettel, egy privilegizált korteskasztot, amely majd jó privilégiumért jó szavazatokat liferáljon.

Minderre — jól tudjuk — bizonyára nem gondoltak az iparügyi bizottságban. Ott csak az járt az urak eszében, hogy Budapesten többet ülnek az emberek a kávé-

házban, mint akárhol másutt, tehát kevesebbet otthon, a családi körben. Család — szorgalom — józanság — erkölcs: a logikai lánc hamar kész. De amilyen gyorsan készült, olyan törékeny.

Mert ugyan — kérdjük — hol üljön a szegény budapesti lakós? Talán otthon? Óh, az édes otthon! Budapesten több az ágyrajáró, mint akárhol a nyugati Európában. Több a zsúfolt lakás, mint akár Moszkvában. Több a hónapos szobában lakó albérlő, mint a lakását mással megosztani nem kénytelen főbérlő. Az otthon! Az édes otthon!

De a zsúfolt lakás is lehet otthon. Ugyan? Hisz a nem zsúfoltat is úgy építik Pest-Budán, hogy gyönyörűség!

Én négyszobás lakásban lakom, úgynevezett „úri" lakásban tehát. (Angliában a szervezett munkások tízezrei laknak négyszobás villában.) És az én „úri" lakásomban hallanom kell, ha a fejem fölött lévő lakásban fölcsavarják a villanyt. Hallanom kell a dolgozószobámban, amelyet a szomszéd lakástól nemcsak a közfal, hanem azt teljes szélességében és magasságában eltakaró könyvállványaim is elválasztanak, szomszéd uram horkolását. És még sok egyéb, nagyvárosi idegeket oly kellemesen érintő zaj. Mert így építik Pesten az új házakat.

— De ha nagyságod bolond, mért nem megy a városon kívül lakni, családi házba?

— Azért uraim, mert néha társaságba, színházba, hangversenyre, fölolvasásra is akarok menni. Mert nemcsak dolgozni akarok a nagyvárosban, hanem néha örömeit is akarom élvezni. És nincs automobilom, uraim, sőt fiakkerre sem telik, hogy kimehessek este „a villámba". Mert talán tudják, hogy Budapesten nem jár este a villamos. És amikor jár: akkor is — olcsóbb a kávéház.

Igenis! A kávéház az egyetlen nagyszabású kultúrintézménye Budapestnek. Kultúrintézménye! Mert demokratikus. Sokaknak hozzáférhető, kevés pénzért.

Olcsó és jó. Két-három hatosért egyenletesen fűtött, jól világított, kényelmesen berendezett helyiségben találkozhatom barátaimmal, olvashatom a lapokat, külföldi folyóiratokat, a Pallas-lexikont és a helységnévtárt és a címtárt, telefonálhatok tizenötször stb. stb. Különben mindezt sokszor megírták már.

Nem is erről akarok most szólni. A kávéház kultúrintézmény — igaz. Százszor különb például a németek wein- és bierstubé-inál, kaffeekränzchenjeinél, sőt az angolok szép, de drága, hozzáférhetetlen, arisztokratikus klubjainál is. De — ezt koncendálom az iparügyi bizottságnak — csak Budapesten teljesít kultúrmissziót.

Nyugati Európában és Amerikában ugyanis másképp gondoskodtak a nagyvárosi ember kultúrigényeiről. Ott különbek ugyan a lakásviszonyok és az otiumra több ideje és pénze jut az egyénnek. Mégis a köz gondoskodik helyette erről is.

Hogy Budapesten a lakásviszonyok kergetik az emberek tízezreit a kávéházakba, arról már beszéltünk. De még egyet kérdünk: hová menjen a budapesti lakó, akinek történetesen van tűrhető lakása, de szabad idejét például olvasással szeretné eltölteni? Gyakorlati célú vagy szórakoztató olvasmánnyal! Hová?

Külföldön tudja, hogy hová menjen? A könyvtárba. A városi könyvtárba! Hát Budapesten? A városi könyvtárba? Budapest városi könyvtára délelőtt kilenc órától, délutáni két óráig van nyitva, Berlin vagy Pittsburg könyvtára este tízig. Bécsben nincs igazi városi könyvtár. De van egy gyönyörű szabad intézménye: a Verein Zentralbibliothek. Amely egymaga 3 millió kötet könyvet kölcsönzött ki 1908-ban. Két nagy testvérintézete: a Volksbildungsverein és a Lesehalle

szintén 2 milliónál többet. Hárman együtt 5 millió 90 ezer kötetet. Ez egy nap átlag 13.940 kötet.

Budapesten a városi könyvtár kiadott 1908-ban 7035 kötetet. A legnagyobb könyvtáregyesület, a budai, 38.459 darabot. Ez 45.500 kötet. A többi nyilvános könyvtár, ha együtt forgatott 54.500 kötetet: igen sokat mondunk. Ez volna egy évben 100.000 kötet. Egy napra 274 kötet.

A következtetés kézenfekvő. 13.940 minus 274 = 13.666. Tizenháromezerhatszázhatvanhat egy napon. Ennek a 13.666 könyvnek az olvasója Bécsben otthon maradhat, ha olvasni akar. Budapesten a kávéházba kell, hogy menjen, mert egyebütt nem kap sem könyvet, sem újságot, sem folyóiratot, sem lámpát, sem széket.

Vagy nézzünk egy kisebb várost, egy amerikai várost, de Budapestnél kisebb lélekszámút. Például St.-Louist, 1908-ban 674.000-re becsülték népességét. Mennyit olvastak a st.-louisiak? A st.-louisi városi könyvtárnak 1908-ban volt 79.008 beírt olvasója. A budapestinek ugyanakkor talán 79. Volt tehát Budapesten 79 ember, akinek nem kellett kávéházba mennie, ha olvasni akart. De annak is csak 9 és 2 óra közt. St.-Louisban ellenben 79 ezer ember látogathatott el mindennap márványcsarnokos, barátságos palotába, ülhetett kényelmes karosszékbe, elolvashatta amit szíve és esze megkívánt, közbe, ha megéhezett, bekaphatott a könyvtár olcsó étkezőjében valamit és tovább olvashatott, a könyvtár mindenkitől használható telefonján megüzenhette anyjának, hogy ne várja vacsorára, mert kilenckor ugyancsak a könyvtár hangversenytermében klasszikus koncertet fog hallgatni, koncert után tízkor kivette a könyvtár ingyenes kerékpárgarageából meg nem adóztatott biciklijét és hazahajtott. Ennek az embernek nem kellett kávéházba mennie, mert olvasni akart, se nappal, se este.

És mennyit olvasott ez a 79 ezer st. louisi polgár? Olvasott a könyvtárban 1 millió 252 ezer könyvet és folyóiratot, és odahaza is 1 millió 552 ezer kötetet. Összesen 2 millió és 804 ezer darabot. Vagyis egyenkint 35 könyvet és folyóiratot. Budapest polgárainak ebben az arányban körülbelül 3 és fél millió kötetet kellett volna 1908-ban elolvasniok. És elolvastak, ha sokat, százezret! A z a z h a r m i n c ö t ö d r é s z a n n y i t!

Azaz — dehogy annyit. Becsületükre Budapest lakóinak, t ö b b e t o l v a s t a k. Csak a statisztika nem tud róla. Mert a többit — kávéházban olvasták. Az erkölcstelen, a léha kávéházban. Mert könyvtárban nem olvashatták. Mert Budapesten nincsenek nyilvános könyvtárak. Budapesten csak kávéházak vannak.

Akiknek tehát fáj a kávéházak nagy száma és zsúfoltsága, azoknak jó tanácsot adhatunk: csináljanak nyilvános könyvtárakat és olvasótermeket.

Igaz, ez drágább, mint a n u m e r u s c l a u s u s. De legalább liberálisabb és demokratikusabb. És még egy haszna lesz: Nem kell visszamenni a feudalizmusba. És mégis mentve a család és az erkölcs!

VILÁG, 1910. április 12.

KÖNYVIPAR ÉS NYILVÁNOS KÖNYVTÁRAK

Írta: Szabó Ervin, a fővárosi könyvtár főkönyvtárosa

A gazdasági életben nehéz analógiát találni a könyvtárak és a könyvipar viszonyára, pedig nyilvánvaló, hogy ez a viszonylat is eminenter közgazdasági.

Mondhatjuk-e, hogy olyanformán állunk egymással szemben, mint a termelő és a fogyasztó?

Aligha. A könyvtár maga, legalább a modernje, nem azért vásárolja a könyveket, hogy maga fogyassza el. Ilyesmi csak abban az időben történt, — a távoli múltban ugy-e? — a mikor a könyv azzal, hogy a könyvtár polczára helyezték, be is fejezte nyilvános pályáját. Akkor a könyvtár csakugyan fogyasztott és a fogyasztás aktusa az elporladás, az eltemetés volt. A mit a közgazdaságtanban terméketlen fogyasztásnak neveznek.

A mai nyilvános könyvtárt, a mely egy-egy szerző művéből néha száz-kétszáz példányt forgat állandóan, fogyasztónak nevezni csak az esetben lehetne, ha közönségével együtt — a valóságos fogyasztóval — egy szervezetnek tekintenők. Valamikor bizonyára így is lesz ez és már ma látjuk ennek az alakulásnak kezdetét. Mégis ma, a könyvfogyasztás terén is, annyi még a nemcsak jogi, hanem gazdasági ellentét az úgynevezett nyilvános vagy közüzemek és a tömegek érdekei közt, hogy távolról sem nézhetjük a könyvtárt és közönségét egy testnek.

De ha a közönség a fogyasztó és a könyvtár csak közvetítő: olyan-e talán a könyvipar és a könyvtárak viszonya, mint a termelőé és a kereskedőé?

Olyan sem. Mert igaz, hogy a kereskedő sem azért veszi az árut, hogy maga használja el, hanem azért, hogy másoknak tovább adja. De nemcsak tovább adja, hanem eladja, drágábban, mint vette. Hasznot (profitot) csinál az ügyletből s az egész ügyletet épen kizárólag ezért a haszonért csinálja. A könyvtár ellenben nem haszonért adja áruját a fogyasztónak, hanem épen maga rá is fizet az ügyletre. Tehát ez az analógia sem állhat.

A nyilvános könyvtárak gazdasági funkcióját leginkább a kereskedelmi múzeumok mintaraktáraiéhoz lehetne hasonlítani. Ezek is, miként a könyvtárak, rendszerint közpénzen föntartott, hatósági intézmények, a melyeknek azonban nem az a czéljuk, hogy az állam vagy a nyilvános testület javára csináljanak üzletet, hanem épen a magántermelő hasznára: árumintagyűjtemények, a hatósági iparfejlesztés szervei, a melyek ha nagyobb fogyasztást idéznek elő, a magánipart szolgálják.

A könyvipar szempontjából a modern nyilvános könyvtár mi más, mint ilyen árumintagyűjtemény? Százával, ezrével, tízezrével körözi a könyvipar termékeit olyanok közt, a kik különben, a maguk kezdeményezéséből, talán életük végéig nem ismerkednének meg ezzel az áruval: a könyvvel. És propagandisztikus munkájának nyomában a magánfogyasztásnak általános föllendülése jár, olyan körökben is, a melyekben más úton aligha lehetne a könyv szükségletét fölébreszteni s az új szükséglet megint a könyvtermelés mind növekvő számaiban nyer kifejezést.

Hogy ez így van, Anglia és az Egyesült Államok példája bizonyítja. Volt idő, a mikor a kiadók és a könyvkereskedők attól tartottak, hogy a könyvtárak terjedése

csökkenteni fogja a könyvek kereskedelmi forgalmát: minek vásárolnának az emberek könyveket, a mikor ingyen hozzájuk juthatnak!? Ma már nyilvánvaló, hogy ez az aggodalom alaptalan volt. Sehol a világon nem lehet egy-egy könyvből akkora példányszámot nyomatni és eladni, mint épen az angolszász országokban; és az angolszász könyvkiadók és kereskedők készségesen elismerik ma, hogy nem kis részben a könyvtárak teremtették ezt a piaczot, nevelő és propagandisztikus munkájukkal.

A magyar könyvipar érdekeltjei vajjon levonják-e ebből a megismerésből a helyes következtetést? Panaszkodnak a könyvpiacz korlátoltságán! De vajjon hány könyvmintagyűjtemény létesítését segítették elő? Segítették, az igaz, de úgy, hogy legselejtesebb, legeladhatlanabb salabaktereiket varrták az állam nyakába, hogy a népkönyvtárakban tovább penészedjenek. Pedig, hogy megítélnék azt a gépgyárost, vagy szövőgyárost, a ki a Kereskedelmi Múzeum konstantinápolyi mintaraktárában Vidacs féle ekéket állítana ki vagy elrontott mintájú, foszlott szövetet.

Nem csoda hát, hogy még Budapesten is a „Csikágóban" vagy az Angyalföldön lakó munkásnak óra hosszat kell járnia, a míg valamirevaló könyvet kaphat. Ha ugyan kaphat. És ha egyáltalán eszébe jut, hogy keresse! A könyvet épen úgy kell a reménybeli fogyasztónak kínálni, mutogatni, mint a vasekét vagy a szövetet. Ezt megteszik a külföldön, nyugaton, a könyvtárak. Minálunk nem teszi, úgyszólván senki! Nyilvános könyvtáraink nincsenek.

A magyar könyviparnak elsőrendű érdeke, hogy a kulturális gyarmatok, a külvárosok fogyasztópiaczczá váljanak.

Azt hisszük, megmutattuk ennek az útját is.

„CSAK SZOROSAN", 1910. november.

EGYESÜLT ERŐVEL

Írta: Szabó Ervin

A minap azt írta nekem egy bécsi könyvtáros és egyetemi tanár, amikor Ottó Wagner tervét az új egyetemi könyvtárról megküldte: Klasszikus dolog volna, ha Önök Budapesten megvalósítanák a bécsi tervet s mi Budapest közvetítésével jutnánk majd új könyvtárépülethez.

Nem hiszem, hogy a bécsi kolléga reménye ezúttal beteljesednék. De mindenesetre jellemző, hogy íme odaát is kezdik föltenni Budapestről — nem első eset! — hogy megelőzi vagy túlszárnyalja Bécset. Nem orfeumok vagy a leányexport dolgában, hanem kultúrdolgokban.

De épen a könyvtárügy tekintetében nehéz lesz megbírkóznunk vele.

A nyáron a fővárosi könyvtári bizottság megbízásából emlékiratot dolgoztam ki községi nyilvános könyvtár létesítéséről Budapesten. Ebben az emlékiratban, hogy kellően szemléltessem elmaradottságunkat, összehasonlítottam a budapesti könyvtárak szolgáltatásait a bécsiekével. Az eredmény — miként egyik, épen nem Budapest hátrányára elfogult kritikusom mondta — Budapestre szinte teljesen megsemmisítő. Kitűnt pl., hogy Bécsnek egy tudományos könyvtára, a Hofbibliothek, többet költ évenkint könyvekre, mint Budapest összes

tudományos könyvtárai együttvéve; hogy egy másik, mindenkinek hozzáférhető tudományos könyvtára, az Universitätsbibliothek többet, mint Budapest nyolc hozzáférhető tudományos könyvtára együttvéve. Kitűnt a népkönyvtárakra vonatkozólag, hogy Budapesten 10 ember együtt 1 kötetet olvas el, mialatt Bécs ugyanannyi lakosa átlag 15 kötetet olvas, tehát mindenik bécsi tizenötször annyit, mint egy-egy budapesti polgár.

Ezek borzasztó számok, megszégyenítők és megdöbbentők mindenki számára, aki ennek a városnak és ennek az országnak szellemi kultúrájával törődik. Mivégre költ Budapest megszámlálatlan milliókat iskoláira, ha akik elvégezték, úgyszólván soha többet könyvet kezükbe nem vesznek!

Mit tehetünk ilyen rettenetes szegénység leküzdésére?

Emlékiratomban megjelöltem a segítség egyetlen útját. Nincs más mód, minthogy a község, Budapest székesfőváros közönsége, vegye gondjába a könyvtárügyet. Létesítsen az angol, az amerikai, a német városok mintájára nagy nyilvános könyvtárt, sűrű hálózatával a fiókoknak és lássa el ő Budapest minden rendű és rangú népét jó olvasmánnyal, tudományossal és szórakoztatóval egyaránt. Hogy csökkenjen végre az a rettenetes műveletlenség!

De az ilyen könyvtár föntartása, amely ekkora munkát kell, hogy végezzen, nagy pénzbe kerül. Nem olyan sokba ugyan, mint a községi iskoláké, amelyekre ma már vagy tizenöt milliót költ a város évenkint, de sokba. Vagy egy negyedmillióba. Többe hát, mint amennyit az állam költ összes könyvtáraira Budapesten. Hogyan könnyítsünk a község ezen terhén?

Volt szó erről is. Többek közt úgy, hogy az a sok

mindenféle egyesület, amely ma népkönyvtárakat tart fönn, ki ezer kötetest, ki kétezrest, amelyek együttvéve azt a rettenetes eredményt produkálják, amelyet kimutattunk, mert egyenkint szegények, gyöngék, tehetetlenek, mondjon le „önállóságáról" és bocsássa könyvállományát és egyéb anyagi és szellemi erőit a nagy községi könyvtár rendelkezésére. Egyenkint az egy és kétezer kötetek, az ötszáz és ezer koronák minden reális hatás nélkül emésztődnek föl; együtt tízezrekre rúgnak és már latba eső erőt jelentenek. Ennek a valószínűsége evidens Budapesten is; Bécsben már meg is mutatták.

Szándékosan beszélek a nagy községi könyvtár programmjának épen ezen pontjáról ennek a lapnak a hasábjain. Mert jó része ezeknek a kis könyvtáraknak szabadkőművesi alkotás és mert a szabadkőművesek anyagi és szellemi támogatásából élnek ma is.

És mert mit látunk? Azt, hogy nemcsak némely már meglévő és búsan tengődő intézmények fejtenek ki hatásos passzív ellenállást a központosítás ellen, hanem itt is, ott is új tervek és új elhatározások fogannak, hogy új kis könyvtárakat, új porszemeket szórjanak el a milliós nagyváros sivatagában. Nincs egyetlen egy csak a legszerényebb követelményeket kielégítő módon működő népkönyvtárunk s ezek a sikerek utánzásra buzdítanak másokat!

Nem lehetne-e, ha már az eddig létesített könyvtárak nem akarnak „egyéni" életükről lemondani, legalább a csírázó, a csak most jövő kezdéseket eleve bekapcsolni a nagy központi könyvtárba? Hisz minden velükjáró mellékes — és magában véve teljesen tiszteletreméltó — célt biztosítani lehet azért. Hány pompás fiókja van a newyorki, a londoni könyvtárnak, amely alapítója vagy valamely nagy adományozó nevét viseli és hirdeti évszázadokon át! A százezrektől látogatott olvasótermekben

hány arannyal vésett emléktábla buzdít utánzatra más polgárokat vagy egyesületeket! Minálunk sem lelhetik ezután kultúráért áldozó polgárok kedvüket abban, hogy szurtos utcában, szurtos házban, szurtos szobában, szurtos könyvek csak az ő egyéni dicséretüket hirdessék — ugyan kinek? Száz, kétszáz, háromszáz véletlenül odatévedt melegedőnek.

Aki Budapesten ma kultúráért áldozni akar, tényleges, effektív könyvtári munkát csinálni, támogatni akar, annak, a főváros kezdése után, csak egy irányelve lehet: Egyesült erővel!

VILÁG, 1910. december 25.
(Karácsonyi szám.)

GULYÁS PÁL: A NÉPKÖNYVTÁRAK SZERVEZÉSE, FENNTARTÁSA ÉS KEZELÉSE

Gyakorlati kézikönyv népkönyvtárak és kisebb közkönyvtárak kezelői számára. Budapest, Athenaeum ny. 1909. 239. lap. [Könyvkritika.]

Csak minél gyakrabban és minél élesebben mérjük össze fegyvereinket, kik valamely kérdésben egyet nem értünk. Íme, a pécsi kongresszus hatása! Alig három éve, hogy e sorok írója, aki a népkönyvtári mintajegyzékek kérdésének volt egyik előadója a szabadtanítás első kongresszusán, az összes hivatalos személyek élénk ellenmondása közt hangoztatta, hogy „a népkönyvtár elteveszti hivatását, ha egyetlen társadalmi, politikai vagy tudományos irányzat szolgálatába szegődik" és hogy „nem tartozhatik ennek folytán a népkönyvtár föladatai közé, hogy a hazafiságot, a vallást, a nemzeti eszmét stb. védelmezze, terjessze". Ugyanakkor a melléje rendelt coreferens, a Népiskolai Ifjúsági Könyvtárakat Intéző Bizottság előadója, dr. Tóth Rezső, viszont nagy helyeslés közt mondta: „mi . . . igenis irányítani akarjuk (a magyar népet), hogy mit olvasson, miben gyönyörködjék, — igenis: irányitani akarjuk ezzel a jövőt". S íme, most megjelenik egy könyv, útmutató a népkönyvtárak számára „a Muzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa megbízá-

sából" és ennek és az Orsz. Főfelügyelőségnek kiadásában, amely nyíltan vallja: „A népkönyvtárnak csupán egy célja, egyetlen természetes feladata van: jó, minden irányzatosság nélkül összeválogatott könyvanyaggal a nép minden rétegét nemesen elszórakoztatni s magasabb művelődésre vezetni" (25. l.). Valóban, egyebet mi sem mondtunk s nem is akartunk: örülünk, hogy az akkor legenyhébb jelzővel hazaárulónak bélyegzett vélemény íme hivatalos vélemény lett.

Egyébként is Gulyás Pál könyve minden tekintetben lépést jelent a magyar könyvtárügy fejlődésében. Ritkán siklik le az idézetünk által jellemzett elvi alapról s ezen az alapon a népkönyvtárak szervezése és kezelése körül fölmerülő minden kérdésre rendszeres és kimerítő választ ad. Sok magárahagyott, tapogatózva kísérletező, de sajnos többnyire az olvasók kárán okuló könyvtárkezelő nyer majd megbízható vezetőt könyvében.

Az első fejezetben a népkönyvtárügy fejlődését és mai állását ismerteti. A szakembert az untig ismert külföldi történetnél jobban érdekli az, amit a magyar népkönyvtárügy fejlődéséről mond. Megtudjuk, hogy Magyarországon az Emke volt az első testület, amely, 1885-ben, népkönyvtáraknak társadalmi eszközökkel való felállítását programjába vette. Követték a többi kultúregyletek és helyi egyesületek is, melyek közt legeredményesebb a temesvár-józsefvárosi polgári olvasóegylet, mely 7088 kötetnyi anyagával 50.388 kötetes forgalmat ért el 1907-ben. 60.000 lakóval bíró városban ez igen szép, de bizony igen kivételes eset. Mit várhatunk azonban, amikor a magyar községek 1908-ban összesen 4618 koronát áldoztak népkönyvtári célokra. Az összes magyar községek! De miért is tennék kicsi falvak vagy városok! Hisz „maga a főváros egyáltalán semmit sem áldoz népkönyvtárakra, mert azt csak nem tekinthetjük áldozatnak, hogy egyik-

másik egyesületi alapon keletkezett népkönyvtárat megtűr középületeiben s néha-néha egy pár száz korona segélyt adományoz". (15. l.) Nem lehet, hogy igazat ne adjunk a szerzőnek.

A községek ilyen részvétlensége az állam olyan fokú beavatkozását vonta maga után a népkönyvtárak alapítása és irányítása körül, amellyel sehol külföldön nem találkozunk. A szerző sok dicsérettel emlékszik meg az Orsz. Főfelügyelőség és az Orsz. Tanács működéséről, amelyben — különösen mint a Tanács titkára — ő is előkelő részt vesz, de mi mégsem hisszük, hogy az Orsz. Tanács által létesített, vagy annak hatáskörébe tartozó majdnem negyedfélezer népkönyvtár — köztük a földmívelésügyi minisztérium alapította körülbelül 1900 (!) gazdasági népkönyvtár — tényleg „működik", mint ahogy a szerző mondja. Menne csak ki a falvakra és az ú. n. könyvtárakkal fölszerelt pusztákra! Sokszor maga az ú. n. kezelő sem tudja, mi van a „könyvtárban", nemhogy a nép csak színét is látná.

Az Orsz. Tanács egyik, általunk ugyancsak Pécsett fölrótt ballépésének okát ismerjük meg a 22. oldalon. Elmondja ott Gulyás, hogy a Tanács 1909-ig 408 könyvtárt létesített, melyek együttes értéke 393.370 koronára rúg. „A könyvtárak szállítására — folytatja — a magyar könyvkiadók alkalmi szövetsége vállalkozott, mely a könyveket tartósan kötve, megszámozva s katalógusokkal, kezelési nyomtatványokkal fölszerelve szállítja". Most már tudjuk, hogyan kerültek a Tanács 1902. évi mintajegyzékébe tucatjával olyan nevek, mint Ambrozovics-Meszlényi Ilona, Bánfi János, Böngérfi Mihály, stb. stb. miért maradt ki aztán olyik az 1905-ikiből, de került helyükre Anchi, Baksai stb.! Mert a kiadó urak nyilván nem legkelendőbb könyveiket kínálták föl, hanem az eladhatlan, penészedő portékákat és azután nem haszon-

talanságukért hagytak ki némelyeket, hanem mert már az egész maradékot sikerült rásózniok a népkönyvtárakra!

Miután a következő fejezet kissé tulságba menő skatulyázással szól a népkönyvtárak föladatáról és osztályozásáról, a 3 fejezetben a népkönyvtárak szervezésére vonatkozó jó utasítások vannak: a közvélemény megdolgozásáról, az államsegély megszerzéséről, helyi népkönyvtáregyesületek szervezéséről stb. szólók. A népkönyvtári személyzet kérdésével foglalkozó 4. fejezetben olvassuk azt az elmaradottságunkat élénken jellemző adatot, hogy az Orsz. Tanácshoz 1908-ról beérkezett mintegy 500 könyvtári jelentés szerint csupán 25 könyvtár 29 tisztviselője részesül némi tiszteletdíjban és hogy a legmagasabb tiszteletdíj 300, a legalacsonyabb évi 10 korona. Az 1907-ről szóló jelentés 282 könyvtárkezelőről tud, akik közt 126 tanító és mindössze 16, tehát alig 5,7% nő. Amerikában a könyvtári tisztviselőknek bizonyára kétharmada nő.

A népkönyvtárak jövedelmi forrásairól szólván, kitér a könyvtári adó és a kölcsöndíj kérdésére. Vajjon mínálunk követik-e majd az egyetlen helyes: az angol—amerikai példát e téren? Mi is azt hisszük, amit Gulyás, „hogy községeink jelenlegi anyagi helyzete, amidőn 75—100%-os pótadó szinte mindennapos, egy külön könyvtári adó kivetésének nem igen kedvez" (57. l.) s ezért mi is a kölcsöndíjban látjuk azt a bevételi forrást, amely az adót, legalább részben pótolhatja.

Sok ügyesen megválogatott kép illusztrálja a népkönyvtári helyiségről és berendezésről szóló terjedelmes fejezetet, és nagyrészt elfogadhatók a szabályok, melyeket a 7. fejezetben a könyvanyag beszerzésére és kiselejtezésére nézve fölállít. Gulyás újra felveti a szépirodalom állítólagos túltengésének kérdését és védelmébe veszi a szépirodalmat. Mi, akik a népkönyvtárak föladatának meg-

állapításában a szórakoztatásnál jobban szeretjük kidomborítani azt a funkciójukat, hogy az élet harcára, tehát a cselekvésre erősítenek, csak örömmel hallgatjuk ezt. Mert tudjuk, hogy az emberek cselekvésének motivumai közt sokkal erősebbek, sőt többnyire döntők az érzelmiek és így minden eszközt, amely az érzelmi életet mélyíti, differenciálja és erősíti, alkalmaznunk kell. A jó szépirodalom pedig bizonyára ezek közé tartozik. Csak adjanak hát az olvasóknak jó regényeket, akkor majd kikényszerítik maguknak a tudományos irodalomtól is azt, amire mint harcosoknak szükségük van, s hiába próbálják ezt a „pártirodalmat" a népkönyvtárakból kizárni. Gulyás is kizárná „az oly művet, melyben ily („szűkkeblű") irányzatosság nyilatkozik meg, akármiféle párt vagy felfogás érdekében". (99. l.) Biz ez következetlenség! Visszaesés a gyámkodás tendenciájába. Sokszor megértük már, hogy ami egyszer egy kis párt megnyilatkozása volt, rövidesen uralkodó nézet, „közvélemény" lett. Jobb lett-e akkorra, azért mert többen vallják?

Ugyancsak ezen fejezet keretében ismerjük meg az Orsz. Tanács a művek megválogatására vonatkozó alapelveinek összeállítását. Bár még mindig sok a kivetni való, a haladás Pécshez képest nagy. Érdekes pl. a *d)* pont, amely így hangzik: „noha az erkölcsnemesítő és hazafias olvasmányok egybeállítása a főcélja, mégis a könyvjegyzék csak nagy válogatással veszi be az ú. n. célzatos vagy túlzó hazafisággal kérkedő műveket; mert a jó könyv ugyis mindig erkölcsösen hat, a jó magyar könyv úgyis hazafias". Majd így mondták ezt Pécsett is!

Amit Gulyás a kitünő Brown-féle kézikönyv alapján a kiselejtezésről mond, azt nem lehet népkönyvtáraink kezelőinek elég nyomatékosan figyelmükbe ajánlani. Olyan szűkös anyagi viszonyok közt és oly célszerűtlen helyiségekben, amilyenekben a magyar népkönyvtárak

dolgozni kénytelenek, alig bénithatja működésüket valami jobban, mint ha ők is tudományos könyvtárosaink vesszőparipájára ülnek és főbüszkeségüket abba helyezik, hogy minél több könyvet mutassanak ki az állomány-statisztikában. Nem sok, de sokat olvasott könyv kell. Ezért ki az olvasatlan könyvekkel! Csak így lehet majd elérni, hogy ne a könyv legyen a cél, az úr, a fetis, hanem az olvasó.

Gulyás művének további fejezetei a könyvanyag földolgozásáról, a népkönyvtár használatáról és a könyvek egészségtanáról szólnak.

Sok megjegyzést lehetne ezekhez a fejezetekhez is fűzni, de mert nem általános elvbe vágók, hanem inkább közvetlen célszerűségi kérdések, hagyjuk itten. Csak azt jegyezzük meg, hogy annyi lehető megoldás fölsorolása csak megzavarja a falusi könyvtárost.

Ettől eltekintve azonban a mű bizonyára sok jó szolgálatot fog tenni. Egy nagy baja van csak: könyvárusi forgalomban nem kapható! Hogyan férjenek hozzá, akik az Orsz. Tanáccsal nem állnak összeköttetésben? Ezen segíteni kell.

sz. e.

NÉPMÍVELÉS, 1910. X. köt. p. 318—320.

A BUDAPESTI KÖNYVTÁRÜGY STATISZTIKÁJA.

[Összeállította: Szabó Ervin.]

1. táblázat. Budapest kereső népességének megoszlása fő kategóriák szerint 1890-től 1910-ig.
2. „ Budapest tanügyi statisztikájának főbb adatai.
3. „ A hozzáférhető budapesti tudományos könyvtárak statisztikája 1907-ben.
4. „ Az olvasók megoszlása egy magyar tudományos és egy angol városi könyvtárban 1906-ban.
5. „ Budapest népkönyvtárainak statisztikája 1907-ben.
6. „ A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának hatósága alá tartozó budapesti népkönyvtárak 1908-ban.
7. „ A Budapesti Könyvtáregyesület és a bécsi Zentralbibliothek működésének összehasonlítása 1908-ban.
8. „ A budapesti szakegyleti könyvtárak statisztikája 1907-ben.
9. „ Egyéb szakegyleti és más egyleti könyvtárak 1902-ben.
10. „ A községi iskolai könyvtárak statisztikája 1906-ban.
11. „ Kooperációra alkalmas budapesti könyvtárak és forgalmuk adatai 1907-ben.
12. „ Nagyobb könyvtárak a főváros hivatalaiban és intézeteiben 1910-ben.
13. „ A fővárossal szomszédos községek népességi adatai 1907. évi becslés szerint.

1. táblázat

Budapest kereső népességének megoszlása főkategóriák szerint 1890-től 1910-ig[1]

Foglalkozási főosztályok	Keresők száma összesen		
	1890	1900	1910
Ipar	105,000	161,000	240 000
Kereskedelem, hitel	28,000	47,000	70 000
Közlekedés	16,000	23,000	32 000
Közszolgálat és értelmiség	14,000	22,000	35,000

[1] Az 1910-es adatok csak hozzávetőlegesek; a korábbi évek gyarapodásának arányában vannak számítva.

Az egyes főosztályokban némely fontosabb kategóriák megoszlása 1900-ban és 1910-ben

Év	Ipar		Kereskedelem, hitel		Közlekedés		Közszolgálat és értelmiség
	tisztviselő	munkás	tisztviselő	munkás	tisztviselő	munkás	tanügyi személyzet
1900	8,000	122,000	12,000	20,000	5,500	15,500	6,000
1910	15,000	180,000	20,000	30,000	7,000	23,000	10,000

2. táblázat

Budapest tanügyi statisztikájának főbb adatai

Tanköteles gyermekek száma (6—15 évig)

1900 102,000
1906 116,000

Az összes tanintézetek áttekintése

Tanév	Intézetek száma	Tantermek száma	Tanerők száma	Tanulók száma	Egy tanerőre esik tanuló
1896/97.....	355	2,018	3,779	96,487	25,5
1905/06.....	527	3,336	5,605	135,701	24,2

A községi iskolák fejlődése

Tanév	Iskolák száma	Tanerők száma	Tanulók száma	Egy tanerőre tanuló	Fenntartási költség (korona)		
					összesen	egy tanulóra	egy lakóra
1873/4 ..	100	300	17 419	58	612,000	27,6	1,57
1905/6 ..	321	2 192	93 827	43	9 610 000	91,6	10,85
1909/10 .	375	2 452	?	?	12 430 000	116,14	13,79

3. táblázat

A hozzáférhető budapesti tudományos könyvtárak statisztikája 1907-ben

A könyvtár megnevezése	Állomány az év végén	Évi gyarapodás	Használat	Kiadások 1000 koronákban		
	1000 kötet			személyzeti	könyvbeszerzési	összes
Magyar Nemzeti Múzeum	210*	kb.5,0	171,0	82,7**	30,9**	120**
Egyetemi könyvtár .	310	5,4	78,0	41,4	33,8	113,0
Akadémiai könyvtár***	160	3,6	9	18,5	12,0	33,5
Fővárosi könyvtár .	71	8,3	7	10,4	11,0	25,0
Közp. statisztikai hivatal könyvtára .	88+	2,6	6	21,0	3,9	27,3
Keresk. és iparkamara könyvtára	22	0,8	4++	2,4	1,8	4,9
Természettud. Társulat könyvtára ..	28	0,6	8	kb. 2,5	3,8+++	6,3
Kereskedelmi múzeum könyvtára	17	1,3	6	?	2,0	3,6
Technológiai iparmúzeum könyvtára .	15	1	21	2,7	6,0	8,7
Összesen .	924	28,6	310	181,6	105,2	342,3
*Bécsi egyetemi könyvtár 1909	*757*	*26*	*499*	*168*	*104*	*272*

4. táblázat

Az olvasók megoszlása egy magyar tudományos és egy angol városi könyvtárban 1906-ban

	Egyetemi könyvtár	Liverpool publ. libraries
Tanuló	2,851	11,529*
Tanár és tanító	35	1,868
Szabad foglalkozások	48	612**
Iparos, kereskedő, gazdász	—	392
Hivatalnok	85	947***
Magánzó (fogl. nélk.)	12	11,729+
Munkás	—	13,503
Egyéb	6	1,871
	3,039	42,451

* Köztük 5 337 Student ticket holders.
** Köztük építőmesterek, rajzolók stb.
*** Köztük rendőrök és 411 távírász és gépíró.
\+ Nagyrészt nők.

A 3. sz. táblázat jegyzetei:

* Az 1900. évi júliusi revízió szerint a könyvtár állománya 357,687 kötet, e közt 179 109 db apró nyomtatvány. Lett volna tehát 1900-ban kb. 178 000 kötet; az évi könyvgyarapodás aligha több 5 000 darabnál. Ez 6 ½ év alatt volna 32 000, 1907-ig tehát 210 000 kötet.

** Az igazgatóságtól kapott szóbeli közlés alapján. A könyvbeszerzési kiadások összegében a kéziratok és okiratok vásárlására fordított összeg is benne foglaltatik.

*** Az Akadémiai könyvtárról itt közölt összes adatok lényegesen eltérnek a Magyar statisztikai évkönyv megfelelő adataitól; a mi összeállításunk végig a fővárosi statisztikai hivatalhoz benyújtott, de még nem publikált kérdőívekből van szerkesztve.

\+ Az Országos statisztikai évkönyv (1907) szerint 103 000, vagyis 88 000 kötet + 15 000 „egyéb".

++ Az Országos statisztikai évkönyv (1907) alapján.

+++ Könyvkötésre is.

5. táblázat

Budapest népkönyvtárainak statisztikája 1907

Könyvtár	Állomány	Gyarapodás	Használat		Kiadások koronákban		
			összes használat	ebből kölcsönzés	könyvbeszerzés	személyzeti	összesen
	1000 kötet						
Budapesti Könyvtáregyesület*	29	1,7	kb. 10,0	32,3	3 000	1200	6 100
Erzsébet népakadémia	5,4	1,4	6,2	3,1	kb. 2 000	1200**	kb. 4 000
III. ker. nép- és iskolakönyvtár ..	2,3	0,01	3,8	3,8	45	155	252
VIII. ker. Munkásotthon	4,7	0,2	59,8	19	929	1884	4 220
IX. ker. nép- és iskolakönyvtár ..	6,2	0,6	12,5	12,5	1 342	—	1 579
X. ker. rákosi nép- és iskolakönyvtár***	1,2	0,1	0,9	0,9	400	—	500
X. ker. rákosi nép- és iskolakönyvtár***	2,5	0,1	14,9	14,9	400	—	736
Összesen ...	51,3	4,1	108,1	86,5	8 116	4439	17 387
Egyéb kis népkönyvtárak stb.....	3,7	0,9	6.9	5,5	1 884	1561	2 613
Összesen ..	55,0	5,0	115,0	92,0	10 000	5000	20 000

* A Magyar statisztikai évkönyv (1907) nyomán.
** Adatok 1906-ról.
*** 1908-ban.
Budapest egy-egy lakójára esett fejenként kb. 0,1 kölcsönzés és 2½ fillér költség.

6. táblázat

A Múzeumok és könyvtárak országos Tanácsának hatósága alá tartozó budapesti népkönyvtárak 1908-ban

Könytár	Állomány 1000 kötet	Állam-segély koronák-ban	Községi segély koronák-ban
A Budapesti könyvtár-egylet fiókjai: I. ker. fiók népkönyvtár	1,4		
II. ker. fiók népkönyvtár	7,2		
Szt. János-kórházi könyvtár	0,5	2 000	—
I. sz. katonai könyvtár .	0,3 *		
II. sz. katonai könyvtár .	0,3		
III. sz. katonai könyvtár .	0,3		
IX. ker. nép- és iskolakönyvtár ...	6,8	400	300
Erzsébet népakadémia	5,0	700	—
VIII. ker. Munkásotthon	5,0	400	—
VI. ker. népkönyvtár.....	3,7	400	400
X. ker. nép- és iskolakönyvtár ..	2,6	400	—
I. ker. népkönyvtár.....	1,3	—	—
Szabad Lyceum (VI. ker.)	0,5	1 000	—
Braille könyvtár	0,5	1 155	—
Keresztény munkásegylet	0,4	—	—
Svábhegyi népkönyvtár	0,3	—	—
Népoktatási kör II. sz. (VII. ker.) könyvtára	0,1	—	—
Népoktatási kör III. sz. (VIII. ker.) könyvtára	0,1	—	—

* Ehhez a központban 20 000 kötet.

7. táblázat

A Budapesti Könyvtáregyesület és a bécsi Zentralbibliothek működésének összehasonlítása 1908-ban

Könyvtár	Összes kiadások koronákban	Fiókok száma	Alkalmazottak száma	Állomány 1000 kötet	Kölcsönzés 1000 kötet	Egy kötetre esik kölcsönzés	Egy kölcsönzésre költség fillérekben
Budapesti Könyvtár egyesület ...	6 264	6	?	30,0	38,5	1,2	17
Zentralbibliothek	168 020	23	46	358,0	2 002,0	5,6	8

8. táblázat

A budapesti szakegyleti könyvtárak statisztikája 1907-ben

A könyvtár megnevezése	Állomány	Évi gyarapodás	Használat		Kiadások koronákban	
	1000 kötet		összesen	ebből kölcsönzés	könyvbeszerzésre	összesen
Nyomdász szakegylet	6,4	1,0	2,73*	2,73*	4000	8,700**
Nőtisztviselők orsz. egyesülete.....	1,8	0,06	4,6	4,6***	250	330
Máv. Törekvés kör .	2,0	0,6	3,3	3,3	?	?
Kereskedő ifjak társulata	4,4	0,03	1,4+	1,0	1000	3,100

* 1 200 kölcsönző; a könyvek száma „megállapíthatatlan".
** Ebből 1200 K személyzeti kiadás.
*** 105 kölcsönző.
\+ 146 olvasó, 102 kölcsönző.

9. táblázat

Egyéb szakegyleti és más egyleti könyvtárak 1902-ben[1]

A könyvtár megnevezése	A könyvállomány kötetszáma	A könyvtár megnevezése	A könyvállomány kötetszáma
Asztalos szakegylet .	1600	Kereskedelmi Alkalmazottak Országos	
Bádogosok szakegylete	500	Egyesülete	1400
Építőmunkások szakegylete	350	Máv. altiszti köre ..	1120
Fényképészek köre..	1500	Máv. gépgyári olvasókör	300
Fodrászsegédek szakegylete	1500	Reform. közművelődési egyl	300
Iparos ifjak orsz. egyesülete.....	460	Szobrászok szakegylete	380

[1] *A Magyar Minerva* 3. k. (1903—04.) nyomán.

10. táblázat

A községi iskolai könyvtárak statisztikája 1906-ban

	Tantestületi könyvtár	Ifjúsági könyvtár	Összes tulajdonk. iskolai könyvtárak	„Egyéb" iskolai könyvtárak
Könyvtárak száma ..	117	67	184	9
Kiadások (korona):				
személyzetre	—	—	—	1 071
könyvbeszerzésre ..	13,932	10 493	24 425	3 589
egyéb	176	410	586	516
Összes	14,108	10 903	25 011	5 176
Állomány	79,818	42 469	122 287	20 388
Használat:				
olvasók száma.....	4,713	16 445	21 158	2 900
olv. kötetek száma	11,192	51 414	62 606	61 326
egy kötetre eső használat	0,14	1 21	0 5	3
használat egy esete kerül fillérbe	126	21	40	8 4

Tanulók és tanárok összes száma az év végén:

fiú	49 064
leány	36 474
tanerő	2 071
Összesen ...	87 609

Egyre esik 0 71 használat.

11. táblázat

Kooperációra alkalmas budapesti könyvtárak és forgalmuk fontosabb adatai 1907-ben

	1000 kötet	1000 gyarapodás	Könyvbeszerzési és kötési költség K.	1000 kölcsönzés
Keresk. és iparkamara	22	0 8	2 500	4 1+
Ügyvédi kamara.....	7,4	0 3	1 340	—
Keresk. múzeum	17	1 3	3 600*	0 1
Mezőgazd. múzeum...	15	0 2	500	—
Természettud. társulat	28	0 6	3 840	3 0
Földrajzi társaság** .	?	?	?	?
Közgazd. társaság ...	6	—	—	—
Társadalomtud. társ.***	kb. 2,5	?	400	?
Orsz. Iparegyesület ..	8	0 2	500	—
Orsz. M. Gazd. Egyes.	15	0 7	730	0 1
Gyáriparosok szövets.	2	?	2 470	—
	123	4 0	15 880	7 3

* Összes kiadás.
** Adatok hiányoznak.
*** Hozzávetőleges számok.
\+ A Magy. stat. évkönyv. szerint.

12. táblázat

Nagyobb könyvtárak a főváros hivatalaiban és intézeteiben 1910-ben

A hivatal neve	Kötetszám	Fentartási költség koronákban
Tan. VI., Pénzügyi és gazd. ügyosztály	600	—
Tan. VII., Tanügyi ügyosztály.	600	—
Tan. VIII., Közgazdasági ügyosztály	1 300	—
Árvaszék	—	1 800*
Mérnöki hivatal	3 500	1 000
Főorvosi hivatal	1 200	?
Tiszti ügyészség	300	600

* Folyó évre első ízben felvett rendkívüli átalányösszeg.

13. táblázat

A fővárossal szomszédos községek népességi adatai 1907. évi becslés szerint

Község neve	Népesség száma	Nyaralók száma
Újpest	50 000	—
Erzsébetfalva	22 000	—
Kispest	22 000	120
Rákospalota	20 000	2 000
Soroksár	10 000	—
Rákoskeresztúr	8 500*	800
Budafok	8 000	600**
Budaörs	7 200	200—250
Csepel	6 000	5—10
Rákoscsaba	5 000	100
Rákosszentmihály	5 000	3 500

* Ebből 2200 Rákosligeten.

** 200 fővárosi embernek állandó foglalkozása van Budafokon.

Község neve	Népesség száma	Nyaralók száma
Budakeszi	4 900	3 200
Pécel	4 500	1 500
Cinkota	4 000	1 500
Fót	4 000	10
Dunakeszi	3 800	500
Törökbálint	3 000	1600—2000
Nagytétény	2 800	3—400
Solymár	2 800	120—150
Dunaharaszti	2 600	300
Budakaláz	2 300	60—70
Békásmegyer	2 200	—
Csömör	2 200	150
Nagykovácsi	2 020	—
Pesthidegkút	1 600	350—400
Pilisborosjenő	1 660	26
Üröm	1 400	10
Szigetmonostor	1 250	—
Kistétény	900	600
Albertfalva	890	10

Szabó Ervin: Emlékirat a községi nyilvános könyvtár létesítéséről Budapesten c. kiadvány — Budapest 1910. — 1. sz. függeléke. (p. 37—43)

SZABÓ ERVIN

A MODERN KÖNYVTÁRÉPÍTÉS NÉMELY ELVÉRŐL, TEKINTETTEL A FŐVÁROS TERVEIRE

ELŐADÁS KILENC KÉPPEL

BUDAPEST, 1911. BENKÓ GYULA CS. ÉS KIR. UDV. KÖNYVKERESKEDÉSE (V., DOROTTYA-UTCA 2. SZ.)

A MODERN KÖNYVTÁRÉPÍTÉS NÉMELY ELVÉRŐL, TEKINTETTEL A FŐVÁROS TERVEIRE

Eszmék, elméletek sokszor vezetik még az emberek cselekvését, amikor már rég nem fejezik ki a valóságot; és sokszor kell érzékenyen összeütközniök a reális élet szükségleteivel, amíg az új valóságot kifejező, ezzel összhangban levő új elméleteknek helyet csinálnak. Az építészetre ez ép oly érvényes igazság, mint a társadalom egyéb jelenségeire. Igen rövid ideje, hogy pl. a lakóház építés tekintetében érvényesülni kezd az elv, hogy annak jellegét célja: a lakónak védelme és jólérzése kell hogy megadja s nem valamelyes akadémikus lakóház-teória. Két évvel ezelőtt olyan szobában laktam, amelynek egyik ablaka a fal közepén, másik ablaka ugyanannak a falnak szélén, szorosan a szoba sarkában volt. Miért? Csak ki kellett menni a ház elé és mindjárt meg volt a felelet. Mert az ú. n. szimmetria így kívánta. Mondanom sem kell, hogy ez a ház villa és pedig a nyolcvanas években épült villa volt. Ma úgy vágják a falba az ablakokat, ahogy azt a szoba használata és belső esztétikája megkívánja s ha a ház kívülről nem szimmetrikus: ezzel nem törődnek. S így van jól.

Ebből a mindjobban terjedő megismerésből: hogy

minden építészeti mű jellegét rendeltetése szabja meg, merítem a bátorságot, hogy bár nem vagyok építész, építészeknek beszéljek építési elvekről. Mert mint könyvtárosnak, nekem kell tudnom, mire szolgáljon a könyvtár; és mert a könyvtárépítésnek még inkább van akadémikus, megrögzött elmélete, mint tegyük a lakóházépítésnek. Lakóházat annyit építenek és minden építész oly sokat, hogy ezen a téren a gyakorlat elég gyorsan korrigálja az elméletet. Könyvtár ellenben kevesebb épül, Magyarországon épen oly kevés, hogy elenyésző kisszámú építésznek jut rá módja, hogy egy-egy új alkalommal korábbi tapasztalatokat értékesíthessen. S ha ma minden tervező természetesnek találja, hogy a laikus építtető körülményesen előírja, miféle lakást akar: három szobát-e vagy hatot, egymásbanyílót-e vagy elszigeteltet, magasat-e vagy alacsonyat, erkélyt-e vagy terraszt stb., s a maga funkciójának csak azt tartja, hogy ezeknek a kívánságoknak a három dimenziós térben célszerű és szép testet adjon, akkor a könyvtárosnak szabad talán tovább is mennie: szabad nemcsak azt megmondania, hány szobát akar és milyen nagyot, hanem ezen kívánságaiból némely építészeti elveket is levezetnie; mert — sajnos — az építészet ezen ágában gyakran több tapasztalata van, mint a technikai szakembereknek.

Igaz ugyan, hogy vannak kitűnő építészeti kézikönyvek, amelyek bőven tárgyalják a könyvtárépítés szabályait is. Ezek a könyvek természetesen elsősorban nemzetük könyvtárügyét kívánják szolgálni: az angolok az angolokét, az amerikaiak az övékét, a németek a németekét. Minálunk majdnem kizárólag a német építészeti irodalmat ismerik csak.* Nem habozom kijelenteni, hogy a német irodalomban a maga nemében elsőrendű *Hand-*

* A Műegyetem könyvtárában például hasztalan kerestem angol nyelvű építészeti folyóiratot.

buch der Architektur idevágó kötete, bár sok kérdésre nélkülözhetetlen forrásmunka ma is, nem felel meg az igényeknek, melyeket a modern könyvtárpolitika szempontjából az építő irodalom iránt támasztanunk kell.

Miért? Azért, mert Németország könyvtárügyében a könyvtáraknak régi tipusai dominálnak még s nagyon lassan tör magának utat az a könyvtárpolitika, amely ezen régi típusok mellett — és nagyrészt azok helyére — a könyvtáraknak új típusát akarja uralomra emelni: az angol—amerikai public library-t. Maguk az új könyvtártípusok első németországi előharcosai — talán opportunitásból és pénzszükéből, de sokszor talán a német *gloire*-től elvakítva az új jelenség nem teljes megértéséből, vagy sovinizmusból — nem a külső architekturában, ami jogosult volna, hanem a funkciók kitüzésében és az épület berendezésében felemás kompromiszszumokat alkottak: könyvtárakat és könyvtárépületeket, amelyek félig angolok, félig németek, tehát sem nem angolok, sem nem németek, hanem egységes és egyéni jellem nélkül szűkölködő habarékok. Épen így a német könyvtárépítő irodalom is, bár igyekszik tudomást venni azokról a haladásokról, amelyeket odaát tettek és bár közli és magyarázza angol és amerikai public library-k alaprajzait és képeit is, tulajdonképen nem vette észre, hogy itt gyökeresen más dologról van szó, hogy differenciálnia kellene a könyvtárak különböző kategóriái közt, mert egészen mások a régi, és egészen mások az új könyvtárak szükségletei.

Az új könyvtártípus technikai problémáinak csak az angol és amerikai könyvtárépítők és teoretikusok adják világos és helyes megoldását; ezek közt is legjobb Champneys-nek 1907-ben megjelent kézikönyve. De minthogy ezen megoldásokat minálunk kevéssé ismerik, legyen szabad ezért is magamat a technikusok dolgába kicsit beleártani.

Kérnem kell azonban, ne várják tőlem, hogy új és meglepő tények és elméletek tüzijátékát gyújtsam meg itten. Amit el fogok mondani, annak legnagyobb részét ismerik, s ha nem ismernék, az említettem kézikönyvekben megtalálhatják. Előadásomnak csak az az értéke lehet, hogy a könyvtárépítésnek épen azon kérdéseit, amelyek a főváros tervpályázatának kapcsán fölmerülhetnek, rendszerbe foglaljam és tudatuk homlokterébe állítsam, hogy az egyes kérdések belső összefüggését megkeressem és azok logikus továbbfejlesztését megkönnyítsem. Ezt is csak vázlatosan teszem, folyton szemem előtt tartva, hogy könyvtáros vagyok s nem építész s azon reményben, hogy az előadást követő vita kiegészíti és korrigálja majd talán egyoldalú fejtegetéseimet.

És épen mert csak a mi könyvtártervünk különleges jellegéből folyó építészeti elvekről akarok beszélni, nem foglalkozhatom külön a könyvtárépítés olyan szabályaival, amelyek a nyilvános könyvtárnak nem különlegességei. Ezek nagyrészt a modern építőanyagok és technikai fölszerelések természetéből folynak és közösek minden könyvtárra, sőt — részben — minden, hasonló célú nyilvános épületre. Mindenesetre azonban kielégítő fölvilágosítást nyújtanak ezekre nézve a könyvtárépítés kézikönyvei. Nem kell ezért a mai építőanyagok: a cement, a vas, a vasbeton alkalmazhatóságával foglalkoznom. Tudjuk, hogy gyárakat, templomokat, hidakat építenek ezekből: miért ne építhetnének könyvtárt is, ha olcsóbb és tartósabb? Nem kell időznöm a könyvraktár kérdésénél, mert általánosan elfogadták ma már a félemeletnyi vas- és üvegszerkezetű magazin elvét. Nem kell külön kifejtenem minden nyilvános építkezés követelményét a különböző célú helyiségek elhelyezése iránt: hogy t. i. a legsűrűbben látogatottak legyenek a bejáratokhoz s főként a lépcsőhöz legközelebb, s távolabb és csöndesebb

részében az épületnek azok, amelyeket kevesebben látogatnak, vagy amelyekben huzamosabban időznek. Ebből a követelményből magából adódik az is, hogy zajfogó anyagokat használunk nemcsak a padlók fedésére, hanem főként az egyes helyiségek egymástól való elszigetelésére, olyan különösen készített válaszfalakat tehát, amelyek nemcsak a látás, hanem a hallás érzéke számára is tényleg választók; viszont ahol csak a zaj tekintetében szükséges izolálni, ellenben ökonomia okából — például mert a felügyeletet egyesíteni akarjuk — áttekintést akarunk több helyiség fölött, ott átlátszó anyagból, tehát üvegből való válaszfalakat csinálunk. És a helyiségek egymástól elszigetelését különösen és mindenütt azzal is elősegítjük, hogy mindenik számára külön bejáratot tervezünk s nem engedjük, hogy bármiféle nyilvános helyiség egy másiknak átjáróul szolgáljon. S nemcsak a közönség munkájának lehető zavartalanságáról gondoskodunk így, hanem a személyzetéről is; mert ennek jó munkája az intézet jó működésének legelső föltétele.

Hasonlóan vagyunk különösen a közegészségügyi követelményekkel is. Ezek is minden könyvtárra nagyjából egyformák és nagyobb vagy kisebb figyelmet csak abból a szempontból igényelnek, hogy több vagy kevesebb ember egészségéről van-e szó. A világítás tekintetében ki fogjuk hát használni a természetes fényforrást, a Napot, a szélsőig: azért is, mert a legegészségesebb, azért is, mert a legolcsóbb és azért is mert a legbarátságosabb. Legfőként tehát a dolgozóhelyiségeknek juttatjuk azt, kivált ha minden oldalról szabad telken építkezhetünk s így nem kell udvarokra sok helyet szánnunk. De a raktárt sem féltjük tőle és nem fordítjuk minden áron északnak. A mi éghajlatunk alatt nem kell a túlságos inszolációtól félni, kivált, ha a ma már igen tökéletes redőnyökkel föl vannak szerelve ablakai. És ha jó szellőzése van, épen

úgy, mint az összes nyilvános és hivatalos helyiségeknek, az összes folyosóknak, csarnokoknak és lépcsőknek. A fűtőszerkezetek dolgában is sok közül válogathatunk s bizonyára a legegészségesebbet fogjuk választani: az alacsonynyomású vízfűtést. Végül nem hanyagolhatjuk el a tisztaság követelményeit sem, s ahol csak a helyiség célja megengedi és kívánja, a falburkolatok megválasztásával, a sarkok, szögletek stb. letompításával, meleg és hideg víz bevezetésével és végül és nem utoljára a legtökéletesebb vacuum cleaner rendszernek az épület minden helyiségében fölszerelésével gondoskodunk ezekről is.

Ismétlem azonban: mindezek — és még sok egyéb — nem a modern könyvtárnak specifikus követelményei, hanem minden új könyvtárépületei s a kézikönyveken kívül rövid tételekben össze vannak foglalva a szétosztott pályázati programmban is. Amiről bővebben akarok beszélni, az az új könyvtárnak a régiektől való különbségéből levont építészeti következtetések.

Legelőször azt kell tehát megmondanom, hogy mit akarunk? Mi az, amiben az új könyvtár a régiektől eltér?

A *public library* — magyarul: nyilvános könyvtár — nem azonos a könyvtárak nálunk is ismert két fajtájával, az ú. n. tudóskönyvtárral és az ú. n. népkönyvtárral.

A tudóskönyvtár jellegét az adja meg, hogy igyekszik minél több könyvet összegyűjteni és azokat minél biztosabban megőrizni. Ez a törekvés teljesen jogosult volt addig, ameddig a könyvtermelés igen csekély volt és a sokszorosító eljárások fejletlenebbek. Addig helyén való volt, hogy az aránylag kevés és drága könyvet úgy őrizték, mintha muzeumi darabok volnának. De kell-e és lehet-e ma ezt a törekvést komolyan érvényesíteni? Lehet-e a könyvgyűjtésben teljességet elérni? 1904-ben 14 millióra becsülték a nyomtatott művek számát; évenkint

kb. 300.000 munka jelenik meg ma. Nincs könyvtár, amely ezt az áradatot befogadni bírná. De nincs is erre szükség. Hála a reprodukáló ipar fejlettségének, kevés ma a pótolhatatlan könyv. És ezért elég, ha minden országban egy könyvtár van, amely a nemzeti könyvmuzeum funkcióját tölti be. Ez a könyvtár aztán tényleg ne legyen más, mint a mai korba áthelyezett régi láncos könyvtár: páncélos *safe deposit* a nemzet irodalma számára. Itt nehezítsék meg a használatot, amennyire a könyvek biztonsága és épsége csak megköveteli, s ne engedjék meg más esetben, mint amikor másutt tényleg meg nem találhatók.

Minden egyéb könyvtárnak — és különösen minden új könyvtárnak — ellenben nem lehet más célja, mint hogy a használatnak szolgáljon. Nem az a probléma többé, hogy minél több könyvet gyömöszöljenek össze egy helyen; hanem inkább az, hogy a lehető leghasznosabb, legaktuálisabb könyveket a lehető leggyorsabban közvetítsék a lehető legtöbb embernek. Nem az a cél tehát, hogy sok könyv legyen a raktárban, hanem az, hogy csak hasznos könyvek legyenek ott; nem szigorú „őrökre", irodalomtörténészekre és régészekre van szükség, akik féltékenyek minden olvasóra, hanem gyakorlati, hogy úgy mondjam: világi emberekre, gentlemanekre, akik megérzik, hogy az élet harcában álló embernek a tudás legmodernebb fegyvereire van szüksége és akik örülnek, ha ezekkel a fegyverekkel fölszerelhetik őt.

Ha a gyakorlatban nem is lehet mindig biztosan megállapítani, hogy melyek a tényleg még hasznos könyvek, s ha ennek folytán — épen a lehető leggyorsabb kiszolgálás érdekében — a nyilvános könyvtárnak is sok olyan könyvet kell raktáron tartania, amelynek szükségességéről a nézetek eltérhetnek, mégis nyilvánvaló, hogy ez a könyvtár sokkal kisebb könyvállománnyal fogja beérhetni, mint a tudós könyvtárak. Egy angol könyvtáros,

J. D. Brown, 50 000-re teszi a művek számát, amelyeket községi nyilvános könyvtárnak megőriznie érdemes; tehát annyira sem, amennyi a három nagy kultúrnemzet évi könyvtermelése. A British Museumban ellenben 3 millió kötet van.

Ennek a raktárcsökkentő tendenciának irányába más tényezők is hatnak. Mégha oly szigorúan válogatjuk is meg a könyveket, amelyeket a nyilvános könyvtárba valóknak tartunk: a könyvtermelés olyan óriási és a kereslet olyan nagy, hogy pénzügyi okokból előbb-utóbb a nyilvános könyvtár is arra szorul, hogy lemondjon az egyforma mindenoldalúságról és a legélénkebb helyi szükséglet irányába speciálizálódjék. Nemcsak válogatja tehát a könyveket, hanem túlnyomóan csak egyes tudományágakból válogatja, tehát — relative — még kevesebbet vásárol. Az előbb idézett angol könyvtáros szerint a községi könyvtár hasznos gyarapodása évenkint legfeljebb 6000 kötet.

Ha ez talán túlzott korlátozás is és ha épen a speciálizálódás sokszor ellenállhatatlanul arra tereli a könyvtárt, hogy a maga sajátos területén nagyobb teljességre törekedjék, azért az ritkán fog bekövetkezni, hogy sok százezer, vagy millió kötet elhelyezéséről kelljen gondoskodnia.

Másrészt a könyvtár egyenesen erőlteti, hogy még ezek a könyvek se időzzenek sokat a raktárban. Azt tartja, hogy a könyv sokkal jobb helyen van az olvasónál, s a raktár inkább csak olyan éjjeli menedékhelyforma vagy üdülők menháza az épen használaton kívül levő könyvek számára. Circulez, circulez — hajszolja a rendőr Anatole France szegény Crainquebille-jét; a nyilvános könyvtár könyvtárosa épen nem rendőr, de ő sem szereti, ha könyvei sokáig egy helyben maradnak.

A nyilvános könyvtár ezen expanziv és aggressziv

természetének kifejezésére és érvényesülésére nem igen alkalmasak a régi könyvtárépületek.

Már külső képük sem olyan, amilyennek az új könyvtárakat szeretjük. Nem úgy néznek-e ki sokszor, mintha inkább elriasztani akarnák a közönséget, semmint becsalogatni? Komor vagy dagályos homlokzatok, magas ablakok, az ablakokon rácsok, az ajtókon vaspántok: mintha törvényszéki épület, vagy fogház volnának, megfélemlítésükre az embereknek, s nem inkább mindeneknek kedves otthon, a szó becsületes értelmében nyilvános ház, egyszerű, világos, átlátszó, semmit sem rejtegető, mindent kitáró munkahelyek. A nyilvános könyvtár épületének már külsejével is ki kell fejeznie, hogy nem egyes kiváltságosaké, hanem mindenkié.

De az architekturának könnyedségét sokkal inkább vonja maga után a raktár méretezésének fentjellemzett eltolódása. Ha a régi tudós könyvtárak annak folytán, hogy céljuk kirivóan a megőrzés, kapták sokszor fogházszerű képüket, egészen új tudós könyvtáraknál viszont azt látjuk, hogy a raktári célok túltengése bizonyos áruházszerű architekturára kényszeríti az építészt. És ez természetes. Ha például Otto Wagner-nek tervet kell készítenie a bécsi egyetemi könyvtár számára s a programm körülbelül egy emeletre való nyilvános és igazgató helyiséget ír elő, ellenben kilenc fél emeletre való könyvraktárt, akkor nyilvánvaló, hogy az egész épület stílusát a raktár fogja megszabni s nem az egyéb helyiségek.

A nyilvános könyvtárban a raktár és az egyéb helyiségek méreteinek aránya épen megfordított. Minthogy aránylag kevés könyve van és ezeket is lehetőleg folyton forgatja, a nyilvános könyvtárban a raktár mérete az egyéb helyiségeknek sokszor egész kis hányadára csökken. Még olyan amerikai nyilvános könyvtárakban is, amelyek megengedhetik maguknak, hogy beszerzéseik te-

kintetében a tudós könyvtárakkal versenyezzenek, a raktár mégis aránylag igen szűk helyre szorul. A newyorki és a chicagói Public library-ben például az épületnek alig foglalja el egy negyedénél nagyobb részét, a pittsburghi Carnegie könyvtárban meg épen csak egy huszonötödét. Nem kell tehát, hogy megütközést keltsen, hogy a főváros programmjában is a raktár számára előírt terület alig több az egész alapterület egy tizedénél.

A tulajdonképeni raktár méreteit így leszállítani nemcsak azért lehet, mert kevesebb a könyv, hanem más okból is. Azelőtt az olvasó a raktárban volt; óriási — és sokszor valóban monumentális — teremben állították föl a könyvtár egész állományát és a nagy raktárterem közepén csináltak helyet az olvasóknak. Ez a berendezés mindenképen hiányosnak bizonyult s ma már aligha építenének ilyen könyvtárt. A következő fokon különvált a kettő: a raktár puszta magazin, az olvasó meg csak olvasó, benne könyv egyáltalán nincsen. Ezt a szintén tökéletlen fejlődésfázist képviseli például minálunk az új műegyetem könyvtára. A modern könyvtár más: a raktárnak és az olvasónak különválasztása megmarad ugyan, de távolról sem olyan szigorú. A könyvek mindenhová behatolnak, a kisebb-nagyobb olvasó- és dolgozótermekben mindenütt kisebb-nagyobb kézikönyvtárak vannak, maga az állomány speciális gyűjteményekre tagolódik, amelyek alig töltenek meg egy-egy nagyobb szobát s így dolgozóhelyiségül is igen alkalmasak: így a központi raktárban nem marad más, mint a kevésbbé sűrűn keresett, vagy speciális gyűjteményekké nem differenciálódott könyvek. Ez a körülmény is lényegesen hozzájárul a raktár szükséges területének csökkentéséhez.

Ha ilykép a raktár szempontjából alig kívánja valami a könyvtárépület múzeum vagy áruház jellegét, a nyilvános könyvtárnak egy másik jellegzetes tulajdonsága

meg épen az ellenkezőjét követeli. Az a tulajdonsága ez, amely az u. n. népkönyvtártól különbözteti meg.

Csak aki látott már angol-amerikai nyilvános könyvtárt, tudja teljességében megérezni a kontinentális népkönyvtár nagy szegénységét és kisszerűségét. Micsoda a mi népkönyvtárunk? Szegényesen berendezett szoba, amelynek egyik felében kopott, régi könyvek vannak fölhalmozva, amelyeket a hét némely napján meghatározott esti órában kölcsönöznek ki azoknak a keveseknek, akik épen azon a napon és épen abban az órában szerét ejthetik, hogy értük menjenek. Más a nyilvános könyvtár! Önálló épület, benne jókarban levő, új és hasznos könyvek; és ami a legfőbb: nyitva van egész nap, reggel épen úgy, mint este és könyvvel és újsággal és folyóiratokkal megrakott termek helyben olvasásra marasztalják az arra járókat. És mert jó könyveik vannak és szívesen látnak mindenkit, azért mindenféle arra járót becsábítanak: a tudóst, aki az elméletek világában kutat, az u. n. műveltet, akinek mesterségéhez tartozik az olvasás, a munkást, akit ipara vagy politikai és társadalmi mozgalma problémái izgatnak; a gyermeket iskolai órái után, a háziasszonyt, ha otthon dolgát elvégezte, és i. t.

Amily kevéssé érdemli meg az u. n. népkönyvtár a n é p jelzőt, annyira megilleti ezt a könyvtárt a n y i l v á n o s jelző.

A modern könyvtár ezen jellege a nyilvános helyiségek egész sorát követeli meg, nemcsak a raktárhoz képest relatíve, hanem abszolute is több olvasó- és dolgozótermet, mint a tudós könyvtárban vagy pláne a népkönyvtárban. A már említett Otto Wagner-féle tervben a nyilvános helyiségek a raktár területének egyötödrészét sem teszik ki; a mi programmunk szerint a nyilvános könyvtárhelyiségek alapterülete körülbelül tízszerese a raktár alapterületének. Ha ilyen könyvtárt céljának

megfelelően akarok megépíteni és keresek másik, ezzel rokon épülettípust, akkor bizonyára közelebb kell hogy essék egy iskola vagy egyéb, hasonló használatra szánt épület belső és külső stílusához, mint a régi könyvtáréhoz.

A nyilvános könyvtárra ez a hasonlat annál találóbb, mert tényleg látjuk, hogy azt az angolszász országokban mindenütt a közoktatási intézmények részének tekintik s nem tulajdonképi könyvtári, hanem egyéb oktató célokat szolgáló helyiségekkel, de legalább nagy előadóteremmel kiegészítik.

A modern könyvtárnak ez a részfunkciója a főváros könyvtári programmjában sokkal erősebben domborodik ki. Ha már az angolszász példák eleve arra kell hogy indítsák a kontinentális nyilvános könyvtárak építőit is, hogy a könyvtár nyilvános helyiségei közé előadótermet, esetleg kiállítótermet is fölvegyenek, minálunk, helyi okokból, ezeknek a szabad oktatást szolgáló helyiségeknek még nagyobb tér jut: a négy emeletsorból nem kevesebb, mint egy és egyharmad emeletre való, tehát az egész épületnek teljes egyharmada.

És ha a sajátképeni könyvtári nyilvános helyiségek nagy száma az épület belső és külső architekturájára új jelleget kényszerít, a szabad oktatás céljait szolgáló helyiségek olyan terjedelme, amilyen a főváros programmjában van előírva, még tovább menő követelményt támaszt új architektura iránt. Mert itt már tulajdonkép két intézményről van szó, amelyeknek rendeltetésük ugyan a legszorosabban rokon, de eszközeik mégis különbözők. Úgy érezzük, hogy különösen megfelelő csak az olyan terv volna, amely ezt a két egységet nemcsak a helyiségek belső csoportosításában juttatná kifejezésre, hanem a külső architekturában is szemléltetné.

A modern könyvtárnak ez a kirivóan nyilvános jellege elhelyezése tekintetében is más elveket ír elő, mint

amelyek a régi könyvtárak számára irányadók. Kívánatos, hogy lehetőleg központi helyen legyen; de nem valamely csöndes, elrejtett utcában, vagy nagy parkban, víz partján vagy egy nagykereskedő negyed áruházai közt, hanem inkább a sok embert összecsődítő detail kereskedelem közepén, a nagyvárosi élet útjában, exponált helyen, ahol lehetőleg sokan botlanak belé. A mai technika elég eszközzel rendelkezik, hogy azért a zavartalan dolgozáshoz szükséges csöndet és nyugalmat biztosítsa.

Ha ebből a szempontból a főváros által kiszemelt tér nem is ideális, talán mégis jobban felel meg, mint sok más, esetleg szintén számbajövő hely.

Akárhol van is azonban a nyilvános könyvtár elhelyezve, legalább belső berendezésének kell olyannak lennie, hogy a közönséget magához vonzza. Minthogy a lehető legnagyobb forgalomra törekszik, minthogy egyetlen célja, hogy a könyveket olvassák, nemcsak a gyors és pontos kiszolgálásra kell törekednie, hanem arra is, hogy a látogatók otthonosan érezzék magukat az olvasó- és dolgozóhelyiségekben és szívesen időzzenek azokban. Az ideális olvasó helyiség az volna ezért, amely a lakásszerű elszigeteltséget és kényelmet nyújtaná a közönségnek. Ez azonban sok okból lehetetlen. Nem lehetetlen ellenben, hogy legalább a kutatók javára a könyvanyag természetes tagolódását speciális gyűjteményekre az olvasóhelyiségek decentralizálására kihasználjuk és ezeket a gyűjteményeket úgy helyezzük el és rendezzük be, hogy egyenkint néhány ember számára dolgozóhelyül is szolgáljanak. Ezáltal fölöslegessé válik a mammutszerű nagy dolgozóterem, illetve nem szükséges, hogy egészen középszerű méreteket meghaladjon. De még itt is kívánatos, hogy fölhasználva a kézikönyvtár állványait, ezt is fülkeszerűen alakítsuk ki, ha csak egyébként a felügyeletet biztosítani tudjuk. És ami valamennyi nyilvános

helyiségben jó, ha úgy van: bútorzatuk ne juttassa az olvasónak folyton eszébe, hogy ide csak látogatóba jött, hanem — amennyire lehetséges — a lakásbutor vagy a szalón otthonos érzését adja.

A tulajdonképeni architektura számára ebből az a fontos következtetés folyik, hogy megszűnnek a hombárszerű, másfél- vagy kétemelet magas és sokszor fölülről világított termek a könyvtárban. Az ilyen szokatlan magasságú helyiségekben, amelyekből azonkívül kilátni sem lehet, mindig van valami idegenszerű, nyugtalanító, vagy legalább ünnepélyes érzésre hangoló, szóval ép az ellenkező hatást keltő, mint amelyre a könyvtárban törekszünk. Esztétikai szempontból sem szükséges, hogy 150—300 m^2-es termek a normális emeletnél magasabbak legyenek. Az egészség követelményeiről pedig tökéletes szellőzéssel és megfelelő fűtéssel lehet gondoskodni.

* * *

Amit ezek után a régi és az új könyvtárépület különbségeiről még el kell mondanom, az inkább részletekre vonatkozik már.

Így a könyvtárépítés kézikönyveiben nagy súlylyal tárgyalják a tűzbiztonság kérdését. Nem annyira a tartósság kedvéért építik a könyvtárakat kiválóan ellenálló anyagokból, hanem a tűzbiztonság kedvéért; nem a jó világításért teszik szabad térre, hanem megint, hogy tűzveszedelmes környezettől elszigeteljék.

Egy szót sem lehet ez ellen szólni, amikor a tudós, muzeális könyvtárakról van szó, amelyekben sokszor csakugyan pótolhatatlan könyvanyag van felhalmozva; de, mint tudjuk, ez nem áll a nyilvános könyvtárról. Mégis a régi könyvtárépítési teoretikus fülében blasphemiaként hangzanék egy igen kitűnő amerikai könyv-

táros kérdése: *Shall the library be made fireproof?* Tűzbiztossá kell-e tenni a könyvtárat? Hát lehet ilyet csak kérdezni is?

Ha a kérdésre a nyilvános könyvtár szempontjából igenlőleg felelünk, erre más okunk is van, mint a könyvek megóvása. Bizonyára ezt sem szabad figyelmen kívül hagyni, annál kevésbbé, mert hisz majd minden nyilvános könyvtárban van a helyi (lokális) irodalomnak ha kis gyűjteménye is, amely szintén tartalmaz ritka darabokat. Csakhogy ezt a kistömegű ritkaságot meg lehet védeni a falba épített safe deposittal. Amiért azonban a modern könyvtárt is tűzbiztosan kell építeni, az megint annak sajátos jelleméből folyik, abból, hogy a szó legtágabb értelmében nyilvános épület, amelyben reggeltől késő estig tízezrek és egyszerre is akárhányszor ezrek tartózkodnak. A főváros községi könyvtárában is — a személyzeten kívül — kb. 2200—2500 személy befogadására való nyilvános helyiség lesz. Ezt a tömeget kell tűzveszélytől megóvni és ezért nem szabad a ritkaságokat nem is őrző könyvtárépületnél a tűzbiztonsági tekinteteket elhanyagolni.

De ezek a tűzbiztonsági követelmények már semmiképen sem speciálisak, hanem azonosak más nyilvános épületek ezirányú követelményeivel. Nem a raktárt óvjuk hát különösen és kiváltképen nem úgy védekezünk, hogy szükség esetén valóságos árvízzel öntjük el a könyvtárt. A tűznél sokkal ártalmasabb a víz s nagyon találó egy franczia könyvtáros megjegyzése arról a gondosan őrzött kötetről, amelyet Michel Servet máglyájáról mentettek meg: hogy azt kevésbbé jó állapotban mentették volna ki a genfi tóból. Inkább arra ügyelünk, hogy a nyilvános helyiségekből baj esetén könnyen menekülhessen a közönség. Széles, egyenes és világos folyosókat csinálunk tehát, kényelmes lépcsőket és egyszerű alaprajzot. Egyéb-

ként pedig bőven élünk a modern építőanyagokkal: a vassal, üveggel, betonnal, amelyek amúgy is a minimumra szállítják le a tűzveszedelmet.

Ez a fokozott tűzbiztonság, amelyet főként a modern építőanyagoknak köszönhetünk, némely helyiségek elhelyezésében is nagyobb szabadságot enged. Tudjuk például, mily súlyos problémája a régi könyvtárnak a világítás kérdése, mily nehézkessé és lassúvá teszi még a legjobban szervezett könyvtárak, például a British Museum, funkcionálását is az a körülmény, hogy raktárában nincs mesterséges világítás. Hogy legalább a nappali világosságot a szélsőig kihasználhassák, azért írják a régi könyvtárak számára elő, hogy a raktár minden pontja jó természetes világítást kapjon. Nyilvánvaló, hogy ennek a követelménynek pontos teljesítése sokszor csak a nyilvános helyiségek világítása és elhelyezése rovására lehetséges. A modern építő anyagok tűzbiztonsága ellenben és kivált a villamos világítás megengedi, hogy a raktár például az épület közepén legyen és, ha kell, mesterségesen világítsák; így aztán a nyilvános helyiségeknek jutnak az azokat inkább megillető jól világított és barátságos külső homlokzatok.

A modern technikai anyagok adta ezen szabadsággal szemben viszont egy bizonyos megkötöttséggel is kell számolnunk a helyiségek elhelyezése tekintetében. A kiszolgálás gyorsasága érdekében a könyvtárak üzemében is mind nagyobb szerepet játszanak a mechanikus szállító eszközök: könyvliftek, síneken mozgó könyvkocsik s efélék, amelyek a raktár és dolgozótermek közt közvetítik a könyveket. Ezeknek alkalmazása azonban a raktár és a dolgozótermek olyan kölcsönös elhelyezését követeli meg, hogy a liftek és könyvkocsik kezelése könnyű és biztos legyen. Ha például útjuk erős kanyarulatban viszi őket, könnyen állnak be üzemzavarok. Ezért a legcél-

szerűbb, ha a dolgozótermek a raktár fölött vagy alatt, vagy közvetlenül mellette vannak. A szállító technika tökéletesedésétől kell várnunk, hogy ebben a tekintetben is nagyobb szabadsággal építkezhessünk.

* * *

Ideális könyvtárépület persze az volna, amelynek építésze zseniális megérzéssel biztosítani tudná, hogy a technikai fejlődés jövő vívmányait a mai épületben is nehézség nélkül alkalmazhassuk majd. A könyvtárak, — sajnos — nem is egy, hanem sokszor több nemzedék életére épülnek, a technika ellenben minden nap új meglepetésekkel halmoz el. Előre lehet látni, hogy jön még idő, amikor igen kezdetlegesnek fogják tudni a könyvszállítás mai technikáját, amikor egy távírógomb megnyomása elég lesz, hogy a könyv minden további kézi munka nélkül az olvasóhoz jusson, vagy akár az egész, egy kérdés irodalmát tartó könyvállvány. Végre gyárakban, kikötőkben nagyobb terheket is közvetítenek gépezetek. És valószínű, hogy ennek a mechanizmusnak keretül más épületre lesz szüksége, mint a mai könyvtárak.

Mindez azonban egyelőre a jövő zenéje. Nagyon fogunk örülni, ha a mai pályázat csak a mai könyvtártechnika és esztétika színvonalán álló középülettel fogja gazdagítani a fővárost. De bízunk is benne, hogy ez sikerülni fog.

SZABÓ Ervin.

Városi Szemle, 1911. 2. sz. (Február) IV. évf. p. 113—124. Megjelent különlenyomatban is. Bp. 1911. Benkő könyvkiad. 18 p.

A BIBLIOGRÁFIA SZÜKSÉGE MAGYARORSZÁGON

Írta: Dr. Szabó Ervin sz.-főv. főkönyvtáros.

Régi meggyőződésem, hogy sehol a világon nem kelne el annyira az olvasóközönség intenzívebb bibliográfiai kiszolgálása és iskolázása, mint épen Magyarországon.

A jó bibliográfia nem csupán üzleti dolog, reklám alkalom a kiadók és könyvkereskedők számára, nagyobb forgalom és nagyobb üzleti haszon teremtője, hanem ennél sokkal több: a szellemi élet és különösen a tudományos munka nélkülözhetetlen segédeszköze.

Tudomásul kellene végre mindenkinek vennie, hogy a könyvnyomtatás föl van találva. Ha lehetséges volt azelőtt, hogy egy ember fejében tartsa az emberiség egész tudását, ma ez lehetetlen. Az emberiség tudása ma a könyvekben van beraktározva, ezer, százezer, millió könyvben. Gyarapíthatja-e valaki ezt a raktárt, ha nem tudja, mi van már meg benne! És tanulhat és magának gyönyörűséget szerezhet-e valaki belőle, ha a rengetegben jó útmutatók nem vezetik?

Némely nyugati országban valósággal nagyszerű munka folyik ma az emberiség könyvkincsének föltárására. Mint a legtöbb téren, úgy ezen is az Egyesült Álla-

mok és Németország vezetnek. Különösen az Egyesült Államok bibliográfiai szervezete csodálatos. A kitűnő könyvkiadói katalógusokon, a pompásan szerkesztett heti, havi, negyedéves, féléves, éves, három- és ötéves nemzeti bibliográfiákon kívül állami intézetek és könyvtárak, a híres *Congress library* és a *New York State library* vezetése alatt szerves összeműködésben egyes tudományszakok és kérdések specziális bibliográfiáinak egész könyvtárát termelik évenkint, amely termelésnek mértékéről fogalmat nyerhetünk, ha meggondoljuk, hogy minduntalan új vezetők jelennek meg, nem a könyvekhez, hanem a vezető könyvekhez: a bibliográfiákhoz. Hasonló munka folyik Németországban. Georg *Schlagwörterbuch*-ja nélkülözhetetlen segédeszköze minden nagyobb magyar szortimenternek is, aki nem éri be azzal az üzleti forgalommal, amelyet csinálhat, ha mindig csak a vevő által *megnevezett egy bizonyos könyvet* szállít, hanem forgalmát fokozni akarja úgy is, hogy maga proponálja vevőinek *a kérdés irodalmát*, amely iránt az érdeklődik. Emellett látjuk az *Internationales Institut für Bibliographie* mind szélesebb körre kiterjedő munkásságát, amellyel a tudományok több ágában immár a nemzetközi fölvilágosítás elismert szerve lett. A kurrens jogi, társadalomtudományi, orvosi és technikai irodalomról ma a legteljesebben és leggyorsabban ez az intézet tudósítja a szakköröket.

Ha a kényelmes, gyors és teljes bibliográfiai fölvilágosításról így gondoskodnak ezek a gazdag, művelt és a szellemi munka egyéb előfeltételeivel ugyancsak máskép rendelkező nemzetek, Magyarországon még inkább kellene erre törekednünk.

Legfőként két okból.

Az egyik a magyar nyelvű népesség kis száma és ennek folytán az irodalmi termelés kicsisége. Alig

tizenötödrész annyi magyar könyv jelenik meg évenkint, mint német, alig ötödrészannyi mint franczia stb. A német, a franczia, az angol tudós sem érheti ugyan be tanulmányai számára a saját nemzete irodalmával, de a laikus, a közönséges olvasó és a gyakorlati ember igen sokoldalú műveltséget vagy igen alapos tájékozást szerezhet, ha nem is tud más nyelven. Magyar ember ellenben sem tudományában előre nem haladhat, sem a műveltséghez szükséges irodalmi kosztot meg nem szerezheti, sem gyakorlati czélú irodalmi információja nem teljes, ha csak magyarul tud. Mert a magyar irodalom igen sok kérdésre vagy egyáltalán nem ad feleletet, vagy csak későn. Könyvkereskedőink látják és tudják ezt s különösen a városokban sok gondot is fordítanak arra, hogy külföldi, főként német irodalommal pótolják ezt a hiányt. És ez igen jó volna így, ha nem járna nyomában egy mulasztás: az t. i., hogy a nagy külföldi irodalom mellett megfeledkeznek a, habár kicsi, de mégis csak meglévő magyarról s ezért bizony sokszor olyanok igényeit sem tudják kielégíteni, akik — sajnos — csak magyarul tudnak.

A magyar bibliográfiai apparátus pedig nem alkalmas arra, hogy ezt ellensúlyozza. Régi irodalmunk regisztrálása — igaz — elsőrendű, Szabó és Hellebrant, Petrik nagy munkái, Petrik és Kiszlingstein tizenöt éves jegyzékei igen kitűnő jegyzékek arra, hogy az ember egy bizonyos könyv pontos czímét megállapítsa. De a mire a közönségnek van szüksége, az más. Az igazi könyvvásárló sokszor keres egy bizonyos könyvet; de még gyakrabban kérdi: *erről vagy arról a kérdésről miféle könyvek jelentek meg? És pedig miféle új könyvek?*

Erre a kérdésre a magyar könyvtermelést illetőleg a magyar könyvkereskedő igen hiányosan tud csak megfelelni. Petrik régi *Kalauza,* a *Könyvkereskedők Év-*

könyve tárgyi rendszók, illetve szakok szerint rendezett jegyzékek. De mindkettő hiányos. Petrik elavult s az új éves kötetek kezelése nagyon nehézkes. A könyvkereskedők karácsonyi jegyzéke meg egyenesen használhatatlan. S ami a legnagyobb baj: arra egyik sem felel — s erről a Corvina sem ád fölvilágosítást — hogy ma, hogy a múlt hónapban vagy egy féléve egy bizonyos kérdésről miféle könyv jelent meg. Pedig az igazán fontosak, a kelendők rendszerint a legújabb könyvek. S ép ezekről nem tudunk!

Ezért egyik legnagyobb hiánya a magyar bibliográfiának, hogy a kurrens irodalmat nem regisztrálja tárgyi szempontból. És ez főként a könyvkereskedők és a kiadók kára.

De kára a magyar kultúrának is, amelynek érdeke a másik nagy ok, amiért bibliográfiánk tökéletesítését kívánnunk kell. Tény és igaz, hogy még az ú. n. műveltek közt is mind nagyobb és nagyobb azoknak az aránya, akik a magyaron kívül más nyelven nem tudnak. (Sokan örülnek ennek; én súlyos bajnak tartom: de számolnom kell vele.) Viszont az ú. n. alsó néposztályokból: a kis középosztályból és főként a bérmunkásságból mind nagyobb tömegek kérnek részt az emberiségnek nemcsak anyagi, de szellemi kultúrájából is. Hogy ezek a rétegek csak magyarul tudnak s így kizárólag a magyar irodalomra vannak szorítva, az természetes. Nekik tehát a magyar irodalmat kell gyorsan, könnyen, kényelmesen hozzáférhetővé tenni. Igaz, erre nem elég a bibliográfia; más kell elsősorban: nyilvános könyvtárak kellenek. De lényeges és fontos eszköz a bibliográfia is. S így a jó bibliográfia egyenesen a magyar kultúra haladásának eszköze lesz, s hozzá fog járulni ahoz, hogy azt a nagy űrt, amely a magyar kultúra és a nyugat kultúrája közt még mindig sötéten tátong, fogyassza, kitöltse.

A magyar bibliográfiai apparátus tökéletesítése ilykép egyformán üzleti és kulturális érdek; s így nemcsak üzleti, de kulturális érdek is „*Az Irodalom*" fennállása és tökéletesedése.

AZ IRODALOM, 1911. II. évf. 1. sz.

MIT OLVASNAK ÉS MIT OLVASSANAK?

A régi és az új könyvtár közt főként az a különbség, hogy a régi könyvtárakat azért csinálták, hogy legyen hely, ahol a könyveket megőrzik; s ha betéved néha kutató és keres egyet: jó; de ha nem téved be egy sem: még jobb. Ma azért csinálják a könyvtárakat, hogy legyen hely, ahonnan szétszórhatják a könyveket, hogy minél többen olvassák; nevelni akarnak általuk és gyönyörűséget szerezni az embereknek.

A modern könyvtárnak ezért tulajdonkép csak egy főproblémája van: a könyvek terjesztésének kérdése. Minden egyéb — épület, személyzet, bútorzat — csak ezekért van, csak másodsorban jön számba.

Mely könyvek azok, amelyekkel a kívánt hatást el tudjuk érni? És mit kell tennünk, hogy a hatás minél szélesebb körű és mélyebb legyen?

Mind a két kérdésre csak akkor felelhetünk meg, ha ismerjük a közönséget, amelyre hatni akarunk. Tudnunk kell, milyen az emberanyag, amellyel dolgunk van.

Elvben a nyilvános könyvtár mindenkihez fordul. Nem mondja ki, hogy csak graduált embert bocsát át küszöbén, de nem zárja ki a művelt embert sem. Mindenki könyvtára akar lenni.

De a „mindenki" mindenütt másféle. Más a falun, más a kisvárosban, más a nagyvárosban. Hiába hirdetem

a falun, hogy a könyvtár egyformán mindenkié. Azért a földesúr mégsem fogja igénybe venni, ha a paraszt is használja. Ha használja! Ha ez sem használja, hát senkié. A kisvárosban sem igen olvassa más, mint a kispolgárság, annak is inkább az asszonya és lánya. Csak a nagyvárosban — helyesebben az ipari városban — valóban mindenkié. Vannak városok, melyekben a könyvtárt használók megoszlása foglalkozás és osztályhoz tartozás szerint majdnem pontosan párhuzamos a népesség foglalkozásra és osztályra tagozódásával; s ha másutt a párhuzamosság nem is ilyen tökéletes, azt mégis szabálynak tekinthetjük, hogy a népesség minden osztálya látogatja és használja a könyvtárt.

Milyen könyveket adjon a városi nyilvános könyvtár ezeknek? Nyilván nem kezdheti másfélékkel, mint amilyeneket szívesen olvasnak. Meglevő, minősített szükségletbe kell mindenekelőtt belekapcsolnunk munkánkat, hogy hatást érjünk el.

Itt kezdődik a nézeteltérés.

Vannak könyvtárosok és könyvtárpolitikusok, akik — bár a városban élnek — még mindig a földesúr szemével nézik a népet. Úgy látják, hogy akik szegények anyagi javakban, azok szegények érzelmi és észbeli jószágokban is. Ennek felel meg — azt tartják — olvasmányuk is. Szeretik a selejtes, vizenyős, szentimentális női vagy „népies" regényírókat, a kalandos útleírásokat és históriákat és leginkább a rablóhistóriákat, a rossz detektív és egyéb szennyirodalmat. És nem olvassák el, amit a műveltek olvasnak: a klasszikusokat és a művészi moderneket, a tudományos és a komoly gyakorlati irodalmat. Nem is kell hát mást rájuk kényszeríteni.

Ezek a könyvtárpolitikusok némely népkönyvtárak használati statisztikájára alapítják véleményüket. Ala-

píthatnák másra is: némely szociológusok ítéletére a modern proletárságról. Werner Sombart például, akinek neve a legjobb körökben visszhangos, Das Proletariat című művében olyan jellemzést írt a nagyváros munkásnépességéről, hogy épen nem kell, hogy meglepjen, ha azt halljuk, hogy olvasmányuk a legselejtesebb és legkezdetlegesebb.

De vajjon igaz-e ez? Vajjon azért nem olvassák-e a proletárok a jó könyveket, mert a jó könyveket nem szeretik? Vagy talán inkább azért, mert csak rosszakat kapnak s a jókhoz egyáltalán nem, vagy csak nehezen férnek hozzá?

Vannak könyvtárosok, akik ezt tartják.

Olyan könyvtárak használati statisztikáját kell vizsgálni, amelyekben megvan a rosszabbfajta irodalom is, de legalább annyi, vagy több a jó könyv.

Ezekben a könyvtárakban egészen máskép fest a használati statisztika.

A Drezda melletti Plauenben Walter Hofmann két éven át vezetett igen pontos följegyzéseket minden olvasójáról és minden olvasmányukról. Pontosan megkülönböztette a proletárolvasókat (A) a kispolgáriaktól (B) és ezeket az intellektuellektől. Ez utóbbiak azonban az ő könyvtárában nem nagy szerepet játszanak, s így összehasonlításra csak az első két kategória alkalmas. Kitűnt ebből egyebek közt, hogy az összes kölcsönforgalomból az első csoportnál 40.70, a másodiknál csak 35.46% esik az oktató irodalomra. Ezen belül megint a tudományágak közti megoszlás sem kedvezőtlen a proletárkategóriákra. Mert ha magasabb arányszámmal szerepel is a könnyebb fajsúlyú földrajz és néprajz (A: 25, 01, B: 20.73%), egyéb ágakban mégis kedvezőbb arányszámai vannak. Így a természettudományokra az A kategóriában 15.73%, a

B-ben csak 13.69%, a közgazdaságtanban és szociológiában A-ra 4.11, B-re 2.42% esik. S i. t.*

A proletárolvasóknak ezt a komoly irányzatát a szépirodalomra vonatkozólag megerősítik — sok egyéb közt — az esseni Krupp-féle könyvtár eredményei.** A 30 legsűrűbben olvasott író közt a selejtesből egyedül Marlitt szerepel s ez is csak a 21-ik helyen. Az első helyen Schiller áll, akinek forgalmából 76% esik proletárolvasókra. Követik Lessing, Kleist, Dickens, Scott, Goethe, Anzengruber, Rosegger, K. F. Meyer stb., nyilvánvaló bizonyítékául annak, hogy a legtipikusabb nagyipari munkásság is méltányolja és szereti a legjobb és legfinomabb költőket és írókat.

Semmiképpen sem szükséges tehát modern nyilvános könyvtár berendezésénél más mértékkel mérni a könyvtár proletárolvasóinak, mint az ú. n. műveltekneк. Mert semmivel sem alacsonyabbrendű azoknak a könyvszükséglete, mint ezeknek. (Ez egyúttal a legélesebb cáfolata a Sombart-féle jellemzésnek is.)

Le kell mondani ezért a modern nyilvános könyvtár könyvanyagának összeállításánál az ú. n. fejlett és fejletlen olvasó, az ú. n. magasabb és alacsonyabb fokozatok közt való megkülönböztetésről. Rossz könyvet egyaránt olvasnak minden társadalmi osztály körében és mindenikben van fogékonyság a jó olvasmány iránt. S így a válogatásnál csak egy kritériumunk lehet: az izlésben legfejlettebb és fogékonyságban legdifferenciáltabb olvasó szükséglete.

* V. ö. Walter Hofmann: Die Organisation des Ausleihdienstes in der modernen Bildungsbibliothek. Volksbildungsarchiv. Bd. I. p. 291 és passim.

** U. o. p. 307.

Ami különbségeivel az olvasóknak a nyilvános könyvtárban is számolnunk kell, az nem az izlésben, hanem a tudásban, az előismeretekben van. És pedig két irányban.

A proletárolvasók nem olvasnak kritikai lapokat s társas életük uralkodó beszédtárgya más, mint az irodalom. Ezért nem is tudhatják eleve, hogy melyek a jó könyvek, melyeket kell hát a könyvtárból kérniök. Ez bibliográfiai tájékozatlanság.

A másik ismeretkülönbség a tudomány terén nyilvánul meg. Egy ipari munkás érdeklődése százszor is lehet intenzívebb sok művelténél magasabb mathematika, filozófia vagy kémia iránt; de mivel sem egyetemet, de még középiskolát sem végzett, szükségképen híjával van számos előismeretnek, amely a magasabb tudományokhoz lépcső, s amelyet a középosztály fia iskoláiban megszerezhetett.

Ebbe a két hiányba kapcsolhatja be a könyvtáros azon működését, amely a használat fokozására és minőségének emelésére irányul.

A bibliográfiai tájékozatlanságot megelőzi azzal, hogy pusztán esztétikai szempontok szerint összeállított könyvanyagról ügyesen tájékoztató jegyzékeket készít és azok használatára ráneveli az olvasót. Viszont a tudományos irodalom összeállításában tekintettel lesz a különböző fokozatokra és gondoskodik arról, hogy mindenki mindig a neki illőt kaphassa meg.

Ezen a határon a könyvtárosnak túlmennie nem szabad. Ha többet akar, mint hogy az olvasó egyéni izlésének és egyéni értelmességének megfelelő irodalmat nyújtsa neki, ha politikai vagy erkölcsi nézeteit akarná ráerőszakolni, ha — bár a legjobb szándékkal is — gyámkodni akarna fölötte: menten beáll a visszahatás — a használat csökkenésében. Mert miként az ú. n. műveltek

nem tűrik a gyámkodást, ép úgy nem tűri a munkás-olvasó sem. S minden ilyen kísérlet eredménye összeütközés a nyilvános könyvtár céljával, amely a lehető legtágabb expanzivitás.

Tanuljuk meg, hogy a könyvtár nem elemi iskola, hanem felnőttek iskolája. Szabad iskola tehát!

SZABÓ ERVIN.

NÉPMIVELÉS, 1911. 6. évf. 2. sz.
p. 60—64.

HOGYAN HASZNÁLJUK A BUDAPESTI KÖNYVTÁRAKAT?

[Vezérfonal a Népművelő Társaságban tartott előadáshoz.]

Motto: Unwissende werfen Fragen auf, welche von Wissenden vor tausend Jahren schon beantwortet sind.

GOETHE

Dr. Szabó Ervin előadása [1912] december hó 14-én 5 órakor a Pedagógiai Szemináriumnagytermében (VIII. Mária Terézia-tér 8. III. emelet.)

1. A gazdaságosság elve a tudományos munkában. Budapesten naponként 1500 ember egyenként $1^3/_4$ órát tölt a könyvtárakban.

2. A kutató túlnyomórészt magára van hagyatva, mert a tudományos útbaigazítás munkáját a könyvkereskedők tökéletlenül, a könyvtárosok is csak bizonyos határig végezhetik.

3. A könyvtárak sem tökéletesek, sem anyagukban, sem szervezetükben. Pénzforrások elégtelensége. Mégis van vagy 2 millió könyvünk, de háromnegyed része haszontalan. Még modern amerikai könyvtárban is (Grand Rapids) 64.000 kötetből 13.400-at, tehát 20%-ot két esztendeig vagy régebben senki sem vett ki. Az ú. n. „100 legjobb könyvből" (Lubbock) meg épen 46-ot (46%).

4. Mit tehetnek a könyvtárak a meglevő könyvanyag

jobb kihasználása és könnyű hozzáférhetősége dolgában? Majdnem mindent.

5. Könyvtárpublicitás. A könyvtári reklám fontossága. Budapesten 20 nagy speciális könyvtár van.

6. Jó katalógusok! A katalógusok fajai: betűrendes, szak- és tárgyi katalógus; könyv- és cédulakatalógus; írott és nyomtatott katalógusok; szerzeményi jegyzékek, stb. Hogyan használjuk ezeket? A budapesti könyvtárak katalógusai.

7. Kézi- és segédkönyvek. A kézikönyvtár. A könyvkiadók és könyvkereskedők jegyzékei. Sorozatos munkák és folyóiratok ismerete. Bibliográfiák. Reference könyvek. A jó könyvtáros első és legfőbb kelléke, hogy ezeket ismerje.

8. A budapesti könyvtárak. Sok könyvtár fölösleges. mert anyaguk azonos; sok könyv viszont sehol sem található. A speciális könyvtárak. A vizsgára készülő egyetemi hallgatók és a könyvtárak.

9. Mivel támogatja a közönség a könyvtár munkáját?

10. Az olvasó módszere. Nem kell minden könyvet olvasni és nem kell minden könyvet végigolvasni.

11. A jegyzetkészítés módja. A könyvek kímélése. A kiszolgáló személyzet és a közönség.

12. A budapesti közönség megbízhatósága. Amerikai tapasztalatok a magyar olvasókról. A könyvtári közszellem megváltozásának szükségessége: *intra et extra.*

A Népmivelő Társaság röplapja, 1912. 1 p.

[Részlet a]

MIT AKAR A KÖNYVTÁRI SZEMLE?

[c. cikkből]

Dr. Szabó Ervin úr, a Fővárosi Könyvtár igazgatója:

Talán szerénytelenség, ha azt mondom: kevesen vannak az országban, akik számára a Könyvtári Szemle s i k e r e szinte személyi elégtétel volna s e kevesek közé szeretném magamat is számítani. Néhány esztendeje próbáljuk megértetni azokkal, akiknek a könyvekhez és könyvtárakhoz közük van, hogy valami n o v u m készülődik ezen a téren: az olvasók t í z e z r e i n e k egységbe forrása közszükségletük tekintetében. A „műveltek" és a „műveletlenek", a gyűjtők és a kutatók egyformán j ó könyvekre vágynak. Nem könyvre, akármilyenre, hanem jó könyvre, és körülbelül egyformán minősítik jónak vagy nemjónak amit a kiadók elébök raknak. Hogyan volna magyarázható különben olyan gyűjtemények és kiadók sikere, mint az Everyman's Library, Nelson, az Aus Natur- und Geisteswelt, Inselverlag stb. stb., s talán minálunk is r é s z b e n egy és más. Ezért kell megértetni az emberekkel, hogy n y i l v á n o s könyvtárak kellenek, nem népkönyvtárak; hogy o l c s ó j ó könyvekkel jobb üzletet lehet csinálni, mint drága rosszakkal; hogy a sze-

gény ember is lehet már jó és szép könyvek gyűjtője, de a gazdag gyűjtő sem gyűjt már mást, mint jót és szépet. Kívánom, hogy a Könyvtári Szemlének sikerüljön ezeket az igazságokat a közvéleménybe beoltania. Akkor jó munkát végzett és mi is hihetjük, hogy nem csináltunk hiába egyet és mást.

SZABÓ Ervin

Könyvtári Szemle, 1913. I. évf. 1. sz. 3 p.

SZÖVETSÉGÜNK KÖZGYŰLÉSÉHEZ

Írta: Egy régi könyvtáros.

Ha valaki a magyar könyvtári és múzeumi szervek és szervezetek szerint ítélné meg könyvtárügyünk fejlettségét, szükségképen a legkedvezőbb véleményt kellene, hogy alkossa. Hisz maguknak a külföldi szakembereknek írásaiban elég gyakran olvashatunk félig elismerő, félig irigylő szavakat a magyar állam mindenre kiterjedő gondoskodásáról a könyvtárügy terén, amely egy Főfelügyelőség, egy Tanács szervezésében és dotálásában, könyvtárak alapításában és szubvencionálásában nyilvánul meg. Bizonyos is, hogy talán Franciaország kivételével, nem igen akad nyugoteurópai állam, amelynek költségvetésében a népkönyvtárügy olyan arányokkal szerepelne, mint a magyarban.

Nem vagyunk hívei az állami beavatkozásnak a szabad oktatásügy terén (ahová a múzeumi és könyvtári ügyeket is sorozzuk.) Azt tartjuk, hogy ezeknek az intézményeknek — a közvetlen gyönyörűségen kívül, amit nyújthatnak — éppen az a, mondhatnók, társadalmi föladatuk, hogy azokat a megismeréseket és a cselekedetekhez való lendületet adják a polgároknak, amelyek a társadalom és az állam továbbfejlesztéséhez szükségesek. Egész közoktatásügyünk többé-kevésbé államosítva van, ha nem is a szó közjogi értelmében, de abban, hogy

állami tanterv, állami felügyelet és ellenőrzés, állami képesítés lépten-nyomon az állam által kívánt keretbe és irányba szorítja. Természetes ilyenformán, hogy iskoláink tananyaga túlnyomóan csak az állam által helyesnek és jónak tartott tudáselemeket tartalmaz. Nem hiszem azonban, hogy volna egy olyan inkarnátus államosító is, aki azt mondaná, hogy ezeken kívül nincsen hasznos ismeret és gondolat. Már pedig maga az állam és társadalom változása és fejlődése ilyen, kívülről (az állami szférán kívülről) származó erőket követel. Ha egyáltalán akarjuk a fejlődést — konzervatív vagy haladó irányban, de akárhogy — gondoskodnunk kell ezen erők teremtéséről. Ez — egyebek közt — a szabad oktatás föladata. Ámde hogyan teljesítse ezt a föladatot, ha ez is állami felügyelet és irányítás alatt áll, sőt — valljuk meg — nagyrészében egyenesen állami alkotás. Ez teljesen visszás és célellenes dolog.

Mindazonáltal elismerjük, hogy állami múzeumi és könyvtári szerveink sok jót is végeztek, sőt azt valljuk, hogy a nagy tudományos múzeumok és könyvtárak körül az állam funkciói jogosultabbak és erősebbek, mint a társadalmi szervezetekéi. Nemcsak ezeknek tartalomban és irányban megállapodottsága, hanem a hivatalos iskolaüggyel szükségképen szorosabb kapcsolatuk, végül nagy anyagi követelményeik az állami beavatkozást mellőzhetetlenné teszik. De már teljesen a fent kifejtett szempontból kell nézni a kisebb múzeumok, városi könyvtárak és népkönyvtárak dolgát.

Ebből az okból is az összes, a könyvtárak körül érdekelt nem államhatalmi tényezők fokozott figyelmére érdemes a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége. Ez az egyetlen némiképp autonóm szervezet ezen a téren. Itt kellene a múzeumi és könyvtári érdeklődéseknek és erőknek csomósodniok.

Ehelyett mi történik? Miben áll a Szövetség élete? Lehet mondani, hogy tisztára formai működésben telik el. Vagy lehet-e másnak nevezni, mikor évről-évre egyebet nem tesz, mint évenkint más-más városban közgyűlést tart, amelynek sztereotíp napirendje: ismerkedési est, egy — egyébként kitűnő — elnöki beszéd, megürült helyek betöltése, a helyi múzeum vagy könyvtár megtekintése, bankett. Azután egy évig megint szünet, hogy más városban ugyanez a programm peregjen le.

Azt kellene hinnünk, hogy a magyar múzeumi és könyvtári közvéleménynek csupán csak megoldott kérdései vannak, hogy ilyen nyugodtan ülünk le évről évre a fehér asztalhoz. Hogy múzeumoknak és könyvtáraknak, múzeológusoknak és könyvtárosoknak olyan jól megy soruk, hogy bátran költhetnek évenkint 50—100 koronákat, csak azért, hogy újra meggratulálják egymást jó arcszínükhöz. Jól tudjuk, nem így van.

Meg vagyok győződve, hogy van az országban múzeumi őr és könyvtárnok bőven, aki számára v a n n a k problémák. A nemzetközi kongresszusokról nem is szólva — a német, az angol, a francia, az amerikai könyvtárosok évenkint összejönnek szakkérdések megvitatására. A német könyvtárosok utolsó gyűlésének napirendjén a következő kérdések állottak: a Nemzeti Könyvtár (Deutsche Bücherei) ügye; a könyvtári kötések; a Gutenberg-kutatás; a könyvtári igazgatás gyakorlata; stb.

Az amerikai könyvtárosok az idén a következőkről tanácskoznak: A bevándorlók és a könyvtárak; a könyvtár hatása az otthonra, az üzletre, a korlátolt beszámítás alá esőkre; könyvtár és iskola; szakkönyvtárak, kivált közigazgatási könyvtárak; üzleti vállalatok könyvtárai.

Az angolok sem voltak szűkiben a problémáknak;

íme a lista: az open acces; a bibliográfia helye a nép-, közép- és főiskolák tanrendjében; folyóirat-indexek; gyermekkönyvtárak; stb. stb.

Csupán nekünk, magyar könyvtárosoknak, ne volna mondanivalónk mesterségünk dolgairól?!

A nem jól sikerült pécsi kongresszus óta könyvtári gyakorlati szakembereknek nem volt módjuk gyakorlati kérdések megvitatására. Azt tartjuk pedig, hogy az igazgatóknál és felügyelőknél és egyetemi tanároknál hivatottabbak erre a tényleges könyvtárosok, akik mindennapos munkájukban, lehet mondani: a maguk testén tapasztalják és érzik, mi kell a közönségnek, mi kell a könyvtáraknak és könyvtárosoknak, hogy a könyvtárak tevékenysége eredményesebb legyen. Nos, éppen ezeknek egyelőre csak a Szövetség közgyűlésén volna módjuk szakkérdéseket megvitatniok.

Ezért a legsürgősebb dolog volna, a Szövetség közgyűlését reformálni. Meg kell szüntetni az alapszabályok azon rendelkezését, hogy az intézetek a közgyűlésen lehetőleg vezetőik által képviseltessék magukat. A vezetők mellett elsősorban a többi hivatalnok megjelenésére kell a súlyt helyezni. A pontosabb előkészítés és vita érdekében a múzeumi embereknek külön szakosztályban kell szervezkedniök és a könyvtáriaknak külön. Napirendre kell tűzni a legégetőbb kérdéseket és előadókat kijelölni. Kérdésben igazán nincs hiány. Maga az állami beavatkozás szerepe és hatása egyike a legfontosabbaknak. Ilyen még: a városi és a falusi könyvtár; a szakkönyvtárak; a kölcsönzés rendje és szervezete; a kölcsöndíj; a könyvtáros-képzés; egységes katalogizáló szabályok; a magyar nemzeti könyvészet; stb. stb. Csupa égető magyar kérdés.

Vajha akadna, aki a soproni összejövetelen fölkarolná

ezeket az embrionális javaslatokat. Ha azután ezek mellett — vagy inkább: ezek után — is van bankett, az igazán nem baj. De csak: ezek után!

KÖNYVTÁRI SZEMLE, I. évf. 6. sz.
1913. szept. 20.

A TÁRSADALOMGAZDASÁGTANI BIBLIOGRAPHIA

A Közgazdasági Szemle bibliographiai rovata újból változik.

Előbb, 1900 óta magunk gondoskodtunk róla házi kezelésben. Az első közleményt a következő programm vezette be: „E bibliographiai rovatban ezentúl rendszeresen közöljük a magyar, angol, franczia, német és olasz közgazdasági irodalom termékeit. A magyar irodalmat, a mennyiben a fogyatékos bibliographiai segédeszközök csak megengedik, lehetőleg teljességgel adjuk. A külföldi irodalomról is teljes képet igyekezünk majd nyújtani, s csak a kisebb jelentőségű, tárgyunkra nem szorosan vonatkozó munkákat mellőzzük." Ezen programm szerint adtuk az 1900-ik év könyvirodalmát 12 csoportban, nagyjában a Conrad-féle Jahrbücher osztályozása szerint. Már a következő évben kb. 35 nevezetesebb magyar és külföldi szakfolyóirat kiválóbb czikkeit is földolgoztuk. 1902-től kezdve Bibliographiánk az addigi csoportosításban, de a Tizedes rendszer számaival megjelölve jelent meg, azon csekélyrendű módosításokkal, a melyeket a budapesti Kereskedelmi és Iparkamarában a rendszeren tettem.

Ugyanebben az alakban jelent meg a Bibliographia egészen 1903 végéig. Akkoriban a brüsszeli Nemzetközi

Bibliographiai Intézet kezdeményezésére az 1902-ik évi anyag a tizedes rendszer rendjében áttördelve, mint külön évkönyv is megjelent *Bibliographia economica universalis* címen és hogy erre az évkönyvre szedésünket áttördelés nélkül felhasználhassuk, 1904-től kezdve a decimális rendszer sémája szerint csoportosítottuk anyagunkat mi is. A brüsszeli intézettel létesült szorosabb kapcsolat nem vált azonban javára a Bibliographiának, mert már 1905-ben igen gyéren jelent meg és 1906/7-ben egyáltalán nem.

1908-ban indíthattuk meg újra. Akkoriban kezdte a *berlini Sozial-Bibliographiai intézet* erősebben kiterjeszteni működését és az összes egyéb társadalomtudományi időszakos bibliographiákat szinte kiszorító folyóiratának megfelelő részleteit külön is szakfolyóiratokhoz mellékelni. Ezt a módot választotta a Közgazdasági Szemle is olvasóinak könyvészeti tájékoztatására és *Társadalomgazdaságtani Bibliographia* címen havonként mellékelte a *Blätter für die gesamten Sozialwissenschaften* megfelelő részeinek különnyomatát.

A németországi nemzetközi szozialbibliographiai intézettel való kapcsolatnak megvolt az az előnye is, hogy közreműködésünk folytán az egész magyar társadalomgazdaságtani bibliographiának is hely jutott a nemzetközi bibliographiában; a magyar címek után egyidejűleg német fordításukat is közölték.

Nem lett volna rá okunk, hogy ezen a módozaton változtassunk, ha a berlini intézet maga nem ment volna át lényeges szervezeti változáson az elmúlt évben. A német kormány az egyedüli Európában, a mely a nemzeti irodalom lehető teljes registrálásának munkáját állami föladatnak tekinti és miként az Egyesült Államok, állami hivatalok által végezteti. A birodalmi belügyministerium kebelében szervezett külön osztály dolgozza föl már évek

óta a német természettudományi irodalmat az *International catalogue of scientific literature* számára. A berlini társadalombibliographiai intézet nagy sikerei arra bírták a birodalmi kormányt, hogy a társadalomtudományi könyvészetet is birodalmi kezelésbe vegye és már 1913-tól kezdve megváltozott alakban és szervezetben, Georg Maas szerkesztésében jelenik meg mint hivatalos kiadvány, Bibliographie der Sozialwissenschaften címen.[1])

A *Közgazdasági Szemle* szerkesztősége természetesen legszívesebben a régi állapotot tartotta volna fenn a bibliographia tekintetében, ha ennek az új szervezetben két nagy akadálya nem merült volna föl. Az egyik az, hogy a birodalmi kezelésben a berlini bibliographia egyelőre túlnyomóan csak a német birodalmat registrálja. A másik ennél sokkal súlyosabb akadály, hogy a magyar irodalmat egyáltalán nem veszi számba. Ilyenformán ismét idehaza kell gondoskodni könyvészetünkről.

A magyar társadalomtudományi könyvészet régtől fogva a legjobban szervezettek közé tartozik. A *Közgazdasági Lexikon* összeállításai, valamint Barcza Imre közleményei a *Közgazdasági Szemlében*, az 1900-ik évig terjedő magyar közgazdasági irodalomnak megközelítő teljességű jegyzékei. Folytatta a munkát a *Közgazdasági Szemle*, a hogy azt följebb leírtuk. Hasonló irányú tevékenységet fejt ki évek óta a *Fővárosi Könyvtár*, a mely 1908 óta kiadja a Varró István szerkesztette *Magyar társadalomtudományi Bibliographiát* és *Értesítőjében* és a *Városi Szemlében* hetedik, illetve hatodik éve publikálja a currens külföldi és magyar irodalomnak jegyzékeit. Közelfekvő volt a gondolat, hogy a *Közgazdasági Szemle*

[1] Az új hivatal címe: Geschäftsstelle der Bibliographie der Sozialwissenschaften. Helyisége a Reichsamt des Innern épületében van. Berlin, NW. 6. Louisen Strasse 33/34.

és a *Fővárosi Könyvtár*, illetve a *Könyvtári Értesítő* és *a Városi Szemle* ezen munkáját egyesítsük. Így jött létre a Társadalomgazdaságtani Bibliographiának új összeállítása és formája.*

Bibliographiánk külön nyomat a *Fővárosi Könyvtár Értesítőjéből*. Mint ilyen, a legújabb könyv- és folyóirat-irodalom címeit közli; azonkívül némely korábban megjelent könyvekét is, a melyeket a Könyvtár újabb szerzeményei jegyzékébe fölvenni szükségesnek tartott. Nem hisszük, hogy a *Közgazdasági Szemle* olvasóit zavarná Bibliographiánknak ez a kiterjesztése. Sőt talán éppen szívesen értesülnek arról, hogy az országnak legkönnyebben hozzáférhető és talán legteljesebb közgazdasági szakkönyvtárában mit találhatnak meg. Viszont typographiai elrendezéssel gondoskodtunk arról, hogy a Könyvtár beszerzése a Könyvtár által meg nem vásárolt irodalomtól megkülönböztethető legyen. A csoportczímek után következő petit-szedésű és félkövér helyszámmal ellátott czímek a Könyvtár beszerzései, az attól csillaggal elválasztott nonpareille szedés az egyéb irodalom és a folyóirat-czikkek jegyzéke.

*

Bibliographiánk nem lép föl azzal az igénnyel, hogy teljes legyen. Magának a berlini bibliographiának is az volt talán legnagyobb hibája, hogy túlságosan is teljességre törekedett, úgy, hogy végül a számtalan jelentéktelen szaklap czikke, brosúra és pamphlet között az értékes anyag elveszett. A birodalmi kezelésbe átment bibliographia bevezető programmczikkében nagy nyomatékkal hangsúlyozza ezért az új szerkesztő, hogy lényeges

* Lásd a Magyar Társadalomtudományi bibliográfia 1911—1912 előszavát a 419. oldalon. (T. A.)

korlátozásokat léptettek életbe. Hasonlóan járunk el majd mi is.

A lényegesebb korlátozások, a melyeket itt is felsorolni szükségesnek tartunk, a következők:

1. Nyelv tekintetében a magyar, német, franczia és angol irodalomra szorítkozunk, egyéb nyelvüre csak kivételes fontosság vagy actualitás esetében vagyunk figyelemmel.

2. A könyvek közül nem dolgozzuk föl a következőket:

a) a népszerűsítő vagy népies feldolgozásokat;
b) törvények és szabályrendeletek magyarázatnélküli kiadásait;
c) ha nem fontosak: a három ívnél kisebb terjedelmű röpiratokat és füzeteket;
d) folytatásos munkák, évkönyvek, statisztikák, jelentések újabb köteteit, ha azok egyszer már szerepeltek a bibliographiában;
e) különnyomatokat, ha az eredeti folyóiratczikket földolgoztuk.

3. A rendszeresen földolgozott folyóiratok száma egyelőre 121; ezek három kivételével, szintén a fent fölsorolt nyelvterületek sorából valók.

4. A folyóiratok feldolgozásánál mellőzzük a következőket:

a) ha nem fontosak: a négy oldalnál vagy hasábnál rövidebb czikkeket;
b) a folyóiratok állandó rovatait;
c) rövid időközökben állandóan visszatérő statisztikai kimutatásokat;
d) könyvismertetéseket és könyvszemléket.

A könyvczímek felvételénél a szerző és czím megjelölésén kívül feltüntetjük a kiadást, megjelenési helyet és évet és a hol az a bibliographiából megállapítható, a lapszámot is.

Folyóiratczímeknél az utalás az illető folyóirat rövidített nevével, az évszámmal, az évfolyam folyó füzetszámával, vagy haviaknál a hónap számának feltüntetésével és az oldalszámok megadása által történik. A hol a folyóirat kötetekre oszlik vagy több évfolyamon keresztül folytatólag van számozva, az évszámot, a kötet vagy füzet számát és az oldalszámot adjuk.

Anyagunkat a deczimális rendszer csoportosításában adjuk, visszatérvén ezzel ahhoz a kezdeményezéshez, a melyet a közgazdasági bibliographiában már egyszer megkíséreltünk. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a deczimális számaink némely ponton eltérnek a brüsseli intézet sémájától, bibliographiánk nagy részében pedig és éppen a legfontosabban, egyelőre egyáltalán hiányoznak. Ennek oka az, hogy a tizedes osztályozás legsúlyosabb hibáinak javítására hónapok óta tárgyalások folynak a brüsseli intézet és a Fővárosi Könyvtár között és éppen most van folyamatban a minket érdeklő részeknek átdolgozása. Ezért is deczimális számokkal csak azok a csoportczímek vannak ellátva, a melyekre nézve többékevésbé végleges megállapodás már létrejött.

Ilyen és egyéb átmeneti nehézségekért előre is elnézést kérünk. Így pl. első közleményünkben a folyóiratok czímének rövidítései sok esetben nem egyeznek egészen az első számban lenyomtatott jegyzékben kitüntetettekkel.

Azon leszünk, hogy a bibliographia programmszerűen kéthavonként megjelenjék és csak technikai akadályokon fog múlni, ha ez olykor meg nem történhetnék.

A rendszeresen földolgozott folyóiratok jegyzékét az állandó rövidítésekkel együtt a *Társadalomgazdaságtani bibliographia* első ez évi füzetének elején közöljük.

A *Társadalomgazdaságtani bibliographia* földolgozását a *Fővárosi Könyvtárban* dr. Braun Róbert vezetése mellett dr. Benze Adolf és dr. Krisztics Sándor végzik.

SZABÓ Ervin.

Közgazdasági Szemle, 1913. XXXVII. évf. 49. kötet, p. 277—280.

A MAGYAR TÖRTÉNELMI BIBLIOGRÁFIA TERVÉHEZ

(dr. SZABÓ Ervin hozzászólása.)

Az Akadémia történelmi bizottságának Lukinich dr. úr által ismertetett terve oly égetően sürgős szükségletet fog kielégíteni, hogy szinte azt mondanók: ne vitatkozzunk a részletekről, örüljünk, ha egyelőre meglesz, akármilyen lesz, jobb lesz, mint a mai tűrhetetlen semmi. Keserves ma mindenkinek a munkája, akinek a magyar történelemmel dolga van: a szakembernek is, aki pedig többé-kevésbé ismeri a közkeletű forrásokat, de reménytelen szinte és teljesíthetetlen a diáknak, a publicistának, a politikusnak, akiknek szintén mindennapi kenyerük a história, de akiknek sokkal kevésbé áll a szükséges irodalmi fölszerelés rendelkezésükre. Főként ezek szempontjából volna egy szavam a szerkesztő szép tervezetéhez. Miért állnak meg 1867-nél?

Bizonyára sok érvvel lehet támogatni azt a nézetet, hogy az iskolai történet-tanítás ne foglalkozzék az élők dolgával. En ugyan azt hiszem, hogy közönségesen semmivel sem objektívebb a történetírás a régmúlttal szemben, vagy helyesebben: az időbeli távolság nem biztosítéka az elfogulatlanságnak; és azt is tudom, hogy éppen a jó, tárgyukat szerető történet- tanárok nem is állják meg, hogy megélésük benyomásaival ne frissítsék

föl a könyvből tanult történetet: — mindazonáltal megértem, hogy a hivatalos tanterv nem akar állást foglalni az alig elmúlt idők eseményeivel szemben. Valóban, erősen belejátszanának ebbe a ma élő osztályok és pártok közvetlen érdekei.

De miért kellene a történeti bibliográfiának megállnia a kiegyezésnél? *Bibliográfiáról van szó és nem történettanításról.* Hisz a történetírás sem állt meg ennél a dátumnál és számtalan értékes és tudományosnak elismert dolgozatot lehetne fölsorolni hamarjában is, amely a kiegyezés utáni időkről szól. Hogy a Lukinich-féle tervezet összefoglalásainál maradjak: miért kelljen kimaradnia a 67 utáni törvényhozás, a választóreform, a városi és községi újjászervezés vagy a büntetőtörvény, miért a kivándorlás vagy a haute finance kialakulása, vagy a munkásmozgalom, miért a véderőreform, miért a bankügy, a kartellek, miért az újabb irodalom, stb. stb. történetének, amikor mindezekről száz meg száz, a történetírás mai módszereivel megírt dolgozat jelent meg?

Meg vagyok győződve, hogy a szaktörténészek számára is csonka lesz az új bibliográfia, ha 67-tel elvágódik fonala. De ha az Akadémia ezeken kívül a politika és publicisztika munkásaira is gondol vállalkozásánál s különösen fontolóra veszi, hogy a legújabb időket is felölelő könyvészet mennyire mélyítheti és szélesítheti ezek történeti érzékét és látását, akiknek pedig a szoros értelemben vett történettudomány is számtalan értékes ösztönzést és megvilágítást köszönhet — gondoljunk csak Grünwald Bélára, Beöthy Ákosra, Andrássyra, stb. —: akkor lehetetlen megállania 1867-nél.

Véleményem szerint Hellebrant és Lukinich urak értékes munkája sokszorosan nagyobb hatóerejű lesz, ha gyűjtésüket 1900-ig terjesztik ki.

KÖNYVTÁRI SZEMLE, 1914. II. évf. p. 42—43.

ÚJ VÁROSI KÖNYVTÁR DEBRECENBEN

(Szabó Ervin levele Debrecen közművelődési tanácsnokához.)

Debrecen város közművelődési tanácsnoka, dr. Csürös Ferenc a múlt év nyarán nagy tudással, szépen megírt előterjesztést készített egy debreceni városi könyvtár létesítése ügyében. Csürös Ferenc érvei szerint az új debreceni könyvtárnak az volna a feladata, hogy a gazdaközönség és a közigazgatási tisztviselők könyvszükségletét elégítse ki. Az előterjesztés, mely a „Debreceni Közlöny" 1915. július 10-iki számában jelent meg, nagy érdeklődést váltott ki könyvtári körökben. Dr. Szabó Ervin, a fővárosi könyvtár igazgatója egy az előterjesztés készítőjéhez, a „Debreceni Közlöny" főszerkesztőjéhez intézett hosszabb levélben válaszol Csürös Ferenc fejtegetésére, mely a „D. K" december 26-iki számában jelent meg. Az érdekes levélből, — melyet helyszűke miatt egész terjedelmében nem közölhetünk — itt adjuk a következő részleteket:

„Azt írod a bevezetésben, — írja Csürös Ferenc dr.-nak — miután sorra vetted várostok különböző könyvtárait, hogy a közigazgatási tisztviselők és a gazdaközönség kivételével Debrecen népességének minden rétege el van látva olvasó-lehetőségekkel. „Ebben az irányban pótolnivaló nincsen".

Hát mi is azt hittük itt Budapesten, úgy tizenkét esztendeje, hogy ha megcsináljuk a Fővárosi Könyvtárat, akkor a városnak egyéb föladata a könyvtár-ügy terén majd nincsen. Az a közigazgatási, szociálpolitikai és közgazdasági könyvtárnak szerveződött és így hittük jónak. Hisz itt a Múzeum és az Egyetemi könyvtár és a sok szakkönyvtár, a számtalan iskolai és intézeti könyvtár, népkönyvtárak tucatszám és egyleti és kölcsönkönyvtár százszám. Elég az, sok is.

Ma már máskép tudjuk. Tudjuk, hogy mindenekelőtt két dologra van szükség, hogy az a körülbelül két millió kötet, ami Budapest könyvtáraiban rejtőzik, valóban hatékony legyen, valóban könyvtár legyen, ha „une bibliothèque, c'est des livres qu'on lit". Az első: a meglevő erők racionális, gazdaságos megszervezése, okos összeegyeztetése, célszerű megosztása — kooperáció és centralizáció; a m á s i k : a régiek mellett, amelyek korábban volt társadalmi szükségleteknek és rétegeződéseknek feleltek meg, a modern városi népesség szükségleteivel, lelkével és szellemével számoló új könyvtár-típus — a nyilvános könyvtár, a public library, az öffentliche Bibliothek. Ami nem egyenlő a népkönyvtárral.

Debrecenben, ebben a pompásan lendülő, gazdaságilag és szellemileg oly erővel előretörő városban sincs máskép.

Pedig talán nem is tudják Debrecen jó polgárai, mennyi töméntelen könyv van a hajduk városában. Mert ha tudnák, még a városi könyvtárt sem szavaznák meg.

A Magyar Minerva utolsó kötete szerint Debrecen különböző könyvtáraiban együtt valami 257.232 kötet van! És ezek az adatok három-négy esztendősek. Bátran mondhatjuk ma: egy negyedmillió kötet!

Ki hitte volna! Majd három kötet egy lélekre. Budapesten sincs ennyi.

De ha azt nézzük, hogy ennek a sok könyvnek hogyan vették hasznát, hogyan forgatták, akkor ugyancsak más képet látunk. Mert egy egész évben összesen 31.780 kölcsönzést számolnak.

Ha föltesszük, hogy a tökéletlen adatszolgáltatás ennek a számnak felét ejtette el, akkor sem kapunk többet 45—50.000-nél. Vagyis a régi főiskolájáról híres, sok iskolával, egylettel és egyéb kultúrintézménnyel bővelkedő városban egy-egy polgárra évenkint átlag csak fél kölcsönzés esik. Évenként csak minden ötödik könyvet forgatnak meg.

Milyen pazarlás parlagon heverő kultúrmezőkkel! Angol és német nagy- és középvárosokban ma ott tartanak, hogy a városban levő könyvanyagot évenkint átlag háromszor, négyszer, ötször forgatják meg. Hogy akkora német várost vegyek például, mint Debrecen: Lübeckben a nyilvános könyvtár 14.000 kötetével már 1909-ben 120.000 kölcsönzést ért el, kötetenkint átlag 8—9-et, 16—18-szor annyit, mint Debrecen.

Mi ennek az oka? Bizonyára az alacsonyabb átlagos műveltség is. De minden bizonnyal nem utoljára az is, hogy az a negyed milliós kötet nem kevesebb, mint 44 helyen van szétszórva, hogy aki egy helyről tud is, nem tud a másik negyvenháromról, s ha tud is, nem tudja mit találhat azokban, s ha ezt is tudná, nem férhet hozzájuk, mert vagy nincsenek lajstromozva, vagy féltékeny kapzsisággal őrzik.

Nem szabad, hogy ahol oly világosan ismerték föl, hogy „mily végtelen nagyfontosságú, szinte nemzeti létkérdés, hogy az ország földje termelőképességének minél magasabb fokán álljon", hogy ott meg ne lássák, hogy a szellemi termelőképesség mily lehetőségei pusztulnak el évről-évre ennél a rendszernél. A debreceni 50.000 kölcsönzés 100—120.000 koronájába kerül a város népességének,

egy-egy kölcsönzés 2—2 1/2 koronájába. Kell-e bizonyítani, hogy ily idejét múlt termelés mellett a hozadék aligha múlja felül a termelő költségeket?

„A patriarkális művelési módok ideje lejárt. A nagy világverseny a mi gazdáinkat is rászorítja, hogy igazodjanak a modern gazdasági eljárásmódokhoz, mert különben lemaradnak a versenyben s ezt az egész nemzet megsinyli" — írod te. Nincs ez máskép a könyvtárügy terén sem.

Mit kell tenni? Amit akkora pénzzel, 100—120.000 koronával, okos terv és takarékos felhasználás mellett tényleg ki lehet termelni, azt ki kell hozni Debrecen könyvtárából is. Mi célt szolgál a sok csip-csup könyvtár, valóságos könyvtári törpe parcella? 12 népkönyvtár együtt 2461 kötettel! Egyenként 200-zal. (S még ezek a legjobbak!) Ifjúsági könyvtárak 500 és 1000 diák számára 100—200—500 kötettel? Tanári könyvtárak huszadrész annyi használattal, ahány könyvük, stb. stb.

Nem bocsátkozhatom e helyütt a megoldás részleteibe. Rájöttök arra magatok is, miként Zürichben, Brüsszelben, Lübeckben, hogy szörnyű pazarlás ennyi kis könyvtár külön kezelése, külön lajstromozása, külön helyisége stb. stb., egyesítitek majd az önálló életre képteleneket, közös katalógust készíttek egész Debrecen számára, hogy a kutató ne kényszerüljön tízben keresni, míg egy könyvet megtalál, gondos munkamegosztást állapíttok meg, hogy a kevés pénzen ne vegye meg tíz könyvtár ugyanazt a könyvet, míg más, éppen olyan fontos, egyikben sem található. Amint azt különben jól kifejtette már évekkel ezelőtt éppen várostok fia, egyik hivatalnokom, Dienes László dr., „Centralizáció a könyvtárügy terén" címen, a „Népmívelés" 1911. évi 2. számában.

Persze, a megvalósítás nem oly könnyű, mint a terv egyszerű. S hogy egyáltalán meg lehessen csinálni, annak is van egy nélkülözhetetlen szervezeti és lelki előfeltétele.

Az, hogy a városi könyvtárügynek legyen megfelelő szerve s ez valóban szellemi központja is legyen a város művelődési törekvéseinek.

Így jutunk el a másik föladathoz, a városi nyilvános könyvtárhoz. Mely nélkül, ha centralizáltok is, igazi könyvtári életetek még sem lesz.

Mert a városi könyvtár mai keretében, mert a sok egységesítendő kis könyvtár, mert a népkönyvtárak is mind valamennyi a népességnek csak egy-egy rétegét szolgálja. A centralizáció ezen sokat változtatna. De az, ami a modern városokban mindenütt parancsoló szükségként lépett föl: az einheitsbibliothek, a könyvtár, amely a városi népesség minden rétegét és valamennyinek mindennemű olvasószükségletét elégíti ki, a szoros szaktudomány kivételével, az tovább is hiányozni fog. Pedig erre van szükség, hogy a német és angol átlagokat érjük el, 2—3—4 kölcsönzést fejenként, és kölcsönzését nem 2 és 3 korona, de 20 és 30 fillér átlagos költséggel.

Csak figyelmeztetni akartalak: ne higyjétek, hogy a városi könyvtár megszervezésével a város könyvtári föladatai teljesedtek. Mi is így hittük, s csináltunk elég jó szakkönyvtárt. S ma nyilvános könyvtárt csinálunk s azt látjuk, hogy a kezdet-kezdetén vagyunk.*

KÖNYVTÁRI SZEMLE, 1915. 3. évf. p. 188—190.

* Mint a D. K. február 27-iki számából értesülünk, a városi tanács négy népkönyvtár átrevideálását már el is határozta.

NÉHÁNY SZÓ A MAGYAR SZOCIÁLISTA KÖNYVBARÁTSÁGRÓL

Szeretnénk e cikkhez néhány sort fűzni a magyar szociálista könyvkedvelésről, de bizony kevés erről a mondanivaló. Mert van ugyan ez is, de majd oly kezdetleges és kisszerű, mint maga a magyar szociálizmus a némethez vagy osztrákhoz képest.

E szemle 2-ik kötetében ismertették dr. Krejcsi Rezső gazdag könyvtárát. Az övén kívül még dr. Pap Dávid ügyvéd és talán e sorok írójának magánkönyvtára jön számba. Tudtunkkal ezzel ki is merítettük a szocálista irodalom jelentékenyebb magyar gyűjtőinek sorát (de nagyon örülnénk, ha e cikk kapcsán mások is bejelentenék igényüket, hogy ide soroztassanak).

Ezekben a magyar szociálista könyvtárakban is viszonylag igen kevés a szociálizmus magyar nyelvű vagy eredetű terméke. Nem azért, mintha ilyesmi nem volna. Hisz idestova egy emberöltő óta tucatjával jelennek meg évről-évre a különböző szociálista párt- és szaklapok, jegyzőkönyvek, jelentések, naptárak, almanachok, évkönyvek, ünnepi lapok és plakátok, és természetesen könyvek és füzetek. De mindez nagyon újsütetű, szinte még nyomdafestékszagú irodalom; és a könyvkedvelőnek — még a szocálistának is — szinte természetrajzához tartozik, hogy jobban vonzódik a régihez, mint az újhoz.

Már pedig régi — viszonylag régi, mondjuk: harminc-negyven év előtti — magyar szociálista irodalom mennyi van!? A „Népszava" és „Volkstimme" elődeinek sorozatai; Táncsics, Külföldi, Csorba stb. néhány röpirata; néhány nagyobb pör tárgyalása; néhány röplap stb. efféle. Egy polcon elfér valamennyi.

S ez is majdnem föltalálhatlan. Hisz mennyi üldözés, hány rendőri házkutatás tizedelte ezt az anyagot! A munkásegyesületeket és a „Népszava" szerkesztőségét is, melyek könyvtáraiban sokhelyt gondosan gyűjtötték, hányszor oszlatták fel, ugrasztották szét! Erről az irodalomról is áll az, amit a szabadságharc irodalmának gyűjtői keservesen panaszolnak: amit a kortársak kegyelettel megóvtak, azt az egyebekben konzervatív fensőbbség pusztította el. A magyar forradalmi kormánynak volt gondja arra is, hogy napjai története megírhatásához az adatokat összegyűjtesse és 1849 márciusában az egyes hadvezérek táboraiba is küldött történeti jegyzőket. De mi maradt meg ebből! „Nemzeti hirlapjainkat pedig — írja Szeremlei Samu Krónikájában, 4. l. — a ránk nehezült abszolut osztrák kormány olyannyira elpusztította azon időről, hogy azok ritkábbak az ezeréves kódexnél és megszerzésök annyira hihetetlen nehézségekkel jár, hogy a történetirás érdekében kivánnunk kell, vajha a becsesebbek (például a „Közlöny") ujra nyomattatnának."

Természetesen nemcsak a hírlapokkal bánt így az osztrák rendőrség, hanem a röpiratokkal, könyvekkel, falragaszokkal és egyéb forradalmi emlékekkel is. De mióta Szeremlei e sorokat írta, a földerült szabadság e kincsekből sokat napfényre csalt féltékeny rejtekhelyeikből. Ha az öreg Szinnyei új kiadását készíthetné érdemes könyvészetének a forradalom hírlapjairól, sok új adattal bővíthetné azt.

S ez a bővített könyvészet a magyar könyvészet, a

magyar szociálista irodalom kedvelőjének is fontos segédeszköze volna. Mily kevesen tudják még ezek közül is, hogy a magyar szociálizmus kezdetei 48-ba, sőt a 40-es évekbe nyúlnak vissza. Igaz, a szabadságharc és a reformkorszak közkeletű történeteiben kevés szó esik erről; nem is jelentettek sokat e dércsípte hajtások. Mégis, a magyar szociálista könyvkedvelésnek idáig kell visszamennie. Helyesebben: joga van idáig visszamennie. Mennyire kibővül ezzel anyaga!

Sok följegyzésünk van arról, hogy Owen és Fourier, de főként Lamennais írásait olvasgatták minálunk is. Lamennais híres *„Livre du peuple"*-jét le is fordították 48-ban. Egészen az ő modorában írta *„A szabadságról"* című szózatát a néphez Kornis Károly pesti jogtanár. Magából Lamennaisból szemelvényeket közölt a Vas Gereben és Arany János szerkesztette „Nép barátja", melyből a kultuszminiszter, Eötvös József báró, 600 példányt rendelt a néptanítók számára. (Más idők, más emberek!) Vasvári Pálról írja Thallóczy, hogy nagy hatással volt rá a híres kommunista utópista, Cabet. E példákat még soká halmozhatnók.

S maga 48 viharos időszaka! Mily kevesen tudják, hogy a „vörös republikánus" jelző mily közkeletű volt akkor, s hogy a „kommunizmus" mennyire foglalkoztatta az egykorú publicisztikát. Kevés joggal, azt hisszük. Amitől Kemény Zsigmond, Jósika Miklós a „Pesti Hirlap"-ban aggodalommal telt cikkeikben óvták a magyar népet, a szinte szokványos földosztó parasztmozgalom volt csupán. De maga a fogalom, a szociálizmus és kommunizmus gondolata élt a köztudatban* és ezért irodalmi kifejezései — pro vagy kontra — ide vágnak.

* Nemcsak élt, hanem majdnem történetírót is talált. Idézett Krónikájában írja Szeremlei (I. k. 76. l.), hogy az 1847/8. évi

Ezért a magyar szociálista irodalom ritkaságai közé kell sorolni elsősorban Táncsics híres „Munkások Ujságát". Mert valóban ritka. Egyetlen teljesnek látszó példányát ismerjük, mely az Egyetemi Könyvtár tulajdona. Nyolcadrét alakú első 33 száma megvan a Múzeumban és a Városi Könyvtárban, ahová Hentaller Lajos hagyatékából jutott. A Hentaller-példány alapján akarta e sorok írója vagy tizenkét évvel ezelőtt anasztatikus úton újranyomatni, de szándékát külső okokból meg nem valósíthatta. Más példányok azóta sem kerültek szeme elé.

Ugyancsak ide sorozzuk a márciusi ifjúság, majd a radikális író- és újságíró-agitátorok néhány, a szocializmussal barátkozó tagjának írásait. Maga Táncsics egyes füzetei és összegyűjtött M ű v e i, Vasvári Pál, Irinyi József, Kornis Károly, Kocsiss Imre, Dobsa Lajos, Magos Ernő, Bírányi Ákos stb. tartoznak ide. Ez utóbbinak 12 számot élt újságját, a „Köztársasági Lapok"-at, valamint a két Madarász különböző lapjait („Radical-lap", „Népelem"), Magos Ernő „Forradalom"-át, Horárik „Der 14-te April"-jét stb. is ide kell számítani.

De többé-kevésbé ismert neveken kívül sok vár még föltárásra. A „Pesti Hirlap" vezércikkeiből és vidéki leveleiből látjuk, hogy a közönségesen kommunistának neve-

időszak alatt felmerült osztálysúrlódásokra és birtoksértő mozgalmakra és a magyar communismusra vonatkozólag gyűjtött adatait „rövid időn másutt igyekszik nyilvánosság elé bocsátani.". Sajnos, ez nem történt meg. Eziránt hozzá intézett kérdésünkre az ősz író ez évi május 24-én kelt levelében azt a szíves felvilágosítást adta, hogy a 60-as évek közepén készült dolgozatát Csengery Antalnak küldte el a Budapesti Szemlében való közzététel végett, „ki azonban a közlést megtagadta s kézirati művemet hihetően félredobta, minek következtében az megsemmisültnek tekinthető, melyet újra készíteni többé időm és erőm hiányzása miatt magam sem tudnék".

zett agitáció nagy hullámokat vert országszerte. Lehetetlen, hogy ez az agitáció ne élt volna a sajtó fegyverével, ne adott volna ki legalább röplapokat. Egyről a „P. H." is tesz említést: a lázításért letartóztatott Kecskés nevű pesti ügyvéd proklamációjáról, melynek címe volt: „Kenyeret a népnek!" Alighanem sok született ilyen ezekben az izgatott napokban.

De nem volna teljes e korszak irodalma a kommunizmus bírálatai vagy ismertetései nélkül. A forradalom idejéből elsősorban maga a „Pesti Hirlap" mellőzhetetlen. Abban írta az angol demokratikus parlamentarizmus eszméitől telített Kemény Zsigmond ragyogó cikkeit minden túlzás ellen: a konzervatív és nemzeti ellen éppen úgy, mint a szociális és politikai ellen. A 48 előtti időkből Trefort dolgozata a „Tudománytár" 1842. évi folyamában és Lukács Móricé az 1843-iki Athenaeumban méltó említésre.* Ugyancsak nagyon figyelemreméltó ugyanennek Owentől inspirált cikke Bajza „Ellenőr"-jében: „Néhány eszme az egyesületi jog körül".

S a forradalmat követő évek irodalmából lehet-e mellőzni ismét Kemény Zsigmond brilliáns köteteit (Forradalom után, Még egy szó a forradalom után), amelyekben épp oly tág látókörrel vizsgálja a szocializmus magyar lehetőségeinek kérdését, mint Magyarország és a Monarchia sorsának és viszonyának külpolitikai meghatározóit. És természetesen nem lehet kihagyni Eötvösnek Uralkodó eszméit sem.

S azután is, főként a 60-as és 70-es években, a szocializmussal gyakrabban találkozunk, kivált a folyóiratokban, mint a magyar munkásmozgalom akkori fejlettségi

* L. ezekről: Ernst Czóbel, Zur Verbreitung der Worte „Sozialist" und „Sozialismus" in Deutschland und Ungarn. Archiv f. die Gesch. d. Sozialismus, Bd. 3, 1913, p. 484—5.

fokának és jelentőségének megfelelt. Az emigráció sok tagja élénk összeköttetésben volt a munkás internacionale úttörőivel és vezetőivel és hazajövén, sok tekintetben más szemmel nézte a szociálizmust, mint osztály- és pártállásukból következett volna. Így megérthető, hogy pl. a „Vasárnapi Ujság" hamarább közölte Bakunin és Marx arcképeit, mintsem ezek eszméi itt gyökeret eresztettek volna. Ez irányban is, azt hisszük, úgy a magyar történetírásnak, mint a könyvkedvelésnek termékeny mezői feküsznek még.

S ha majd a bibliofilek rávetették magukat erre az irodalomra, elvárhatjuk, hogy a mi közkönyvtáraink is több figyelemmel lesznek reá. Hisz ezzel is úgy vagyunk, mint a társadalom egyéb funkciójával: a játék megelőzi a munkát. Néhány évvel ezelőtt még azt rótta meg a Fővárosi Könyvtár egy bírálója, hogy ringy-rongy szociálista röpiratokat gyűjt. Néhány évtizeddel ezelőtt meg arról panaszkodott két igen kiváló, azóta vezető angol szociálpolitikus, hogy a British Museum ignorálja a munkásmozgalom irodalmát. Most meg azt olvassuk a „Zeitschrift für Bücherfreunde" legújabb számában (1916. H. 3. Beiblatt, p. 128), hogy az amsterdami egyetemi könyvtár kiadta a Quack-féle híres szociálista gyűjteménylajstromát: s a „Zeitschrift" nagy részletességgel ismerteti különös ritkaságait. Így hát remélhetjük, hogy egy-két évtized múlva minálunk is nemcsak kedvtelés lesz a szociálista irodalom gyűjtése, hanem hivatalos kötelesség is. Siessenek hát amatőrjeink.

SZABÓ Ervin.

Könyvtári Szemle, Bp. 1916.
Első füzet. p. 42—46.

II.

A FŐVÁROSI KÖNYVTÁRRAL KAPCSOLATOS CIKKEK ÉS TANULMÁNYOK

A JÓ NYILVÁNOS KÖNYVTÁR A FŐSÚLYT A NAGYKÖZÖNSÉG OLVASÓSZÜKSÉGLETÉNEK KIELÉGÍTÉSÉRE FORDÍTJA, AMELLETT KÖZPONTJÁBAN TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZAKKÖNYVTÁRAT TART FENN

SZABÓ ERVIN

Dr. Szabó Ervin főkönyvtáros

véleménye a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának emlékiratáról

Nagyságos Polgármester Úr!

A múzeumok és könyvtárak orsz. tanácsának 27.532/910 t. sz. alatt érkezett, nagy városi közművelődési könyvtár fölállítására vonatkozó és hozzánk véleményezés végett áttett emlékirata újabb alkalmat szolgáltat arra, hogy a Fővárosi Könyvtár továbbfejlesztésének szóbeli tárgyalások során és írásbeli előterjesztésekben is az utóbbi években ismételten hánytorgatott kérdését végre megoldásra vigyük. Ez a megoldás égetően szükséges, teljesen függetlenül attól, hogy a székesfőváros nagy közművelődési könyvtárt akar-e létesíteni vagy sem, és pedig azért, mert ha a könyvtár mai működési keretei közt marad is meg, mai helyiségében egy, de legfeljebb két évnél tovább semmikép sem maradhat. Közel egy évvel ezelőtt, 1909 május 21-én kelt, 48,785/909-VI. t. sz. előterjesztésünkben a könyvtár helyiségeinek bizonyos átalakításait kértük és ezen kérés indokolásában megmondtuk: „Ki kell jelentenünk, hogy a könyvtár helyiségeinek mai állapotában nem vállalhatunk felelősséget azért, hogy a könyvtár üzeme csak ezen két év alatt is zavartalanul föntartható legyen". Az átalakítások arra való utalással, hogy az új városháza építése a Károly-körúti szárny lebontásával

rövidesen megkezdődik, másrészt a régi országház már 1911-ben a könyvtár céljaira fölhasználható lesz — nem történtek meg s így ma tényleg az a helyzet, hogy bár a beszerzések dolgában a legnagyobb ökonomiával járunk el, az állománynak mind nagyobb és mind fontosabb és sűrűbben keresett részeit kell a szinte hozzáférhetetlen karzaton, a dolgozószobákban, a folyosón, sőt a fűtőkamrában elhelyeznünk, az olvasók száma az 1905. évi 738-ról 1909-ben 12,000-re nőtt, alig mozoghatnak sokszor a szűk és sötét olvasószobában, s maga a könyvtári személyzet is, mely 1905-ben négy tagot számlált, ma, szolgák nélkül tizenegy tagból áll, a zsúfolt helyiségekben alig tudja munkáját elvégezni. Ha tehát a székesfőváros nem akar egyebet, mint azt, hogy könyvtára csak mostani keretei közt, de megmaradjon: óvhatatlanul kell egy, de legkésőbb két éven belül új helyiségekről gondoskodni. Ellenkező esetben már 1911-ben kénytelenek volnánk javasolni, hogy az olvasószobát megszüntetvén és raktár- és dolgozóhelyiséggé átalakítván, a Fővárosi Könyvtár működését a közigazgatási hivatalok és intézetek irodalmi kiszolgálására és a kölcsönző forgalomra redukálja: mondanunk sem kell, hogy ez akkor is, ha csak ideiglenes rendszabály volna, nemcsak a főváros eddig céltudatosan és következetesen folytatott kultúrpolitikájának nagy zökkenése volna, hanem a főváros jó hírnevét is érzékenyen csorbítaná.

Ilykép a Fővárosi Könyvtár elhelyezésének kérdése közvetlenül is a legsürgősebb elintézést követeli meg, ezzel pedig önként fölvetődik a könyvtár egész jövő fejlődési programmjának problémája is.

Nem kell ezen Polgármester Úrhoz és nem a nagyobb nyilvánossághoz szóló előterjesztésünkben bővebben megokolnunk, miért kívánatos, sőt miért egyenesen kötelessége a fővárosnak, hogy eredeti könyvtárprogrammjától,

mely csak modern közigazgatási könyvtár kifejlesztését vette célul, eltérjen, és a könyvtárpolitika terén is érvényesítse azokat az elveket, amelyek egyetemes politikáját újabban irányítják. Nyilvánvaló, hogy azonképen, amint a népesség mind szélesebb rétegeinek gazdasági és szociális szükségleteiről igyekszik gondoskodni, amint iskolái útján a legifjabb nemzedék szellemi fejlesztését vállalja föladatául: ki kell elégítenie azt a szükségletet is, amely a kultúrországokban mindenütt nyomonkísérte — sőt helyenkint megelőzte — a demokratikus gazdasági és szociális várospolitikát s amely immár Budapesten is mind élénkebben nyilatkozik meg. Az Országos Tanács emlékirata nemcsak a könyvtárügyekkel hivatásosan foglalkozó szakférfiak véleményét tolmácsolja, hanem a sajtóban, az összes tudományos és kultúregyletek működő tagjai körében, a munkás egyletekben stb. stb. sokszor hangoztatott hiányérzetnek lett szószólójává, amikor a főváros könyvtárpolitikájának megváltoztatását sürgeti. S ha helyes az elv, hogy haszontalan dolog intézményeket csinálni, mielőtt azok iránt nincs szükséglet és használatukra érzelmi készség ki nem alakult: ma már bizonyos, hogy nagy fővárosi közművelődési könyvtár valóságos szükségletet elégítene ki és ezért meg *kell* csinálni.

Ha ilykép teljesen egyetértünk az Országos Tanács intenciójával, hogy a székesfőváros a maga városfejlesztő programjába vegye föl a legközelebbi jövő feladatai közé egy „városi közművelődési nyilvános közkönyvtár" alapítását, s ha ezt — a Fővárosi Könyvtár már is tűrhetetlen helyi viszonyai miatt — nem is toldjuk azzal, hogy a város nem is a legközelebbi jövő „feladatai", hanem *cselekvései* közé vegye föl azt — szükségesnek látjuk, hogy ezen rövid vélemény keretében is megjelöljük azokat az általános irányelveket, amelyek e könyvtár létesítésénél a fővárost véleményünk szerint kell, hogy vezessék, és azokat a

módosulásokat, melyek az általános elv gyakorlati megvalósításánál a speciális budapesti szükségletek és lehetőségek szempontjából kell, hogy érvényesüljenek.

Csupán két, de lényeges általános szempont az, amire az alkalommal utalni akarunk. Az *első* az, hogy a nagy fővárosi közkönyvtár, habár a nép legszélesebb rétegeit lesz hivatva szolgálni, nem szabad, hogy holmi irodalmi népkonyha legyen, mely olcsó pénzen lehetőleg sokat, de rosszat nyújtson, hanem kell hogy legyen: a modern tudomány és a legfejlettebb ízlés igényeinek színvonalán álló kultúrintézet, mely a leggazdaságosabban dolgozik ugyan, de soha a szolgáltatások minőségének rovására. A *második* szempont ebből önként folyik: az új könyvtár kereteit eleve a főváros anyagi képességeihez kell szabni, ha működésének tökéletességét biztosítani akarjuk.

Az első szempont két irányban von magasabb követelményeket maga után: először a könyvanyag, másodszor a könyvtári személyzet tekintetében.

A könyvanyag dolgában vezető elvül kell, hogy szolgáljon: a legjobb és a legmodernebb irodalom, tekintet nélkül irányára, olyan teljességben, hogy ne csak a művelt laikusok, hanem a legkényesebb igényű tudományos kutatók igényeit is kielégíthesse és olyan példányszámban, hogy a legnagyobb arányú érdeklődésnek se kelljen hosszú könyvrevárakozás miatt lelohadnia. Ez az amerikai *public libraryk** elve is, és az egyetlen, a demokratikus és egységes kultúrára törekvő könyvtárpolitikának megfelelő elv.

Nyilvánvaló, hogy az ilyen könyvanyag drága. Drágább, mint az olyan ú. n. nép-könyvtáré, amely tudományos irodalomból nagyjából az ú. n. népszerű tudományos irodalommal és a történeti díszművekkel, a közkeletű

* nyilvános könyvtárak.

23.268/904. eln. sz. A szavazás megejtése után a tanács elhatározza, hogy a székesfővárosi könyvtárhoz ujonnan szervezett könyvtárosi állásra megválasztott dr. *Szabó Ervinnel* szemben, tekintettel az illető magas képzettségére és kifejtett irodalmi működésére, a próbaidő kikötésétől eltekint, megválasztatását a pályázati hirdetmény 3-ik bekezdése értelmében véglegesnek mondja ki és részére a könyvtárosi állás szervezésére vonatkozó 1903. évi 699. sz. közgyülési határozatban jelzett magasabb illetményeket állapitja meg.

Ehhez képest elnöklő polgármester ur a szavazás eredménye alapján

az 1903 évi május hó 27-én 699. sz. a. kelt közgyülési határozattal ujonnan szervezett és évi 3000 K fizetéssel és évi 1000 korona lakáspénzzel javadalmazott *könyvtárosi* állásra dr. *Szabó Ervin* a budapesti kereskedelmi és iparkamarai könyvtárost,

az 1903. évi május hó 27-én 699. sz. a. kelt közgyülési határozattal ujonnan szervezett és 2000 K fizetéssel és évi 700 K lakáspénzzel javadalmazott *könyvtártiszti* állásra dr. *Gárdonyi Albert* magyar nemzeti muzeumi könyvtári gyakornokot törvényesen megválasztottaknak jelenti ki.

Egyidejüleg a tanács a könyvtártiszti állásra megválasztott dr. *Gárdonyi Alberttel* szemben egy évi szolgálati próbaidőt köt ki.

Szabó Ervin kinevezése

családi folyóiratokkal és a szépirodalomból az ú. n. klasszikusok olcsó kiadásaival beéri, és drágább nagy tudományos könyvtárainkénál, mert ezek beérik a legkeresettebb munkáknak is egy vagy két példányával, és ezeket is esetleg csak akkor szerzik be, amikor olcsóbban juthatnak hozzájuk.

A könyvtári személyzet dolgában az elv ugyanaz: jól fizetett, művelt és munkával túl nem halmozott alkalmazottak. A könyvtárosi munka fáradságos nevelőmunka: elégedetlen, műveletlen és agyonhajszolt könyvtári személyzetből gépiesen dolgozó bürokraták, könyvkezelő gépek lesznek, akik arra az individualizáló, belső érdeklődésből fakadó törődésre a könyvekkel és az olvasókkal, mely egyedül biztosíthatja, hogy minél többen, minél jobbat olvassanak — képtelenek.

Pénzügyi szempontból ez azt jelenti — és a szakemberek régen tisztában vannak ezzel —, hogy minél drágábban dolgozik egy könyvtár (a szélső ökonomia követelményeit természetesen szem előtt tartva) szolgáltatásai annál tökéletesebbek.

Bizonyos átlagszámítások alapján — amelyeknek alapjait itt talán egyelőre nem kell hogy közöljük — azt hisszük, hogy az új Fővárosi Közkönyvtár a legelső években kb. egy millió kötetnyi forgalmat kell, hogy elérjen. Tíz különböző nagyságú amerikai város könyvtárának statisztikáját vizsgálván, azt találtuk, hogy a forgalom egy-egy esetének költsége 37 fillértől 113 fillérig terjed, Európa legnagyobb városai könyvtáraiban ezek az átlagszámok kisebbek, 18 és 44 fillér közt váltakoznak. Budapesten nézetünk szerint 30 fillér átlagos költséggel kell majd számolnunk. Ez 300.000 koronás rendes évi költségvetési szükségletet jelentene már az első években. Nem áltatjuk magunkat azzal, hogy esetleg többmilliós befektetések után, amelyeket az egész intézmény létesítése

megkövetel, a főváros közönsége ekkora áldozatra egyelőre hajlandó volna. Mert 80 milliónyi rendes kiadást véve a főváros költségvetésében alapul, ez a rendes kiadások 0.5%-át tenné s bár London városa az összes rendes kiadások 2.8%-át fordítja könyvtáraira, mégis erős érvül szolgálhat ekkora hányad ellen Berlin és Páris példája, amely városok 1908-ban rendes kiadásaiknak csak 0.16 ill. 0.13%-át fordították könyvtári célokra. Bizonyos másrészt, hogy Budapest ilyen alacsony hányadra nem szállhat le. Nemcsak azért, mert minálunk állam és társadalom sokkal kevesebbet tesznek a könyvtárügy terén, mint a nevezett városokban, és ennek folytán nagyobb a teher, melyet a fővárosnak kell vállalnia, hanem azért is, mert ha a főváros könyvtári költségeit is a berlini vagy párisi arányra szabná, oly kis összeget: 80—80.000 K-át kapnánk, amelylyel a dolgot még megkezdeni sem lehetne. Hiszen a Fővárosi Könyvtár mai költségvetése alig valamivel kisebb. Viszont Berlin 0.18%-a már 1908-ban abszolút számban 240.000 K-át tesz ki, Páris 0.13%-a 442.000 koronát és ez az összeg mindkét helyen évről-évre tetemesen nő: ismételjük, nem hisszük, hogy Budapesten 300.000 koronánál kisebb rendes évi költségvetéssel megindulhatna általános közművelődési könyvtár.

Ilyen körülmények közt önként felvetődik a kérdés, miként lehetne, ha nem is a költségeket, hanem azoknak a főváros által viselendő részét csökkenteni?

Erre három mód kínálkozik.

Az *első* az új könyvtár kereteinek oly megszabása volna, hogy a fölvett minimális költség mellett is a könyvtár működésének amerikai mértékkel mért tökéletessége biztosítva maradjon,

a *második:* kooperáció létesítése hasonló irányú társadalmi tényezőkkel, amelyek a költségek egy részét vállalnák, és már meglevő könyvtárak beolvasztása,

a *harmadik:* külön bevételi források megnyitása a könyvtár számára.

Mi mind a három módot megvalósíthatónak tartjuk, sőt valamennyit olyannak ítéljük, hogy a könyvtár szolgáltatásainak tökéletességét éppen fokozná.

Az elsőre vonatkozólag nézetünk az, hogy általános, a tudományok és az irodalom valamennyi ágát egyforma gonddal ápoló könyvtárt európai városok egyáltalán képtelenek fönntartani. Ez csak amerikai városok számára lehetséges. New York városa $2^1/_2$ millió koronát költ évenkint könyvtárára, Boston 1.8 milliót s így tovább. A British Museum könyvtára vagy a berlini Kgl. Bibliothek vagy a párisi Bibliothèque Nationale, tehát európai nagy *nemzeti* könyvtárak ennél jóval kisebb költségvetéssel dolgoznak. Hogyan vehesse föl ezekkel a versenyt városi könyvtár, amelynek a tudományos könyvtár funkcióját össze kell kötni az ú. n. népkönyvtár funkcióival? Meggyőződésünk szerint Budapest főváros könyvtára csak úgy működhetik majd tökéletesen, ha mindkét funkcióját megszorítja. Nevezetesen mint tudományos könyvtár specializálja magát arra, ami a többi budapesti könyvtárakban amúgy sem talál kellő képviseletet, és amiben eddig is általánosan elismert működést fejt ki: a társadalmi tudományokra, legszélesebb értelemben, beleértve tehát a filozófiát csakúgy, mint az újabb történelmet, a pedagógiát úgy mint az általános természettudományt. A tudományok egyéb ágait pl. a nyelvtudományt vagy a leíró természettudományokat, a technikát, művészetet vagy a teológiát stb. amelyek más budapesti könyvtárakban mindenesetre teljesebben érvényesülnek, csak olyan mértékben ápolni, amennyire azt szűkebb értelemben vett népkönyvtári feladatai megkövetelik: tehát ezen tudományoknak csak alapvető, határtjelző képviselőit vásárolni. Viszont mint ú. n. népkönyvtár lemondana egy nagy

centrális szépirodalmi könyvtár igen költséges létesítéséről, ellenben ehelyett jól fölszerelt, 5—10.000, a szükség szerint mindújra kicserélt kötetre berendezett, a központi tudományos könyvtárból igazgatott kerületi szárnykönyvtárak és olvasótermek útján gondoskodnék Budapest lakosságának szépirodalom és könnyebb tudományos irodalom iránti szükségletéről.

A második módja a költségek megosztásának az Országos Tanács emlékirata kapcsán önként kínálkozik. Ahelyett, hogy az Erzsébet Népakadémia a rendelkezésére álló 4—500,000 koronát, aminek csak évi kamatja is 15—25,000 K., önállóan használná föl könyvtár létesítésére: nyilvánvalóan csak kis és ezért hiányosan működő könyvtárra — az erők ezen szétforgácsolása helyett egyesítse anyagi és szellemi erőit a fővárossal és a vezetésben megfelelő befolyás biztosítása ellenében bocsássa vagyonát a nagy fővárosi könyvtár rendelkezésére. A hozzájárulás arányában lehetséges volna azután egy, esetleg két szárnykönyvtárnak vezetését — amelyekben természetesen fölolvasótermek is volnának — az Erzsébet Népakadémiára bízni.

Hasonló összeműködés lehetőségét más egyletekkel is lehetne keresni.

Ugyancsak már az új könyvtár megteremtésénél és később is az évi költségvetés összegében nem kis tényező volna ma nagyrészt parlagon heverő, kellően ki nem használt vagy pénzhiány miatt kellően nem fejleszthető intézeti, hivatali, egyesületi, iskolai stb. könyvtáraknak (főként a város tulajdonában levőknek vagy a város által támogatottaknak) a nagy könyvtárba beolvasztása illetve egyenkint csekély, de együttvéve tekintélyes évi dotációjuknak a nagy könyvtári dotáció kiegészítésére fölhasználása.

Harmadik módul önálló bevételi források nyitását

említettük. Erre nézve három lehetőséget látunk: *a)* angolamerikai mintára könyvtári adó kivetését, *b)* könyvtárhasználati illeték szedését, *c)* esetleg mindkettőt együtt.

Bár a modern pénzügyi politika elveinek az adórendszer inkább felel meg, mint az illeték rendszer, nem habozunk kijelenteni, hogy sajátos politikai viszonyaink közt és a közvélemény készületlensége miatt nem hisszük, hogy külön könyvtári adó kivetésére egyelőre gondolni lehetne. Ezért az a) és c) alatti móddal itt nem foglalkozunk. Ellenben teljes meggyőződésünk, hogy alacsony könyvtári illeték nemcsak hogy nem apasztaná az olvasók számát, hanem épen jó nevelőeszköz volna, egyúttal nem lényegtelen mértékben szolgálhatna a könyvtári kiadások fedezetéül.

Tudomásunk szerint a könyvtári illetékek rendszere eddigelé igen kevés helyen érvényesült. A bécsi Zentralbibliothek kénytelen volt a község magatartása miatt erre az alapra helyezkedni és igen jól megél vele, legújabban Drezdában javasolták a tanácshoz intézett érdekes emlékiratban. Bécsben a központban 50 fillér, a fiókokban, azok szegényebb vagy módosabb kerületekben elhelyezése szerint 10—30 fillérnyi havi díjat szednek, azonkívül az olvasmány minősége szerint kötetenkint 2—4 fillér díjat. Ezen a réven a Zentralbibliothek 1908-ban 173,073 koronát vett be és 3 millió 3 ezer kötetnyi forgalmat ért el. Azt hisszük, hogy ilyen tapasztalat után Budapesten sem kell attól félnünk, hogy az illeték az olvasókat elriasztaná, annál kevésbbé, mert Budapesten sokkal alacsonyabb illetékkel beérhetnők. Bécsben a forgalom egy esetére majd 8 fillér illeték esik, ha Budapesten úgy állapítjuk meg az illetékrendszert, hogy egy-egy esetre átlag 3 fillér essék, ez, egy milliónyi forgalmat véve alapul, adna évenkint 30.000 koronát, ami mindenképpen figyelemreméltó összeg.

Az elmondottak alapján, amik ez alkalommal természetesen igen vázlatos megokolása a következőknek — véleményünket az Orsz. Tanács emlékiratáról a következőkben foglaljuk össze:

A Fővárosi Könyvtár helyiségkérdése sürgősséggel követel megoldást, e megoldással kapcsolatosan mondja ki a főváros, hogy a Fővárosi Könyvtárt általános közművelődési könyvtárrá fejleszti ki és pedig olykép, hogy nagy tudományos, de főként társadalomtudományi központi könyvtárt és ebből kiágazó népszerű szárnykönyvtárakat létesít és megkísérli, hogy hasonló célú társaságok kooperációját megnyerje.

*

Ezen program megvalósítására közvetlenül a következő intézkedéseket javasoljuk, hogy Polgármester Úr elrendelni szíveskedjék:

1. A könyvtári bizottság ezen vélemény megvitatására sürgősen összehívassék,
2. Ezen véleményen kívül a könyvtári bizottság elé volna terjesztendő:
   a) az 1. és 2. alatt mellékelt tervezet egy Ideiglenes és egy Végleges könyvtárépületről,
   b) egy javaslat a reorgánizáció előkészítő munkálatainál már most fölmerülő költségeiről, illetve azok póthitel útján való fedezetéről,
   c) egy javaslat a kooperáció dolgában összehívandó ankét elé terjesztendő emlékiratról.

Mély tisztelettel

Budapesten, 1910 április 2-án.

a Fővárosi Könyvtár
Dr. Szabó Ervin s. k.
főkönyvtáros
a távollevő igazgató helyettese.

1. melléklet.

Végleges épület

1. *RAKTÁR.*
   300.000 kötetre (3000 m állvány felület) olykép, hogy legalább kétszeresére (600.000 kötetnyi befogadó képességre) könnyen fejleszthető legyen.
2. *KÖLCSÖNZŐHELYISÉG.*
   kb. 100 ember forgalma egyszerre lebonyolítható legyen.

OLVASÓHELYISÉGEK

3. *Nagy olvasóterem* cca 100 üléssel á 25 m, vagyis 250 m alapterülettel. Ezen, az egy-egy ülésre eső felületnek 2 m-re redukálásával még 25 ülés bármikor könnyen elhelyezhető.
4. *Újságolvasó terem* cca 50 üléssel.
5. *Folyóiratolvasó terem* kb. 40 üléssel és a kurrens évfolyam füzeteinek raktárával.
6. *Gyermekolvasó terem:* cca 50 gyermek számára és pedig külön nagyobb és külön kisebb gyermekeknek.
7. *Dolgozóterem* tudományos kutatók számára, kisebb fülkékkel, íróasztalokkal, kb. 20 ülés.
8. *Egyetemi hallgatók olvasóterme* kizárólag vizsgára készülő főiskolai hallgatók kézi- és segédkönyveivel fölszerelve.
9. *Katalógusszoba* az olvasók a), c) és f) kategóriája számára egyformán hozzáférhető.
10. *Gyűlés- és fölolvasóterem.*
    Egyúttal könyvtárosiskola.

11. Társalgó, dohányzó, étkező, nyilvános telefon
12. Kerékpárraktár.
13. Illemhelyek, ruhatár.

SPECIÁLIS GYŰJTEMÉNYEK (egyúttal dolgozóhelyiségek)

14. *Budapestiensis* kb. 10.000 darab.
15. *Városok irodalma.* Községi igazgatás.
16. Újságszelvények.
17. *Kéziratok, ritka könyvek.*
18. *Térképek,* zenekönyvtár.
19. Kiállítási terem.

SZEMÉLYZET HELYISÉGEI

20. *Katalogizáló osztály.*
21. *Bibliográfia és könyvrendelő* osztály.
22. *Könyvkötészet.*
23. *Címnyomda.*
24. Átvevő és expediáló helyiség.
25. Anyagszertár.
26. *Könyvtárosok helyiségei.*
    Igazgató, igazgatósági titkár, főkönyvtáros.
    (A többi tisztviselő az osztályokba van beosztva.)
27. *Könyvtárbizottság ülésterme.*
28. *Fiókok központja.*
29. Fővárosi kiadványok raktára.
30. Hivatalnokok étkezője és ruhatára.

31. Kifutók étkezője és ruhatára.

32. Szolgák és takarítóasszonyok étkezője és ruhatára.

33. Házfelügyelő és gépész lakása.

34. *Fűtő és hűtőkamra.*

2. melléklet.

Ideiglenes épület

1. *Könyvraktár.*

150.000 kötetre, amiből kb. 20.000 az olvasóban, a dolgozóban és a hivatalnokok szobáiban: marad a raktárra 100.000-nyi kötet. Egy m^2 állványfelületre átlag 100 kötetet véve, kellene 1000 m^2 kettős (két oldalú) állványoknál állványfelület 850 m^2.

Schlick féle 2.30 magas állványokat véve alapul, az állványok hossza volna 850 : 2.3 = 282 m.

A sorok közti távolság komprimált elhelyezéssel 1 m. lehet, tehát a tengely távolság a legalsó polc mélysége 42 cm lévén, 1.8 m: az alapterület tehát 280 × 1 : 8 = 504 m^2.

Összes alapterület 580 m^2

2. *Olvasóterem.*

50 olvasó számára egyenkint 1.5 m = 75 m^2. Falak mentén kb. 10.000 kötetnyi kézikönyvtárra hely, 100 m felület 43.5 m. állvány 1 m-es folyosóval 43.5 m = 75 × 45 = 120 m^2

3.	*Folyóiratolvasó* 25 üléssel á 1.8 m.		40 m²
4.	*Tudományos dolgozóhely* 10 ülés á 3.50 m . . . . . 35 m² Ugyanitt két tisztviselő 10 m²		45 m²
5.	*Kölcsönzőhelyiség*		25 m²
6.	*Ruhatár*		15 m²
7.	*Katalógus* Személyzet helyiségei		20 m²
8.	*Katalogizáló* 6—8 tisztviselő számára		40 m²
9.	Könyvkötő egy tisztviselő, egy munkás, állványok stb.		25 m²
10.	Átvevő és csomagoló helyiség		20 m²
11.	Iktató		20 m²
12.	Nyomtatványkészlet és duplumok		40 m²
13.	Könyvtárosok Egy nagy és két kisebb szoba		70 m²
			1080 m²
14.	Személyzet étkezője és ruhatár		30 m²
15.	Klozetek, folyosók, lépcsők, könyvliftek, fűtőkamra stb.		100 m²
			1190 m²
	Ebből a raktár 2.3 m-es egymás felé helyezett két szintben lévén elhelyezve le 580		290 m²
	2		
	Összes alapterület		900 m²

Köbterület

1.	580×2.3	1334 m^3
2.	120×7	840 m^3
3.	15.495×4.7 8 2326	2330 m^3
		4504 m^3

Költség

900 m^2	á 100 K	90.000 K
4504 m^3	á 20 K	90.000 K

Budapest. 1910. Fővárosi Könyvtár kiad. 8. p. (kőnyomat).

AZ ÚJ FŐVÁROSI KÖNYVTÁR

(Interjú Szabó Ervinnel.)

Budapestnek vannak országos jellegű, nagy multú és állami vagyonból fentartott könyvtári hivatalai, de nincsenek igazi könyvtárai. Olyanok például, a hol nem gyötrik rendőri szabályokkal a tanulni akarókat s mindent egy messzeható kulturális czél érdekében tennének, nincsenek, mert ilyeneknek a létesítését nem igen tartotta senki sürgősnek. A legnagyobb országos könyvtár, a Nemzeti Múzeum, alig pár év óta tartja nyitva helyiségeit délután 4 óráig a kutatóknak s egyelőre még a nyári időkben sem lehet remény arra, hogy az esti órákban is hozzáférhető legyen a közönség számára. Aztán e mellett ott vannak az ezerféle akadályok: a katalógus-hiány, a repertóriumok nem létezése, a primitív kezelési módszer, a nagyképűsködés, a szakemberek hiánya s először és végül is az a képtelen állapot, hogy a könyvtárszemélyzet nem ismeri a saját gyűjteményeit. Igazi értékes eredményeket e téren leginkább a *Fővárosi Könyvtár* produkált, mely évről-évre mind gazdagabb programmal és nagyobb sikerrel fejti ki a maga hivatását. Most azonban ez a könyvtár is válság előtt áll, mire nézve legjellemzőbbek a *könyvtár vezetőjének, dr. Szabó Ervinnek a következő szavai:*

„— Az elmúlt év nem váltotta be a reményeket, melyeket hozzá fűztünk. „A könyvtár fejlődött bizonyára, működési körét kiterjesztette, a használók száma is megnőtt, de mindezt tovább is a személyzet munkabírásának szélső megfeszítése árán értük el és olyan külső, topografiai viszonyok között, melyek maholnap egész munkánkat összeomlással fenyegetik."

Ez a perspektíva nem valami felemelő, mikor olyan szakember ajkairól hangzik el, a ki legtöbbet tett arra, hogy Budapesten megszülessék az a könyvtár-típus, mely semmi egyéb nem akar lenni, csak jó, kitűnő és a közönség számára mindenkor akadályok nélkül használható modern könyvtár.

Munkatársunk felkereste ma *dr. Szabó Ervin* könyvtárost, a Fővárosi Könyvtár vezetőjét s a közelebbi közgyűlési interpellációk alkalmából megkérdezte a tervbe vett programmokról. *Dr. Szabó Ervin a következő felvilágosítást adta:*

„— A főváros márcziusi közgyűlésén dr. Ballagi Aladár interpellácziót intézett Bárczy István polgármesterhez és interpellácziójában a Fővárosi Könyvtár bajait feltárta. Bárczy István polgármester az április 17-iki közgyűlésen válaszolt az interpellácziára, még pedig úgy, hogy a Fővárosi Könyvtár bajairól a Ballagi dr. által közölt adatok értelmében tudomása van s az a véleménye, hogy a kedvezőtlen állapotokon csak gyökeres reform útján lehet segíteni. Az előmunkálatok erre nézve már folyamatban vannak. Ugyancsak ezen a gyűlésen Lengyel Endre bizottsági tag is felszólalt a könyvtári reform szüksége érdekében.

— A magam részéről azt jegyezhetem meg, hogy a Fővárosi Könyvtár mai állapotában a tudomány érdekeinek nagy kára

nélkül tovább nem maradhat. A hiányokról részletesen beszámoltam a könyvtár múlt évi működéséről szóló jelentésemben, amely pár nap múlva megjelenik. Itt röviden csak összegezhetem, hogy szinte meddő munkára vagyunk kárhoztatva, amíg nincs megfelelő helyiségünk és szakszemélyzetünk a könyvtár czéljaira. Ma az az állapot, hogy húsz embernél többet nem tudunk kiszolgálni, holott négyötszáz kutatót kellene naponként ellátnunk. Nincsenek helyiségeink, nem tudjuk a kölcsönzéseket megfelelő módon lebonyolítani s ezentúl évről-évre fokozódni fognak a hiányok, a míg valamely irányban praktikus és korszerű megoldás nem történik. Most különben ezen az úton tartunk, mert Bárczy István polgármester megbízott egy javaslat készítésével, melyet két hét múlva beterjesztek. Egyébként minden a főváros közgyűlésétől függ."

Ebből a nyilatkozatból is az derül ki, hogy a Ballagi Aladár interpellácziója éppen a legaktuálisabb pillanatban hangzott el. A Fővárosi Könyvtár kérdését sürgősen meg kell oldani, mert egy olyan intézmény megmentéséről van szó, mely pótolhatatlanságát száz és száz esetben bizonyította. Elvben megvan ugyan a hajlandóság a fővárosnál a reformra s az új könyvtár létesítését nem is akadályozzák elvi tekintetek, csak hogy a praktikus megoldásra való átmenet tempóját kellene gyorsabbítani. Mert a legvitálisabb tudományos és országos érdek, hogy a dolgozni és tanulni akarók számára legyen végre egy olyan könyvtár, mely a legmodernebb készségekkel felfegyverkezve, a kulturális munka czéljaira rendelkezésre álljon.

MAGYAR NEMZET, XXIX. évf. 1910. 113. sz. p. 5—6.

EMLÉKIRAT

községi nyilvános könyvtár létesítéséről Budapesten

A Fővárosi Könyvtári Bizottság megbízásából írta dr. Szabó Ervin főkönyvtáros.

I.

Angolszász és európai könyvtári közvélemény.

1871-ben tűzvész pusztította el Chicago városát. A segélyakciók közt, amelyek mindenfelől megindultak, volt egy, nekünk feltűnő: Thomas Hughes angol író és társai kiáltványt bocsátottak ki Nagybritannia íróihoz, kiadóihoz tudományos és irodalmi társulataihoz, hogy a leégett város elégett könyvtárát pótolják. Rövidesen 7,000 kötet gyűlt össze és 1872-ben, egy évvel a tűzvész után, az újraépülő város új városházán meg is nyílt az új könyvtár. Ma körülbelül 400,000 kötetet számlál, külön palotájában.[1]

Ez az egy esemény mindennél élesebben jellemzi az angol-amerikai közvélemény különbségét az európaitól. Angliában és az Egyesült Államokban a könyv az elsőrendű életszükségletekhez tartozik és nagy, mindent elpusztító katasztrófák után is épen úgy van a könyvtárra gondjuk, mint a gazdasági vagy a politikai gépezet helyreállítására. Ha új városokat alapítanak, a községháza és az iskola mellett mindjárt kijelölik a *public*

library telkét is. A régi kultúrájú európai kontinensen ellenben tucatjával találunk sok százezres várost, amelyekben csak a legújabb években kezdenek a nem hivatásból olvasó közönség könyvszükségletéről is gondoskodni.

A könyvtár az ipari társadalom szükséglete.

Bizonyos, hogy az Egyesült Államok kultúrpolitikájának ezt a jellegét lényegesen az okozta, hogy híjával voltak a régi tudós könyvtáraknak, amelyeknek Európa bővében van. De Angliában is voltak és vannak híres és gazdag régi könyvtárak — köztük a ma is páratlan *British Museum*. Mégis alig van valamelyes angol város, amelyben nyilvános községi könyvtár nem volna. Mert Angliában, a modern kapitalizmus szülőföldjén, korán számoltak a nagyiparnak a népesség régi rétegeződését és eloszlását kíméletlenül megbontó hatásával és korán felismerték, hogy az új városi népesség oktatása koránt sincs befejezve, ha írni és olvasni megtanult és talán valamely szakiskolát elvégzett. Gondoskodtak tehát oly intézményről, amely a dolgozó népesség művelődési szükségletének kielégítését teszi lehetővé. A régi tudós könyvtárak ellenben csak a tanuló népességgel törődtek.

A könyvtár a közoktatásügy része.

Valóban a modern nyilvános könyvtár funkcióját csak úgy ismerhetjük meg helyesen, ha az új intézményt a modern társadalmak közoktatási és közművelési politikája keretébe helyezzük. Pedagógusok és a közoktatásügy történetének kutatói közt kevesen vannak ma olyanok, akik ne ismerték volna föl, hogy az iskolai oktatás-

Köhalmi Béláné, Christianus Janka felvétele

ban az ismeretek közlése nem öncél, hanem kiváltképen „politikai ügy", a gazdasági és politikai életre képesítő „hasznos" ismeretek közlése. Napjainkban is a géptechnikán alapuló nagyiparnak és intenzív mezőgazdaságnak épen úgy, mint a törvényhozás ezzel járó demokratizálásának az általános iskolakötelezettség nemcsak következménye, hanem sokkal inkább előföltétele. Műveltebb emberanyagra van szükség. Amikor sokan arról panaszkodnak, hogy kivész a munkásból mesterségének ismerete, nem veszik észre, hogy az egyetlen mesterségben jártas és tanult, de más kézfogásokra vagy cselekvésekre képtelen, elnyomorodott, egyoldalú munkáselem helyét lassankint olyanok foglalják el, kik talán nem tudnak egy egész ruhát vagy cipőt megvarrni, nem tudják egy iroda vagy áruház üzemének minden ágát ellátni, de önmívelés által elevenen tartott természetes értelmességükkel igenis képesek ma ilyen, holnap olyan munkát végezni, bármilyen gépet kezelni, bármilyen áru termelésének és egyéb gazdasági vagy sokak munkájából összetett cselekvésnek folyamatát megérteni. És a kereteiben és tartalmában folyton változó kapitalista gazdaságnak épen úgy, mint összes politikai és közművelődési szerveinek ilyen, szellemében ruganyos tisztviselő- és munkáselemre van szüksége: természetes eszüket megóvott, jó judiciumú és új ismeretek befogadására mindig képes emberekre. Szellemi individualitásokra. Kulikkal és írástudatlan muzsikokkal nem lehet gépet építeni, sem fűkaszálógépet kezeltetni vagy a nemzetközi közlekedést fentartani.

Nyilvánvaló, hogy ezeknek a képességeknek megszerzésére a népiskola vagy akár szakiskolák elvégzése nem elég. Mert amit az iskola nyújt, az épen az ismeretek és tehetségek uniformálása, a legjobb esetben az utak és módok megismertetése, amelyeken egyéni ismereteket szerezni lehet. Nekünk pedig épen arra van szükségünk,

hogy az egyéni képességek ébrentartásának, az egyéni hajlamok ápolásának eszközeit nyújtsuk. Olyan művelő intézményre van tehát szükség, amelyben mindenki megkapja, ami egyéni ízlésének megfelel, ahol mindenki számára egyformán előírt oktatási renddel és kötelező tankönyvekkel nem szegik szárnyát az egyénekben ezerféleképp rügyező és bontakozó szellemi érdeklődéseknek, ahol nem kell azzal törődni, hogy egy bizonyos penzumot valamennyien: tehetségesebbek és tehetségtelenebbek, élénkebbek és lustábbak, frissebbek és törődöttek egyenlő idő alatt végezzenek el; amelyben ezért mindenki kedvére vesz részt, *con amore* olvashat nehezebbet vagy könnyebbet, lassan vagy gyorsan, regényt vagy gépszerkezettant, mert hiszen minden kedvvel űzött olvasmány — némely káros könyvektől eltekintve, melyek ép úgy megárthatnak, amint megárthat a szesz is vagy egyéb közkedvelt fizikai mérgek — az egyéniséget fejlesztő olvasmány. Ha nem felelne meg a természetes hajlamoknak, nem olvasnák kedvvel.

Ilyen intézmény az angol-amerikai *public library*. Azok a társadalmak, amelyekben a legkorábban vert gyökeret a nagyipar és a legexpanzivebb a kapitalista szellem a közgazdaság összes terein, tehát a mezőgazdaságban is, teremtették meg a legteljesebben azokat a helyeket, „ahová legelsőbb megy mindenki, aki szakmájában, vagy hivatásában, tanulmány céljából, vagy kedve töltésére valamit tudni akarna".[2]

S azon mértékben, amint egy ország iparosodik és mezőgazdasága belterjesebbé válik, kezd szintén gondoskodni hasonló helyekről. Míg Angliában és az Egyesült Államokban már a múlt század ötvenes éveiben kezdeményezték az intenzív közkönyvtári politikát, addig Németországban csak a nyolcvanas években kezdtek alakulni modern városi közkönyvtárak. De akárcsak köz-

gazdaságában, úgy közoktatásügye terén is ide s tova tizenöt éve lázasan törekszik angolszász versenytársai nyomába s már 1902-ben körülbelül hetven német városban volt modern közművelődési könyvtár, vagy arra irányuló kezdeményezés.[3] Ma bizonyára messze túl vannak a százon.

II.

Budapest könyvtárügye.

Közismert tény, hogy Magyarország városi közművelődési könyvtárak dolgában szinte a kezdet kezdetén áll még. Két-három iparosabbvidéki városban van általános jellegű és közhasználatra szánt városi könyvtár, de egyiknek sincs olyan szervezete és akkora forgalma, hogy a külföldi modern könyvtárakkal össze lehetne mérni. Az ország fővárosa, Budapest pedig egyáltalán nem tart fönn általános könyvtárt.[4]

Pedig Budapest népességének társadalmi rétegeződése gyökeresen eltolódott az utolsó évtizedek folyamán. A kiegyezés idejében körülbelül negyedmilliós városban 1890-re már fél millió lelket számláltak és valószínű, hogy az 1910. évi népszámlálás nem fog 800.000-nél kevesebb lakóról beszámolni. Már 1900-ban 25.000-re rúgott az iparban, kereskedelemben és közlekedésben alkalmazott hivatalnokok, körülbelül 160,000-re a bérmunkások száma. Az 1910-iki népszámlálás előreláthatólag legalább 40,000 magánhivatalnokot és 240,000 munkást fog találni. A közszolgálatban álló, vagy szabad szellemi foglalkozást űző egyének száma is majd 22,000-et tett ki 1900-ban; most bizonyára 30,000-nél jóval több él Budapesten, köztük 8—10.000 tanár és tanító. A budapesti iskolákban az 1896/7. tanévben 96,000 tanuló volt; 1905/6-ban 135,000;

ma bizonyára legalább 150,000, köztük talán 10.000 fő iskolai hallgató. Ha ezekhez hozzávesszük az önálló keresetet nem űző nőket: legalább 600.000-re kell tennünk már ma azoknak a számát, akik Budapesten közkönyvtár olvasóiként számba jöhetnek.*

Hogyan gondoskodik a főváros közönsége ezeknek a tömegeknek művelődési szükségleteiről?

Iskolai oktatásukról elég jól. Míg 1896/7-ben 355 tanintézet működött Budapesten és a tanszemélyzet 3,800 tagot számlált, addig tíz évvel később, az 1905/6-ik tanévben 527 iskolát és 5,600 tanítót találunk. Maga a község 1873/4-ben 100 iskolát tartott fenn 612,000 K költséggel, 1909/10-ben 375 iskolát 12,430.000 K kiadással. S míg 1873-ban 27 K 60 f-t költött egy elemi népiskolai tanulóra s egy lakóra átlag 1 K 57 f iskolaköltség esett, 1909/10-ben egy tanuló 116 K 14 fillérbe került s egy-egy lakó átlag 13 K 79 f-rel járult hozzá az iskolák fentartásához.**

Ezek mindenesetre imponáló számok.

Ennek a következetesen emelkedő iskolapolitikának meg is volt az eredménye. Míg 1869-ben a hat éven felüli lakosságnak nem kevesebb, mint 27,8%-a nem tudott sem írni, sem olvasni, addig 1900-ban, bár Budapest népességének majd kétharmada bevándorolt, csak 10,7% analfabétát számláltak. Az országos átlag ugyanakkor mint tudjuk, 41%.

De míg ilykép az iskolafentartási költségek minden nagyobb hányadát teszik ki a székesfőváros kiadásainak és a főváros e tekintetben mind bátrabban állhatja ki az összehasonlítást nyugati Európa nagyvárosaival, addig a közművelődésügy másik, és fejlett viszonyaink köz-

* L. az 1. táblázatot A budapesti könyvtárügy statisztikájánál.

** L. a 2. táblázatot u. ott.

em kevésbé fontos ága, a könyvtárügy, kevés figyelem-
en részesült.

Az összehasonlításra alkalmas és rendelkezésünkre
lló adatok szerint a főváros 1906-ban kb. 50,000 koronát
öltött könyvtáraira, ha a különböző iskolai könyvtárakra
iadott 30,000 koronányi összeget is könyvtári kiadásnak
ekintjük. Ez, mivel az iskolai könyvtárak költségei már
z iskolafentartási költségekbe be vannak számítva, ösz-
zes rendes kiadásainak alig $^1/_{20}$ százaléka (0,05%); ma,
910-ben, négy év múltával, még nem egészen $^1/_{10}$ száza-
ék (0,09%). Alig ismerünk nyugateurópai várost, amely-
en a könyvtári kiadások ily csekély hányaddal szerepel-
nek. Nem is szólva Liverpoolról, ahol ez a hányad 1,4%,
ondon például rendes kiadásainak 0,93%-át költi könyv-
ári célokra, Berlin 0,2%-át, és még a népkönyvtárügy
erén nagyon elmaradt Páris is 0,13%-át. Pedig nyilván-
való, hogy minél nagyobb egy város, költségeinek annál
isebb hányada elég arra, hogy lakosságának legalább
lemi könyvszükségletét kielégíthesse. Ezért is más nagy-
városokban ez a hányad nagyobb.*

Budapest városának ebben a tekintetben elmaradott-
ságát sokszor megrótták már.[5] A község védelmére föl
ehetne hozni, hogy a legnagyobb európai városok álta-
ában később kezdtek a népkönyvtárüggyel törődni, mint
isebb nagyvárosok. London például csak 1886-ban ala-
ította meg népkönyvtárait és még 1890-ben alig $^1/_4$ millió
oronát költött rájuk, amikor pedig lakosainak száma túl
olt a négy millión. Berlinnek már 1871-ben volt annyi
akója, mint Budapestnek ma, de népkönyvtáraira még
nyolcvanas évek elején sem költött 30,000 koronánál
öbbet.[6] Ennek a jelenségnek egyik oka bizonyára az,
ogy a fővárosokban sok az állami, intézeti és kölcsön-

* L. a 15. táblázatot a Nemzetközi Könyvtárstatisztikánál.

könyvtár. Mindazonáltal a népkönyvtárügynek ezekben a városokban is hamaros fellendülése azt bizonyítja, hogy a szükségletet ezek sem elégíthetik ki.

Budapest tudományos könyvszükséglete és tudományos könyvtárai.

Vajjon Budapest városa felhozhatja-e még elmaradottsága mentségéül az állami, intézeti, egyesületi és egyéb könyvtárak nagy számát?

Ez a kérdés annak a megállapítását követeli meg, hogy Budapest könyvtárai a lakosság olvasószükségletét mennyiben elégíthetik ki.

Puszta számszerű összehasonlításokkal ezt a kérdést alig lehet eldönteni. Ha azt látjuk a főváros statisztikai évkönyvében, hogy Budapest jelentékenyebb könyvtáraiban 1906-ban kb. 1 $^2/_3$ millió kötet könyv volt és ezzel szemben azt olvassuk, hogy Greater London nyilvános és közigazgatási, egyesületi és intézeti könyvtáraiban kb 8 millió, Berlinben kb. 5 millió kötetet számlálnak,[7] vagyis Londonban egy, Berlinben két, Budapesten ellenben majd két és egyötöd kötet esik egy lakóra: akkor kedvünk volna elbíznunk magunkat. Amikor azonban tudományos könyvtárakról van szó, ez az arányszám keveset jelent. Nagy tudományos központokban a kérdés az: megtalálhat-e a kutató minden könyvet, amelyre tudományos munkájában szüksége lehet. Erre a kérdésre pedig még a 8,000,000 kötettel és — amit első helyen kellett volna említeni — a páratlan *British Museum*-mal bíró városra vonatkozólag is így ír egy kiváló szakember: Boswell kijelentése, hogy „azt hiszem, Londonban minden könyvet meg lehet találni, amely bárhol másutt található", ma még kevésbé igaz, mint volt 1780-ban, amikor leírták.[8] Mennyit ér ilyen nyilatkozat világában Budapest 1 $^2/_3$ milliója!?

Valóban a szakemberek és kutatók régen tisztában vannak azzal, hogy Budapest tudományos könyvkészletei a legelemibb tudományos szükségletet sem elégítik ki. Hogyan is lehetne ez másként? Budapest Magyarországnak nemcsak gazdasági és politikai, de szellemi és tudományos fővárosa is. Sőt lehet mondani, hogy az egyetlen, nyugateurópai mértékkel mérhető szellemi központ Magyarországban. 1900-ban az értelmiségi foglalkozást űzők száma közel 22,000 volt itten, köztük 300-nál több főiskolai tanár és 600-nál több tudós, író és hírlapíró. Magyarország irodalmi termelésének kilenc tizedrészét Budapest szolgáltatja. Itt székelnek az összes, országos nevű tudományos és irodalmi intézetek, testületek és egyesületek, innen indul ki a legtöbb haladottabb szellemi mozgalom és itt futnak össze a vidék valamenyi életképes kezdeményezésének szálai. Ha Budapest szellemi versenyre akar kelni a külfölddel, a szellemi munka ugyanolyan apparátusával kell bírnia, mint a művelt külföld szellemi központjainak. Mégis nincs Budapestnek egyetlen, nyugateurópai méretekkel mérhető tudományos könyvtára!

Olyan jellegű nemzeti könyvtár, amilyen Angliában a *British Museum,* Franciaországban a *Bibliothèque Nationale,* az Egyesült-Államokban a *Library of Congress,* Németországban a *Kgl. Bibliothek,* Ausztriában a *Hofbibliothek,* stb. stb., Magyarországon egyáltalán nincsen. Mert ezek a nemzeti könyvtárak nemzeti irodalmukon kívül a külföld tudományos és szépirodalmát is gyűjtik és tudvalévő, hogy némelyik közöttük, például a *British Museum* vagy a *Library of Congress,* gazdagabb gyűjteményekkel bír más országok irodalmából, mint maguk az illető országok nemzeti könyvtárai.[9] A mi nemzeti könyvtárunk, a *Nemzeti Múzeum* könyvtára ellenben csak az aránylag kisterjedésű magyar irodalmat kultiválja és —

sajnos, de be kell vallani — ebben sem teljes. Mint általános jellegű tudományos könyvtár ilykép csak az *Egyetemi könyvtár* jöhet számba. De mit nyújthat egy általános tudományos könyvtár, amelynek egész állománya 1908-ban 315,000 kötet, ugyanakkor, amikor az említettük nemzeti könyvtárak l e g k i s e b b i k e: a bécsi *Hofbibliothek* is 1,000,000 kötettel bír? A legjobb akarattal sem tarthat a tudományokkal lépést, ha évi dotációja 41,000 K, és könyvekre ebből is alig jut 30,000, holott a *British Museum* egy félmilliót, a *Kgl. Bibliothek* majd egy negyedmilliót költ könyvekre és a 150,000 koronát fogyasztó *Hofbibliothek* mellett a bécsi *Egyetemi Könyvtár* is még 104,000 koronáért vásárol évenkint? Vagyis Bécs két nagy, mindenkinek hozzáférhető tudományos könyvtára körülbelül négyszer-ötször annyi könyvet vásárolhat, mint Budapest hasonló jellegű két nagy könyvtára. Ami különben az évi gyarapodás arányából is kitűnik. A bécsi *Egyetemi könyvtár* évi gyarapodásának átlaga 25,000 kötet, a budapestié 5,000.*

Ha Budapest valamennyi, különösebb nehézségek nélkül hozzáférhető tudományos könyvtárának statisztikáját vizsgáljuk, az eredmény akkor sem kedvezőbb.** Ennek a kilenc könyvtárnak igen egyenlőtlen értékű állománya ma is alig tesz egy millió kötetnél többet és könyvek vásárlására alig költöttek 1907-ben 100,000 koronánál többet. Vagyis még mindig kevesebbet, mint a bécsi egyetemi könyvtár egymaga. Minthogy pedig ennyi könyvtárnál, ha nincs közöttük tervszerű munkamegosztás, elkerülhetetlen, hogy sok könyvet többen is meg ne szerezzenek, ellenben a bécsi egyetemi könyvtárban

* L. a 3. táblázatot A budapesti könyvtárügy statisztikájánál.

** L. a 3. táblázatot u. ott.

ez bizonyára nem történik meg: meg kell állapítanunk, hogy Budapest összes hozzáférhető tudományos könyvtárai együtt még annyira sem követhetik nyomon a világ tudományos könyvtermelését mint a bécsi egyetemi könyvtár egymagában. Aminthogy együttvéve alig gyarapodnak évenkint több kötettel, mint az *Universitätsbibliothek* egymaga.

Ha ehhez még hozzávesszük, hogy ez az egymillió tudományos könyv Budapesten kilenc helyiségben, a városnak nem kevesebb mint öt különböző kerületében van szétszórva, hogy kilenc különböző szerkezetű katalógusban van lajstromozva, hogy a bécsi egyetemi könyvtár majd az egész éven át reggel 9 órától esti 8-ig, tehát 11 órán át van nyitva, ellenben Budapesten a kilenc könyvtár napi olvasóóráinak átlaga aligha több 6—7-nél, akkor azon sem fogunk csodálkozni, hogy tudományos könyvtáraink használata is oly kevéssé intenzív, hogy 3 kötetre alig esik 1 használat évenkint, mialatt a bécsi egyetemi könyvtár 3 kötetet 2-szer forgat meg. S mennyi még a többi bécsi tudományos közkönyvtár forgalma! Csak természetes ilyen körülmények közt, hogy Budapest drágábban dolgozik mint Bécs: míg az *Universitätsbibliothek*-ban a használat egy-egy esete átlag 55 fillérbe kerül, addig Budapest tudományos könyvtárai kb. 110 fillért adnak ki esetenkint, vagyis épen kétszer annyit.

Szándékosan mélyedtünk ennyire bele Budapest tudományos könyvtárügyének vizsgálatába. Rá kellett egyszer kézzelfogható számok világításában mutatni, hogy nemcsak ú. n. népkönyvtárak dolgában maradtunk el, hanem tudományos könyvtárak tekintetében is csehül állunk. Senki sem vádolhat túlzott igényekkel. Hiszen mellőztük az összehasonlítást a fejlettebb Nyugattal és csak a hozzánk nyugatra legközelebb eső nagyvárossal mértük össze magunkat. Pedig hogy ott is mélyen alatta

maradnak az angol-amerikai, sőt még a német színvonalnak is: nem lehet kétséges.[10] Mégis Bécsnek egy könyvtára kétszer akkora eredményt ér el, mint Budapestnek kilenc könyvtára. Ez az egy tény szinte elég egész tudományos könyvtárügyünk jellemzésére.

A laikus közönség könyvszükséglete és a budapesti „népkönyvtárak".

Még szomorúbb képet nyerünk Budapest könyvtári viszonyairól, ha azokat a laikus nagyközönség és különösen az ú. n. nép, vagyis a keze munkájából élő népesség könyvszükséglete szempontjából vizsgáljuk.

Ezt a szükségletet — amely tudvalevőleg túlnyomó részt szépirodalmi olvasmány iránt élénk — Budapesten ma a könyvtáraknak öt kategóriájával igyekeznek kielégíteni.

Kaszinói és egyéb polgáregyleti könyvtárak látják el a középosztályt olvasmánnyal. Ezek mellett néhány, magánvállalkozáson alapuló kölcsönkönyvtár is mind nagyobb szerepet játszik e téren.

Külföldi mintákra létesült ú. n. népkönyvtárak, valamint szakegyleti könyvtárak a munkásosztályhoz fordulnak.

Iskolai és intézeti könyvtárakkal közelítik meg a tanuló ifjúságot.

Vizsgálatunk köréből teljesen ki kell kapcsolnunk a kaszinói és a magán kölcsönkönyvtárakat; más helyen kell foglalkoznunk az iskolai könyvtárakkal.

A kaszinói könyvtárakat azért, mert csak a klubtagok kis és zárt köre számára hozzáférhetők, tehát a nyilvánosság azon csekély attributumait is nélkülözik, amelyekkel némely tudományos egyesületek szakkönyvtárai is bírnak. De — köztudomás szerint — még a klub-

tagok is alig használják a többnyire régi ajándék-könyvekből szedett-vetett gyűjteményeket. Irodalmi színvonalon álló klubkönyvtár tudomásunk szerint Budapesten nincsen, s ha van: úri klubok hozzáférhetlen tulajdona.

A magán kölcsönkönyvtárak közt újabban több jól fölszerelt vállalat virágzott föl. Bár egyik sem vetekedhetik a nyugateurópai nagy városok, például a londoni *Mudie-* vagy a bécsi *Leist*-féle kölcsönkönyvtárral: térfoglalásuk bizonyára egyik jele annak a szükségletnek modern irodalom iránt, amely a budapesti középosztályban s különösen annak asszonyaiban és leányaiban mind erősebben érvényesül. De ezek a kölcsönkönyvtárak aránylag magas kölcsöndíjakat szednek (a bécsi *Zentralbibliothek*-ban a legmagasabb kölcsöndíj 1 K, Budapesten a legalacsonyabb 2 K) és így szintén csak keveseknek hozzáférhetők; azonkívül — a dolog természete szerint — forgalmi adataikat titokban tartják.

Az iskolai könyvtárakról későbbi összefüggésben fogunk szólni. Itten csak annyit bocsátunk előre, hogy a népiskolai és középiskolai könyvtárakat — a főváros legújabban bevezetett iskolai olvasótermeitől eltekintve, amelyek egyelőre jól funkcionálnak — alig használják és sokszor értékes könyvanyaguk szinte teljesen parlagon hever.

Ilyformán vizsgálatunk tárgyául csupán az ú. n. népkönyvtárak, valamint a szakegyleti könyvtárak kategóriája marad meg.

Sajnos, a könyvtárak ezen két kategóriája is majdnem kicsúszik a vizsgálat alól. Nagyobb részük sokkal kisebb, semhogy működésük statisztikai földolgozást vagy leírást megérdemelt volna. S a nagyobbak közt is alig van kettő-három, amelyet külön meg kellene említeni. A legnagyobb a *Budapesti Könyvtáregyesület*, központjában és hat fiókjában összesen 32,000 kötetet adott ki

1907-ben. Valamennyi többi könyvtárnak kölcsönforgalma ennél csekélyebb. Ezért csak az összesített eredményeket elemezzük.*

Azt látjuk mindenekelőtt, hogy az összes budapesti népkönyvtárak állománya 1907-ben alig lehetett több 55,000 kötetnél, s mivel az évi gyarapodás kb. 5,000 kötet, máig is alig haladta meg a 65,000-et. Kitűnik továbbá, hogy mindezek a könyvtárak mintegy 115,000 kötetnyi forgalmat, ebből 92,000 kikölcsönzést értek el. Végül azt látjuk, hogy mintegy 10,000 koronát költöttek könyvekre, 5,000-et személyzetre és összesen kb. 20,000 koronát adtak ki.

Ezek az adatok magukban véve semmit sem mondanak. Értelmüket csak úgy ismerhetjük meg, ha hasonló adatokkal összevetjük.

Ezúttal megint nem megyünk messzire. Megint megállunk Bécsnél, amelynek népkönyvtárügye még alkalmasabb a mienkkel való összehasonlításra, mint tudományos könyvtárügye. Bécs városa ép oly keveset költ nyilvános könyvtárakra, mint Budapest s így azok ott is majdnem kizárólag a társadalom áldozatkészségén épültek föl; az állam és község támogatása aránylag ugyanolyan méretű, mint Budapesten, sőt talán valamivel kisebb.

Bécs népességének olvasószükségletét ma nagyjából négy egyesület látja el, amelyek az 1909. évben 3,4 millió kötetnyi kikölcsönzést értek el. Ez azt jelenti, hogy Bécs egy-egy lakójára átlag 1,7 kölcsönzés esett.[11] Budapesten ellenben az összes népkönyvtárak kölcsönforgalma ugyanakkor körülbelül 100,000 kötetet, tehát fejenként 0,12-őt tesz ki. Ez a bécsi hányadnak $^1/_{14}$ része. Vagyis mialatt

* V. ö. az 5. táblázattal. (A budapesti könyvtárügy statisztikája.)

Budapesten 10 ember 1 kötetet, addig Bécsben ugyanannyi ember 15 kötetet olvas el.

A négy bécsi könyvtáregyesület közt a legjelentékenyebb a *Verein Zentralbibliothek.*

Ez az egy könyvtár 1908-ban központjában és 23 fiókjában 46 alkalmazottat foglalkoztatott, akiknek 56,000 koronát fizetett, új könyvek beszerzésére 40,000 koronát fordított és 358,000 kötetével 2,000,000 kötetnyi forgalmat csinált. Egy-egy kötetét tehát 5,6-szer forgatta meg. Ugyanakkor a jellegére hozzá legközelebb álló, egyúttal legnagyobb budapesti népkönyvtár, a *Budapesti könyvtáregyesület,* központján kívül 6 fiókot tartott fenn, tiszteletbeli alkalmazottainak 1,980 koronát juttatott és 30,000 kötetét 38,500 esetben használták; vagyis egy kötete 1,3-szer forgott: tehát nem is negyedrész annyiszor.

Ugyanabban az évben a *Zentralbibliothek* összes kiadásai 168,000 koronára rúgtak, a *Könyvtáregyesületéi* 6,300 koronára. Bécsben tehát a forgalom egy esetének költsége 8,4 fillér, Budapesten 16,3 fillér. Ne higyjük azonban, hogy Bécs olcsósága ezúttal a szolgáltatások minőségének rovására ment. Mert mialatt Budapesten, ahol amellett a használók kilenc tizede középiskolai tanuló, 11,000 tudományos könyvet adtak ki, addig a bécsi központ 406,000-et kölcsönzött el.*

Szóval, akár az összes számokat nézzük, akár egyes könyvtárakat hasonlítunk össze, az eredmény mindenkép lesújtó. Budapest népkönyvtárai abszolute $^1/_{34}$-ét, relatíve $^1/_{14}$-ét is alig érik el Bécs népkönyvtárai forgalmának. Pedig — ezt itt is meg kell mondanunk — csakúgy, mint tudományos könyvtárak dolgában, Bécs a nyilvános

* L. erről a 7. (A budapesti könyvtárügy statisztikája) és a 23. táblázatot a Nemzetközi Könyvtárstatisztikánál.

könyvtárügy terén is sok tekintetben igen elmaradt Anglia vagy Amerika mögött.

A szakegyleti könyvtárak.

Nem sokkal válik kedvezőbbé Budapest népkönyvtárügyének képe, ha a szakegyleti könyvtárakat is bevonjuk vizsgálódásunk körébe.

Nehéz megállapítani, hogy mennyi a különböző munkásegyletek könyvállománya. A Szakszervezeti Tanács kötelékébe tartozó szakegyletek közül a főváros statisztikai évkönyvében csak egyet találunk, a nyomdászokét, 6,400 kötettel, holott köztudomású, hogy sok külföldi országgal szemben is kitűnő tulajdonságuk a magyar szakszervezeteknek, hogy kisebb-nagyobb könyvtárral valamennyi fel van szerelve. A *Magyar Minerva* utolsó kötete, amelynek adatai 1902-ről szólnak, a nyomdászokén kívül még öt szakegyleti könyvtárt ismertet és egyéb munkásegyleti könyvtárt is hatot, összesen kb. 10.000 kötetnyi könyvet. A Szakszervezeti Tanács 1904. évi kimutatása a kötelékébe tartozó budapesti szakegyletek könyvállományát 28,000 kötetre teszi. Az egyéb munkás- és magánhivatalnok-szervezetek könyveivel együtt ez kb. 40,000 kötet.*

Általában elmondhatjuk — és nyomtatott katalógusaiknak összehasonlítása mindenkit meggyőzhet arról — hogy a szakegyletek könyvtáranyaga jobb, mint a népkönyvtáraké és hogy használatuk intenzívebb. A nyomdás szakegylet 1907-ben például egymaga 4,000 koronát költött könyvekre és 27,000 kötetet kölcsönzött ki, tehát kötetjét 4,3-szor forgatta. Ugyanakkor az összes buda-

* L. a 8. és 9. táblázatot A budapesti könyvtárügy statisztikájánál.

pesti népkönyvtárak 10,000 koronán vásároltak könyvet, összesen 90.000 kötetnyi forgalmat értek el és kötetenkint 1,7 kölcsönzést. Mindazonáltal ezek az eredmények is alig lendítenek valamit az összesített arányszámokon. A végeredmény mégis csak az, hogy Budapest 800,000 főnyi népességének könyvszükségletét kb. 100,000, nagyrészt silány, szegényesen gyarapított, szegényesen elhelyezett, ötvenfelé szétforgácsolt kötettel kell kielégíteni, minek folytán, mialatt Bécsben 1 család átlag 8—9 kötetet olvas egy évben, Budapesten 4 családra egész éven át alig jut összesen 3 kötet! Ez majdnem annyi, mint semmi!

Így a könyvtárak mindkét, Budapest, tehát egész Magyarország kultúrája számára oly fontos típusáról: a tudományosakról és az úgynevezett népkönyvtárakról meg kellett állapítanunk, hogy a reánk lehetőleg legkedvezőbb összehasonlítás világításában is, úgy a könyvanyag, mint annak racionális kihasználása tekintetében igen kezdetleges igényeket sem elégítenek ki. Ha a nálunk méltán sokkal népszerűbb angol-amerikai mintákkal mértük volna össze könyvtárainkat, az ítélet sokszorosan súlyosabb volna: egyenesen megsemmisítő.

A magántevékenység nem produkálhat kielégítő eredményeket.

Sajnálattal állapítjuk ezt meg. Sok jóakarat, sok buzgalom, sok energia őrlődött fel eddig is, kivált népkönyvtáraink szolgálatában. Lelkes férfiak és nők minden tőlük telhetőt megtettek, hogy Budapest népességét jó olvasmánnyal ellássák. Hogy törekvésük nem volt gyümölcsözőbb, nyilván azon múlik, hogy az egyéni kezdeményezés és az egyéni vállalkozás minálunk meg kevésbé képes nagy közösségi szükségleteket kielégíteni, mint másutt.

Mert nagy szükséglettel és nagy feladatokkal állunk szemben. Ennek a feladatnak mértékéről fogalmat alkothatunk magunknak, ha számba vesszük, hogy a legjobban működő angol és amerikai nyilvános könyvtárak 2—3 kikölcsönzést érnek el fejenkint és hogy egy kölcsönzés költsége a nagyvárosokban 40 fillértől egy koronáig is fölemelkedik.* Ha a szakemberek szerint kontinentális nagy városokban még elfogadható minimumot, fejenkint egy kölcsönzést és egy kölcsönzésre 30 fillért vesszük is alapul, Budapesten ma évenkint 800.000 kötetnek kellene a kikölcsönzők kezén megfordulnia és körülbelül negyedmilliót kellene a könyvtárak fenntartására fordítani. Az eddigi kísérletezések bebizonyították, hogy a budapesti társadalom munkája még csak távolról megközelítő szolgáltatásokra sem képes és belátható időn belül nem is lesz.

A könyvtárügy a községi politika tárgya.

Ilyen körülmények közt a kérdés egyedül lehetséges megoldásának útját egyengetik azok a kezdeményezések, amelyek Budapest községi politikájának körét legújabban a nyilvános könyvtárügyre is kiterjeszteni kívánják. Mindenki, aki a nyilvános könyvtárak kulturális fontosságát nagyra becsüli, csak örömmel fogadhatja ezeket.[12]

Valóban, a kérdésnek nálunk sincs más helyes megoldása, mint az angolszász országok városaiban, de a művelt külföldön ma egyformán mindenütt. A könyvtárügy a községi politika tárgya. Ugyanolyan része a községi közoktatási és közművelődési föladatoknak, mint a nép- és szakiskolaügy, mint a múzeu-

* L. a 16. és 17. táblázatot a Nemzetközi Könyvtárstatisztikánál.

A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR KÖZLEMÉNYEI

6. szám

VERÖFFENTLICHUNGEN DER STADTBIBLIOTHEK VON BUDAPEST

PUBLICATIONS DE LA BIBLIOTHÈQUE MUNICIPALE DE BUDAPEST

No. 6

EMLÉKIRAT

KÖZSÉGI NYILVÁNOS KÖNYVTÁR LÉTESÍTÉSÉRŐL BUDAPESTEN

A FŐVÁROSI KÖNYVTÁRI BIZOTTSÁG MEGBÍZÁSÁBÓL ÍRTA

Dr SZABÓ ERVIN

FŐKÖNYVTÁROS

BUDAPEST, 1910

A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR KIADÁSA IV., KÁROLY-KÖRÚT 26.

A híres „Emlékirat" címlapja

mok és a modern képtárak, sőt ez utóbbiaknál mindenesetre százszorta előbbre való.

Nem szükséges ennél a kérdésnél soká időznünk. Akiket az angol-amerikai könyvtári adó intézménye, az összes kultúrországok nagy- és kisvárosainak áldozatai esetleg még meg nem győztek, azoknak is meg kell hajolniok, ha Budapest könyvtári viszonyainak fent megkísérelt kritikáját olvasták. Ha egyáltalán hiszi valaki, hogy általános nyilvános könyvtárakra Budapesten épen úgy van szükség, mint minden más kulturás városban, akkor nem zárkózhatik el az elől a megismerés elől sem, hogy ezt a szükségletet Budapesten is csak a község láthatja el kielégítően.

És aki ezt az új szükségletet logikusan a közoktatási feladatok körébe utalja, az az új kiadásoktól sem ijed meg. Ugyan mit jelent egy tizenkétmilliós tanügyi kiadással dolgozó költségvetésben 200,000 korona! Budapest netto tanügyi kiadásai az utolsó 20 évben évenkint átlag félmillió koronával emelkedtek. Egy lakóra 1890-ben 5 korona, 1906-ban 11 korona közoktatási költség esett; ma 13 korona 79 fillér. Megérzi-e majd Budapest népessége, ha ez a költség 30 fillérrel meggyarapszik, 13 korona 80 fillérről 14 korona 10 fillérre emelkedik? A főváros összes kiadásaiból egy lakóra eső hányadot ez alig $^1/_2$%-kal növeli.

III.

A községi nyilvános könyvtár föladata.

Az új községi nyilvános könyvtár föladata tisztán és világosan áll előttünk: a főváros anyagi képességének lehető kímélésével jó olvasmánnyal kell ellátnia azokat, akik maguk gyönyörűségére vagy okulás céljából már is olvasnak; és föl kell keltenie az olvasás és önmüvelés

vágyát azokban, és bele kell vinnie a könyvet azoknak körébe is, akik ezt a szükségletet még nem ismerik. „A legjobb könyveket a lehetőleg legtöbb olvasónak a legolcsóbb úton" — mint az amerikai könyvtárak jelszava szól.

Az olvasók köre.

A legelső követelmény az olvasók körének legtágabb kiterjesztése. Akik különböző nyilvános könyvtárainkat ma leginkább használják: a tanuló ifjúság különböző kategóriái, a kispolgárság asszonyai és lányai és a munkásosztály némely keskeny rétegei, kell, hogy az új nyilvános könyvtár híveiül is megmaradjanak; de ezenkívül be kell vonnunk az ipari munkásságnak azon százezres seregét, amely ma tudatosan távoltartja magát a legtöbb, nem az ő kezdeményezéséből fakadt továbbképző intézménytől; meg kell nyernünk az iparban és kereskedelemben alkalmazott hivatalnokokat, és — amennyire lehet — magukat az iparosokat és kereskedőket is; meg végül az értelmiségi középosztályt, a tanítók és tanárok, írók, művészek és egyéb intellektuelek ezreit. Szóval: Budapest egész írni és olvasni tudó népességét, talán azoknak kivételével, akiket gazdasági helyzetük végső nyomorúsága minden nagy városban minden egyéb kultúrközösségből is kizár, a menthetetlen paupereknek, sajnos, minálunk is nagyszámú fekete tömegét, a *lumpenproletariat*-ot. És az sem baj, hogy a ritkaságok kedvelői, a *book-hunter*-ek, akiknek költséges amatőrkedvtelései a tudományos könyvtárak szellemét is sokhelyt megmételyezték és azokat igazi hivatásuktól eltérítették,[13] szintén távol maradnak az új könyvtártól. Csak ha az összes *dolgozó* elemek élvezeteinek közös forrása lesz, teljesítheti az új intézmény majd tökéletesen hivatását.

Több okból is kell arra törekednünk, hogy a népességnek minél nagyobb részét egyesítsük a könyvtár használatában. A legelső ok anyagi. Rendszerint minden jól szervezett intézmény általános kezelési költségei aránylag annál kisebbek, minél nagyobb annak üzeme. Bármennyire eltérők is sok tekintetben a népesség különböző osztályainak szellemi szükségletei: épen a könyvszükséglet terén igen sűrűn találkoznak és ugyanazok a könyvek a legkülönbözőbb társadalmi és műveltségi osztályoknak egyformán szolgálnak. Valószínű ezért, hogy könyvtár, amely az olvasók valamennyi osztályát akarja kiszolgálni s ezért nagyobb üzemet kénytelen fenntartani, a koncentrációnak összes előnyeit élvezheti, mert nagyrészt ugyanazokkal a könyvekkel, ugyanazokkal a helyiségekkel és ugyanazzal a személyzettel valamennyi olvasóját kiszolgálhatja.

A második ok könyvtárpolitikai. Általános tapasztalat, hogy a munkásosztálynak kétségkívül legfejlettebb rétegét, a szervezett munkásokat, akikben pedig a tudásvágy a legerősebb és akik önművelésükért legtöbbet tesznek,[14] nem lehet olyan könyvtárba becsalogatni, amelyre már előre rásütötték a jótékonyság bélyegét, amely már előre abban a színben jelentkezik, hogy azt a gazdagok és jómódúak csak a szegényeknek csinálták. Ugyanaz a szellem, amely egyéb tereken is perhorreszkál minden jótékonyságot — s amely különben ma már nemcsak a szervezett munkások, hanem a legtöbb szociálpolitikus szelleme is[15] — idegenkedik minden olyan kultúrintézménytől, amelyet csak a szegény osztályok számára csináltak, amely ezért menthetetlenül lesülyed a szegény osztályok konvencionális kultúrnívójára, arra, amelyből haladottabb rétegei annyi véres áldozattal épen kiszabadulni, fölemelkedni akarnak. Alig lehet kétséges, hogy már meglévő népkönyvtárainktól is ez az irodalmi nép-

konyha-jellegük riasztja el a szervezett munkásokat. Őket megnyerni csak olyan könyvtárral lehet, amely, mert a népesség intellektuális elemeivel is számol, kénytelen magát ezeknek színvonalán tartani. És a tapasztalat azt mutatja, hogy a munkásosztály elitjének könyvszükséglete semmivel sem alacsonyabb rendű, mint az ú. n. művelt osztályoké.*

De maguk a mi művelt osztályaink is örömmel kell hogy kapjanak egy új könyvtáron, amely az ő szükségleteikkel is törődik. Feljebb kimutattuk, hogy csupán a tudományos könyvszükségletet is tudományos könyvtáraink igen hiányosan elégítik ki. Amellett az esti órákban nyitva tartott könyvtárunk egyáltalán nincs, holott a nappal dolga után járó intellektuel is csak az esti órákat szentelheti olvasásnak. Nincs továbbá egyetlen nagyobb szabású folyóirat-olvasótermünk sem. És végül: még jó szépirodalomhoz is csak oly áron juthatnak hozzá, amely a művelt középosztály szegényebb, tehát nagyobb rétegének is túlmagas. Bízvást elmondhatjuk, hogy a művelt középosztály épen úgy rá van szorulva a nyilvános könyvtár intézményére, mint a munkások vagy a tanuló ifjúság. Vajjon nem nagyon jellemző adat-e, hogy amikor Budapest általános tudományos könyvtárában összesen 174, az értelmiséghez tartozó olvasó fordul meg, Liverpool nyilvános „nép"-könyvtárában 4,700-at számlálnak ilyet? Budapesten az olvasók 6%-át, Liverpoolban 11%-át.** Tudományos és „nép"-könyvtárról lévén szó: fordított arányt várnánk.

Végül még egy nézőpontot kell említenünk, amelyből kívánatos, hogy az új könyvtár szolgáltatásai a népes-

* L. a 21. és 22. táblázatot a Nemzetközi Könyvtárstatisztikánál.

** L. a 4. táblázatot A budapesti könyvtárügy statisztikájánál.

ség minden osztályára kiterjedjenek. Némely kultúrpolitikusok és pedagógusok sokat beszélnek egységes, az összes osztályokban egyforma nemzeti műveltségről, mint az egész közoktatásügy céljáról. Mi nem hisszük, hogy ez a törekvés valóra válhatnék. A pedagógusok és politikusok, akik a nemzeti műveltség egységéről beszélnek, célt látnak ott, ahol csak eszköz van. Nem egységes *műveltség* csinálódik, hanem „*csak*" egységes *művelődési intézmények*. Ezek pedig csinálódnak ugyanolyan okból, amiért például az egységes népiskola létrejött. Mert egész társadalmi fejlődésünk arra visz, hogy nem a létért való harc eredményei ugyan, de igenis annak előfeltételei, *alapjai* a társadalom mind több tagja számára kedvezőbbek, tehát egyenlőbbek lesznek. Ami azelőtt csupán a leggazdagabbak és legműveltebbek kis csoportjának kiváltsága, tehát harci fegyvere volt: az írás-olvasás tudománya, az ma a népiskola által a műveltebb országokban minden embernek fegyvertárához tartozik. A könyvtárak sem jelentenek mást, mint hogy ezekben az országokban a műveltség közös alapja, a fegyverek egyenlősége magasabb fokú; hogy ezek a fejlett társadalmak már ott tartanak, hogy az életért való harcra *minden* tagjukat egy fokkal különb fegyverekkel szerelik fel, mint azok a szegényebb társadalmak, amelyekben ezek a különb fegyverek még mindig egy kisebbség kiváltsága, miként egykor az írás-olvasás fegyvere. Örülnünk kell majd ezért nekünk is, ha sikerül egyszer elérnünk, hogy elmondhatjuk: a szegény Magyarország fővárosa, Budapest is olyan fegyverekkel szereli föl *minden* polgárát az életért való harcra, mint a gazdag, a hatalmas angol és amerikai községek.

Így mindenképen elvitázhatlan a követelés, hogy az új nyilvános könyvtárnak Budapest népességének minden osztályát és rétegét meg kell nyernie. Nem lehet az sem kétséges, hogy ezt a célt másként, mint jó könyvanyag készentartása és hozzáértő kiszolgáltatása által nem lehet elérni.

A régimódi népkönyvtárak eredménytelenségének egyik legfőbb oka könyvanyaguk silánysága. Tudjuk mindnyájan, hogyan létesülnek és gyarapodnak ezek a könyvtárak. Nagyrészt ajándékokból. De ki ajándékoz el minálunk hasznavehető könyveket!? Azután olcsó („nagyon olcsó") alkalmi vásárlásokból. De hol lehet jó könyveket olcsón („nagyon olcsón!") kapni!? Itt-ott az állam, a község adományoz kisebb-nagyobb gyűjteményt. De minálunk a hivatalos népkönyvtár politikában még mindig érvényesülnek idegen tendenciák és az ajándékgyűjtemény is tendenciózusan van összeválogatva. Csoda-e, hogy ezek a könyvtárak alig tudtak mást csábítani, mint a tanuló ifjúságot és a kispolgárság asszonyait és lányait.

Tisztában kell lennünk azzal, hogy akik az új könyvtárt használni fogják, azok az összes osztályok legjobbjai lesznek. És „a nép minden rétegének elitjét csak elitkönyvtárral lehet meghódítani". Ne higyjük tehát, hogy amikor Budapest népességét könyvekkel akarjuk ellátni, alapjában nincs egyébről szó, minthogy a mostani könyvállományt gyarapítsuk, 100,000 kötet helyett talán 300,000-et tartsunk készen, hogy a könyvtárakat tovább tartsuk nyitva, s több efféle külsőségről. Mindezt természetesen szintén meg kell csinálni. De itt egyébről van szó: a népkönyvtár feladatának más elvi fölfogásáról. Arról az elvről, hogy a nyilvános könyvtáraknak csak egy feladatuk van: a legtöbb embernek a legjobb köny-

veket közvetíteni, s hogy minden egyéb tendencia, amelyet némelyek a népkönyvtárak működésébe bevinni próbáltak, csak ezen első és főhivatásuk teljesítését hátráltatta vagy épen lehetetlenné tette. S ha még néhány év előtt minálunk szakemberek is azt vitatták, hogy a népkönyvtáraknak nem egyszerűen műveltség terjesztése a céljuk, hanem más feladataik is vannak: politikai hivatást is kell teljesíteniök s több effélét, — ma a legfelsőbb állami könyvtári fórum, a *Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa* is teljesen a legmodernebb külföldi szakemberek álláspontjára helyezkedik, akik közt nincs egy sem, aki azt tartaná, hogy a népkönyvtár föladatai közé tartoznék, hogy a népesség bármely osztálya fölött gyámságot gyakorolván, azt bizonyos „káros" irányokkal és tanokkal való érintkezéstől megóvja. „Valójában" — olvassuk az Orsz. Tanács megbízásából kiadott népkönyvtári kézikönyvben — „ez irányzatok egyikének sincs igaza: mert valamennyi egyoldalúságra vezet. A népkönyvtárnak csupán egy célja, egyetlen természetes föladata van: jó, minden irányzatosság nélkül összeválogatott könyvanyaggal a nép minden rétegét nemesen elszórakoztatni s magasabb művelődésre vezetni."[16]

Ebből a két alapelvből: hogy minden irányzatosságot és gyámkodást mellőzni kell és hogy a nép minden rétegét be kell vonni a könyvtárba, szükségképen következik a könyvanyag összeállítására az az irányelv, hogy annak egyaránt ki kell elégítenie a különböző társadalmi helyzetű, különböző intelligenciájú, műveltségű, hajlamú, pártállású olvasórétegeket. A könyvanyagnak változatosnak kell lennie minden irányban. Elsősorban az anyag tekintetében: az irodalomnak minden ága képviselve kell hogy legyen: tudomány és szépirodalom, művészet és természettudomány, ifjúsági irodalom és bölcsészet. Másodszor a tartalom tekintetében: az irodalom minden ágában

minden jelentékenyebb vélemény, irányzat, iskola, párt kell, hogy szóhoz jusson. Harmadszor a forma tekintetében: ugyanazon tárgynak az intelligencia különböző fokára szabott különböző előadásai kell, hogy meglegyenek.[17]

Mindezen követelményekből a budapesti községi nyilvános könyvtár könyvanyagának összeállítására rezultáló általános szempontokat alig foglalhatjuk kifejezőbben össze, mint ahogy Glasgow város nyilvános könyvtárainak 1877-ben fölállított fejlesztési programmjában olvassuk:

„Azután a fejlődés irányelveiről tanácskozott a bizottság. Elhatározták: „Hogy a könyvtár, amennyire gyakorlatilag csak lehetséges, az emberi gondolatnak minden fázisát és a vélemények minden változatát képviselje.

„Hogy maradó értékű és állandó érdekű könyvek tegyék a könyvtár főrészét és hogy időről-időre érdekes és jelentékeny modern könyvekkel gyarapítsák, mihelyt megjelennek.

„Hogy tartalmaznia kell azokat a ritka és drága munkákat, amelyeket egyes kutatók rendszerint meg nem szerezhetnek és amelyek vidéki vagy magánkönyvtárakban nem igen találhatók meg.

„Végül elhatározták, hogy a könyvtár glasgowi könyvekből és általában a helyi irodalomból speciális gyűjteményt alakítson . . ."[18]

Röviden: az új nyilvános könyvtár anyaga sem a régi tudományos könyvtárakéval, sem a régi népkönyvtárakéval nem azonos. A régi tudományos könyvtárakéval megegyezik abban, hogy tudományos irodalmat is gyűjt; de eltér abban, hogy nem a szaktudósok szükségleteire van tekintettel és ezért a régi és ritka, de inkább csak történeti értékű irodalom helyett főként a modern irodalomra helyezi a súlyt; és eltér abban is, hogy nagytömegű szép-

irodalmat tart készenlétben. Ebben viszont egyezik a régi népkönyvtárral. De ettől is eltér a szépirodalom modernsége és általánossága, másrészt a tudományos irodalom célzatosság nélkül összeválogatott gazdag gyűjteménye által.

IV.

A községi könyvtárak költségei.

Nyilvánvaló, hogy az ilyen könyvtár drágán dolgozik. Távolról sem olyan drágán ugyan, mint a tudományos könyvtárak, de nem is olyan olcsón, mint a régi népkönyvtárak. Azonban mindenesetre jobban. Mert ezekre a könyvtárakra igazán áll a mondás: olcsó húsnak híg a leve.

Azonkívül azt is meg lehet állapítani, hogy a községi nyilvános könyvtárak költségei jóval magasabbak, mint a tudományos könyvtárakéi. Több kiadást okoz náluk a forgalomnak minden módon erőltetése és a nagy személyzet és decentralizált szervezet, ami a nagy forgalomnak előföltétele. A művelt világ 20 nagy könyvtára közt, amelyek évi költségvetése negyedmillió koronánál nagyobb, csak 8 állami (tudományos) könyvtár van; a többi községi nyilvános könyvtár. A világhírű *British Museum*ot, a föld legnagyobb tudományos könyvtárát, nem kevesebb, mint két községi könyvtár előzi meg a sorban, s míg egy millión felüli költségvetése csak 2 állami könyvtárnak van, addig községi könyvtár 5 van ilyen, köztük négy amerikai, de egy angol is.* Előrelátható, hogy Budapest új községi könyvtára is nagyobb igényeket támaszt majd a főváros közönségének áldozatkészsége iránt, mint amilyenre tudo-

* L. a 14. táblázatot a Nemzetközi Könyvtárstatisztikánál.

mányos könyvtáraink szükségletei alapján minálunk talán számítanak. De már hozzászokhattunk, hogy a községi költségek sokkal nagyobb hányada jut kulturális, speciálisan népművelési célokra, mint az államiaké: hisz míg a magyar állam közoktatásügyi kiadásai az összes állami kiadásoknak alig 4%-át teszik, addig Budapest városa összes költségeinek teljes egy negyedét, 25%-át, költi iskolái föntartására.

De épen mert a főváros közoktatási kiadásai máris magasak, mindent el kell követnünk, hogy a község közvetlen anyagi hozzájárulása az új könyvtár költségeihez a lehetőség határáig alacsony maradjon.

Ha azonban a község anyagi erőivel való takarékosságot nem akarjuk a könyvtár szolgáltatásai rovására elérni — és bizonyára nincs senki, aki ezt akarná — akkor már eleve, a könyvtár működési programmjának és szervezetének megállapítása alkalmával kell utakat és módokat keresnünk, hogy a község közvetlen anyagi igénybevételét csökkenthessük.

Ennek három lehetőségét látjuk.

Specializálás és munkamegosztás, mint a költségek leszállításának egyik eszköze.

Az első bizonyos korlátozó elvek fölállítása a könyvtár anyagának fejlesztésére nézve. Nem azt értjük ezen, hogy az új könyvtár mondjon le az általánosságról, tegyen le arról a követelményről, hogy az irodalom minden ága képviselve legyen benne. Minden ilyen kísérletnek csak az a hatása lehetne, hogy a népesség egyes rétegeit elriassza a könyvtártól. A könyvtárnak általános könyvtárnak kell maradnia. De mint tudjuk, az általános könyvtárak összetétele is igen különböző. Némelyekben a régi irodalom túlnyomó, másokban az új; egyesek főként természettudo-

mányi irodalomban gazdagok, másokban a történelmi irodalom gyűjteménye nagyobb; helyenkint a szépirodalom az állománynak háromnegyedére is fölemelkedik, másutt a központi könyvtárban egyáltalán nincs szépirodalom, ehelyett a fiókok vannak dúsan fölszerelve ezzel. Helyi szükségletek és hajlamok, tradíciók, adományok stb. idézik elő ezt a változatosságot.*

Mindenképen kívánatos volna, ha a változatosságnak ezen véletlenét Budapesten racionális munkamegosztás által tervszerűvé és törvényszerűvé tennők. Budapesten is van néhány, irányában már megállapodott nagy tudományos könyvtár. A *Nemzeti Múzeum* könyvtára magyar és Magyarországra vonatkozó irodalomnak gazdag gyűjtőhelye; az *Egyetemi könyvtár* a humanisztikus és a magyar politikai irodalomban gazdag; az *Akadémiai könyvtár*-ban a világ tudós társaságai nagyértékű kiadványait találjuk szinte tökéletes teljességben, amellett gazdag filozófiai gyűjteményt; a *Központi Statisztikai hivatal könyvtára* az összes kultúrországok hivatalos statisztikáit tartalmazza, s. i. t. Emellett azonban mindezek a könyvtárak csonkábbteljesebb általánosságra törekesznek. Így természetes, hogy azokon a könyveken kívül, amelyeknek racionális munkamegosztás mellett is minden könyvtárban meg kell lenniök, évenkint százával vásárol valamennyi könyvtár olyan drága munkákat is, amelyek nem is egy, hanem több budapesti könyvtárban is megvannak már. Pedig nem volna szabad, hogy Budapest könyvtárai ezt a fényűzést megengedjék maguknak. Beszéltünk már arról, hogy a főváros összes tudományos könyvtárainak dotációja együttvéve sem akkora, hogy a tudományok haladását csak annyira is nyomon kísérhessék, mint a bécsi egyetemi könyvtár egymaga, amely pedig a húsz legjob-

* L. a 19. táblázatot a Nemzetközi Könyvtárstatisztikánál.

ban dotált könyvtár közt épen az utolsó helyen áll. S a sokkal nagyobb, sőt a legjobban dotált külföldi könyvtárak sem képesek már anyagilag az irodalom mennyiségi fejlődésével lépést tartani. Ez a gazdasági ok már ma külföldön is a specializálás irányába tereli a könyvtárakat. Az igazi általános könyvtárak ideje elmúlt. S ha Budapesten egyelőre mégis kell általános könyvtárakat föntartani: nem volna-e ezen könyvtárak használóinak, nem maguknak a könyvtáraknak érdekükben, hogy kis dotációjuk a lehető legtervszerűbben oszoljék meg a tudományok különböző ágai közt? Ha nagy könyvtáraink némely külföldi város, pl. Frankfurt a. M. példájára kölcsönösen elhatárolnák munkakörüket és — ha szükséges — általános jellegük megóvása mellett mindenik az irodalom más-más ágára specializálná magát, bizonyos, hogy rövidesen sokkal több tudományos könyvet bocsáthatnánk a kutatók rendelkezésére, mint a mai, egymással konkurráló, egyforma általánosságra törekvés állapotában.

Ebbe a munkamegosztásba az új könyvtár is igen jól behelyezkednék. A népkönyvtárnak az intézmény célja által megkívánt természetes tagolását központi ú. n. *reference library*-re és kerületi fiókokra úgy használná ki, hogy a fiókok általános jellegét tisztán megóvná, vagyis azokat szépirodalommal és minden ágú oktató irodalommal a szükség szerint egyformán ellátná; a központban ellenben nem törekednék szépirodalomból raktárt tartani, a tudományos irodalom egyéb ágait csak annyiban ápolná, amennyire azt minden komoly könyvtárban tenni kell, de tökéletességre és teljességre a tudományos irodalomnak csupán egy területén törekednék. Szinte magától kínálkozik a gondolat, hogy ez a társadalmi és politikai tudományok — vagy mint azelőtt nevezték: az államtudományok — területe legyen.

A fővárosnak már most is van, ha új keletű is, de elég nagy államtudományi könyvtára, amely hamarosan hézagpótló intézménnyé lett. A tudományok fejlődése okozza, hogy a régi könyvtárak inkább a régi, humanisztikus tudományok irodalmával vannak fölszerelve és hajlandóságuk is ezek irányába vonzza őket; a sokkal fiatalabb, de mind nagyobb szerepet játszó társadalmi tudományokkal nehezen tudnak megbarátkozni. De ha akarnák is, nem tehetnék csekély dotációjukkal, amely arra is bajosan elegendő, hogy régi készleteiket kellően fejlesszék. Hogy ezt a hézagot kitöltötte: a *Fővárosi Könyvtár* már ma fontos funkciót teljesít a budapesti könyvtárak sorában.

Természetes az is, hogy az új nyilvános könyvtár megalakításánál másból, mint a fővárosnak már ma 80,000, addig bizonyára majd 100,000 kötetet számláló gyűjteményéből kiindulni nem lehet. S így már ez a tekintélyes államtudományi könyvkészlet is előre megszabja az új könyvtár kidomborodó jellegét.

Mindezek alapján azt hisszük, hogy az erők célszerű fölhasználása és a helyi szükségletek irányába eső korlátozás volna, ha a fiókok általános jellegének csorbítatlan megóvása mellett az új könyvtár központja csak a társadalmi tudományok — és természetesen határtudományaik terén törekednék oly teljességre, hogy a szakemberek és kutatók igényeit is kielégíthesse; s bár az irodalom egyéb ágait sem hanyagolná el, sőt ezek irodalmával szükségkép gyarapodnék, (minthogy a fiókoknak időről-időre kicserélt anyaga kell, hogy a központba visszakerüljön) — azokban az elsőbbséget a régi tudományos könyvtáraknak engedné át.

Csak az ezután talán létrejövő munkamegosztás a tudományos könyvtárak közt, és azonkívül a gyakorlat alapján lehet majd pontosan megállapítani a társadalmi

tudományoknak ma még igen ingatag határait és kijelölni a társadalmi tudományoknak azon ágait, amelyekre a központi könyvtár különösen specializálná magát. Azt az egy szempontot azonban már itt is szükségesnek tartjuk kidomborítani, hogy a könyvtár nem érhetné be az elméleti diszciplinákkal, hanem épen olyan, sőt talán nagyobb súlyt kellene helyeznie a gyakorlati életet és a dolgozó emberek közvetlen gyakorlati érdekeit és mindennapi életét szolgáló irodalomra. Számolnia kell azzal, hogy a könyvtár tudományos részét nem teoretikusok, hanem főként olyanok fogják használni, akik az olvasmányból közvetlen hasznot akarnak húzni, új ismereteiket gazdasági és társadalmi helyzetük megjavítására akarják fölhasználni. Ezért kell, hogy orvosoknak orvosi tudományt, technikusoknak technikai irodalmat, fémmunkásoknak vastechnológiát, varrónőknek talán divattörténetet, szóval mindenkinek a mesterségéhez szükséges könyveket megadhassuk. Számolnia kell a könyvtárnak azzal, hogy Budapest az országnak egyetlen nagyszabású ipari városa, és ezért a gyakorlati közgazdasági politika irodalmát is nagy figyelemmel kell kísérnie. És különös figyelmet kell fordítania azokra az iparágakra, amelyek bizonyos erők működése folytán épen Budapest specialitásai, ide koncentrálódnak és itt virágzanak legjobban. Az ilyen, gazdasági tendenciákkal számolás, mint számos amerikai példa mutatja, sok olvasót vonz a könyvtárba.

Bizonyítani sem kell, hogy ilyen és ehhez hasonló munkamegosztás mily lényeges kímélését a költségeknek tenné lehetővé valamennyi budapesti könyvtárban, amellett, hogy azok szolgáltatásainak minőségét nem hogy leszállítaná, hanem bizonyára fokozná. Maga az új nyilvános könyvtár, hozzávetőleges becslésünk szerint, évenkint legalább 10—20,000 koronát takaríthatna meg ezúton, senkinek kárára, sőt épen egyéb gyűjteményeinek

nagy hasznára. És ha ezzel a munkamegosztással más, főként technikai jellegű összeműködéseket (pl. központi katalógus, központi cédula-árusítás, központi bevásárlás stb.) lehetne a nagy könyvtárak közt megindítani, Budapest egész közművelődési ügyén tetemesen lendíthetnénk.

Kooperáció más könyvtárakkal.

A takarékosságnak egy másik módja ezek után szintén kézen fekvő. Miként tudományos könyvtáraink célszerű fejlesztése és kihasználása nagyrészt a munkamegosztás hiányán múlik, úgy vannak Budapesten szép számmal olyan, nemcsak a szakemberek érdeklődésére számot tartó tudományos könyvtárak, amelyek értékes könyvanyaga helyiség vagy kiszolgáló személyzet hiánya, hozzáférhetlenség stb. okából részben szinte teljesen parlagon hever, részben sokkal kisebb mértékben van kihasználva, mint lehetne és megérdemelné. Körülbelül 130—140,000 kötetre tehetjük ezen könyvtárak anyagát.* Tulajdonosaik közt állami intézetek, érdekképviseletek és tudományos társulatok vannak, véleményünk szerint mind olyan, hogy föladatainak sérelme nélkül nagyobb közönség használatára is bocsáthatná könyvtárát. Ma ezen könyvtárak együtt alig 10,000 kötetnyi kölcsönforgalmat érnek el, tehát kötetenkint alig 0,07-et, a nagy tudományos könyvtárakénál is sokkal kisebbet. Nem lehetne-e a föntartásukra hozott, némelyiknél nem is csekély áldozatokat gyümölcsözőbbé tenni? A megoldás igen egyszerű volna. Azon egyesületi könyvtárak, amelyeknek sem alkalmas személyzetük, sem helyiségük nincs, az új könyvtárban kapnának helyiséget és ennek fejében könyveiket a könyv-

* L. a 11. táblázatot A budapesti könyvtárügy statisztikájánál.

tár forgalmába bocsátanák. Ezekkel a könyvtár a *do ut des* viszonyában volna. Nagyobb áldozatot kívánnánk azoktól a könyvtáraktól, amelyeket csak hozzáférhetlenségük miatt használnak oly extenziven. Ezektől azt kellene kérnünk, hogy a nyilvános könyvtár közvetítésével és annak jótállása mellett adják ki könyveiket a nagyközönségnek. Ez bizonyára áldozat. De vajjon elzárkózhatnak-e a mi intézeteink és érdekképviseleteink a meggondolás elől, hogy a könyv arra való, hogy olvassák? Bécsben nemcsak a kereskedelmi és iparkamara, hanem a gyönyörű gyűjteménnyel rendelkező *Juridisch-politischer Leseverein* is hasonló összeköttetésbe lépett a *Zentralbibliothek*-kal. Meg vagyunk győződve, hogy minálunk is akadnak ilyen munkatársak.

Az új nyilvános könyvtárnak ebből kettős haszna volna. Könyvállománya — ha közvetve is — egyszerre 100—140,000 kötettel emelkednék, ami által bizonyára tökéletesebben elégíthetné ki a népesség olvasószükségletét. De ezenkívül pozitiv megtakarítást is érhetne el. A számba jövő könyvtárak évenkint 15—20,000 koronát költenek könyvekre és kötéseikre, nem kisrészt olyanokra, amelyeket különben a nyilvános könyvtárnak kellene megszereznie. Tervszerű munkamegosztás a beszerzések terén itt is néhány ezer koronányi megtakarítást eredményezne a könyvtár háztartásában.

Az egyesületekkel való kooperációnak megfordított módja is lehetne az új könyvtárban pozitív jövedelmek forrása. Vannak egyesületek, amelyekben a tagoknak nyújtott szolgáltatások között konvencionálisan szerepel a könyvtár, de amelyek — részben szegénység, részben hozzáértés hiánya miatt — csak igen tökéletlenül szolgálják ki tagjaikat olvasmánnyal. Sok polgári kaszinó és munkásszakegylet járna jobban, ha a könyvtárral oly összeköttetésbe lépne, hogy mintegy kikölcsönző fiókként szerepelne.

A könyvtár a tagok szükségletei szerint összeállított és időnként fölfrissített könyvgyűjteménnyel látná el, az egyesület viszont, minthogy tagjaitól tagdíjat szed, a könyvtárnak bizonyos illetéket fizetne. Ha nem is sokat: valamit ez is jövedelmezne, amellett, hogy a könyvtár forgalmát is növelné.

Kooperáció a határos községekkel.

Végül a kooperációnak egy, községpolitikai és kulturális szempontból egyaránt fontos, és esetleg pénzügyileg is előnyös módjára is gondolhatunk. Budapestet körülbelül harminc olyan község veszi körül, együtt nem kevesebb mint 200—250,000 lakóval, amelyek területi szomszédságon kívül szoros gazdasági és kulturális közösségben élnek a fővárossal.* Népességüknek nagy része Budapesten keresi kenyerét, tulajdonkép budapesti lakósok, akiket a nagyváros lakásügyi fejlődése kiszorít munkahelyükről, de egész életüknek minden érdekszálával tovább is idefűz. Már évek óta folynak is előmunkálatok arra, hogy a gazdasági és politikai érdekeknek ezt a közösségét formailag is szankcionálják és a környék községeit közigazgatásilag Budapesthez csatolják. Nem lehetne-e addig is amíg a bekebelezés megtörténik, ezekkel a községekkel a könyvtárra nézve ú. n. üzemközösséget *(Betriebsgemeinschaft)* létesíteni? Ma nincsen közöttük egy sem, amely valamirevaló könyvtárral bírna, és tudomásunk szerint alig van egy-kettő, amelyben egyáltalán tengődik kis népkönyvtár. Pedig ott van köztük Újpest, ma bizonyára túl az 50,000 lakón, Rákospalota, Kispest, Erzsébetfalva, túl a 20,000-en, stb. Ha ezek a községek rászánnák magukat,

* L. a 13. táblázatot A budapesti könyvtárügy statisztikájánál.

hogy erejükhöz mért rendes évi összeggel hozzájárulnak a fővárosi nyilvános könyvtár fentartásához, akkor a könyvtár kölcsönzőhelyeket, esetleg fiókokat állíthatna nekik; s bizonyos, hogy hasonlíthatatlanul jobban, tökéletesebben gondoskodnának ezzel polgáraik olvasószükségletéről, mintha gyönge erőiket szétforgácsolnák.

Ha ezen községekben a fejenként elérhető forgalmat kevesebbre becsüljük is, mint Budapesten, például felére, tehát két lakóra egy kölcsönzést, és ha az érdekközösségre alkalmas községnek csak felére számítunk, tehát körülbelül 100,000-nyi népességre, akkor is kb. 50,000 kötetnyi kölcsönzéssel lehetne fokozni könyvtárunk forgalmát. S ha a szomszédos községek esetenkinti hozzájárulásának arányát is csak felére tennők a budapestinek, tehát 30 fillér helyett 15-re, akkor is kb. 7—8,000 korona rendes évi bevételre számíthatnánk, már az első években. S míg a községek ezt a terhet alig éreznék meg, addig a könyvtár vásárlóképessége és a rendelkezésére álló állomány mégis nem jelentéktelenül növekednék.

A meglévő népkönyvtárak beolvasztása.

A puszta kooperáción is túlmenő viszonyt kellene létesíteni a meglévő népkönyvtárakkal. Bizonyos, hogy a kis és — mint sajnálattal megállapítottuk — mindenképen tökéletlen népkönyvtárak képtelenek volnának a nagy könyvtárral versenyezni. Itt is, mint a gazdasági élet terén, a nagy megeszi a kicsit. Ha népkönyvtáraink ma, elenyésző kivétellel, tengődnek, akkor majd — legjobb estben — halódnának. A szolgálatukba állított anyagi és szellemi energiák haszon nélkül őrlődnének föl. Pedig állam és társadalom föntartásukra ma körülbelül 20,000 K-t áldoz; használható könyvállományuk is kitehet 30—

40,000 kötetet.* Ezt a vagyont és ezt az erőt az elpusztulástól és elfogyástól megóvni csak egy módon lehetséges majd: ha beolvadnak a nagy könyvtárba.

Kivételt kellene azonban tenni két nagyobb intézménnyel, amelyek elég jelentékenyek, hogy önálló egyéniségüket — ha kívánják és amennyire lehetséges — a nagy könyvtár keretében is megtartsák. Az egyik a *Budapesti Könyvtáregyesület*, amelynek budai központi könyvtárában 20,000 kötetnyi, részben modern nyilvános könyvtári igényeket is kielégítő könyvanyaga, népkönyvtáraiban is kb. 10,000 kötetje, azonfelül kb. 3000 K-nyi készpénzvagyona van. Minthogy azonban — mint az Egyesület 1908. évi jelentése panaszolja — tagjainak száma mindinkább fogy, alig hihető, hogy az új nagy könyvtár versenyét ez is kiállja; viszont, ha beolvad, méltán kívánhatja, hogy két évtizedes önálló multjának emléke intézményesen is megörökíttessék. Ez talán úgy volna lehetséges, hogy a nyilvános könyvtár II. kerületi fiókjának elnevezésében és szervezetében az Egyesület szerepét alkalmas módon kifejezésre juttassuk.

Még inkább tarthat igényt ilyen megkülönböztetésre az *Erzsébet Népakadémia*. Ennek az egyesületnek állítólag néhány százezernyi korona áll rendelkezésére népkönyvtári célokra. Ha ez az egyelőre részben csak igéret formájában létező vagyon a politikai viszonyok fordulása ellenére is realizálódnék, a Népakadémia tekintélyes összeggel léphetne az új könyvtár alapítói sorába. Mert csak az erők szétforgácsolására és tökéletlen szolgáltatásokra vezetne, ha a látszólag tekintélyes, de önálló könyvtár és egyesületi ház céljaira budapesti viszonyok közt teljességgel elégtelen összeggel ez az egyesület is önállóan verse-

* L. az 5. táblázatot A budapesti könyvtárügy statisztikájánál.

nyezni akarna a nagy községi könyvtárral. Ha azonban vagyonával a községi könyvtár alapításához hozzájárulna, viszonzásul reá lehetne bízni egy, esetleg két, fölolvasó- és tantermekkel és laboratóriumokkal fölszerelt kerületi fiókkönyvtár kezelését, természetesen a szorosan könyvtártechnikai funkciók kivételével, amelyek szükségképen a központ vezetése alatt kell hogy maradjanak.

A községi iskolai könyvtárak beolvasztása.

A beolvasztásnak nemcsak szüksége, de lehetősége is sokkal nagyobb a községi iskolák tanári és ifjúsági könyvtáraira nézve. A fővárosi statisztikai évkönyv szerint Budapest községi iskoláiban 1906-ban nem kevesebb, mint 193 iskolai könyvtár volt, köztük 117 tantestületi, 67 ifjúsági, 9 egyéb. Ha az „egyéb" kategóriába tartozó 9 könyvtárt, amelyek valószínűleg azonosak a népkönyvtárak közt szereplő ú. n. nép- és iskolai könyvtárakkal s így egyszer már számon vétettek, nem nézzük, akkor is máig talán 200 ilyen könyvtárral számolhatunk. Ezekben a könyvtárakban 1906-ban 122,000 kötet volt és fenntartásukra a város 25,000 koronát költött; mégis a használatukra nem jogosult, hanem inkább köteles 87,000 személy összesen 62,000 kötetet használt egész éven át, tehát hárman épen két kötetet egy egész tanév alatt; s minden egyes ilyen használat 40 fillérjébe került a városnak.*

Ezek a számok Budapestre nézve is megerősítik a könyvtári szakemberek véleményét, hogy az iskolai könyvtárak teljesen céljukvesztett intézmények, amelyek sem didaktikai, sem oktató, sem gyönyörködtető hivatást nem képesek teljesíteni. Mindenütt, ahol kisérleteztek velük

* L. a 10. táblázatot A budapesti könyvtárügy statisztikájánál.

üllésnek indultak. Használóik köre túlságosan szűk és ezelésük sem megfelelő; de ennél nagyobb bajuk, hogy minden jóakaratú utasítás ellenére előbb-utóbb fölülkeredik bennük az iskola, a tanítói tekintély elve és az uniformozás, vagyis épen azok a jellemvonások, amelyeknek épen h i á n y a a nyilvános könyvtárak létezésének elsőrendű jogalapja. Alig is hisszük, hogy a némely községi iskolákban újabban kezdeményezett olvasószobák is ne ussanak rövidesen az iskolai könyvtárak sorsára.

A tanítók és tanulók épen úgy a nagy nyilvános könyvtárba tartoznak, mint a népesség összes többi rétegei. Ez hasonlíthatlanul jobban szolgálja ki őket, mint az iskolai könyvtárak. Budapest 42,000 kötetnyi ifjúsági irodaommal 51,000 használatot ér el, tehát kötetenkint 1,2-et; Birmingham város könyvtára 11,000 kötettel 225,000 forgalmat csinál, vagyis egy kötetet 20-szor forgat meg; Chicago kivált 21-szer.* Kell-e ennél beszédesebb adat!

Nem habozunk kijelenteni, hogy kár minden fillérért, amit a főváros az iskolai könyvtárakra költ. Az iskolában nincs másra szükség, mint a tanári szobában egy lexikonra, néhány kézi és tankönyvre, szótárra és a legfontosabb pedagógiai folyóiratok folyó évfolyamának számaira. Minden egyebet tanár és tanuló egyaránt teljesebben, gyorsabban, kényelmesebben kap meg az általános könyvtárban.

Az iskolai könyvtárak beolvasztása további 120,000 kötettel gyarapítaná az új könyvtár állományát és 25—30,000 koronával, mint ma is állandó kiadással, csökkentené az *új* szükségletet. Ha ehhez vesszük a már is szépen fejlődő *Fővárosi pedagógiai könyvtárt*, további körülbelül 5,000 kötetnyi, végig értékes gyűjteménnyel számolhatunk.

* L. a 20. táblázatot a Nemzetközi Könyvtárstatisztikánál.

A fővárosi hivatalok és intézetek szakkönyvtárai.

Végül kevésbé lényeges, de mindenesetre latbaes hozzájárulást várhatunk némely fővárosi hivatal és int zet, mint a tanácsi VIII. ügyosztály, a főorvosi hivatal, mérnöki hivatal, stb. és majd a statisztikai hivatal könyv táraiban az évek folyamán fölgyűlt, de ott fölöslegess vált anyagból.* Ezt a gyarapodást mindjárt kb. 2,00 kötetre és évről-évre is néhány százra tesszük.

A megtakarítások összege.

Mindezen összeműködések, beolvasztások, selejtezé sek stb. az új könyvtárnak nemcsak rendes évi szükségle tét szállítják majd le, hanem lehetővé teszik, hogy na gyobbszabású befektetések nélkül is tekintélyes könyv anyaggal kezdhesse meg működését. Mert ha javaslatain kat elfogadják, akkor az új könyvtárnak mindjárt kb. következő készletek állnak majd rendelkezésére:

a Fővárosi Könyvtárból	70,000	kötet
a népkönyvtárakból	30—40,000	„
az iskolai könyvtárakból	120—130,000	„
a Főv. Pedagógiai könyvtárból ..	5—6,000	„
a főv. hivatalokból	2,000	„
kooperáló könyvtárakban	100—140,000	„

Összesen kb. 330—400.000 kötet.

A rendes évi szükségletből pedig új szükségletkén csak az maradna, amit a következő mai kiadások levonás után kapunk:

* L. a 12. táblázatot A budapesti könyvtárügy statisztiká jánál.

Népkönyvtárak kiadásai	20,000	korona
iskolai könyvtárak költségei	30,000	„
a Fővárosi Könyvtár költségei	60,000	„

Összesen kb. 110,000 korona. S az ezután fenmaradó új szükségletnek egy részét is lehetne nem a főváros anyagi eszközeiből meríteni, mert az egyesületek részéről is számíthatnánk talán 1,000, a szomszédos községek részéről 7—8,000 koronára.

V.

A könyvtári kölcsöndíj.

Mindazonáltal még ezen levonások után is a főváros háztartására közvetlenül háramló új megterhelés elég tekintélyes arra, hogy további könnyítések módját keresnünk kelljen. A fölsoroltak után, amelyek mind közösségek: hatóságok, testületek, egyletek igénybevételére vonatkoznak, alig gondolunk másra, mint azoknak közvetlen hozzájárulására, akik az új intézménynek közvetlen hasznát látják majd: az olvasókéra.

Tudvalevő, hogy az Egyesült-Államokban és Angliában külön könyvtári adót vethetnek ki a községek, sőt némely amerikai államokban a törvényhozás egyenesen kötelességükké tette ezt. Nem lehet kétséges, hogy a könyvtári kiadások fedezésének ez a módja a legtökéletesebb, és úgy könyvtárpolitikai, mint közháztartási szempontból minálunk is követésre méltó volna. Mégis azt hisszük, hogy Magyarországon és különösen Budapesten is, egyelőre nem gondolhatunk rá. A magyar községeknek nincs önálló adórendszerük. Egyenes adóbevételeiket majdnem teljesen az állami adókkal együtt beszedett pótadók teszik, s a községi pótadók százaléka nagyrészt oly magas, hogy a polgárok a legcsekélyebb fokozást is igen

súlyosan érzik. Alig hihetjük, hogy külön könyvtári pótlék népszerűbb volna, mint a pótadó bármely más célú emelése. Önálló községi könyvtári adó behozatala ezenfelül valószínűleg a kormány ellenállásán mulnék, minthogy az eddig alig engedélyezett önálló községi egyenes adónemet.

Ha ilyenformán nem javasoljuk egyelőre, hogy a könyvtárt használók anyagi hozzájárulásának ezt a legtermészetesebb és legigazságosabb módját vezessük be, akkor annak csak egy módja van: könyvtári kölcsöndíj vagy olvasódíj szedése.

A könyvtári kölcsöndíj ellen erős érveket szoktak fölsorakoztatni. Azt mondják, hogy vét a modern pénzügyi politika ellen, amelynek demokratikus és igazságos tendenciája, hogy a polgárok egyéni viszonyaihoz jobban alkalmazható adórendszerrel kiszorítsa a régi illetékrendszert. A kölcsönilleték mindenki számára: a tehetősebbeknek és a szegényeknek egyforma, nem számol tehát az egyénnek teherviselőképességével, ellenben az adó a jövedelemhez jobban alkalmazkodhatik. Azután azt mondják, hogy a kölcsöndíj helytelen irányba formálja a polgári öntudatot, amelyet épen abba az irányba kellene terelni, hogy a közösség közművelési szolgáltatási mindenki számára egyformán ingyenesek. Végül azt a gyakorlati érvet is szokták ellene vetni, hogy csökkenti a használatot.

Hogy az adó mindenkép kívánatosabb az illetéknél, azt magunk elismerjük. De minthogy ez nálunk nem jöhet számba, a kérdés csak az lehet, hogy a kölcsöndíj pozitív kára olyan-e, hogy eleve ki kell zárnunk tárgyalását.

Nézetünk szerint nem. Bizonyára helyes törekvés, hogy modern közösségeinkben, amelyeknek közművelő szolgáltatásai rendszerint még messze háttérbe szorulnak egyéb funkciói mögött, a polgári közvéleményben megerő-

sítsük a tudatot, hogy a kulturális szolgáltatások elsőrendű fontosságúak és ezért mindenki számára minden gát nélkül és egyformán hozzáférhetők kell hogy legyenek. De — valljuk meg — ma még olyan távol vagyunk a polgárpsziche ezen ideális állapotától, hogy a közösségnek ingyenes szolgáltatásai sokszor sokkal inkább jótékonyságízüek, „szegényszagúak", semmint egy mindenkit joggal megillető igény kielégítései. S így inkább azt kell hinnünk, hogy épen a népesség szegényebb, de önérzetesebb rétegei, elsősorban az ipari munkások, szívesebben közelednek majd olyan népművelő intézményhez, amely csekély ellenszolgáltatást követel tőlük.

Ha pedig csekély a kölcsöndíj, akkor attól sem kell tartanunk, hogy nagyobb tömegeket elriasszon. Azt látjuk például Bécsben, hogy bár elejétől kezdve szednek csekély és az olvasók vagyoni viszonyai szerint lehetőleg változó kölcsöndíjat, azért a kölcsön adott kötetek száma az első évi 145,000 kötetről tizenegy év alatt 2,266,000-re emelkedett 1909-ben.* Egy-egy kölcsönzésért fizettek itt átlag 8 fillért az olvasók és a kölcsöndíjakból bevett összeg 191,000 K.

Budapesten, ahol nem arról van szó, mint Bécsben, hogy a könyvtárnak teljes üzemét majdnem kizárólag kölcsöndíjakból kell fentartani, mert ott a községtanács keresztény-szociális többsége egyáltalán nem törődik a könyvtárüggyel, hanem csak arról, hogy valamelyest könnyítsünk a községnek előreláthatólag szívesen vállalt, de nagy terhein, sokkal alacsonyabb kölcsöndíjjal is be lehetne érni. Ha ezt csak 4 fillére tesszük átlagosan — az iskolákban ma ennél sokkal magasabb könyvtárdíjakat fizetnek a tanulók — alig kell attól tartani, hogy ez az egyáltalán számbajövő olvasórétegek közül egyet is elriasz-

* L. a 23. táblázatot a Nemzetközi Könyvtárstatisztikánál.

szon. Viszont a bevétel, amelyhez a könyvtár ez úton jutna, egy milliónyi forgalmat véve alapul, évenkint körülbelül 40,000 K-t tenne ki. Ennyivel kevesebbet kellene a városnak közvetlenül kiadnia.

De ha — minden várakozás ellenére — mégis bekövetkeznék az, hogy a kölcsöndíj csökkentené az olvasók számát s még sem lehetne a község áldozatkészségét fokozni, akkor a kölcsöndíj elvi ellenzőinek csak azt mondhatnók, amivel a *Zentralbibliothek* kitűnő alapítója, Reyer tanár felelt a kritikusoknak: „Teremtsetek előbb angol állapotokat, válasszatok olyan községtanácsosokat, akik a népkönyvtáraknak elegendő anyagi eszközöket szavaznak meg... és én szívesen állok a ti pártotokra. De az adott viszonyok közt az ingyenes könyvtár utópia."[20]

VI.

Az új könyvtár és a Népháza

Utoljára hagytuk — bár rangsorban mindenképen az elsők közé számítjuk — a kooperációnak egy módját, amely nem annyira az évi költségek leszállítása nézőpontjából jön számba, mint inkább az új könyvtár működésének általános elvi programmja tekintetéből.

Akik először láttak amerikai vagy angol könyvtárakat, csodálkozva veszik észre, hogy ezekben a könyvtárakban nemcsak raktárhelyiségek, olvasó vagy kölcsönző termek vannak, hanem előadó és tantermek, hangversenyek és műkiállítások, sőt esetleg klubbok számára való helyiségek is. Valóban ezek a helyiségek az angol-amerikai könyvtáraknak ép olyan organikus részei, mint a sajátképeni könyvtári célokat szolgálók. És semmi sem jellemzi élesebben az angolszász népek felfogását, amellyel a

könyvtárügyet annak szerves kiegészítő részeként a közoktatás és népnevelés keretébe illesztik, mint a könyvtáraknak ilyen művelő intézményekkel összekapcsolása. New York város könyvtárának épületeiben például maga a város közoktatási ügyosztálya rendezett 1909-ben 213 előadást; ugyanennek a könyvtárnak évi jelentésében olvassuk, hogy a Tompkinssquare-i fiókkönyvtárban az Amerikai Magyar Társaskör tartott összejövetelt, a websteriben a cseh Slavia klub stb. Liverpoolban 19 helyen 178 előadást rendezett a könyvtár, amelyeken együttvéve 97,000 hallgató jelent meg, azonkívül 16 gyermekelőadáson 10,000 gyermek. És így tovább, minden városban. Látnivaló, hogy ezekben az országokban a szabad tanítás hozzátartozik a könyvtárak funkciójához.

Alig lehet kétséges, hogy a népművelés ezen, az európai kontinensen egymástól szervezetileg többnyire független funkcióinak összekapcsolása mindkettőre előnyös. Mindenki, aki a felnőttek oktatásában valaha résztvett, újra és újra megbotlott érdeklődő hallgatóinak abban a kérdésében: A tárgy igen érdekes, szeretnék róla többet tudni: mit olvassak róla? És az előadónak sokszor kell felelnie: Sokat írtak e tárgyról, de hogy megtalálja-e azokat a könyveket, nem tudom. Viszont könyvtárosok igen sokszor akadnak meg azon, hogy bár tele van könyvtáruk hasznos és érdekes könyvekkel, bár szóval és katalógusokban ajánlják is ezeket, a használat még sem koncentrálódik a legértékesebb munkák körül, hanem vakon bukdácsol a százféle értékű könyvek rengetegében.

A legracionálisabb gondolat ezért — és a praktikus angolszászokban hamar meg is fogant — hogy a két hiány egyazon szükségletnek kétoldalú megnyilatkozása, tehát együttesen lehet kielégíteni mindkettőt. A szabad tanításnak könyvekre van szüksége? Jöjjön a könyvtárba. A

könyvtáros terjeszteni akarja a legjobb könyveket? Beszéljen róluk az előadóteremben. Így jött létre az amerikai-angol könyvtárépület normál tipusa, amelyben a könyvraktárak és olvasótermek mellett előadó és tantermek vannak.*

S miként a szabad tanításhoz mindenütt hozzákapcsolódnak a művészeti produkciók, mert nagy propagativ erejük van az oktatás szempontjából is, úgy a könyvtárakba is beköszöntött a művészet. Hangversenyeket, kép- és szobor-kiállításokat stb. rendeznek, nemcsak a maguk értékéért, hanem azért is, mert megkedveltetik a könyvtárt és olyanokat is becsalnak, akiket különben talán nem lehetne olvasókul megnyerni.

Ilyenformán az amerikai könyvtár a lakósság összes művelődési és szellemi gyönyörűségeket kereső törekvéseinek középpontja. Mi sem lehet csábítóbb, mint hogy Budapest új nyilvános könyvtárát is ilyen központtá tegyük.

A szabad tanítás szervezeteinek és funkcióinak bevonását az új könyvtár működési programjába alig is ellenezheti valaki más mint pénzügyi okokból. Erre a célra az új könyvtárt és fiókjait megfelelő helyiségekkel kellene ellátni és azok gondozásáról és fentartásáról rendszeresen gondoskodni. S ha mindennek költsége nem is volna nagy, mégis új kiadása volna a városnak.

Van azonban a fővárosnak egy segélyforrása, amelyet erre a célra igénybe lehetne venni. A millenium esztendejében a székesfőváros közönsége alapítványt tett népjóléti célokra. Sok terv merült föl, hogyan lehetne ezt az alapítványt leghelyesebben fölhasználni, anélkül, hogy egy is megvalósult volna. Legújabban oda kristályosodott ki az

* L. a kimutatást: Mi van egy amerikai könyvtárépületben?

illetékes körök véleménye, hogy a felnőttek oktatása, a szabad tanítás különböző szervezetei számára kellene olyanforma központot létesíteni, amilyenek az angol *settlement*-ek, a német *Volksheim*-ok: előadótermekből, laboratoriumokból, könyvtárakból, önképző klubok otthonaiból álló monumentális intézményt.

Alig lehet szerencsésebb kombinációt elképzelni, mint ennek a tervezett Népházának területi egyesítését és szervezeti kombinációját az új könyvtárral. A Népháza céljaira kb. egy millió koronányi összeg áll rendelkezésre. Ha ezen alap terhére építenők meg a nyilvános könyvtár azon helyiségeit, amelyek az angol-amerikai könyvtártipusban a könyvtárak szerves részei, a könyvtár viszont könyvanyagával segítené ki a Népházát, akkor a szolgáltatások kölcsönössége mellett a könyvtár alapítási és fentartási terheinek jelentékeny része találna fedezetet; eredményként pedig oly intézményt állítana a főváros dolgozó népessége művelődési törekvéseinek szolgálatába, amely mindenképen méltó volna egy, a magasabb kultúra nyomába törekvő nagyvároshoz.

Konkluzió.

Az elmondottak alapján véleményünket és javaslatainkat a következőkben foglaljuk össze:

Új nyilvános könyvtár fölállítása Budapesten a népesség összes osztályainak egyforma kulturszükséglete.

Az új könyvtár tökéletes funkcionálását legjobban biztosíthatjuk, ha azt angol-amerikai mintára csináljuk meg. Az amerikai könyvtárak elve: a legjobb könyveket a legtöbb embernek a legolcsóbb úton — kell hogy az új könyvtár működésének is vezérelve legyen.

Mind a három célt a budapesti könyvtárak közt és más hasonló irányú és célú intézményekkel létesítendő munkamegosztás és kooperáció útján lehet legjobban megközelíteni.

A kooperációnak legtöbb módja és formája különösen a könyvtár pénzügyi szükségletei szempontjából igérkezik eredményesnek.

Ezen kooperáció lehetőségeit az összes érdekelt körök bevonásával rendezett szaktanácskozáson lehetne megállapítani, amely elé a következő kérdések volnának terjesztendők:

1. A budapesti népesség olvasó-szükségletét kielégíthetik-e Budapest könyvtárai? Milyen tapasztalatok állnak rendelkezésre a tudományos, a nép-, az ifjúsági s a többi könyvtárakra vonatkozólag? Az olvasó-szükséglet kielégítése szempontjából mik Budapest könyvtárügyének főbb hiányai?

2. Szükséges-e, hogy ezen hiányok pótlására a főváros nyilvános könyvtárt létesítsen?

3. Helyes-e, hogy az új nyilvános könyvtár nem a régi módi népkönyvtárak mintájára szerveztessék, vagyis csupán az ú. n. alsóbb néposztályok számára, hanem valóságos művelődési könyvtár legyen, amely a lakósság összes gazdasági és műveltségi rétegeit egyformán szolgálja, éppúgy mint az angol-amerikai és a modern német községi nyilvános könyvtárak?

4. Az erők megosztása szempontjából helyes-e, hogy az új nyilvános könyvtár, amely egyúttal a kerületi fiókkönyvtárak központja volna, tudományos részében ne általános könyvtár legyen, hanem egyes tudományszakokra specializálja magát? Nem lehetne-e ugyanezen specializálást (munkamegosz-

tást) a többi tudományos könyvtárakra nézve is kezdeményezni?

5. Kívánatos-e és milyen formák között lehetséges a meglévő népkönyvtáraknak és a különböző népművelő intézmények könyvtárainak az új nyilvános könyvtárral egyesítése? Esetleg úgy, hogy a nagyobb népművelő intézmények, ha lehetséges, egy-egy kerületi fiókkönyvtár vezetésében is részt vennének?

6. Kívánatos és lehetséges-e, hogy a községi iskolák könyvtárai az új könyvtárba beolvasztassanak?

7. Lehetséges-e, hogy egyéb fővárosi intézetek és hivatalok könyvtárai az új könyvtárral egészben vagy részben egyesíttessenek? Amennyiben egyes hivatali könyvtárak önállóan megmaradnának: milyen viszony legyen ezek és a központi könyvtár közt?

8. Kívánatos és lehetséges-e az új könyvtár kooperációja tudományos társulatok és intézetek könyvtáraival? Melyekkel?

9. Kívánatos-e a szabad tanítás ügyét a könyvtár sajátképeni funkcióival oly módon kapcsolatba hozni, hogy az új könyvtár és a tervezett Népháza közös épületben helyeztessék el és szerves összeműködést fejtsen ki?

10. Helyes-e a könyvtár költségeinek részben való fedezésére kölcsöndíjat szedni?

11. Lehetséges-e mindazon testületek köréből, amelyek a különböző összeműködésekben részt vennének, egy budapesti könyvtáregyesületet szervezni,

amely az új nyilvános könyvtár vezetésében mint konzultáló testület részt venne és könyvtári célokra a társadalom áldozatkészségét is ébren tartaná és igénybe venné? Vagy talán a budapesti könyvtárak szövetségét, amely állandó összeműködést és munkamegosztást létesítene Budapest tudományos könyvtárai közt?

12. Az olvasók és különösen az ifjúság önkormányzati szervei miként vehetnének részt a könyvtár működésében?

Budapesten, 1910 június elején.

Dr. Szabó Ervin
főkönyvtáros.

Jegyzetek

[1] *The Chicago Public library.* A handbook for readers and visitors. 2. ed. Chicago 1909. 5. l. (És ezen Emlékirat IV. Függelékében, 53. l.)

[2] H. E. *Greve: Das Problem der Bücher- und Lesehallen.* Leipzig 1908. 17. l.

[3] G. *Fritz: Erfolge und Ziele der deutschen Bücherhallenbewegung.* 2. durchges. Aufl. Jena 1908. 2. l.

[4] A magyar községeknek a népkönyvtárüggyel való nemtörődömségét erősen jellemzi, hogy 1908-ban összesen csupán 4618 koronát áldoztak könyvtári célokra és mindössze 29 könyvtár, a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa hatáskörébe tartozók 6%-a, részesült segélyben. A legtöbbet áldoztak: Hódmezővásárhely 1,250 K-t, Mezőtúr 800 K-t, Temesvár két könyvtárára 600 K-t, Kassa és Újvidék 500—500 K-t stb. Vannak községek, például Érköbölkút, Galgaguta, Kékkő, Nagybélic, Szelecse, amelyek 10—10 K-t is elegendőnek találtak; sőt Garamkelecsényben pláne 6, Kistapolcsányban 5 K is

megtette. (V. ö. *Gulyás Pál: A népkönyvtárak szervezése, fentartása és kezelése.* Bpest 1909. 17. l.)

Az itt következő táblázat ad képet a nagyobb vidéki városok könyvtárainak 1908. évi állapotáról (a Magyar statisztikai évkönyv kimutatása szerint):

	Állomány az év elején	Gyarapodás az év folyamán	Látogatók száma	Kikölcsönzők száma	Használt kötetek száma*	Az intézet kiadásai	Ebből állami segély
	kötet					korona	
Fiume ...	17 630	413	5 604	682	960	3 200	—
Győr.....	26 329	420	76	238	732	2 310	1000
Losonc ..	23 156	225	—	89	6 345	1 236	400
Pozsony .	14 978	1981	2 579	625	896	5 597	—
Szeged ...	70 420	1099	11 668	85	128	21 200	2200
Temesvár .	33 228	2044	4 282	2044	8 756	7 961	—
Versec ...	19 889	970	—	2520	4 104	500	500
Zombor ..	31 833	302	38	141	14 500	2 547	1000

* E rovat adatai nyilvánvalóan csak a kölcsönadott kötetekre vonatkoznak.

[5] Legújabban dr. *Gulyás Pál* múzeumi segédőr és népkönyvtári szakmegbízott írja: „Hazánkban még ennél is kevesebb történt a községek részéről... Maga a főváros egyáltalán semmit sem áldoz népkönyvtárakra, mert azt csak nem tekinthetjük áldozatnak, hogy egyik-másik egyesületi alapon keletkezett népkönyvtárat megtűr középületeiben s néha-néha egy pár száz korona segélyt adományoz. Községi népkönyvtárak felállítására és fentartására még csak nem is gondol. Szomorú tünet, hogy a közelmúltban, amikor a főváros új 200 milliós kölcsön felvételével akart lendíteni szükségletein s a kerületek egymással vetélkedve dolgozták ki a közgyűlés elé terjesztendő szükségletek lajstromát, szó sem esett arról, hogy ideje volna kerületenként külön községi népkönyvtárakat fel-

állítani, melyek kielégítenék a lakósság szellemi szükségleteit". (id. m. 16.)

[6] E. *Reyer: Kritische Studien zum volkstümlichen Bibliothekswesen der Gegenwart.* Leipzig 1905. 3. l.

[7] Reginald Arthur *Rye: The libraries of London:* a guide for students. London: Published by the University of London 1908. 7. l.

[8] R. A. *Rye:* id. mű, 7. l.

[9] Eugène *Morel* írja: „A második császárság történetét jobban lehet megírni Londonban, mint Párisban. És én a Franciaországról szóló könyvekről beszélek s nem a francia nyelven irottakról, mert a franciául írt svájci, belga és kanadai-francia munkák Londonban vannak és nem itt (t. i. Párisban)." (*Bibliothèques.* Vol. 1. Paris 1908. 271. l.)

A washingtoni Library of Congress 1907-ben egy 80,000 kötetet számláló orosz és szibériai bibliográfiai, történelmi és irodalmi magánkönyvtárt vásárolt. „A gyűjtemény" — írják az 1907-es *Report*-ban — „oly nagy és teljes, hogy a maga nemében nincs párja Oroszországon kívül." Valószínűen Oroszországban is aligha, és ha van is: az amerikai rendszertől messze visszamaradt könyvtárigazgatásuk és nehézkes hozzáférhetőségük miatt az effektivitása mindenesetre lényegesen kisebb.

[10] Hogyan vélekedik egy angol könyvtáros az európai kontinens könyvtárairól, arra szolgáljon egy idézet. „Európa kontinensén" — írja J. D. *Brown* — „a könyvtár adminisztrációjának bürokratikus rendszere összeegyeztethetetlen a szabadság gondolatával, mert sok helyütt nem is az a kérdés, hogyan lehet hozzáférni az állványokhoz, hanem hogy mikép nyerhető engedelem a könyvtár épületébe való bejutáshoz. A hivatalos copf, az idegenkedés a közönségtől, az elzárkózás a terhükre eső olvasók elől, ezek a jellemző vonásai a kontinentális könyvtárigazgatásnak, noha némelyik mentes e hibáktól... Németország és Oroszország remegnek a szocializmustól való félelmükben és teljesen uralkodik a bürokratikus szellem, mely alávetettséget kíván meg a közönségtől, noha már mutatkoznak egy jobb szellem ébredésének jelei Németországban és Ausztriában. A köztársasági Franciaországban — a Szabadság, Egyenlőség és Testvériség melegágyában — valósággal kidolgozott óvintézkedéseket tesznek, hogy megakadályozzák, hogy a közönség túlságos közelségbe jusson a könyvekhez... A kontinens valamennyi könyvtára kevés ki-

vétellel muzeális könyvtár és a jelszavuk: gyűjteni, gyűjteni, gyűjteni. Hogy a közönségnek hozzáférhető könyvekben ismereteket halmozzanak fel — ez az eszme az utolsó, amire az európai könyvtárak bürokratikus vezetői gondolnak és amit megengedhetőnek vélnek". *Brown: Manual of library economy.* London 1903. 453—4. l.

[11] A bécsi könyvtáregyesületek közt a legelső helyet a *Verein Zentralbibliothek* foglalja el. Ennek a könyvtárnak működése oly fényes példáját szolgáltatja annak, hogy mit érhet el az egyéni kezdeményezés és munka, hogy fejlődésének néhány jellegzetes adatát itt is közöljük.

A *Zentralbibliothek* megalapítója és máig is lelke Eduard Reyer, a geológiának tanára a bécsi egyetemen, ki a 90-es években 100,000 K-t gyűjtött össze a könyvtár céljaira. 1898-ban nyilt meg a belvárosi *Zentralbibliothek* öt kerületi fiókkal. Kooperációt létesített a *Wiener Volksbildungsverein* hat könyvtárával, az *Alsó-ausztriai ipar és kereskedelmi kamarával* és a *Juridisch-Politischer Lesevereinnel,* melyek 180,000 kötetnyi állománya szolgált alapul az új könyvtárnak. Röviddel megalakulása után máris 1 ½ millió könyvet kölcsönzött ki.

Az új könyvtár fejlődése rohamos volt; 1908-ban már 37 fiók kapcsolódott a központhoz, és az összes népkönyvtárak 3,390,000 kötetet kölcsönöztek ki. (A jelentés 5,089,221 kötetet mutat ki, de e számot egy harmaddal redukálni kellett, mert a könyvtár, hogy az elhasználást csökkentse, a köteteket vékonyabb kötetekbe kötteti; s így két bibliográfiai kötetre átlag három kötött könyv esik.) E forgalom 60%-a esik a Zentralbibliothekra, 32%-a a Volksbildungsvereinre, 8%-a a Lesehallera. A központnak és fiókjainak könyvállománya 1908-ban 358,000 kötetre emelkedett, (1898-ban 60,000 kötet). Az évi kiadása most körülbelül 170,000 K, bevétele pedig mintegy 200,000 K. A bevételi forrásai részben szubvenciók (a város 3,000 K-val, a közoktatásügyi miniszter 700 K-val, a kereskedelmi kamara 400 K-val, az alsó-ausztriai helytartó tanács 50 K-val járulnak hozzá), a Volksbildungsverein járulékai, de főjövedelmi forrása a tagok díjai, amik 1908-ban 173,073 K-ra rúgtak. Az egyesület rendes tagjai évi 2 K-t, vagy egyszersmindenkorra 100 K-t fizetnek; a kikölcsönzők pedig kölcsönzési díjat fizetnek a használt könyvek után. E díjak nagysága a kerület lakósainak vagyoni állapota és irodalmi fajok szerint van megállapítva. Így a szépirodalmi szakért a kerületekben 10—

15 ft, a központi ifjúsági, tudományos idegen nyelvű stb. irodalomért 50 ft, hangjegyekért 1 K-t szednek havonként stb. Ezen felül minden kikölcsönzött kötet után 2—4 f írásdíjat is fizetnek. V. ö. *Ujfalusi (Wildner)* Ödön: *A bécsi Zentralbibliothek.* Népmivelés, 5. évf. 1910. 1. k. 423—7. l.

[12] Nyilvános városi könyvtár alapítását már többször megkísérelték. Az első könyvtár alapját Frank Ignác egyetemi tanár könyvtára képezte, melyet 1850-ben ajándékozott Pest városának. 1872-ben tervbe vették, hogy e „polgári könyvtár" számára díszes épületet emelnek és könyvtárosi állást szerveznek. E tervek azonban meghiusultak, mert a Frank-gyűjtemény jelentékenyebb részét az Egyetemi könyvtárnak ajándékozták, csekély töredéke pedig 1875-ben a Statisztikai hivatal könyvtárába olvadt. A statisztikai hivatal 1872. évi szervezésétől kezdve bírt szakkönyvtárral s itt gyűjtötték a főváros címére érkezett összes könyveket. Az 1892. évi költségvetés tárgyalása alkalmával *Rácz Károly* egy városigazgatási könyvtár felállítását javasolta a pénzügyi bizottmányban, költségkímélés szempontjából azonban úgy határoztak, hogy az eszme a statisztikai hivatallal kapcsolatosan valósíttassék meg. 1893-ban dr. *Toldy László* főlevéltárnok kísérelte meg a városi könyvtárnak felállítását a levéltárral kapcsolatosan s 1895-től kezdve a költségvetés külön tételben gondoskodott a könyvtárról. Az 1896-ban elkészült szervezési javaslat szerint az új könyvtár budapesti vonatkozású munkákat s városigazgatási könyveket gyűjtött volna, tényleg azonban mindent felölelt s 1899-ben 16.000 kötetet számlált, amely könyvállomány 1900 végén bocsáttatott a nagyközönség rendelkezésére. 1899-ben a közgyűlés a könyvtár- és múzeumügyet összekapcsolta s az 1900-ban készült újabb szervezési javaslat általános jellegű könyvtárt tervezett, amely a főváros összes szakkönyvtárait beolvasztotta volna. A tervezetet a statisztikai hivatal igazgatója, *Kőrösy József* ellenezte s azt javasolta, hogy a statisztikai hivatal könyvtára nyilvános közkönyvtárrá alakíttassék s a főlevéltárnok vezetése alatt álló könyvtár anyagának megfelelő része beleolvasztassék olyformán, hogy az új könyvtár csupán városigazgatási és budapesti vonatkozású munkákat gyűjtsön. 1903 január 21-én a közgyűlés a statisztikai hivatali igazgató javaslata értelmében döntött, a könyvtárt a nevezett igazgató alá rendelte s ez idő óta a *Fővárosi Könyvtár* a statisztikai hivatal mellett fennálló városigazgatási szakkönyvtár, amely azonban a szük-

séghez mérten egyéb, főleg pedig szociálpolitikai munkákat is gyűjt. Legújabban mozgalom indult meg, hogy a városigazgatási könyvtár általános könyvtárrá fejlesztessék, amely óhajnak *Ballagi Aladár* és *Lengyel Endre* biz. tagok a közgyűlés előtt adtak kifejezést, a Múzeumok és Könyvtárak orsz. tanácsa pedig emlékiratot terjesztett e tárgyban a fővárosi tanács elé. Ez óhajokat méltányolta a könyvtári bizottság s jelen emlékirat szerzőjét bízta meg az előkészítő munkálatok végzésével.

[13] Találóan jellemzi J. D. *Brown* a *book-hunterek* káros és torzító hatását, kik sportszerű szenvedélyeikkel arra szorítják a könyvtárakat, hogy az irodalmi szempontokat félretéve elsősorban a ritkaságokra legyenek tekintettel. „Valamennyi könyvtárosnak örökös harca van velük... A 15-ik és 16-ik század irodalma oly figyelemben részesült, ami semmiképen sincs arányban értékével, mit az emberiség irodalmában kiérdemelt. A nagy íróknak legnagyobb része, kiket a nép olvas s akiknek szavai a nemzetnek generációit befolyásolták, a klasszikusoktól eltekintve, a 16., 17., 18. és 19. század terméke. Valójában a mai nemzedékre nézve jelentőséggel bíró tudományos, művészeti és technikai irodalom a 19. századból, annak is különösen második feléből való. És mégis a bibliografusok nem sokat törődtek a maguk idejebeli irodalom feljegyzésével és katalogizálásával. Valami megmagyarázhatatlan előszeretettel pazarolják erőiket a halott multra... A régi iránt való természetellenes hódolat okozta, hogy az Egyesült királyság nemzeti biblográfiája annyira tökéletlen." *A manual of practical bibliography.* London, 1906. 11. és köv. l.

Szellemesen gúnyolja a könyvgyűjtés e fonákságait Eugène *Morel:* „Ne állítsa senki azt a hamisságot, hogy a régi könyvek kedveléséből ered a könyvek kultusza... A könyv nem olyan mint a bor, amely nyer régiségével. Hanem olyan mint a ruha, mely változó a divattal és elhasználódik, él és meghal; hasznos, s ha ronggyá hordtuk, piszkos és elviselt, sajnálkozva válunk meg tőle; de ha hibás vagy luxusos s gondosan őrizzük, el nem hagyja a szekrényt, csak különös alkalmakkor, s meghaladott divatja nevetségessé teszi azt, aki fölveszi. Az új könyveket hordozzátok! És használjátok a könyveket!

Ez nem gátolja, hogy elmenjünk az Invalidusokhoz vagy a *Bibliothèque Nationale*-ba és megnézzük az üveg alá tett régi ruhákat és öreg könyveket. Én is kegyelettel őrzöm ős-

apám egy mellényét. Rózsákkal van hímezve és jól konzervált. De az nem az a mellény, amit rendesen viselni szoktam." (Id. m. 9. l.)

[14] A Szakszervezeti Tanács 1909. évi jelentése szerint a budapesti szakegyletek összesen 92,592·98 K-t fordítottak tagjaik oktatására, fejenként körülbelül 1 K-t. E címben benne foglaltatnak a könyvtári kiadások is. Az egyes szervezetek közül legtöbbet áldoztak e célra a famunkások: 25,986·20 K-t, a cipészek 11,251·31 K-t; legkevesebbet a keztyűsök, 14·40 K-t, a háztartási munkásnők 25 K-t, stb.

[15] V. ö. *Schäffle: Die Überholung der öffentlichen Ortsarmenpflege durch die Entwickelung der modernen Gesellschaft. Zeitschr. f. d. ges. Staatswiss.* Jg. 58. 1901. 409—517.

[16] *Gulyás* Pál: id. m. 25. l. Ezzel az elvi nyilatkozattal nem egyezik teljesen az Orsz. Tanácsnak *A népkönyvtári címjegyzék irányelvei* (Bpest 1908.) c. kiadványában elfoglalt álláspontja. Ottan, az ismeretterjesztő csoportra felállított főszempontok közt még azt olvassuk: „Noha az erkölcsnemesítő és hazafias olvasmányok egybeállítása a főcélja..." De már itt is így folytatja: „...Mégis a könyvjegyzék csak nagy válogatással veszi be az ú. n. célzatos vagy túlzó hazafisággal kérkedő műveket; mert a jó könyv úgyis mindig erkölcsösen hat, a jó magyar könyv úgyis hazafias; a különösen jellegzetes épületes olvasmányok, tapasztalat szerint nem vonzanak." Ez már nagy haladás az egy évvel azelőtt, az 1907-iki pécsi szabad tanítási kongresszuson elfoglalt állásponttal szemben, aminthogy az 1909-iki kézikönyv ismét nagy előrelépést jelent az 1908-iki irányelvekkel szemben. Ettől már csak egy lépés az egyedül helyes állásponthoz, amelyet a hazafiságra vonatkozólag igen pregnánsan J. D. *Brown*, London egyik népkönyvtárának a vezetője, fejtett ki: „A hazafiság az irodalomban és a könyvtárkezelésben igen szép dolog lehet, de nyilvános könyvtárban igen szomorú eredményekre kell, hogy vezessen." (id. m. 210. l.) Az „erkölcsösségre" nézve pedig igen követésreméltó a glasgowi Mitchell Library irányelve, amelyről azt olvassuk: A könyvtár „alapítólevele azt rendelte, hogy minden tárgyról szóló könyveket gyűjtsön a könyvtár, csak erkölcstelenekről nem, de hogy semmi olyan könyvet nem kell erkölcstelennek tekinteni, amely egyszerűen ellenkezik m a i politikai vagy vallási nézetekkel." *Descriptive handbook of the Glasgow Corporation public libraries.* Glasgow 1907. 15. l.

[17] De — jegyzi meg helyesen W. *Hofmann*, akit ebben a részben egyáltalán szorosan követtünk — ezek az értelmi rétegződések nem esnek össze a népesség társadalmi rétegeivel. *Die Organisation der freien öffentlichen Bibliothek Dresden-Plauen.* 6—7. l. (Sonderabdruck aus: *Concordia*, Zeitschrift der Zentralstelle für Volkswohlfahrt. Jg. 16, No. 15, vom 1 August 1909.)

[18] *Descriptive handbook of the Glasgow Corporation public libraries.* Glasgow 1907. 16—17. l.

[19] V. ö. *Greve:* id. mű, 64—72. §.

[20] E. *Reyer: Fortschritte der volkstümlichen Bibliotheken.* Leipzig 1903. 90. l.

Bibliográfia

Az alább fölsorolt szerzők közül különösen sok ösztönzést és irányítást köszönhetek Ed. Reyer, H. E. Greve, de elsősorban Walter Hofmann munkáinak. Föltünhet ugyan valakinek, hogy amikor angol-amerikai könyvtárelveket propagálunk, nem angolszász szerzőkre hivatkozunk legelsőbb, hanem németekre. Pedig a dolog egyszerű. Az angol és amerikai könyvtárügyi írók maguktól értetődőknek tekintenek és mint rég megoldottakat sokszor ezért nem is tárgyalnak kérdéseket és problémákat, amelyek a kontinentális írók számára, elmaradt könyvtári viszonyaink közt, bizony még igen aktuálisak s a könyvtárügyi viták homlokterében állanak. Ezért kellett és lehetett magunkat gyakrabban az ő vezetésükre bíznunk, ha ugyan egyébként teljesen azon voltunk, hogy ezen vezetés az angol-amerikai ideál irányába haladjon.

Bostwick, Arth. E.: The american public library. New York 1910.

Brown, James Duff: Manual of library economy. London 1903.

Ferenczi Zoltán: A könyvtárak mint a nemzeti művelődés eszközei. Bp. 1909. (Kl. a Múzeumi és Könyvtári Értesítőből.)

Fritz, G.: Erfolge u. Ziele der deutschen Bücherhallenbewegung. 2. Aufl. Jena 1908. (Vortr. u. Aufsätze aus d. Comenius-Gesellschaft.)

Greve, H. E.: Das Problem der Bücher- und Lesehallen. Übers. v. A. J. Jungmann. Lepzig 1908.

Gulyás Pál: A népkönyvtárak szervezése, fenntartása és kezelése. Bp. 1909. (Múzeumi és könyvtári kézikönyvek. 4.)

Hennig, Gust.: Zehn Jahre Bibliothekarbeit. Geschichte einer Arbeiterbibliothek. Leipzig 1908.

Hofmann, Walter: Denkschrift betr. die Neugestaltung der Dresdner städtischen Volksbibliotheken. Dresden 1908.

Hofmann, Walter: Die Organisation der freien öff. Bibliothek Dresden-Plauen. Berlin 1909. (S. A. aus „Concordia".)

Jaeschke, Emil: Volksbibliotheken (Bücher- und Lesehallen), ihre Einrichtung und Verwaltung. Leipzig 1907. (Samml. Göschen.)

Meyer, A. B.: Amerikanische Bibliotheken und ihre Bestrebungen. Berlin 1906.

Morel, Eugène: Bibliothèques. 1—2. Paris 1908.

Reyer, Ed.: Entwicklung und Organisation der Volksbibliotheken. Lepzig 1893.

Reyer, Ed.: Fortschritte der volkstümlichen Bibliotheken. Leipzig 1903.

Reyer, Ed.: Kritische Studien zum volkstümlichen Bibliothekswesen der Gegenwart. Leipzig 1905.

Statisztikai adatainkat főként az egyes országok és városok statisztikai évkönyveiből, zárszámadásaiból, könyvtári jelentéseiből és leírásaiból, a *Minerva* és a *Magyar Minerva* utolsó évfolyamaiból stb. vettük.

A táblázatok összeállításában dr. Basch Imre és Kőhalmi Béla könyvtári hivatalnokok voltak segítségemre.

TARTALOM

I.

Angolszász és európai közvélemény. — A könyvtár az ipari társadalom szükséglete. — A könyvtár a közoktatásügy része 207

II.

Budapest könyvtárügye. — Budapest tudományos könyvszükséglete és tudományos könyvtárai. — 211

A laikus közönség könyvszükséglete és a budapesti „népkönyvtárak". — A szakegyleti könyvtárak. — A magántevékenység nem produkálhat kielégítő eredményeket. — A könyvtárügy a községi politika tárgya 211

III.

A községi nyilvános könyvtár föladata. — Az olvasók köre. — A könyvanyag 225

IV.

A községi könyvtárak költségei. — Specializálás és munkamegosztás, mint a költségek leszállításának egyik eszköze. — Kooperáció más könyvtárakkal. — Kooperáció a határos községekkel. — A meglévő népkönyvtárak beolvasztása. — A községi iskolai könyvtárak beolvasztása. — A fővárosi hivatalok és intézetek szakkönyvtárai. — A megtakarítások összege 233

V.

A könyvtári kölcsöndíj 247

VI.

Az új könyvtár és a Népháza 250
Konkluzió 253
Jegyzetek 256
Bibliográfia 263

A Fővárosi Nyilvános Könyvtár Közleményei. 6. szám. Budapest, 1910. 61 p.
[Megjelent különlenyomatban is a Városi Szemle 6. sz.-ként. Budapest, 1910. p. 446—490.]

KÖZSÉGI NYILVÁNOS KÖNYVTÁR LÉTESÍTÉSE ÜGYÉBEN A KÖZPONTI VÁROSHÁZÁN, DR. BÁRCZY ISTVÁN POLGÁRMESTER ELNÖKLETE ALATT 1910 JÚNIUS 20-ÁN TARTOTT SZAKÉRTEKEZLET JEGYZŐKÖNYVÉNEK SZABÓ ERVINNEL KAPCSOLATOS RÉSZEI

[Felszólalás a Fővárosi Könyvtár ügyében.]

Elnök: Dr. Bárczy István polgármester.
Az előadói asztalnál: Szabó Ervin dr. főkönyvtáros; Wildner Ödön dr. tanácsjegyző.

A szakértekezlet elé terjesztett kérdések.

1. A budapesti népesség olvasó-szükségletét kielégíthetik-e Budapest könyvtárai? Milyen tapasztalatok állnak rendelkezésre a tudományos, a nép-, az ifjúsági s a többi könyvtárakra vonatkozólag? Az olvasószükséglet kielégítése szempontjából mik Budapest könyvtárügyének főbb hiányai?

2. Szükséges-e, hogy ezen hiányok pótlására a főváros nyilvános könyvtárt létesítsen?

3. Helyes-e, hogy az új nyilvános könyvtár nem a régi módi népkönyvtárak mintájára szerveztessék, vagyis

csupán az u. n. alsóbb néposztályok számára, hanem valóságos művelődési könyvtár legyen, amely a lakósság összes gazdasági és müveltségi rétegeit egyformán szolgálja, épúgy, mint az angol-amerikai és a modern német községi nyilvános könyvtárak?

4. Az erők megosztása szempontjából helyes-e, hogy az új nyilvános könyvtár, amely egyuttal a kerületi fiókkönyvtárak központja volna, tudományos részében ne általános könyvtár legyen, hanem egyes tudományszakokra speciálizálja magát? Nem lehetne-e ugyanezen speciálizálást (munkamegosztást) a többi tudományos könyvtárakra nézve is kezdeményezni?

5. Kivánatos-e és milyen formák között lehetséges a meglévő népkönyvtáraknak és a különböző népmüvelő intézmények könyvtárainak az új nyilvános könyvtárral egyesítése? Esetleg úgy, hogy a nagyobb népmüvelő intézmények, ha lehetséges, egy-egy kerületi fiókkönyvtár vezetésében is részt vennének?

6. Kívánatos és lehetséges-e, hogy a községi iskolák könyvtárai az új könyvtárba beolvasztassanak?

7. Lehetséges-e, hogy egyéb fővárosi intézetek és hivatalok könyvtárai az új könyvtárral egészben vagy részben egyesíttessenek? Amennyiben egyes hivatali könyvtárak önállóan megmaradnának: milyen viszony legyen ezek és a központi könyvtár közt?

8. Kívánatos és lehetséges-e az új könyvtár kooperációja tudományos társulatok és intézetek könyvtáraival? Melyekkel?

9. Kívánatos-e a szabad tanítás ügyét a könyvtár sajátképeni funkcióival oly módon kapcsolatba hozni, hogy az új könyvtár és a tervezett Népháza közös épületben helyeztessék el és szerves összeműködést fejtsen ki?

10. Helyes-e a könyvtár költségeinek részben való fedezésére kölcsöndíjat szedni?

11. Lehetséges-e mindazon testületek köréből, amelyek a különböző összeműködésekben részt vennének, egy budapesti könyvtáregyesületet szervezni, amely az új nyilvános könyvtár vezetésében mint konzultáló testület részt venne és könyvtári célokra a társadalom áldozatkészségét is ébren tartaná és igénybe venné? Vagy talán a budapesti könyvtárak szövetségét, amely állandó összeműködést és munkamegosztást létesítene Budapest tudományos könyvtárai közt?

12. Az olvasók és különösen az ifjúság önkormányzati szervei miként vehetnének részt a könyvtár működésében?...

Dr. SZABÓ ERVIN előadó: Azt hiszi, hibát követett el akkor, amikor a kérdéseket olyan nagy részletességgel formulázta meg. Mert tulajdonképen a tizenkét kérdés négy tárgy körül koncentrálódik és talán ezek körül lehet a vitát folytatni.

A négy kérdés a következő:

Először, hogy Budapest könyvtárai kielégítik-e a szükségletet? Erről hallottunk sok véleményt, és lehet mondani, hogy egybehangzóan azt vallják: nem elégítik ki.

Másodszor, hogy ilyen körülmények között milyen új könyvtárra van szükség? Erre nézve legyen szabad emlékezetbe hozni, hogy az általános tudományos könyvtárak ideje már a külföldön is elmúlt. Egyik sem képes a tudományok fejlődésével lépést tartani. Ennélfogva Budapesten sem gondolhatnak másra, mint arra, hogy az új könyvtár ne csak népkönyvtár legyen, hanem tudományos is, de ez speciális legyen bizonyos tekintetben. Hogy azonban az olvasók általános könyvszükségletének az ilyen könyvtár is minél nagyobb mértékben

felelhessen meg, kiegészítheti működését a könyvtárak kooperációjával. Ehhez természetesen szükséges, hogy a budapesti könyvtárakban legyen annyi önuralom, annyi önfegyelmezés, hogy ne akarjanak általános tudományos könyvtárak lenni, minden tudományágban egyformán kielégíteni a kutatást, hanem amellett, hogy az általános tudományos jelleget megóvják, igyekezzenek speciálizálódni. Ily módon a főváros és az állam egyesített erejével igenis eljutunk oda, hogy a könyvtárak kielégítik a szükségletet.

A harmadik kérdés, hogy lehet-e ilyen tudományos munkamegosztást és kooperációt a budapesti könyvtárak között létrehozni? A negyedik lenne a kölcsöndíj szedése. Mindkettő igen fontos elvi kérdés.

Vagyis, ha az első kérdést már letárgyaltnak tekintik azzal, hogy a budapesti könyvtárak az olvasók szükségletét ma nem elégítik ki, marad még három kérdés: Milyen legyen az új könyvtár? Lehetséges-e kooperáció és munkamegosztás? Legyen-e kölcsöndíj?

A második kérdés további részletében úgy tagolódik: tudományos vagy népkönyvtár? Általános vagy speciális könyvtár? Ha speciális, milyen tudományokra nézve legyen speciális? Ez esetben lehet-e kooperáció a többi könyvtárakkal? S biztosítható-e ily módon úgy a tudósok, mint a nép olvasószükségletének kielégítése?

Elnök kijelenti, hogy a most formulázott négy kérdést egyszerre fogják tárgyalni...

Dr. BÁRCZY István elnök: Az eddigi összes felszólalásokból kitűnik, hogy nyilvános könyvtár felállítását általában mindenki szükségesnek tartja. A többi kérdéseket legjobb lesz együtt tárgyalni. A főtéma az: Milyen legyen az új könyvtár? És amennyiben vonatkozásai vannak meglevő könyvtárakkal,. milyen legyen az összeköttetés s ha ez szükséges, milyen módon oldassék meg?

A legjobb volna, ha a főkönyvtáros úr maga mondaná el, milyennek képzeli ő ezt a fővárosi könyvtárat hogy azután kritikailag hozzá lehessen szólni.

Dr. SZABÓ Ervin előadó: Fél, hogy nem tud rögtönözve olyan képet nyújtani a tervezett könyvtárról amely azt mindenki előtt világossá tenné. Az ő gondolata az volt és abból az alapfölfogásból is indult ki, hogy nemcsak Angliában és Amerikában, ahol a public library intézményével legelőször kísérleteztek és a legnagyobb tökéletességet érték el, hanem Németországban is, ahol hasznosították már az angol és amerikai könyvtárak történetének tanulságait, arra a meggyőződésre jutottak, hogy nem lehet olyan könyvtárt létesíteni kellőkép föntartani és kedveltté tenni, amely csak egy osztály és nevezetesen, mikor népkönyvtárról van szó az ú. n. alsó néposztály sokak által még lebecsült gyönyörködtetését kívánja szolgálni. A tapasztalat azt mutatja, hogy a munkásosztály könyvszükséglete semmivel sem alacsonyabb rendű, mint a művelt osztályoké. Ezt a szükségletet nem lehet másképpen kielégíteni, mint olyan könyvtárral s olyan könyvanyaggal, amely a népesség összes osztályainak szükségletére van alapítva. Ha a könyvtár csak tudományos, akkor nem mennek bele maguk a művelt emberek sem. Meg kell nézni a budapesti tudományos könyvtárakat. Ezek csakugyan a tanulók és kutatók számára valók. Hány orvos, hány mérnök fordul meg ezekben? Az Emlékiratban említette a liverpooli népkönyvtárat. A budapesti egyetemi könyvtárban 1906-ban 3039 kölcsönjegyet adtak ki. E látogatók közt szellemi munkából élő volt 160—170. A liverpooli népkönyvtárban volt néhány ezer. Százalékban ez kitesz nálunk 6-ot, amott 11-et. Ez azt mutatja, hogy a tudományos könyvtárak teljesen képtelenek a nem csupán kutató művelt közönség könyvszükségletének kielégíté-

sére. Megfordítva éppen úgy áll a dolog. Azok a népkönyvtárak, amelyek nincsenek úgy elhelyezve, hogy magukhoz csábítsák a népet, amelyek nincsenek fölszerelve a tudományos irodalommal, azok a munkásságot és a kézi munkából álló népességet sem tudják lekötni. Kialakult ezért külföldön mindenütt és különösen Németországban — ezt hangsúlyozza, mert éppen a németeknél volt a legerősebb a konzervatív tudományos könyvtártradíció — az az irányzat, hogy egyre-másra olyan népkönyvtárakat állítanak fel, amelyek egyformán szólnak a népesség összes osztályaihoz. Ha akarjuk, ezeket nevezhetnők el közművelődési könyvtáraknak, ellentétben a népkönyvtárakkal, amelyek még csak népművelési funkciókat sem voltak képesek teljesíteni. Itt csak egyet tarthatunk szemelőtt, azt t. i. hogy a népesség összes rétegeit, amelyek az ilyen könyvtárnál számba jönnek, tehát a szellemi munkásokat ép úgy, mint a kézi munkásokat, csak tudományos, de nem a szó régi értelmében való tudományos könyvtárral elégíthetjük ki. E könyvtáraknak azon részeiben, amelyek legkönnyebben megközelíthetők, például a fiókokban, az irodalomnak minden ágát képviselve látjuk, a szépirodalmat épúgy, mint a tudomány összes ágait. Lehetséges azt kívánni, hogy központi könyvtár is álljon fönn, amelyben mindazok, akik a fiókkönyvtárban nem elégíthetik ki szükségleteiket, egyéb tudományos könyveket föltaláljanak. De ez a központi könyvtár aztán nem lehet általános, hanem speciálizálódnia kell bizonyos tudományágakra. Ez nemcsak kívánatos, hanem szükséges is, mert nemcsak Magyarországon, hanem külföldön is lehetetlen általános tudományos könyvtárt nívón tartani. Kiszámítja, hogy a német egyetemi könyvtáraknak mekkora dotációra van szükségük, hogy a német tudományos könyvtermelést állandóan nyomon kísérhessék. 1908-ban a német

könyvprodukció, amelyre a tudományos könyvtáraknak szükségük van, 70.000 korona értékű. Már pedig a könyvtárak nincsenek olyan anyagi helyzetben, hogy ezzel a fejlődéssel lépést tarthassanak. Ennélfogva mindenütt az a gyakorlat, hogy legyen minden országban egy könyvtár — de ne több — amely lépést igyekezzék tartani az általános fejlődéssel, a többi könyvtár pedig speciálizálódjék. És még ezek az egyetlen, ú. n. nemzeti könyvtárak sem érik el céljukat.

Ezek a tapasztalatok arra indítanak, hogy bizonyos korlátozást tervezzünk valamely irányban. Szily Kálmán nem tartja elfogadhatónak a könyvtárnak államtudományi irányban való fejlesztését. Ennek azonban nálunk megvan a magyarázata: az, hogy van már egy ilyen könyvtár: a Fővárosi Könyvtár, amely két-három év múlva körülbelül százezer kötettel bír, tehát nagyobb ilynemű anyaggal rendelkezik, mint bármelyik budapesti könyvtár.

Egy másik ok erre az az általános gyakorlat, hogy a modern *public library*-ban az irodalomnak az az ága van legerősebben képviselve, amely felé a kereslet mindjobban irányul. Általános tapasztalat, hogy a *public library*-ban a kereslet mindig erősebben irányul az ú. n. társadalmi tudományok felé, természetesen nem értve nagyon szorosan ennek körét, hanem belefoglalva mindent, ami az ember társaséletét, a társadalmi élet törvényszerűségeit bármily vonatkozásban érinti. Ebbe tehát a történelem, vagy a pedagógia mindenesetre ép úgy bele fog vágni, mint az, amit ma a társadalmi tudományok exponensének tekintenek: az összefoglaló általános szociológia. Ha sikerül ezt a könyvtárt olyan formán megcsinálni, hogy a fiókok általános jellegét megóvjuk, vagyis ott mindenki azt, amire szüksége van nem tudo-

mányos kutatás céljából, megtalálja, ha a központban viszont épen a tudományos irodalomnak az a része, amely a budapesti régebbi tudományos könyvtárakban gyengén van képviselve és amely iránt a központban akó ú. n. művelt és a perifériákon levő olvasóközönség egyaránt érdeklődik, elhelyezést nyer s ezzel kapcsolatban lehetséges volna, hogy a többi tudományos könyvtárak is bizonyos munkamegosztásba beleegyezzenek, akkor ugyan valószínű, hogy a könyvtárak nem léphetnek majd fel azokkal a nagy igényekkel, hogy ők olyanok, mint a British Museum, de viszont valószínű az is, hogy a budapesti olvasóközönség igényeit sokkal jobban ki fogják elégíteni.

A legfontosabb kérdés tehát az, milyen legyen a könyvtár: általános-e vagy speciális? Mert nem arról van szó, hogy a főváros valamely hiúságnak, valamely személyes ambíciónak kielégítését célozza, hanem arról, hogy Budapest hatósága utakat és módokat keressen és találjon arra, hogy Budapest minden rendű és rangú népének olvasószükségletét a lehető legjobban kielégítse. Ezért gondoltak mindjárt erre az első pillantásra nem is a főváros vezetőségének hatáskörébe vágó kérdésre, t. i. a könyvtárak kooperációjára és a munkamegosztásra.

Arra kéri a felszólalókat, hogy felszólalásaikat lehetőleg abban az irányban élezzék ki, hogy egy modern közkönyvtár nem lehet sem régimódi népkönyvtár, sem régi értelemben vett tudományos könyvtár, hanem egyesítenie kell mindkét könyvtárnak mindazon kellékeit, amelyeket az olvasóközönség mai igényei megkövetelnek. Nem kell, hogy meg legyen benne minden doktori értekezés, de azért a maga szakjában minél teljesebbnek kell lennie. Végül arról kellene kivált tanácskozni, hogyan lenne lehetséges ezt a speciálizálást Budapest né-

pessége számára gyümölcsözőbbé tenni azáltal, hogy a többi könyvtárak is, okos önkorlátozás által, a maguk területén gazdaságosabban szolgálhassák ki az igényeket.

(A Fővárosi Könyvtár Közleményei. Bp 1910. No. 7. Föv. Kvt. kiadása. p. 1, 5—6 16—17, 19—21.)

AZ ÚJ FŐVÁROSI KÖZKÖNYVTÁR DOLGÁBAN

Dr. Szabó Ervintől.

A Magyar Könyvszemle 3. füzetében Dr. Gulyás Pál foglalkozik a budapesti községi nyilvános könyvtár létesítése dolgában a fővárosi könyvtári bizottság megbízásából írt Emlékiratommal. Kevés jót hagy rajta; vagy pontosabban: ha lát is talán jót benne, arról nem igen szól, ellenben száz apró-cseprő kifogást el nem hallgat. Ki kell jelentenem, hogy valamennyire nem felelhetek. Bírálóm nyilván máskép csinált volna laikusokhoz szóló s csupán az általános elvi programmot kitűzni hivatott emlékiratot. Nincs az az apró részletkérdés, a melyet ő gondosan ki nem czirkalmazott volna — akkor, a mikor még az sem biztos, hogy meglesz-e egyáltalán az a nagy intézmény, a melynek, ha az ember csak körvonalait tudja megközelítőleg úgy megrajzolni, a hogy azok munka közben, a tényleges kivitelben majd kialakulnak: nagy szerencséről beszélhet. S így én — szégyenkezve vallom meg — ma sem tudok pl. olyan kérdésekre megfelelni, „hogy a többi fiók hol nyerne elhelyezést" (213. l.) s csak azt remélem, hogy nem Aradon vagy Sajószentpéteren, de még csak nem is valamennyi egy kerületben, és olyan problémákkal sem merek foglalkozni, mint pl. vajjon „az olvasók a közkönyvtár által kiadott jegygyel maguk vegyék ki a szükséges köteteket

a kooperáló könyvtárakból s a lágymányosi lakosnak ma az Eszterházy-utczába kell mennie egy könyvért... holnap meg az Alkotmány-utczába... vagy pedig úgy, hogy az olvasó mindkét esetben a lakásához legközelebb eső városi fiókhoz fordul..." (206 l.), s megint csak azon reményemnek és általános várakozásomnak adok kifejezést, hogy az új könyvtár vezetősége a kooperácziókat azért fogja megkísérelni, hogy Budapest könyvkincseinek használatát lehetőleg megkönnyítse s nem azért, hogy megnehezítse; valószínű tehát — józan ésszel mást föltételezni nem lehet — hogy a kooperácziónak olyan módszereit fogja kezdeményezni, a melyek nem kényszerítik a lágymányosi lakost, hogy egy könyvért az Alkotmány-utczába menjen, mert hiszen ezt ma is megteheti, kooperáczió nélkül. Mondom, sok kákán talált csomót nem oldhatok föl s csak a lényeget, az elvi alapot és programmot kikezdő kifogásokra felelhetek.

1. *A budapesti könyvtárügy.* Hogy bizonyítsam új nagy könyvtár szükségességét, az Emlékirat 5—10. lapjain azt vizsgálom, hogy a főváros könyvkészletei és könyvtárai kielégíthetik-e a népesség olvasószükségletét. Ilyen esetben, a mikor arról van szó, hogy az ember oly testületet hasson meg, a mely könyvekre és könyvtárakra szabály szerint csak végső esetben szokott áldozni, még az sem volna nagy erkölcsi hiba, ha a vizsgáló „talán tulságosan pesszimista szemüvegen át" nézné a helyzetet — mint Gulyás Pál a 199. lapon szememre veti — és az ügy érdekében — (hogy minél több könyvtár szolgálja minél jobban a népesség kultúrszükségletét, azt hinném, mindnyájunk könyvtárosok egyforma érdeke) — inkább a többi könyvtárosok is talán elszenvedhetnék egy ideig az esetleg rájuk háramló ódiumot. Mégis, senki sem találhat Emlékiratomban egyetlen mondatot vagy kitételt, a mely személyeket tenne elma-

radottságunkért felelőssé. Sőt éppen mert közös ügyről van szó s mert ostoba politikus az, a ki, ha harczba készül, az esetleges hasznos szövetségeseket elriasztja magától; nagyon is türtőztettem magam Budapest könyvtárügyének kritikájában. Gulyás is kénytelen elismerni, hogy „lehetőleg mérsékelt hangon" írok. „De" — teszi hozzá — „mégis igen egyoldalú felfogással". (198. l.) Vajjon!?

Én legelsőbb Budapest tudományos könyvkészleteiről mondom, hogy „a szakemberek és kutatók régen tisztában vannak azzal, hogy... a legelemibb tudományos szükségletet sem elégítik ki". Gulyás ellenben úgy tartja, hogy „a legtöbb szak tudományos művelésére, ha nem is bőséges, de legalább is kielégítő könyvtári segédeszközök állnak rendelkezésre". Csak nem szabad oly szűkre fognunk a különösebb nehézségek nélkül hozzáférhető tudományos könyvtárak körét s be kell foglalni a Szabó által kihagyottakat is, az Iparművészeti Múzeum, a Műegyetem stb. a szemináriumok, laboratóriumok s egyéb tudományos intézetek könyvtárait stb. (199. l.)

Szükséglet és kielégítés igen relatív dolgok és az egyesnek műveltsége, tudományos dolgozásának módszere, czéljai stb. szerint igen különbözők. Egy iskolai tankönyv írója esetleg könnyen beérheti olyan irodalmi apparátussal, a mely az uttörő kutatónak egy foghegyre sem elég. Épen ezért én sem alapítottam ítéletemet egyéni szükségletre, hanem objektív alapot kerestem. Ezt nyilván nem találhattam másutt, mint a művelt Nyugattal való összehasonlításban. De nem mentem messze. Nem nagy súlyt helyeztem arra a tényre, hogy igen hozzáértő szakember, a londoni egyetem egy könyvtárosa, kevesli London 8 millió kötetét; csak Béccsel mértem össze tudományos könyvtárainkat.

És megállapíthattam, hogy kilencz legnagyobb és nagy könyvtárunknak együttvéve kisebb a dotácziója, mint a bécsi egyetemi könyvtárnak egymagának. Lehet-e ilyen körülmények közt a tudományokkal lépést tartani?! De ha Gulyás azt panaszolja, hogy a Műegyetemi stb. könyvtárt nem vettem számba: itt legfeljebb még azt is megállapíthatom, hogy valamennyi nagy könyvtárunknak — Iparművészetit, Műegyetemit, Földtanit, Orvosegyletit mind beleértve — dotácziója még mindig kisebb, mint a Hofbibliothek-é egymagáé. Ezúttal egészen mellékes, hogy miért van ez így. Tény, hogy így van, s szükségszerű tény ennek folytán, hogy komoly és európai színvonalon mozgó tudományos munkának irodalmi segédeszközei Budapesten csak igen hiányosan szerezhetők meg. *Mert még Bécsben sem szerezhetők meg!* Pedig laboratóriumi, szemináriumi stb. könyvtárak ott is vannak. És ezért nagy elégtételemre szolgált, hogy a községi könyvtár ügyében tartott szaktanácskozáson olyan könyvfogyasztók erősítették meg nézetemet, a kiknek kompetencziáját talán Gulyás kollegám is elismeri.[1]

Hasonlóan állunk a budapesti népkönyvtárak dolgában. Csakhogy míg a tudományos könyvtárak tekintetében Gulyás keveselte, a mit számba vettem: a népkönyvtáraknál sokalja. Nagyon érthető, miért teszi. Ha kevesebb népkönyvtárt mutat ki, akkor a forgalmi arányszámok — és itten azokról van szó — természetesen kedvezőbbek. Lássuk hát előbb ezeket a számításokat.

Én az Emlékiratban a budapesti népkönyvtárak állományát 1907-re vonatkozólag 55.000 kötetben mutattam ki, a Fővárosi Statisztikai Hivatalhoz beérkezett, de

[1] L. a Községi nyilvános könyvtár létesítése ügyében tartott szakértekezlet jegyzőkönyvében Alexander Bernát, Ballagi Aladár, Földes Béla stb. fölszólalásait.

még nem közölt eredeti jelentések alapján. Gulyás ezzel szemben a M. é. K. O. T. 1908. évi jelentése alapján (melynek összeállítását egy táblázatban én is adom) csak 36.500 kötetet tud kimutatni. „E számban — így folytatja — nem foglaltatik benn a III. ker. nép- és iskolakönyvtár s a X. ker. rákosi nép- és iskolakönyvtár állománya, mely dr. Szabó szerint 1907-ben 3500 kötetet tesz s nem foglaltatik benn a Budapesti Könyvtáregyesület központi könyvtára, mely 1908-ban 20.073 darabból állott". (200. l.)

Igazán nem kell sok leleményesség ahhoz, hogy ezek után bárki a két állományszám közti 20.000 kötetes különbözetre ráakadjon. Én 55.000 kötetről beszélek 1907-ben, Gulyás 36.500-ról 1908-ban, de nem számít be 3500 + 20.073 kötetet. A megfejtés igen egyszerű, logarithmus sem kell hozzá. 55.000 1907-ben majdnem = 36.500 + 3500 + 20.000-rel 1908-ban.

Igen ám, de ha valaki csak 36.500-ra és nem egyúttal a 20.000 kötetnyi tudományos anyagra vonatkoztatja a használat adatait, természetesen nem azt kapja eredményül, a mit én: kötetenként alig kétszeri forgalmat (pontosan 1.7-et), hanem Gulyás 3.7-ét, a mi nem is „szinte 50%-kal", hanem teljes 117%-kal kedvezőbb eredmény.

De kérdem én: miért ne vonhassuk be a Budapesti Könyvtáregyesület központi 20.000 kötetét? Mert az „inkább *reference library* jellegű"? Hát mikor mondott le „*A népkönyvtárak szervezése, fenntartása és kezelése*" c. mű VII. fejezetének szerzője arról, hogy a népkönyvtárak tudományos anyaggal is föl legyenek szerelve? Hogy a szóban forgó könyvtár tudományos anyagát oly gyéren használják, hogy az a nem-használat — nem pedig a nem-kölcsönzésre szánás — folytán igen *contre-coeur* „*reference library* jellegűvé" válik, legfeljebb az angol-

amerikai könyvtárak színvonalára „emeli" azt, a melyeknek a *reference library* tudvalevőleg mellőzhetlen kiegészítő részük, de nem jogczím arra, hogy számításainknál figyelmen kívül hagyjuk.

Ezzel egyúttal teljesen elesik Gulyás tiltakozása az ellen, hogy a könyvtáregyesületet a bécsi Zentralbibliothekkel hasonlítom össze. Ha két város népkönyvtári viszonyait kell összehasonlítanom, ha mindkettőben a népkönyvtárügy majdnem kizárólag az egyesületi tevékenység tárgya, ha mindkettőben különböző egyesületek osztoznak a munkában: vajjon mivel szemléltethetem a legélesebben, hogy a polgárok lelkesedése és ereje milyen eredményt produkált, mint azzal, ha mindkettőből azt a legnagyobb szervezkedést mérem össze, a melyben a legnagyobb erőkifejtés kristályosodik ki? Bécsben a Zentralbibliothek az, Budapesten a Könyvtáregyesület. Nem én tehetek róla — de legkevésbé a Könyvtáregyesület aktív tagjai tehetnek róla — hogy a bécsi polgárság ereje olyas valamit hozott létre, a mivel ha a budapesti polgárság erölködésének legkülönb gyümölcsét összemérjük, „a magyar intézetre valósággal megsemmisítő eredményekre" (201. l.) jutunk.

Hogy ennek folytán a két intézmény adatait csak egészükben lehet összehasonlítani s nem a Budapestre kedvezők kiválogatásával, hogy tehát Gulyás számításai teljesen helytelenek: azt hiszem, magától értetődik.

Ha a népkönyvtárakkal túlrosszul bántam, a szakegyleti könyvtárakkal szemben — úgy látja bírálóm — nagyon enyhe voltam. Azt mondtam volt, hogy „a szakegyletek könyvtáranyaga jobb, mint a népkönyvtáraké". Gulyás erre előveszi az aranyművesek könyvtárának katalógusát s miután annak valóban nagy fogyatékosságait kellően kiteregette, azt mondja: „Csodálom, hogy dr.

Szabó Ervin, a ki a szabadtanitás pécsi kongresszusán olyan elitélően nyilatkozott a M. é. K. O. T. könyvtárainak összeállításáról, az ilyen nívón mozgó szakszervezeti gyűjteményekkel annyira meg van elégedve". (203. l.)

Erre csak egy megjegyzésem van. Mit szólt volna dr. Gulyás Pál, ha én Pécsett, hogy a magyar népkönyvtárügyet jellemezzem, a nagybéliczi vagy a kistapolcsányi népkönyvtárt állítottam volna föl típusul és bírálatomat annak katalógusára alapítottam volna? Valószínűleg azt mondta volna, hogy ez fölötte tendenciózus, sőt rosszhiszemű eljárás, mert a legrosszabb könyvtárt a magyar könyvtárügy reprezentánsának tüntetem föl. Miért szabad hát a 280, nagyobbára német nyelvű tagot számláló kis szakegylettel példálózni? Miért nem veszi észre Gulyás Pál pl. a könyvnyomdász-szakegylet 1907-ben már 6440 kötetes könyvtárát, miért nem veszi észre, hogy ott Bársony 9, Bródy 37, Gárdonyi 27, Herczeg 21, Jókai 280, Mikszáth 66, Pekár 10 kötettel van képviselve, stb. stb.! Mutasson Gulyás Pál *egyetlen* népkönyvtárt, a mely állami és községi támogatás nélkül, sőt éppen folytonos üldözések közepette ilyen gyűjteményt hozott össze! Pedig majd ilyen szakegyleti könyvtár nem egy, de több van Budapesten.

2. *A községi könyvtár programmja.* Emlékiratomban azt ajánlottam, hogy „az erők czélszerü felhasználása és a helyi szükségletek" szempontjából az új községi könyvtár központja — a fiókok általános jellegének csorbítatlan megóvása mellett — csak a társadalmi tudományok és határtudományaik terén törekedjék oly teljességre, hogy a szakemberek és kutatók igényeit is kielégíthesse. Gulyás Pál úgy találja, hogy ez „nem épen nagyszabású" megoldás s jobb szeretné, ha a Fővárosi Könyvtár mai jellegét továbbra is megőrizve, mint a főváros tudományos könyvtára a tervezett új közkönyvtártól he-

lyiség és javadalom tekintetében is elkülönítve tartatnék fenn.

Gulyás nem fejti ki, hogy ennek mi előnye volna s így az ő megoldásának csak negatív motívumaival foglalkozhatom, azokkal, a melyekből ő az én javaslatomat bírálja. És én valóban zavarban vagyok e ponton. Zavarban vagyok, mert ki kell mondanom, hogy Gulyás Pál meghamisítja az én okfejtésemet.

Hát én „csak azért" (205. l.) ajánlom a társadalomtudományokra való korlátozást, mivel a fővárosnak már most is van nagy államtudományi könyvtára? Nem fejtegetem-e két oldalon át, hogy a község áldozatkészsége és képessége előreláthatólag nem lesz akkora, hogy magas színvonalon tartott *általános* könyvtárt lehessen létesíteni? Nem mutatom-e ki, hogy az állami könyvtárak dotációja sem elegendő erre? Nem utalok-e arra a tényre, hogy az irodalmi termelés óriási növekedése folytán a külföldön is előnyomul a könyvtárak specializálódásának tendenciája? És nem ajánlom-e ezért, hogy a szegény Budapest tudományos könyvtárai egyezzenek meg a gazdag Frankfurt mintájára valamelyes munkamegosztásban, hogy így a maga területén mindenik tökéletesebben szolgálhassa ki közönségét?

Ebbe a munkamegosztásba óhajtottam beilleszteni az új könyvtárt. De ha ez a munkamegosztás nem is fog létrejönni — és ma már látom, hogy nem fog — akkor sem javasolhatom, hogy másból induljanak ki, mint a főváros mai könyvkészleteiből. Mert ha az sem bizonyos, hogy *egy* nagy könyvtár létesítésére rábírható-e a főváros törvényhatósága, akkor donquichottéria volna *két* nagy könyvtár létesítését és fentartását proponálni a közgyűlésnek.

De hát persze Gulyás Pál szerint az egész „különben lényegileg nem volna más, mint — névváltoztatás. A mai

fővárosi könyvtár megtartaná mai jellegét és irányát a „központi könyvtár" czégére alatt, a fiókok gyarapításához semmivel sem járulna hozzá, ellenkezőleg maga gyarapodnék a fiókok időről-időre kicserélendő anyagával". (205. l.)

Sajnálnom kell, hogy a magyar könyvtárügy egyik vezető alakja olyan kevéssé ismeri az ország egyik legnagyobb szakkönyvtárát és hogy viszont nem tudja, mi az: „a társadalmi tudományok és határtudományaik". A mai Fővárosi Könyvtár nem „policziális jellegű könyvtár" ugyan (198. l.) — a hogy Gulyás Pál nyilván a száz év előtti Polizeiwissenschaftra gondolva szeretetreméltóan nevezi, de ma, sajnos, azzal sem kérkedhetünk még, hogy a társadalomtudományok és határtudományaik szakkönyvtára volna. Nem mehetek itten annak a fejtegetésébe bele, hogy ettől még mi választja el; de a ki akarja, a tudományok bármely szisztematikájából könnyen megállapíthatja.

És hogy a központi könyvtár „a fiókok gyarapításához semmivel sem járulna hozzá"! Nem tudom, komolyan feleljek-e? Talán onnan fog a fiókkönytárakba hullani a könyv és a személyzet, a honnan egykor a vándorló zsidók mannája hullott!?

De az a rabló központ még ettől a mannától is megfosztja időről-időre a szegény fiókokat! E vádra vigasztalást megint csak A népkönyvtárak, stb. czímű, fent idézett munka 114—117. oldaláról szedhetek, a hol a népkönyvtárak anyagának időnkinti fölfrissítéséről van szó.

Egyáltalán, az az éhes államtudományi könyvtár csupán arra dolgozik, hogy szép számmal szerepeljen a szabadkönyvtárak statisztikájában. Legalább ezt vetik szemünkre a 205. lapon, a 206. lapon, a 207. lapon. Olyan

vakulj magyar módra dolgoznék. De nem mondaná meg Gulyás Pál, hogy ugyan kinek volna abból haszna, ha a 80—100.000 kötetnyi állomány és 60.000 K. javadalom is a statisztikában a szabadkönyvtárak kolumnáján szerepelne és nem a tudományos szakkönyvtárakén? Az új könyvtár jövő igazgatójának mindenesetre inkább az lehetne az érdeke, hogy egy helyett két nagy könyvtár igazgatásának fáradalmaira, hogy 100 vagy 200.000 kötettel nagyobb saját könyvtárállományra hivatkozhassék. Hisz Gulyás is „azért az igazgatást... közös tisztviselői karra" bízná! (205. l.) De Gulyás Pál úgy látszik, el sem tudja képzelni, hogy vannak emberek, a kiket más czél is mozgat, mint a „statisztika-korrektíva"! (206. l.) És ha statisztikákat csinálnak, csak azért teszik, hogy reális értékeket és viszonylatokat pontosan kifejezhessenek és összemérhessenek, nem pedig a nagy számok kedvéért.

3. *Számításaim.* Egy nagy nyilvános könyvtár föntartása sok pénzbe kerül, sokkal többe, mint egy nagy tudományos könyvtáré. Emlékiratom 47. lapján táblázatot közlök a Föld legjobban dotált könyvtárairól s kitűnik, hogy az első két helyen községi népkönyvtár áll s hogy a hét könyvtár közt, a melyek összes kiadása egy millió koronán felül van, csak kettő az állami nemzeti könyvtár, a többi községi nyilvános könyvtár. Hogy javaslataim pénzügyi következményeit megismerjük, Budapestre vonatkozólag is kellett számításokat eszközölnöm. A számítások alapjául a valószínű kölcsönforgalmat és egy-egy kölcsönzés valószínű átlagos költségét vettem. Ezt a módszert követik más szakemberek is (Reyer, Brown, Hofmann stb.), bár nyilvánvaló, hogy ez úton is csak igen durva átlagszámokat kapunk. De minden egyéb számítás leküzdhetetlen akadályokba ütközik az alapul szolgáló könyvtárak különlegessége és adataik-

nak a helyi viszonyok megszabta különböző belső értéke miatt.

Mindezt szem előtt tartva, alapul azt vettem föl, hogy az új budapesti könyvtárnak arra kell törekednie, hogy fejenkint átlag egy kölcsönzést érjen el; s mivel a város nő s a szomszédos községekkel már legalább is egy millió lakót számlál, nem épen csak „a kerek szám kedvéért" (211. l.) — habár nagy átlagoknál ez is teljesen igazolt eljárás volna — egy milliónyi kötetnyi kölcsönforgalmat veszek föl[1]; egy kölcsönzés költségeit pedig 30 fillérre teszem.

Ezek a számok, mint mondtam, durva átlagszámok, olyan valószínűségi értékkel, mint pl. az új vállalatba kezdő üzletember kalkulációi. A mennyire lehet, pozitív adatokon nyugosznak; de megállapításukban a vágynak és az ösztönnek is kisebb-nagyobb szerep jut. És természetesen az egész üzemre vonatkoznak; nem lehet az üzem egyes ágait, a mi esetünkben pl. a könyvtár központi tudományos részét, kivenni belőle s arra külön forgalmi és költségkalkulációkat csinálni.

Ezen a számítási alapon az új könyvtár létesítéséből a fővárosra már a legközelebbi jövőben háramló rendes évi terhet körülbelül egynegyed millió koronára kellene tennem.[2] Több ez, mint a budapesti összes állami közkönyvtárak dotációja együttvéve. Oly nagy összeg, hogy nemcsak azért, hogy az ügy győzelmét megkönnyítsem,

[1] Gulyás Pál ellentmondást lát a 26. lap egy milliója és a 11. lap 800.000-e közt; nem veszi észre, hogy a 11. lapon arról beszélek, hogy mennyit kellene „ma" Budapestnek könyvtárára költenie, a 26.-on ellenben arról, hogy a növekvő és különösen a bekebelezett és kooperáló szomszédos községekkel megnövekedett Budapestnek mennyit kell majd költenie.

[2] Nem 300.000-re, mert jó néhány évig eltart majd, míg e fiókhálózat ki lesz építve.

hanem azért is, mert fővárosi tisztviselő létemre ez kötelességem — utakat és módokat kerestem az évi terhek leszállítására. Ezeket bizonyos kooperációkban, beolvasztásokban, végül a kölcsöndíjban jelöltem meg.

Nyilvánvaló, hogy ezek a megtakarítások tényleg csak akkor állnak be, ha a kooperációk stb. létrejönnek. És ezért az állományról beszélvén, azt mondom az Emlékiratban: „ha javaslatainkat elfogadják, akkor..." stb. és az évi szükségletről: „új szükségletként csak az maradna..." stb. Elég föltételesen hát.

De jön Gulyás Pál és először is nehézményezi, hogy 30 fillérben állapítom meg egy-egy kölcsönzés árát: „hogy mily alapon, azt nem árulja el" (208. l.); azután, hogy az ifjúsági könyvtárak ma 21 filléres átlaggal dolgoznak, tehát a beolvasztás éppen drágítani fog; azután, hogy a szomszédos községek hozzájárulását a kötelezettségek költségei teljesen ellensúlyozzák stb.

Hadd árulom el hát legelőször a 30 fillér titkát. Londonban egy kölcsönzés költsége 49 fillér, Liverpoolban 29, Párisban 28, Berlinben, Brémában 27, Drezdában 18, Hamburgban 8 stb. Úgy gondolom ezekből, hogy ökonomiával, 30 filléres átlagra berendezkedve, tisztességes szolgálatot lehet majd föntartanunk. Legalább lehetségesnek tartom. Kevesebből: nem merném hinni, mert Páris, Berlin, Drezda stb. könyvtárai éppen hogy kielégítően működnek; de Párisban a nagy bürokratizmus folytán drága az adminisztráció. Berlinben a központi könyvtár most van csak kialakulóban, Hamburgban olcsó tömeghatásokra dolgoznak stb. Többre nem merek számítani, mert szegények vagyunk, s ha Liverpool győzi 29-czel, a gazdag Birmingham 40-nel és ha a 28 könyvtárrendszerre tagolt és megannyi önálló vezetés alatt álló London is kijön 49-ből, talán mi is kijövünk 30 fillérrel. De hogy ez a szám egyelőre csak — bizonyos szélső el-

hajlások határai közt — önkényesen kitűzött cél: az magától értetődik. És három oldallal rá szigorú kritikusom is szupponálja ezt, mert a kölcsöndíj ellen tiltakozván, kérdi: „Nem lehetne-e valamivel kisebb költségekkel dolgozni s az egyes kikölcsönzések üzemköltségét 26 fillérre leszállítani?" (211. l.)

Hát persze, hogy lehet. Sőt még egy másik titkot is elárulok. A különböző kölcsönzések költsége is igen különböző lesz. Valószínű, hogy pl. a tudományos irodalom forgalmának átlagos költsége 30 fillérnél jóval több, de az ifjúságié jóval kevesebb lesz. Nem is 21 fillér, sőt talán 11 sem. 30 fillér csak az üzem összes ágaiban teljesített mindenféle szolgálatok átlagos költsége egy-egy nem specifikált kölcsönzésre kiszámítva, quasi közös nevezőre hozva. Ez egy sommás kalkulációs alap, semmi más.

S így bátran merném az ifjúsági könyvtárak beolvasztását a fővárosnak tovább is ajánlani, ha nem tudnám most, hogy egy új törvény, a mely éppen olyan rossz, mint a legtöbb magyar törvény, mert nem disztingvál s mert egy kaptafára húz várost, falut, Budapestet és Mucsát, útjában áll ennek is.

És útjában áll a kooperációknak stb. sok más, nem törvény, hanem annál sokkal rosszabb.

De mi következik ebből? Gulyás Pál nagy diadalmasan, nehezen leplezett örömmel számítja ki, hogy a kooperációk és beolvasztások után is a fedezésre váró új évi szükséglet nem 120, hanem 130—150 000 korona. Tegyük fel, hogy így van, hogy a kooperációk tényleg nem sikerülnek. Akkor hát nem 120 000 koronával többet kell majd a törvényhatóság közgyűlésétől kérnünk, hanem még 10—30 vagy akár 50 000-rel többet. Kit érhet ezért gáncs? Bizonyára nem azt, a ki az ökonomikus kooperációkat akarja. Csak nehezebb lesz majd

a könyvtár ügyének többséget szerezni, mert nehezebb több pénzt megkapni, mint kevesebbet. De ennek örülni! Azt hittük eddig, hogy Gulyás Pál agitációja a községi nyilvános könyvtár érdekében azt a célt szolgálta, hogy létesítésének könnyűségéről győzze meg a közvéleményt; ma szinte úgy látszik, mintha megriasztani akarná. Pedig pesszimizmussal nem lehet ügyet győzelemre vinni.

4. *A népháza.* Emlékiratomban azt javasoltam, hogy az új könyvtárt a milleniumi alapítványból létesítendő népházával hozzuk szerves kapcsolatba. Kritikusom nagyon kinevet érte. Nem látom-e az ellenmondást, a mely javaslatom és azon kijelentésem közt van, hogy a munkásosztály legfejlettebb rétegei a gazdagok és jómódúak jótékonyságát nem szeretik? Viszont ezek bemennek-e majd egy kifejezetten népjóléti intézménybe? (212. l.)

Legyen nyugodt, tisztelt bírálóm! A baj nem a „népjólét" szóban, hanem csupán abban van, hogy ön a közgazdasági és politikai terminológiát nem ismeri, illetve — mint feljebb a „policziális jellegű könyvtárral" bebizonyította — száz év előtt elmaradt vele. A népjólét ugyanis nem más, mint a német Volkswohlfahrt; ez pedig nem más, mint a latinos szerkezetű Sozialpolitik német fordítása.[1] A mire ellenben ön gondolt, az a jótékonyság = *Wohltätigkeit* vagy *Armenpflege.* Hát nem erről van szó, hanem szociálpolitiká-

[1] Így az idén az Archiv für Volkswohlfahrt czímű, kitűnő szociálpolitikai folyóirat fuzionált a Soziale Praxis-szal, a melyet a radikális német szociálpolitika reprezentatív organumának ismer mindenki; a berlini Zentralstelle für Volkswohlfahrt adja ki a Volksbildungsarchiv-ot, a melynek közoktatásügyi szerkesztője, a drezdai Walter Hofmann, mindenkinél határozottabban képviseli a nyilvános könyvtárügy terén azt az irányt, a melynek hívéül én is vallom magamat.

Szamosi Soós Vilmos szobra

ról, a mi pláne ha a község csinálja, éppenséggel nem a gazdagok és jómódúak által csinálódik, hanem sokkal nagyobb mértékben a szegények adófilléreiből; és a mi hogy csinálódjék, éppen a szervezett munkásoknak kardinális követelése világszerte. Az u. n. községi szocializmusnak egy ága ez is — a hogy odakünn nevezni szeretik — és pedig ugyanabba a kategóriába eső, mint a községi iskolák, községi technikai és kereskedelmi főiskolák (Németország, Liverpool stb.) községi múzeumok és talán a községi könyvtárak. Úgy tudom, sok van ezek közt világszerte, a melyet alapítványok segélyével csináltak meg; de nem tudok egy esetről sem, hogy ez a körülmény akár a munkásokat, akár a művelteket elriasztotta volna. Mert népjólét és kulturális alapítvány mégsem = jótékonyság és segélyügy. A mi „szintén alapos megfontolás tárgyává volna teendő". (213. l.)

5. *Ad personam.* Hosszúra nyúlt válaszomat, sajnos, nem zárhatom le a nélkül, hogy személyes kérdésben is meg ne szólaljak. Nem szívesen teszem, mert a községi könyvtár ügye, amelyről szó van, nem az é n személyes ügyem, hanem — úgy gondolnám — mindnyájunké, igazi közügy tehát. De Gulyás Pál rákényszerít.

Czikke 198. lapján azt vitatja velem szemben, hogy a fővárosnak 1906-ban 50 000 koronában kitüntetett könyvtári kiadásait „lehetetlen könyvtári kiadásnak tekintenünk", mert abból 20 000 K iskolai könyvtárakra ment, 30 000 pedig „a főváros policziális jellegű könyvtárára". A dolog tárgyi részével, a nyilvánvaló képtelenséggel, hogy effektíve könyvtárakra szánt és eszközölt kiadást ne könyvtári kiadásnak minősítsünk — Gulyás szerint talán inkább csatornázási vagy lótartási kiadás az! — nem foglalkozom, a mint nem foglalkoztam egy néhány, mint a bevezetésben jellemeztem: kákán talált csomóval s csak a hozzáfűzött következtetésekre reflek-

tálok. Azt mondja Gulyás Pál: „Ebből pedig önként adódik, hogy a főváros népkönyvtári czélokra 1906-ban egy fillért sem költött. De ezt Szabó elfelejti figyelembe venni"; s a midőn összehasonlítja Budapest könyvtári kiadásait Berlin kiadásaival a 80-as években, „bizonyára akaratlanul, azt az impressziót kelti fel az olvasóban, mintha Budapest főváros a népkönyvtárak segélyezésében a nyolczvanas évek Berlinjével szemben alig 10 000 koronával maradna el." (199. l.)

A hangsúly a kedves „bizonyára akaratlanul" stb. szavakon van. Magyarán azt akarja Gulyás mondani: Szabó kedvükben akar járni Budapest hatalmasainak és leplezgeti, hogy népkönyvtárakra eddig semmit sem áldoztak.

Erre az a válaszom: A főváros már 1906-ban is igenis „segélyezte" a népkönyvtárakat is; az Emlékiratban közölt 5. táblázatban fölsorolt budapesti népkönyvtárak közt nincs egyetlen egy sem, a melyet a főváros pénzzel vagy helyiséggel, a legtöbbször mindkettővel ne szubvenczionálna; és szubvenczionál egyéb, ott föl nem sorolt népkönyvtárakat is. Ezt „felejtettem el" figyelembe venni. De szándékosan: mert oly csekély ez a támogatás — összevéve sem ér 10 000 koronát — és a mi fő: mert nem abból a szándékból fakadt, hogy a könyvtárügyön lendítsen, nem intenczionális aktus, hanem nagyrészt azért csinálódik, mert befolyásos személyek kijárták: ezért nem tartottam megengedhetőnek hogy ebből érdemet kovácsoljak a főváros vezetősége javára. Ha tehát valamit „elfelejtettem" figyelembe venni, az nem a főváros mulasztása volt, hanem épen pozitív cselekvése a népkönyvtárügyben.

Egyebekben pedig négy éve hirdetem a főváros saját kiadványában: A Fővárosi Könyvtár Értesítőjében és utoljára, „bizonyára akaratlanul", a Bárczy István pol-

gármester szerkesztette Népmivelés ez évi 26. számában, hogy a székesfőváros könyvtári áldozatai szégyenletesen messze elmaradnak a nyugati nagyvárosokéi mögött.

Ha Gulyás Pál nagyurak szolgáit keres, másutt nézzen körül.

Gulyás másik inszinuációja ennél súlyosabb, mert nem csak személyt érint. A 204. lapon följegyzi érvemet az új könyvtár társadalomtudományi speczializálódása érdekében, hogy t. i. a könyvtárak egyike sem kultiválja a kívánt mértékben az államtudományokat s zárójelben megtoldja ezzel: „s talán hozzátehetnők: a némelyeknek kedves irányban".

A „némelyeknek kedves irány" magyarán nyilván: a szocziálizmus. Minthogy sohasem tartoztam azok közé, a kik politikai és társadalmi meggyőződésüket leplezgetik, ha az az uralkodó osztályoknak és pártoknak nincs kedvére, bízvást elsikolhatnék egy vállvonással Gulyás Pál vádja fölött. Hisz legfeljebb azt tettem volna a fővárosi könyvtárban, a mit más könyvtárosok a maguk politikai álláspontja szempontjából állandóan tesznek: a nekem kedves irányt favorizálnám. Minthogy azonban az ilyen viselkedés szögesen ellenkeznék épen azzal az állásponttal, a melyet a közkönyvtárak dolgában épen én a legmerevebben és a legélesebben képviselek és hirdetek, hogy t. i. azokat nem szabad semmiféle pártpolitikai törekvés egyoldalú szolgálatába állítani; másrészt alkalmas arra, hogy magát a mai és a jövő fővárosi könyvtárt mint egyoldalú pártkönyvtárt, tehát kedvezőtlen színben tüntesse föl: fölszólítom Gulyás Pált, mutasson nem Budapesten, hanem az egész országban egyetlen közkönyvtárt, amely a maga területén az összes „jelentékenyebb véleményeket, irányzatokat, iskolákat, pártokat"[1] részrehajlatlanabbul és több, vala-

[1] Emlékirat, 15. l.

mennyi iránt egyformán kiterjedő gonddal juttatná szóhoz, mint a Fővárosi Könyvtár teszi. Mutasson — hogy a gyereket nevén nevezzem meg — egyetlen magyar könyvtárt, a melyben pl. a kereszténységszocializmus és szocziális konzervativizmus nemcsak német, francia, angol és olasz, hanem épen magyar irodalma is teljesebben van képviselve; mutasson egyetlen könyvtárt, a melyben tegyük a franczia antirepublikánus, monarchista, az angol és német antiszocziálista, a franczia antiszeparácziós, a magyar választójogellenes, az amerikai antiimmigrácziós irodalmat gazdagabban szereznék be — vagy mondjuk csak annyit — több figyelemmel ápolnák, mint az ezekkel ellenkező pártállásut. A ki egyetlen egy számát látta a Fővárosi Könyvtár Értesítőjének, az — ha jóhiszemű — ilyesmivel elő nem hozakodik.

*

Egyébként pedig, hogy stílszerű maradjak, hadd idézzem búcsúul egy nagy szocziálistának, Ferdinand Lassallenak, a munkásosztályhoz intézett mondását. Könyvtárosok is tanulhatnak belőle. Így szól: „Wahrheit und Gerechtigkeit auch gegen einen Gegner — und vor Allem geziemt es dem Arbeiterstand, sich dies tief einzuprägen! — ist die erste Pflicht des Mannes".

MAGYAR KÖNYVSZEMLE, 1910. 4. füzet. p. 338—351.

DR. SZABÓ ERVIN FŐKÖNYVTÁROS ELŐTERJESZTÉSE

Budapest Székesfőváros tekintetes tanácsához a Fővárosi Könyvtárnak községi nyilvános könyvtárrá fejlesztése tárgyában

Tekintetes Tanács!

Az utolsó évek folyamán különböző forrásokból fakadó szükségletek terelték a figyelmet a székesfőváros feladataira a nyilvános könyvtárügy terén. Maga a székesfőváros közönsége létesített 1903. évi szabályrendelettel egy fővárosi könyvtárt, amelynek jellegét eredetileg úgy határozta meg, hogy az közigazgatási és statisztikai szakkönyvtár. Az évek folyamán kitűnt, hogy ez a könyvtár nem tartható fenn azok közt a szűk keretek közt, amelyekben alapításakor intencionálták. Részben a már meglévő készlet egyes szorosan véve nem közigazgatási, sem statisztikai jellegű, de nagy tudományos és kereskedelmi értékű részei továbbfejlesztésének kényszerűsége, részben a városi közigazgatásnak az utolsó években sűrű átnyúlása a közélet olyan területeire, amelyeket azelőtt a községi igazgatás és politika körén kívül állóknak tekintettek, részben végül a könyvtár gyorsan növő törzsközönségének sokszor semmiképp el nem utasítható igényei egyformán közrehatottak, hogy az erede-

tileg szerény keretű könyvtárból nagy állam- és társadalomtudományi könyvtár fejlődjék ki. Ez a fejlődés nemcsak a könyvanyag oly rohamos növekedésében nyert kifejezést, amely a magyar könyvtárak történetében páratlan, hanem a könyvtár látogatóinak az eredeti méreteket messze túlszárnyaló szaporodásában is. 1903-ban a könyvtár 2044 kötettel gyarapodott, 1910-ben 7798-cal, sőt az 1908—10. évek átlagában 8212 darabbal; 1905-ben 736 olvasó fordult meg a könyvtárban, az utolsó 3 év átlagában 13 500 és 1910-ben már 20 000. Az összes érdekeltek: a fővárosi hivatalok és tisztviselők, a könyvtár személyzete és a közönség egyformán kezdték mind erősebben sinyleni úgy a szervezeti szabályok felállította korlátok nyomását, mint a könyvtár összes helyiségeinek és technikai berendezéseinek szinte kétségbeejtő elégtelenségét és hiányosságát. Mindez a főváros közönségének és a könyvtárnak mindenkép nagyon becsületére váló elégedetlenség végül a közgyűlésen szóhoz is jutott, Ballagi Aladár egyetemi tanár és biz. tag úr interpellációjában, amelyre adott válaszában a polgármester úr, amidőn elismerte, hogy a Fővárosi Könyvtár kitűzött céljának mai helyiségében már alig-alig felelhet meg, egyúttal kijelentette, hogy a fölpanaszolt bajokon a könyvtár elhelyezése és újjászervezése útján kíván segíteni.

Ezzel a hatósági és félhivatalos mozgalommal párhuzamosan társadalmi erők is kezdtek ugyanezen irányban megmozdulni. Ezeket az erőket a művelt külföld sok nagy- és kis városának példája ösztökélte, másrészt a fővárosi népesség mind nagyobb tömegeinek folyton hangosabban megszólaló véleménye, hogy a főváros demokratikus és szociális politikájának szükséges kiegészítése a felnőtt lakosság művelődési szükségleteinek kielégítése is. Az új közvéleménynek legelőször a Múzeumok és

Könyvtárak Országos Tanácsa adott formailag is kifejezést, amikor elnöke dr. Wlassics Gyula, volt vallás- és közoktatásügyi miniszter útján emlékirattal fordult a székesfőváros tanácsához, amelyben alapos megokolás után azt az indítványt terjesztette elő, hogy „vegye föl a fő- és székváros a maga városfejlesztő programmjába a legközelebbi jövő feladatai közé egy fő- és székvárosi közművelődési nyilvános közkönyvtár alapítását, esetleg a ma meglevőnek ilyenné fejlesztését, még pedig a fő- és székváros viszonyaihoz alkalmazott angol—amerikai minta szerint..." Röviddel azután a főváros közgyűlését is foglalkoztatta ez a kérdés, immár nem a főváros közigazgatási könyvtárának puszta kiegészítése formájában, hanem a nagyvárosok demokratikus könyvtárügyi és szabadoktatási politikájának szélesebb alapjára helyezve. Dr. Lengyel Endre bizottsági tag úr terjesztett be indítványt, amelyben utasítani kívánja a tanácsot, hogy „gondoskodjék a székesfővárosi könyvtár megfelelő elhelyezéséről, esetleg a milléniumi kultúralapból építendő Népházában... s tegyen javaslatot... kerületi fiókkönyvtárak és olvasószobák létesítése iránt."

Mindezek a kezdeményezések: előterjesztések, kérvények, interpellációk, indítványok végül a könyvtári bizottság elé kerültek, amely múlt év április 27-én a polgármester úr elnöklése alatt tartott ülésén egyhangúlag úgy határozott, hogy a városi közművelődési könyvtár fölállítását halaszthatatlan szükségletnek ismeri el és elrendelte, hogy annak előmunkálatait haladéktalanul indítsák meg; végül ez előmunkálatokkal alulírottat bízta meg.

A bizottsági megbízás folytán írt Emlékirat* minde-

* Megjelent a Fővárosi Könyvtár Közleményei 6. sz.-ban. (T. A. szerk.)

nekelőtt azt a tényt állapította meg sokoldalú összehasonlítások és pontos számítások alapján, hogy Budapest könyvtárai a tudományos kutatók könyvszükségletét is igen tökéletlenül elégítik ki, a laikus nagyközönségét meg épen szinte teljesen cserbenhagyták. Így áll elő az a szégyenteljes, kultúrvároshoz és Magyarország kulturális központjához méltatlan állapot, hogy még a szomszéd Bécsben is, amely pedig messze mögötte áll az angol—amerikai mintaképeknek, átlag 10—12-szer annyit olvasnak, mint minálunk. Ezen a bajon csak egy módon lehet segíteni: a könyvtárügynek a községi politika körébe vonásával. A könyvtárak az egyéb közoktatási intézményeknek szerves kiegészítői s miként az összes kultúrállamokban a közoktatási politika gondoskodásának körébe utalták, úgy minálunk sem lehet a nyilvános könyvtárügy más, mint a községi kultúrpolitika tárgya. S miként külföldön mindenütt úgy tapasztalták, hogy a könyvtárak mai két főtípusa: az ú. n. *tudós könyvtárak* és a csak az ú. n. műveletlen nép vélt igényeire szabott ú. n. *népkönyvtárak* egyformán alkalmatlanok az ipari nagyvárosok fejlettebb igényű népessége művelődési szükségleteinek kielégítésére, az Emlékirat szintén az angol—amerikai és modern német ú. n. egységes könyvtár típusát ajánlja, amely sem a régi tudományos könyvtárral, sem a régi népkönyvtárral nem azonos, hanem egyben modern tudományos, tudományt népszerűsítő és szórakoztató könyvtár.

De bármilyen legyen is az új könyvtár, azzal eleve tisztában kell lenni, hogy ha csak megközelítőleg akkora és oly minőségű könyvforgalmat akarunk elérni, mint a külföldi nagyvárosok könyvtárai, a székesfőváros könyvtári kiadásai a maihoz képest tetemesen megnőnek. Hogy ezen növekedés a lehető legszerényebb korlátok közt maradhasson, az Emlékirat többrendű javasla-

tot tesz, egyrészt a könyvtár működési körének megszorítása, másrészt ma szétszórtan működő községi és társadalmi intézmények erőinek egyesítése, végül bizonyos pozitív bevételi források megnyitása iránt.

Tekintettel arra, hogy ma a világ legnagyobb és leggazdagabb könyvtárai sem képesek a világirodalmi termeléssel lépést tartani és hogy ennek folytán külföldön is mindinkább a specializálódás felé terelődik a könyvtárak fejlődése, az Emlékirat azt javasolja, hogy az új könyvtár központjában főként az állam- és társadalmi tudományokat művelje s csak fiókjaiban tartsa meg, de ott aztán a legteljesebb általánosság jellegét. Így elérhetné azt, hogy aránylag kisebb költséggel többet és tökéletesebbet nyújthatna, mint az általános tudományos könyvtárak. A költségek leszállításának más módja nyílnék a főváros által föntartott vagy támogatott könyvtárak, mint iskolai és népkönyvtárak fölös anyagának beolvasztása, részben azok közös működésbe bevonása által. Ezeknek a ma részben elpazarolt erőknek racionális központi szervezése nemcsak igazi rendeltetésük útjára terelné azokat, hanem ugyanannyival csökkentené a nagy könyvtár új költségvetési szükségleteit. Végül valószínű, hogy alacsony és méltányosan megszabott kölcsöndíjjal latba eső bevételi forrást lehetne megnyitni, anélkül, hogy a könyvtár forgalma ezért leapadna vagy méltányos igények rövidséget szenvednének.

Az így megszervezett nyilvános könyvtár működésének tökéletességéhez tartozik még, hogy miként az angol—amerikai könyvtárak, a szabad oktatás egyéb ágaival és intézményeivel összekapcsoltassék. Erre azt ajánlja az Emlékirat, hogy a székesfőváros által a millennium évében „kulturális és közjótékonysági" célokra szánt egymillió forint kamataiból a könyvtár és a szabad oktatás céljait szolgáló kultúrház létesíttessék, amely a

könyvtárral szerves egységet alkosson. Ezt az összeget erre a célra fordítani annál inkább lehetséges, mert az eredetileg intencionált vagy a későbbi javaslatokban proponált népjóléti intézményeket, mint népszállót, népházát stb. lakás- és szociálpolitikai akciója keretében a főváros már is megvalósította, részben pedig külön előterjesztések alapján, amelyek most vannak munkában, kívánja megvalósítani.

Az Emlékirat javaslatait a polgármester úr a könyvtári bizottság tagjaiból, a fővárosi nagy könyvtárak és az érdekelt testületek és egyletek képviselőiből és egyéb szakférfiakból alakított szakértekezlet elé terjesztette, amely azokat nagy lelkesedéssel fogadta és részleteiben is túlnyomó részben és szinte egyhangúlag helyeselte.

A szakértekezlet bírálatán is keresztülment javaslatokat a könyvtári bizottság ezután újból megtárgyalta és megbízta alulírottat, hogy konkrét javaslatot dolgozzon ki a tekintetes Tanács számára, azzal a kéréssel, hogy azt elfogadás végett a közgyűlés elé terjeszteni kegyeskedjék.

Ezen az alapon mindenekelőtt a főváros által vállalandó új megterhelés mérve tekintetében van szerencsém jelenteni, hogy ha az Emlékiratban javasolt korlátozásokat a központi könyvtár működési körében érvényesítjük és az ajánlott kooperációkat csak részben is megvalósítjuk, — amire való hajlandóság több kiváló intézet vezetőségében megvan s ez iránt komoly ajánlatokban is megnyilatkozott már, — akkor az új könyvtár költségei jóideig a hasonló jellegű nyugat-európai könyvtárak átlagos költségeinek minimális határán mozoghatnának, anélkül, hogy teljesítései azokénak akár mennyiségben, akár minőségben alattuk kellene, hogy maradjanak. Az új szükséglet a legközelebbi években a személyzeti kiadások tekintetében — az új fizetésrendezési javaslatba

már fölvett új igazgatói és egyéb tudományos, valamint tiszti állások terhével — a maival szemben kb. 18 000 koronát, esetleg főként a fiókhálózat kiépítésével szükségessé váló további id. hivatalnoki és szolgai állásokkal együtt legfeljebb 30 000 koronát, a könyvbeszerzési hitelnél ugyancsak kb. 30 000, végül egyéb kiadások (dologi, nyomtatási stb.) terhére kb. 15 000 koronát, összesen tehát 76 000 koronát tenne ki, ami, ha azt tekintjük, hogy a fővárosi könyvtárnak már 1911. évi költségvetése 85 000 koronára rúg, bizonyára nem mértéktelen új megterhelése a székesfőváros pénzügyeinek.

Minthogy pedig az időközben, 478/911. t. sz. határozattal a tekintetes Tanács által, a közgyűlés utólagos jóváhagyásának föntartásával hirdetett eszmei tervpályázat az építési költségekre vonatkozólag is kellő tájékoztatást nyújt, amennyiben kitűnt, hogy a tervezett intézet kb. 70 000 m^3 nagyságú épületet igényel és kb. 1 400 000 K költséggel fölépíthető és további 600 000 K költséggel berendezhető, egyebekben a tekintetes Tanáccsal már közölt vagy részben a tekintetes Tanács által kibocsátott és 1—1 példányban ide mellékelt Emlékiratra, Szakértekezleti jegyzőkönyvre és Tervpályázati programmra hivatkozva, van szerencsém a következő javaslatokat tenni és kérni, hogy azokat a közgyűlés elé terjeszteni kegyeskedjék:

1. Elhatározza a fővárosi törvényhatósági bizottság, hogy az 1903/89. kgy. sz. határozattal létesített „Fővárosi Könyvtárt" „községi nyilvános könyvtárrá" szervezi át és pedig az újabb angol—amerikai nyilvános könyvtártípus mintájára, központi tudományos könyvtárral, általános jellegű fiókokkal és a szabad oktatás céljait szolgáló helyiségekkel és berendezésekkel.

2. Jóváhagyólag tudomásul veszi, hogy a tanács nyilvános eszmei tervpályázatot hirdetett és a pályázat ered-

ményéből megállapítható építés- és berendezésköltségekre engedélyez:

a) az épületre	1 400 000	koronát,
b) a berendezésre	500 000	„
c) kiegészítésre	100 000	„
összesen	2 000 000,	azaz

Kettőmillió koronát és fölhatalmazza a tanácsot, hogy a tervpályázat alapján a részletes terveket és költségvetéseket készíttesse el és terjessze a közgyűlés elé.

3. Az intézet létesítésére és föntartására mindenekelőtt fölhasználni rendeli az 1896. évi május 11-i ünnepélyes közgyűlés határozatával kulturális és közjótékonysági célok megvalósítására szánt egy millió forintnyi összeg kamatait olyformán, hogy az építkezés előrelátható befejezésének évéig, 1913-ig fölgyűlő kamatok, összesen 1 200 000 korona, az új intézet fölépítésére és fölszerelésére fordíttassanak; az ezen felül mutatkozó 800 000 koronányi szükségletet a fővárosi kölcsönalapból kamatmentesen előlegezi olyformán, hogy ezen kölcsön az 1914. évtől kezdve a millenniumi évi 80 000 koronával letörlesztessék.

4. A törlesztés befejezése után az évi 80 000 koronát a könyvtár fiókhálózatának kiépítésére kell fordítani, olyformán, hogy évenkint vagy a helyi szükséglet szerint több évi kamat egyesítése útján többévenkint, kerületi fiókok építtessenek. A könyvtár rendes kiadásai a főváros rendes bevételeiből nyernek fedezetet.

5. Az épület céljára átengedi a VIII. ker. Tisza Kálmán tér déli sarkán a közmunkák tanácsa 877/911. sz. határozatával kijelölt területet.

6. Az 1903/89. sz. kgy. határozat 1. szakaszának hatályon kívül helyezésével utasítja a tanácsot, hogy új könyvtári szabályrendeletet terjesszen elő.

Budapesten, 1911. június 14-én.

Dr. SZABÓ ERVIN
főkönyvtáros.

Bp. 1911. Székesfővárosi házinyomda. 6. p.

A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR TERVPÁLYÁZATA

(és valami a zsürikről)*

Amikor a községi nyilvános könyvtár részletes pályázati programmja megjelent, azt mondták az építészek, hogy sem ilyen programmal még nem volt dolguk, sem olyan népes pályázat még nem volt, amilyen ez lesz.

Az első véleménynek örültem, a másodiknak nem hittem.

Azután beérkezett tizenhét pályamunka. Akárhány kisebb pályázaton is kétszerannyival találkozunk. Nem csudáltam.

Nem volt meglepő az sem, hogy a zsüri ítélete ellen éppen a művészépítészeknek volt a legtöbb kifogásuk. Nekem sem tetszett szerfölött; bár ha nem is eredménye miatt. S megvallom: bár én sem hallottam kevesebb rosszat a művészeti pályázatokról, mint mások, az első eset, amikor részem volt „bíráskodni", nem kívánatta

* E cikket Szabó Ervin székesfővárosi főkönyvtáros tollából lapzártakor vettük. Az építészetet érdeklő kérdéseket még talán senki oly nyíltan és széles látókörrel nem érintette, mint szerző, konkluziója azonban nem fedi véleményünket. Technikai okok gátolnak meg abban, hogy a felvetett közérdekű kérdésekről azonnal nyilatkozhassunk; jövő számunkban kimerítően fogunk a kérdéssel foglalkozni.

A szerkesztő.

meg velem, hogy valaha másodszor is részesedjem ilyen dicsőségben.

Hogy zsüri ítéletén föl ne háborodjunk, ahhoz nyilván az kell, hogy lássák: akármilyen is, helyes, helytelen, de őszinte közös érzésből fakadt.

De a mi zsüriinknél ez nem lehetséges; mert szabály szerint hijával vannak annak, amit a szociológiában kollektív léleknek neveznek.

Ez a valami pedig csak az érzés és akarás közösségéből alakulhat ki. Többségi szavazásból nem. Világnézetekről nem lehet szavazni.

Már pedig mi más történik a mi zsüriinkben, amelyek összeállításánál rendszerint gondosan ügyelnek, hogy benne legyen a MMÉE és a MÉSZ, a közmunkatanács és a város, vagyis sokszor a legellentétesebben érző és akaró lények.

Ezért haszontalan ma minden fölháborodás, amely a zsürik ítélete nyomán minduntalan fölfakad. Elfogadható ítéleteket csak akkor fogunk kapni, ha vagy teljesen egynézetűek, egyérzésűek a bírák, vagy ha elvonunk a zsüri ítélete alól mindent, ami érzés és ízlés dolga.

Az építészeti pályázatoknál tehát vagy olyan bírákat válasszanak, akik mindannyian egy művészeti irány hívei, vagy pedig zárják ki a művészeti kérdések bírálatát.

A mi viszonyaink közt csak erről lehet szó.

Nem lehet tehát másról szó, mint a tervek azon szempontból való bírálatáról, hogy az épület célszerű lesz-e és technikailag helyes? Mert erről lehet racionálisan, érvekkel, tapasztalatok alapján beszélni. És figyelmen kívül kell hogy maradjanak a homlokzatok és távlati képek és minden egyéb művészi adalék.

Hogy milyen stílusban, milyen homlokzatokkal stb. építse házát, azt döntse el majd a rendelő a maga ízlése szerint, ha a szakemberek illetékes — de csak erről illetékes — tanácskozása eldöntötte, melyik alaprajz és metszet fejezi ki legjobban az épület célját és elégíti ki a technikai követelményeket.

Más szóval: a zsüri ne döntsön másról, mint arról: melyik alaprajz nyomán lehet a célnak legjobban szolgáló épületet technikailag tökéletesen megépíteni?

A községi nyilvános könyvtár és közművelődési intézet (helyesebben: kultúrház) tervpályázatánál nézetem szerint ennek az általános követelménynek a következő konkrét formát kellett öltenie:

1. Melyik az az *alaprajz*, amely a legpregnánsabban fejezi ki a tervezett épület kettős funkcióját, azok összefüggését, de egyúttal különféleségét?

2. Melyik könyvtárrészi *alaprajz* biztosítja legjobban a könyvtár célját, amely: „A legjobb könyveket a legtöbb olvasónak a legolcsóbb áron"?

A pályázati program igen részletes és szigorú előírásokkal óhajtotta biztosítani e követelmények teljesítését s hogy ez a feladat milyen nehéz volt, mutatja a beérkezett művek aránylag kis száma.

Ha A Házban ezen hasznossági és technikai szempontokról volna szó, kifejteném továbbá, hogyan redukálódik a második kérdés arra az egyszerű problémára: melyik alaprajz biztosítja a legolcsóbb adminisztrációt? De mert már a közölt munkák megválogatásában is tisztára a szerkesztőség művészeti elvei érvényesültek, lehetetlen azon töredékanyag kapcsán, amelyet A Ház reprodukált, ebbe a kérdésbe belemennem, ha nem akarok méltánytalanságokat elkövetni. Viszont ha csak a

pályázat művészeti eredményeiről kellene nyilatkoznom, megmondanám: nekem is a Lajta terve tetszik legjobban.

De ez nem kötelez senkit. Zsürit legkevésbbé. Egyéni ügy. Ízlés dolga. És nem dönti el különösen a fent körülírt két kérdést.

SZABÓ Ervin

A HÁZ, művészeti folyóirat,
1911. IV. évf. p. 241—242. 9. t.

FŐVÁROSI KÖNYVTÁR

MUNKAREND

Naponként

Nézd át a bibliográfiákat.

Állítsd össze a megrendelendő könyvek jegyzékét.

Készíts cédulát az ajándékkiadványokról.

Köszönd meg az ajándékkönyveket.

Szedd ki a beérkezett ajándékkiadványok céduláit és tedd át az ajándékozók lajstromába.

Vezesd rá a folytatásos munkák új darabjait céduláikra és lásd el őket helyjelzéssel.

Állíts ki cédulát az új folytatásos munkákról.

Készíts cédulákat az évközben előfizetett vagy kapott új folyóiratokról.

Jegyezd be a folyóiratok új számait és bélyegezd le azokat.

Oszd be szakjukba az új könyveket.

A szakkatalógus sémájának módosításait vezesd végig valamennyi példányon.

Írd ki a folyóiratokból a városi érdekű cikkeket.

Nézz utána, hogy a kézikönyvtár rendben legyen.

Helyezd ki a polcra a folyóiratok új számait.

Nézz utána az olvasóban, hogy a katalógusok, kérőlapok, tinta, toll stb. rendben legyenek.

Nézd át a kérőlapokat és rakd el.

Nézd át a téritvényeket és rendezd el.

Helyezd át a lejárt térítvényeket és reklamálj.

Vezesd be a büntetéspénzeket.

Rendezd el az új kölcsönzőjegyeket.

Helyezd át az olvasók számára félretett könyveket.

Rakd helyükre a visszahozott könyveket.

Nézd meg a kérő- és panaszkönyvet és tégy jelentést.

Nézz utána, hogy a villanylámpák le legyenek csavarva, kályhaajtók bezárva, ajtók, ablakok becsukva.

Revideáld a fekete táblát.

Tedd félre a kötendő vagy javítandó könyveket.

Készítsd el a napi forgalmi jelentést.

Nézd át munkakönyvedet és intézd el az előző napról való hátralékaidat.

Rendezd el az elkészült cédulákat (akcesszió) betűrendbe.

Intézd el a sürgős könyveket.

Hetenként

Küldd vissza a könyvkereskedőhöz a meg nem tartott könyveket.

Iktasd be az új szerzeményeket.

Lásd el helyszámmal az újonnan iktatott könyveket.

Vezesd be a beszerzési napló folyószámait a könyvkereskedők szállító könyvébe.

Nézd át a rendeléseket, lejártak-e és reklamálj.

Reklamáld a folyóiratok kimaradt számait.

Rendezd el a duplumok és a kiselejtezett könyvek jegyzékét.

Nézd át a folytatásos munkákat, hogy kell-e katalogizálni.

Nézd át a szakba beosztott könyveket és tedd át a katalogizálóba.

Vizsgáld át az újonnan bekötött könyveket, kötésüket, jelzéseiket.

Készítsd elő a könyvkötő részére a félretett kötetlen és megrongált könyveket.

Oszd szét a szükséges iroda- és egyéb anyagszereket a tisztviselők között.

Készítsd el a heti statisztikát.

Oszd be az olvasóterem kartothekjába az új szerzemények céduláinak másolatait (szak szerint).

Rendezd el (betűrendben) az elintézett (kinyomott vagy Roneo-n másolt) cédulákat.

Nézesd át a katalogizált cédulákat.

Kéthetenként

Nézd át a beszállított és katalogizált könyvek lajstromát, hogy céduláik a katalógusba beosztattak-e?

Oszd be a betűrendes cédulákat a katalógusba.

Számláld meg az olvasószoba látogatóit reggel 10 órakor, délben és este 7 órakor.

Nézd át a beszerzési naplót és egészítsd ki adatait.

Revideáld a kézipénztárt.

Havonként

Nézd át a külföldi könyvkereskedők számláit és fizesd ki.

Egészítsd ki a rendesen szállítandó folytatásos munkák lajstromát és közöld a változásokat a könyvkereskedőkkel.

Gondoskodjál, hogy a nyomtatott katalógusok és bibliográfiák féloldalas levonatait fölragasszák.

Oszd be a földrajzi cédulákat a katalógusba.

Küldd szét az újonnan megjelent fővárosi kiadványokat.

Nézd át a kézikönyvtárt és új könyvekkel bővítsd.

Számolj el a büntetéspénzekkel.

Lásd el a könyvkötőt munkával.

Köttesd be az előző hónapban teljessé vált folyóiratköteteket.

Intézd el a könyvkötő számláját.

Állítsd össze a fizetési lajstromot.

Nézd meg, nincs-e valamely felszerelés vagy kezelési nyomtatvány fogyóban?

Hozd rendbe az anyagszertári naplót.

Nézd át a pénztári lejárati naplót.

Készítsd el a havi statisztikát.

Rendezd el a bibliográfiák kézikönyvtárát.

Kéthavonként

Nézd át a sűrűn keresett (rövidebb lejáratú) könyvek állományát és egészítsd ki.

Készítsd el és közöld az adományozók jegyzékét.

Készítsd elő az Értesítő kéziratát.

Oszd be a szakcédulákat a katalógusba.

Köttesd be a kurrens napilapok teljessé vált köteteit.

Jelöld ki az ügyeleteseket.

Számolj el az apró előlegekről.

Reklamáld az anyagszertár, gondnoki, gazdasági stb. hivatalok által el nem intézett rendeléseket.

Gondoskodjál az Értesítő szétküldéséről és kommünikéről.

Helyezd el a másolandó (Roneo) cédulák közé az Értesítőből kimaradtakat.

Végezd el az Értesítő korrekturáit és készítsd el a mutatót.

Negyedévenként

Nézd át a folytatásos munkák lajstromát és reklamálj.

Fizess elő a lejáró folyóiratokra.

Rendezd át a folyóiratszobát és az új folyóiratokat illeszd be helyükre.

Fizesd ki az esedékes számlákat.

Revideáld a könyvkereskedők számláit.

Tarts pénztár- és könyvvizsgálatot.

Számolj el a negyedévi előlegekkel.

Győződjél meg róla, hogy az esedékes előleg folyószámlára ki van-e utalva.

Készítsd el a próbamérleget.

Törődj a negyedévi takarítással.

Készíts statisztikai jelentést utolsó háromhavi munkádról.

Évenként

Revideáld a kézikönyvtár katalógusát.

Revideáld az olvasószobában kitett folyóiratok jegyzékét és készítsd elő sajtó alá.

Készítsd el az Értesítő mutatóit.

Értesítsd a könyvkereskedőket, hogy számláikat mikor zárják le.

Készítsd el a záróleltárt és zárókimutatást.

Zárd le és nyisd meg a könyveket.

Írd elő a lejárati naplóból a jövő év terhére előjegyzett tartozásokat.

Készítsd el a költségvetést.

Foglald össze negyedéves jelentéseid eredményeit az évi jelentés számára.

1912. december 16-án.

SZABÓ Ervin.

Budapest Székesfőváros Házinyomdája,
1912. 1 p.

LEVÉL A SZERKESZTŐHÖZ

Igen tisztelt Szerkesztő Úr!

Nagyrabecsült folyóiratának márciusi számában sok jóakarattal emlékszik meg a Fővárosi Könyvtárról, de egyúttal olyan kifogásokat is tesz, amelyekről nem szeretném, hogy éppen jóhiszemű körökben gyökeret verjenek. Az egyik kifogás az, hogy könyvbeszerzésünk egyoldalú, „mert a szociológián kívül a többi tudományokkal nem törődnek". Legyen szabad ezzel szemben csupán Értesítőnkre utalni, amelyben új szerzeményeink jegyzékét szakok szerint közöljük. Mindenki láthatja abból, hogy nem elvétve, nem is százával, de ezrével vásároljuk az összes, a szociológián kívül eső tudományszakok köréből a könyveket. Egészen pontos számadatokkal szolgálhatok: 1912-ben a könyvtár feldolgozott gyarapodása kitett 7160 művet, 10 278 darabban. Ebből a mi osztályozási rendszerünk szerint kívül esett a szociológia, szociálpolitika, közgazdaság és közigazgatás körén 2055 mű, 2962 darabban. Én azt hiszem, hogy igen sok nagynak nevezett magyarországi általános könyvtár igen büszke volna, ha összes, minden szakból való, beszerzése ennyire rugna. Elismerem azonban, hogy a mi összes beszerzésünkhöz képest a nem szociológiai irodalomnak ez a hányada kicsiny. De a Fővárosi Könyvtár önkorlátozása a társadalomtudományokra céltudatosan, és azt

hiszem, igen jó okokból történik. Amikor három év előtt megindult a mozgalom a főváros közigazgatási könyvtárának nyilvános könyvtárrá fejlesztése érdekében, számot kellett vetnünk azzal, 1. hogy Budapest olvasóközönségének könyvszükségletét mennyire elégítik ki a meglévő könyvtárak, és 2. mit tehet majd anyagi és személyi erői és lehetőségei pontos és óvatos mérlegelése alapján az új nyilvános könyvtár, hogy lehetőleg a többi könyvtár által nem fedezett szükségletet elégítse ki. Az első kérdésre vonatkozó vizsgálatom lesujtó volt. Nem ismételhetem itt meg mindazt, amit „Emlékirat községi nyilvános könyvtár létesítéséről Budapesten" című hivatalos előterjesztésemben erről elmondtam. De egy adatát itt is meg kell, hogy említsem. Ez az, hogy 1907-re nem kevesebb mint kilenc legnagyobb budapesti könyvtár gyarapodási számait és könyvbeszerzési dotációját kellett összeadnom, hogy elérjem egyetlen bécsi könyvtár, az Egyetemi Könyvtárnak megfelelő summáit. Pedig hol állott a bécsi Egyetemi Könyvtárnak 104 000 K-nyi dotációja a Library of Congress és a British Museum $^1/_2$ milliójától, a Königliche Bibliothek és a Bibliothèque Nationale $^1/_4$ milliójától stb.! És ha azóta valamivel javultak is a viszonyok: lehet-e még ma is csak gondolni arra, hogy egy magyarországi tudományos könyvtár a tudományok minden ágát egyformán gondozza, amikor olyan külföldi könyvtárak, amelyek a mieinknél tízszer-tizenötször nagyobb összeget fordíthatnak könyvvásárlásra, nem tehetik! És ezzel megadódott a felelet a második kérdésre is: a főváros nyilvános könyvtára csak az esetben teljesíthet majd valóságos, nemcsak színleges hivatást a budapesti könyvtárak között, ha követi azt a világszerte erősbödő áramlatot, hogy a legáltalánosabb keretben gondoskodván a szórakoztató és ismeretterjesztő irodalom terjesztéséről, tudományos részében egy szigo-

rúan körülhatárolt tudományágra specializálja magát. Mint fiatal könyvtárnak oly szakra kellett adnunk magunkat, amelyet idáig keveset műveltek, de amelyben valamelyes eredményeink nekünk mégis voltak. Minek vennők mi pl. a technikai irodalmat, amikor az a Műegyetem szép könyvtárában amúgy is megtalálható? Vagy nem volna-e pénz- és munkapazarlás, azonkívül pedig teljesen reménytelen törekvés, ha mi a Múzeumi Könyvtár Hungaricum-gyűjteményének akarnánk versenyt csinálni? Specializálódnunk kell tehát, ki kell választanunk egy oly szakot, amelyet mások kevésbbé művelnek és amelyben megközelítőleg a tudomány színvonalán maradhatunk. Én az erők célszerű szervezése érdekében propagáltam hasonló önkorlátozás és ebből folyó munkamegosztás eszméjét az összes budapesti tudományos könyvtárak között. Nem hiszem, hogy az a körülmény, hogy az 1907 óta eltelt négy év múltán már csak négy nagy könyvtárunk számait kell összeadnunk, hogy a bécsi Egyetemi Könyvtárét megkapjuk, változtatna a dolgon. Mert az 1907-iki adatokkal szerepelt kilenc budapesti könyvtárhoz még mindig hozzá kell csapni egy tizediket, hogy csak a Hofbibliothek-ét elérjük, ami 150 000 K; és a két bécsi könyvtárnak, az egyeteminek és az udvari könyvtárnak dotációja még mindig nagyobb, mint az összes budapesti könyvtáraké együtt. Miféle általánosság lehet ilyen körülmények közt az, amit pl. a mi Egyetemi könyvtárunk 33 000 K-val elérhet, szemben a bécsinek 108 000 K-jával? A statisztika szerint lehet általános, de hogy minőségileg is az legyen, teljes lehetetlenség. És ugyanez áll aránylag jóval nagyobb dotációja ellenére a Fővárosi Könyvtárra is. És ezért tartom ma is, hogy a városi nyilvános könyvtár tudományos részében a társadalmi tudományoknak

körére kell hogy szorítkozzék, ha tudományos igényeket akar kielégíteni.

Súlyosabb Szerkesztő úrnak második vádja. Azt mondja Szerkesztő úr: „Az meg egyenesen bántó, menynyire mellőzik a magyar könyveket... Némi túlzással azt lehetne mondani, hogy e helyen egy könyvre nézve a legjobb ajánlólevél, ha nem magyar nyelvű." Csodálom, hogy olyan könyvtárról mondják ezt, amely a legutolsó, nem egészen három év folyamán a következő nagy gyűjteményeket váltotta magához: Szüry Dénesnek a magyar irodalom első kiadásait és a reform korszak politikai irodalmát ritka teljességgel tartalmazó könyvtárát (22 000 K); Ballagi Gézának egyedül álló, több mint 10 000 db-ot számláló magyar politikai röpirat-gyűjteményét (15 000 K); gróf Dessewffy Lajos hagyatékából a magyar történetírás forrásmunkáit (6000 K); Hentaller Lajos szabadságharci gyűjteményét (5000 K), és minduntalan sok kisebb gyűjteményt. Igaz, hogy ezeket a gyűjteményeket nyomorúságos helyiségi viszonyaink miatt törzsanyagunkba még be nem olvaszthattuk és azok egyelőre, bár földolgozva, a régi országház egy fűthetlen és csak mesterségesen világított helyiségében vannak elraktározva. Annál jogosabban utalhatok 1912-ben törzsállományunkba bedolgozott, tehát a közönségnek is hozzáférhető, gyarapodásunk számadataira. Az elmúlt évben a feldolgozott gyarapodásból 2349 mű, illetve 3762 darab volt magyar nyelvű, vagyis az összes gyarapodásnak egyharmada. Minthogy magyar könyv a szépirodalmon kívül, de beleértve a természettudományt, a hittudományt vagy a nyelvészetet éppen úgy, mint a naptárakat, a tankönyveket, a címtárakat stb., a Könyvkereskedők Évkönyve szerint alig jelenik meg egy évben 1500-nál több (1911-ben kb. 1472), alig hiszem, hogy csak „némi túlzással is" lehetne azt mondani, hogy nemcsak

minden, könyvtárunk keretébe tartozó magyar könyvet nem veszünk meg, hanem ne igyekeznénk a könyvtárnak a régebbi magyar irodalomban lévő hézagait is pótolni. Sőt merem azt is mondani, hogy „e helyen egy könyvre nézve a legjobb ajánlólevél" igenis az, hogy magyar nyelvű, mert sokkalta liberálisabban értelmezzük a könyvtár határait, ha magyar könyvről van szó, mint az idegennyelvű könyvekkel szemben. Igen sok könyvet veszünk meg csak azért, mert magyar, egyszerűen azért, mert többen olvassák majd, amit, ha idegennyelvű, irgalmatlanul kiküszöbölünk. És ugyan hány könyvtár van Magyarországon, amelyben pl. 194 magyar folyóirat és lap áll az olvasóknak bármikor rendelkezésükre? Hogy amellett az idegen nyelvű gyarapodás kétszer akkora, mint a magyar nyelvű! Ezzel szemben azt kérdem: hányszor akkora a kultúrországok irodalmi produkciója, mint a magyar irodalmi termelés? Nem kétszer, nem is húszszor, de kb. harminc-negyvenszer.

Legyen szabad végül szóvá tennem egy burkolt kifogását is, amely ebben a mondatban nyilatkozik meg: „évi 33 000 K könyvszámlával szemben a személyzeti kiadás mindössze 64 000 K". Azt hiszem nincs okunk szégyenkezni azért, hogy személyzeti kiadásunk „mindössze" kétszer akkora, mint a könyvekre kiadott összeg, mikor J. D. Brown szerint az amerikai és angol könyvtárakban a személyzeti kiadás átlag pontosan $2^1/_3$-szor akkora, mint a gyarapítási költségek.[1] Az összes kiadásokból pedig könyvekre jut Amerikában 20,2%, Angliában 15%, minálunk ellenben 23,2%. Természetesen sok függ a helyi viszonyoktól és attól is, hogy a személyzet mit csinál: egy katalógust-e vagy hármat; publikál-e

[1] J. D. Brown, Guide to librarianship. London. Libraco. 1909. 89. old.

gyarapodási jegyzékeket és bibliográfiákat vagy nem; igyekszik-e az olvasóknak kezükre járni vagy sem stb.? Általában azonban nem hiszem, hogy akár a személyzeti kiadások legkedvezőbb aránya, akár a személyzet szolgáltatásai tekintetében a Fővárosi Könyvtár alatta maradna a magyar átlagoknak.

Szerkesztő úr maga is dicsérettel említi meg könyvtárunk igyekezetét, hogy az olvasók kívánságait lehetőleg kielégítjük és hogy alkalmazottaink előzékenyek a közönséggel szemben. Az utóbbi dicséretnek, mint a könyvtár vezetője, őszintén örülök. Tény az, hogy oly előzékenységgel igyekszünk bánni a közönséggel, mint egy üzlet személyzete a vevőkkel és oly sajnálattal nézünk egy kielégítetlen olvasó után, mint egy kereskedő a vásárlás nélkül távozó vevő után. Szeretnők azonban, ha a közönség minél kevésbé volna megelégedve azzal, amit könyvtárunk, sőt könyvtáraink általában nyújtanak. Legvérmesebb álmunk az az idő, amikor a napi sajtóban heves és kíméletlen cikkek jelennek meg könyvtáraink ellen, melyek fölvilágosítanák a közönséget arról, hogy mily követelményeket lehet támasztani egy modern könyvtárral szemben, hogy végül összes illetékes köreink tennének valamit a közönség jogos fölzúdulása alapján könyvtáraink mostani állapota ellen.

Bocsásson meg Szerkesztő úr, hogy válaszom ilyen hosszúra nyúlt, de éppen a jóhiszemű közvéleménnyel szemben kötelességemnek érzem, hogy a Fővárosi Könyvtár körül burjánzó babonákat olykor a tények és az igazság világításába helyezzem. Fogadja őszinte köszönetemet azért, hogy erre módot nyújtott.

Dr. Szabó Ervin

a Fővárosi Könyvtár igazgatója

Irodalomtörténet, 1913. április. p. 251—254.

A NYILVÁNOS MŰZEUM ÉS A NYILVÁNOS KÖNYVTÁR ÉS FŐISKOLA

... Mindaz, amit a Múzeum mai és jövő anyagáról elmondottunk, kétségtelenné teszi számunkra, hogy a fővárosnak ezen kultúrintézménye, noha létesítése és kifejlesztése egyformán parancsoló morális és kulturális követelmény, tömeges látogatásra soká nem számíthat még. Az intézmény népszerűségét modern képtárral való kapcsolata ugyan fokozni fogja, de ennek kiépítése szintén még igen sok év munkáját igényli. Szóval, számolnunk kell azzal, hogy a Történeti Múzeum és a Modern Galéria együtt is, célszerű és méltó otthonban is, tömeggyönyörködtető és tömegnevelő eszközként talán még tíz-húsz évig nem fog teljesen érvényesülni.

Közelfekvő a gondolat, hogy olyan más intézményhez kapcsoljuk ezért, amelynek akkora a propagandisztikus ereje, hogy állandó tömeges látogatása biztosítva van. De ez a tömegforgalom természetesen csak akkor lehet üdvös a Múzeumra, ha hasonló lelki és szellemi fölkészültségű embereket vonz oda, amilyenekre a Múzeumnak is szüksége van, hogy termékeny és hálás talajba hullathassa javait.

Azt hiszem, hogy keresve sem találhatnánk Budapesten községi kultúrintézményt, amely működése indítékaiban, céljaiban, föladataiban, módszereiben közelebb

állna a város tervezett nyilvános múzeumához, mint a tervezett városi nyilvános könyvtár és szabad főiskola. Ezeknek a rokon célú kultúrintézményeknek összekapcsolása hatalmas erejű kultúrgócot teremtene, amelyben minden egyes résznek művelő és propagatív ereje kisugároznék a többire és megsokszorozná hatékonyságukat.

A Városi Nyilvános Könyvtár és Szabad Főiskola évek óta vajúdik. Bár az építési költségek rendelkezésre állanak és a telek is megvan, nem tud megszületni. Annak a belső ellentétnek a betege, hogy minél nagyobbszabásúnak tervezzük, annál erősebben rövidítünk meg egy másik szociális érdeket, amely a térnek, amelyre tervezve van, további beépítése ellen tiltakozik. S maga a hely is semmiképpen sem kedvező egy központi kultúrintézmény számára. Vajjon az az új érdek, amely a Múzeum és a Galéria létesítéséhez fűződik, a Könyvtárhoz és Főiskolához kapcsolódó érdekekkel együtt nem volna-e elég erős, hogy *Budapest székesfőváros kultúrközpontját,* akropoliszát alkalmas és méltó helyen és formában és minél gyorsabban megteremtse?

A három intézmény egyesítése épp oly kevéssé kívánja szervezeti önállóságuk megszüntetését, mint ahogy már a Könyvtár és Szabad Főiskola összekapcsolásánál hangsúlyozva volt különállásuk és építészetileg is kifejezésre jutott. Mindegyik intézmény önálló maradna és az építész dolga volna, hogy a vezetőkkel egyetértve, ezt a belső és a külső architektúrában is kifejezésre juttassa.

Viszont aligha érezhetné valaki is az autonómia csorbításának, ha az együttműködés lehetőségeinek teljes kihasználására számítva, amely a Könyvtár, Szabad Főiskola és Múzeum közt magától kínálkozik, az egyesek működésében bizonyos programszerű redukciókat és ennek folytán bizonyos építészeti és költségmegtakarításokat már most számításba veszünk.

Ami magát a Múzeumot illeti: ha mellette van a Könyvtár, gazdag és szinte teljes gyűjteményével a Budapestre vonatkozó irodalomnak, valamint művészeti irodalomnak is, nincs szüksége külön könyvtárra és olvasóteremre; ha ott a Főiskola, nem kellenek külön kiállítótermek, előadóterem, fényképészet, étkező stb. És viszont: ha ott a Múzeum, a közönség többfelé van elfoglalva, jobban megoszlik, a popularis olvasótermek kisebbek lehetnek, a Főiskolán a tantermek és laboratóriumok száma csökkenthető stb.

Egyik intézmény sem veszít és mindenik nyer. És a nyereség végeredményben Budapest polgáraié és Budapest kultúrájáé, akiket és amit szolgálni valamennyinek legfőbb és legszebb hivatása...

Részlet: Dr. Szabó Ervin: A városi múzeumok föladatai és a Fővárosi Múzeum c. tanulmányából. — Városi Szemle, 1913. VI. évf. 4. sz. p. 339—341.

(Megjelent még Ranschburg kiadásában, Bp. 1913. 69. p.)

(A teljes szöveget lásd a Függelékben.)

A NYILVÁNOS KÖNYVTÁR

A Deák Ferenc-Könyvtár felavatásához.
Budapest, december 29.

Vasárnapi számunkban részletes tudósításban számoltunk be a Deák Ferenc-Könyvtár felavatásáról. Tudósításunk kiegészítéséül ma dr. Szabó Ervintől, a Fővárosi Könyvtár nagytudású igazgatójától a következő helyreigazító sorokat kaptuk:

Igen tisztelt Szerkesztő úr engedje meg, hogy a Deák Ferenc-Könyvtár megnyitásáról szóló tudósításukat helyreigazítsam az ügy érdekében.

A Deák Ferenc-Könyvtár *nem* az első népkönyvtár Budapesten. Nem tudom mióta, de bizonyára legalább ötven esztendeje vannak itt népkönyvtárak. S van, nem akarok sokat mondani, legalább ötven. De lehet, hogy száz. Ha csak azért végeztük volna munkánkat, hogy még egyet csináljunk: igazán szót sem érdemelne az egész.

Munkánk jelentőségét mi éppen abban látjuk, hogy a Magyarországon és Budapesten is, népkönyvtár néven ismert könyvtártípust másikkal próbáljuk kiszorítani, amelyet angol, amerikai mintára n y i l v á n o s k ö n y v t á r n a k nevezünk. Hogy miért van erre szükség s miben különbözik ez a népkönyvtártól, arról itt terjedelmesen nem irhatok. Annyi irásomban megmondtam már,

hogy szinte röstellem megismételni. De valamit mégis föl említenem megvilágításul.

A magyarországi népkönyvtárakról szóló hivatalos évi jelentés az állam folyton fokozódó anyagi támogatása ellenére, legújabban is e könyvtárak forgalmának lényeges csökkenéséről ad számot. Mi ennek az oka? Nézetünk szerint legfőként az, hogy e gyűjtemények könyvanyaga túlnyomórészt úgy van összeválogatva, mintha az olvasók valamifajta szellemi kiskorúak, a művelt embernek szép dolgokra éretlenek és az élő világból kikapcsolt alvajárók volnának. Népies könyvek, a nép számára lepárolt irodalom, a gazdasági, társadalmi, politikai, vallási küzdelmek „kényes" kérdéseivel szemben a pártatlanság hazug mezébe öltözködött és elavult tudomány — szóval, amolyan szellemi gyámság alatt állóknak szánt szegényházi koszt: ez a régi módi népkönyvtárak anyaga — és programmja. A magyar tapasztalat is bizonyítja, hogy ez a koszt senkinek sem kell — hisz az összes magyar népkönyvtárak együttvéve nem forgatnak meg egy évben annyi könyvet, mint egy közepes angol város, pl. Bristol vagy Salford egymagában — a nyugateurópai és amerikai viszont megmutatja: mi kell? *Kellenek* és pedig *szegénynek és jómódúnak, munkásnak és iparosnak és hivatalnoknak, „műveletlennek" és „műveltnek" egyaránt:* a) a régi irodalomból némely jó könyvek, b) új könyvek, c) praktikus, az élet problémáira őszintén megfelelő könyvek. *Egyaránt, egyformán.* A könyvtár ne gyámkodjék tehát. Adjon jó könyveket, adjon új könyveket és adjon az élet kérdéseire minden szempontból megfelelő könyveket. Akkor aztán olvasni fogják, százezerszám, milliószám, mint Bécsben, Berlinben, Liverpoolban, Chicagóban s olvasni fogják munkások és munkáltatók, gyerekek és egyetemi hallgatók, utcaseprők és tisztviselők — egyformán. S ha ezenkívül

ujságokat és folyóiratokat is tart, nyitva van mindennap és pedig este, a gyermekekkel is törődik és ami fő: anyagát folyton fölfrissíti, — akkor nyilvános könyvtár lesz valóban, *public library* és nem „nép"-könyvtár, amely épp a „nép"-nek nem kell.

Hogy ehhez az új könyvtár-*politikához* — és nem könyvtárhoz — segített az alapokat lerakni a Deák Ferenc-páholy: ez kezdeményezésének nagy érdeme. Vagyis éppen az, hogy népkönyvtárat nem alapított, hanem a népkönyvtári eszmét temetni segített.

Tudósítója félreérthette *Madzsar* kollégámat. Természetes, hogy sem a szépirodalom nem „kevés", hanem ellenkezőleg: sok, sem az „összes" lapok nem fognak járni, hanem csak az összes pártokat képviselők, sem a Budapestre vonatkozó „egész" irodalom nem lesz ott stb. Természetes, hogy ő egészen mást mondott vagy másképp mondta. Természetes, hisz az egész Deák Ferenc-Könyvtárat éppen a fent csak nagyon hiányosan és vázlatosan jellemzett programm szellemében ő szervezte és ő rendezte be, az ő legszemélyesebb műve az. Hogy ezt a helyreigazítás kapcsán itt megmondhattam — ezért köszönettel tartozom tudósítójának.

Fogadja szerkesztő úr őszinte tiszteletem kifejezését.

Dr. Szabó Ervin

Világ, 1913. dec. 30

A PELLENGÉR — RADIKÁLIS HIVATALFŐNÖK KEZELÉSÉBEN

*I.**

Miközben a testi munkát végző proletárok nagy lépésekkel haladnak szolidáris eljárásuk célja: helyzetük javítása felé, azalatt a szellemi munkások szervezetlensége folytán mind nagyobb mérveket ölt a főnöki önkény és szeszély, az egyéni vélemények oktrojálása.

Előttünk fekszik *Budapest székesfőváros nyilvános könyvtárának jelentése az 1914. évről.* Örömmel lapozgatjuk, mert hisz ez a könyvtár egyike annak a kevés tudományterjesztő intézménynek, amely Magyarországon a külföldiekkel nemcsak versenyképes, de nagyrészüknek fölötte is áll. Anyagában, annak rendszeres csoportosításában és könnyű hozzáférhetőségében valóságos mintaképe a társadalom széles rétegeinek szánt, azokat olvasásra szinte ösztökélő nyilvános könyvtárnak.

A könyvtár egész nagy munkáját — beleértve a könyvkötést, 5 fiók vezetését és ebben az évben a sebesültek olvasmányairól gondoskodást — az igazgató és főkönyvtáros mellett 26 hivatalnok (ezek közül 12 nő és 7 férfi, némelyikük már évek óta ideiglenes), 2 napidíjas, 11 gyakornok, 1 könyvkötési művezető, 2 könyvkötő segédmunkás és 4 szolga intézi.

Megdöbbenéssel látjuk, hogy a 14 nőből és 12 férfiből álló hivatalnoki karról az igazgatóság statisztikai tabellát állított össze, amelyben komoly következtetés alapjának tekinti azt, hogy e közül a néhány ember közül, akit a véletlen és a protekció a könyvtárba juttatott, ki hány napot

* Megjelent aláírás nélkül, ismeretlen szerzőtől.

mulasztott betegség miatt? Mennyivel többet a nők, mint a férfiak?

Megmondhattuk volna előre is, anélkül, hogy tizedes számokban kellett volna az átlagos létszámot kifejezni, hogy a nők mulasztása nagyobb, sőt meg is jósolhatjuk, hogy ez így lesz mindaddig, amíg a dolgozó nő háztartása a régi primitív alapokon nyugszik, miközben a férfi-munkásnak, ha más otthona nincs, még a Népszálló is kielégíti minden testi szükségletét; amíg sem gyermekeit, sem betegeit nem bízhatja otthon szakképzett ápolókra; amíg a leányok testi nevelése a fiúkénál annyival silányabb, mint eddig volt. De mi következik ebből? Feltétlenül az-e a legértékesebb munkás, aki szünet nélkül benn tölti idejét a hivatalban? Nincsenek-e a férfiak között is kisebb testi ellenállású és kitartású, de rövidebb időn belül értékesebb munkát végző emberek? És ha nem ilyenekről volna szó: szabad-e a fővárosnak olyan könyörtelen munkaadónak lennie, aki megtagadja alkalmazottaitól a teherhordó állatnak is kijáró jogot, hogy betegek legyenek? Ha visszaélésről, vagy önfegyelem hiányáról van szó: miért nincs a főnöknek bátorsága arra, hogy egyénenkint és nyomban vonja felelősségre azokat, akik a hibát elkövették?

Nem izgat bennünket az a lappangó fenyegetés, hogy a Városi nyilvános könyvtár nem fog többé nőket alkalmazni. Először azért, mert ilyen körülmények között a nőkre nézve ez nem nagy csapás; másodszor, mert ilyen szerény díjazás mellett hasonló képzettségű férfi-hivatalnok úgy sem akad.

De ha a szellemi munkások szervezetlensége annyira kétségbeejtő nem volna, akkor a könyvtári jelentés megjelenése utáni napon az egész hivatalnoki kar sztrájkba lépett volna: kikérte volna magának, hogy mint a felsőbb leányiskolákban, a mulasztások felsorolásával jellemezzék kollegáikat és megdicsérjék azokat, akik betegség miatt nem voltak kénytelenek mulasztani. Ha csupán a férfiakat érte volna hasonlóan méltatlan sérelem, bizonyára megkövetelik nőkollégáiktól a szolidaritás e bizonyítékát.

A névszerint felsorolt bűnös „mulasztók", akiknek egyike még gyermekágy idején is mulasztani merészelt, bizonyára nem veszik tragikusan ezt a gyerekes kipellengérezést. De végtelenül szomorú tapasztalat, hogy az élettelen könyvek iránt tanúsított annyi lelkes jóindulat mellett megfér ez az élő emberekkel szemben ennyire rideg álláspont. Vagy talán a nőket nem is tekinti az igazgató úr embereknek?

Félreértések kikerülése végett megjegyezzük, hogy itt nem a feminizmus elvein esett sérelem, hanem az emberséges munkaadó 10 parancsolatán. Ez ellen pedig szabad esetleg vétenie annak az előljárónak, aki a szegények ezreit nem akarja még néhány óráig váratni, — de bármily nagy értéket tulajdonítunk a könyvtár tudományterjesztő feladatának: a könyvek mellett az élő hivatalnokok nem lehetnek quantité négligeable.

(A NŐ, 1915. évf. 9. sz. 111. lap.)

II.

Válasz.

Tisztelt Szerkesztő Asszony!

Engedje meg, hogy lapja múlt számában megjelent kritikára válaszoljak.

Mindenekelőtt küszöböljünk ki egy oda nem tartozó érvet, amely bevezetőül magát a címet is mindjárt téves támadássá minősíti. Ön „radikális" hivatalfőnökről beszél. Nem tudom, mi köze valaki politikai pártállásának a női munkához és annak értékeléséhez. Úgy tudom, hogy maguk a feministák közt sokan vannak, akik Tisza Istvánra esküsznek, másoknak Giesswein Sándor vagy Apponyi Albert a rokonszenvesebb, ismét mások Kunfi Zsigmondban tisztelik politikai vezérüket, — de azért valamennyien egyformán kitűnő harcosai lehetnek a nők ügyének. Lehetnék tehát én is „radikális" s ezért, vagy ennek dacára kitűnő hivatalfőnök az Önök szemében is. Sajnálom, hogy e minősítésben világosan megnyilatkozó érzelmeiket e párt iránt kénytelen vagyok egy másik pártra irányítani: én tizenöt esztendeje a szocialista párthoz tartozom. Amely helyreigazítással azonban távolról sem akarom e párt közösségét ez ügyben angazsálni.

Ugyanígy előre kell helyreigazítanom más pontat-

lanságot is. Ön egyszer 12 női és 7 férfi hivatalnokot állapít meg, három sorral alább 14 nőből és 12 férfiból álló hivatalnoki karról beszél. A valóságban és az évi jelentés adatai szerint is volt a könyvtárban az igazgatóval együtt 14 férfi és 13 nő. Nem gondolja t. Szerkesztő Asszony, hogy mindjárt bevezetésül előrebocsátott két pontatlanságból következtetni lehetne az egész cikk ténybeli megalapozottságának és logikai fölépítésének olyan hiányosságaira, amelyek eleve megfosztják bizonyító erejétől?

Annál inkább kell e kérdést fölvetnem, mert Ön maga nekem sajnálatraméltó tudományos botlást vet szememre, amidőn „megdöbbenéssel" látja, hogy a 14 nőből és 12 férfiból álló hivatalnoki karról, e néhány „a véletlen és protekció" által a könyvtárba juttatott emberről statisztikát vezetek s ezt „komoly következtetés alapjának tekintem". A véletlenről és a protekcióról majd még beszélünk. Ami magát a statisztikát illeti, engedje meg, hogy A NŐ t. olvasóinak is megmondjam, amit Ön kétségtelenül tud, mert hiszen Önnek figyelmét négy évvel ezelőtt magam hívtam föl rá: hogy statisztikám immár négy esztendős, s négy esztendeje mutatja azt, hogy a nők betegedési arányszáma: 7,8, 6,6, 6,0 és 7,6%, míg a férfiaké 2,0, 2,3, 1,7 és 1,1. E négy + négy szám, s nem egy év eredménye alapján vetettem föl a kérdést, hogy a nők „némely, a könyvtári szolgálat szempontjából kétségtelenül értékes tulajdonsága" dacára (az évi jelentés szavai) eléggé indokolt volt-e kezdeményezésem, hogy a nők számára elsőnek megnyitottam a fővárosnál a tisztviselői pályát? A kérdésre én nem felelek. De azt kérdem Öntől, vajjon akkor is megdöbbent volna statisztikai könnyelműségem fölött, ha történetesen az ellenkező eredményt kapom, s nem azt, amit a mindennapos tapasztalatból amúgy is ismerünk.

Erről van szó, semmi egyébről. A városi könyvtárról és annak négy esztendőn át megfigyelt alkalmazottainak a könyvtári szolgálatra alkalmasságáról, a férfiakéról és nőkéről egyaránt. Hogyan felel Ön e kérdésre?

Ön legelőször dicséretekkel halmozza el a könyvtárt. Megállapítja, hogy „ez a könyvtár egyike annak a kevés tudományterjesztő intézménynek, amely Magyarországon a külföldiekkel nemcsak versenyképes, de nagyrészüknek fölötte is áll." Meg is indokolja e dicséretet: „anyagában, annak rendszeres csoportosításában és könnyű hozzáférhetőségében valóságos mintaképe a társadalom széles rétegeinek szánt, azokat olvasásra szinte ösztökélő nyilvános könyvtárnak".

Ez elismerés az ellenség szájából jól esik és ha túlzottnak tartom is, nagyon köszönöm. De talán nem elfogultság részemről, hanem egyszerűen a logika és pszichológia közérvényű törvényeinek alkalmazása, ha válaszomban a könyvtár e jellemzéséből indulok ki és abból természetesen más következtetést vonok le, mint Ön cikke további folyamán.

Ön nem azt keresi, hogy milyen körülményekkel és előfeltételekkel kell megküzdenie és milyen tulajdonságokkal kell bírnia egy hivatalvezetőnek, hogy ilyen „valóságos mintaképet" teremtsen Magyarországon, s nem igyekszik e tapasztalati tények megismerése után a nők gyakoribb betegeskedéséről szintén vallott véleményét ebből a perspektívából nézni — ennyi nemcsak megilleti azt, aki „a külföldieknek fölötte is álló" művet teremtett, de egyszerűen minden tudományos polémiának legelső módszertani követelménye — hanem meggondolás nélkül ráhúzza a sablont „főnöki önkény és szeszély", „szabad-e a fővárosnak olyan könyörtelen munkaadónak lennie, aki megtagadja alkalmazottaitól a teherhordó állatnak is kijáró jogot, hogy betegek legye-

nek", „az emberséges munkaadó tíz parancsolatja" stb. stb.

Legyen szabad erre a következőket mondanom. Nem tudom megérteni, hogy abból a megállapításból, hogy nők 3—5-ször annyit betegeskednek, mint a férfiak, hogyan következik az, hogy a betegségre való jogot tagadom meg tőlük. Nem tudom azt sem megérteni, hogy mi része volna ebben is a „főnöki szeszélynek és önkénynek". Azt hiszem, e szószéki frázisok helyett még ebből a — mindenesetre érthető — szempontból felelve is a kérdésre, helyesebb lett volna azt mondani: a nők fiziológiai és szociális okokból többet betegeskednek, mint a férfiak, ez nem az ő hibájuk, hanem akaratukon kívül eső okok eredménye, s míg ezek nem változnak, mindenkinek, aki valamely okból nőket alkalmaz, számolnia kell ezzel. Ezt ugyan én is tudom, de ez legalább az előzményhez méltó és ebből a szempontból logikus kioktatás lett volna.

Ez azonban végtére ízlés és temperamentum dolga. Valaki, aki nem a feministák ösztökélésére és segítségével, hanem a legerősebb ellenállásokkal szemben és azóta is folytonos ellenkezésekkel küzdve megnyitott egy pályát a nőknek és pedig nem mint Ön, t. Szerkesztő Asszony, megint oly pontosan ragaszkodva a tényekhez, írja: „olyan szerény díjazás mellett", melyre „hasonló képzettségű férfi-hivatalnok úgysem akad", hanem már ma is, három év múltán, 2900, 3600, 4400 koronás fizetésekkel is, amelyek automatikusan emelkednek 5900 koronáig (Magyarországon, ugye, oly gyakori női- sőt férfifizetések!) — azt hiheti, hogy igényt szerzett arra, hogy vele ne a népgyűlés szószékéről vitatkozzanak. De ez másodrendű kérdés.

Nem másodrendű azonban az, hogy oly kulturális és politikai és szervezeti viszonyok közt, amilyenek orszá-

gunkban otthonosak, ahhoz, hogy valaki nem mintaintézetet, hanem egyszerűen csak az intézmény funkciójának éppen megfelelőt alkosson, nemcsak a szervezőben kell meglenniök bizonyos intellektuális és morális tulajdonságoknak, hanem a személyzetben is.

Hogy ezek a tulajdonságok mik, azt minden üzemtanban és a modern és demokratikus közigazgatás és a modern és demokratikus könyvtárigazgatás minden külföldi (főként német és amerikai) kézikönyvében és a régi kritikájában bárki megtalálhatja. Önre bízom annak megítélését, vajjon „a külföldieknek is fölötte álló" intézményt lehet-e az Ön előtt is ismeretes itthoni környezeti ellenállásokkal szemben e tulajdonságok megléte nélkül megcsinálni. És ha nemcsak Magyarországon, de még külföldön is az ily intézmények oly ritkák, vajjon e tulajdonságok oly közönségesek és értéktelenek-e, hogy még „az emberséges munkaadó tíz parancsolatát" is rájuk lehesen húzni?

De mert a legkevesebben ismerik a jó és demokratikus könyvtári üzemnek más mint materiális előfeltételeit — amellett még azt sem gondolván végig s arra sem gondolván, hogy a mi kulturális közvéleményünk ereje és szelleme mellett csak a pénz előteremtésének is már ez intellektuális és morális tulajdonságok előfeltételei — és, mint egy nyomatékkal meg is ismételt kitétele elárulja, Ön éppenséggel nem ismeri, hadd szóljak erről egy szót.

Ön nővédő álláspontjából indokolt emfázissal írja: „Végtelenül szomorú tapasztalat, hogy az élettelen könyvek iránt tanúsított annyi lelkes jóindulat mellett megfér ez az élő emberekkel szemben ennyire rideg álláspont." Valóban nehéz volna a modern könyvtár természetének félreismerését plasztikusabb formulában kifejezni!

Az élettelen könyvek iránt tanúsított lelkes jóindulat! Az élő emberekkel szemben rideg álláspont! Látnivaló, hogy Önnek sohasem jutott eszébe, hogy mi a különbség a modern és a régi könyvtár közt. Hogy Ön nem tudja, hogy a radikális fordulat a modern könyvtári politikában éppen az, hogy a könyv megszűnt a könyvtár célja, a gyűjtés, a mindenáron megóvás a könyvtár funkciója lenni, hanem éppen megfordítva: a „könnyű hozzáférhetőség" lett azzá a könyv épségének, sőt létének árán is. Hogy a modern könyvtár vezérelve, hogy a könyvtári könyv akkor töltötte be célját, ha a használat folytán tönkrement. S hogy csakis ennek az elvnek következetes és éppen a könyvvel szemben „rideg álláspontnak" keresztülvitele biztosíthatja azt, hogy az emberek kulturális törekvéseivel szemben való „lelkes jóindulat" ne csak frázis, hanem valóság legyen.

S ezért Ön azt sem tudhatja, hogy milyen előföltételeknek kell teljesedniök, hogy a könyvtár e valóságot el is érje. Ön megállapítja, hogy a Városi Könyvtár jó, a többi könyvtár nagy része rossz. Nem gondolja, hogy a többi könyvtár talán azért rossz, mert ott a könyvek kímélésével együtt jár *némely olyan hivatalnoki tulajdonságok, szokások és erkölcsök kímélése is, amelyek talán szintén részesek abban, hogy közhivatalaink jó része éppen nem „mintakép" és nem jól szolgálja „a társadalom széles rétegeit".*

Higyje meg tisztelt Szerkesztő Asszony, én is tudom, hogy a nők munkaföltételei — fiziológiai, gazdasági, szociális munkaföltételei — és ezért munkateljesítései ma sok tekintetben mások, mint a férfiakéi s számolok is ezzel. De Ön nyilván nem mérlegelte eléggé, hogy valamelyes morális tényezők is működnek ez ügyben. S hogy nem okvetlen szívtelenség ezekre hatni akarni, vagy ezekkel érvelni.

De — mondhatná Ön — lehet valaki egy elvnek, egy eszmének vak rabszolgája s annak szolgálatában föláldozhat és elnyomhat minden egyéb érzelmet.

Erre felelhetnék ugyan a politikai érvelésnek egyik közérvényű maximájával: *Über Motive wird nicht abgestimmt.* De mivel említésre ugyan alig méltó közéleti harcaimnak egyik legmakacsabbul támadott objektuma éppen ez a tétel volt, amelyet a politikai morál egyik legártalmasabb elvének tartok — éppen nekem szabad arra a t é n y r e hivatkoznom és követelnem Öntől, aki „protekcióról" is beszél a könyvtár személyzetével kapcsolatban, hogy mielőtt ítél, eziránt tényeken nyugvó meggyőződést szerezzen: azok az e r ő k és azok a m o t í v u m o k juttatták-e a könyvtár személyzetét (a férfit úgy, mint a nőt) abba az anyagi és erkölcsi pozícióba, amelyet a fővárosi közigazgatás szervezetében elfoglal és azok az e s z k ö z ö k és azok a m ó d s z e r e k juttatják-e — igaz, fokról-fokra és lassan, de nem lassabban, mint másokat — előre, mint amelyek egyébként a magyar közhivatalnoki carrière Önnek is bizonyára nagyon nem rokonszenves kellékei? Csak ha ezt megtette és válasza igenlő, van joga „könyörtelenségről és embertelenségről" beszélni.

Minden párt és szekta természetében van, hogy magát az objektív igazság birtokában tudja és kívülről jövő tanáccsal vagy javaslattal szemben hozzáférhetetlen. Én sem biztatom hát magamat, hogy az én végkövetkeztetésemet Önök elfogadják. De mint könyvtárigazgató írok, aggodalommal eltelve a Városi Könyvtár kezdeményezésének a könyvtár jövőjére való hatása iránt s nem tudok közönyös maradni a közvélemény bíráló szavával szemben sem. Hadd mondjam hát meg, hogy én az Ön helyén nem beszéltem volna „sztrájkról", úgy állítván be a dolgot, mintha a nőkön esett volna külön sérelem, holott a

statisztika és a „pellengér" egyformán felöleli a nőket és a férfiakat s különösen nem adnám föl oly könnyen ezt a szerény — igaz, nem az Önök harcával és fáradságával elfoglalt — pozíciót sem. Hanem inkább azt mondanám: ebben az intézményben némely tekintetben talán túlnagy igényekkel lépnek föl a személyzettel szemben, olykor talán igazságtalanok is, de ilyesmi másutt is előfordul s kivált új rétegek társadalmi elhelyezkedésének kezdő stádiumaiban elkerülhetetlen; s legalább is annyira múlik az új, feltörekvő réteg társadalmi alkalmazkodásának szükséges hiányosságain, mint a régi elemek másrendűségén; s mert „nem a feminizmus elvein esett sérelem" (az Ön szavai), „a könyvtár női alkalmazottain (is) múlik ezután (mondom én), hogy a nők egyenjogúságának ezt a vívmányát igazolják".

Lehet, hogy tévedek, de azt hiszem, inkább ez lett volna a feminista és az ügyhöz és magunkhoz méltó válasz.

Fogadja Szerkesztő Asszonyom tiszteletem nyilvánítását.

Budapesten, 1915. július 20-án.

Dr. Szabó Ervin,

a Városi nyilv. könyvtár igazgatója.

A NŐ, 1915. évf. 9. sz. 147—148. lap.

III.

ELŐSZÓK A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR KIADVÁNYAIHOZ

A KÓRHÁZI CSÖND LÁRMA A KÖNYVTÁR CSÖNDJÉHEZ MÉRVE, MELYBEN A KÖNYVTÁROS KÖRÜLTEKINTŐ PONTOSSÁGA AZ IRÁNYADÓ

SZABÓ ERVIN

A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR

Írta dr. Szabó Ervin, székesfővárosi könyvtáros.

Az a hatalmas mozgalom, a mely Nyugati Európa és Északi Amerika városait a nyilvános könyvtárak sűrű hálózatával vonja be, a modern városnak sajátos terméke, egyúttal újabb tünete annak a társadalomfejlődési iránynak, a mely a kollektív szolgáltatások folytonosan szaporodó tömegével helyettesíti a szükségletek egyéni kielégítésének rendszerét. Könyvtárak azelőtt is léteztek. Gazdag emberek kedvtelése, tudományos intézetek és egyes tudósok irodalmi szükséglete nem egy értékes könyvtárt létesített és fejlesztett nagygyá; de a nagy nyilvánosság, a tudományos képesítéssel nem bírók óriási tömege a legújabb időkig ki volt zárva a fölhalmozott irodalmi értékek élvezetéből, sőt jórészt még ma sem férhet hozzájuk. A régi könyvtárak féltékenyen őrzik kincseiket, ritkaságaikat; s az ember úgy van velük, hogy még csak rossz néven sem veheti zárkozottságukat: valóban a régi könyvek túlnyomó része s az újak közül az idegen nyelvűek jobbára csak a könyvkedvelőt és a szaktudóst érdekelhetik. Azok az elemek, a melyek korunkban léptek az olvasók sorába, a régi könyvtáraknak már ezért is alig vehetik hasznukat.

Új könyvtárak kellettek tehát a régiek mellett s újak ott, a hol azelőtt semmiféle könyvtár nem volt: a meg-

növekedett városokban és a városokká tömörült falvakban. Olvasni akarnak olyanok, a kik azelőtt nem igen zavarták a könyvtárak csendjét: az ipari munkás, a ki gazdasági és politikai érvényesüléséért folytatott harcának gerjesztő elemeit és értelmi igazolását keresi a technika és a természettudomány, de főként a társadalomtudomány és a szociálpolitika új eredményeiben. Derűsebb, s mindenesetre egészségesebb környezetbe menekül az a munkásnő, ki nyomorult, szűk, zsúfolt, kopár lakását munka után néhány órára a népkönyvtárak és népolvasótermek szépirodalmi olvasmánynyal dúsan fölszerelt helyiségeivel cseréli föl. S a szegényebb középosztály nőiben is nagyobb az olvasás szükséglete, mióta a háztartási munka nem kis része házon kívül végzett vagyis közgazdasági munkává változott. Mindezekhez csatlakozik a szellemi munkások óriásilag megnövekedett tömege is fokozott igényeivel, melyeket a régi könyvtárak kielégíteni képtelenek.

Ezek a népesedési és gazdasági módosulások teremtették meg azt az eredményeiben is csodálatos mozgalmat, a mely mindennél alkalmasabb az emberi szellem alkotásainak közkincscsé tételére, legalább azoknak körén belül, kiknek anyagi helyzetük vagy munkaviszonyaik nyomorusága abszolut akadályul nem szolgál bárminemű szellemi élvezet számára.

Hasonló viszonyok Budapesten is régen aktuálissá tették a népkönyvtárak kérdését. De miként sok másban, úgy ebben is tapogatódzó kísérleteken túl nem jutottunk. Meglevő népkönyvtáraink vagy elégtelen anyagi és szellemi erővel működnek, vagy vallási és politikai irányzatok szolgálatában állnak s így elejétől fogva nélkülözik az általánosság kellékeit; a szervezett munkásság pedig szakegyleti könyvtáraival pótolja némileg a népkönyvtárak hiányát.

Íly körülmények közt a fővárosra háramlott a köte-
sség, hogy népkönyvtár alapításával elégítse ki az ol-
asni vágyó tömegek szükségleteit. Mégis a főváros kö-
nsége városi népkönyvtár helyett a tudományos könyv-
rak számát szaporította újjal. Nem konzervatív indo-
okból történt igy, hanem főként azon meggondolás foly-
n, hogy a főváros már meglévő könyvgyűjteményei-
en fölhalmozott anyagot aránylag kevés kiegészítéssel
önnyen ki lehet bővíteni a szintén nélkülözhetetlen
özigazgatási szakkönyvtárrá, ellenben városi népkönyv-
r — helyiségben, személyzetben, könyv- és újságköltsé-
gekben — oly nagy apparátust jelentene, a melyet
bbnak látszott csak a közigazgatási szakkönyvtár ki-
ítése után kezdeményezni.

Így jött létre az 1903. év elején az új fővárosi könyv-
r, a régi, 1895-ben alapított fővárosi könyvtárnak és a
ővárosi statisztikai hivatal szakkönyvtárának egyesíté-
éből. Célja — miként a vonatkozó szabályrendelet meg-
lapítja — „egyrészt a közigazgatás menetét általában,
ásrészt a statisztikai hivatal feladatát különösen elő-
egíteni, továbbá a fővárosra vonatkozó mindennemű
odalmi termékeket gyüjteni."

Ez a meghatározás, ha a fővárosi könyvtár kereteit
ükebbre vonja is, mint népkönyvtárei volnának, mégis
ég szabadságot ad a könyvtár vezetőségének arra, hogy
gabb olvasóközönség igényeit kielégítse s így legalább
szben pótolja azt a hiányt, a melyet ma mind többen
eznek.

A modern közigazgatás fokozatosan oly területeket
on szabályozó és gondozó működése körébe, a melyek
zelőtt kizárólag a magánélet körébe tartoztak. Alig
an ennek folytán a közgazdaságnak, a szociálpolitiká-
ak, az egészségügynek olyan kérdése, a melyet könyv-
unkban művelni nem kellene, ha a gyakorlati köz-

igazgatás problémáival nemcsak lépést akarunk tartani hanem megelőzni is akarjuk azokat. A statisztika elsősorban szintén a gyakorlati közigazgatás céljait szolgálja; de anyaga, módszerei összekötik a társadalomtudomány elméleti kérdéseivel és a demológia, a földrajz az ethnológia és az anthropológia tényeivel és problémáival. Ilyformán a fővárosi könyvtár nem szorítkozhatik a szoros értelemben vett közigazgatás és statisztika művelésére, hanem körébe kell hogy vonja a határos tudományágak egész sorát, a társadalomtudományt és szociálpolitikát, a közgazdaságtant, a közegészségügyet és a természettudományoknak az emberre vonatkozó részeit: éppen azokat, a melyek a közdolgokkal foglalkozó embert érdeklik és ezért a népkönyvtárak sajátos területei is. A mellett a könyvtárt mindenki látogathatja; mint a nyugati népkönyvtárakban, itt is semmiféle formaság nem gátolja a látogatót olvasótermünk katalógusaink, könyveink és folyóirataink használatában; s nem is volt eddig okunk, hogy liberalizmusunkat megbánjuk.

Részlet: a *Fővárosi Könyvtár Értesítője* (I. évf. 1. sz.) 1907. májusi számából. 1—2.

A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR 1907-BEN

Szervezése óta az elmúlt év volt az első, amelyben könyvtár tisztviselőinek teljes munkaképességével és nyagi erőinek teljes rájukfordításával törekedhetett éljai megközelítésére. Az első éveket az alapvető rende- és munkálatai foglalták el, talán hosszabb ideig, mint ellett volna, ha a személyzet létszáma a könyvtár nagy- ágával arányban állana. Csak 1907-ben foglalkozhat- unk zavartalanul avval, hogy a könyvtárt tervszerűen ejlesszük a fővárosi közigazgatás valóságos és nemcsak évleges segédszervévé, egyúttal pótolni igyekezzünk azt hiányt, amelyet meglévő tudományos könyvtáraink onzervatív jellege folytán a társadalmi tudományok művelői mindinkább éreznek. Azon voltunk, hogy a árosigazgatás semmiféle új problémája ne találjon észületlenül, ne kerülhessen napirendre városigazgatási agy községpolitikai kérdés, amelynek létező irodalma a Fővárosi Könyvtárban képviselve és nyilvántartva ne egyen. A föladat mindenesetre könnyebb, mint talán émelyeknek látszik. Nem követel a könyvtár tisztviselői- ől politikai jóstehetséget. Csupán annak kell folyton udatában lenniök, hogy a fejlettebb országok mutatják a ejletlenebb ország jövő képét, tehát a nyugateurópai és szakamerikai városok mai fejlődésiránya és mai prob- émái, sőt még sokszor — sajnos — már elmúlt fejlődési

fázisaik és már letárgyalt problémáik azok, amelyek
Budapestnek is keresztül kell mennie, amelyek teh
Budapest hatóságait és közügyeivel törődő polgára
most vagy a jövőben foglalkoztatni fogják. Maga a f
város épp olyan nagyváros ugyan, mint akármelyik ré
nyugati társa: ugyanúgy ipari és kereskedelmi gócpon
a lakosságnak ugyanolyan rétegeződésével, a vagyon-
jövedelemmegoszlásnak ugyanolyan egyenlőtlenségeive
a városba tömörülés ugyanolyan közegészségi és sz
ciális tüneteivel és így tulajdonképen ugyanúgy szer
pelhetne új problémák elsőnek kitűzésével, mint azo
másrészt azonban bele van kapcsolva egy gazdaságila
és társadalmilag a Nyugat mögött sok tekintetben e
maradt ország fejlődésébe, társadalmi harcaiba, politik
tradícióiba, centrális közigazgatásába: egész sorozata
erőknek kényszeríti tehát, hogy többnyire csak utánu
haladjon nyugati társainak, és csak kivételesen velü
egysorban vagy előttük. Ezért kell mindenkinek, a
minálunk városi ügyekkel hivatásszerűen foglalkozik,
külföld városaira irányítania tekintetét és a külföldi v
rosi irodalmat kísérnie figyelemmel.

De ugyanazok a kérdések, amelyek ma a városiga
gatás és a községi politika legsajátosabb problémái, eg
úttal az egész államigazgatásnak és az elméleti és gy
korlati állampolitikának égető kérdései is. Hisz egyazo
forrásból fakadnak: a modern ipari fejlődésből és a ré
társadalmi keretek, a megállapodott hatalmi viszony
megbolygatásából. Így a Fővárosi Könyvtár, amikor
főváros hatóságait speciális városigazgatási föladatai
ban a vonatkozó irodalommal támogatni igyekszik, eg
úttal alkalmassá válik arra is, hogy a könyvet olvasó
nak azt az erősen megnagyobbodott rétegét is kiszo
gálja, amely a társadalmi tudományok iránt érdeklődi

Nem vagyunk abban a helyzetben, hogy pont

számadatokkal tüntessük föl a könyvtár gyarapodását tudományszakok szerint, amely számok legjobb mutatói volnának a könyvtár fejlesztése irányának...

A legnagyobb mértékben a városok speciális irodalma gyarapodott, és ott is az átlagon felül különösen az angol, a német és a francia városoké, bár a számunkra szintén fontos osztrák, olasz és amerikai városirodalom sem maradt kellő képviselet nélkül. Az általános tudományszakok közt különösen a társadalomtudomány és a szociálpolitika, az államtudomány és a közigazgatás, a közgazdaságtan, a pénzügytan és a jogtudomány mutatnak nagyobb mérvű gyarapodást és a Magyarországra vonatkozó tudományos irodalomban is ezek a szakok növekedtek a legerősebben. Azt hisszük, hogy további ily irányú gyarapítás mellett könyvtárunk speciális szakjellege néhány év alatt teljesen tisztán kidomborodik majd.

Az egész gyarapodás az 1907. évben 8.337 kötetet tett ki; 1906-ban 5298-at, vagyis több mint 3000 kötettel kevesebbet. Ha a Nemzeti Múzeum könyvtárát, amely ilyenféle összehasonlításokra nem alkalmas, nem tekintjük, akkor az évi gyarapodás tekintetében a Fővárosi Könyvtár már 1906-ban a második helyen állt a budapesti tudományos könyvtárak közt, mindjárt az Egyetemi Könyvtár előtt, az akadémiai után; 1907-ben ezt a helyet bizonyára megtartotta.

A nagy gyarapodás azonban csak akkor ér valamit, ha megfelelően használják is a könyvtárt. Sajnos, ebben a tekintetben kevésbbé örvendetes a kép, amelyet könyvtárunkról nyújhatunk. Még 1906-ban a helyben olvasók és a kölcsönzők száma összesen csak 2086 volt: elenyésző szám nagy könyvtáraink tízezres számai mellett! Valóban a Fővárosi Könyvtár használat tekintetében 1906-ban csak hetedik helyen állott a budapesti nyilvános

közkönyvtárak közt, és bár ez nagy haladás volt 1905-tel szemben, amikor csak 736 egyén használta, még mindig igen kevés. 1907-ben erősen emelkedett a használók száma, 4796-ra, de bizony ez sem áll még arányban a gyarapodással.

Nem hallgathatjuk azonban el, hogy minálunk, sajnos, magának a könyvtár személyzetének kell óvatosan ügyelnie arra, nehogy az olvasók elözönöljék a könyvtárt. Maga az olvasószoba oly kicsi, oly alacsony és oly céltalanul van — a dolgozószobák és a raktárterem közt — elhelyezve, hogy már tíznél több olvasó egymásnak és a könyvtár személyzetének folyton útjában van, viszont a könyvtári személyzet sem kímélheti meg őket folytonos zavarástól, zajtól és zaklatástól. Ehhez járul, hogy a könyvtár személyzete a rendes kezelési munkákra is elégtelen, s így igen kevés időt szentelhet az olvasók kiszolgálásának. Míg 1906-ban az egyetemi könyvtárban a gyarapodás 398 kötetére esett egy alkalmazott, a műegyetemi könyvtárban 843-ra, a képviselőház könyvtárában 233-ra, addig a fővárosi könyvtárban egy alkalmazottra 1060 kötet jutott[1], sőt 1907-ben már 1390; ilyen munkateher mellett lehetetlen az olvasókat a kellő figyelemben részesíteni. És ha a használók száma ennek dacára kerek 130 százalékkal emelkedett 1906-tal szemben, ebből csak arra lehet következtetni, hogy a Fővárosi Könyvtár oly közszükségletet elégít ki, amely másutt nem talál kielégítésre...

Általános tapasztalat a könyvtárosok körében, hogy a legjobban megválogatott és a legkönnyebben hozzáférhető könyvtár csupán ezen tulajdonságai még nem biz-

[1] A nemzeti múzeum, az akadémia és az iparművészeti múzeum megfelelő adatai e könyvtárak különleges viszonyainál fogva az összehasonlításra nem alkalmasak.

tosítják azt, hogy az olvasók meg is találják, amire éppen szükségük van, vagy ha szorosan kitűzött cél nélkül olvasnak, éppen a jó és nekik való könyvek vezessék és ösztönözzék további olvasásra és művelődésre. Még az Egyesült-Államokban is, ahol a nyilvános könyvtárak nagyobbára igen nagyszámú és különösen arra iskolázott személyzettel rendelkeznek, hogy az olvasóknak szóbeli útmutatással szolgáljanak, őket akár tudományos, akár művelődési céljaikban irodalmi tanáccsal támogatni tudják, azt tapasztalták, hogy a szóbeli tanács és útmutatás nem elég.

Az olvasók igen nagy része kezdő: fiatal ember vagy idősebb munkás, aki műveltsége és tájékozottsága hiányait szégyenli, és inkább száz rossz könyvön vergődik keresztül, semhogy tájékozatlanságát elárulja. Legtöbbnyire aztán néhány sikertelen kísérlet, néhány rossz könyv végleg elriasztja ezeket. Tudományosan dolgozók viszont igen sokszor nem érhetik be a könyvtári tisztviselő szóbeli felvilágosításaival, mert csak nyomtatott katalógusok, bibliográfiák segítségével tudják kérdésük irodalmi anyagát összeállítani. Mindenki, aki valaha tudományosan dolgozott, tapasztalta, hogy csupán könyvcímeknek az olvasása mily sokszor ösztönözte, termékenyítette meg, anregolta, figyelmeztette kérdése olyan vonatkozásaira, amelyek különben talán homályban maradtak volna, olyan adatokra és tényekre, amelyeket különben meg nem ismert volna. Azonkívül az irodalmi termelés rendkívüli mennyiségű megnövekedése majdnem lehetetlenné teszi, hogy a könyvpiac újdonságairól, tehát tudománya haladásáról gyors és teljes tudomást szerezzen, és a könyvek özönéből a komoly és előrevivő munkákat kiválogathassa.

Ezeket a művelődési és tudományos szükségleteket akarják az angol és amerikai nyilvános könyvtárak ki-

elégíteni, amikor új szerzeményeikről válogatott, szakok és kérdések szerint csoportosított jegyzékeket bocsátanak rendszeresen közre, vagy aktuális tudományos vagy politikai kérdések bibliográfiáit időnkint publikálják. Minden nagyobb népkönyvtárnak megvan a maga havi, vagy kéthavi, vagy negyedéves bulletin-je, jelennek meg időnkint special list-jei, special catalogue-jai, — és bizonyos, hogy az angolszász népkönyvtárak nagy sikereit nem utoljára ezek a jól szerkesztett katalógusok idézik elő.

Ami pedig odakünn közszükséglet, amelyet azért kell kielégíteni, mert megvan (demokratikus országokról van szó), az minálunk olyasvalami, amit föl kell ébreszteni, ha egyáltalán kulturális haladást akarunk. Nem lehet mondani, hogy meglévő könyvtáraink nagyon elkényeztetnék a közönséget, vagy nagyon előzékenyek volnának a nemdiplomásokkal, vagy a nem-beajánlottakkal szemben. De még az iskolát végzettek közül is hányan ismerik a tudományos dolgozás módszereit és segédeszközeit? Sem a középiskolában, sem az egyetemen ezzel nem törődnek, vagy ha igen, nagyon keveset törődnek. Az egyetemről kikerülnek államtudományi doktorok, akiknek sejtelmük sincs egy Közgazdasági Lexikon, egy Handwörterbuch der Staatswissenschaften, egy Mühlbrecht, egy Stammhammer, egy Kritische Blätter létezéséről; akik, ha később önállóan valamely kérdéssel foglalkozni akarnak, úgy fognak hozzá problémájukhoz, mint aki hátulról nyergeli meg a lovat: csoda-e, ha tudományos irodalmunkban annyi a korcsszülött és annyi az abortus!

A Fővárosi Könyvtár speciális céljai nézőpontjából ehhez még az járul, hogy mint közigazgatási segédszervnek, gyakran kell gyors és szabatos tájékozódás irodalmi segédeszközeit nyújtania a főváros egyes tisztviselőinek,

hivatalainak és intézeteinek: mi tudjuk legjobban, hogy ezen kötelességünk jó teljesítésében mily nagyon támogatnak jó szakkatalógusok és szakbibliográfiák.

Ezért azt hittük, helyesen cselekszünk, ha rögtön, mihelyt valamelyes kevés munkaerőnk — sajnos nagyon kevés — az alapvető rendezés és kiegészítés terhétől megszabadul, azt ily publikációk szerkesztésére és kiadására fordítjuk. A tanács engedélyével mindenekelőtt *A Fővárosi Könyvtár Értesítőjét* indítottuk meg, amely főként új szerzeményeink válogatott és szakok szerint csoportosított jegyzékét tartalmazza és olvasószobánkban és szétküldés útján mindenkinek ingyen rendelkezésére áll. Azután hozzáfogtunk szakkatalógusunk kiadásához, itt is a gyakorlati aktualitás nézőpontját tartván szem előtt. A katalógus első füzete a lakáskérdés és a városépítés kapcsolatos kérdéseinek irodalmát tartalmazta: bizonyára elég aktuális kérdését.

Azt hisszük, mindkét kiadvány már eddig is nyomot hagyott könyvtárunk használatában, ennek nemcsak mennyiségi, de főként minőségi gyarapodásában.

Amikor e jelentést írjuk, a szakkatalógusnak másik, ugyancsak nagyon aktuális füzete vár kinyomatásra: a városi pénzügyekre vonatkozó irodalom szakjegyzékeé. Bízunk benne, hogy valamelyes hasznát ennek is első sorban a város fogja látni, amelynek érdekei szolgálatában a Fővárosi Könyvtár áll.

1908 április elején

Dr. SZABÓ ERVIN
könyvtáros

Részlet a *Fővárosi Könyvtár Értesítője* 1908. áprilisi számából. p. 3—8.

A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR 1908-BAN

A Fővárosi Könyvtár az elmúlt évben is azon volt, hogy azokon a nyomokon haladjon, amelyeket szabályzata, de még inkább a gyakorlati szükséglet parancsoló szava számára kijelölt: a fővárosi közigazgatás tudományos és irodalmi segédszervének szerepét összeegyeztetni igyekezett a társadalomtudományi és politikai közkönyvtár funkcióival. A könyvtár használati statisztikája azt mutatja, hogy az elmúlt évben ez utóbbi szerepe erősebben nyomult előtérbe, sajnos, közigazgatási funkciója rovására. Míg 1907-ben a fővárosi közigazgatás kötelékébe tartozó személyek (bizottsági tagok, hivatalnokok, tanítók) 1186 esetben használták a könyvtárt és az egész évben olvasott kötetek összes számából 22% esett rájuk, addig 1908-ban csak 935-ször vették igénybe könyvtárunkat és részesedésük a használt kötetek számában 17.8%-ra csökkent. Alig hisszük, hogy tévednénk, ha ezt a csökkenést olyan hiányok rovására írjuk, amelyeket előterjesztésekben és nyilvánosan is ismételten fölpanaszoltunk.

Amikor 1903-ban az új fővárosi könyvtárt szervezték, nem láthatták előre, hogy az új intézet rövidesen oly arányokban fog gyarapodni és használata oly lendületet fog venni, miként az az utóbbi években bekövetkezett. Nem tudhatták, hogy a nem egészen 1800 kötetnyi

évi gyarapodás, amellyel 1904-ben kellett a könyvtár kicsi személyzetének megbírkóznia, az 1908-ik évig a 9000 kötetet is meghaladja majd, s ezzel a Fővárosi Könyvtárt — ha a Nemzeti Múzeum és az Akadémia könyvtárainak számszerint megtévesztő és tényleges növekedést csak kis részben jelentő köteles példányait nem tekintjük — a növekedés tempója tekintetében az összes magyarországi könyvtárak közt az első helyre rugtatja; másrészt, habár az új könyvtár is közhasználatú intézménynek volt szánva, nyilván arra sem számítottak, hogy naponkint egy-két embernél több fog valaha is ilyen speciális szakkönyvtárban megfordulni. Ilyenformán a rohamosan fejlődő könyvtárnak hamarosan meg kellett éreznie, hogy úgy a személyzet, mint a könyvtári helyiségek teljességgel elégtelenek, hogy feladatának oly tökéletességgel felelhessen meg, ahogy azt kultúrmissziójának tudatos magasrabecsülésével elejétől kezdve szerette volna.

1908-ban Manchester városa, hogy azelőtt is pompás nyilvános könyvtára számára mindenképen modern új hajlékot készítsen elő, bizottságot küldött ki az Egyesült Államok és Kanada könyvtárainak tanulmányozására. Ez a bizottság igen figyelemreméltó jelentésében[1] összeállította azokat az elemi irányelveket, amelyeket az amerikai könyvtárak tervezésénél első sorban szoktak tekintetbe venni. Ez elvek a következők:

1. Illő bejárat a nyilvános használatra szánt helyiségekhez.

2. Tágas kölcsönző és olvasóhelyiségek.

[1] City of Manchester. Libraries committee. Report of a visit to libraries in the United States and Canada by representatives of the Committee. Manchester: printed for the Corporation 1908. (71, 29 tab.)

3. Külön dolgozószobák tudósok és tanulók számára.
4. A könyvek kényelmes és koncentrált raktározása a kiadó helyiségek közelében.
5. Kézikönyvtár és speciális gyűjtemények számára való helyiségek.
6. Igazgató-, kezelő- és munkahelyiségek.
7. Hely gépház, fűtő- és világítótelep számára.
8. Minden helyiség úgy legyen elrendezve, hogy könnyen legyen tisztán tartható.
9. Kielégítő fűtés, világítás és szellőzés.
10. Tartós szerkezet és díszítés.
11. Méltóságos és előkelő külső.
12. Finomság és harmónia a belső kialakításban, teljes összhangban a helyiségek céljával.

Hozzáteszi a bizottság, hogy tapasztalása szerint a legtöbb új könyvtárépület teljesen megfelel ezeknek a követelményeknek.

Ezzel szemben ha valaki csak egyszer tette is be lábát a Fővárosi Könyvtárba, meg kell látnia, hogy az amerikai könyvtárak tizenkét pontja között *nincs egyetlen-egy sem,* amelyről azt mondhatnók, hogy a mi könyvtárunknál alkalmazást nyert. Valóban nehéz könyvtárhelyiséget találni, amely rendeltetésének kevésbé megfelelő volna.

Nem lehet hát csodálni, hogy a könyvtár csekély vonzóerőt gyakorol a fővárosi tisztviselőkre. Közismert tény, hogy barátságos, kényelmes, de kivált alkalmas időben nyitva tartott könyvtárhelyiségek mily erős hatással vannak az olvasókedvre és mindennél inkább nevelik a közönséget és szoktatják hozzá a könyvtárakhoz. A Fővárosi Könyvtár olvasószobája — hogy egyéb helyi-

ségeiről ne szóljunk — szűk, sötét, kényelmetlen, barátságtalan, nyugtalan, és derűs napokon is igen kevéssé csábító tartózkodási hely; arról, hogy este vagy délután is nyitva tartsuk, amikor a nappal keresete és dolga után járó közönség könnyebben látogathatná, a könyvtár mai el- és berendezése mellett szó sem lehet. Így nemcsak a nappal hivatalában elfoglalt tisztviselői kar részesedési aránya a használatban csökkent, hanem egyéb, hasonló munkabeosztású rétegeké is, mint a magántisztviselőké, tanítóké, tanároké és bérmunkásoké, míg némely szabadfoglalkozásúaké és a tanulóké emelkedett. Nem mondhatjuk, hogy a könyvtár használatának ilyen fejlődése kedvező volna.

E kedvezőtlen fejlődést más körülmény is támogatta. Sokszor fejtettük ki — előterjesztésekben és nyilvánosan — hogy ha egy könyvtár puszta számbeli gyarapodásának egy-egy alkalmazottra eső hányada bizonyos magasságot meghalad, lehetetlenné válik, hogy a személyzet a könyvtár látogatóinak — akik számára és akiknek hasznára a könyvtár egyedül kell hogy létezzék — annyi figyelmet szentelhessen, amennyi okvetlenül szükséges, hogy az olvasókat tartósan lekösse és a használatot kívánatos irányokba terelje. Nos, a Fővárosi Könyvtár ebben a tekintetben az összes magyarországi tudományos könyvtárak közt a legkedvezőtlenebb helyzetben van. Az évi gyarapodásból már 1906-ban 1060 kötet esett egy-egy alkalmazottjára, a következő évben már 1390 és 1908-ban csak valamivel kevesebb: 1309, holott a munkateher dolgában közvetlenül utánunk következő magyar könyvtárban is ez a szám alig magasabb nyolcszáznál, más könyvtárakban feleannyi sem és még kevesebb. Lehet-e ilyen körülmények közt az olvasók kellő kiszolgálásáról, felvilágosításáról, útbaigazításáról, irányításáról szó?

Pedig ma alig lehet kétség arról, hogy nyilvános könyvtár használata *mennyiség* tekintetében ugyan főként a közönségtől, de *minőség* tekintetében inkább a könyvtár személyzetétől függ. Egy mindenképen kitűnő emlékiratban, amelyet a dresdenplaueni közkönyvtár vezetője, Walter Hofmann, a drezdai főpolgármesterhez intézett[1], igen érdekes és a laikust is meggyőző adatokat találunk erről. Kilenc német város könyvtárának statisztikájából kimutatta, hogy a használatnak a tudományos irodalomra eső hányada egyenes arányban van a könyvtárak személyzeti kiadásaival és hogy számra és képességre gyönge személyzet okvetlenül a használat minőségi rosszabbodásának lesz oka. Mutatis mutandis, ezt a mi könyvtárunkra is teljességgel érvényesnek kell mondanunk. Minálunk ugyan nem annyira arról van szó, hogy rossz könyvek olvasásáról le-, és jók olvasására rászoktassuk a közönséget, hanem inkább arról, hogy bizonyos tekintetben kényes, és bizonyos tekintetben nagyobb igényű réteget kevés olvasásról többre szoktassunk, illetve egyáltalán a tudományos irodalom szeretetére rávezessünk. Aki csak egyszer is próbálkozott ily irányban, tudja, mennyi türelmet, mennyi tapintatot, mennyi irodalmi ismeretet és ítéletet, és fizikailag mennyi időt követel ez. Honnan vegye mindezt az egyéb munkával annyira túlterhelt könyvtári személyzet!?

Az elmúlt évben mégis biztató lépések történtek a fennálló bajoknak legalább részben enyhítése irányában. Tárgyalások indultak meg a könyvtár helyiségének kibővítése dolgában és közgyűlési határozattal javították a személyzet számbeli és fizetési viszonyait; azonban ezen

[1] Denkschrift, betr. die Neugestaltung der Dresdner städtischen Volksbibliotheken. Ratsdrucksache. 1908. Megjelent kivonatosan a Blättter für die gesamten Sozialwissenschaften 1908. évi októberi és novemberi füzeteiben is.

Szabó Ervin hivatali szobájában

intézkedések gyümölcseit legjobb esetben az 1909-ik év második felében élvezhetjük majd.

Mindazonáltal a könyvtár az elmúlt évben is igyekezett teljesítéseit fokozni, mennyiségileg és minőségileg egyaránt. A gyarapodás művekben valamivel csökkent, de kötetekben emelkedett. Lényegesen nőtt a használat is, bár a statisztika szerint látszólag csökkent (aminek magyarázatát alább adjuk). Folytattuk az *Értesítő* kiadását, amelyben több cikk, kisebb bibliográfia és az új gyarapodásból kb. 2900 cím jelent meg. A *Közleményeknek*, sajnos, megint csak egy füzete jelent meg, a *Községi pénzügyek* irodalmát körülbelül 1600 címben tartalmazó; de előkészületben van és félig sajtókészen három további füzet: egy a parlamenti és községi választójogról, egy a községi üzemekről, egy, melyben a könyvtár szakkatalógusának új sémáját közölnők. Megkezdtük a könyvtár egész állományának rendszeres revízióját, hogy a sok egyesítés, összeolvasztás, selejtezés okozta helyenkinti zavarokat kiküszöböljük és a művek számát is pontosan megállapítsuk. Ezt a munkát arra is fölhasználjuk, hogy úgy betűrendes, mint szakkatalógusunkból második példányt készítsünk, a nemzetközi formájú kartoncédulákon (12.5 × 7.5 cm.), az olvasók szabad használatára majd. Végül a könyvkötést is erősebben szorgalmaztuk, hogy a korábbi évek kényszerű mulasztásait e téren kissé pótoljuk.

Budapest, 1909. február elején.

SZABÓ ERVIN

Részlet *a Fővárosi Könyvtár Értesítője* 1909. 1. számából. p. 3—5.

JELENTÉS A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR MŰKÖDÉSÉRŐL 1909-BEN

Az elmúlt év nem váltotta be a reményeket, melyeket hozzá fűztünk. A könyvtár fejlődött — bizonyára: működési körét kiterjesztette, a használók száma is megnőtt; de mindezt tovább is a személyzet munkabírásának szélső megfeszítése árán értük el és olyan külső, topográfiai viszonyok közt, amelyek maholnap egész munkánkat összeomlással fenyegetik...

Múlt évi jelentésünkben megemlítettük, hogy a könyvtár kibővítése dolgában tárgyalások indultak meg. Bár az előterjesztésben, amelyet ez ügyben a Tanácshoz intéztünk, kénytelenek voltunk kijelenteni, hogy a könyvtár mai helyiségében az üzemet legfeljebb két esztendeig tarthatjuk mai terjedelmében — a tárgyalások mégis eredménytelenek maradtak. Sajnos, a negatív eredmény oka olyan körülmény, amelybe bele kellett nyugodnunk. Ugyanis a Központi vásrosháza Károly-körúti szárnya, amelyben a Fővárosi Könyvtár is el van helyezve, valószínűleg rövidesen csákány hegyére kerül, mert a tervbe vett új városháza ennek helyén épülne föl: így túlságos drága befektetésnek látszottak a helyiség átalakításának tekintélyes költségei. De ezen elhalasztás folytán már ma, 1910 elején, odáig jutottunk, hogy nemcsak a hivatalnokok szobáit kell megraknunk

könyvekkel (hogy a személyzet egyrésze elejétől kezdve a poros és rosszul fülő raktárteremben dolgozik, már föl sem tűnik), hanem a folyosókat, sőt a fűtőkamrákat is, és hogy az állománynak mind fontosabb és gyakrabban használt részeit kell a nehezen hozzáférhető és a fűtési idény tartama alatt tűrhetetlen forróságú karzaton elhelyeznünk. Nyilvánvaló, hogy ennek a zsúfoltságnak hatásait nemcsak a személyzet érzi meg, hanem a közönség is, amelynek pedig olvasókedvét az olvasószoba szomorú állapota szintén nem nagyon élesztheti: mert a zsúfoltságnak első következménye a beérkező új anyag földolgozásának és a kiszolgálásnak meglassítása. Ezeken a bajokon segíteni múlhatatlanul kell*...

Érdekes, hogy míg a helyben használt köteteknek 60%-a magyar nyelvű, a kikölcsönzötteknél ez az arány 35-re száll le, ellenben az idegen nyelvűeké emelkedik 65-re; az idegen nyelvűek közt megint a németek vezetnek erősen. Ez mindenesetre szintén útmutatóul szolgálhat arra, hogy a beszerzéseknél mely nyelvek irodalmát kell nagyobb figyelemben részesítenünk.

Budapesten, 1910 április elején.

Dr. SZABÓ ERVIN
főkönyvtáros.

Részlet *a Fővárosi Könyvtár Értesítője* 1910.1. számából. p. 6, 11.

* Mint a jelentés évén kívül eső eseményt csak jegyzetben említjük meg, hogy ez évben tárgyalások és tanácskozások indultak meg a könyvtár kérdésének radikális megoldása, nevezetesen a Fővárosi Könyvtárnak nagy közművelődési könyvtárrá kifejlesztése iránt.

JELENTÉS A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR MŰKÖDÉSÉRŐL 1910-BEN

Az elmúlt év határjelző lesz a Könyvtár történetében. Határozott kezdeményezések indultak meg a mai hivatali könyvtárnak nagy nyilvános intézménnyé kifejlesztése iránt. Két erős ható működött és hozta létre ezt az eredményt. Az egyik a könyvtár terjedelmének és igénybevételének rohamos növekedése, mely már évek óta alig-alig fér meg a mai helyiségben és a ma kötelező keretek közt már-már odáig ért, hogy vagy szétrepeszti ezeket, vagy lehetetlenné válik a könyvtár további működése; a másik az, hogy Budapesten is mind erősebben kifejlődik a szükséglet több olvasás — vagy egyáltalán olvasás — iránt és mind többen érzik súlyos hiánynak, hogy a közösség majdnem semmit sem tesz ezen szükséglet kielégítésére.

A Könyvtár helyiségeinek elégtelensége dr. Ballagi Aladár egyetemi tanárt és törvényhatósági bizottsági tagot szólaltatta meg a főváros március 16-iki közgyűlésén, a Könyvtár működési körének az angol-amerikai *public library* mintájára kiterjesztését dr. Lengyel Endre biz. tag indítványozta az április 13-iki közgyűlésén. Ugyanebben az irányban igyekezett a főváros közönségét megmozdítani a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa is, amely elnöke Wlassics Gyula v. vallás- és közoktatás-

ügyi miniszter útján emlékirattal fordult a tanácshoz. Mindezeket az ösztönzéseket nagy örömmel fogadta a könyvtári bizottság és április 27-iki ülésén alulírottat bízta meg, hogy nagy városi közművelődési könyvtár felállításának előmunkálatait kezdje meg. E megbízás első eredménye terjedelmes Emlékirat volt, amelynek javaslatait a polgármester úr egy, június 20-án ülésezett szakértekezlet bírálata alá vetette. Kevesen voltak, akik az Emlékiratban kifejtett programmot ne helyeselték volna s ennek megfelelően a polgármester úr a tervezett új könyvtár épületének tervpályázatára vonatkozó további munkálatokat is elrendelte. Az év végére elkészült az építési programm s január elején a tervpályázatot is kihirdette a tanács. Ha a tervek alapján majd pontosan megállapítható költségeket engedélyezni fogja a közgyűlés, akkor végleg biztosítva lesz a Könyvtár jövője s Budapest nagy kultúrintézettel lesz gazdagabb.

Az új könyvtár előmunkálatai — jelentések, vélemények, tárgyalások, agitáció — elsősorban alulírott munkaerejének jórészét vonták el a könyvtár folyó munkáitól, de a személyzet több tagját is sokszor elfoglalták. Némely tervbevett munka emiatt rövidséget szenvedett, vagy egyáltalán félre kellett egyeseket tennünk, némely a személyzetre vagy helyiségre vonatkozó kezdeményezést, amelyek a mai könyvtárra voltak szabva, nem folytathattunk. Nagyjából azonban a Könyvtár működése a régi csapáson haladt...

A legsűrűbben használt szakok tovább is a társadalomtudomány és a közgazdaságtan, azután a történelem, a jogtudomány és a munkáskérdés.

A használat nagyobb része a könyvtáron kívül történik: 1908-ban még csak 41.7%-a, 1909-ben már

49.99%-a, az elmúlt évben 57.1%-a. Bizonyára máskép alakulna a dolog, ha olvasószobánk tágabb és terjedelmesebb volna.

Budapest, 1911. március elején.

Dr. SZABÓ ERVIN
főkönyvtáros.

Részlet *A Fővárosi Könyvtár Értesítője* 1911. 1. sz. p. 5, 19.

JELENTÉS A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR MŰKÖDÉSÉRŐL 1911-BEN

Múlt évi jelentésünkben kifejezett azon várakozásunk, hogy a nyilvános könyvtár ügye most majd gyors lépésben megy előre, sajnos, nem vált valóra. A könyvtár ügye sem haladt hamarabb, mint egyéb, sok fórumtól és tényezőtől függő közügyek szoktak. Január lett, mire a nyilvános tervpályázatot a Tanács kihirdette. Májusban döntött csak a zsüri. Júliusi közgyűlés szavazta meg a költségeket s eltelt az év, anélkül, hogy a kiviteli tervek elkészítésével megbízott építész, Lajta Béla, a terveket benyújtotta volna. Ezt a hosszas átmeneti állapotot természetesen a könyvtár folyó munkái is súlyosan sínylik. Minden terjeszkedési kísérlet, a helyiség lehetetlen állapotának minden javítása abba az ellenvetésbe ütközik, hogy hiszen kár a költségért erre a rövid időre. S az év végén odáig jutottunk, hogy kb. 20 főnyi személyzet kezelt kb. 100.000 kötetnyi könyvállományt és szolgált ki 8000 s néhány száz olvasót olyan helyiségben, amelyet nyolc évvel ezelőtt 3 hivatalnok, 50.000 kötet és legjobb esetben 1200 olvasó forgalmának lebonyolítására rendeztek be. Hogy ilyen viszonyok között a könyvtár működése minőségileg nem emelkedett, bizonyára senki sem róhatja fel. Hogy új szerzeményeink jegyzékeit hozó értesítőink később jelentek meg mint

azelőtt, hogy beszerzéseinknél olvasóinknak sokszor nagyon jogos igényeit nem elégíthettük ki mindig teljesen, hogy a személyzet egyes tagjai a túlzsúfolt, rosszul fülő és szellőző helyiségekben gyakrabban betegedtek meg s hogy e miatt egyéb munkák is elég gyakran késedelmet szenvedtek: mindezen hibák és hiányok a könyvtár működésében nem akaratunkon és szándékunkon múltak, hanem kizárólag tőlünk független körülményeken. S nem mulaszthatom el, hogy ki ne jelentsem, hogy sokkal nagyobb mérvű lehanyatlást sem akadályozhattunk volna meg, ha a személyzet néhány tagja az átlagos hivatalnoki kötelességteljesítést messze túlhaladó szorgalommal és áldozatkészséggel — egyesek éppen önfeláldozással — nem támogatták volna alulírottat munkájában. Egészen kétségtelen azonban, hogy minél inkább nő a könyvtár, a legjobb szándék és a legerősebb akarat sem elegendő, hogy a város által a könyvtárba fektetett igen jelentékeny anyagi és a bizonyára nem csekélyebb szellemi és erkölcsi tőke fokozódó pusztulását és elértéktelenedését megakassza...

Szervezeti és személyzeti ügyek

E téren az elmúlt év legfontosabb eseménye a státusrendezés, amely a közigazgatási tiszti személyzet fizetés- és státusrendezése keretében történt. A könyvtári személyzet helyzetének és előhaladási viszonyainak javítása még sokkal indokoltabb volt, mint a közigazgatási személyzeté, mert nálunk az ideiglenes hivatalnokok létszáma többszörösen felülmúlta a rendszeresített tisztviselőkét. A könyvtár különleges követelményei tisztviselői iránt azt is megokolták volna, hogy a könyvtári státusrendezés függetlenül történjék a közigazgatási személyzetétől. A könyvtár nyelvismereteket, könyvtári

szakismereteket, könyvtári gyakorlatot kíván meg tisztviselőitől, ellenben a közigazgatási tisztviselők számára előírt iskolai képesítés a legtöbb esetben szinte értéktelennek bizonyul a hivatali rátermettség mérlegelése szempontjából. Minthogy azonban különálló szervezésről most szó nem lehetett volna, viszont a mostani szervezéseket csak ideigleneseknek jelentette ki a Tanács és a közgyűlés, mint amelyek befejezést majd csak a nyilvános könyvtár megszervezésekor nyernek, csak nagy köszönettel lehet fogadni a közgyűlésnek ezt az elhatározását is.

Ugyancsak a személyzet státusrendezése lényeges változást okozott a könyvtár szervezetében is. Miután az újonnan szervezett könyvtári igazgatói állás december havában alulírottal betöltetett, az 1903. évi könyvtári szabályrendelet azon rendelkezése, hogy a statisztikai hivatal igazgatója egyúttal a könyvtár igazgatója is, érvényét veszítette és a könyvtár, amely addig mindig perszonális unióban volt más hivatallal, mint önálló székesfővárosi intézet alakult meg. Kedves kötelességet teljesítettünk, amikor az egész személyzet élén őszinte köszönetünket tolmácsoltuk dr. *Thirring Gusztáv* statisztikai hivatali igazgató úrnak, aki négy esztendei igazgatása alatt mindent megtett, hogy a könyvtár fejlődését előmozdítsa.

Az új választások a könyvtárnak legrégibb hivatalnokát, *dr. Gárdonyi Albert* urat is elszakították a könyvtártól, akit a Tanács levéltárnoknak választott meg. Benne a könyvtár sok érdemet szerzett, buzgó hivatalnokot veszített.

Az új szervezés előnyeit a személyzet a jelentés évében még nem élvezhette, mert a könyvtári választások csak ez év januárjában ejtettek meg. Mindazonáltal kisebb-nagyobb előléptetésben részesültek még a múlt

évben: Enyvvári Jenő, Staindl Mátyás, Pikler Blanka, Toperczer Valéria és Váradi Mária id. hivatalnokok.

A jelentés évében a személyzet száma is gyarapodott. Részben hiányzó tisztviselők, mint a statisztikai hivatalhoz áthelyezett dr. Rácz Gyula segédkönyvtáros, majd később a tanulmányai folytatására 10 hónapra Párisba szabadságolt dr. Dienes László helyettesítésére, részben a revízió munkáira a polgármester úr több új id. hivatalnokot nevezett ki. Ezek voltak: Kopcsányi Adél, Neuberg Gizella és dr. Grünwald Margit kisasszonyok, továbbá dr. Bősinger Rudolf, dr. Braun Róbert és Sárváry Dezső urak. Dr. Bősinger az év folyamán az elnöki ügyosztályba helyeztetett át.

Belső szervezeti ügyeket az év folyamán tartott több értekezleten tárgyaltunk meg. Ezek között különösen az új osztályozó rendszernek előkészítése okozott sok munkát. A decimális rendszernek fordítása és átdolgozása lassabban ment, mint előre láttuk, s eltelt az év, anélkül, hogy ennek alkalmazására és az állománynak és katalógusnak ezzel kapcsolatos revíziójára kerülhetett volna a sor. De ha ez az akadály nem is állott volna fönn, megfelelő helyiség hiányában sem foghattunk volna hozzá a munkához...

Gyarapodás

Könyvtárunk gyarapodása a múlt évben olyan méreteket öltött, hogy egyáltalán nem volt módunkban az új értékes anyagot a közönség számára is használhatóvá tenni. Pedig amellett a rendes gyarapodás megválogatásában szigorúan ügyeltünk arra, hogy lehetőleg semmit se iktassunk be, ami csak az állományt gyarapítaná, de senki előreláthatólag hasznát nem venné. Mindazonáltal a földolgozott rendes gyarapodás így is nagyobb, mint

a múlt évi volt. Rendkívüli vásárlásaink közül első helyen kell említenünk a Ballagi-féle magyar politikai röpiratgyűjteményt, amelyet † Ballagi Géza sárospataki jogtanár özvegyétől vettünk meg Lantos A. antikvárius közvetítésével 15 000 K-ért. A nagy szorgalommal és szeretettel gyűjtött és lajstromozott könyvtár 10 000-nél több darabból áll, aminek fele gyűjtő-kötetekbe van kötve, másik fele eredeti állapotban van meg. A gyűjtemény első darabja 1761-ből való, de rendszeres anyaggyűjtésként csak 1790-től jön számba és 1906-tal záródik. Azt hisszük, hogy ezzel a könyvtárral a magyar politikai történetírásnak és a mai publicisztikának páratlanul álló forrás-anyagát szereztük meg s igyekszünk is azt kiegészíteni és tovább fejleszteni. E nagy tömeg röpiratnak megszerzése azonkívül arra is indított, hogy egyéb röpiratanyagunkat is a könyvektől elkülönítve, fiókos szekrényekben, a vertikális regisztratúra elvei szerint gyűjtsük és kezeljük. Röpiratgyűjteményünknek magyar része a múlt évben 234 darabbal gyarapodott.

Magyar történeti gyűjteményünket kiegészíti másik értékes szerzeményünk, az ugyancsak Lantos antikváriustól vásárolt 523 kötetből álló gyűjtemény a magyar történelem forrásmunkáiból, mely azelőtt a Dessewffy-család tulajdonában volt. A pedagógiai gyűjtemény számára vásároltuk meg † Strausz Antal belügyminiszteri fordító igen értékes irodalomtörténeti és nyelvészeti gyűjteményét, mintegy 4000 db-ot 2000 K-ért.

Az elmúlt évben utalta át a Tanács a könyvtárhoz a gróf Zichy Jenő hagyatékában reá jutott kb. 3000 db-ból álló könyvtárt, amely különösen Ázsiára és a magyarok eredetére vonatkozó etnológiai, földrajzi és történeti munkákat tartalmaz, azonkívül sok könyvritkaságot. Gróf Batthyány Ferencné úrnő is beszállította már 1910-ről szóló jelentésünkben említett adománya egy részét,

kb. 1000 kötetet. Sajnos, mindezen, más magyar könyvtárban sokszor nehezen található anyagot tartalmazó gyűjteményeket hely hiányában a régi országházban kellett egy fűthetlen és ablak nélküli helyiségben elhelyeznünk és állományunkba beiktatásukról és a használat számára földolgozásukról mindaddig, míg megfelelő helyiség nem áll rendelkezésünkre, szó sem lehet...

Kiadványok

Az elmúlt évben végleg lemondtunk arról, hogy szakkatalógusunkból további nagyobb részleteket publikáljunk. A statisztikai anyagnak várható kiválogatása könyvtárunkból, esetleg külön tanácsi könyvtár létesítése, végül az osztályozás és felállítás készülő új rendszere könnyen értéktelenné tehet ilyen, nagy fáradsággal járó munkákat. Nem tettünk le ellenben arról, hogy speciális kérdések irodalmát alkalomadtán mégis közzétegyük.

Így a szociálpolitikai ügyosztály kívánságára foglalkoztunk a munkanélküliség irodalmának rendezésével s Gárdonyi Albert könyvtáros majdnem teljesen elkészült a munkával, amikor A Munkanélküliség elleni küzdelem nemzetközi egyesülete részéről Varlez főtitkár azzal a javaslattal lépett föl, hogy az Egyesülettel együtt készítsük ezt a munkát. A kérdésben folytatott tárgyalások az év végén túl húzódtak s így csak azt említjük meg, hogy legújabban vett hivatalos közlés szerint a nemzetközi egyesületnek Párisban Léon Bourgeois elnöklete alatt tartott igazgatósági ülésén elhatározták, hogy a bibliográfiát nemzetközi alapon kiadják s a munkálat vezetésére a Fővárosi Könyvtárt kérik föl.

Ugyancsak kéziratban maradt, még pedig nagy elfoglaltságunk miatt, mintajegyzékünk kisebb városi

nyilvános könyvtárak számára, valamint katalogizáló szabályainknak teljesen kész kódexe.

Minthogy e munkálatok közlése ilyformán elhalasztódott, egyedüli nagyobbszabású bibliográfiai publikációnk a *Magyar társadalomtudományi bibliográfia*, amelynek 1910. évi anyagát is Varró István úr dolgozta föl, míg végleges elrendezése és a mutatók készítése a könyvtár munkája volt. A füzet terjedelme 76 hasáb és 500 példányban jelent meg, ezúttal már, úgy mint egyéb kiadványaink, a berlini Bibliographischer Zentralverlag bizományában.

A múlt évben is folytattuk az *Aktuális kérdések irodalma* sorozatát, amelyben 5 szám jelent meg. Ezek: 8. *A földgáz;* 9. *Kétéves katonai szolgálat;* 10. *Közigazgatási tisztviselők képesítése;* 11. *A munkabér törvényes védelme;* 12. *Választási bíráskodás.* Az utóbbi háromnak különös aktualitást az a körülmény adott, hogy a felölelt kérdések az Országos Jogászgyűlést foglalkoztatták, miért is ezekből a szokásos 500 példányon felül 1000—1000 példányt bocsátottunk a Jogászgyűlés titkárságának rendelkezésére, amely azokat tagjai között szétosztotta.

Értesítőnk a múlt évben kéthavonként jelent meg. Terjedelme 552 hasáb volt s nem kevesebb mint 6000 címet publikáltunk benne. Használhatóságát bizonyára növeltük azzal, hogy az összefoglaló név- és címmutatón kívül minden egyes füzethez is adtunk mutatót. Az egyes számok a szükséglet szerint 900—1000 példányban jelentek meg.

Egyéb kiadványaink:

A községi nyilvános könyvtár és közművelődési intézet részletes pályázati programmja. 2., némileg módosított kiadás. 250 példány.

Szabó Ervin: *A modern könyvtárépítés némely elvéről, tekintettel a főváros terveire.* 500 példány.

Budapest székesfőváros könyvtárainál rendszeresített könyvtári szakvizsga szabályzata. 250 példány...

A nyilvános könyvtár

Erős hitünk, hogy a könyvtár bajain, azon a visszásságon, hogy ily értékes, gonddal megválogatott és részben csak minálunk található anyagnak, a főváros népességének csak kis hányada veheti hasznát, ezen a gazdaságtalanságon csak a nyilvános könyvtár fölállításával segíthetünk, amely egyben a fővárosi népesség legszélesebb rétegeinek jogos és sürgős és mindenütt a világon hasonló nagyvárosokban százszor jobban kielégített vágyát jó olvasmány iránt teljesíthetné. Ezért alulírott idejének és erejének legjavát a nyilvános könyvtár ügyének szentelte. Hogy milyen sovány eredménnyel, arról a bevezetésben röviden beszámoltunk. A központi könyvtár dolgának lassú előrehaladása természetes törekvésünkké tette, hogy a központ létesüléséig fiókkönyvtárak teremtésével próbáljuk munkánkat bevezetni. Ebben a törekvésben váratlan támogatást kaptunk a *Deák Ferenc szabadkőműves páholy* részéről, amely jubileumát ülvén, 20 000 K-t bocsátott a székesfőváros rendelkezésére egy fiókkönyvtár céljaira. Ez a példaadás szempontjából is kitűnő cselekedet a programmunk szerinti legjobb kezdés lehetőségét adta kezünkbe; de ugyanazokat az akadályokat, amelyek a központi könyvtár útjában álltak, ezen kis könyvtár útjából sem tudtuk elhárítani. Módunkban lett volna továbbá a Budai könyvtáregyesület könyvtárát átvennünk. Az okok fonódása itt is meghiúsította egyelőre szándékunkat. Minthogy nagy épületünk lesz valamikor, tehát most a nyomorúságosnál is rosszabb helyiségben kell sínylődnünk; ebben a helyiségben pedig lehetetlen a fiókok számára megfelelő személyzetet kiképez-

nünk. Ugyanez a helyi ok akadályozta meg végül, hogy az *Európai lapszemle* c. sajtóvállalat kitűnő ajánlatát, hogy kb. 200 magyar és külföldi hírlapot bocsát rendelkezésünkre, elfogadhassuk. Ilyenformán a decentralizáció szükségletének egyedüli terméke a nem pedagógiai részében a Fővárosi Könyvtár vezetése alá került *Pedagógiai gyűjtemény*, amely az év vége óta a Pedagógiai szeminárium helyiségében főként a tanszemélyzet használatára működik.

Az összes tényezők fokozottabb tevékeny érdeklődésére van szükség, hogy ügyünk gyorsabban haladjon.

Budapesten, 1912 elején.

Dr. SZABÓ ERVIN
igazgató

Részlet a *Fővárosi Könyvtár Értesítője* 1912. 1. számából. p. 1—7.

JELENTÉS A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR MŰKÖDÉSÉRŐL 1912-BEN

Szinte röstellem már, hogy megint a helyiség miatti sztereotíp panasszal kell kezdenem jelentésemet. De a könyvtári helyiségek állapota oly nyomasztólag befolyásolja könyvtárunk működését, oly élesen ütközik bele mindennap minden szervezeti reform, minden fejlesztés, gyarapítás, az olvasók és a kölcsönzők tökéletesebb kiszolgálása, az anyag elrendezése és karbantartása, a személyzet dolgozóhelyiségeinek célszerűbb és higiénikusabb berendezése a helyiségi akadályokba, hogy az év folyamán sokszor úgy éreztük: lehetetlen tovább dolgoznunk és nincs más mód, mint hogy bejelentsem a Tanácsnak, hogy a könyvtár vezetéséért a további felelősséget nem vállalom. Lehetséges-e olyan üzemben, amelynek a rend és a pontosság a legelső és legfőbb követelménye és ahol a rendbentartás e legelemibb követelménye az objektumok tízezreire vonatkozik, hibátlanul működő adminisztrációt biztosítani, ha a raktárban kell lebonyolítani nemcsak az egész kölcsönzést, hanem az egyúttal 8—10 hivatalnoknak is a dolgozó helye? Ahol a földolgozás legkülönbözőbb fázisaiban levő anyagot még helyileg sem lehet külön tartani. Lehet-e magukon a polcokon is rendet tartani, ha azokon helyenkint kettős sorban kell már állítani a könyveket, a nagyobb sorozatokat, vagy ritkáb-

ban keresett, de olykor mégis keresett munkákat pedig a maguk helyéről a három méter magas állványok tetejére vagy még inkább félreeső helyekre kell áttenni? Lehet-e racionális munkamegosztást és munkakedvet követelni tisztviselőktől, akiknek télen sokszor 11—13 R°-nál magasabbra fel nem fűthető, vagy viszont 20 R°-nál alacsonyabb hőmérsékleten nem tartható szűk, piszkos, kormos, hulladozó vakolatú, rozoga bútorzattal berendezett helyiségekben kell dolgozniok? A könyvtárnak az igazgató után két legmagasabb tisztviselője egy harmadikkal együtt 70 m^3-es kis szobában dolgozik, vagyis egyre nem egészen 24 m^3 levegő jut, holott fegyházakban 25 m^3 az előírt minimum. Lehet-e csudálni, hogy a személyzet körében a betegedések igen gyakoriak, a légzőszervek betegségei, reuma s több efféle miatt sokat mulasztanak? Ezen szégyenletes állapotok, amelyek súlyát még csak enyhíteni sem lehetett a hivatali fegyelem és a szervezeti követelmények lazításával, sőt éppen idegpusztító és kölcsönös súrlódásokat és elégedetlenségeket okozó szigorra volt szükség, hogy az évek munkájával, fáradságosan fölépített szervezetünket fölbomolni és elzülleni ne engedjük. És újra el kell mondanom, hogy e kényszeren alapuló összeműködés végeredményben csődbe kergetné a könyvtárt, ha a személyzet egyes tagjai, minden ellenáramlattal megküzdve, nem tartottak volna ki a Könyvtár mellett, amelynek kulturális hivatásáról ép oly erősen meg vannak győződve, mint alulírott. Nem mulaszthatom el, hogy ez évi jelentésben ne rójjam le legelsősorban a köszönet adóját ezeknek.

A könyvtári helyiségek állapotát 1908 óta panaszolom. Ismételten történtek átmeneti intézkedések, anélkül, hogy az állapot lényegesen javult volna. Mert minden, valamennyire gyökeres javításnak útját szegték azzal, hogy rövid időről van csak szó. De sem az új

könyvtár építésének ügye nem haladt az előre megállapított menetben, sem azokat a szobákat nem kaptuk meg, amelyeket tanácsi határozat szerint is a Statisztikai Hivatal kiköltözése után kellett volna kapnunk; mert a Statisztikai Hivatal áthelyezésére vonatkozó több tanácsi határozatot sem hajtották végre. Javulást az új könyvtárépület fölépültéig most már csak attól várhatunk, hogy a jelentés évében végre úgy oldotta meg a Tanács a kérdést, hogy a Gróf Károlyi utcai elemi iskola helyiségeit engedte át a Könyvtárnak és az átalakítások költségére 42 000 K-t engedélyezett. Minthogy ez összeget azóta a közgyűlés is megszavazta és a kormány is jóváhagyta és előreláthatólag az elemi iskola új épülete is elkészül a tanév végére, remélni lehet, hogy ez év őszétől kezdve a Fővárosi Könyvtár alkalmasabb helyiségben próbálhatja majd kiheverni azokat a súlyos bajokat, amelyek az utolsó években és ma is, fejlődését, sőt egyszerűen működését is szinte megbénítják. Ha mindazonáltal ősszel az átköltözés meg nem indulhatna, alulírott előre is kijelenti, hogy a továbbiakért a felelősséget nem vállalja...

A nyilvános könyvtár

Az új könyvtárépület ügye a jelentés évében úgyszólván semmivel sem haladt. A tervek elkészültek ugyan és azokat úgy a Könyvtári bizottság, mint a Tanács elfogadta, azzal a korlátozással, hogy az előirányzatot meghaladó költségek miatt egyelőre csak a könyvtári rész lett volna fölépítendő. Azonban a Középítési bizottság, amelyhez az ügy a hely újabb kijelölése végett került, részben azért, hogy távlati rajz hiányában az új épületnek a Népoperára és az egész tér esztétikai kialakulására való hatását megítélni nem tudja, részben mert a tér

további beépítése ellen is aggályai voltak, a tervet visszautasította. Azóta újabb tervezgetések és alkalmasabb telek utáni keresgélések folynak. Minthogy ilyképen a központi könyvtár ügye még sokáig elhúzódhat, nagyobb erővel láttunk hozzá a fiókhálózat kiépítéséhez. Sajnos, ezen a téren sok támogatás és buzdítás dacára ugyanolyan ellenállásokkal kell megküzdenünk, mint a központi könyvtár dolgában. A Deák Ferenc-könyvtár terve előbb az építész miatt jó fél esztendeig késett, s mikor végül elkészült, a Középítési bizottság ezt is elutasította. A Tanács ellenben ezzel szemben is föntartotta javaslatát, hogy e fiók az Almássy-téren épüljön fel, amihez végül a Közmunkák Tanácsa és a Közgyűlés is hozzájárult. Remélhető, hogy az építkezés még ez év tavaszán megkezdődik és a fiók még ez ősszel megnyílik.

Ezzel kapcsolatban *Madzsar* főkönyvtáros vezetése alatt előkészületek folytak egyéb fiókok létesítésére és főként a fiókok ügykezelési rendjének és mintajegyzékének szerkesztésére. Azt hisszük, hogy mindezen előkészületek gyümölcsét a közönség már 1913-ban több kerületben fogja élvezhetni.

Külön kell megemlékeznünk a köszönet és hála kifejezésével arról a nagyszabású adományról, amellyel a könyvtári nyilvánosság ügyét királyhalmi *Körössy Albert* udvari tanácsos, műépítész úr szolgálta, aki elhunyt édes atyja, Neumann Miksa úr emlékére 50 000 K-t adott át kulturális célra fordítás végett a Polgármester úrnak. A Polgármester úr az összeget egy könyvtári fiók létesítésére szánta és az alapítóval ez ügyben folytatott eszmecsere alapján remélhetjük, hogy egyéb rokoncélú intézmények hozzákapcsolásával a Neumann Miksa könyvtárt nagyobb szabású kultúrintézetté sikerül majd tennünk. Nem fejezhetjük be ezt az évi jelentést mással, mint azzal a kívánsággal, hogy vajha ez a példa a főváros gazdag

polgárai és testületei körében fölébresztené a tudatot, hogy a polgári kötelességek teljesítésének legszebb és leghasznosabb módja városunk kulturális fejlődésének előmozdítása.

Budapesten, 1913. elején.

Dr. SZABÓ ERVIN
igazgató

Részlet a *Fővárosi Könyvtár Értesítője* 1913. 1. számából. p. 1, 9.

JELENTÉS A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR MŰKÖDÉSÉRŐL 1913-BAN

Az 1913-ik év mindenkor emlékezetes lesz a könyvtár történetében. Először esett meg fennállása óta, hogy bár addig valamennyi magyar tudományos könyvtár szokásával szemben, amelyek évenként egy, de legtöbbnyire két, sőt a karácsonyi stb. szünetekkel együtt három hónapig is zárva vannak, soha egy napnál tovább a közönséget ki nem zárta, kénytelen volt nyilvános működését beszüntetni és pedig a múlt évben 7, a folyó évben 4, összesen tehát 11 hónapon át. Már annak a körülménynek is, hogy közel 10 éven át sohasem éltünk azzal a — mondhatni — szokásjoggal, hogy nyaranta pihenőt tartsunk, eleve meg kellett volna védenie a könyvtár vezetőségét azzal a föltevéssel szemben, hogy a könyvtárnak ez a bezárása másért, mint vis major okából történhetik. Mindazáltal nemcsak a sajtóban emelkedtek hangok, hanem még az illetékes bizottságban is elhangzott az a szemrehányás, hogy erre a rendszabályra nem volt szükség, vagy hogy kellő előrelátással kikerülhető lett volna. Kénytelen vagyok ezért ezzel szemben újra megismételni, amit már annyiszor elmondtam: 1908 óta minden évi jelentésemben és számtalan előterjesztésemben kifejtettem, hogy a könyvtár helyiségei abszolute véve tökéletlenek, azaz nemcsak elégtelenek, hanem oly célszerűt-

lenül elrendezettek, hogy szinte áthághatatlan akadályai a könyvtár fejlesztésének; és javaslatokat tettem megfelelő intézkedések iránt. De semmi sem történt. Azzal az ellenvetéssel szemben, hogy épen ezért nem lett volna szabad a könyvtárt oly rohamosan fejleszteni, az a felelet, hogy a könyvtár költségvetésének gyors emelkedése csak 1912-ben vette kezdetét, helyesebben 1911-ben, mert a vonatkozó költségvetési tárgyalások már 1911 őszén befejeztettek, vagyis olyan időben, amikor már formális tanácsi határozat intézkedett a Statisztikai hivatal helyiségei egy részének a könyvtár számára való átengedéséről. Amikor azután az 1913. évi költségvetés tárgyaltatott, nemcsak több fiókkönyvtárunknak előkészületei folytak már, hanem a helyiség tekintetében is elhatározó intézkedés történt, amennyiben a Tanács 88.704/912—XIV. számú határozatával elrendelte, hogy a Gróf Károlyi-utcai elemi iskola helyiségeit foglaljuk el és az átalakítás költségeire 42 000 K-ás rendkívüli hitelt engedélyezett. Akkorában úgy állott a dolog, hogy még az év végén, de legkésőbb 1913 legelején beköltözködhetünk tágabb helyiségeinkbe. Nem is volt rá okunk, hogy ebben kételkedjünk, hisz annak az iskolaépületnek, amelybe a Gróf Károlyi-utcai elemi iskolának költöznie kellett, a szerződési feltételek szerint 1912 augusztusára kellett volna elkészülnie. Ha a középítkezéseknél szinte szabálylyá lett határidő túllépéseket számba is vesszük, akkor is joggal hihettük, hogyha augusztusra nem is, de őszre, vagy legkésőbb karácsonyra elkészül az épület, amit különben az illetékes ügyosztályok vezetői ismételten is kilátásba helyeztek.

Ezzel szemben a Papnövelde-utcai iskola nemcsak karácsonyra nem készült el, hanem tavaszra sem. Végül, 1913 április havában azt a végleges ígéretet kaptuk, hogy az iskolai év végén megkapjuk a helyiséget, a nyári szü-

net alatt az átalakításokat elvégezhetjük és augusztus havában a könyvtárt új helyiségében megnyithatjuk. Megint indokolt volt tehát a költségvetés tervezetében a majd növekvő szükségletről gondoskodni. És nemcsak joggal indítványozhattam a Tanácsnak, de kötelességem is volt kérni, hogy az átköltözés előkészítésére a könyvtárt három hónapra, vagyis június 1-től augusztus végéig bezárjuk.

Ezt a szünetet arra is fel akartuk használni, hogy új kölcsönzőrendszer alapjait rakjuk le és az évek során kötetlenül maradt könyvek ezreit beköttessük. Ezen, a könyvtár egész rendjét fölforgató munkálatok közben kaptuk a közlést, hogy a Papnövelde-utcai iskola csak szeptemberre készül el, tehát november előtt aligha költözhetünk. Novemberben a költségvetés tárgyalása során a pénzügyi bizottságban hozzáintézett kérdésre az elnöklő alpolgármester úr kijelentette, hogy karácsonyra elkészül az iskola. Ez sem következett be, elmúlt az egész év, sőt a folyó évből is két hónap, amíg végre átvehettük mai helyiségünket, azt a legnagyobb siettetéssel átalakíttattuk, hogy végre május elsején, 11 havi szünet után, ismét megnyithassuk a nyilvánosságnak.

Nem a vezetőség akaratán múlt tehát, hogy 1912-ik évi jelentésemnek azt a mondatát, hogy „ha ősszel az átköltözés meg nem indulhatna, alulírott a továbbiakért a felelősséget nem vállalja" — érvényesíteni kellett. Mindazáltal azon voltunk, hogy a kényszerű szünet idejét minél gyümölcsözőbben használjuk ki a könyvtár újjárendezése által. Az egész 11 hónapot ezek a munkák töltötték ki és pedig oly intenzitással, hogy a zárvatartás ideje az egész személyzet számára nem pihenő és rekreáló alkalom volt, hanem ellenkezőleg a legerősebb megterheltetésé, úgy hogy epedve várta minden ember, hogy végre megnyíljék a könyvtár.

Az újjárendezés e munkájáról kell legelőször beszámolnom.

A könyvtár újjárendezése

Ismeretes, hogy a Fővárosi Könyvtár két, lényegesen különböző jellegű és szervezetű gyűjtemény egyesítéséből keletkezett. Az 1903-ban történt egyesítés alkalmával az újabb keletű és kisebb terjedelmű ú. n. Székesfővárosi könyvtár anyaga lett az akkor már harminc éves és nagyobb statisztikai könyvtárba beolvasztva, katalógusa ennek katalógusába. Maga ez a katalógus, ha a szakkönyvtár céljainak megfelelt is, sőt lehet mondani, minuciózus differenciáltságánál fogva bármely akkori magyar tudományos könyvtár katalógusánál tökéletesebb volt, sem szerkezetében, sem technikai fölszerelésében nem felelhetett meg a megbővült anyagú és funkciójú könyvtár szükségleteinek. Ezért a következő évek folyamán teljesen átrendeztetett, de sem más formára, sem jobb anyagú papirosra átdolgozható nem volt. A dobozokban semmiképen meg nem erősített és silány papirosú cédulák közül ilyenformán nemcsak sok elveszett, hanem a megmaradt rész is annyira elrongyolódott és bepiszkolódott, hogy hova-tovább a régi formában is át kellett volna írni. Ugyancsak a tudományos könyvtárakban szokásos avult térítvény-rendszer alapján történt a kölcsönzés, nemcsak a hivatalnokoknak sok munkát okozván, hanem a közönségnek is; hiszen minden kikölcsönzött könyvről hosszadalmas írást kellett adni. Továbbá korábbi pénzszűke és azon bajok folytán, amelyekben — mint azt már múlt évi jelentésemben említettem — a szerződéses könyvkötővel voltunk, a könyvek tízezrei kötetlenek voltak.

E szervezeti és berendezésbeli nehézségek sokszoro-

san fokozódtak a helyben való zsúfoltság által, amiről ugyancsak múlt évi jelentésemben azt mondottam, hogy évek munkájával fáradságosan fölépített szervezetünket fölbomlasztja és elzülleszti. Kedvezőbb helyi körülmények között a régi szervezettel is boldogulhattunk volna talán még pár évig, így azonban már-már azon a ponton voltunk, hogy a könyvtár rendje teljesen fölfordul.

Ehez járult, hogy a Statisztikai hivatal az év elején kiköltözött régi helyiségéből és a korábbi szervezeti elválasztást mostan a könyvtár kettéválasztása is követte, hogy a Statisztikai hivatal saját szakkönyvtára rekonstruálható legyen. Ki kellett tehát válogatni a tanácsi határozat értelmében a statisztikai könyvtárt megillető anyagot.

Mindezekből az okokból arra határoztuk magunkat, hogy a kényszerű zárvatartás idejét a könyvtár teljes újjárendezésére használjuk fel, arra számítván, hogy a megnyitás után újjárendezett anyagot külön és a régit is külön kezeljük és a megmaradt részt azután apránkint szintén feldolgozzuk.

Az egész újjárendezés 64 ívrétű oldalon sokszorosított utasítás alapján történt és a következő műveletekre bomlott:

1. A könyvtár pontosan körülírt új programmja által megszabott kereteken kívül eső anyag kiselejtezése; ezzel kapcsolatosan a statisztikai könyvtár anyagának kiválasztása.

2. A korábban vásárolt és a Régi Országházban elraktározott nagyobb gyűjtemények, valamint a Ballagi-gyűjtemény anyagának feldolgozása.

3. Ennek kapcsán a csonka munkák kiegészítése és a legérezhetőbb hiányok pótlása.

4. Az egész anyag új osztályozása a szakkatalógus-

ban és pedig a szükségleteink számára átdolgozott decimális osztályozás alapján.

5. A raktárrendszer keresztülvitele a könyvek fölállításában, a korábbi szakszerű rend helyett és ezzel kapcsolatosan pontos leltár készítése.

6. Emellett némely külön gyűjtemény különválasztása és külön felállítása. Ilyen különgyűjtemények: a) Budapesti irodalom, b) Korlátolt forgalmú könyvek, c) Idegennyelvű és vonatkozású pamphletek, d) Kézikönyvtár, e) Magyar nyelvű és vonatkozású röpiratok, f) Térképek, g) Könyvészet, h) Könyvtártan, i) Ritka könyvek.

7. Teljesen új cédulakatalógus készítése, nemzetközi formájú kartonlapokon és pedig általános betűrendes, szak- és földrajzi katalógus és minden különgyűjtemény katalógusa, valamennyi 2—2 példányban: egy nyilvános, egy házi használatra.

8. A kölcsönzésre az egykártya rendszer bevezetése, ezzel kapcsolatosan az összes könyvek bekötése, hátukra aranyozott helyszámmal ellátása, könyvtáskával és könyvkártyával fölszerelése.

9. A könyvek feltűnő megjelölése, a bekötési táblán alkalmazott címer, a címlap és a 17. oldal perforálása és az összes mellékletek lebélyegzése által.

E munka június 10-én kezdődött és részt vett abban a fiókok központjában működő 3, időnként változó hivatalnok kivételével a könyvtár egész személyzete, az igazgatótól kezdve, továbbá a rendkívüli hitel terhére alkalmazott 5 ideiglenes munkaerő és 3 könyvkötő munkás. Folyt a munka szakadatlanul egész f. év március 15-éig, amikor az átköltözés kezdetét vette. Eredménye a következő:

Az 1913. év végéig az újjárendezés összes fázisain átalment 21.887 mű (ebből 2635 röpirat), amelyekről ösz-

szesen 137.031 katalógus cédula készült: beköttetett 8345 kötet; helyszám- és címernyomás, táska és könyvkártya készült 35.200 db.

A statisztikai hivatalnak átadtunk 915 művet, 7813 darabban. Az egyéb kiselejtezett anyag szintén sok ezerre rúg, de pontosan megszámlálva még nincsen.

Bár a munka folytatása a jelentés évén kívül esett, megemlítem, hogy ez év március 15-éig 28.000 mű lett feldolgozva és a katalógus cédulák száma 174.600-ra emelkedett; a Statisztikai hivatalnak további 292 művet adtunk át 672 darabban.

Az újjárendezés munkája még nincs befejezve és a régi anyagnak kb. egy harmada átdolgozásra vár még. Eredményei azonban minden esetre vannak: Jobb katalógus, gazdaságosabb, kényelmesebb kölcsönző rendszer; jobban megóvható anyag; semmi fölösleges ballaszt; nincsenek kirívó hiányok; a személyzet begyakorlása és a belső könyvtári munkák jobb szervezete.

Teljesen tudatában vagyunk annak, hogy az új szervezetnek sok hiánya van és kivált a hajszolt munka sok tévedést és hibát okozott az új rendben is. Ezek kijavításán folytonosan dolgozunk és bízunk benne, hogy a folyton javított új szervezet teljesen kárpótolja majd a közönséget a hosszú zárvatartásért.

Az elmúlt év második, a könyvtár fejlődésében elhatároló nyomot hagyó eseménye, hogy bizonyos tekintetben befejezésre juttathattuk azokat az előmunkálatokat, amelyek a tudományos szakkönyvtárnak nyilvános könyvtárrá átalakításához szükségesek voltak.

Elkészült elsősorban az a nélkülözhetetlen segédeszköz, a *Mintajegyzék*, amely nélkül a kerületi fiókkönyvtárak könyvanyagának egységes beszerzése nem lett volna lehetséges. Kidolgoztuk a fiókok kezelési rendjét, elkészültek a szükséges nyomtatványok és végül

— szinte kalandosnak mondható küzdelmek után — felépült az első fiókkönyvtár is, úgy hogy a most folyó év elejétől kezdve joggal nevezhetjük a könyvtárt nyilvános könyvtárnak, vagyis olyannak, amely a főváros mindenrendű népességének úgy tudományos, mint ismeretterjesztő, mint szórakoztató olvasmány iránti szükségletét ellátja. Ez előkészítő munkák elvégzéséért legelső sorban dr. Madzsar főkönyvtárosnak tartozunk köszönettel.

Ezen a téren is jól tudjuk, a kezdet kezdetén állunk még. Nemcsak a most bevezetett szervezetet kell a gyakorlatban kipróbálnunk, hanem igen lényegesen megsokszoroznunk az olvasás lehetőségeit, hogy valóban a főváros minden vidékének minden lakója a lehető legkönnyebben jusson olvasmányhoz . . .

A nyilvános könyvtár. Fiókkönyvtárak

Az új könyvtárépület ügye a jelentés évében semmivel sem haladt előre. Új hely kereséséről és új tervekről tárgyaltunk, azonban egy terv sem jutott még olyan stádiumba, hogy valamelyes eredményről lehetne beszámolni.

Múlt évi jelentésemben megemlékeztem már Körössy Albert műépítész úr 40.000 koronás alapítványáról, melyet egy fiókkönyvtárépület létesítésére szánt. Az alapító közbenjárására ez évben az Orsz. Ismeretterjesztő Társulat az alapítványhoz tízezer koronával járult hozzá, avval a föltétellel, hogy az épületben a Társulat hivatalos helyiséget és előadótermet kapjon. Mivel az alapító ehhez szívesen hozzájárult, sőt alapítványát még további ötezer koronával megtoldotta és elvállalta a tervezés és építés körül végzendő munkálatok díjtalan elvégzését, a tervek most már ilyen irányban készülnek. Nehézséget

ismét a hely kijelölése okoz. Véleményünk szerint, ha a központ épületének más, alkalmasabb hely akad, ezt a fiókot kellene a Tisza Kálmán-térre építeni.

Az 1913. év folyamán tovább folytak a többi fiókok előkészítő munkálatai is. Első sorban befejeztük és kiadtuk Madzsar főkönyvtáros összeállításában, mint Közleményeink 11. számát, 120 kéthasábos oldalon a Mintajegyzéket, amely kb. 4000 olyan magyar munkának a címét tartalmazza, amelyek a fiókok könyvanyagának összeállításánál számításba jöhetnek. E jegyzék alapján állítjuk össze az egyes fiókok törzsanyagát az illető fiók nagysága, valamint az olvasóközönség várható összetétele szerint.

Elkészítettük továbbá a fiókok ügykezelési és kölcsönzési szabályzatát, mivel ezek a fiókok speciális követelményeinek megfelelőleg eltérnek a központ szabályzataitól. Ez a munkálat kőnyomatban jelent meg. Evvel kapcsolatban elkészítettük a szükséges nyomtatványok tervezetét, még pedig a kezelés egyszerűsítése szempontjából a W. Ostwald által ajánlott nemzetközi formákban, s költségkímélés szempontjából egyszerre megcsináltattuk négy fiók nyomtatványszükségletét. Megjelent továbbá a Fiókkönyvtárak Szabályzata és a 2. sz. fiók, a Deák Ferenc-könyvtár katalógusa.

Beszereztünk a fiókok számára az év folyamán 12.139 művet; ebből 4571 db. a Magyar, Modern és Olcsó könyvtár kiválogatott számai, amelyeket kötve előre raktáron tartunk, 3318 db. pedig a megszűnt Diner-Dénesféle népkönyvtárnak a főváros által megvett anyagából származik. Német nyelvű 1502 kötet, a többi magyar nyelvű. Ebbe nincs beleszámítva a Deák Ferenc páholynak még csak részben feldolgozott kb. 400 kötetes adománya. A könyveket feldolgoztuk, kb. 6000 kötetet kötettünk, az egyes fiókok anyagát kiválasztottuk és a

katalógust kinyomattuk, úgy, hogy mire a Deák Ferencfiók épülete elkészült, csak a kész anyagot kellett beállítani és működését tüstént megkezdhette.

A Deák Ferenc szabadkőműves páholy 20.000 koronás adományából az év folyamán Bánlaky Géza főmérnök tervei szerint Forrai Sándor főmérnök vezetésével felépült az Almássy-téren 2. sz. fiókunk, a Deák Ferenc-könyvtár. A barátságos épület, amelynek létesítéséhez az adományozó páholyon kívül Reisenleitner Lajos építész úr a homlokzatot díszítő domborművek, Székács Antal biz. tag úr az üvegezés, Buchwald Sándor úr 50 db. szék, Deutsch Nándor úr egy íróasztal és Ledner Ignác úr egy mosdó adományozásával járultak hozzá, egy teremből áll, melynek jobboldala felnőttek, baloldala gyermekek számára van berendezve, míg a bejárattal szemközt van a könyvraktár és a kölcsönző. A székeken és padokon együttvéve kb. 60 ülőhely van. Az olvasóknak kis kézikönyvtár, folyóiratok és napilapok állanak rendelkezésre. A falakat a Fővárosi Múzeum anyagából letétként átengedett s a főváros történetére vonatkozó képekkel díszítettük.

Az asztalos késedelmezése miatt a könyvtárat csak dec. 27-ikén nyithattuk meg. Az ünnepélyes megnyitáson, amelyen a Deák Ferenc páholy tagjain és számos bizottsági tagon kívül sok érdeklődő is megjelent, Székács Antal udv. tan. szőv. biz. tag a Deák Ferenc páholy nevében átadta az épületet a fővárosnak. Beszédjében hangsúlyozta ennek az úttörő lépésnek fontosságát a főváros kulturális életében. A főváros közönsége nevében Bárczy István polgármester vette át az épületet és adta át tüstént rendeltetésének.

A megnyitás után az olvasni vágyók, úgy a gyermekek, mint a felnőttek, annyira megrohanták a könyvtárat, hogy a rendelkezésre álló 3400 kötet mihamarabb

elégtelennek bizonyult. A forgalom nagyságáról számszerűleg majd csak következő évi jelentésemben számolhatok be, mivel erre az esztendőre a nyitvatartásnak mindössze három napja esett.

Még ezt megelőzőleg októberben nyitottuk meg a főváros támogatásával létesített *Hűvösvölgyi Diáktelepen* kölcsönző állomásunkat 500 kötettel. Az állomás könyvanyaga az ott lakó egyetemi hallgatók igényeihez mérten, tankönyvekkel is fel van szerelve. Ezekből húsz kötet jogi tankönyvet az Egyetemi Könyvtár igazgatója volt szíves a feloszlott jogi olvasószoba anyagából átadni. A nyitvatartás három hónapja alatt a telep lakói összesen 657 művet használtak.

Budapest, 1914 június elején.

Dr. SZABÓ ERVIN
igazgató

Részlet a *Budapesti Városi Könyvtár Értesítője* 1914. 1. számából. p. 1—4. 11—13.

TÍZ ÉV

[1904—1914.]

A jelentés évében telt be tizedik éve annak az időszaknak, amelyben Könyvtárunk mint közigazgatási és közgazdasági szakkönyvtár kezdte meg működését és fejezte is be. Korábbi kiadványokban ismételten kitértünk a Könyvtár korai történetére. Ismeretes, hogy kezdetei az ötvenes évekbe nyúlnak vissza. A főváros különböző hivatalaiban szétszórt könyvanyagból a hetvenes években a Statisztikai Hivatal szakkönyvtára fejlődött ki, majd a kilencvenes években Toldy László akkori főlevéltárnok kezdeményezésére ezzel párhuzamosan az ú. n. Budapest Székesfőváros Könyvtára. Ez általános jellegű szépirodalmi és ismeretterjesztő könyvtárnak készült, azonban csak rövid ideig működhetett. 1903-ban a két könyvtárt közgyűlési határozattal egyesítették és pedig a Statisztikai Hivatal igazgatójának vezetése alatt és mint statisztikai, közigazgatási és közgazdasági szakkönyvtárt szervezték. 1904-ben a Könyvtár önálló személyzetet kapott és mint hivatali szakkönyvtár meg is kezdte munkáját.

A két könyvtárnak közel 54.000 kötetet kitevő anyagából ki lett selejtezve mindaz, ami szakszerű jellegét

zavarhatta volna s az új gyűjtemény körülbelül 40.000 db.-bal indult új fejlődése útjára.

Az első évek a gyűjtemény rendezésének és a katalógusok egyesítésének munkájával voltak kitöltve és sem a gyűjtemény fejlesztésére, sem hozzáférhetővé tételére nagy gondot nem fordíthattunk. Attól kezdve azonban, hogy az erők mindkét föladatra fölszabadultak, viszonylag rohamos fejlődés állott be.

Mint minden élő intézmény, csakis működése által nyeri a valóságos szükségletnek és létföltételeinek és lehetőségeinek megfelelő természetét, úgy a Fővárosi Könyvtár sem maradt meg azoknak a szabályrendeletileg is megállapított programmpontoknak keretében, amelyekkel megindult volt. Anyaga, helyisége, pénzforrásai és személyzete tekintetében egyformán arra volt alapítva, hogy szoros értelemben vett városi hivatali szakkönyvtár legyen és mindent meg is tett, hogy a bizottsági tagokat és a városi tisztviselőket magához vonzza. Az első években a városügyi irodalom gyarapodása mindenkor a legerősebb volt, de hamarosan bizonyos telitettség állott be ezen a téren is, annál inkább, mert a propagandának semmiféle eszközével sem tudta a fővárosi tisztviselők érdeklődését fokozni. Még 1907-ben a használók közt a legnagyobb százalékszámmal azok szerepeltek, akik számára a Könyvtár elsősorban létesült: a fővárosi bizottsági tagok, tisztviselők és tanítók — a használatnak több mint egy ötödével; de 1908-tól kezdve ennek a kategóriának arányszámai évről-évre csökkennek. Már 1909-ben az egyetemi hallgatók vezetnek és 1912-ben a fővárosiak részesedése a használatban alig 10%. Nem segített a nyomtatott szakkatalógus kiadása, nem a városügyi irodalom új jelenségeinek, a különböző ügyosztályok és hivatalok tárgy- és érdeklődési köre szerint részletezett jegyzékeinek a hivatalok helyiségei-

ben havonként kifüggesztése, sem délutáni könyvtári órák bevezetése a fővárosi tisztviselők számára.

Annál erősebb igényekkel lépett föl a Könyvtárral szemben a főváros egyéb, tudományos olvasmányra vágyó közönsége. Mihent ismeretessé lett, hogy van a fővárosban újabb tudományos könyvtár, kis olvasótermét, mely összesen 20 olvasónak adott helyet, az alkalmatlan könyvtári órák dacára állandó ostrom alatt tartották nemcsak egyetemi hallgatók, hanem ügyvédek, hírlapírók, magánhivatalnokok, mérnökök és egyéb szabadfoglalkozásúak is. Rövidesen úgy alakult a helyzet, hogy a könyvtár könyvtártani újítást honosított meg: az állva olvasást, mert sok órája volt a napnak, amikor annyira megtelt a szűk olvasószoba, hogy ablakmélyedésekben és az állványokhoz támaszkodva nem kevesebben olvastak, mint az asztalok mellett ülve. Ez az oka annak, hogy a Könyvtár használata 1910-től kezdve úgyszólván alig emelkedett, mert már akkor elérte teljesítőképessége szélső határát. 1910-ben naponkint átlag 37-en vették igénybe a raktárt, 1911-ben 40-en és 1912-ben sem többen. Ezek a lehetetlen állapotok már 1908-ban tárgyalásokat váltottak ki; 1910 elején még a közgyűlésen is meginterpellálták a polgármestert miattuk és maga alulírott 1912-ben kénytelen volt kijelenteni, hogy a helyiségi viszonyok folytán a Könyvtár állapotáért a felelősséget nem vállalhatja. Mégis hat év telt el az első panaszok után, amikor végre megfelelő helyiségben folytathattuk megzavart munkánkat.

A közönségnek ilyen formában megnyilvánult szükségletei természetesen túlhajtották a helyiség kérdését az eredeti kereteken. Kitűnt, hogy Budapesten épen olyan szükség van nyilvános és általános könyvtárra, mint a művelt Nyugaton mindenfelé s hogy erről a szükségletről épen úgy a községnek kell gondoskodnia s épen

úgy csakis nagy központi könyvtár és a város minden részében fölállított fiókkönyvtárak útján gondoskodhatik, mint ugyancsak a nyugat-európai és amerikai városok régóta teszik. 1910 elején kb. egy időben kezdeményezték egyrészt a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa a polgármesterhez benyújtott emlékirat útján és Lengyel Endre bizottsági tag közgyűlési interpellációban a Fővárosi Könyvtárnak nagy nyilvános könyvtárrá átszervezését és fejlesztését. Ennek az ügynek bonyodalmas és fájdalmas peripétiáit nem szükséges itten részletezni. Az új központi könyvtárépület alapkövét az előkészületekre fordított végtelen sok szellemi és idegmunka dacára máig sem tettük le, bár eredetileg azt hittük, hogy 1914-ben beköltözünk. Ellenben a Könyvtár maga csakugyan átalakult nyilvános könyvtárrá, az 1913-ik év végén megnyíltak első fiókjai is s ha a háború nem zavarja meg munkánkat, 1914 végén nem 4, hanem 6 fiókkönyvtárral teljesítjük hivatásunkat. Hogy decentralizációs munkánk ennyire is fejlődött, azt igen nagy részben köszönhetjük két alapítónknak, a *Deák Ferenc szabadkőműves páholynak* és *Körössy Albert Kálmán* udv. tanácsos, műépítész úrnak, akik egy-egy fiók költségeinek fölajánlásával a közfigyelmet erre a fontos ügyre felhívták.

De a fővárosi közönség mind erősebben megnyilatkozó könyvéhsége sem öltött volna akkora méreteket, ha főként a jelenlegi polgármester úr szerető érdeklődése és a székesfőváros közönségének rendkívüli áldozatkészsége nem adta volna meg a lehetőséget fokozatos kielégítésére. 1904-ben az új szakkönyvtár egész költségvetése 13.600 K, ami a székesfőváros összes kiadásainak 0.04%-a. Öt évvel később a könyvtári kiadások összege majdnem négyszerese a kezdő évének. De még ezt is szinte szédítő űr választja el a Nyilvános Könyvtár első

költségvetési évének, az 1914-ikinek költségvetésétől, amely közel 300.000 K: a 10 évvel azelőttinek 20-szorosa és a főváros összes kiadásainak 0.31%-a. 1904-ben a lakosságra fejenként eső évi könyvtári kiadás csak 2 fillér, 1914-ben már 30 f. Ha ez az arány ugyan még mindig messze elmarad amerikai és angol nagyvárosok megfelelő arányszámai mögött, (30 amerikai nagyváros fejenkinti átlagos könyvtári kiadása 31 cent vagy 150 fillér, a maximum, Bostonban 54 cent, vagyis 270 fillér, a minimum, New-Orleansban 65 fillér) hálásan ismerjük el, hogy európai nagyvárosokhoz képest — természetesen Londont és Berlint nem tekintve — igen mutatós szám.

A költségvetés ez emelkedésének a Könyvtár szükségleteinek minden ágában láttuk eredményét. Természetesen a legfontosabb tételek a személyzeti és a könyvbeszerzési költségek emelkedései. Az 1903-ik évi könyvtári szabályrendelet két tisztviselőben állapította meg a Könyvtár személyzeti létszámát; az 1904-ik évben az összes kiadások 50%-a személyzeti kiadás volt. Öt évvel később, 1909-ben a személyzeti létszám, tisztviselőket, ideiglenes hivatalnokokat és szolgákat beleértve, már 10 és a személyzeti kiadás ezekben az években mindig az 50% körül mozog, többnyire fölötte. A nyilvános könyvtárnak sokkal nagyobb személyzeti igényei az 1914. évben abban jutnak kifejezésre, hogy a létszám (9 gyakornokot is beleértve) már 42, de a személyzeti költségek lemennek 38%-ra, mélyen leszállván ezzel az amerikai átlag alá, amely 48.83% s csak valamivel haladván meg az angolt, amely 35%. Reméljük, hogy a nyilvános szolgálat érdekeinek csorbítása és a személyzet anyagi helyzete javulásának hátráltatása nélkül sikerülni fog a személyzeti kiadások arányszámát még lejjebb szorítani.

Még kedvezőbb fejlődést mutatnak a könyvbeszerzés adatai. Magától értetődik, hogy itten az arányszámokból

nem lehet a fejlődésre következtetni. Könyvtár, amelynek egész költségvetése 10—20.000 K s annak több mint fele személyzeti kiadás, természetesen alig költhet ezen felül egyébre, mint könyvbeszerzésre és könyvkötésre. Így tehát magától értetődik, hogy a Könyvtár e kiadásai az első években 35 és 45% között mozognak. Csak az utolsó években kezd észszerű arány helyreállani. 1914-ben a Könyvtár e kiadása 14-szerese a tíz év előttinek, de az összes kiadásoknak csak 30%-a; maga a könyvbeszerzés hitele 24%-a az összes könyvtári hitelnek, vagyis jóval magasabb, mint az angol 15%-os átlag, vagy akár az amerikai 20.8%-os arányszám.

Örömmel és büszkeséggel állapítjuk meg, hogy viszonylag ekkora összeget egyetlen magyar könyvtár sem fordíthat könyvbeszerzésre. De ennek megfelelően alakultak a gyarapodás számai is. 1904-ben még alig 2000 db a növekedés, 1906-ban már eléri az 5000-et, 1908-ban a 9000-et és azontúl 8—10 000 között mozog egészen 1912-ig, hogy 1913-ban, az első fiókok megnyitása évében a 25.000-et is meghaladja. Bár elejétől kezdve szigorúan ügyeltünk arra, hogy a Könyvtár működési programmja által megszabott kereteken túl ne terjeszkedjünk és kiméletlenül kiselejteztünk és kizártunk mindent, ami azokon kívül esett, mégis megállapíthatjuk, hogy nincs az országban még egy könyvtár, amely évről-évre ily mértékben növekszik.

És ugyancsak megelégedéssel állapíthatjuk meg, hogy az utolsó években alig volt könyvtár, amelynek könyvgyűjtők oly gyakran hagyományozták vagy ajándékozták volna szeretettel gyűjtött könyvtárukat. Sok kisebb, de még mindig több száz kötetes adománytól eltekintve, elegendő gróf *Zichy* Jenő, *Trefort* Ágoston és *Vámbéry* Ármin nagyértékű gyűjteményeire utalnunk, amelyek állományunknak nemcsak mindenkor értékes

részei lesznek, hanem a Könyvtár törekvésének, hogy a könyvbarátok jóindulatát mindenkor megtartsa, folytonos ösztönzői.

Éppen úgy alig került az utolsó években piacra értékesebb szakkönyvtár, amelyet nem a Fővárosi Könyvtár szerzett volna meg. Különös említésre méltó ezek közül is *Kautz Gyula* közgazdasági, *Vajda* Adolf budapesti, *Ballagi* Géza politikai röpirat, gróf *Dessewffy* Lajos magyar történeti, *Strausz* Antal irodalomtörténeti, *Szüry* Dénes magyar irodalomtörténeti és politikai, *Emich* Gusztáv kultúrtörténeti, *Hentaller* Lajos 48-as és *Hanuy* Ferenc teológiai gyűjteménye, valamennyi Könyvtárunk büszkesége.

Mind e beszerzések folytán a Könyvtár állománya jóval felül kellene hogy legyen a 140.000 db.-on, vagyis több mint háromszorosa volna a tíz év előttinek. Mindazáltal alig becsülhetjük ma 100.000-nél többre. Hogy ez így van, annak belső szervezeti változásokban van oka.

1911 óta a Könyvtár, amely már az utolsó években sokkal több vezető munkát igényelt, semhogy tűrhette volna, hogy másképp, mint formailag igazgassák mellékhivatalként, szervezetileg is elvált a Statisztikai Hivataltól és önálló intézetté lett. Ez alkalomból ki kellett válogatni anyagából mindazt, amiből a Statisztikai Hivatal szakkönyvtárát kellett helyreállítani. Ezzel kapcsolatosan belsőleg teljesen újjászerveztük, új katalógus készült, a felállítás új rendje s kiselejteztünk mindent, ami a most már nyilvános könyvtárrá s központjában társadalomtudományi szakkönyvtárrá átalakuló gyűjtemény programmján kívül esett. Az újjászervezés e rendkívüli és a nagy könyvtárak életében igen ritka műveletéről részletesen beszámoltunk múlt évi jelentésünkben. Ahogy az 1913. év végén az újjászervezés és selejtezés még nem volt befejezve, úgy 1914-ben sem értünk

végére s így nincsenek végleges adataink. Mindenesetre a nagyarányú selejtezés dacára is túl járunk a 100.000-en.

Végezetül még egy tényt kell e visszatekintésben megemlítenünk, amelyben a Könyvtár jó irányú fejlődésének egyik fő tényezőjét látjuk. Annál a körülménynél fogva, hogy a székesfővárosnak saját kezelésében elsőrendű nyomdája van, nekünk talán könnyebben esett, mint más hazai könyvtárnak, hogy különböző nyomtatott jegyzékekkel tegye anyagát ismertebbé és könnyebben hozzáférhetővé. Mégis azt hisszük, viszonylag többet tettünk ez irányban, mint mások 1907 óta, amikor Értesítőnk megindult, nem kevesebb, mint 41 különböző, kisebb-nagyobb terjedelmű szakkatalógust adtunk ki, egyenkint 200—2000 példányban. Maga az Értesítő terjedelme a 8 év alatt nem kevesebb, mint 3366 hasáb s ennek túlnyomó részét az új gyarapodás majd teljes, majd válogatott jegyzékei foglalják el, összesen kb. 30.000 cím.

Más helyiségben ily bibliográfiai tevékenység a Könyvtár használatának sokkal magasabb számaiban jutott volna kifejezésre; így sajnos, csak a használat minőségére lehetett kedvező befolyással.

1915. március havában.

Dr. SZABÓ ERVIN
igazgató

Részlet a *Budapesti Városi Könyvtár Értesítője* 1915. 1. 2. számából. p. 1—4.

A KÖNYVTÁR ÉS A HÁBORÚ

[1915.]

Amerikai könyvtári folyóiratok gyakran foglalkoztak azzal a kérdéssel, van-e a könyvtáraknak a háborúval szemben különleges egyéni állásfoglalásra alapjuk. A vonatkozó cikkek végkövetkeztetése mindig az volt, hogy tekintet nélkül arra, hogy a könyvtárosnak egyénileg mi a meggyőződése, harcias vagy békés világnézetet vall-e, mint könyvtárosnak csak egy álláspontja lehet — és pedig csak háborúellenes. Mert még Amerikában is, amelynek közvetlenül a háborúban része nincsen, sőt gazdaságilag mindenesetre csak haszna van belőle, megérezték a háború kedvezőtlen hatását a közvéleményre, mert figyelme a kulturális kérdésekről és feladatokról elterelődött. És Angliában, a modern könyvtárpolitika hazájában épenséggel azon kezdték kormány és községek a nemzeti takarékosságot, hogy az iskolák és a könyvtárak költségvetését nyírbálták meg.

Ha még ezekben az országokban is, amelyekben a kulturális szükségletek sokkal nagyobb erővel érvényesülnek és az állami és községi pénzügyeket sokkal nagyobb arányban veszik igénybe, ily visszahatása van a háborúnak, milyen hatását várhatjuk minálunk, ahol a könyvtárügy a társadalmi szükségletkielégítések sorában szinte utolsó helyet foglal el?

A mi könyvtárunk is, amely a háború előtti utolsó években a magyar könyvtárak történetében talán példátlan fejlődési lehetőségekkel rendelkezett, a háború óta viszonylag visszafejlődött. Míg 1911 óta a Könyvtár költségvetése évről-évre 40—60, sőt 80%-kal emelkedett, addig első háborús költségvetésünk csak 6.7, az 1916-iki meg épen csak 1.3%-nyi emelkedést mutat. A valóságban azonban még ez az emelkedés is csak színleges, mert a személyzeti kiadásokat a költségvetésbe oly összegben állították be, amelyek az elhatározott szervezéseknek felelnek meg, holott a kormány azokat eddig jóvá nem hagyta: ilyenformán a két utolsó évi zárszámadás ténylegesen nem hogy emelkedést, hanem abszolút csökkenést eredményez.

Ha teljesítéseink az előző évvel szemben mégis jelentékenyen javultak, ez egyrészt azt jelenti, hogy a korábbi befektetések most kezdtek gyümölcsözni, de azt is mutatja, mily nagy jövőbeli lehetőségek előkészítésében és kiaknázásában gátolt meg a háború.

Ebből a szempontból kevés vigaszt meríthetünk abból, hogy könyvtárunknak a jelentés évében is folytatott akciója a *sebesültek könyvekkel ellátása*, a könyvek és füzetek százereit szórta széjjel az egész országban és az Ausztriában és Németországban sinylődő beteg magyar katonák körében és bizonyára sok olyan kezébe is juttatott olvasmányt, aki különben talán sohasem barátkozott volna meg vele. E munka méreteiről fogalmat adnak a következő adatok.

Kaptunk a mozgalom kezdetétől az év végéig

a közönség köréből: 81.300 kötetet és 401.700 folyóirat-számot és füzetet;

a kiadóktól 131.500 kötetet és 539.000 folyóirat-számot és füzetet;

összesen 212.800 kötetet és 940.700 füzetet, vagyis együtt kereken 1,150.000 db.-ot.

Ennek a tömegnek aránylag kis hányada volt teljességgel hasznavehetetlen, s ezért bízvást mondhatjuk, hogy legalább 1,000.000-ra rúg az ötnegyed év alatt a sebesültek között szétosztott olvasmány darabszáma. És pedig jutott ebből az anyagból:

Budapesten 120, a vidéken 337, Ausztriában 577 és Németországban 7, összesen tehát 1041 hadikórháznak egyenkint több-kevesebb, kisebb-nagyobb küldemény.

Bár kétségtelennek tartjuk, hogy az ezúton elvetett mag csírát is fog hajtani, mégis hangsúlyoznunk kell, hogy amúgy is megcsappant erőforrásainkból ez a munka is sokat elvett: személyzetet, helyiséget, költséget. Pedig második esztendejében sem kímélt meg a háború újabb veszteségektől. Már január 15-én önként hadbavonult titkárunk, majd a nyár elején főkönyvtárosunk, akit azonban három hónap múltával szabadságoltak; ugyancsak bevonult a tavasszal kapusunk, majd a nyáron egy gyakornok. Mindezek közül csak titkárunkat pótolhattuk heti néhány órára és a begyakorlott gyakornok helyét tölthettük be. A már 1914-ben bevonult alkalmazottaink eddigelé egészségesen folytatják szolgálatukat, egyedül *Trummer* gyakornok sebesült meg kétszer.

Egyebekben is a könyvtár működésében erős nyomokat hagyott a háború. A gyarapodás számai ugyan 1914-gyel, az első ijedelem és a dezorganizáltság évével szemben erős emelkedést mutatnak, azonban mily küzdelembe és mennyi munkába került, hogy fölbomlott kapcsolataink helyett újakat fűzzünk és hogy a helybeli és a németországi könyvkereskedelem szállítási és személyzeti nehézségeinek hátrányait kiegyenlítsük. Az ellenséges államok politikai és gazdasági irodalmának ismeretéhez a hadviselés szempontjából is fűződő érde-

kek ellenére is igen soká tartott, amíg a háború kitörésekor kibocsátott vonatkozó rendelkezések módosításával, illetve új értelmezésével a miniszterelnökség sajtóosztálya végre nagyobb szabadságot engedett azok behozatalára. De így is hónapokig tartott a semleges, sőt a szövetséges országokba irányított rendelések lebonyolítása is. És ugyanígy sinylettük nemzetközi kapcsolataink megszakadását, mert az 1913-ban még 654 db.-ot kitevő cserepéldányunk száma 1915-ben 311-re süllyedt.

A könyvek földolgozása és terjesztése is mind akadályokba ütközött. Különösen sok bajunk volt a könyvkötőkkel és bár az árszabást lényegesen fölemeltük és annyi műhelyben köttettünk, ahány csak vállalkozott, mégis sokszor hónapok teltek el, míg egy-egy szállítmányt visszakaptunk. Ugyanígy mindazok a tervek, amelyek fiókhálózatunk kiterjesztése irányában foglalkoztattak, végrehajtatlan maradtak. Hogy az új könyvtárépület ügye sem haladt, szinte fölösleges említenünk...

Budapesten, 1916 május elején.

Dr. SZABÓ ERVIN
könyvtárigazgató

Részlet a Városi Nyilvános Könyvtár 1915. évi jelentéséből. p. 1—2.
= Kilencedik évi jelentés a könyvtár működéséről az 1915. évben.

A KÖNYVTÁR ÉS A HÁBORÚ

[1916.]

Múlt évi jelentésünk írásakor még azt hihettük, hogy a háborúnak a könyvtárügyre gyakorolt hatása nem kell, hogy újra foglalkoztasson, hogy hamarosan elmúlnak a felpanaszolt bajok és a könyvtárak ismét normális funkcionálásuk és fejlődésük útjára lépnek majd. A háború harmadik évében sajnos le kell számolnunk azzal, hogy ezek a hatások sokkal tartósabbak és előreláthatólag évekig hátráltatják kultúrintézményeink fejlődését.

A nyersanyagok elhasználása, az egyéb termelő eszközök elkoptatása és megrongálása, valutánk megromlása, az ipari üzemek és a kereskedelem nagymérvű koncentrációja előreláthatólag a békekötés után sem engedik majd a mai árszínvonal leszállítását és így valószínűleg évekbe fog telni, amíg a jövedelmek az abnormális árakhoz alkalmazkodnak. A fogyasztók általános helyzetében osztozik a Könyvtár is; mert hiszen alig remélhető, hogy a közháztartásokra háramló súlyos megterheléseket ne első sorban a kultúrintézmények érezzék meg. Csupán a magyar könyvek ára 1914 utolsó negyedétől 1916 utolsó negyedéig átlagban 45%-kal emelkedett. Tudjuk azonban, hogy az igazi drágulás a könyvkiadó és nyomdaiparban tulajdonkép csak ezután indult

meg és azt is tudjuk, hogy a drágulással egyenes arányban romlott a könyvek technikai kiállítása, hogy a felényivel megdrágult könyv papírja, nyomása, fűzése, kötése nem 45%-kal, hanem sokszor 100%-kal is silányabb. Nyilvános könyvtárban, ahol a könyvek javarésze sűrű használatnak van kitéve, ez szintén nagyon is latba eső drágító tényező s így bízvást mondhatjuk, hogy már a jelentés évében 80—100%-kal drágult meg számunkra a könyv, vagyis 75.000 K-nyi beszerzési hitelünk reális vásárló ereje alig volt több 35—40.000 K-nál. Így hát a háború máris a négy év előtti standardra szorított le: 1916-ban visszaestünk oda, ahol 1912-ben voltunk. Csakis a háborús könyvtermelés mennyiségi és minőségi alacsonyabbrendűségének köszönhetjük, hogy ezt már mostan nem éreztük súlyosabban. De a háború után rögtön jelentkeznek majd ennek a ténynek hatásai és valóban nemcsak szerény jövedelmeink leggazdaságosabb fölhasználására és üzemünk legcélszerűbb megszervezésére lesz szükség, hogy teljesítéseink színvonalát valamennyire fentarthassuk, hanem a székesfőváros közönségének fokozottabb áldozatkészségére is.

Bármennyire méltányoljuk is más feladatok fontosságát, amelyek a háború után a székesfővárosra háramolnak majd és könyvtárpolitikai feladatait mindenesetre megelőzik, mégis bizalommal várjuk, hogy a Könyvtár eddigi szolgáltatásai a közművelődés és ez által a nemzeti termelőképesség fejlesztése irányában a főváros könyvtárpolitikájának a lehetőségig a régi iramban való folytatását általánosan elismert szükségletté emelték. Némi büszkeséggel utalhatunk arra, hogy minden háborús akadály dacára szolgáltatásaink nemcsak mennyiségileg emelkedtek, hanem talán minőségileg sem romlottak. Mindez annak ellenére, hogy éppen a legjobb olvasó korosztály a harctereken van vagy a gyárakban

és irodákban van befogva késő estig tartó túlmunkára, hogy az anyák az élelmicikkek beszerzésével fogyasztják el idejüket és iskolás kis gyermekeik szabad óráikban és a nagy szünidőben ugyancsak kereset után járnak; és annak ellenére, hogy a könyvek megszerzése, minősége, feldolgozása, hozzáférhetővé tétele immár oly nehézségekbe ütközik, hogy sokszor szinte elcsüggedtünk, vajjon képesek leszünk-e a Fővárosi Könyvtárnak évek kitartó munkájával fölépített racionális szervezetét a környezet behatásától megóvni.

Mindazáltal egyes pontokon a veszteglés aggasztó tünetei máris mutatkoznak. Nem csak arról szólunk, hogy könyvészeti kiadványaink, Értesítőnk stb., amelyeket mindenkor igyekeztünk úgy tartalmilag, mint az időszerűség tekintetében a tudományos kutatás és a gyakorlati szükséglet legmagasabb igényeinek színvonalán tartani, számban és minőségben megcsappantak és közzétételük időpontjai is úgy elhúzódtak, ahogy azelőtt sohasem. Ezek tőlünk független, de talán múló okok következményei, egyrészt a személyzet számának abszolute is latbaeső, de relatíve, a megnövekedett és a gondos, jó és gyors munka folyton növekvő nehézségeihez képest, módfelett megcsappant létszámának és teljesítő képességének folyományai. Nagyobb nyomatékkal kell rámutatnunk arra, hogy immár második éve észleljük régebbi fiókjaink, nevezetesen az Almássy-téri Deák Ferenc-könyvtár és a Százados-úti könyvtár forgalmának stagnálását vagy éppen csökkenését. Ennek okát mindenesetre abban is kereshetjük, hogy az olvasás intenzitása a háború alatt láthatólag csökkent; de legfőbb oka mégis az, hogy nagyvárosi viszonyok között egy-egy fiókot szabályszerint csak egy korlátozott körzet lakói veszik igénybe. S ha talán ennek a körzetnek intenzívebb megmunkálása más viszonyok közt és kivált nagyobb és jobb

helyiségekben és jobb és nagyobb könyvanyaggal lehetséges is, mégis Budapestre vonatkozólag is alkalmaznunk kell a modern könyvtárpolitika általános érvényű szabályát, mely szerint a könyvtárnak kell elmennie az olvasóhoz, mert az olvasók maguk csak egy bizonyos kisugárzási körön belül mennek a könyvtárhoz. Vagyis, ha a forgalom számait emelni akarjuk, ha azt akarjuk, hogy Budapest népe megközelítően annyit olvasson, mint a nyugati nagy városoké, akkor decentralizálni kell, új és új fiókokat s — ha ez pénzügyi okokból nehézségekbe ütköznék — kölcsönző helyeket kell nyitnunk. Csakis ettől remélhetjük népmívelő munkánk teljessé válását, remélhetjük azt, hogy a székesfőváros könyvtárigazgatásában is érvényesüljön a legkisebb áldozat — legnagyobb eredmény most majd még fontosabb elve.

Végezetül a háború harmadik tartósnak ígérkező hatásával kell számolnunk. Alig hihető, hogy a köztisztviselői fizetések a békekötés után is megmaradó drágaság arányában fognak emelkedni; ellenben igen valószínű, hogy a magángazdaságok könnyebben fognak hajlani arra, hogy alkalmazottaik bérköveteléseit teljesítsék. Ennek következménye aligha lehet más, mint hogy az értelmiségi középosztály legjobbjai a magángazdaság szolgálatába fognak törekedni és bizonyára nem a leginkább munkaképes, legerélyesebb és legönállóbb, a vállalkozó szellemű, az új iránt fogékony és nyílteszű elemek lesznek azok, amelyekből a közhivatalok fogják személyzetüket újoncozni. Már pedig ha valahol, úgy éppen azokban a közhivatalokban és üzemekben van szükség ilyen munkaerőkre, amelyeknek még egyébként is küzdeniök kell az elismerésért, küzdeniök kell azért, hogy a köztudat a közösségi feladatok épp oly szükséges szerveinek ismerje el őket, a milyenekül a régebben

kialakult közszükségleteket kielégítő hivatalokat és üzemeket már elfogadta. Tartunk tőle, hogy személyzetünket ily erőkkel kiegészíteni sokáig nagyon nehéz lesz...

Budapesten, 1917 június elején.

Dr. SZABÓ ERVIN
könyvtárigazgató.

Részlet a Városi Nyilvános Könyvtár 1916. évi jelentéséből. p. 1—3.
= Tizedik évi jelentés a könyvtár működéséről az 1916. évben.

ELŐSZÓ

[1917.]

A könyvtár szerves része a környező társadalomnak; a társadalom egészét érintő változások nem hagyhatják érintetlenül a könyvtárat sem. Ha kimenekedtünk volna a háborúból, talán új eredményekről és új fejlődésekről számolhatnánk be. Így, sajnos, csak a régi háborús irányzatok továbbélését állapíthatjuk meg.

Ezek pedig hova-tovább végzetes helyzetbe sodorják a magyar könyvtárügyet. Az 1916. év végére a könyvek átlagos drágulását 45%-ra becsültük. De már jeleztük, hogy az igazi drágulás a könyvkiadó és a könyvkötőiparban tulajdonkép csak azután indult meg. Ezt ma, sajnos, számszerű adatok igazolják. 1914 óta 1917-ig, vagyis három év alatt a magyar szépirodalmi könyv közel 70%-kal, a magyar tudományos kereken 200%-kal drágult meg. A német ipar e téren is inkább tartott mértéket, csak úgy, mint a termelés más ágaiban; mégis az átlagos drágulás úgy a szépirodalomban, mint a tudományos irodalom terén ott is körülbelül 60—70%. Hasonló az arány az angol és a francia könyvpiacon. Számítsuk ehhez a rendkívüli árfolyamkülönbözeteket és a szokásos könyvkereskedői engedmények megkurtítását s akkor bízvást elmondhatjuk, hogy csak a nyers könyvek drágulása átlagosan legalább 100%.

Ehhez kell vennünk a könyvkötés drágulását. 1914-ben egy félvászonkötés átlagos ára 3.60 K volt; 1917 második felében 7.55 K; ez 110%-os emelkedést jelent. A félbőrkötés megfelelő árai 7.34, illetve 20.30 K; ez 176%. A granitol kötés 188%-kel drágult. 1914-ben az új gyarapodásnak még 53%-át tudtuk kötött állapotban beszerezni; 1916-ban még 38%-át; 1917-ben már oly kevés könyv került kötött állapotban piacra, hogy hányaduk gyarapodásunkban 29%-ra esett le. Azelőtt beszerzéseink kisebbik felét, most már 70%-át kellett magunknak köttetnünk. Helyesebben: kellett volna; mert a múlt évben már felét is alig tudtuk a mestereknél elhelyezni és értékes és aktuális könyvek ezreit nem bocsáthattuk forgalomba.

Ezekkel a nehézségekkel és ezzel az ilyenformán legalább 200%-ra becsülhető drágulással hogyan birkózhattunk volna meg! Hisz összes könyvbeszerzési és könyvkötési hitelünk 1914 óta mindössze 17%-kal emelkedett.

Hasonlóképen tovább is érvényben voltak a múlt évi jelentésünkben megállapított egyéb háborús bajok: a személyzet hullámzása, a könyvbeszerzés nehézségei stb. Ezekhez számszerűleg is megállapíthatóan újabbak járultak. A háború egyik újabb tünete gyarapodásunk nyelvek szerinti megoszlásában nyilatkozik meg: abban, hogy míg egészen 1915-ig a magyar nyelvű gyarapodás évről-évre fogyó tendenciát mutatott, azóta ez az irányzat megfordult. A fogyó irányzat magyarázata azelőtt sem az volt — amint azt egy idevágó nyilvános bírálat alkalmából kétségbevonhatatlan számadatokkal bebizonyítottuk —, mintha bármiképen előnybe helyeztük volna az idegen nyelvű irodalmat; kimutattuk, hogy a Könyvtár sokszorosan nagyobb arányban gyarapszik magyar könyvek által, mint amilyen a magyar könyvter-

melés aránya a külföldihez; a könyvtár telítve volt magyar könyvvel és valósággal erőlködtünk, hogy antikváriusok ajánlataiból és katalógusokból kihalásszuk azt a kevés, szakmánkba vágó magyar könyvet, amely könyvtárunkban nincs meg. A háború ezt a helyzetet gyökeresen megváltoztatta. Nem ugyan a magyar könyvtermelés arányainak eltolása által, hanem a nemzetközi tudományos és kereskedelmi kapcsolatoknak mind erősebb meglazításával. 1915-ben beszerzéseink 55.8%-a volt magyar nyelvű; 1917-ben már 77.5%-a. Alig hisszük, hogy ebben valaki is, aki a kultúra és a tudomány fejlődési törvényeit ismeri, örvendetes hatását állapítaná meg a háborúnak. A magyar kultúra azokban a korszakokban volt a legvirágzóbb és legtermékenyebb, amikor önálló életereje tudatában nem zárkózott el a külföldi kultúrkapcsolatok elől; példa rá Mátyás korszaka, a reformáció ideje, az irodalmi megújhodás, a múlt század reformkorszaka. Félő, hogy ezeknek a kulturális kapcsolatoknak a meglazulása senyvesztő hatással lesz a most felnövő nemzedék kulturális és tudományos állapotára és alkotóerejére.

Annál inkább lehet ettől tartani, mert a forgalomnak nyelvi megoszlása még fokozza ezt az irányzatot. A Központi könyvtárban 1916-ban a magyar nyelvű olvasmányok aránya 41.3% volt; 1917-ben már 48.4%. Ebben a háború egy másik hatásának tünetét is kell látnunk, amelyet az itthon maradt polgári népesség megoszlására gyakorolt. Minél tovább tart, annál erősebben tizedeli meg az értelmiség katonaköteles korosztályát. 1914-ben Központi könyvtárunk kölcsönzőinek két legerősebb kontingensét a szabad foglalkozásúak és a főiskolai hallgatók szolgáltatták; azok 19, ezek 21%-kal. Ez természetes volt és megfelelt könyvtárunk anyagának és hivatásának. Azóta mindkét kategória aránya

évről-évre csökkent, míg végül 1917-re a liberális foglalkozások fokozatosan lesüllyedtek 11%-ra, a főiskolai diákok 12%-ra. Helyükbe nyomult a középiskolai tanulók tábora. Bár a Központi könyvtár csak 16-ik évüket betöltött ifjakat vesz föl kölcsönzői sorába, arányuk 7.8%-ról fokozatosan 24.2%-ra emelkedett s így ma ők alkotják a Könyvtár használóinak legerősebb rétegét. Nyilván ezeknek csekélyebb nyelvismerete okozza a használatban is a magyar nyelv előrenyomulását. Bizonyára örülnünk kell annak, ha ily nagyszámú fiatal ember foglalkozik már ebben a korban komoly tanulmányokkal; hiszen a Központi könyvtár anyaga eleve csakis komolyabb stúdium eszközéül szolgálhat. Mégis nem lehet elnyomni azt az aggodalmat, hogy az értelmiségi foglalkozásúaknak és az értelmiségi pályára készülő főiskolai hallgatóknak oly jelentékeny hányada szakította meg kapcsolatát a tudománnyal, hogy ez a háború befejezése után is kulturális életünk folytonosságának oly mélyreható megszakítását, akkora hézagot fog teremteni, amelyet csak évek múltával fog kitölteni a háború által intellektuális útjairól le nem térített legifjabb nemzedék szellemi termelő munkára megérése.

Minden jól szervezett, a tudományos és a gyakorlati életet egyforma gonddal szolgáló könyvtár működése és különösen forgalma valóságos mikrokozmosza a környező szellemi világnak. Ezért hisszük, hogy a Könyvtárunk életéből levont ezek a tapasztalatok nagyjából érvényesek Magyarország egész szellemi életére, de minden esetre a szellemi tudományok körére. És ezért merjük mondani; ha egyáltalán volt hatásuk tudományos és kulturális intézményeinknek, egész értelmi és műveltségi emelkedésünknek az ország és a nemzet minden egyéb területen való fejlődésére és ha ebben az értelmi emelkedésben volt valamelyes része a magyar könyvtárügy

nek, — akkor nem szabad e tapasztalatok után, hogy a közösségeink sorsát intézők számára a háború után következő súlyos gazdasági bajok okul vagy mentségül szolgáljanak a kulturális feladatok olyfokú elhanyagolására, amint az a háborúban történik. Nem lehet elhinni, hogy ha a javított népoktatás és a továbbképzés intézményei: a szakiskolák, szabadiskolák és könyvtárak a háború előtt is nem fényűzési berendezés, hanem a mai ipari és mezőgazdasági szervezet által kikényszerített szükségesség, gazdasági életünk valamennyi ága legnagyobb hatékonyságának nélkülözhetlen előfeltételei és eszközei voltak, hogy akkor a háború után, amikor épen minden testi és szellemi erőknek teljes megfeszítésére lesz szükség, inkább legyenek nélkülözhetők. Azt tartjuk, hogy a háború után még inkább kell hogy minden átgondolt gazdasági és kultúrpolitika legelső sorban az értelmi továbbfejlődés — sőt sajnos nem is továbbfejlődés, hanem csak színvonalon maradás — eszközeiről megfelelően gondoskodjék. Ezek között ma, a géptechnika és a világgazdaság korszakában a könyvtárak a legelső sorban állanak. S ezért semmiféle pénzügyi nehézségekre való hivatkozással nem lehet elhallgattatni a magyar könyvtárügy vezetőinek remélhetően majd hangosan megnyilatkozó igényét, hogy megfelelő anyagi eszközök rendelkezésre bocsátásával kompenzálják azt a viszonylagos visszafejlődést, amelybe a háború sodorta őket.

Amikor e jelentést írjuk, az a férfiú, akinek kezdeményezései és állandóan tanusított szeretete és jóindulata a könyvtárügy iránt voltak a Városi Nyilvános Könyvtár gyors fejlődésének legerősebb lendítői, a városi autonóm kormányzat éléről magasabb, de Budapest városi politikája irányának és tartalmának megszabására kevésbbé befolyásos állásba került. Nem zárhatjuk be

ezt a jelentést annak kijelentése nélkül, hogy meggyőződésünk szerint az egész könyvtári személyzet és az összes többi tényezők lelkesedése, hozzáértése, támogatása nem lett volna elég, hogy a kicsiny kezdetekből oly magas méretekre emelje a fővárosnak — és talán azt is elmondhatjuk már ma: az egész országnak és a magyar kultúrának — ezt a művelődési intézményét, ha nem támaszkodik dr. Bárczy István polgármester úrnak erős kultúrérzékére és szeretetére. Nehéz időkben hagyott itt bennünket, minden kulturális intézményre sokszorosan nehezekben. A magunk részéről mindent meg fogunk tenni, hogy a Városi Könyvtárt megtartsuk a székesfőváros és a magyar kultúra számára annak, amivé közel tizenöt esztendő egyesített munkája, tudása, lelkesedése tette; de érezzük, hogy a súlyos idők közepette a könyvtári személyzet ereje egymagában gyönge ahhoz, hogy városunk új irányítóinak további erőteljes támogatása nélkül megóvja intézetünket a lesüllyedéstől.

Budapesten, 1918 április végén.

Dr. SZABÓ ERVIN
könyvtárigazgató.

Részlet a Városi Nyilvános Könyvtár 11-ik, 1917. évi jelentéséből. p. 1—3, 13.

A LAKÁSKÉRDÉS ÉS A VÁROSSZABÁLYOZÁS KAPCSOLATOS KÉRDÉSEINEK IRODALMA

Bevezető.

A főváros Tanácsa már 1904-ben, röviddel a fővárosi könyvtár létesítése után, elrendelte (200.434/904—VII. t. sz.), hogy a könyvtár szakkatalógusa kinyomassék. Minden szakkönyvtárnak ezen legfontosabb segédeszközét nem lehetett elkészíteni, mielőtt a könyvtár véglegesen rendezve és nagy hézagai kitöltve nem voltak. A rendezésnek, osztályozásnak és kiegészítésnek munkája folyt azóta és folyik ma is. Ennek folyamán kitűnt, hogy a könyvtárnak hézagai éppen a városigazgatás és a városi élet alapvető problémáiban oly lényegesek, hogy — anyagi eszközeink elégtelensége miatt is — évekbe telik, míg azokat ki lehet tölteni. Jobbnak látszott ezért, hogy az egész könyvtár katalógusa helyett egyes részeinek szakjegyzékét bocsássuk időnként közre, lépést tartva a kiegészítéssel — és az aktualitással.

Alig lehet kétséges, hogy Európában az amerikai könyvtárakat kellene mintául venni. Ezek az élet számára dolgoznak és nem néhány filológus alkalmazott, tudós vagy könyvkedvelő számára, míg az olvasók tömegei tájékozatlanul és idegenül bajlódnak termeikben. Amikor egy ország vagy város közvéleményét élénkebben foglalkoztatja valamely politikai, társadalmi vagy akár

tisztán tudományos kérdés, az amerikai könyvtárak ennek náluk meglevő irodalmát kisebb publikációk keretében közlik. Ezzel lényegesen megkönnyítik a könyvtár hozzáférhetőségét és ily módon közvetve hozzájárulnak a közönséget mozgató problémák tisztázásához és gyorsabb megoldásához. Így például az amerikai kongresszus könyvtára, a washingtoni Congress Library az utóbbi években többek közt a következő részletkérdések irodalmának katalógusát adta ki: Kereskedelmi hajóstársaságok szubvenciója. A kereskedelem állami ellenőrzése, Sztrájkok, Az Egyesült Államok alkotmánya, A néger kérdés, Ipari békéltetés, Vasutak államosítása, Aggkor- és nyugdíjbiztosítás, Angolszász érdekek, A biztosítás állami ellenőrzése, Községi igazgatás, stb. stb. Hasonlóan a New-York Public Library Bulletin-jének utolsó füzeteiben egyebek közt a következő kérdések irodalmát találjuk: Franklin Benjamin, A vasutak állami ellenőrzése, Vasúti viteldíjak, Csavargók, Koldusok, Cigányok, Virginia, stb. Bizonyos, hogy az amerikai könyvtárak csodálatos eredményeinek ezek a periódikus speciáljegyzékek nem leglényegtelenebb forrásai.

Azt hisszük, nem lépünk rossz útra, amikor a Fővárosi Könyvtár szakkatalógusának publikációjában ennek az amerikai módszernek követésére teszünk kísérletet. A fővárosnak, sőt az egész országnak — mert hiszen közismert, hogy kisebb és legkisebb városainkban is nagyobbára rosszak a lakások és fölötte drágák — égető problémája lett a lakáskérdés. Jónak látszott, hogy ezzel az eminenter városi kérdéssel kezdjük kísérletünket, amely könyvtárunkban — a fővárosi statisztikai hivatal ezirányú fölvételei folytán — már eddig is gazdagon volt képviselve; s talán az sem hiba, hogy a lakásegészségügynek, a helyes lakásépítésnek és végül a városrendezésnek és telekpolitikának szorosan kapcsolódó irodalmával

egészítettük ki. Követni fogják — elkészülésük sorrendjében — legközelebb a városigazgatás általános kérdéseinek, majd főként egyes részleteinek (világítás, közlekedés, csatornázás, városi tisztviselők, városi munkáspolitika, stb. stb.) szakkatalógusai.

Az itt közölt jegyzék ezek szerint nem a lakáskérdés bibliográfiája. Csupán a lakáskérdés irodalmának a Fővárosi könyvtárban meglevő része. Mindazonáltal oly gazdag gyűjteménye ennek az irodalomnak, különösen újabbkeletű jelenségeinek, amelyet eddig sehol sem találtunk. Azt hisszük, jó hasznát veszik majd nemcsak azok, akik könyveinket itt a helyszínen használhatják is, hanem a lakásproblémának összes kutatói.

Gyűjteményünk nem nőtt volna ily nagyra, ha egész sereg külföldi állami és városi hatóság, építőtársaság és magános is stb. nem járult volna hozzá értékes, s a könyvkereskedelem útján alig megszerezhető nyomtatvánnyal. Legyen szabad itten egyetemleges köszönetet mondanunk nekik.

Meg kell végül említenünk, hogy ezen első kiadványunk némileg eltér a következőktől, amennyiben a könyveken kívül számos folyóiratnak cikkeit és némely más szakba vágó könyv egyes fejezeteit is fölvettük. Azonban ez a kiegészítés — amelyet nagy buzgalommal és hozzáértéssel Enyvvári Jenő gyakornok végzett — oly nagy munkaterhet jelent, hogy folytatásáról — legalább egyelőre — le kell mondanunk.

Budapest, 1907 július 31-én.

A Fővárosi Könyvtár Közleményei. 1. sz. Budapest, 1907. 56 p.

ELŐSZÓ

A községi pénzügy c. bibliográfiához

A lakáskérdésnek és a városszabályozás kapcsolatos kérdéseinek az 1907. év nyarán kiadott katalógusát nem követte oly gyorsan, mint szerettük volna, a szakkatalógus újabb füzete. A késedelemnek oka főként az, hogy eredetileg a községi igazgatás általános irodalmát kezdtük földolgozni, utóbb azonban — a főváros akut pénzügyi nehézségeinek hatása alatt — a községi pénzügyek anyagát vettük elő. Több hónapba telt, amíg sikerült a külföldi városok idevágó kiadványait — több-kevesebb teljességgel — megszereznünk. Így a kéziratot csak most zárhattuk le, s csak most — majd egy esztendővel az első füzet megjelenése után — adhatjuk közre ezt a 2. füzetet.

De ha közben a főváros akut pénzügyi válsága meg is oldódott, azt hisszük, katalógusunk aktualitása mégis alig csökkent. A városok, s különösen a nagy városok, nemcsak nálunk vannak állandó pénzügyi zavarban. Nemzetközi betegség ez, szükségszerű következménye az iparos államok népesedési és politikai fejlődésének, amely mind nagyobb és részüket a közhatalomban mind erélyesebben kivevő tömegeket tömörít a városokban. Mindaddig, amíg a közhatalom központi szerve — az állam — nem lesz kellő tekintettel az új alakulásra és a városok nem vívják ki a szabadságot és lehetőséget,

hogy jövedelmük forrásait új nagy szükségleteikkel arányba hozzák: a városigazgatás nyugodt menetét mindenütt hirtelen pénzügyi zavarok fogják megszakítani, a városok vagyonmérlegét pedig az adósság terhének folytonos növekedése fogja mind kedvezőtlenebbre billenteni. Ezt bizonyítja már ma az összes nagyvárosok példája, az Egyesült Államoktól Angliáig és onnan Budapestig.

Ebből is következik, hogy a városi pénzügyek problémája csak azzal a másik nagyobb problémával együtt oldható meg, amely a városoknak a közhatalom egész szervezetében elfoglalandó helyükhöz, vagyis az államhoz, a többi önkormányzati testületekhez és a polgárokhoz való jogi és gazdasági viszonyukhoz: autonómiájukhoz fűződik. Ezért logikusabb lett volna — a fővárosi törvény készülő revíziójának szempontjából is — előbb a községi igazgatás általános irodalmának katalógusát kiadni, annál inkább, mert a közigazgatás szervezetét, leírását és reformját tárgyaló munkák, de különösen a közigazgatási jelentések természetszerűleg a pénzügyekre is kiterjeszkednek. Reméljük azonban, hogy a logikus sorrend megbontását a községi igazgatás általános irodalmát, valamint a községi üzemekét felölelő katalógus gyors kiadásával, valamint az ezen katalógusban is bőkezűen alkalmazott utalásokkal némileg jóvátehetjük.

Kedves kötelességünk, hogy mindazon városi hatóságoknak, amelyek kiadványaikat készségesen megküldték, őszinte köszönetet mondjunk. Német városok részéről kifejezett kívánságnak teszünk — mintegy viszonzásul előzékenységükért — eleget azzal, hogy ezen füzetet német szöveggel is kiadjuk.

E füzet anyagának gyűjtésében és a mutatók készítésében ismét Enyvvári Jenő gyakornok úr segédkezett nagy szorgalommal és buzgalommal.

Budapest, 1908 július elején.

Dr. Szabó Ervin
könyvtáros.

A Fővárosi Könyvtár Közleményei. 2. sz. Budapest, 1908. 139 p.

ELŐSZÓ

A választóreform c. bibliográfiához

Míg *Közleményeink* első két füzete szorosan a községi igazgatás keretében mozgott, addig ez a szám az országos politika körébe vág. Ismeretes azonban, hogy a fővárosi törvény reformját kapcsolatba hozták a választóreformmal és az új választótörvény némely alapelveit be akarják vinni az új fővárosi törvénybe is. Így ezen kiadványunknak is megvan a községpolitikai aktualitása, még ha a választóreform nem volna egyébként is hatással a közélet minden ágára, s így a városigazgatásra is, érezhető rendszabály.

A kérdés községpolitikai vonatkozásait kidomborítani igyekeztünk azzal is, hogy a községi választójog irodalmára is kiterjeszkedtünk. Szükségesnek látszott ezen felül, hogy a politikának és a törvényhozás szervezetének a választójog reformját föltételező, vagy azt kísérő jelenségeire is ügyeljünk: ezért vettük föl a demokrácia, a parlamentárizmus és különösen a politikai pártok minálunk alig ismert kérdésének irodalmát is.

Eddigi kiadványainktól ez a füzet abban is eltér, hogy nem öleli föl a kérdésnek könyvtárunkban meglevő irodalmi anyagát sem teljesen, a folyóirat-cikkekre is alig van tekintettel, hanem a szó szoros értelmében: *válogatott* jegyzék. Azt hittük, hogy ennél a kérdésnél vá-

logatott jegyzékkel sok olvasónknak többet nyujtunk, mintha a legapróbb nyomtatványokra is aprólékosan kiterjeszkedtünk volna; a kérdéssel tudományosan foglalkozók pedig az itt nem közölt anyagot e jegyzék kapcsán könnyen megtalálhatják majd.

E füzet összeállításában Basch Imre id. könyvtári tisztviselő úr segédkezett.

Budapesten, 1909 március közepén.

Dr. Szabó Ervin
könytáros.

A Fővárosi Könyvtár Közleményei. 3. sz. Budapest. 1909. III. p.

ELŐSZÓ

A községi szocializmus c. bibliográfiához

A községi üzemekről szóló katalógus nem egységes. A monopólium jellegű szolgáltatásokra vonatkozólag, amelyekről a községi vállalatok sok ellensége is azt tartja, hogy a községi gazdálkodás körébe valók, a könyvtárunkban levő egész irodalmi anyagot regisztráltuk, vagyis azt az irodalmat is, amely magánüzemben levő monopóliumokról szól. Ilyen szolgáltatások a világítás, közúti vasutak, vízvezeték, csatornázás, vágóhidak stb. Azon szolgáltatások irodalmát ellenben, amelyek körébe csak most kezd behatolni a községi vállalkozás, csak annyiban dolgoztuk föl, amennyiben a kérdés tárgyalása a községesítés nézőpontjából történik.

Ezen füzet anyagának java részét, alulirott utasításai szerint és felügyelete alatt, Enyvvári Jenő id. könyvtártiszt úr hordta össze, utána pedig, miután ő tanulmányai folytatása céljából a göttingeni egyetemre ment, Staindl Mátyás és Basch Imre id. hivatalnok urak folytatták a gyűjtést; a mutatók készítésében a könyvtári személyzet más tagjai is résztvettek; a végleges szerkesztés alulirott dolga volt.

Köszönettel tartozik a Fővárosi Könyvtár azoknak a hatóságoknak és testületeknek, amelyek kiadványaikat most is szokott előzékenységgel megküldték.

Budapesten, 1909 november végén.

Dr. Szabó Ervin
főkönyvtáros.

A Fővárosi Könyvtár Közleményei. 4. sz. Budapest, 1909. 3 p.

ELŐSZÓ

A magyar társadalomtudományi bibliográfia 1909-hez

Közleményeinknek eddigi füzetei kizárólag a Fővárosi Könyvtár anyagának jegyzékeit hozták, katalógusunknak részletei. Ez az 5. szám első, valóban bibliográfiai, amellett önálló kiadványunk. Könyvtárunknak speciális jellege, azt hisszük, eléggé megokolja, hogy erre a térre is merészkedtünk.

Az 1908-ik évi magyar társadalomtudományi bibliográfia *Értesítőnk* múlt évi 2. számában jelent meg. Ez a gyűjtés és elődei nem voltak oly bővek, hogy érdemes lett volna tartalmukat valamely tagoltabb rendszerbe szedni vagy önállóan kiadni. Az itt közölt szedet már jóval túlhaladja az előzők keretét és úgy véltük hasznavehetőbbé tenni, ha könnyen áttekinthető szisztémába öntjük és külön adjuk ki.

A rendszer tekintetében, némi szükséges eltérésektől eltekintve, ragaszkodtunk egyelőre ahhoz, amelyet a berlini nemzetközi szociálbibliográfiai intézet megbízásából szerkesztett Bibliographie der Sozialwissenschaften (Blätter für die gesamten Sozialwissenschaften) követ. Tettük ezt főképen azért, hogy kiadványunk csatlakozván egy nagyszabású, jól szervezett nemzetközi gyűjtéshez, külföldi kutatók számára is megközelíthetővé és ennélfogva értékesebbé váljék.

A gyűjtés és elrendezés munkáját ezúttal is kizárólag dr. Varró István úr végezte. Az a körülmény, hogy egyes csoportok nagyon gyér tartalmúak, nem mindenütt abban találja okát, hogy az irodalmi termelés nagyon csekély vagy épen semmi sem lett volna, hanem, hogy az illető források vagy minden társadalomtudományi vonatkozás nélkül valók, vagy pedig az egyéni gyűjtés gyengesége folytán egyáltalán nem voltak, vagy csak túl nagy nehézségekkel és költséggel lettek volna elérhetők. Az egyéni munka gyengesége mentheti egyéb hiányait is, amelyek remélhetőleg az idők folyamán mindinkább ki lesznek küszöbölhetők.

Budapesten, 1910. április elején.

Dr. Szabó Ervin
főkönyvtáros.

(A Fővárosi Könyvtár Közleményei. 5. sz. Bp. 1910. III. p.)

ELŐSZÓ

A Magyar Társadalomtudományi bibliográfia 1911—1912-höz

Túlságosan is nagy késedelemmel adjuk közre a Magyar Társadalomtudományi bibliográfia legújabb füzetét. E késedelem oka legfőképen az, hogy Varró dr. úr, aki a korábbi évfolyamok anyagát oly nagy szeretettel és hozzáértéssel gyűjtötte volt, egyéb elfoglaltsága miatt lemondott a bibliográfia folytatásáról, a könyvtár viszont az utolsó évek válságos viszonyai között nagyon nehezen tudta munkakörét ezzel is bővíteni.

A most közreadott füzet anyagát Váradi Irma kisasszony, a könyvtár hivatalnoka gyűjtötte össze és rendezte el; az anyag felülvizsgálatát a könyvtár osztályozó asztviselői végezték.

A magyar Társadalomtudományi bibliográfia ebben az alakjában egyelőre nem jelenik meg többé. 1913. óta a Fővárosi Könyvtár Értesítőjében a szerzemények időszakos jegyzékébe beledolgozzuk kb. 120 szakfolyóirat cikkeit, ezek között természetesen a magyarokét is és így az Értesítő vált a magyar társadalomtudományi irodalom válogatott termékeinek könyvészetévé. Az Értesítő tartalmából azonkívül 2 különnyomat készül, a megfelelő anyaggal. Az egyik a *Városügyi bibliográfia*, amely a *Városi Szemle* mellékleteként jelenik meg, a másik a *Társa-*

dalomgazdaságtani bibliográfia, amelyet a *Közgazdasá Szemle* ad mellékleteként olvasóinak. Ilyformán ez irc dalom publicitása a lehető legjobban biztosítva van és kiadványunk folytatása fölösleges.

Budapest, 1914. június 9-én.

Dr. SZABÓ Ervin,
könyvtárigazgató

Magyar Társadalomtudományi bibliográfi 1911—1912.
(A Fővárosi Könyvtár Közleményei 10. s Bp. 1914. p. III.)

ELŐSZÓ

Madzsar József: Mintajegyzékéhez, a városi nyilvános könyvtárak számára

Ennek a jegyzéknek Közleményeink sorában megelenése határt jelez könyvtárunk történetében. Mindzok a bibliográfiák, amelyeket eddig kiadtunk, szoros értelemben vett tudományos szakjegyzékek; ez az első, amellyel aristokratikus korlátozottságunkból kilépve, a nagyközönség olvasószükségletét akarjuk kielégíteni. A társadalomtudományi szakkönyvtárból városi nyilvános könyvtárrá lett intézménynek első könyvészeti szerepése ez.

Szerettük volna, ha ez a jegyzék a tökéletességhez oly közel állana, mint amennyire ezzel az átalakulással a városi könyvtárak igazi hivatását is megközelíteni hisszük. De bár idestova két esztendeje, hogy dolgozunk rajta — a munkát Staindl Mátyás könyvtári főtiszt 1911-ben kezdte volt meg — távolról sem hisszük, hogy bevégzett munkát bocsátunk a nyilvánosság elé. Mégis ki kellett adnunk, mert fiókkönyvtáraink küszöbön álló megnyitásakor ezt a technikai segédeszközt nem nélkülözhetnők.

Budapest, 1913. november 1-én.

Dr. Szabó Ervin
könyvtárigazgató

Városi Nyilvános Könyvtár KÖZLEMÉNYEK. 11. sz. — Budapest. 1913. III. p. (Megjelent könyvkiadásban is.)

HÁBORÚBAN — A KÖNYVTÁRI FÜZETEK ELI

Ha valaha hittük, hogy nincs szebb, jobb, erkölcsö sebb hivatása a művelt embernek, mint hogy értelme é érzelme tartalmát jó szívvel kiöntse azok közt, akikne e legemberibb javakból kevesebbjük van — ez után háború után a legmagasabb kategorikus imperativusna kell éreznünk azt.

Huszadik hónapjában a nagy mészárlásnak kevese vannak már, akik a háborút nem legföljebb szükség rossznak, hanem a nemzeti és egyéni tökélesbülés isten eszközének tartják. Felelős államférfiak és kivált had vezérek éppenséggel nincsenek ilyenek. Vilmos császá és kancellárja épp oly szerencsétlenségnek tartja, mint legszélsőbb pacifista. S így aligha fog bármely oldalo ellenmondást fakasztani az a követelés, hogy amennyi ben ennek az európai összeroppanásnak okai lelkiekbe is vannak, a lelkeket új, más tartalommal kell meg tölteni.

Hogy mi legyen ez új tudat tartalma, arról párto és érdekcsoportok eleget fognak vitatkozni ez után is. ez után is azok, akik nem tudják elképzelni, hogy valak műveltséget másért akarjon terjeszteni, mint hogy párto csináljon, bizalmatlansággal, féltékenységgel és ellen ségeskedéssel fogják megnehezíteni azok munkáját, akil egyszerűen a kanti imperativus uralma alatt cseleksze

nek, amikor azt teszik, amit a közösség irányadó elvének és akaratának kívánnak és hisznek. Ami nem más, mint az a hit és az a vágy, hogy az emberi nem célja testi és lelki tökélesbülése; és hogy ennek eszköze az ismeretek gyarapítása, mélyítése és terjesztése, és az ennek útjában álló anyagi és szellemi és erkölcsi akadályok eltakarítása.

A háború cikázó villám fényével mutatta meg, mennyi a tennivaló és mekkorák még az akadályok e téren. Az emberiség kezdeteinek legmélyéből szakadtak föl rég meghaltnak hitt ösztönök. És ösztönök és vulgáris szokások és megszokások uralma alatt láttuk a nemzetek legműveltebbjeit is. Ijesztő valóságként ismertük föl az orosz filozófus, Lavrov Péter, megkülönböztetését a „kritikus kisebbség" és a „civilizált vadak" nagy többsége közt. És „a magas kultúra vadjainál" éppen magas kultúrájuk legbántóbb ellentéteként éreztük tudásuk fogyatékosságát és ítéletük egyoldalúságát.

És ha ezért nagy okot látunk arra, hogy az intellektualizmus gőgje alábbhagyjon, hogy a műveltek magukba szálljanak, és ha Platon eszményi államát, melyben a bölcsek uralkodnak, egyelőre még távolabbi lehetőségnek látjuk, mint valaha — mégis azok számára, akiket hajlamuk a társadalmi munkamegosztás szervezetében a tudás és érzés közvetítése funkciójának vállalására vezetett, ma sem látunk okot arra, hogy hajlamukat, akaratukat és cselekvésüket más utakra tereljék. Mert az emberi nem tökélesbülése számára sem látunk más célt, más utat és más eszközöket, mint azelőtt.

Csak a föladatot látjuk a megmaradottak számára nagyobbnak, nehezebbnek. Nemcsak azért, mert pótolnunk kell mindazt, amit a háború a lelkekben a nemzedékek fáradságos munkájával fölhalmozott kultúrjavakból elpusztított. Hanem azért is, mert a megnövekedett föladathoz kevesebben leszünk. Hány százan és ezren

azok közül, akiket képességük és hajlamuk erre a munkára predestinált, százan és ezren a legjobb elmék és a legnemesebb szívek közül, haltak meg a csatamezőkön, rokkantak meg testileg és lelkileg minden, ethikailag is magasabb munkára!

Ezért a kanti imperativus leghűségesebb követése sem tesz majd képessé, hogy elvégezzük a föladatot, ha nem helyezzük akaratunkat és cselekvésünket másik törvény: az energetikus imperativus uralma alá is.

N e p a z a r o l j e n e r g i á t ! — a háború tapasztalatai után nemcsak a technikai, a gazdasági, a politikai tevékenységnek lesz vezető elve, hanem a tudományok, a művészetek terjesztésének: a nevelés és az oktatás munkájának is.

Ha van nép és ország, amely mindnél inkább utalva van arra, hogy erőivel takarékoskodjék, hogy azokat csak jóra használja, hogy semmire se áldozzon többet, mint amennyinél kevesebbel a kívánt eredményt nem lehet elérni, hogy erőit gondosan nemesítse, magasabb, hatékonyabb energiaforrásokká fejlessze, akkor bizonyára ez, a Kelet és Nyugat választómesgyéjén ingadozó, oly haladott, de annyira elmaradt magyar nép és magyar ország az.

A mi szegény országunkban minden jó intellektuális kezdés a mai körülmények közt, i n t e r a r m a, erkölcsi elégtétel és esztétikai öröm. Ha még oly szerény, még oly gyönge, még oly részleges is, mint ez a kis vállalat. De ha egyúttal út és eszköz az energetikus imperativus szellemében, akkor több, akkor cselekedet, előrelépés, fejlődés.

Azt hiszem, minden könyvtárreform ma az.

Ki merem mondani, hogy kulturális fejlődésünk: tudományos és egyéb értelmi és lelki energiáink gyarapodása és nemesítése ma a legszorosabban összefügg könyv-

KÖNYVTÁRI FÜZETEK
1. SZ. SZERKESZTI KŐHALMI BÉLA 1. SZ.

DIENES LÁSZLÓ:

WALTER HOFMANN KÖNYVTÁRI TÖREKVÉSEI

SZABÓ ERVINNEK
A „KÖNYVTÁRI FÜZETEK" ÉLÉ ÍRT IRÁNYCIKKÉVEL

BUDAPEST, 1916

Ára 1 korona

tárügyünk állapotával. Hogy — a legjobbak kiválogatását és érvényesítését biztosító gazdasági, társadalmi és politikai viszonyokat föltételezve — a magyar tudományos munka eredményessége lényegesen attól függ, mily mértékben és mily körülmények közt áll rendelkezésére az a nélkülözhetetlen tudományos energiaforrás, a kutatásnak ma nélkülözhetetlen eszköze: a könyv; mennyi energiát kell arra fordítani, hogy létéről tudomást szerezzen, mennyi energiába kerül, hogy hozzájusson, milyen energiákat kell áldoznia, hogy hasznát vehesse. És hogy — ismét a mellőzhetetlen társadalmi viszonyokat föltételezve, (amelyek egyébként viszont föltételezik a műveltség eszközeit is) — oly hatékonysággal működik-e könyvtári szervezetünk, hogy valóban a legjobb könyveket juttatja el valóban a legolcsóbban, valóban a legtöbb olvasóhoz.

Könyvtári viszonyaink — minden szép statisztikai látszat ellenére — olyannyira elmaradottak nemcsak a messzebb Nyugattal, de még a szomszédos Bécscsel szemben is, hogy csak a legnagyobb aggodalommal nézhetünk a háború utáni pénzügyi politika elé, amely a kulturális föladatokkal szemben előreláthatólag még szűkebb markú lesz. Annál fontosabb majd a meglevő erők összegyűjtése, jó szervezése, gazdaságos fölhasználása. Mert ha elmaradottak vagyunk is: a kevés meglevőből sokkal többet lehet kihozni — teljes áttekintéssel, munkamegosztással és egyesítéssel, mindennemű energiakíméléssel.

És mert elmaradottak vagyunk, azért aggódó és féltékeny figyelemmel kell kísérnünk minden, akár bel-, akár külföldi kezdést, amelytől energiáink kímélését és gyarapítását várhatjuk: a közvélemény ébresztését, új könyvtártechnikai berendezéseket, módszereket, eljárásokat, új szervezési elveket, új könyvtárpolitikai problémákat és célkitűzéseket.

És mert az újjal és jobbal szemben az ellenállás a legnagyobb ott szokott lenni, ahol a reform a legszükségesebb: nem szabad, hogy egy percig is pihenjünk, hogy a legcsekélyebb alkalmat is elmulasszuk a reform szükségének hirdetésére és bizonyítására. „Kell, hogy hitvallásunkat időről-időre megismételjük, hogy kimondjuk, mit helyeslünk, mit kárhoztatunk; az ellenfél ugyancsak megteszi" — mondja Goethe.

A fejlődés így sem lesz túlgyors. Mert a vélemények különbözők és a másképvélekedőkéi nem okvetlen roszszabbak; és mert véleményeknél és eszméknél erősebb az, amit Kemény Zsigmond másik nagy háború hangulatában az anyag természetének nevezett.

Ezért türelemmel is kell győznünk. Türelmetlenség könnyen eltávolíthat a céltól.

De mindenkép, minden ellenére és minden körülmények közt: nagyban és kicsinyben tennünk, cselekednünk kell, ha jobbat és tökéletesebbet akarunk. Mindenkinek a maga helyén, a maga kis vagy nagy, fontos vagy kevésbbé fontos funkciójában. A maga kis vagy nagy tehetsége szerint.

Azt hiszem, a Könyvtári Füzetek is tett lesznek, ha kicsiny, ha szerény, ha szinte jelentéktelen tett is.

1916 március.

Szabó Ervin.

Könyvtári Füzetek 1. sz. Budapest, 1916. p. 3—9.
(Dienes László: Walter Hofmann könyvtári törekvései c. könyvének iránycikke.)

IV.

KÜLFÖLDI KÖNYVTÁRÜGY

A POROSZ

ÁLLAMI KÖNYVTÁRAK

LAJSTROMOZÁSI RENDSZERE.

—•—

IRTA

SZABÓ ERVIN

KÜLÖN LENYOMAT A MAGYAR KÖNYVSZEMLE 1900. ÉVI III. FÜZETÉBŐL.

BUDAPEST.
AZ ATHENAEUM IROD ÉS NYOMDAI R. T. KÖNYVNYOMDÁJA.
1900.

A POROSZ ÁLLAMI KÖNYVTÁRAK LAJSTROMOZÁSI RENDSZERE

Írta: Szabó Ervin

A porosz királyi kormány 1899 május 10-én kelt rendeletével új szabályzatot léptetett életbe a porosz könyvtárak betűrendes katalógusának és a nagy porosz összkatalógusnak készítésénél követendő eljárás tárgyában. Ez a szabályzat az 1892 február 29-én kelt „Instruktion für die Herstellung der Zettel des alphabetischen Kataloges" helyébe lépett, amely összesen 18 szakaszban foglalja össze a címmásolásra érvényes irányelveket. Az angol könyvtár-egyesület katalogizálási szabályzata 48 rövid szakaszból áll. Az új porosz utasítás két részben összesen 233 paragrafust számlál. Már e számokból is következtethetjük, hogy más jellegű és a katalogizálás legaprólékosabb kérdéseire is megfelelő munkálattal van dolgunk.

A kötetnyi terjedelmű szabályzat tartalma tulajdonképen két részből áll. Az első rész (15 oldalon) tartalmazza a betűrendes cédulakatalógusok címeinek fölvételére, és (60 oldalon) a betűrendes katalógusok címeinek elrendezésére vonatkozó utasításokat, a vallás-, közoktatás- és orvosügyi miniszter végrehajtó-rendeletével, a második rész 10 oldalon a porosz összkatalógusra vonatkozó utasítást. A tulajdonképeni szöveg alig foglal el többet a könyv felénél, míg a másik felét nagyszámú példagyűj-

temény, idegen írásmódok átírását mutató schémák, rövidítések jegyzéke, az új czédulák mintái és gondos tárgymutatók töltik ki. Sajnálattal nélkülözzük a munkálat létrejöttének történetével megismertető bevezetést.

Csak a Poroszország nagyobb tudományos könyvtáraiban meglevő nyomtatványoknak összeírása, és nem — mint kívánnók — az összes, a német birodalomban nyomtatott könyvek jegyzékének összeállítása a munkálat czélja. S ebből is ki vannak zárva egyelőre az egyetemi és iskolai nyomtatványok, térképek és zeneművek, kivágások és önálló czímlap nélküli különnyomatok.

E korlátozás teljesen helyesnek tetszik, ha tekintetbe vesszük, hogy a legkevesebb könyvtár katalogizálja a nyomtatványok ezen csoportjait a tulajdonképeni könyvekkel együtt; már pedig többféle katalógusnak folytonos összehasonlítása a legnehezebb, mert a kezdő munkát nagyon megnövesztené, anélkül, hogy az elért eredmény a hozott áldozattal fölérne. Ellenben örömmel olvassuk, hogy az összkatalógus kiterjesztése ezen nyomtatványokra és egyéb könyvtárak készleteire, valamint a katalógus kinyomatása később lesz megfontolás tárgya. Reméljük, hogy a bevezető munkálat sikere majd ezen kibővítést és ezzel magasabb könyvészeti feladatok teljesítését biztosítja.

Hogy pedig a siker nem marad el, arról jórészt kezeskedik azon nagyon ügyes és szellemes eljárás, amelyet a résztvevő könyvtárak készleteinek összehasonlításánál és följegyzésénél követnek. Első gondolatunk, ha az eljárás módját kell megállapítanunk, bizonyára az lesz, hogy valamelyik, vagy inkább a legnagyobb könyvtárt kell megbízni az összeírással, olykép, hogy a könyvtárak katalógusaikat részletenként beküldenék a munkát vezető könyvtárba s itt a többletet egy közös katalógusba bevezetnék. A porosz összkatalógus máskép jön létre. Az összeírás

alapja a berlini kir. könyvtárnak, mint legnagyobbnak a könyvkészlete. De az új katalógus nem a könyvtár meglevő czédula-katalógusának bekebelezésével készül, nem is a könyvtárban, nem is egy helyen. A munkálat „keresztülvitele és az előállítandó katalógus megőrzése és igazgatása czéljából" Berlinben ügyvivőséget („Geschäftsstelle") állítottak föl, amelynek személyzete a közvetlen vezetéssel megbízott főnökből és a kellő számú munkatársból áll s amely az „összkatalógus-bizottság" („Gesammtkatalogs-Kommission") felügyelete alatt működik. (Hogy ki az ügyvivőség főnöke, kik és milyen funkczionáriusok a bizottság tagjai, azt bizony szintén szerettük volna a bevezetésből megtudni.) Az ügyvivőség ellátja a könyvtárakat és pedig egyelőre 1. a berlini királyi, 2. a boroszlói, 3. hallei, 4. marburgi, 5. bonni, 6. münsteri, 7. göttingeni, 8. kieli, 9. greifswaldi, 10. königsbergi és 11. berlini egyetemi könyvtárakat, a szükséges nyomtatvány-készlettel. Az összkatalógus czédulája (amelynek mintája az utasításhoz van mellékelve) 11 cm. magas és 16 cm. széles, három mezőre van osztva, egyik a rendszavak, másik a czímmásolat, harmadik a könyvtárakat képviselő 1—40 számjegy számára. Az utaló-czédulák sárgák.

Az eljárás a következő: Az ügyvivőség *lemásolja* a berlini kir. könyvtár betűrendes czédula-katalógusát és azt naponként egymást követő, betűrendben haladó részletekben *körözteti* a munkálatban résztvevő tizenegy könyvtárnál, abban a sorrendben, amint fent elsoroltuk őket. Az a könyvtár, amely az elküldött részletet legelőször kapja meg, megjelöli azon czédulákat (a czédulán lévő és a könyvtárt jelző szám befoglalásával *(122)*, amelyek nála is meglévő könyvről szólnak, többletéről pedig új czédulákat vesz fel, és az így bővített katalógus részletet megérkezése után legfeljebb 48 órával az utána következő könyvtárnak küldi el. Ez szintén

megjelöli birtokát, új cédulákat ír többletéről és 48 óra multával tovább küldi; így megy az utolsó könyvtárig, amely az összkatalógusba való beillesztés céljából ismét az ügyvivőséghez juttatja vissza.

Amikor a küldemény a könyvtárba megérkezett, az összehasonlítással megbízott hivatalnok saját katalógusának megfelelő részletét címről címre „beledolgozza" az összkatalógus épen kapott részletébe. A címek fölvételére és betűrendbe sorozására, általában az összkatalógusra vonatkozó utasítással együtt a betűrendes katalógusra vonatkozó utasítás szabályai irányadók, anélkül azonban, hogy az egyes könyvtárpéldányt illető jelzéseket (mint pl. helyi jelzés, szerzeményi szám, több példány, kötés, stb.) is figyelembe vennék. Csupán a példány hiányosságát jelzi, olyformán, hogy a könyvtárjelző számot nem beburkolja (l. fent), hanem csak aláhúzza; a hiány terjedelméről pedig rövid jelentést ír, de nem a cédulán magán, hanem mindennemű pótló jegyzetek fölvételére szolgáló színes, rovatolt lapon, amelyet a hozzátartozó cím után soroz. Ugyanezt teszi, ha látja, hogy az eredeti fölvétel alapjául szolgált példány nem teljes vagy kevésbé hiányos, vagy ha nem ért egyet a címnek az összkatalógusban adott helylyel, vagy a címmásolatot helytelennek tartja vagy egyéb aggályai vannak. Ha a saját katalógusában oly címre akad, amelynek az összkatalógusra érvényes rendezési elvek szerint más helyen kellene állnia, akkor különbözőképen jár el, aszerint, amint ez a cím a már összehasonlított vagy a csak ezután összehasonlítandó részlethez tartozik. Az első esetben lemásolja és a másolatot egy „maradozó" („Nachzügler") feliratú borítékban a katalógusrészlet végére teszi, a második esetben saját katalógusában eszközölt javítással vagy utalással gondoskodik arról, hogy a cím később még egyszer és megfelelő helyén

hasonlítassék össze. Ha a másolat vagy összehasonlítás alapjául akár a könyv maga, akár a bibliográfiai szabatosság modern elvei szerint újabban fölvett címmásolat szolgál, ezt úgy a leíró, mint az összehasonlító hivatalnok jelzi, és pedig az első neve aláhúzásával, a második saját névaláírásával. Végül minden az összkatalógus számára leírt vagy összehasonlított címet saját katalógusában állandó helyen állandó jelzéssel lát el és a minden küldeményt kísérő irat rovatait kitölti.

Amikor a küldemény az ügyvívőséghez visszaérkezett, először is a maradozókat vagy beosztják, vagy az esetben, ha már megvannak az összkatalógusban, megsemmisítik. Azután érdemileg elintézik a színes formulárékon levő megjegyzéseket, amikor is az érdekelt könyvtárt, ha az a munkálat elvei egységességének érdekében van, az elintézés módjáról értesítik. Erre azon művek címeit, amelyek csak egy könyvtárban vannak meg, ha ugyan helyességüket már a leírásuknál meg nem állapították, maguk a könyvek vagy megbízható bibliográfiák alapján felülvizsgálják. Végül mégegyszer átvizsgálják a cédulákat, különösen sorrendjük helyességére való tekintettel.

Az összehasonlításnak ezen deczentralizációja mindenesetre nagy idő- és munkamegtakarítást és a résztvevő könyvtárak szabályos működésének megóvását jelenti. Mily zavart és mennyi időveszteséget okoz az, ha a könyvtár katalógusának egy részletét állandóan nélkülözni kénytelen. Mennyivel több ellenőrzés, összehasonlítgatás, könyvküldözgetés szükséges s mennyivel több tévedés csúszhat be a munkálatba, ha két könyv azonosságának megállapítása végett az idegen könyvtár nem mindig kifogástalan címmásolatát vagy pedig, mint most történik, a berlini kir. könyvtárnak, illetőleg a többi könyvtáraknak új és a bibliográfiai kívánalmaknak teljesen megfelelő címmásolatát kell az illető könyvvel össze-

hasonlítani. Végül, ha ezen eljárás mellett, amikor naponkint 300 czédula küldetik ki összehasonlításra, a munka tartamát tizenkét évre teszik, mennyivel több időbe kerülne csak ugyanazon munkának is egy helyen való végzése oly hivatalnokok által, akik az összehasonlítandó katalógusok egymástól különböző berendezésével ismerősök egyáltalán nem lehetnek.

A munkálat keresztülvitele még így is sok nehézségbe kell, hogy ütközzék és hibák és tévedések nem lesznek elkerülhetők. Tulajdonképen csak akkor lehetne tökéletes, ha valamennyi könyvtár katalógusai egyforma elvek szerint volnának készítve. De arra várni, illetőleg azt kívánni, hogy a könyvtárak katalógusaikat az új utasítás értelmében megelőzőleg átdolgozzák, nem lehet, ha csak nem akarjuk magának az összkatalógusnak létrejöttét évekkel, sőt évtizedekkel hátráltatni. Az összkatalógus egységességének elengedhetetlen előfeltétele az alfabetikus katalógus készítésére vonatkozó utasításnak kibocsátása, épp úgy, amint az összkatalógus folytatása s a könyvtárak czímmásolati teendőinek könnyítése nyomtatott czímmásolatoknak beszerzésével más alapon nem képzelhető. Nemcsak mint katalogizálási szabályzat, hanem szintén mint a könyvtárak együttműködésének egy másik alakja érdemli meg tehát a porosz utasítás figyelmünket.

A betűrendes katalógus számára való utasítás a Dziatzko-féle „Instruktionen . . ." alapul vételével készült s meglátszik rajta a praktikus, az ósdi hosszadalmasságot s sallangot nem tűrő tudós keze műve. Bibliográfiai szempontból talán kívánatos a lehető ragaszkodás a másolandó könyvczímhez, úgy, ahogy az a könyvön áll, de a betűrendes katalógus czélja nem más, mint hogy a könyvnek létezéséről gyorsan meggyőződhessünk. Minél egyszerűbb, átnézetesebb, egyöntetűbb a katalógus, annál jobban szolgálja a czélt.

Az utasítás első része 25 szakaszában általános szabályokat állapít meg. Alapszabály az, hogy a címek fölvételére maguk a nyomtatványok szolgálnak, nem közvetett források. Ez az előírás a tudományos bibliografiák gyakran túlságos igénybevételének veszi elejét. A címek lényeges részeit bibliografiai pontossággal kell följegyezni, mellékes dolgokban azonban lehetőleg rövidíteni. Minden mű, szabály szerint minden kiadása és minden fordítása saját lapot kap, amelynek csak az előlapjára írnak. A wolfenbütteli könyvtárban ugyanazon műnek lehetőleg valamennyi kiadását egy lapra vezetik.

Érdekesek a 2. és 3. szakaszban lévő fogalommeghatározások, amelyek a címek különböző részeit és fajait állapítják meg. Eszerint a címlapnál vagy tágabb értelemben vett címnél (Titelblatt oder Titel im weiteren Sinn) meg kell különböztetni: a) a *tulajdonképeni címet* vagy egyszerűen *címet* (der eigentliche Titel oder Titel schlechtweg), azaz a nyomtatvány megnevezését; b) *a szerző megnevezését* (die Verfasserangabe), azaz a szerző, kiadó, fordító stb. nevét és rangját; c) *a megjelenési jelzést* (der Erscheinungsvermerk: Impressum), azaz helyet, kiadót, évet, nyomdászt. A címek különböző nemeinek megnevezésére pedig a következő kifejezések szolgálnak: borítékcím (Umschlagtitel), előcím (Vortitel) a címlapot megelőző, megjelenési jelzés nélküli cím számára, belső cím (Zwischentitel), fejcím (Kopftitel), végcím vagy kolofon (Schlusstitel), főcím (Haupttitel) azon cím számára, amely a könyv legteljesebb és legáltalánosabb leírását tartalmazza: kétség esetén főcímnek tekintendő a betűrendes beosztás számára irányadó cím, gyűjteményes munkáknál az összcím (Gesammttitel), amely azonban — nagyon helyesen — nem lehet kiadócím (Verlegertitel, pl. Olcsó könyvtár, Reclam's Universal-Bibliothek); mellékcím (Nebentitel), mely azonos a főcímmel; külön-

czím (Sondertitel), nagyobb egész egy részének a címe; végül alkalmi czím (Präsentationstitel), amely csupán az alkalomról szól, amelyből a könyvet közzétették.

A főczím kivételével minden czímet megelőz a megnevezése. Erről úgy látszik a példák összeállításánál megfeledkeztek, mert a 70 példa egyikénél sem alkalmazták. Ha a főczímet is meg kell külön jelölni (pl. hogy boríték-czím, előczím), ez a megnevezés a fölvétel végére jön. Különczímek fölvételénél a különczím jelzés helyére = lép (pl. Magyar Nemzet Története ... l. = Magyarország a királyság megalapításáig stb.)

A czédulákon használatos írásmód, a görög kivételével, tisztán a latin. Míg Bismarck élt, a pángermán chauvinizmus ilyesmit nem tűrt volna. De miért kell a görög írást megtartani? Az eredeti írást a czím előtt megnevezik (pl. [Orosz és Ant.] csak F. (fraktur) és F. és Ant. (fractura és antiqua keveréke) jön végül. Kizárólag arabszámok használtatnak. Tipográfiai és helyesírási sajátságok figyelembevétele nélkül mindenütt a modern helyesírást követik; csupán a chronogrammoknál veszik át a számjegyeket helyettesítő nagybetűket.[1]

A fölvétel terjedelmét már a bevezető szakasz a czím lényeges részeire szorítja. A 7. szakasz még fokozza ezt a tendenciát. Részletes czímek nagyon rövidítendők, de a czím kezdete megmarad s a fölvételnek alakra és tartalomra érthető mondatszerkezetnek kell lennie. Mindaz azonban, a mi a könyv biztos meghatározásánál mellőzhető, elmarad; a személyi adatokat, ha csak nem egynevű szerzők megkülönböztetésére szolgálnak, elhagyják; gyűjteményes munkák és folyóiratok munkatársai közül csak

[1] Miért ragaszkodunk mi a th-ákhoz, ie-ekhez stb., mikor már Németországban is elhagyják e régiességeket? Vajjon a mi föladatunk-e a német nyelv tisztaságát megvédeni?

az első, ha kiadók (Herausgeber) vannak megnevezve, akkor csak ezek és pedig az első kettő vétetik föl; a nyomdász csak akkor, ha kiadóczég (Verleger) nincs megnevezve; ha több kiadóczég szerepel, akkor csak a németországiak vétetnek föl valamennyien. Külföldiek közül csak a főczég. Ugyancsak mindig fölveszik a bizományost. Mikép járnak el, ha — ami gyakran megesik — több bizományos szerepel a czímlapon, arról nem szól az utasítás; valamint nem tudjuk, miért oly fontos a bizományos felvétele. Nagyon követésre méltó azonban az, hogy a kiadó, illetőleg nyomtatóczégnek csupán nevét veszik föl, s még a megnevezett társ neve is elmarad. De már csak a reálkatalógusban engedhető meg az, hogy művek, melyek czíme később — ha csak lényegtelenül is — megváltozott, csupán az első czím alatt vétetnek föl.

Meg van szabva a részek rendje is. A fölvétel rendje a tulajdonképeni czím és a szerzőjelzés tekintetében szigorúan követi a czímlap rendjét. Ámde amikor oly nagyon törekedtek rövidségre, következetlen az eljárás, ha a szerző nevét akkor is leírják újra a czímbe, ha az mint rendszó már egyszer ki van emelve. A másolat többi részeit meghatározott sorrendben veszik föl és pedig egykötetes munkáknál a czímet és a szerző nevét követi: *a)* a kiadás, *b)* hely, kiadó, év, *c)* lapszám, d) alak (25 cmig 8°, 35-ig 4°, 45-ig 2°, 45-ön felül n. 2°), *e)* egyéb czímek felsorolása, *f)* a fordítás (minden czímnek a fordítása, ha az nem ó klasszikus, germán vagy román nyelvű). Többkötetes v. háromnál több önálló lapszámozású műnél a lapszámozás elmarad; itt a sorrend: *a)* kiadás, *b)* kötet- vagy rész-szám, *c)* hely, kiadó, év, *d)* könyvkötetek darabszáma, *e)* alak, *f)* az egyes kötetek esetleges különczímei, *g)* a fordítás. A megjelenési jelzéssel új sort kezdenek, valamint minden külön czímmel. — Bár az utasítás első sorban az összkatalógusra van tekintettel, a könyvtárak

saját katalógusaira is kötelező; nagyon feltűnő ezért, hogy a szignatúráról, és annak helyéről említés sem történik.

Hiányos, vagy hibás címeket zárójelben kiegészítenek és helyesbítenek és pedig német nyelven. Különösen ügyelni kell erre a keresztnevek, névtelen szerzők nevei, névváltoztatások, kiadók, fordítók, év, hely stb. tekintetében. Füzetenkint megjelent műnél az első, illetőleg utolsó füzet megjelenési évét is fölveszik. Különös esetekben a kiegészítés forrását is megnevezik. Ha nincs cím, költenek. Ha önálló művek vannak összekötve, az első darab fölvétele után a többit megszámozzák és ugyanazon cédulára veszik föl ezen jegyzettel: Hozzákötve: 1., 2. stb. Azonkívül mindegyikről külön cédulát is felvesznek. Elég volna ez maga is. Utalócédulát általában sokat vesznek föl. Utalni kell különösen: kiadókról, átdolgozókról, magyarázókról, fordítókról, előszavak, bevezetések, utószavak szerzőiről; illusztrátorokról és zeneszerzőkről, névtelen címekben előforduló személynevekről; önálló művekről, amelyek másokkal együtt, közös címlappal jelentek meg. Nem kell utalni egy szerző művei gyűjteményes kiadásának különczímeiről. Az utalások bibliografiai szabatosságot nem igényelnek, de csak annyira rövidíthetők, hogy biztosan megismerhetők maradjanak és az utalás oka iránt ne jöjjünk zavarba. Nézzük meg azonban a példákat s azt látjuk, hogy az utalások tényleg oly rövidek, hogy azokból a főczédula megtekintése nélkül semmit sem tudunk meg. Fölösleges munkaszaporítás az is, hogy ha egy könyvről több utalóczédula van, az utalás mindenikről nem közvetlenül a főczédulára, hanem fokozatosan a közbeeső két-három utalóczédulára történik, pl. Pacificusról előbb Sincerusra s csak Sincerusról a főczédulára, melynek rendszava Schleiermacher. Nem lehetne Pacificusról egyenesen Schleiermacherre utalni? Helyes, hogy az utalásokon a rendszót, amelyre utalnak, aláhúz-

zák; minek kell azonban a főczédulán a kiadó és fordító nevének kezdőbetűjét kétszer, egyéb szavak kezdőbetűjét, amelyekről utalnak, egyszer aláhúzni? Az utalóczédulán a gyorsabb áttekinthetőség okából erre szükség van; de ugyan ki nézi még meg a rövid utalást, ha a főczédula van kezében?

Az általános utasítás végén több mint kétszáz gyakran előforduló szónak állandó rövidítését találjuk. Említésre méltó, hogy egy szó valamennyi alakjának a rövidítése ugyanaz, pl. ed. jelentése: edidit, ediderunt, edited, editio, édition, edizione, editus; s hogy ilyen állandó rövidítések is előfordulnak, mint Gov. Pr. Off. ehelyett Government Printing Office, Mém. cour. ehelyett Mémoire couronné, wohlf. ehelyett wohlfeil stb.: pl. = planche és plate, T = Teil, Tomus, Tome, Tom, stb.

211 szakaszból áll az utasítás második fele, a czímek rendjéről. 4 részre oszlik: az elsőben (1—47 szakaszok) általános határozatok vannak az elrendezésről a szerző neve vagy a czím alatt, a 2. rész (48—150. szakaszok) részletesen tárgyalja az elrendezést a szerző neve alatt, a 3. rész (151—208. szakaszok) a czím alatti elrendezésről, a 4. rész (209—211. szakaszok) a szerzőnevek és czímek egymásközti elrendezéséről szól; végül a 211. szakasz záró és átmeneti intézkedéseket tartalmaz. Befejezi az utasítást részletes tárgymutató.

Alapelvül szolgál, hogy a művek elrendezésénél irányadó a szerző neve; csak ha ez ki nem deríthető, a czím. A mű létrejötténél másodsorban számbaveendő személyekről, azaz kiadókról, fordítókról stb. csak utalás történik. Tekintetbe nem vétetnek azon személyek, hatóságok, testületek stb. nevei, amelyeknek kezdeményezésére vagy segítségével a mű megjelent. A betűrendnél a német abéczé irányadó; de i és j közt különbség nem tétetik. Minden önálló szó az elrendezésnél külön jön számba,

nem pedig több szó együtt, mint betűknek szakadatlan sora.

A szerző fogalmat a könyv tulajdonképeni írójának nevén túl ki kell tágítani, ha nem akarjuk, hogy a tárgyi rendszavak túlságos számmal szerepeljenek. A porosz utasítás szerint chrestomathiák, anthologiák, énekes, ima- és daloskönyvek, kivonatok, szemelvények, monda-, mese-, közmondás-, talány-, népdalgyűjtemények, tárgyilag korlátolt törvénygyűjtemények, föliratok, szövegek kiadásai, műemlékek képmásai a kiadó neve alatt vétetnek föl. A fordító neve a rendszó, a mikor a fordításnak pl. mint nyelvemléknek, önálló jelentősége van (pl. Ulfilas gót bibliája — ULFILAS alatt utalással Biblia-ról). Az átdolgozóé, ha az átdolgozás az eredeti szövegtől annyira eltér, hogy önálló műnek tekinthető (pl. MAROT Cinquante psaumes de David — utalás nélkül Psalmiról). A művész szerepel, mint szerző képzőművészeti és zeneműveknél; a rajzoló, metsző, kiadó, szövegíró nevéről szabályszerint utalás történik. A régi disszertációkra nézve az általános szabály irányadó. Hivatalos nyomtatványok, törvények, szabadalmak, bullák, pásztorlevelek rendszava a kibocsátó neve, ha meg van nevezve a címlapon (pl. Code Napoleon — NAPOLÉON I. alatt). A gyűjtő, kereskedő neve, rendszó katalógusoknál, árjegyzékeknél; ha azonban a gyűjtőn kívül szerző is van megnevezve, ennek a neve rendszó. Ellenben indexek, repertóriumok azon mű címe alá soroztatnak, amelyre vonatkoznak s a szerző csak utalást kap, s évkönyvek, naptárak, társulatok évi jelentései és egyéb folyóiratjellegű sorozatok rendszava a cím és nem a szerző. Otto Hübner Geograpisch-statistische Tabellen... rendszava nem Hübner, hanem TABELLEN.

Fontosak azok a határozatok, amelyek több szerzőtől származó művekre vonatkoznak. Sokan talán nem

eléggé szabatosnak mondják majd az eziránt előírt eljárást. Hogy gyűjteményes munka önálló címmel csak e czím alatt vétetik föl, utalással a kiadóról, még hagyján; de nem fogja kielégíteni a kicsinyes igényeket az, hogy gyűjteményes műveknél, amelyek nem bibliografiailag önálló kötetekből állanak, nem a szerzők, hanem a kiadó és pedig csupán az első kettő kap utalást (pl. Real-Encyklopädie des classischen Altertums. Von Bähr, Baumstark u.s.w. und dem Herausgeber Pauly. — Rendszó: REAL— ENCYKLOPÄDIE, utalással Pauly-ról); ha kiadó nincs megnevezve, csak az első szerző kap utalást (pl. Das Tierreich von Heck. Matschie, v. Martens, Dürigen, Staby, Krieghoff. — Rendszó: TIERREICH, utalással csak Heckről). Egy egyes munka, amely több szerzőtől való, az első alá jön; a többiről utalás történik (pl. Kinder- und Hausmärchen. Gesammelt durch die Brüder Grimm — JAKOB GRIMM alá utalással Wilhelm Grimm-ről). Ugyan ez az eljárás levelezések, tárgyalások, párbeszédek tekintetében.

Névtelen könyvek rendszavának megállapításánál túlságosan tág meghatározás az, hogy a rendszó a czímből vétetik. — Névtelennek tekintik a munkát akkor is, ha a szerző betűkkel vagy mint más mű szerzője, vagy nem névhez hasonló kifejezéssel van megjelölve. Ellenben szerzőnévnek tekintik az állandó álneveket, még akkor is, ha a szerző igazi neve ismeretes, pl. Pierre LOTI, utalással Julien Viaud-ról; ellenben ha munkák főképen czímük alatt ismertek, pl. a keleti irodalom, franczia és angol románczok stb., akkor a szerző neve lesz ugyan rendszó, de általános utalás történik a czímről is.

A szerző neve alatt való elrendezésnél alapszabály az, hogy ugyanazon szerző mindig ugyanazon név alatt vétetik föl és pedig mindig eredeti és teljes nevén.

Tekintetbe nem vett nevekről utalás történik, ha szükségesnek látszik.

Részletes utasítások vonatkoznak a régi római, régi görög, byzanczi, középkori keleti, héber, indus stb. nevek és egyházi és világi méltóságok neveinek mértékadó alakjaira és sorrendjükre. A modern keresztneveket illetőleg említendő, hogy a szerző nemzetiségének nyelvében leghasználatosabb formájukban íratnak; ha a használat ph és f, c és k között ingadozik, akkor f, illetőleg k választandó (Josef, Adolf, de: Christoph; Karl, Klara, Viktoria). Személyek neveit, akiknek állandó vezetéknevük nincs, kiegészítik az ország, a hivatal nevével, pápa szóval, püspökök neveit a megye, fejedelmi nőkét a fejedelmi férj nevével. Ebben a fejezetben magyar nevekkel is találkozunk és pedig kétszer, a 77. és a 102. szakaszban Petőfi nevével; a 89. szakasz pedig azt szabja meg, hogy magyar kettős neveknél szabályszerint a második név a rendszó, utalással az elsőről. Példák: Szőnyi NAGY István, utalással Szőnyi-ről és Körösi CSOMA Sándor, utalással Körösi-ről. Az a sokszor hangoztatott kívánság, hogy a Schmidt, Meier s t. eff. nevek a betűrendes katalógusban állandóan ugyanazon alakra redukálva forduljanak elő, a porosz katalógusban sem valósult meg: ezeket is mindig a szerző által használt formában írják, tehát megkülönböztettetik Maier (v. Majer), Mair, Mayer és Mayr; Meier (v. Mejer), Meir, Meyer és Meyr. Magyarban ilyenek: Kovács és Kováts, Horvát és Horváth, Körösi, Körösy, Körössi és Körössy stb.

A névnek mindig ragnélküli (nominativusi) alakja a rendszó; s ha többféle alakja ismeretes, mindig a helyes vagy használatosabb, utalással a másik alakról (pl. *Vergilius* Maro, utalással Virgilius-ról). Ha a szerző később más nevet vett föl, a későbbi név a rendszó, kivéve, hogy az eredeti már annyira meggyökeresedett a használat-

ban, hogy a szerző nagyobbára az alatt ösmeretes (tehát Benjamin Earl of BEACONSFIELD, utalással Disraeliről; de Francis BACON, utalással Verulam-ról és Saint Albans-ról).

Bő példagyűjtemény illusztrálja különböző szerzők azonos neveinek elrendezésére vonatkozó szabályokat. Megemlítendő, hogy a személynév megelőzi a családnevet és hogy különböző szerzők teljesen azonos nevei műveik időrendjében rendeztetnek el.

Ugyanazon szerző művei a következő sorrendben követik egymást:

1. összegyűjtött művek; 2. gyűjtemények műveiből; 3. töredékek; 4. kivonatok, szemelvények; 5. egyes művek. Az egyes művek betűrendbe helyeztetnek; az eredeti szöveg megelőzi a fordítást, de polyglottok megelőzik az eredetit is. Ez a rendelkezés maga után vonja, hogy fordításoknak is rendszava nem a fordított czím, hanem az eredeti; mivel azonban a fordítottról utalás történik s az utalások az elrendezés tekintetében a főczédulákkal egyenlő elbánásban részesülnek, ebből hátrány nem származhatik. Az egymásra következő kiadásokat időrendben helyezik el; ha a megjelenés éve ismeretlen, megelőzik az évszámmal bírókat és a helynév, ill. a kiadóczég vagy a nyomdász neve szerint rendeztetnek el.

Mindig a legnehezebb és legbonyolultabb volt oly művek katalogizálása, a melyeknek szerzője nem ismeretes és így tárgyi rendszavakat kell megállapítani. 60 szakaszban szól a porosz utasítás a czím alatt való elrendezésről, anélkül, hogy sikerült volna a kérdést olyformán megoldani, hogy kétség és ingadozás ne fordulhatna elő. Nem fogadta ugyan el azt a gyakran hangoztatott, de kevésszer alkalmazott elvet, hogy a czím értelmét legnyomatékosabban kifejező szó legyen a rendszó; de

mert nem tisztán formai ismérveket ír elő, az eljárás nem mondható egyöntetűnek.

Alapelvek ezek: ugyanazt a művet mindenkor ugyanazon címmel kell beosztani és ugyanazon szavakat mindenkor ugyanazon alakban írni. Ha csak a használatban más nem gyökeresedett meg, mindig az eredeti cím lesz az elrendezés alapja; a tekintetbe nem vett címről szükség esetén utalás történik.

Ingadozások és különböző fölvételek azért lesznek bőven, mert nem az egész cím, hanem annak csak azon részei vétetnek az elrendezés szempontjából tekintetbe, amelyek a mű tartalmát jelzik. Mindazon szavak és mondatok, amelyek a tulajdonképeni címet csak bejelentik vagy bevezetik, amelyek a címhez a szerző megnevezést is hozzáfűzik, magyarázó vagy bővítő kifejezések, a mű eredetéről, alkalmi voltáról, céljáról szóló bevezető adatok nem jönnek tekintetbe; viszont lehet szükség esetén a tulajdonképeni címet a címlap más — vagyis épen megelőzőleg figyelembe nem veendőnek mondott — részeiből kiegészíteni.

Közönséges alakú címeknél rendszó az első substantivum regens, bármily esetben álljon is; vagyis az első, sem kiegészítői, sem határozói viszonyban nem álló főnév vagy főnévnek tekintett szó. (Archaeologische ZEITUNG. Wir und das Beste in der Welt. Das RECHNEN mit Dezimal-Brüchen). Ha azonban az első substantívum regens csupán a mű terjedelmét vagy a mű más részeihez való viszonyát jelöli (ilyenek: Volumen, Pars. Liber, Continuatio, Nachtrag, Supplement, Beiheft stb.), akkor a legközelebb tőle függő főnév lesz a rendszó; és a mellőzött főnévről utalás csak az esetben történik, ha az i d é z é s n é l, a címnek állandó alkotórésze. Ugyancsak mellőzik az ilyenféle kifejezéseket: quae, supersunt, Cenno, Commentatio, Disputatio, Dissertatio, Epistola

stb.; valamint az ily fordulatokat: in Betreff, auf dem Gebiete, auf Grund, relating to, pour servir à, határozatlan címzéseket, dátumokat vagy rendszámokat stb. Ezek csak tökéletes azonosságnál jönnek tekintetbe.

Összetételek úgy szerepelnek, mint egy szó pl. GOETHE-GESELLSCHAFT. Ilyenek még: név és cím pl. RICHARD WAGNER-VEREIN; határozószók és névutók pl. PRO MEMORIA; kiegészítők, a melyek főneveikkel egy egységes fogalommá olvadtak össze, pl. LEGIS ACTIO, BEAUX-ARTS, CHEMIN DE FER, UNITED STATES, mellékneveknél oly jelzők, amelyek azok jelentését lényegesen módosítják, pl. NICHT-CHRISTLICH, CHRISTLICH-SOZIAL; de königlich PREUSSISCH. — Összetett összetételek ellenben fölbontatnak: Staats- und Lebensgeschichte = STAATSGESCHICHTE und Lebensgeschichte, Geological and Natural History Survey = Geological SURVEY utalással Natural History Survey.

Amikor a czím teljes vagy rövidített mondat, akkor — a névelő mellőzésével — az első szó a rendszó.

A tárgyi rendszavak abban az alakban íratnak, amelyben a czímben előfordulnak; de ha a rendszó oly szótól vagy mondattól függ, amely tekintetbe nem vétetik, a ragtalan alakja lesz rendszó. A rendszavak írásában a szokásos helyesírást követik; ugyancsak legszokásosabb alakjukban írják azon szavakat, amelyek csak kevéssé térnek el, pl. Bullettino és Bulletino ezalatt BOLLETTINO; rövidített (aposztrofált) szavak teljes alakjukban jönnek számba. Érdekes, hogy az álnevet rejtő képrejtvényt is meg kell fejteni és róla utalni, ha előfordul.

A tárgyi rendszavaknál is megtaláljuk a tárgyi és a betűrendes katalógus elveinek összecserélését a következő rendelkezésekben: ha ugyanazon mű különböző, egymástól független kiadásainak a czímei különbözők,

akkor irányadó az a czím, amelyen a mű leginkább ismeretes; ugyanazon mű fordításainak rendszava az eredeti czím. S az ingadozó használatnak is tág tere nyílik, amikor az előbbieket, ha kétséges, hogy melyik a leginkább ismeretes czím, a legjellemzőbb vagy a betűrendben elsőbb czím alá rendezik el, vagy amikor folytatásos munkák különböző czímeire azt az eljárást írják elő, hogy az eredeti czím az irányadó; de ha az eredeti czím a megjelenés után „nemsokára" megszűnt, akkor a folytatásos czím az irányadó; utalás persze mindkét esetben történik. Ha azonban különböző czímek periodikus művekben fordulnak elő, akkor szabály szerint mindenik czím önálló rendszó lesz, különösen, ha a czímváltozással együtt új kötetszámozás is kezdődött; bő utalásokat itt is kell adni.

A negyedik rész két szakaszban intézkedik szerzőnevek és czímek egymásközti elrendezéséről. Nem csinálnak, mint az néhol megtörtént, két katalógust: egyet a személyi, másikat a tárgyi rendszavak alatt elrendezett művek számára, hanem valamennyi czímet egy sorrendbe állítják. Könnyebb tájékozás kedvéért a tárgyi rendszavak megelőzik a hasonlóhangzású személyi rendszavakat, akkor is, ha ez személynév. Ha az azonos rendszó alatt elrendezendő czímek száma igen nagy és az alosztályok száma tekintélyes, akkor ajánlatos, hogy a szabályok alapján megállapított beosztás átnézete előzze meg az ily czímcsoportot.

Hogy az összkatalógus munkáját mikor kezdik meg, nem tudjuk. A betűrendes katalógusra vonatkozó utasítás 1899 július 1-én lépett életbe. Végrehajtása csakis a czédulakatalógusnál veendő legott foganatba. A rögtöni végrehajtás elé torlódó nehézségeket nem igen győzik le azzal, hogy — az átmeneti intézkedések értelmében — azon czímekből, amelyek az eddigi rend megzava-

rása nélkül be nem illeszthetők, egy második betűrendet alkotnak s ezt addig vezetik, amíg beolvasztása az alapkatalógussal könnyen foganatosítható. Oly könyvtárak, a melyeknek könyvkatalógusuk van, csakis katalógusaik teljes vagy részleges átdolgozásánál alkalmazzák az új szabályokat, régi katalógusaikban csak akkor, ha az zavaró ellentmondások nélkül lehetséges.

A tudomány és a könyvtárak érdekei egyaránt megkövetelik egységes katalogizálási szabályok követését. Angliában, Amerikában már régen, s most már Olaszországban és Franciaországban is meghonosodtak. Előreláthatólag az egész német birodalom könyvtárai is elfogadják majd a porosz szabályzatot. Vajjon Magyarországon e téren is addig várnak, amíg éppen a német példát lehet majd követni?

Szabó Ervin: A porosz állami könyvtárak lajstromozási rendszere. Bp. 1900. Athenaeum. 15 p. (Különnyomat a Magyar Könyvszemle 1900. évi III. füzetéből.)

MUNKÁSKÖNYVTÁRAK

Jules Destrée: Bibliothèques ouvrières. Bruxelles 1901. pp. 32. 16°. — (Bibliothèque de propagande socialiste.)

[Könyvkritika.]

Abban a mozgalomban, a mely ma a munkásosztály körében népszerűsíti a tudományt különböző nevek alatt, eddig alig jutott valakinek eszébe, hogy magukat a munkásokat kérdezze meg, mit szeretnének leginkább megismerni. A tanítás irányának megállapítása rendszerint úgy történik, hogy mások előző kísérleteinek statisztikai földolgozásából vonják le a szükséges adatokat. Hogy ezzel a módszerrel a tanulók (munkások) törekvéseinek tendenciájáról helyes képet kapni nem lehet, az nyilvánvaló; mert nem általuk, hanem tanítóik által önkényesen előre megszabott körben érvényesül.

A fölvilágosodott abszolutizmus helyébe az alkotmányosságot kísérelte meg bevinni e térre is J. Destrée, a belga szocziálista pártnak kiváló tagja. Azt akarja, hogy minden munkás-egyletnek legyen saját könyvtára. (Meglepődéssel értesülünk, hogy ma a legkevesebbnek van.) Ez költséges dolog s azért kezdetül igen kevés művel kell megelégedni. Húsz kötettel. Melyik legyen e húsz könyv? Mindenesetre a legjobb könyveknek kell lenniök; de meg olyanoknak is, a melyeket a munkásság szívesen olvas

és a melyek továbbolvasásra serkentik. Különben a kezdet kezdet marad.

Hogy ezt megtudja, Destrée azon kérdést intézte a belga szocziálista párt központi napilapja, a „Peuple" olvasóihoz, tehát az intelligensebb munkásokhoz, hogy írják meg neki, „melyek azok a könyvek, a melyek a legmélyebb nyomot hagyták életükben, a melyeknek olvasása után jobbaknak, bátrabbaknak, önérzetesebbeknek, önzetlenebbeknek érezték magukat?"

Az eredmény igen érdekes, mert első megállapítása annak, mely forrásokból táplálkozik a (belga) szocziálista munkások legjobbjainak műveltsége.

Általánosan azt tanácsolták, hogy mindenekelőtt „érdekelni" kell, azaz olyat adni, a mit a tanulatlan és olvasáshoz nem szokott ember is szívesen olvas. Tehát szépirodalmat. (Ez a nézete ma a népkönyvtárak terén irányadó férfiaknak is mindenütt.)

Legnépszerűbb könyvekül a következők tűntek ki: V. Hugo Les Misérables és Zola Germinal; azután Erckmann—Chatrian l'Histoire d'un Paysan; Tolstoj Résurrection és A la Recherche du Bonheur; Ch. de Coster Uylenspiegel; Corneille tragédiái; V. Hugo La Légende des Siècles; végül a biblia. Voltak, a kik Sue-t (Juif-Errant és Mystères du Peuple), Dickenst (David Copperfield) stb. kívánták.

A jelzett okból Destrée a könyvtár felét a szépirodalom, másik felét a tudomány köréből állította össze. E téren La Bruyère, Rousseau, Lamennais, Proudhon, Kropotkine, Reclus, Grave, Spencer, Smiles, Michelet, Le Bon, Vandervelde-Destrée (le Socialisme en Belgique), Nansen stb. neveivel találkozunk.

A húsz kötetes gyűjtemény végleges összeállítására az olvasók kívánságai mellett propagandisztikus és hasz-

nossági érdekek is befolyván, Destrée a következő listát állapította meg eredményképp:

Tolstoj A la Recherche du Bonheur és Résurrection; Zola Germinal; V. Hugo La Légende des Siècles és Les Misérables; Ch. de Coster Uylenspiegel; L. Délastre Contes de mon Village; Sue Le Juif-Errant; Erckmann-Chatrian l'Histoire d'un Paysan; a Biblia; Ferrière Le Darwinisme; Geikie Géologie; Schäffle Quintessence du Socialisme; De Paepe Services publics; A. Menger Le Droit au Produit Intégral du Travail; Ferri Science et socialisme; Destrée et Vandervelde Le Socialisme en Belgique; Kropotkine La Conquête du Pain; Bayet Histoire de l'Art; Nansen Au Pole Nord; Terwagne Portez-vous bien; Marx Le Manifeste du Parti Communiste.

Hasonló kísérletek, szélesebb körben és több országban ismételve, igen kívánatosak. Engednék megítélnünk, kik azok, a kik a jelen szellemi kultúrájához a legtöbbel járultak.

SZABÓ ERVIN

HUSZADIK SZÁZAD, 1902. II. köt. p. 433—435.

KÖNYVTÁRI TÖRVÉNYHOZÁS ANGLIÁBAN

Az angol alsóház néhány tagja módosítást nyújtott be a könyvtártörvényhez (Public Libraries Acts). Kívánják, hogy a könyvtáradó mai maximumát (1 £-e 1 d) töröljék el és magasabb adó is kivethető legyen; hogy szomszédos községek könyvtáraik kölcsönös használatára egyezkedhessenek; végül, hogy a könyvtárépületeket mentesítsék a községi adó alól, és hogy a könyvtáradón felül is fordíthassanak a községek könyvtáraikra, kivált fölolvasásokra és kiállításokra bennük.

sz.

VÁROSI SZEMLE 1908. I. évf. 1. sz. 469 p.

CHICAGO NYILVÁNOS KÖNYVTÁRA

(*The Chicago Public Library.* A handbook for readers and visitors. 2nd edition, 1909 — című füzet fordítása.)

Chicago Nyilvános könyvtára szabad közintézmény, mely 1872-ben az illinoisi könyvtártörvény hatása alatt alakult és amelyet a város tart fön, mint az ő köznevelési rendszerének kiegészítését. Jövedelmét évente kivetett 1/00 könyvtáradóból fedezi és 9 tagú igazgatótestület, melyet a polgármester nevez ki három évenkint, igazgatja. Saját épületében, mely teljesen közköltségen épült, van elhelyezve. Ez az épület az ország legszebb és legnagyobb könyvtárépületei közé tartozik. A város északi és déli határától majdnem egyenlő távolságra a Michigan-boulevardon, kelet felé a Grant-parkra nézve, derékszög alakban egy köztelken áll.

A könyvtár eredetét annak a mozgalomnak köszöni, melyet a nagy tűz után Angliában Thomas Hughes, a Tom Brown's School Days híres szerzője indított. Hughes és azok az írók, kiadók, tudományos társulatok és irodalmi intézetek, akik Nagybritanniában e mozgalomhoz csatlakoztak, körülbelül 7,000 kötet könyvet ajándékoztak Chicagónak. Ezek a könyvek — melyek mindegyikébe könyvjegyet ragasztottak, hogy azokat Anglia szimpátiából az 1871-iki nagy tűzvész után egy közkönyvtár alapítása céljából adományozta Chicagónak — tették a

chicagói nyilvános könyvtár magvát. Ezeket a könyveket, amidőn 1872-ben Chicagóba megérkeztek, ideiglenesen a városházépület egy kisebb helyiségében helyezték el. 1873. január 1-én a városháza III. emeletén megnyílt az olvasószoba; W. B. Wickersham, aki 1872 július 20-án titkárrá neveztetett ki, vette gondjaiba. 1873 október 25-én dr. William F. Poole könyvtárossá neveztetett ki, aki helyét 1887 augusztus 1-éig tartotta meg, amidőn a Newberry könyvtárhoz ment. Helyét a mostani könyvtáros, Frederick H. Hild, foglalta el.

1874 március 16-án a könyvtár a Madison-street és Wabash-avenue délkeleti sarkára költözött, ahol 1874 május 1-én 17,355 kötettel nyitotta meg kikölcsönző osztályát.

1875 május 25-én a könyvtár a Lake- és Dearborn-utcák délkeleti sarkán levő Dickey-épület III. és IV. emeletére költözött s itt is maradt 1886 május 24-éig, amikor ismét a városháza IV. emeletére költözött az ő 120,000 kötetével és itt is maradt 1897 szeptemberéig, amikor elfoglalta mai állandó otthonát az új épületben.

A chicagói nyilvános könyvtár épülete azt a négyszögalakú telket foglalja el, mely a Michigan-avenue, Washington-street, Garland- és Randolph-utcák által határolva, előbb mint Dearborn-park volt ismeretes; a könyvtárépület leghosszabb homlokzata az avenuen van, míg a háttérben elegendő hely van a jövő terjeszkedésre. Szélső méretei 352½, illetőleg 146⅓ láb és a sarkon a járda fölötti magassága 90 láb, a felső párkányt bele nem számítva. Az épületben 3 főemelet, 2 félemelet és a földszint van.

Az épület külső fala gránit alapon, bedfordi mészkőből épült. Az alap oszlopokon nyugszik és az oszloplábak átlag 74 láb mélyre nyúlnak a járda alá. A falak szolid téglaszerkezetből vannak és a padozat ívalakú

acéloszlopokon nyugszik. Az épület maga teljesen tűzmentes anyagból van.

Az épület kívülről különböző építészeti stílus harmónikus kombinációja, és pedig az alsó rész új görög-stílusú, gömbölyded ívelésű széles ablakokkal, a felsőrész görög-stílusban, az ablakokat elválasztó oszlopsorozattal. Az oszlopgerendázat határozottan római jellegű, nagy virágfüzérekkel és a frízeken oroszlánfőkkel. A két bejárat teljesen különböző stílusú, így a Washington-utcai bejárat széles ívű oszlopos bejárat, amely egyenesen a főlépcsőházba vezet, míg a Randolph-utcai bejárat voltaképen oszlopcsarnok, masszív görög oszlopokkal; ebből nyílik a három ajtó az északi lépcsőházba és az elevátorhoz, mely a Grand Army Memorial Hallba és a fölötte levő olvasóterembe vezet. A Washington-utcai kapun belépve, a látogató azonnal a főlépcsőház masszív elliptikus boltíve alatt találja magát, melyben a zöld-fehér mozaik padlón Chicago város óriási bronzpecsétjének másolata tűnik legelőször a szemünkbe. Sűrű pihenő helyekkel megszakított széles márványlépcső vezet fel a kiadó-teremhez, melybe a lépcső végén három nyílt boltív alatt lépünk be. Az épület e része karrarai márványból van, mely üvegmozaikkal, gyöngyházzal és egyéb értékes kövekkel gazdagon van kirakva és a lépcső oszlopkorlátja ritka és gyönyörű connemara márvány-oszlopfőkkel van díszítve. A III. emeletnél kiszállva, nagy mozaiklapokat látunk a falba illesztve, nagy írók neveivel és egyéb odaillő feliratokkal. A voltaképeni kiadóterem, mely az épületet egész szélességében, 134 láb hosszúságban s 48 láb magasságban elfoglalja és amelyet a középen levő rotunda három részre oszt, gyönyörű színes üvegdómmal van fedve. A négy sarokban elhelyezett márványoszlopokról elliptikus boltívben emelkedik a terem; a terem falai mozaikkal vannak borítva, melybe

a könyvnyomtatás kezdetére utaló képek és más megfelelő díszítések vannak beillesztve. A kiadó-terem oldalfalai karrarai márvánnyal vannak bélelve és üvegmozaik frízekkel díszítve; a mozaik frízekbe nagy zöld szerpentinmárványlapok vannak behelyezve, azokon felírások 10 különböző nyelven, az írás jellege is különbözik, az egyiptomi hieroglifektől kezdve a modern római írásig. Négy nagy könyvterem, mely hármas acélállványokkal van ellátva 350,000 kötet számára, közvetlenül a kiadóteremből nyílik. Ugyanezen emeleten vannak elhelyezve a könyvtári dolgozótermek is.

A negyedik emeleten van a kézikönyvtár és az olvasóterem. A kézikönyvtár terme — 138 láb hosszú, 38 láb széles, 30 láb magas, ülőhellyel 225 olvasó számára — az épület északi frontján fekszik és közvetlenül a könyvtermek fölött van, amellyel automatikus elektromos lift köti össze és biztosítja a gyors kiszolgálást. Ez a terem elérhető a déli lépcsőről nyíló hosszú folyosón át és a déli oldalon ebből a teremből nyílik a közönség használatára kitett katalógus terem, a szakkutatók terme és a kötött folyóiratok hármas galériával bíró terme. Itt a díszítés sokkal egyszerűbb, mint az alatta lévő emeleten, észrevehető szín csak a falak alján elvonuló sienamárvány bélelésen látható. Az épület déli részének felső emeletén vannak az igazgatók szobái és a művészeti könyvek terme.

A folyóiratok és újságok számára berendezett nagy olvasóterem a negyedik emeleten, a kézikönyvtár szomszédságában, 142 láb hosszúságban és 55 láb szélességben, az épület északi frontját foglalja el, 450 olvasó számára berendezve. Gazdagon van díszítve meleg barna és zöld színekkel, antik márványoszlopokkal és márvány falbéléssel, úgy hogy az épületnek ez egyik legszebb nagyterme. Közvetlenül alatta és körülbelül ugyanolyan

méretekkel fekszik a Grand Army Memorial Hall, ez a nagyszerű terem, amelyben ismét sötétzöld színű márványoszlopok, vörös és barna színnel kombinálva, gyönyörű hatást tesznek. A frízeken ősrégi harcos felszerelések, ruhák reliefjei láthatók, amelyeket egyenlő távolságban bronz zászlótartók szakítanak meg, míg a terem közepén régi relikviák szekrényei állanak. A terembe vezető szép folyosó üveg-dómmal van fedve, mint a terem déli oldalán fekvő folyosó is. A tanácstermek és előtermek mind fényűzően vannak bebútorozva és ezeket a helyi postaszolgálatra berendezett szoba egészíti ki. Az épület többi szobáit inkább a hasznosság, mint a dísz szempontjából rendezték be, habár a nagyon is erezett tenessee-márvány az északi lépcsőházban és minden többi folyosón és szobában szintén igen kedvező színhatást gyakorol.

A könyvtárépületben van elhelyezve a világítást, fűtést és hajtóerőt szolgáltató villamostelep is és gondoskodtak egészen modern szellőztető levegőmosó készülékekről. Az elevátorokat a könyvtár villamos telepe hajtja és van saját tűzoltó telepük.

Az épület mintegy 2,000.000 dollárba került, mely összeg magában foglalja a bútor, a könyvállományok és a gépezet költségét is. Az épület tervezési és díszítési munkálatát C. A. Coolidge végezte.

1909 január 1-én a könyvtárban 365,486 kötet és 60,000 kötetlen brosúra volt.

A könyvtár évi kiadása mintegy 260,000 dollár. Az összes alkalmazottak száma 193.

A KÖNYVKÖLCSÖNZÉS. Minden állandó chicagói lakosnak és azoknak, akik a külvárosokban laknak, de a városban vannak állandó alkalmazásban, jogukban áll a nyilvános könyvtárból könyvet kikölcsönözni. A kiköl-

csönző egy kérőlapon sajátkezű írással bejelenti nevét és lakását s ugyanazon a lapon bejelenti annak az ismerősének címét is, aki a városban állandó lakos és aki a legutolsó címjegyzékbe mint ilyen föl van véve. Ez a második személy kezeskedik azért, hogy a könyvkikölcsönző a könyvtár szabályait szigorúan megtartja. Ezek a szabályok pusztán arról gondoskodnak, hogy a kölcsönző a hazavitt könyvet a kitűzött időn belül visszaadja és hogy meg ne sértse és tisztán tartsa. Nagyon könnyű tehát oly barátot, vagy szomszédot, vagy munkaadót találni, aki a közkönyvtárral a könyvkikölcsönző érdekében kooperálni hajlandó.

Az olvasónak adott igazolvány feljogosítja az illetőt arra, hogy a könyvtárból két hétre könyvet vegyen kölcsön és az engedélyt újabb két hétre meghosszabbítsa. Az igazoló lap 3 napig érvényes, amikor új igazolvány kérendő.

A KÖNYVTÁR ANYAGA. A chicagói nyilvános könyvtárban levő 365,000 kötet könyv nagyjában a következő csoportokra oszlik:

Történelem, életrajz és utazás	47,000
Szépművészet, iparművészet, természettudomány	36,000
Költészet, dráma és értekezések	12,000
Bölcsészet és vallás	12,000
Nyelvészet, irodalom és bibliográfia	16,000
Politikai és társadalmi tudományok	10,500
Szótárak és enciklopédiák	5,500
Folyóiratok és újságok	45,600
Kormányzati és állami kiadványok	24,000
Angol próza és ifjúsági irodalom	86,000
Idegennyelvű könyvek	55,000
Könyvek vakok számára	1,125

A könyvanyag közelebbi megvizsgálása azt mutatja, hogy bizonyos csoportokban nagyobb teljességre törekedett a könyvtár, úgy azonban, hogy ez az általános könyvtár használhatóságát ne csorbítsa.

Ezek közé tartozik az amerikai történet, amerikai utazás és életrajz és általában az Americana név alatt csoportosítható irodalom, amely felöleli a felfedező kutatások és utazások és első letelepülők elbeszéléseit, utazásait, az amerikai indiánok történetét és Amerika különböző részeinek történetét; továbbá az északamerikai államok, a megyék, a városok történetét, beleszámítva a polgárháborúnak és a különböző önkéntes regimentek ezredtörténetének teljes irodalmát.

Különös figyelmet fordít a könyvtár a szépművészet és iparművészet irodalmára is, amely felöleli a festészetet, szobrászatot, az elméleti és gyakorlati művészeteket, az építészetet, tervezést, díszítést, szőnyegek, bútorok, ruházatok, fotografiák, keramikák, nyomdászat, könyvillusztráció, könyvkötészet, kéziratdíszítés és egyéb iparművészet irodalmát. Gyönyörű kötetekben, melyek a színezés eredeti szépségét és részleteit megtartják, reprodukálva találhatók itt a nagy mesterek művei, amelyekből tanuló és tanító, művész és amatőr meríthet inspirációt.

Csaknem hasonlóan gazdag a könyvtár az iparművészeti, technológiai, természettudományi és rokontárgyú könyvekben; különös figyelmet fordít e tudományok népszerűbb irodalmára és az ifjabb olvasóknak szánt irodalomra; míg a tudományos szakkutatók és gyakorlati kutatók tudományi szükségleteit a John Crerar könyvtár, a városnak ez a központi nagy tudományos könyvtára elégíti ki. A könyvtár angol nyelvű drámairodalma is igen gazdag és a Shakespeare-irodalom olyan nagy tömegű és olyan fontos, hogy erről a könyvtár külön

értesítőt adott ki, amely tartalmazza ez író munkáinak 50 kiadását 7 nyelven.

Érdemes megemlíteni a 45,600 kötetet tartalmazó folyóirat-osztályt és azonkívül az idegen nyelvű könyvek osztályát, mely 14 európai nyelv kiváló íróinak válogatott irodalmát tartalmazza.

Említeni sem kell, hogy e különleges gyűjtemények fejlesztésénél figyelemmel vannak arra, hogy a könyvtár szimmetriája és használhatósága csorbát ne szenvedjen. Az idők haladásával és a legújabb irodalommal minden téren lépést tartva, arra törekszik a könyvtár, hogy részrehajlás nélkül szolgálhassa összes olvasóit és képes legyen mindenkinek nyújtani valamit, aki tanulás vagy szellemi haszon szerzése szándékával közeledik a könyvtárhoz.

KÖNYVKIKÖLCSÖNZÉS OTTHONI HASZÁLATRA. Az igazolvánnyal bíró könyvkölcsönzőnek ismernie kell a kölcsönzés szabályait. Ez nagyon egyszerű s nem kíván sok magyarázatot.

U. i. a katalógusok az állványon vannak s a könyvtár kiad mutatókat; mindenik egy-egy csoportba tartozó munkák sorozatát öleli fel, így a történelem, biológia, költészet, ifjúsági irodalom, német, francia irodalmat stb. Ezek a mutató-füzetek, melyeket a főkönyvtárban vagy a közvetítő állomásokon lehet megnézni, esetleg 5—15 centért megvásárolni, tárgyi csoportonkint alfabétikus sorrendben adják a könyvek címeit és íróinak nevét; mindenik könyv mellett egy betű és egy szám áll, amely a könyv könyvtári helyszámát jelzi. Az olvasó csak a kívánt könyv betű- és számjelét (nem az író nevét és a könyv címét) írja a kérőlapra, amelyet azután átad a kiadóteremben egy hivatalnoknak. A kívánt könyvet azután a kérőlappal együtt visszahozzák a kiadóterembe

s ott rábélyegzik a kiadás dátumát. A kikölcsönzött könyveket az olvasó 14 napig tarthatja meg. Ha ezentúl is szüksége van az illető könyvre, akkor a központi könyvtárban vagy a fiókkönyvtárakban ismét 14 napra meg kell újíttatni. És naponta 3 cent bírságot fizet az, aki a kivett könyvet a meghatározott időnél tovább is magánál tartja a könyvtár engedelme nélkül. Megjegyzendő, hogy az egészen új könyvek vagy nagyon keresett könyvek kikölcsönzési ideje csak 7 nap, amit a könyv lapjára ragasztott címkével jeleznek.

Rendes körülmények között egy kölcsönző csak egy könyvet kaphat ki, azonban a könyvtár rendes látogatói, vagy ismert emberek, egyidőben több könyvet is kivehetnek. Az igazolvány a család tagjainak, rokonoknak, barátoknak is átengedhető, azonban minden kárért az felelős, akinek nevére az igazolvány szól. Külön igazolványt kapnak a tanítók, tanárok, hogy egyidejűleg 6 könyvet is kivehessenek az iskolában való használatra.

KÖZVETÍTŐ ÁLLOMÁSOK. Említettük a közvetítő állomásokat, melyek útján a könyvtár hozzáférhetővé válik a távolfekvő városrészek olvasói részére is, akik egyébként a főkönyvtárt alig használhatnák. Ezek az állomások üzletekben vannak elhelyezve s külön díjazás fejében az üzletes kezeli, még pedig szünet nélkül. A kölcsönző a főkönyvtárban kölcsönvett könyvet beadhatja bármely állomáson, és viszont, úgyszintén valamely állomáson kölcsön kapott könyv visszaadható más állomáson is. A kérőlapokat a közvetítő állomások levélszekrényei útján lehet beadni. Innen átküldik a főkönyvtárba, ahonnan a könyveket naponta automobillal közvetítik. Új lapok az állomásokon kaphatók, ahol a könyvkiválasztás lehetővé tétele céljából könyvjegyzékek is rendelkezésre állanak. Jelenleg hetvenhat közvetítő állomás működik

alkalmas pontokon szerteszét az egész városban az északon fekvő Rogers parktól déli Chicagóig és Austinig.

A KÉZIKÖNYVTÁR. A házi olvasmányok érdekét szolgáló közvetítő és a letéti állomások mellett van a főkönyvtár épületében kézikönyvtár is ama olvasók részére, akik tanulmányaikat a könyvtár épületében óhajtják végezni. Ez a helyiség rendelkezik a könyvtár összes anyagával. Itt sem jegyet, sem egyéb biztosítékot nem követelnek, egyetlen szabály az, hogy a könyvet a teremből kivinni nem szabad. Házi használatra kivehető minden egyes könyvet kiadnak a kézikönyvtárban is, azonfelül a látogatók szabad rendelkezésére áll az a sok ezer kötet is, mely akár méretei, akár ritkasága vagy drágasága miatt a főkönyvtárból ki nem kölcsönözhető.

A képzett személyzet tagjai készségesen eleget tesznek az olvasók kívánságainak, akár szórakoztató olvasmány megválogatásáról, akár valamely iskolai vagy közéleti értekezés vagy tétel előkészítéséről legyen is szó, vagy akár csak feleletről valamilyen egyszerű kérdésre, valamely idézet eredetéről vagy híres egyéniség arcképéről. De a kézikönyvtár mindenekelőtt alkalmat szolgáltat ambiciózus fiatalembereknek arra, hogy megismerkedjenek könyvekkel, bibliográfiai segédeszközökkel és „könyvekről szóló könyvekkel". Ez egyrészről csakhamar felszabadítja őket a gyámolítás alól, másrészről bizonyos fokig önbizalommal és önelégültséggel tölti el őket, amiből tanulmányaik közben ismét nagyon sok munkakedvet és hasznot meríthetnek.

A kézikönyvtár nyugati falának egész hosszát elfoglaló nyílt polcokon rendelkezésre áll körülbelül 2,000 kötetnyi kézikönyv, szótárak és segédkönyvek az ismeretek minden ágából, angol, francia, német, spanyol, skandináv és cseh nyelvű általános enciklopédiák, klasz-

szikus és modern nyelvek szótárai, vezetők a történelem, irodalom, tudomány, művészet és vallás irodalmához, valamint sok egyéb általános érdekű munka. Azonkívül a tanácsért ide forduló kutatót jókor akarja rászoktatni a tömérdek bibliográfia, segédkönyv és útmutató használatára és értékelésére. S hogy a figyelmet e rendkívül hasznos, sok időt és munkát megtakarító művekre tereljük, íme fölsorolunk a legértékesebbek közül néhányat.

Legtöbb szükség van a különböző országokban kiadott könyvek éves jegyzékeire. Az amerikai kiadványokra nézve tájékoztat az *American Catalogue* és a megelőzők, míg az *United States Catalogue* a még kapható amerikai könyvek jegyzékét tartalmazza.

Az *English Catalogue* 1835 óta, *Kayser's Bücherlexikon* 1750—1900-ig és a Lorenz-féle *Catalogue général de la librairie française* 1840—1900-ig, valamint az azóta megjelent folytatásaik az angol, a német, illetőleg a francia irodalom termékeiről tájékoztatnak.

A folyóiratokban szünetlenül megjelenő értékes cikkek óriási tömegét csodás könnyűséggel kezelhető módon csoportosítja a jól ismert *Poole's Index*, felölelve az 1802—1900-ig terjedő anyagot és folytatja ezt a munkát az *Annual literary index, a Cumulative index* és a *Reader's guide to periodical literature*. Az *A. L. A. index to general literature* egyes tárgycsoportokra vonatkozó irodalom hasznos forrása és a kevésbé ismert cikkek vagy értekezések keresését is megkönnyíti. Fölvilágosítást ad a szerzőnélküli címekről és sokoldalúlag dolgozza föl egyes írók gyűjteményes munkáit vagy egyes kötetek különböző értekezéseit. A Sonnenschein-féle *Best books* és a *Reader's guide* kitűnő segítséget nyújtanak könyvek kiválasztásánál. A Larned-féle *Literature of American history* az amerikai történelem irodalmának jegyzetekkel és szakemberek ismertető soraival ellátott biblio-

gráfiája, melyet az American Library Association adott ki. Hasonló kitűnő bibliográfia az irodalom sok egyéb ágaiból is megjelent. Mindezeknek és még sok más kézikönyvnek jól használható útmutatója Alice B. Kroeger, a philadelphiai Drexel-intézet könyvtárosának könyve: *Guide to the study and use of reference books.*

Ez a kiváló könyv igen tiszta képet nyújt a kutatónak a legjobb segédkönyvekről s rá akarja szorítani, hogy ezekkel szoros összeköttetést tartson fenn. Valamennyi említett munka megvan a könyvtár kézikönyvtártermében.

A NYILVÁNOS CÉDULAKATALÓGUS. Nagyobb könyvtárak hasznavehetőségének legjobb és elengedhetetlen segédeszköze a teljes és gonddal rendezett katalógus. Nyomtatott könyvjegyzékek ellen a kezelés és célszerűség szempontjából sok kifogás emelhető; a legújabb könyveket nem lehet besorozni; minden következő jegyzék már a megjelenés hetében elavult és a pótlékok folytonos gyarapodása inkább akadályoz, mint segít. Hogy ez a nehézség elkerültessék, a könyvtárak már évekkel ezelőtt a „kártyarendszert" fogadták el, melyet ma az üzleti forgalomban általánosan használnak s így a könyvtár cédulakatalógusa minden a polcra kerülő új könyv cédulájának könnyű beosztása következtében a könyvtár anyagának mindig a végső és legteljesebb mutatója. A közönség rendelkezésére álló cédulakatalógus közvetlenül a kézikönyvtár mellett levő egyik szobában, a negyedik emeleten van elhelyezve két nagy szekrényben, egyenként körülbelül 500,000 kártyát tartalmazó vagy 1,000 fiókban.

A-tól Z-ig terjedő szoros alfabétikus sorrendben van rendezve és a könyvtár összes könyveit lajstromozza 1. a szerző neve, 2. címe, 3. tárgya szerint. Az az olvasó, aki

pl. „Oroszország előnyomulása" című könyv helyszámát keresi, anélkül, hogy szerzője nevét ismerné, elég ha „Oroszország" alatt levő cédulákat átnézi, ahol megtalálja azt a cédulát, amely megmondja, hogy a könyv helyszáma I 8425 és Beveridge Albert J. a szerzője. Ha pedig az olvasó arra emlékszik, hogy Beveridge szenátor könyvet írt Oroszország keletázsiai érdekeiről, melynek címét azonban elfeledte, az előbbihez hasonló módon fog célt érni, ha a Beveridge alatt levő cédulák közt keres. Viszont, aki a keleti kérdést vagy Oroszország gazdasági viszonyait tanulmányozza, szintén megtalálja ezt a könyvet az említett fejezetek alatt. A könyvtár teljes anyaga ilyen módon igen gondosan és minden kívánalmat kielégítő módon nyilván van tartva, még pedig oly egyszerűséggel, hogy valamely szerzőnek, könyvcímnek vagy tárgynak megkeresése nem kerül több fáradságba, mint egy név kikeresése a lakásjegyzékből vagy egy szóé a szótárból.

A MŰVÉSZETI TEREM. Ebben a teremben nemcsak a művészetekre vonatkozó könyvek foglalnak helyet, hanem mindenféle tárgyú művészi könyvek is; gazdagon illusztrált munkák, díszkiadások és mindama könyvek, melyek ritkaságuk, drágaságuk vagy szépségüknél fogva kiválóbb gondot és szigorúbb ellenőrzést kívánnak a könyvtár többi termeiben elhelyezett könyveknél. A modern könyvtermelés sokoldalúsága mellett sok az olyan nagyobb könyvtárakban nélkülözhetetlen munka, melynek használata bizony óvatosságot föltételez és külön felszerelést kíván. Ilyen célokra szolgál a művészeti terem. Itt gyönyörű metszeteket tartalmazó mappák vannak, a nagy képtárak kincseinek másolatai, a modern grafikus művészet legszebb termékei, a festés, mintázás, kosztüm, bútorzat, arany- és ezüst-ötvösmunkák és a művészet sok

:gyéb ágának remekei. Itt művészek és diákok, rajzolók :s műkedvelők találkoznak, hogy a részükre gyűjtött :agyogó kollekcióból oktatást és inspirációt merítsenek. Kiválóan világított, kényelmes és nyugodt mivoltában ez a terem minden részletében bámulatosan alkalmazkodik :endeltetéséhez.

Ezzel kapcsolatban gondoskodva van arról is, hogy :otográfiai készülékek álljanak rendelkezésre azok ré:zére, akik képeket lemásolni, vagy pedig — ami gya:orta előfordul — ritka könyvek címlapjának fakszimiéjét akarják maguknak biztosítani.

A FIATALSÁG OLVASÓTERME. A könyvtárosok:ak az a jól megfontolt véleménye, hogy a könyvtárak eghasznosabb és legmesszebbreható tevékenysége az, ha érdeklődést nevel a könyvtár iránt a fiatalabb nemzedék:en azzal, hogy annak speciális szükségleteit felismeri és gondoskodik róluk. Méltó kifejezésre jut ez az ifjúsági olvasóteremben, melyet Thomas Hughes-ről, a Nyilvános :önyvtár jóltevőjéről és híres ifjúsági klasszikusról ne:veztek el. Ez az olvasóterem a negyedik emeleten van a kézikönyvtári olvasóterem mellett, külön olvasóterem gyanánt kezelik, speciális könyvtári személyzete van, könyvanyagát a leggondosabban válogatják meg és rendeltetése az, hogy a főkönyvtár ifjúsági látogatóinak kívánságait és kérelmeit teljesítse, hogy tanácsot és segélyt nyújtson iskolai feladatok, értekezések és beszédek kidolgozására, hogy üdvös és józan irányba terelje azok ízlését és hogy alkalomadtán a könyvtár közelében dolgozó kenyérkereső ifjúmunkások nagy seregének a szűkre szabott szünetben nyájas és csalogató menedékévé váljék. A szomszédos kis teremben alkalomszerű illusztrált előadásokat, beszélgetéseket és fölolvasásokat tartanak és az előadó mindig utal a tárgyalt téma hozzá-

férhető irodalmára s így tanítás közben megmutatja a könyvnek használ és értékét a napi életben.

Az élőszóval való mesemondást, az érdeklődéskeltés nek e módszerét gyermekeknél, mellyel a könyvtárai eddig nagy sikereket arattak, inkább a kerületekben föl állított számos fiókolvasóteremben ápolják, miután a Thomas Hughes-terem természeténél fogva tisztán a korosabb ifjúság igényeihez alkalmazkodik és nem tör tént semmiféle intézkedés, mely a külvárosi kicsi gyer mekeket a főépületbe vonzaná.

AZ OLVASÓTEREM. A folyóirat-olvasóterem a épületnek egyik legtágasabb terme és a negyedik emele egész északi oldalát foglalja el. Közel 1200 folyóirat jár id s áll a közönség rendelkezésére, még pedig minden nép szerű amerikai és angol hetilap és folyóirat; a német francia s egyéb európai nyelven megjelenő lapok leg jobbjai, válogatva; továbbá az Egyesült Államok minde nagyobb városának napilapjai és az európai fővárosok és több nagyváros napilapjai, valamint kereskedelmi é ipari szaklapok is. A folyó évfolyam összes számai it kaphatók, míg az előző évfolyamok kötött példányai a kézikönyvtárban találhatók, az újságok kötött példányai pedig külön teremben őrzik az első emeleten s kívánatra a szabadalmak és okiratok termében szolgáltatják ki.

A SZABADALMAK ÉS OKIRATOK OSZTÁLYA Ez osztály anyagát, mint neve is mutatja, ama találmá nyokra adott szabadalmak leírásai képezik, melyeket a Egyesült Államokban 1790 óta, Nagybritanniában 161 óta, a Németbirodalomban a császárság alapítása, 1870 óta Franciaországban I. Napoleon óta és Kanadában 187 óta adtak ki. Az Egyesült Államok és Nagybritannia szerzői jogát és védjegyét feltüntető okiratmásolatok szintén itt találhatók. E kiadványok ezrekre rúgó kötetei

melyek közül akárhány rendkívül drága és ritka, föltalálók és szabadalmi ügyészek részére kiváló fontossággal bírnak, amennyiben a találmány eredetiségéről, vagy az újítás mibenlétéről biztos fölvilágosítást nyújtanak. Ennek az egész osztálynak anyaga mind ilyesféle tárgyú.

A chicagói Nyilvános könyvtár „köteles példánykönyvtár" s az összes megjelent kormánykiadványok gyűjtésére hivatott. Felöleli tehát a kongresszusi tárgyalások összes irományait, a köztársasági elnök üzeneteit, a különböző hivatalok és osztályok jelentéseit és roppant tömegű, speciális okiratot, valamint ama kutatások és kísérletek eredeti kéziratait, melyeket a kormányszakértők, a politikai, gazdasági tevékenység minden ágában a kormány rendeletére végeznek. Ezek mellett helyet foglalnak még az Unio egyes államainak, úgyszintén külföldi államoknak kiváló értékű kiadványai is. Néhány nyugati állam bányászati jelentése valóságos ásványtani kézikönyv, a mezőgazdasági jelentések a gabonatermelésre vonatkozó kísérletek eredményét és a különböző vidékek éghajlatára, víz- és talajviszonyaira vonatkozó adatokat legmegbízhatóbban közlik. A brit kormány sok igen kiváló különlenyomat-sorozatot bocsátott ki a levéltáraiból, melyek kutatók részére megbecsülhetetlen értéket képviselnek. Ebben a teremben ezek mind kaphatók, sok más okmánnyal együtt. Többek közt ezen a helyen gyűjtik a régi Chicago újságjainak igen értékes sorozatát, az első számoktól kezdve. A város számos napilapjának teljes folyamai, a London Times 1873 óta, néhány new-yorki újság a polgárháború és más történeti esemény idejéről, rendkívül értékes anyagot tartalmaz, mind-mind ebben a kollekcióban foglalnak helyet.

KÖNYVEK VAKOK RÉSZÉRE. A könyvtárnak igen érdekes, kb. 1,100 kötetből álló könyve van vakok ré-

szére, beleszámítva két havi folyóiratot, mely négyféle kiemelkedő betűs rendszerben van nyomtatva, melyek mint Moon-, Braille-, American Line- és New York Point-rendszerek ismeretesek. Ilyen könyvek a szabadalmak és okiratok termében kaphatók és ki is kölcsönözhetők akár a főkönyvtárban, akár valamely közvetítő állomáson. E könyvek speciális jegyzéke, az évi gyarapodásokkal együtt a főkönyvtárban s minden fiókban is kapható.

A FIÓK-OLVASÓTERMEK. Chicago népességének nagy területen való eloszlása szükségessé tette, hogy fiókokkal és letéti állomásokkal lássa el a lakóhelyek városrészeit, hogy a könyvtár kedvezményeiben azok is részesüljenek, akik kényelmesen nem jutnak hozzá. Ilyen fiókokat szerte a városban szerveztek, kényelmes helyen, régi bérházakban, rendszerint kisebb üzlethelyiségekben, melyeknek az volt az előnyük, hogy az egyedüli megszerezhető helyek a szomszédságban. De a parkok felügyelőségével való megállapodás lehetővé tette, hogy csinos kis olvasószobákat létesítsen megfelelő városrészekben a túlzsúfolt lakások helyén létesített parkok házaiban. A Nyilvános Könyvtár ezen kis fiókjai, melyek egy felügyelő vezetése alatt egytől háromezer kötetig terjedő könyvet tartalmaznak, naponta 1 órától este 9 óráig nyitva vannak. Gondosan megválogatott ifjúsági könyvekből álló jókora gyűjtemény ide csalogatja a gyermekeket a szomszédságból, kiknek érdeklődését az alkalmilag tartott mesemondó-órák is fokozzák, amikor szakavatott gyermekkönyvtárosok a mesék csodavilágáról vagy elmúlt idők hőseiről regélnek. Rendelkezésre áll egy kis folyóirat-gyűjtemény is, melyet a vidéken lakó nemzetiségek tekintetbe vételével válogatnak össze s minden fiókkal kapcsolatban egy közvetítő állomás is működik. A köz-

oktatási kormánnyal való megállapodás folytán fiókolvasótermek nyíltak meg előnyös fekvésű, könnyen hozzáférhető nyilvános iskolaépületekben, ahol a fűtést és világítást az iskola szolgáltatja, a könyvtári hivatal pedig a könyvszállítást és felügyeletet vállalja. Ezek a helyiségek az iskolai könyvtárak és nyilvános olvasótermek kettős feladatát teljesítik, nyitvatartásuk ideje ugyanaz lévén, mint a többi olvasóteremé.

A BLACKSTONE-FÉLE FIÓKKÖNYVTÁR. Ez a szép épület megérdemli, hogy külön is megemlítsük, nemcsak azért, mert egyike a világ legszebb és legpazarabb könyvtárépületeinek, hanem azért is, mert ez a megindítója a chicagói könyvtári fiókok rendszerének. Háromszögű telken áll a Lake- és Washington-avenuek és a 49-ik utca közé ékelve. Az épület területe 100 × 45 láb nagyságú négyszög a Lake-avenueről való bejárattal. Fehér gránitból épült tiszta ióni-görög stílusban, a híres athéni Erectheum mintájára. Az épület belsejében balfelől van a raktár, 20,000 kötetnek megfelelő hellyel, jobbfelől az olvasóterem s a háttérben egy kis olvasóterem gyermekek számára, mind a három a rotundából nyílik, mely tiszta olasz szobormárvánnyal van bélelve és a rotundát befedő dómon Oliver Donnatt Grovertől származó díszítő párkányok vannak. A belseje a legszebb mahagóni és márvány, a könyvállványok bronzból vannak, mahagóni polcokkal. Az épületet teljesen felszerelve a hellyel együtt, melyen áll, T. B. Blackstone kisasszony adományozta néhai Timothy B. Blackstone, a kiváló és gazdag chicagói polgár emlékére. Úgy kezelik mint fiókkönyvtárt és 15,000 kötetét részint kikölcsönzik az olvasóknak, vagy használhatják azt az épület szép olvasótermében. Közvetlen összeköttetést biztosít a főkönyv-

tárral a telefon és a közvetítő állomás, úgy hogy a kívánt könyv a nagyobb gyűjteményből sürgősen áthozható.

A KÖNYVTÁR ÉS AZ ISKOLÁK. Az, hogy a könyvtár mennyire segítheti az iskolát, teljesen az iskola-igazgatók, tanítók és tanulók érdeklődésétől függ. A könyvtár most külön igazolványt ad a tanítóknak, amelyre egyidőben hat könyvet is lehet a könyvtárból kivenni. Amidőn a középiskolák vagy elemi iskolák igazgatói nagy számú könyvet kívánnak az iskolában való használatra, a könyvtár teljesíti azt a kívánságot is; az így kiadott könyveket a könyvtár az iskolai hatóság költségén szállítja az iskolába. Erre nézve különben az iskolai hatóság külön szabályzatot állapított meg.

A főkönyvtár az ő közvetítő-osztálya által bármikor hajlandó segíteni tanítókat és tanulókat, értekezések, beszédek kidolgozásában, idézetek, adatok, forrásművek felkutatásában. A tanítókat állandóan buzdítják, meghívják, hogy bármely időben használják a könyvtár anyagát és különösen, hogy vezessék oda a tanuló-osztályokat akkor, amidőn valamely témához kiegészítő kutatásra vagy illusztráló anyagra van szükség, előzetes értesítés esetén pedig a könyvtár bármely témához a látogató megérkezése előtt kikészíti az arra vonatkozó fontosabb munkákat. Az idősebb tanulók figyelmét állandóan fölhívják a könyvtárra és annak könyvanyagára és minden alkalmat fölhasználnak arra, hogy az önálló kutatás szokását a tanulókba beleneveljék. S mivel a kézikönyvtár hétköznaponként este 10 óráig nyitva van, az esti órák különösen alkalmasok arra, hogy tanítók és idősebb tanulók minden egyes kívánságát a könyvtár személyzete teljes figyelemben részesítse és kielégítse.

(Szabó Ervin: Emlékirat a községi nyilvános könyvtár létesítéséről Budapesten c. kiadvány — Budapest, 1910. — 4. sz. függeléke. p. 53—61.)

NEMZETKÖZI KÖNYVTÁRSTATISZTIKA

TARTALOM:

A föld legjobban dotált könyvtárai.

A legnagyobb városok könyvtári kiadásai.

Könyvtári költségek megoszlása fejenkint és a forgalom egy-egy esetére.

Könyvtári költségek és a kölcsönzés hányada egy lakóra.

A legnagyobb városok népkönyvtárainak forgalma.

Néhány nagyobb könyvtár könyvanyagának megoszlása.

Ifjúsági irodalom forgalma néhány városban.

A Leipzig-Lindenaui szociáldemokrata könyvtár állománya és kölcsönzése szakok szerint.

A Leipzig-Lindenaui szociáldemokrata könyvtár és más német népkönyvtárak forgalmának összehasonlítása.

A bécsi Zentralbibliothek és fiókjainak munkastatisztikája 1897—1909.

A föld legjobban dotált könyvtárai

A könyvtár megnevezése	Kötetszám 1,000 kötet	Gyarapodás 1,000 kötet	Könyvbeszerzési költség 1,000 K	Összes kiadás
New York-Brooklyn P. L. 1909	2566	?	kb. 1100	6400
London: Népkönyvtárak 1907/8	1307	?	?	3416
Washington: Library of Congress 1909	1702	168	530	3400
London: British Museum 1909/10	3000	kb.70	528	3070
Boston: P. L. 1908/9	941	kb.42	215	1638
Chicago: P. L. 1908/9	429	15	135	1490
Philadelphia: P. L. 1908	390	24	490	1100
Berlin: Kgl. Bibliothek 1908/9	1230	48	220	915
Páris: Bibliothèque Nationale 1909	3500	kb.60	?	800
St. Louis: P. L. 1908/9	279	40	210	765
Manchester: P. L. 1908/9	388	12	139	617
Páris: Népkönyvtárak 1907	?	?	?	490
Birmingham: F. L. 1908/9	330	9	26	447
Liverpool: P. L. 1908	295	9	?	420
Berlin: Stadt- u. Volksbibliothek 1908	285	?	kb. 100	415
Szt. Pétervár: Kais. Bibliothek 1909	1736	70	135	401
Bécs: Hofbibliothek 1908	1000	?	151	320
Baltimore: F. L. 1909	265	5	72	313
Brüsszel: Bibliothèque Royale 1909	600	?	170	300
Bécs: Universitätsbibliothek 1909	757	26	104	272

A legnagyobb városok könyvtári kiadásai

A város neve	1,000 lakó	Összes rendes kiadások 1,000 K	Könyvtári kiadások 1,000 K	A könyvtári kiadások az össz. kiadások %-ában
London 1907/8	4760	366 200[1]	3416	0,93
New York 1908	4338	750 000	6400	0,85
Páris 1907	2735	370 800	490	0,13
Berlin 1908	2080	190 000	390	0,2
Bécs 1908	2021	130 000	50	0,03
Chicago 1907	2166	142 000	1280	0,9
Philadelphia 1907	1491	128 000	1100	0,85
Hamburg 1908	857	160 000	260[2]	0,16
Budapest 1908	800	50 000	30	0,06
Liverpool 1908	753	30 000	kb.420	1,4
St. Louis 1907	674	61 440	765	1,24
Boston 1907	616	112 000	1638	1,46
Baltimore 1907	568	42 470	313	0,73

[1] Ez adatok csak a County Councilra és a 28 borough councilra vonatkoznak, melyek a könyvtárakat föntartják.

[2] Benne foglaltatik a *Volksbibliothek* és Hamburg városa nagy tudományos könyvtárának költségei.

Könyvtári költségek megoszlása fejenként és a forgalom egy-egy esetére

A város neve	1,000 lakó	1,000 kölcsönzés	1000 K költség	Egy lakóra	Egy kölcsönzésre
				fillér	
London 1907/8	4760	6 934	3416	72	49
New York-Brooklyn 1909	4338	11 077	6400	147	58
Páris 1907	2735	1 720*	490	18	28

* Ebben a kerületi könyvtárak helyben való forgalma is bennfoglaltatik.

A város neve	1,000 lakó	1,000 kölcsönzés	1000 K költség	Egy lakóra	Egy kölcsönzésre
				fillér	
Berlin 1907	2080	1 420	390	19	27
Chicago 1907/8	2166	2 556	1280	59	50
Philadelphia 1908	1491	2 007	1100	74	55
Hamburg 1908	857	1 309	104**	12	8
Liverpool 1908	753	1 431	420	56	29
St. Louis 1908/9	674	1 218	765	113	63
Manchester 1908/9	649	1 333	617	95	46
Boston 1908/9	616	1 679	1638	266	97
Baltimore 1908/9	568	626	313	55	50
Birmingham 1908/9	558	1 104	447	80	40

** Csak a Volksbibliothek-ra vonatkozik.

Könyvtári költségek és a kölcsönzés hányada egy lakóra

A város neve	1,000 lakó	Egy lakóra	Egy kölcsönzésre	Fejenkénti	Családonkénti
		költség (fillér)		kölcsönzés	
Boston	616	266	97	2 7	13 5
New York-Brooklyn	4338	147	58	2 5	12 5
St. Louis	674	113	63	1 8	9 0
Manchester	649	95	46	2 0	10 0
Birmingham	558	80	40	2 0	10 0
Philadelphia	1491	74	55	1 3	6,5
London	4760	72	49	1,5	7,5
Chicago	2166	59	50	1,2	6,0
Liverpool	753	56	29	1,9	9,5
Baltimore	568	55	50	1,1	5,5
Berlin	2080	19	27	0,7	3,5
Páris	2735	18	28	0,6*	3,0
Hamburg	857	12	8	1,5	7,5
Budapest	800	2,2	20	0,1	0,5

* A helyben olvasás beszámításával.

A legnagyobb városok népkönyvtárainak forgalma

A város neve	1,000 lakó	1,000 kötet	1,000 kölcsönzés	Egy lakóra	Egy kötetre
				kölcsönzés	
London 1907/8	4760	1307	6 934	1,5	5,3
New York-Brooklyn 1909.	4338	2566	11 077	2,5	4,3
Páris 1907	2735	?	1 720	0,6	?
Berlin 1907	2080	258	1 420	0,7	5,5
Chicago 1907/8	2166	352	2 556	1,2	7,2
Philadelphia 1908	1491	390	2 007	1,3	5,1
Hamburg 1908	857	92	1 308	1,5	1,4
Liverpool 1908	753	295	1 431	1,9	4,8
St. Louis 1908/9	674	279	1 218	1,8	4,4
Manchester 1908/9	649	388	1 333	2,0	3,4
Boston 1908/9	616	941	1 679	2,7	1,8
Baltimore 1908/9	568	263	626	1,1	2,4
Birmingham 1908/9	558	331	1 104	2,0	3,3

Néhány nagyobb könyvtár könyvanyagának megoszlása

A város neve	1,000 kötet	Költemény és dráma (1,000 kötet)	Regény (1,000 kötet)	Költemény és dráma (az állomány %-ában)	Regény (az állomány %-ában)	Ifjúsági irodalom: 1,000 kötet	Ifjúsági irodalom: az állomány %-ában	Idegen nyelvű irodalom: 1,000 kötet	Idegen nyelvű irodalom: az állomány %-ában	Egyéb: 1,000 kötet	Egyéb: az állomány %-ában
London	980	307		31,32		91	9,28	?	?	580	59,18
Brooklyn...	643	154		23,95		57	8,86	25	3,80	407	63,23
Chicago ...	352	7	61	1,98	17,32	26	7,38	45	12,78	213	60,51
Birminham .	331	22	56	6,64	16,91	11	3,32	1	0,30	241	72,80
Pittsburgh .	292	78		26,71		?	?	?	?	214	73,29

Ifjúsági irodalom forgalma néhány városban

A város neve	Állomány 1,000 kötet	Kölcsönzés	
		1,000 kötet	egy kötetre
London	91	1095	12
Brooklyn	57	910	16
Chicago	26	536	21
Birmingham	11	225	20
Budapest	42	51	1,2

A Leipzig-Lindenaui szociáldemokrata könyvtár állománya és kölcsönzése szakok szerint[1]

Szakok megnevezése	1907 Állomány (kötet)	1898—907 Kölcsönzés (kötet)
Gyűjteményes munkák	145	1 253
Szépirodalom	1068	30 884
Történelem	229	2 942
Közgazdaságtan	268	2 568
Bölcsészet, vallás	54	712
Természettudomány	370	9 740
Törvénykönyvek	20	196
Kereskedelem és ipar	40	480
Könyvészet	18	160
Életrajzok	76	281
Egészségtan	84	547
Humoros irodalom	181	5 602
Ifjúsági irodalom	714	18 883
Nevelés, művelődés	26	124
Összesen	3293	74 372

[1] Gustav Hennig: *Zehn Jahre Bibliotheksarbeit.* Leipzig 1908. p. 5, 6.

A Leipzig-Lindenaui szociáldemokrata könyvtár és más német népkönyvtárak forgalmának összehasonlítása[1]

Könyvtár	Szórakoztató irodalom %	Ifjúsági irodalom %	Tudományos irodalom %
Leipzig-Lindenaui szociáldemokrata könyvtár	51	26	23
Volksbibliotheken des Wiener Volksbildungsvereins	88,4	3,1	8,5
Städtische Volksbibliotheken zu Breslau	92,7	?	7,3
Dresdner Volksbibliotheken des Gemeinnützigen Vereins	50,6	35,7	13,7
Stadtbücherei Elberfeld	67,8	17,7	14,5
Bremer Lesehalle	75,9	?	24,1
Städtische Volksbibliothek Charlottenburg	80,2	?	19,8
Kruppsche Bücherhalle	kb. 58,6	22,0	19,4
Öffentliche Lesehalle Jena	73,8	?	26,2
Freie öffentliche Bibliothek Dresden-Plauen	53,2	18,5	28,2

[1] W. Hofmann: *Denkschrift betr. Dresdner Volksbibliotheken. 1908.*

A bécsi Zentralbibliothek és fiókjainak munkastatisztikája 1897—1909.

Címek megnevezése	1897/98	1899	1900	1901	1902	1904	1905	1906	1907	1908	1909
Berendezésre ...	9 970	7 023	5 949	4 010	4 285	2 180	9 682	2 677	4 232,70	4 663,85	14 457,16
Könyvekre	101 374	43 476	56 506	58 027	43 064	29 234	46 904	37 713	39 035,09	40 094,70	49 105,32
Könyvkötésre ..	17 165	11 891	13 583	13 397	17 293	14 401	13 758	18 404	14 332,39	16 242,18	17 939,53
Nyomdai költségek	—	3 281	4 530	3 227	6 588	2 658	5 452	3 456	8 494,51	5 389,25	12 259,63
Személyzetre ...	8 518	15 396	22 618	25 381	30 067	38 214	43 047	47 838	53 553,01	56 249,57	61 701,20
Bérekre	7 286	7 034	11 159	12 660	14 722	16 957	22 506	22 835	25 343,24	25 986,62	33 238,46
Fűtésre, világításra	1 044	2 178	2 969	3 587	3 641	3 665	4 313	4 372	5 008,51	5 151,67	6 370,44
Postára, szállításra	4 530	7 699	8 056	5 394	7 202	5 696	5 875	6 128	8 008,94	11 516,70	12 858,41
Fiókok száma ..	5	11	14	15	16	18	20	22	23	23	23
A személyzet száma (központ és fiókok összesen)	15	23	29	32	35	39	42	45	45	46	50
A személyzet száma magában a központban ..	6	7	7	9	10	12	15	15	16	17	20
× 1000 könyv a központban és fiókokban decemberben ...	60	101	133	164	196	244	270	296	327	358	400
× 1000 kölcsönzés a központban és a fiókokban[1] ..	221	674	1 021	1 224	1 608	1 848	2 081	2 424	2 773	3 003	3 399
× 1000 kölcsönzés magában a központban[1]	79	300	530	554	613	666	738	864	976	1 200	1 366

[1] A kölcsönzés számadatait, ha azokat nemzetközi összehasonlítás tárgyául akarjuk tenni, egy

Az amerikai könyvtárak előnyei.

A szélsőkig kiterjesztett nyitási idő, reggeltől estig;
a kényelmes, marasztaló olvasótermek;
a kizárólag az olvasók szolgálatára álló hivatalnokok;
a kitűnő és könnyen hozzáférhető katalógusok;
a könnyen érthető rendszer szerint fölállított könyvek;
a hozzáférhetőség minden nehézség nélkül, különösen a szabad bejárat magába a könyvraktárba;
a kikölcsönzés szabadelvűsége, szavatosság nélkül vagy igen könnyen teljesíthető szavatossággal;
a vándorkönyvtárak;
a gyermekkönyvtárak és viszonyuk az iskolához;
a könyvtáriskolák.
Különösen követésre méltó a kitűnően szervezett egyleti működés a könyvtár érdekében.

Mi van egy amerikai könyvtárépületben?

(A. B. Meyer: *Amerikanische Bibliotheken. Berlin,* 1906. p. 20—21.)

Egy nagy amerikai könyvtár ma a következőket kell, hogy tartalmazza:
Olvasótermeket, és pedig külön általánosakat, a kézikönyvtár számára valót, tovább újságok, folyóiratok, szabadalmi iratok számára külön dolgozószobákat;

Könyvraktárakat, melyek az olvasóknak legalább részben hozzáférhetők;

Kéziratosztályt;

Törvényhozási nyomtatványok osztályát;

Gyermekosztályt külön bejárattal, olvasó- és felolvasótermekkel;

Vakok könyvtárát külön bejárattal, olvasó- és felolvasótermekkel;

Zeneosztályt hangversenyteremmel;

Képkiállítási termeket;

Állandó múzeumi helyiségeket, mű- vagy természeti gyűjtemények számára;

Előadótermeket;

Kezelőhelyiségeket, különösen a könyvexpedíció számára;

Étkezőhelyiségeket a látogatók számára;

Fényképező műhelyt;

Nyomdát;

Könyvkötészetet;

Kocsiszínt a fiókokkal való forgalom számára;

Fűtő- és világítóhelyiséget.

(Szabó Ervin: Emlékirat a községi könyvtár létesítéséről Budapesten c. kiadvány — Budapest, 1910. — 2. és 3. sz. függeléke. p. 45—52.)

VÁROSI KÖZIGAZGATÁSI KÖNYVTÁRAK AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

Az amerikai községpolitikai és könyvtártani folyóiratok sokat foglalkoznak mostanában a közigazgatási könyvtárak kérdésével. Erről a mozgalomról önálló cikkben is beszámolt a Városi Szemle 2. évfolyamában Gárdonyi Albert. Azóta is tettek jelentős lépéseket e téren. Az Egyesült Államok legjelentékenyebb községpolitikai szervezete, a *National Municipal League*, 1910 novemberében tartott közgyűlésén bizottságot küldött ki a kérdés figyelemmel tartására, amelynek most jelent meg első beszámolója. A bizottság a városi levéltárak kérdését is bevonta munkája körébe, mert úgy találta, hogy a városok levéltárai „általában igen szegényesen rendezettek és nem megfelelően katalogizáltak és indexezettek, igen sok esetben a gyűjtemény hiányos". Általában pedig a következő vezérelveket állítja föl a *municipal reference library* számára:

„1. Hogy minden nagy városban közigazgatási könyvtárt kell fölállítani.

2. Hogy ezeket a könyvtárakat szabály szerint a nyilvános könyvtár ellenőrzése alá kell helyezni.

3. Hogy ezeket a könyvtárakat lehetőség szerint a városházán kell tartani.

4. Hogy ezen könyvtárak vezetői egyetemet végzett

emberek legyenek, különösen a politikai tudományokban, közgazdaságtanban, községi igazgatásban, a szervezés és igazgatás módszereiben való szakképzettséggel és hogy csupán érdem alapján neveztessenek ki.

5. Hogy a városi közigazgatási könyvtár vezetőjét olyan módszerrel válasszák, amely az egyes városban, a fennforgó helyi viszonyok közt, a legalkalmasabb arra, hogy politikai befolyásokat kiküszöböljenek. Némely városban a legjobb eredményt úgy érhetik el, ha a kinevezés jogát a nyilvános könyvtár vezetőjére, vagy a könyvtár bizottságra ruházzák; más városokban helyesebb lehet, ha külön, pártatlan és nem politikai bizottság nevezi ki.

6. Hogy a városi közigazgatási könyvtár a városi nyomtatványok kicserélésének központja legyen.

7. A könyvtár funkciói mindenre kiterjedjenek, ami adatok és információk gyűjtésére, összehasonlítására, összeállítására és szétosztására vonatkozik. A könyvtár egyik funkciója legyen az is, hogy segédkezzék szabályrendeletek szerkesztésében".

Az elmúlt évben St. Louis városa létesített közigazgatási könyvtárt és pedig a bizottság javaslata szerint a nyilvános könyvtár ellenőrzése alatt a városházán. Ezenkívül négy ilyen könyvtár működik és pedig Baltimore, Kansas City, Milwaukee és Minneapolis városokban. Mellettük Grand Rapids nyilvános könyvtára, a wisconsini, kansasi és illinoisi egyetemek, a californiai és az oregoni egyetem nagy figyelemmel vannak erre az irodalomra. Bostonban, Chicagóban és Newarkban bizonyos tekintetben a statisztikai hivatalok végzik a városi közigazgatási könyvtárak dolgát, „de nem vállalkoznak minden funkcióra, ami ezen könyvtárakra tartozik". New York városa bizottságot küldött ki az ügy előkészítésére és előzetes lépéseket tettek: Pittsburgh és Reading polgár-

mesterei, a philadelphiai és a buffalói nyilvános könyvtár.

A jelentés végül igen fontosnak tartja, hogy valamennyi várost anyaggal és információval ellátó birodalmi központot létesítsenek.

sz. e.

VÁROSI SZEMLE, 1912. V. évf. 1—2. szám. p. 122.

V.

IRODALOMMAL ÉS MUNKÁSKÉPZÉSSEL KAPCSOLATOS CIKKEK ÉS TANULMÁNYOK

A TAPASZTALAT AZT MUTATJA, HOGY A MUNKÁSOSZTÁLY ELITJÉNEK KÖNYVSZÜKSÉGLETE SEMMIVEL SEM ALACSONYABB RENDŰ, MINT AZ ÚGYNEVEZETT MŰVELT OSZTÁLYOKÉ

SZABÓ ERVIN

IRODALOMPÁRTOLÁS A KÉPVISELŐHÁZBAN

A képviselőházban nagy zaj volt a minap, mert néhány ellenzéki képviselő nem akarta megszavazni azt a 4000 frtot, amelyet a kormány Jókainak adandó támogatásként — más czím alatt — a költségvetésbe beállított. Emiatt rettenetes a felháborodás a t. házban és a hazafi-fájdalom minden zsilipjeinek megnyitása némely liberális lapokban.

Mi a magunk részéről ez esetben hajlandók vagyunk elhinni, hogy az uraknak a felháborodása őszinte volt. Hiszen hálaérzet van a legkomiszabb kutyában is, hogyne volna ő bennük aziránt, aki összes szellemi gyönyöreiknek egyetlen forrása volt gyermekkoruktól fogva, akik soha életükben mást nem olvastak, mint Jókai regényeit. Őszinte volt azoknak a felháborodása is, akik az ország pénzét nem tekintik egyébnek, mint alapnak, amelyből az ügyeskedők, a gseftelők, a minden körülmények közt engedelmes mamelukok ellátást kapnak. Ezek is őszintén háborodtak föl, amikor valaki rést akart törni ezen hagyományok legszentebbjén. Jókai ne szolgált volna rá nyomorult 4000 forintokra, aki mindenkor a leghűségesebben tólta a kormány szekerét. Radikális és demokrata volt 1848-ban, dzsentri liberális Tisza alatt, konzervatív-liberális Szapáry alatt, „szabadelvű-liberális" Wekerle alatt, ex-lexista Bánffy alatt és végül széllista Széll alatt, ami hogy milyen elnevezésre tarthat számot,

még nem tudjuk, mert ki tudhassa, hány színben fog még pompázni ez a kendőzött miniszterelnök!

Hát hogy azok az urak, akik a haza érdekének hiszik azt, ami csak a zsebük érdeke, felháborodtak, azon nem csodálkozunk. De mi igenis tiltakozunk az ellen, hogy az irodalom, a nemzet hősei tiszteletének hangzatos jelszavai kíséretében hullassanak krokodilkönnyeket. Mit tudnak ők az irodalomról! Ha azt akarnák pártolni, akkor nem Jókainak kellene a 4000 frtokat juttatni, annak a Jókainak, aki mindenkori kormányhűségét kitűnően tudta gyümölcsöztetni s mialatt művei szerzői díjaiból évente számlálatlan ezreket rakott zsebre, nem vetette meg a mindenkori kormány-félhivatalos lap (ma a „Magyar Nemzet") tekintélyes főszerkesztői díját, sem a bankok, sem egyéb részvénytársaságok igazgatósági tagságát, amelyek most is vagy 10.000 forintocskát hoznak évente a konyhára. Amikor ez így van és a képviselő urak tudják, hogy így van, lelkiismeretlenség és szemérmetlenség ilyen embernek még 4000 forintot juttatni közpénzből. Pártolni akarják a nemzeti irodalmat? Hát adják ösztöndíjként valamely tehetséges fiatal írónak, hadd fejthesse ki tehetségeit.

De ez is minek? Az országban, amelyben a lakosság fele nem tud írni-olvasni, sok tízezer gyermek nem jár iskolába, hiányzik az irodalompártolásnak alapfeltétele: a közönség. Annyi iskolánk van, hogy már több el se férne e honban? A nagy hangon hirdetett 1000 millenniumi iskolából hány van már tényleg felállítva? Csináljon Wlassics úr a 4000 frton népiskolát, akkor egy hanggal kevesebbet kell majd siránkoznia, hogy nincs pénz a közművelődési célokra és az irodalomnak is nagyobb szolgálatot tesz vele.

NÉPSZAVA, 1902. XXX. évf. 45. sz. p. 2. (A Szemle rovatban, aláírás nélküli cikk.)

RÉSZLET
a „Tanfolyamaink" c. cikkből

... Magyarországon senkinek sincs oka szégyenkeznie, hogy nem tud írni, olvasni, számolni, nem ismeri a nyelvtant, a történelem, a földrajz elemeit.

Olyan országban, ahol sok ezer községben nincs még iskola, ahol a gyermekmunka törvényileg statuált berendezés, ahol a munkaidő törvény szerint hajnali öt órától esti kilenczig tart, — ott nem a proletároknak, hanem az uralkodó osztályoknak kell szégyenkezniök az általános műveletlenségen, az analfabéták nagy számán. Az ő gyalázatuk ez, nem az analfabétáké.

Ezt jól tartsák szemelőtt már már valamivel tanultabb elvtársaink is és tanúsítsák viselkedésükben is. Tartózkodjanak tőle, hogy bármily munkatársukat csak egyetlen szóval is megbántsanak azért, mert műveletlenebb náluk s akkor bizonyára senki sem szégyenli majd, hogy elemi tanfolyamot látogat, mialatt mások magasabb tanfolyamokon gyűjtenek tudást. Ha az idén buzgalommal elvégezte az elemi tanfolyamot, jövőre azután ő is lehet a magasabbnak látogatója.

Csakis így biztosíthatjuk nemcsak a Munkásképző Tanfolyamoknak sikerét, hanem az összes munkásművelési mozgalomnak fönmaradását ...

NÉPSZAVA, 1902. XXX. évf. 112. sz. október 7. p. 1—2.

ÚJ FOLYÓIRATOK

Vajjon a két folyóirat, a melynek első számát vettük,* a magyar olvasóközönség hangulatából leszűrődött szellemi szükségletnek felel-e meg, vagy megint nem egyéb, mint néhány bátrabb, erősebb, újforma kifejezésre törekvő tehetségnek próbálkozása, a kik, mint oly sokan előttük, nemsokára „csak voltak" — nem tudjuk. Őszintén kívánjuk azonban, hogy ne a pesszimista föltevés váljon be. Alig ismerünk a magyar nemzetnél kisebb kultúrnemzetet is, a melynek revue-irodalma oly szegényes, oly szűkkeretű és oly szűk körre kiható volna, mint a magyar; a melynél azt a csak revuek által teljesíthető hivatást, hogy az új tudományos, művészeti, irodalmi, általában kulturális értékeket a szakemberek körén kívül vigyék, oly csekély érzékkel az új iránt és az írnitudás európai színvonalán álló közlésre annyira fogyatékos képességgel teljesítenék; a melynek műveltnek nevezett közönsége oly szívesen érné be dokumentált igazságok helyett szellemes féligazságokkal és paradoxonokkal, szó-

* 1. Társadalom. Szociológiai, különösen feminista havi szemle. Szerkesztik: Pogány József, Bass Imre, Czóbel Ernő, Mahler Lénárt (Budapest VI. Teréz körút 17.) Előfizetési ára egy évre 6 K. Első szám, 32 oldal.

2. Figyelő. Havi szemle. Szerk. Osvát Ernő. Kiadja Deutsch Zsigmond és Társa könyvkereskedése. Előfizetési ára egy évre 12 K. Első szám, 80 oldal.

játékokkal és adomákkal és nem únja meg közkedvelt íróinak modoros és sablonos kifejezésük módját, a mely legjobb esetben affektált, legtöbbnyire azonban kiaszott, sterilissé vált féltehetségek cinikus szárazmalomtaposása.

Nem egyszer mondták — és kétségtelenül helyes megfigyelés — hogy intellektuális közéletünk ily alacsonyrendűségének a napisajtó túlburjánzása az oka, mely közönséget és írókat egyaránt a maga üzleti érdekeihez szabott szellemi táplálék produkálására és fogyasztására kényszerített és nevelt. De ez csak egyik oka. Végre is nem minden magyar író tette első lépéseit az újságlapokon; és akadtak Magyarországon is hébe-korba emberek, kik nem estek áldozatul az újság-hypnosisnak és máskép művelődtek, mint újságsuggestio útján. A külföldi modern revueknek — és pedig a legjobbaknak is — oly tömege jött és jön ma is Magyarországba, a mely aránytalanul fölötte áll a magyar revue-termelésnek mennyiségben is. Tudunk budapesti könyvkereskedőt, a kinek csak a Die neue Rundschau-ra negyvennél több előfizetője van; némely franczia és angol nagy revuere tíz-tizenöt; ellenben egyetlen magyar revuere sincs ötnél több: bizonyítéka, hogy a szükséglet megvan nálunk is, de minősített szükséglet.

Emlékezésünk szerint nálunk csak kétszer történt nagyobbszabású kísérlet, hogy általános jellegű modern revuet kapjon a magyar olvasóközönség. A 90-es évek elején nagyobbára fiatal írókból álló társaság megalapította az *Élet*-et, becsületes törekvéssel, hogy a nyugat kultúrmozgalmaihoz kapcsolja vele közönségét. Az első folyóirat volt, a mely a magyar közélet jelenségeit a szociális és természettudományi világnézet álláspontjáról kommentálta és bírálta; az első, a mely a külföld nagy tudományos, irodalmi és társadalmi mozgalmainak korlát

nélkül nyitott tért. Mégis néhány évi fennállás után meg kellett szűnnie.

Az *Új Magyar Szemle* ennyire sem vitte; az első évfolyammal be is fejeződött élete.

Ha e kudarcznak okait keressük, nem elégedhetünk meg azzal a magyarázattal, hogy közönségünk beéri az újsággal. Ne keressük az *Élet*, az *Új Magyar Szemle* és a többi, a hogy föltűnt, úgy el is tűnt kisebb revue sikertelenségének okát csak a közönségben; hanem keressük a másik félben is: az írókban.

Hogyan teljesítették — és teljesítik — a magyar írók azt a hivatást, hogy fáklyalobogtatók legyenek az emberiség új, még töretlen, még egyenetlen, még szakadékos útjain, gyönyörködtetők, felüdítők a harczban, harczolók a kevesek — intellektuális és sensuális — kiváltságai ellen? Hogyan teljesítették azt a hivatást, hogy tehetségükkel — nem szolgálatába hogy álljanak bármiféle nem művészeti mozgalomnak, de megsejtsék, intuitív erővel átütközzön művészi produkcziójukon az emberiség kulturális haladása hatalmas háborújának zaja?

Óh, senki sem kívánja tőlük, hogy szoczialisták, anarchisták, liberálisok vagy bármiféle pártiak legyenek. Legyenek *csak* művészek! Művészek, a kiknek mondanivalójukat belső erő buzogtatja, a kik bírnak a naiv, az ösztönszerű teremtés erejével, kik hisznek magukban, kik a szülő szeretetével szeretik szülöttjüket, azt szépnek, erősnek, *tisztának* tudni akarják. Legyenek *csak* ilyenek és a haladó emberiség szíve dobbanását megérzi írásaikban mindaz, a kiben magában is lüktet vér a kultúremberiség véréből.

Hányan voltak ilyenek a mi íróink közül? Bizony nagyon kevesen. Jól mondja a *Figyelő* szerkesztője: Mínálunk „az ideálok a halottaknál is gyorsabban lovagolnak. A komolyság az ifjúkori mesék közé kerül. A tollakat na-

gyon is hamar fogja el a „minden mindegy" blazirtsága."

Konkrét alapjaira vezetve vissza e vádat: hogyan cselekedtek a mi fiatal íróink, valahányszor összefogtak, hogy irodalmi góczpontot teremtsenek új revue körül?

Két eset tipikus. Vagy tehetségtelenek voltak, még gyöngébbek alkotásra, mint a mily gyönge anyagi erővel fogtak vállalkozásukhoz: s akkor folyóiratuk — a melynek első számaiban elismert nagyságoktól kikoldult, rendesen gyöngébb és asztalfiók-halálra szánt czikkek még a legjobbak — rövidesen szellemi vérszegénységben meghalt. Ez a jobbik eset, mert a fizikai halál mégis természetes halálmód.

Milyen halállal múltak ki azonban azok, a melyek életüket a tehetség minden erejével és lendületével kezdték? Nem kellett-e számtalanszor látnunk, hogyan lett a régi bástyák megostromlására szervezkedett fiatal szabadcsapatból új szervezett klikk, a testületi szellem olyanfajta kizárólagosságával, a mely éppen nem a distinguált lelkek szükséges visszavonultsága? Miként tettek, lépésről-lépésre konczessziókat az ú. n. közvéleménynek s sikerük erősödésének és olvasókörük tágulásának arányában miként vonták mind szűkebbre a czélokat jelző határoszlopokat, miként szűkösödött az eredeti, legjobb nietzschei értelemben *európai* szemhatár egy kisebb földrész, a *magyar* glóbusz, peripheriájává? Hányszor kellett látnunk, hogy a kik a pajtáskodó kritika megtörését, elfogulatlan irodalmi közvélemény megteremtését tekintették legsürgősebb és legfontosabb föladatuknak, alattomban kölcsönös dicsérő szövetkezetté váltak vagy a korrupt sajtó és a korrunpált ízlésű közönség fölkapott nagyságainak tömjéneztek; s a kiknek kezdetben művük volt a czéljuk — és mihelyt munkánkban nem ez a czél, soha nem is alkothatunk jót — idők folyamán a saját előrejutásuk lett a czél, melyet a műnek szolgálnia kellett?

És ezzel szemben: hányan voltak azok, kiknek munkái fölfelé menő utat jeleztek, habár talán személyes — mondhatnók világi — pályájuk éles görbében tért le tőle? Az átkozott *egyéni érvényesülés* hánynak a lelkét hagyta szűzen? Hányan őrizték meg büszke, kérlelhetetlen függetlenségüket? Hánynak láthattuk horizontja diadalmas tágulását? Hány őrizte meg ifjú küzdelmei szent hagyományául az utána következő újnak, a vele szemben ifjúnak kegyeletes tiszteletét?

Modern irodalmi kultúránk kifejlődésének kitűnően az utóbb említett két defektus volt akadálya. Az egyik, a féltékenység a fiatalságra, a *Bildungsphilisterium* általános jelenség másutt is. A másik, az európai kultúrköntösnek tüneményesen gyors lekopása, speciális magyar betegség.

Ha hatalmunkban volna — valahány tankönyvben, valahány az ifjúságnak szánt elbeszélésben, versben, valahány buzdító szónoklatban azt hirdetik: *tiszteljétek az öregeket* — kitörölnők és helyette vastag betűkkel írnók: *tiszteljétek a fiatalokat!* A fiatalokat, a hagyományoktól, megrögzött szokásoktól, megcsontosodott nézetektől tiszta fejűeket és szívűeket. Nézzetek vissza és nézzetek magatok körül: mily lassú a haladás útja, tüskékkel kirakott, meredekekkel megszakított. Minden megvénült agy gúnyos tilalomfa, minden elfoglalt pozíció *tiltó* kerítés az új eszmék útjában. És a mikor gúnyosan, kicsinyesen vagy féltékenyen útját álljátok azoknak, a kiknek agyuk még ruganyos és mohón perczipiálja az újat, a kiknek pozíciójuk még a minden lehetőséget megengedő, korlát- és határtalan nincstelenség: az újnak, az új igazságnak, a haladásnak álltok útjába. Ez pedig fontosabb, mint a ti becses személyetek. Tanuljátok ezt meg és érezzétek. És mert féltek tőlük: szeressétek a fiatalokat. Tiszteljétek fiatal tehetségüket, még ha nem is övezi a világ

dicsérete. Mert a fiatalokban a leglazább a hagyomány gyökere, bennük van az új gyümölcsöt termő föld csíráztató szűzi ereje.

De hát persze, hogy volna ez hatalmunkban? Nevelésünk egész rendszere, miként az uralkodó osztályok minden ideológiája és ez ideológiából lecsapódott az a fojtó pára, a melyet *közvéleménynek* neveznek, sokkal hatalmasabb érdek szolgálatában áll, mint holmi irodalmi vagy kulturális előrehaladásében. Az uralkodó osztályok hatalmi érdekei hogyan engedhetnék, hogy ily tanok hirdetésével más, veszedelmesebb eszmék útját is egyengessék, megkönnyítsék? Nevelésük — a népiskolától a legfelső oktatásig — nem hiába a politikai zsenialitás és a bürokratikus gondosság minden erejével megkonstruált rendszer, nemcsak arra, hogy az uralkodó osztályok gazdasági, társadalmi és politikai fensőbbségét a legtávolabbról is veszélyeztető eszmét távoltartson a megnyomorított gyermekagyaktól, de arra is, hogy a társadalmi haladást biztosító módszereket is kiküszöbölje tanulásunkból és tudatlanságban tartson felőlük. Hogyan kívánhatnók, hogy a mit az iskola, a környezet — és a mikor pozíciójukat keservesen kivívták: saját érdekük is szünetlenül fülükbe ordít: a tekintélyek tiszteletét ne alkalmazzák a fiatalok rovására fiatal íróink is és ne tekintsék a maguk művét a régi nagyok fölépítette kultúr-kincsesházba valónak, a maguk akadálytalan továbbjutását kizáró kultúrérdeknek — csak azért, mert néhány évvel idősebbek másoknál!?

És itt van aztán a másik, a specziálisan magyar jelenség. Útnak indulnak, mint *gute Europäer*, a nyugati kultúra vágyával — néha annak teljes bírásával — hogy ezen legszebb czél felé vezessék nemzetüket: hogy a hol ma értelmi és érzelmi bénaság lakik, a tudás és az együttérzés vágyát fölébresszék; a hol régmúlt idők hazug di-

csősége után siránkoznak, a jövő dicsőségének, nagyságának magjait vessék el; hogy a kik szűk világuk furcsa sajátosságaiban látják az emberi tökélyt, azoknak a minden világok kultúrájából kiforrott embert állítsák oda példányképül; hogy kíméletlen kézzel rántsanak le mindent, tekintélyt, hatalmat, hagyományt, szokást, intézményt, a mi ez ország népének az európai kultúrközösségbe olvadásának útját állja.

És az út folytatása?

Nem tudjuk, azért-e, mert oly kevesen vannak és ezért gyöngék a környezet bódító erejével szemben, vagy inkább azért, mert őket is megcsapja a szereplés, a tömegek népszerűségében úszás vágya: lépésről-lépésre megtörik útjuk és mind élesebb szögben jön közelebb ahhoz a kijárt nagy úthoz, melyen épp azok járnak, a kiket más útra vezetni akartak — míg végre egészen beleszakad.

A kik még röviddel azelőtt büszkék voltak rá, hogy ma — és még jó ideig — kigúnyolt magányos vándorok, azok önelégült mosolylyal számlálják tömegekben szaporodó híveiket; a kiket a tudás és érzés egész világa választott el ez ország úgynevezett műveltjeinek értelmi és érzelmi világától, azok fraternizálnak az „intelligenczia-val"; a kik az egészséges ember ösztönével irtóztak az avult ideálok kultuszától, rég meghalt nagyságok mesterséges konzerválásától, azok segítenek az új ideálok megszaggatott foszlányaival toldozni a holtak foszlott ruháját, üres csontjaikba új eszméiket önteniök; a kik daczosan hadat üzentek mindannak, a mi ez országban otthonos, népszerű, hatalmas, ha a haladással összeférhetetlennek látták, azok felére kiegyeznek a hagyományokkal, a hatalmakkal, a közvéleménynyel.

Egyszóval: hazafiak lesznek. Hazafiak nem a patriotizmus azon értelmében, a melylyel ez a szó az európai demokráczia harczos korában bírt és a melyet külön hang-

súlyozni a mi emberünknek nem kell, mert lényeges tartalma — ha más nevek alatt is — benn van azon eszmények, vágyak keretében, a melyeket mint jó európai követ — hanem a lármás, a brutális, az elnyomó, a bornirt, a reakciós chauvinizmus értelmében. És ezzel az író pályája be van fejezve — vagy inkább megnyílt. A mű elveszett, elpusztult: de él, virul az ember.

Nézzünk végig a *volt europäerek* (magyar fogalom, mint a volt földbirtokos) kis csoportján: nem igazolja-e az ő létük állításunkat?

*

Bemutatni akartuk a két új folyóiratot és kritikát írtunk elődjeikről. Reméljük és kívánjuk, hogy ne legyen egyúttal majd az ő halotti beszédük. Hogy támogatást leljenek abban a frissnek látszó áramlatban, a mely a magyar közönség némely rétegét most mozgatja. A bemutatóról ítélve megérdemlik.

Az első a *Társadalom*, a feminizmus képviselője akar lenni „mely ugyan csak egyik oldala az általános szociális kérdésnek és végleges megoldást is csak a többi kérdéssel együtt nyerhet". Vámbéry Ármin, Ignotus, Schwarz Gusztáv, Vámbéry Rusztem, Czóbel Ernő, Mahler Lénárt stb. írtak az első számba.

Nagyon kívánatos, hogy a szerkesztők a fenti idézetben megállapított nézőpontot el ne veszítsék. A nőkérdés — nézetünk szerint — csak mint az általános szociális kérdés része nyerhet megoldást és minden női mozgalom, ha elszakadt tőle, reakcióssá és a nő fölszabadításának akadályává lett. Kiválóan áll ez az ú. n. *Frauenrechtler*-irányról. Nem szabad elfelejteni, hogy a női kérdés, éppen mert nem a nők egy osztályának, hanem minden osztály nőinek problémája, megoldását csakis azon sajátos követelések teljesülésétől várhatja, melyek a túlnyomó

tömeg helyzetéből fakadnak: a proletárnőkéből. És az ő érdekeikkel a polgári női mozgalom némely ága határozottan ellentétesnek bizonyult.

Különösen a női munka korlátlan alkalmazásának kérdésében. Nem arra értjük ezt, hogy a nőknek bárminemű foglalkozásra, hivatásra való *jogát* lehetne vitatni. De a midőn a Frauenrechtlerek megfeledkezni látszanak a nő sajátos biológiai hivatásáról és a jövő nemzedék érdekéről — egyúttal elfelejtik, hogy a nők nagy tömege, a munkásnők számára ez a kérdés egész más formában jelentkezik: abban az irányban kiélezve, a mely felől a polgárnők mozgalmában eltompul: magasabb munkabér, rövidebb munkaidő, nagy munkaszünetek, szóval a munkaerő legnagyobb kímélése irányában.

Van azonban a legegyoldalúbb feminista mozgalomban is valami jó a munkásosztály szempontjából. A munkásosztálynak jövendő teljes szabadsága azon a kérdésen látszik megfordulni, hogy a testi és szellemi munkának mai merev elválasztása a jövő társadalomban is megmarad-e majd és ezzel az *intellectuel*-eknek azon uralma a termelő munkát végzők fölött, a mely a társadalmi munkának fokozódó differenciálódása folytán valóságos új osztályuralom volna. A munkásosztály fölszabadulna a gazdasági osztályuralom alól, hogy a politikusok és hivatalnokok értelmi osztályuralma alá kerüljön.

Mi azt tartjuk, hogy a közigazgatási és politikai funkciók (mert hiszen ezekről van itt szó és nem a tudósok, írók, művészek *egészen más természetű* működéséről) távolról sem oly magasrendűek s különösen nem lesznek azok oly társadalomban, a mely a magánjogi relációknak majdnem zerora redukálása által az összes társadalmi viszonylatokat végtelenül egyszerűsíti majd — hogy a nevelésnek és oktatásnak más, a testi és szellemi munkára együttesen képesítő rendszere, de kivált a mű-

veltségnek általánosítása mellett, különösen qualifikált osztály föntartása volna ellátásukra szükséges. Már ma látjuk, hogy a politikai demokráczia, a községi szoczializmus hazáiban a munkásokból kikerült közfunkczionáriusok — kivált a szakszervezetek harczaiban iskolázottak — éppen nem maradnak mögöttük a *lateiner* politikusoknak és hivatalnokoknak; s a mi sok esetben már ma indokolatlanná teszi a testi és szellemi munka kasztszerű elválasztását, egymás fölé- és alárendelését, az a jövőben sokszorosan fog érvényesülni.

E folyamatban pedig igen jó szolgálatot tehet a polgári női mozgalom. Ismeretes, hogy valahány foglalkozásban sikerült a nőknek a férfiak egyeduralmát megtörniök, ez maga után vonta az illető munkaág általánosodását, hogy úgy mondjuk: proletarizálódását. A nőknek behatolása lehetőleg minden, intellektualisnak nevezett férfihivatásba egyúttal ledöntése az önző ámítástól támogatott kizárólagosságnak, lerántása a hamis piedestalra állított foglalkozásoknak a bárki által végezhető, a proletárfoglalkozások sorába: egy-egy lépés a szellemi és testi munka közötti mesterséges válaszfal lerombolására.

A *Társadalom*nak tehát oly széles út áll nyitva, hogy a feminizmust szolgálva sokáig járhat egyúttal az általános szocziális haladás útján is. —

A mivel a másik új folyóirat rokonszenvünket eleve kikényszeríti, az Magyarországon szokatlanul előkelő tipografiai kiállítása. Gyönyörű meleg corvin-betűi, néhány eredeti, Beck Ö. Fülöptől való, szép fej és zárólécze, kellemes fogású, színű papírja bibliophili élvezetté teszik olvasását. Kár, hogy a kritikai rovat hasábjait közönséges antiqua petitből szedték.

Ez a folyóirat általános, ú. n. *grande revue*-nek indul, az első számból ítélve, jó erőkkel. Sokoldalú és választék-kos. Egy-két közleménye hangjának keresettségét és he-

lyenkinti homályosságát nem tarthatjuk ugyan a modernség föltétlen követelményének, de ez még nem nagy baj. Jobban féltjük attól, hogy a német befolyás, a német gondolkodás és írásmód vesz rajta erőt; némely czikkben máris erős. Kissé több franczia és angol levegő s az új folyóirat igen értékes hivatást teljesíthet a magyar légkörben.

Az első számban Osvát Ernő az új folyóiratnak nem annyira programmját adja, mint a nézőpontot állapítja meg, a melyből kiindultak. Szini Gyula Irodalom és Újságírás czímen a sajtó iránt kissé túlzott elnézéssel tárgyalja a kérdést, Szilágyi Géza Panizza Oszkár-ról írt czikkével jó szolgálatot tesz, mert minálunk alig ismerik Panizza írásait, ezt a vehemens bomlasztót és erjesztőt; egy-két modoros kitételt azonban szívesen nélkülöznénk a czikkben. Fenyő Miksa Kierkegaard-czikke subtilis elemzőképességről tanúskodik, de stílusa nem ment a czikornyától s az akart homálytól. Sz. Gy.* Mecsnikov filozófiáját ismerteti. Róbert Jenő temperamentumos és találó szavakat mond a kritika jogáról, Borus Ödön Kosztka képeiről ír. Gazdag kritikai és szemlerovat zárja be a számot, melyet mindenképen biztató kezdetnek örömmel ismerünk el.

SZ. E.

Huszadik Század, 1905. VI. évf. 2. sz. p. 160—166.

* Sz. Gy. = Szini Gyula.

ÚJABB MARX-IRODALOM

Írta: Szabó Ervin

1. *Bernát István: A tudományos szocializmus csődjéről.* Budapest, Stephaneum-nyomda 1907. 17 oldal. Ára 40 fillér.

2. *Mahler, Leonhard: Marxizmus u. soziale Entwicklung. Drei Fehler der neueren Marxkritik.* Berlin, Puttkammer & Mühlbrecht 1907. 16 oldal. Ára 35 pfennig.

3. *Ramus, Pierre: Die Urheberschaft des Kommunistischen Manifests.* Berlin, Freier Arbeiter-Verlag 1906. 40 oldal. Ára 20 pfennig.

4. *Muckle, Friedrich: Saint-Simon und die Ökonomische Geschichtstheorie. Ein Beitrag zu einer Dogmengeschichte des historischen Materialismus.* Jena, G. Fischer 1906. 45. oldal.

5. *Croce, Benedetto: Materialismo storico ed economia marxistica.* 2a edizione. Milano, R. Sandron 1907. 316 oldal. Ára 4 lira.

6. *Boudin, Louis B.: The theoretical system of Karl Marx in the light of recent criticism.* Chicago, Kerr & Co 1907. V és 286 old.

7. *Abrier, Ch.: Le marxisme et le caractère social de la production capitaliste.* Thèse. Paris, A. Rousseau 1906. 77 oldal. 2 fr. 50.

8. *Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedr. Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge u. A.* Stuttgart, Dietz Nachf. 1906. XII és 422 oldal.

A marxizmus irodalma még mindig nem apad. Tudományos érdeklődés és propagandisztikus meg harci célzatok még mindig szívesen választják tárgyukul Marx hatalmas alkotását. Az itt közölt jegyzék csak kis részét képviseli az elmúlt két év irodalmi termelésének a marxizmus körül: mindazonáltal alkalmas arra, hogy a Marx-kritika mai állását rajta bemutassuk.

1. Bernát István füzete jó kifejezője a magyar úgynevezett keresztény-konzervativizmusnak, valójában az újra éledő feudalizmusnak. Erről az oldalról szokták leggyakrabban a szemünkre vetni, hogy a mi teoriáink nem magyarok, hogy szolgai átültetései idegen, főként német elméleteknek stb. Ugyebár azt várná erre mindenki, hogy tisztelt ellenfeleink színmagyar: magyar agyból fakadt, magyar talajból nőtt tudományt állítanak velünk szembe? Sajnos, eddig nem volt hozzá szerencsénk. Bernát István is igen könnyű végét fogja a dolognak. Nem tesz egyebet, mint hogy Guyotnak, a híres francia szocialista-ölőnek, egy cikkét kivonatolja. Miért éppen Guyot-t? Mert úgy tudja, hogy azok közül való, akiknek „neve és törekvései drágák és nagyrabecsültek voltak valaha a szociáldemokraták előtt". Guyot tudvalevőleg könyvet írt 30 év előtt a kereszténységről, mely igen elterjedt. Ezzel az argumentummal nem tud aztán eltelni. Ismétli a 6. oldalon. A 7-en elmondja, hogy „a mi császári szocialistáink" cikkeiben is ráakadni még minduntalan Guyot régebbi írásának nyomaira. Majd megvádolja őket, hogy mostani írásáról hallgatnak annak, „kit egykor oly nagy tisztességben részesítettek és annyi tömjénezés tárgyává tettek". Ezt megismétli a 15. oldalon. Úgy tetszik nekünk,

hogy összesen tizenöt (címlappal tizenhét) oldalas füzetkéhez kicsit nagy feneket kerít a szerző.

És mik azok a sárkányölő érvek, amelyekkel Bernát-Guyot „folklore-rá süllyeszti" a tudományos szocializmust? Amelyekkel nem merünk foglalkozni?

A Bernstein—Kautsky vitából jól ismert, akkor és azóta az unalomig agyoncsépelt állítással kezdi, hogy a tőke centralizációjáról szóló marxi tételt megcáfolják a tények. Angliában „százanként, sőt ezrenként látjuk fölemelkedni a vagyontalanokat a felsőbb rétegekbe". Káprázta tó számokat vonultat föl ennek bizonyítására. 1904-ben „az alsó rétegek által föntartott intézmények vagyona" nem volt kevesebb 401,000.000 fontnál. Öt londoni gázgyárnál több mint 7000 alkalmazott 368.444 font értékű részvényt szerzett meg. És így tovább. Szóval: „nem kevesebb, mint 700,000.000 font a brit nemzeti vagyonból kisemberek és bérmunkások kezében van".

E számok valóban megdöbbentők. Abban a 401,000.000-ban benne van ugyan a szakszervezetek vagyona is, amelyek tudvalevően túlnyomóan harci szervezetek; de az ő $5^1/_2$ milliójuk olyan bagatell, amit szívesen odaajándékozunk a szerzőknek. De a centralizáció megítélésére e számok csak akkor alkalmasak, ha megoszlásukat látjuk. Mennyi jut hát egy tagra, ha a nagy summát elosztjuk közöttük? Egész $13^1/_2$ font, vagyis 150 frt. Hát a nagy nemzeti vagyonból? $23^1/_3$ font, vagyis 280 frt. Megtudtuk tehát, hogy Anglia 30,000.000 kisemberének és munkásának van egyenként átlag 150 frt takarékbetétje és egyéb félretett pénze és a nemzeti vagyonból egyenként 280 frt-ot szorongatnak saját markukban. És ezek az emberek, akiknek 280 frt „nemzeti vagyonuk" van, még mindig sztrájkolnak! Sőt közülük nem kevesebb, mint 1,000.000 félrevezeti, becsapja az államot és szegénysegélyt vesz igénybe! Hát nem fölháborító, hogy

ilyesmit tesznek, amikor „ellentétben a Marx és Engels által hirdetett elmélettel... a jelen társadalmi rend biztosítja (nekik) a nyugalmat, sőt boldogságot!"

Guyotnak ezek az adatai annyira gyönyörködtetik Bernátot, hogy értük megbocsátja az ipari kapitalizmusnak azt a sok bűnt, amin való siránkozás a feudális „szociálreformereknek" évtizedeken leghathatósabb agitációs eszközük volt. „A nagyipar *sietett* kiküszöbölni sok olyan bűnt, amelyet *valamikor* méltán vetettek szemére." Ma tehát már bűn nélkül való. Legalább tudjuk már most, hogyan szánhatták rá magukat némely országok agrárfeudálisai, hogy az iparfeudálisokkal szövetkezzenek! Siettek kiküszöbölni bűneiket: a megtérőknek pedig isten is megbocsát.

Nem tartjuk érdemesnek, hogy a füzettel tovább foglalkozzunk. Csak egy tényre akarunk még rámutatni, amely jellemző a füzet modorára.

Amennyire nagyrabecsüljük a tudományos munka nyomán fakadó spontán szenvedélyt, annyira a tudományhoz méltatlannak tartjuk az elöljáró hangulatcsinálást, ha az oly tolakodóan érvényesül, mint ez esetben Guyot kidícsérése és beállítása Bernát által. Mit szóljunk már most az olyan szerkezetekhez, amelyekben hasonló hangulatcsinálás olyan módon történik, hogy bár igazat nem mond, a formai igazsággal látszólag nem jut ellentétbe a szerző? Érdemes egy ilyen helyét szórul-szóra idézni. A 16. oldalon olvassuk:

„1901-ben Bebel Bernsteinnak a revízióra irányuló indítványát a lübecki kongresszuson fényesen leszavaztatta. Bernstein kiűzetve Németországból, Svájcban és Angliában tartózkodott, tanulmányozva a fejlődés tényeit." Ki akadhat meg ezen? Hát nem volt Bernstein Németországból csakugyan kiűzve!? Hogy az nem 1901-ben, hanem 15 évvel azelőtt történt, hogy nem Bebel,

hanem Bismarck által, azt Bernát sem tagadja. Mégis hány tájékozatlan olvasó fog akadni, aki a két mondat elolvasása után nem lesz meggyőződve, hogy Bebel űzte ki Bernsteint Lübeck után? A polémiának ilyen módját csak kemény szóval lehet jellemezni.

2. Bernát mellett másik magyar szerző szintén a centralizáció problémáját vizsgálja barbár és fülsértő németséggel írt füzetben és erélyesen szembeszáll a Marx-kritika több támadásával. Sajnáljuk, hogy kevés dícsérettel jutalmazhatjuk fáradságát. Mahler Lénárt rosszul ismeri a tant, amelynek védelmére vállalkozott. A tőke centralizációját akarja bizonyítani egy, magábanvéve érdekes táblázattal a porosz adóstatisztikából, amelyből kitűnik, hogy a 6000 márkánál több vagyonnal bíró adózók száma 1895-ben az összes adózóknak még 14,14%-át tette, 1899-ben 13,92%-át, 1905-ben már csak 13,78%-át. Azonban Mahler ezt az akkumuláció bizonyítására hozza, holott tudjuk, hogy a tőke koncentrációjának ezen két tendenciája közt különbség van: a tőke akkumulációja, amin az értéktöbblet egy részének a fogyasztás helyett társadalmi termelőtőkévé alakítását értjük, folyt és folyhat a tőkések számának csökkenése nélkül; ellenben a centralizáció jelenti azt a folyamatot, amelyben az akkumulált társadalmi tőkének az egyes tőkésre eső hányada növekszik, vagyis a tőkések száma fogy. Mahler táblázata a centralizáció mellett bizonyít tehát. Hasonlóan zavaros Mahler érvelése Sombartnak, a Marx-féle állítólagos fatalizmus dolgában tett megjegyzései ellen. Mahler szerint Marxnak tana, hogy a szocializmusnak kényszerűen jönnie kell, nem abszolut érvényű, hanem attól van föltételezve, hogy az egyes osztályok társadalmi érdeküknek megfelelően cselekedjenek; sőt az érdekek irányában való ezen cselekvés „minden egyes marxi elméletnek" alapföltétele. „A kon-

centráció tana, a szocializálódás tana és sok más marxi elmélet attól függ, hogy az egyes társadalmi osztályok társadalmi érdeküknek megfelelően cselekszenek-e vagy nem." Mi másként látjuk e dolgokat, mint Mahler. Szükségesnek tartjuk mindenekelőtt, hogy szoros különbséget tegyünk gazdasági folyamatok és tények és jogi meg politikai utánjáróik között, valamint hogy tisztázzuk ezek viszonyát a történelmi materializmus világában. A marxi gazdasági tételek (értéktöbblet, koncentráció stb.) nem abszolut érvényű, minden gazdasági korszakra és típusra illő meghatározások. A kapitalista gazdaság törvényei ezek és mint ilyenek, meglévén már ez a gazdaság, ebben abszolut érvényű és az emberek magatartásától független törvények, sőt — a történelmi materializmus világítása szerint — éppen ezek szabják meg kényszerűleg az emberek gazdasági cselekvését. Az értéktöbblet ténye mindenütt, ahol kapitalista gazdaság van: megvan és teljesen független a fajtól és nemzetiségtől éppen úgy, mint a vallástól, moráltól és az emberi akarattól. Ugyanígy a tőke centralizációja is független mindezen tényezőktől, Marx szerint a kapitalista gazdaság inhaerens, abszolut érvényű törvénye. És így a szocialista *gazdasági* rend *gazdasági* alapjainak létrejötte is független külső, nem gazdasági tényezőktől. A termelés szocializálódása egyrészt, anarchiája másrészt a koncentrációnak és a magántulajdonnak szükségképpeni következményei. Más kérdés az ideológikus fölépítmény alakulása. Ebben — azt hisszük — a gazdaságtól többékevésbé független vagy függetlenedett erők is lényeges befolyással bírnak. Még a magánjogban és a büntetőjogban észlelhetjük legkevésbé más tényezőknek, mint a gazdaságiaknak érvényesülését. Már a közjogban a hagyományok konzervatívizmusa és faji sajátságok látható nyomot hagynak. Azonos vagy hasonló gazdasági

szerkezetű országokban találunk monarchiát vagy köztársaságot, centralizmust vagy nagyfokú önkormányzati autonómiát, vibráló politikai életet vagy politikai atóniát, erőtlenséget. Úgy látszik nekünk, hogy ezen a ponton kell a szocializmus lehetőségének, illetve szükségszerűségének kérdésében az akarás, az „érdekek irányába eső cselekvés" szempontját belevinni. Ha jól látjuk a kapitalista gazdaság alaptörvényeit, akkor a szocializmus gazdasági alapjainak ki *kell* fejlődniök; de hogy ezen gazdasági alapra valóban szocialista közjogi és politikai szervezet rakódjék, ahoz kell szocialista szellemű cselekvés már ma, hogy meglegyen majdan, amikor aktuális társadalmi szükségességgé válik, az a szocialista tradíció, a lelkeknek az az alkalmassága, ami nélkül a szocialista társadalom integrális fölépítését elképzelni nem lehet, mert ugyanez a lelki diszpozíció ma is nélkülözhetetlen a polgári társadalom integrális, harmónikus kiépítéséhez. Nem elég tehát a gazdaság automatikus fejlődése a szocializmus irányában; a lelkek trainingjére is szükség van, nevelésre, formálásra: t e t t e k r e. Ez a munkásmozgalom létalapja, *raison d'être-je.* És ezért fontosabb mindennél, minden elméletnél és minden beszédnél a cselekvő, *szocialista szellemű* munkásmozgalom, mely jelentkezhetik száz formában, de csak egy szellemmel: a *jövőre néző*, forradalmi osztálytudattal. Ahol ez megvan, ott nem kell aggódni a szocializmus iránt: a munkásság ott meg fogja formálni a munkásosztály gazdasági és jogi rendjét: a szocialista társadalmat.

Azt hisszük, a történelmi materializmusnak ez a gondolatmenet felel meg és nem Mahler dadogó kísérlete, hogy a marxi „automatizmust" összeegyeztesse az érdekek, a célszerűség „belátásának" elméletével. Azt hisszük, hogy abban a szocialista szellemű cselekvésben

nem sok a célszerűségi belátás ezen szavak individuálpszichológiai értelmében és hogy éppen az egyéni célszerűség belátása alapján haladó munkásmozgalom vezetne mindenhová, csak a szocializmushoz nem. Szerencsére azonban ilyen munkásmozgalom nincs, mert nem lehetséges, mert semmiféle ilyen tömegmozgalom nem lehetséges. Csak aki olyan rosszul ismeri a munkásmozgalom tényeit, mint Mahler, csak az beszélhet ilyeneket.

3. Ismeretes, hogy az anarchisták közt nem teljesebb az elméleti egység, mint a szocialisták közt, illetve a nemzetközi szocializmusban. Itt is, ott is vannak individualisták, idealisták, evangelisták, realisták, organicisták, stb. stb. Nagy tévedés volna azt hinni, hogy a nemzetközi szocialista kongresszusokon összejövő pártok képviselőinek elméleti meggyőződései egyformák. Azt szokták mondani, hogy legnagyobb részük marxista. Lehet, hogy annak vallják magukat; de bizonyos, hogy igen különbözően értelmezik a marxizmus szociológiai részét: a történelmi materializmust és az osztályharc tanát. Vagy födik-e egymást Kautsky és Ferri, Vandervelde és Guesde, Jaurès és Bernstein elméleti nézetei? Mily különbség Kautsky éles, világos, mindig a dolgok gazdasági alapjaiból kiinduló analízisei és Ferri temperamentumos kifakadásai közt! Mily különbség Jaurès idealista és Bernstein realista reformizmusa között! A gyakorlatban mindezek többször találkoznak, mint a hányszor elméleti nézeteik egyeznek.

Hasonló a helyzet az anarchizmus körében. Találunk ott is marxistákat és találjuk a marxizmusnak heves ellenségeit. Legtöbbjükben annak a keserű és áldatlan személyes küzdelemnek akkordjai rezegnek még, amely a két Internationale két vezetője: Marx és Bakunin közt éveken át folyt. Most, hogy mindketten rég meghaltak és az Internationale harcaiba keveredett hívek közül is

kevés van már életben, idején való volna, hogy ítéleteinket erről a korszakról, harcairól és embereiről revideáljuk. Marx szellemi nagyságát és kétségbevonhatlan szellemi és tudományos fölényét Bakunin fölött semmivel sem csökkentené annak az őszinte megállapítása, hogy a pártharcokban és polémiákban nem tartotta be mindig azokat a határokat, amelyeket nem is a munkásosztály más irányú harcosaival, hanem bármely más ellenféllel szemben is a pártközi hadijog abszolút érvényű elveinek kellene tartanunk. És Bakunin áldozatra és tettre mindig kész, bámulatosan erélyes és kitartó forradalmi egyénisége is változatlanul megmaradhatna a tisztelet és szeretet tárgyának, amellyel a munkásosztály nagy előharcosai iránt mindnyájan tartozunk — akkor is, ha elméleteiről megmondanók, hogy zavarosak, ellentmondók, nem elégítik ki tudományos igényeinket.

Úgy látszik azonban, hogy a két férfiú kölcsönösen igazságos méltánylása aligha fog bekövetkezni, amíg a szociáldemokraták és az anarchisták közötti harcokban is nem érvényesül az a pártközi hadijog, amely pedig a társadalmi történés oly gyökeresen objektív szemléletéből, amilyen a történelmi materializmus, önként kellene, hogy következzék. És ha marxista részen nehezen szoknak hozzá, hogy ne egyéni indokok után kutassanak minduntalan és ne keressék az objektív ellentétek motívumait mindig az ellenfelek egyéni önzésében, rosszindulatában, tudatlanságában stb., akkor nem csodálkozhatunk az olyan harcmódon sem, amelyet az agilis anarchista, Pierre Ramus, jónak látott a gyűlölt marxizmus ellen alkalmazni.

Ramus füzete tulajdonképp három cikknek a gyűjteménye. Az elsőben Cserkeszoff bizonyítja, hogy a Kommunista Kiáltvány nem az a világraszóló reveláció, aminek Marx hívei kikiáltották, mert összes

alapgondolatai, úgynevezett tudományos fölfedezései, már megvannak Victor Considérantnak, az ismert fourieristának, egy 1843-ban, majd második kiadásban 1847-ben megjelent füzetében s Marx és Engels elfelejtették forrásukat megnevezni. Vagyis a Kiáltvány plágium. A második cikkben Arturo Labriola, ha nem is ilyen formában és szándékkal, megerősíti, hogy a Kiáltvány összes alapelvei már ismeretesek voltak annak megjelenése előtt is. Végül a harmadikban Ramus Engelsre süti rá „a legkolosszálisabb plágium" bélyegét, mert „Die Lage der arbeitenden Klasse in England" című munkáját Burettől lopta; végső ítéletét a füzet bevezetésében mondja el és ez: „Minden kétségen felül áll, hogy ezen két férfiúnak legfőbb működése a plagizálás volt."

Őszintén megvalljuk, hogy a füzet elolvasása előtt voltunk olyan „bornirtak", „elfogultak", „dogmatikusak", hogy nevettünk már a címen is és nem vágytunk olvasására. Ha nem tapasztaltuk volna, hogy naiv és tudománytalan lelkekre mégis hatni kezdett, még Cserkeszoffnak egyébként tiszteletreméltó neve és Antonio Labriolának rokonszenves tudományos egyénisége sem ösztönzött volna rá. Így azonban mégis elolvastuk — és csodálkoztunk egyrészt a befolyásolhatóság oly könnyűségén, amilyet Labriola árult el, másrészt Cserkeszoff tudománytalan scholasticizmusán és Ramus tökéletes rosszhiszeműségén.

Nem akarunk soká időzni Ramus dolgánál. Azt állítja, hogy „Die Lage etc. nem Engels műve; Engels nem tett egyebet, minthogy németre fordította, olykor igen szabadon, Buret munkáját; fordítást csinált, amely úgyszólván semmi új tényadatot nem tartalmaz s ha igen, teljesen jelentéktelen az". Még a könyv címét is (!) Carlyleból lopta Engels! Mindezek bizonyítására nyolc oldalon szembeállít idézeteket a két szerző könyveiből.

Nem rösteltük a fáradságot és összevetettük Engels könyvét Buret szóban forgó művével. (De la misère des classes laborieuses en Angleterre et en France. Bruxelles 1842.) Nagyon szép és becses munka. A Ramus idézeteit megtaláltuk. Engels 300 oldalából összeszedett négy oldalnyi sorok tehát csakugyan egyeznek — nagyjából — Buret négy oldalával. De mik ezek az egyezések? Talán ötletek, elméletek, vélemények? Nem! Statisztikai adatok hivatalos és egyéb közleményekből. Tehát sem Buret, sem Engels saját szellemi termékei. Adatok. Egykét helyen Engels nem idézi forrásait. A legszigorúbb tudományos etika sem találhat ezen kivetni valót: hisz statisztikai adatokról van szó. Más helyen több forrást citál, mint Buret maga. Végül: *Háromszáz* oldalból fáradságosan összetallózott n é g y oldal hasonlít egymáshoz.[1]

[1] Hogy a négy oldalból is milyen a Ramus szembeállított idézeteinek egy része, arra csak egy példát. A 32. oldalon Ramus a következő két helyet állítja egymással szembe:

BURET, I. k. 427. oldal.

Nagybritanniában a szeszes italok fogyasztása minden képzeletet fölülmúl. Anglia maga 13,898.187 lakóval, évenként 12,341.238 gallon szeszesitalt fogyaszt, vagyis fejenként 7 $^{1}/_{9}$ pintet; Irland 7,767,401 lakóval 12,293.464 gallont, vagyis 13 pintet fejenként; Skócia 2,365.114 lakóval 6,767.715 gallont, vagyis 23 pintet fejenként.*

* Handloom Weavers Inquiry, Part 1. Report of Symons, p. 52.

ENGELS, 129. oldal.

Alison sheriff állítja, hogy Glasgowban minden szombat este körülbelül 30.000 munkás ittas és ez a szám bizonyára nem kicsi; hogy ebben a városban 1830-ban 12 házra és 1840-ben 10 házra esett egy csapszék, hogy Skóciában 1823-ban 2,300.000 gallon, 1837-ben 6,620.000 gallon és Angliában 1823-ban 1,976.000 gallon, 1837-ben 7,875.000 gallon pálinka után fizettek fogyasztási adót.**

** Princ. of Popul, passim. (Folyt. lásd a túlsó oldali jegyzetnél.)

Tehát *az egész* plágium! A többi 290 oldal is! Lehet-e ennél rosszabb hiszemű lelkiismeretlenséget elképzelni!

Hasonló idézetek gyűjteménye a Cserkeszoff cikke. Szerinte a *Kommunista Kiáltvány* alapelvei: az osztályharcnak, a tőke koncentrációnak, a termelés anarchiájának és a gazdasági válságoknak tana már ismeretes volt azelőtt is, nevezetesen Considérant írásaiból. A kiáltvány tehát semmi újat nem tartalmaz.

A Marx ellen gyakran irányzott hasonló támadásokról szólván, egyszer már elmondtuk véleményünket a szellemi apasági keresetekről. Nincsen szellemi alkotás, amely elődök nélkül való volna, amely ne gyökereznék minden részében mások munkájában és eredményeiben. A marxizmus sem kivétel ezen szabály alól. Eredetiségét nem egyes alkatelemeiben kell keresni, hanem abban, hogy korának tudományát — amit különben részletkutatások eredeti eredményeivel is gazdagított — hogyan használta föl Marx a társadalmi jelenségek új, több világot derítő megmagyarázására? Vajjon sikerült-e olyan szempontot érvényesítenie a társadalom magyarázatában, amely a jelenségek nagyobb körét egységes világításban mutatja — ezen fordul meg az eredetiség, a tudományos fölfedezés kérdése és nem szövegösszehasonlításokon.

Megmondtuk ugyanott[2], hogy Marxot az választja el elődeitől — Proudhontól és Weitlingtől, Blanquitól és

Az első pillantásra látjuk: *Buret egészen más adatokat közöl, mint* Engels. *Buret Symonst citálja, Engels Alisont.* De mindkettő az alkoholizmusról szól. Tehát Engels plagizálta Buret-t! Amiből következnék, hogy egyazon kérdésről való bárminemű írás elődjével szemben plagizátorrá tenne minden szerzőt.

[2] Marx és Engels válogatott művei I. kötet, XIII. és 57—58. oldal.

Steintől, Pecqueurtől és — tegyük most hozzá — Considéranttól, hogy mig mindezeknél a marxizmusnak is részét tevő egyes tanok egyéb, egészen ellentétes tanokkal együtt jelentkeznek, addig Marx volt az első, akinél a történelmi materializmus mint a társadalmi tudomány egyetlen módszere, az osztályharc mint a történelmi fejlődés egyetlen kinetikai elve jelenik meg. Ez lehet helyes vagy helytelen, — mi helyesnek tartjuk — de mindenesetre eredeti volt, új szemlélete és új magyarázata a dolgoknak: és az új módszernek és új elvnek kizáró alkalmazása átalakító megismerésekhez vezette követőit is. Marx új szerszámot, új fegyvert adott a szocializmusnak, amellyel tovább dolgozhatnak hívei; az elődök is értékes eredményeket adtak, de olyanokat, amelyek továbbvivő új kutatásokra maguk nem gerjeszthettek, mert nem voltak egységes társadalomelmélet alkotó részei.

De azonkívül annál igazságtalanabb Marx megtámadása ebben a kérdésben, mert hiszen magában a Kiáltványban kifejezetten rámutat prioritásukra. Nem mondja meg, „a kispolgári szocializmusról" szólván, hogy „ez a szocializmus fölötte éleselméjűen taglalta a modern termelési viszonyok ellentmondásait. Leleplezte a nemzetgazdák színeskedő szépítgetéseit. Megdönthetetlenül bebizonyította a gépeknek és a munkamegosztásnak pusztító hatását, a tőke és a földbirtok összpontosulását, a túltermelést, a válságokat, a kispolgár és paraszt szükségszerű bukását, a proletárság nyomorát, a termelés fejetlenségét, a gazdaság eloszlásának kiáltó visszásságait, a nemzeteknek egymás ellen viselt ipari élethalálharcát, a régi erkölcsök, a régi családi állapotok, a régi nemzetiségek pusztulását."

Úgy látszik, sem Cserkeszoff, sem Labriola nem olvasták a Kiáltványt, amelynek törvénytelen eredetét kutatták.

4. A történelmi materializmus dogmatörténetét kutatja Muckle is mindenképp figyelmet érdemlő értekezésében. Ez az értekezés részlet a szerzőnek készülő nagyobb munkájából Saint-Simonról. A nagy szocialista materialista tendenciájú történetbölcseleti tanainak analízise a hasonló irányú elődök és utódok tanainak vizsgálatára vezette a szerzőt s tanulmánya így szükségképpen a történelmi materializmus tantörténetévé szélesedett ki s a következő konklúzióban végződik:

„Marx sokat, igen sokat köszönhet elődeinek. A gazdaságnak és a tulajdonviszonyoknak elsődleges helyzetét a társadalmi életben, a politikai haladás okságiföltételezettségét a technikai haladástól, általában az egyes társadalmi osztályok eszméinek függését azok gazdasági érdekétől, sőt azt a gondolatot is, hogy a társadalmi törvényszerűség teljesen bennrejlik a gazdaságiban, továbbá a gazdasági alapon nyugvó osztályharcok jelentőségét a szociális fejlődés haladása számára, a társadalmi osztálytagozódás sajátosságait a történelem egyes korszakaiban, az óriási hatalmat, amely a proletariátusban, mint tipikusan modern osztályban megtestesül, annak a lehetetlenségét, hogy a társadalmi viszonyokat a fejlődés irányainak ismerete nélkül célszerűen alakítsuk — mindezt már Marx előtt hangoztatták.

De ezen, magukban fontos nézetek legtöbbje nem lépett föl mint zárt, a társadalmi valóság immanens törvényszerűségét egészében földerítő tan alkotó része — ahol ez mégis megvolt, t. i. Proudhonnál, ott sem volt meg valódi tudományos horderejüknek fölismerése és a valóban megvilágító történeti illusztráció hiányzott, nem is szólva a sok ellenmondásról és befejezetlenségről, — hanem inkább a részletkutatásba tévedt reflexiók minden rendszeres összefoglalás nélkül szűkölködvén, lényegükben egyes történeti jelenségekre vonatkozó absztrak-

ciók voltak. Marx materializmusa sokkal több: a *társadalmi képződményeknek a társadalmi gazdaságtan alapvető tényéből fakadt egységes megértésének tudatos elmélete.* Hegel szolgáltatta Marxnak a probléma egyetemességét és, ha még tekintetbe vesszük a dialektikus módszer átvételét: mintegy a vázat, a nagy történetírók és szocialisták egyes építőköveket szolgáltattak, Marx maga kiterjedt történelmi tanulmányok alapján rendszeres mindenlátással és kiváló elmeéllel az egyesítést végezte el.

Marx a társadalmi életnek, főként Saint-Simonnal kezdődő, Thierry, Guizot, Mignet, Stein és mások munkáiban továbbfejlesztett reális fölfogását legélesebb formájában fogalmazta és egy nagyszerűen koncipiált szociológia alapvonalait rajzolta meg."

E megállapítást mi mindenben aláírjuk.[1]

[1] Nem tagadhatjuk meg magunktól, hogy a marxizmus egyes tanainak eredetükre visszavezetése ezen alkalmából ki ne térjünk egy közelfekvő kérdésre. Amit a marxizmus szociológiai részére vonatkozólag megállapítottnak kell vennünk: hogy t. i. nem pattantak ki készen Marx fejéből, hanem szocialista és nemszocialista tudósok fölfedezéseinek új színtézise voltak, — ugyanezt tudjuk a marxizmus gazdasági részeiről is. Hogy a klasszikus angol közgazdaságtannak s különösen Smithnek és Ricardonak mit köszönhet Marx, arról ő maga tesz sokszor határozott tanuságot; hogy Proudhonnak is milyen része volt Marx gazdaságtanának kialakulásában, arra már utaltunk föntebb idézett munkánk 53. lapján: hogy nem voltak hatás nélkül más francia szocialisták sem, az is kétségtelen. Vagyis a marxizmus kora teljes tudományának összefoglalása, mindannak, amit a XIX. évszázad közepéig a közgazdaságtan, a történelem bölcselete, a filozófia és a történetírás legkülönbözőbb irányú és pártállású képviselői útján produkált. És ez legnagyobb érdeme. Ezért lehet méltán tudományos szocializmusnak nevezni. Sajnos azonban, nem minden marxista tartja ezt a tényt szem előtt. Hányan vannak,

5. A történelmi materializmusnak nem minden teoretikusa tulajdonít annak oly messzeható jelentőséget, mint Muckle, aki egyenesen a társadalom *elméletének* nevezi. Új kiadásban most megjelent, de még a 90-es években kelt értekezéseinek gyűjteményében Benedetto Croce sok helyet szentel annak az érvelésnek, hogy a történelmi materializmus nem társadalmi elmélet, még csak nem is módszer, hanem csupán *„új adatok, új tapasztalatok sommája,* amelyek a történetíró tudatába

akik számolnak azzal, hogy a marxizmus végleges megfogalmazása óta félszáz év telt el? Hányan vannak, akik a tudományok azóta elért eredményeit a tudományos szocializmus továbbépítésére fölhasználni kívánták? Nem lett bizonyos szocialista körökben stereotip, minden megkülönböztetés nélkül alkalmazott frázis a „polgári tudomány", mint lekicsinylő, vagy egyenesen eleve elutasító jelző? Azt hisszük, mi volnánk az utolsók, akik a társadalmi tudományokban abszolut objektivitást föltételeznénk. De vajjon Smith és Ricardo, Hegel és Stein, Thierry, Guizot és Miguet szocialisták voltak-e, avagy talán inkább telivér polgárok, burzsoák? És Saint-Simon és Fourier, Proudhon és Considérant *szociáldemokraták*-e, vagy inkább *szocialisták* és anarchisták? És egy Marx mégis tőlük vette tudásának legjavát és az ő vállukon állva építette meg gyönyörű tudományos rendszerét. Mi ellenben marxistáknak tartjuk magunkat, mert kínai fallal zárkózunk el minden elől, ami nem cégjegyzett marxisták műhelyéből kerül ki. Vajjon nem inkább amarxista, sőt egyenesen anti-marxista viselkedés ez!? Vajjon mikor kezdik majd észrevenni íróink, hogy a pártkeretek nem lehetnek a tudomány határai is és mikor fogják pártjaink belátni, hogy a nyelvi különbségek szabhatnak ugyan korlátokat a szervezkedésnek, de nem jogosítják csupán egy-egy nyelvterületen való tájékozódásra tudósainkat? Mikor fognak végre különbséget tenni tudomány és propaganda közt, meglátni, hogy a szocializmus tudományos érdekeit más módon kell szolgálni, mint propagandisztikus érdekeit? Nehogy a folyton bántalmazott tudomány, amely pedig valamikor, legalább Lassalle szavai szerint, elválaszthatatlan szövetséges volt a munkásosztállyal, végül is elszakadjon tőle. Mi lesz akkor a *tudományos* szocializmussal!?

lépnek", vagy ahogy más helyen nevezi: „a magyarázatoknak egy kánonja". Nem elmélet, vagy aminek leggyakrabban nevezték: a történelem bölcselete, mert ez egyáltalán lehetetlen. Nem is módszer, mert hisz a materialista iskola hívei ugyanazokat az intellektuális szerszámokat használják és ugyanazokat az utakat járják, mint a régimódi történetírók; csupán némely *új adatokat* visznek be munkájukba, némely új *tapasztalatokat.* Különböző a tartalom, de nem a methodikai forma. Aki történetet akar írni, dokumentumok és elbeszélések halmazát találja maga előtt, vagyis kis részét annak, ami valóban történt. Hogy az egész folyamatot rekonstruálhassa, kell hogy egész sorozat előzetes föltevéshez nyúljon. Ezek az ő eszméi és ismeretei a természet, az ember, a társadalom dolgairól. Vagyis az egésznek fölépítéséhez hiányzó darabokat önmagában kell megtalálnia. Amiből nyilván következik, hogy ezeknek a nézőszempontoknak és ezeknek a tapasztalatoknak gyarapítása a történetírás haladásának föltétele.

Mivel járult hozzá a történelmi materializmus ehhez a gyarapításhoz? Antonio Labriola szerint a történetírás végső fejlődésében eljutott a *történelmi tényezők* elméletéhez: vagyis ahhoz a koncepcióhoz, hogy a történelmi folyamat az erők egész sorozatának eredménye, amilyenek a fizikai föltételek, a társadalmi alakulások, a politikai intézmények, a hatalmas egyének. A történelmi materializmus ezen túl megy és ezen tényezők egymás közötti összefüggését kutatja; vagy helyesebben: mindnyájukat együtt egy egyetlen folyamat részeinek tekinti. Vagyis — következtetni Croce — megint visszatérünk a tényezők elméletéhez, azzal a különbséggel, hogy a történelmi materializmus arra inti a történetírót, hogy tartsa szeme előtt azokat az új megfigyeléseket, amelyeket a történelem jobb megértésére az új iskola tett.

Mi nem hisszük, hogy a tényezők elmélete a társadalmi történésnek kielégítő magyarázata volna. Mivel jutottunk közelebb a magyar forradalom megértéséhez, ha megállapítottuk, hogy Ausztria elnyomta Magyarországot, a magyarok a nemzetiségeket, a jobbágymunka terméketlen volt, Kossuth nagy agitátor volt stb.? Nagyon kevéssel. De ha belevisszük a kérdésbe a történelmi materializmus szempontjait, ha rámutatunk, hogy a gazdasági termelés viszonyai miféle osztályokat teremtettek és hogyan alakították ezek viszonyát egymáshoz, hogy további hatásukban miképp befolyásolják a közjogi és politikai kérdéseket, hogy viszont más erők miként módosították a gazdasági viszonyokat és beállítjuk azt mint mindezen erők kölcsönhatásának eredményét, amelyben az alapvető gazdasági hatásokat komplikálják és módosítják Magyarország akkori jogi, politikai, nemzetiségi és egyéb problémái: akkor bizonyára közelebb jutottunk egy társadalmi tény kielégítő magyarázatához.

Mindazonáltal nem látszik fölöslegesnek Croce korlátozásainak ismertetése. Amikor a történelmi materializmus közkeletűvé kezdett válni a külföldön, hamarosan akadtak, akik visszaéltek vele, eredeti értelméből és jelentőségéből kiforgatták. Emberek, akik oly szerencsés agybeli diszpozícióval születtek, hogy nem léteznek számukra problémák, vagy ha léteznek, az első magyarázattal megoldódnak, úgy értelmezték a történelmi materializmust, hogy a történelem bonyolult jelenségeit egyszerűen gazdasági kategóriákra redukálták, vagy pedig — ami még rosszabb — áthelyezték a pszichológiába és egyszerűen a gazdasági érdekekre vezették vissza. Hogy ez nem más, mint új ideológia teremtése, új sematikus, tendenciózus történetbölcselet, tehát ugyanaz, ami ellen Marx és Engels a történelmi materializmus módszerével síkra szállottak — az legkevésbé

sem bántotta őket. Hisz észre sem vették. Maga Engels volt kénytelen megvédelmezni a történelmi materializmust ezen hívei ellen. „Ha valaki úgy értelmezi a történelmi materializmust — mondja egy levelében —, hogy a gazdasági momentum az *egyedüli* meghatározó, akkor az egész tant semmitmondó, absztrakt, abszurd frázissá változtatja. Hisz így könnyebb volna egy-egy történelmi korszak megmagyarázása, mint egy elsőfokú egynemű egyenlet megoldása. Sajnos, elég gyakran akadnak, akik azt hiszik, hogy egy új elméletet teljesen megértettek és azonmód alkalmazhatnak is, mihelyt fő tételeit elsajátították és még azt sem mindig helyesen. És ettől a szemrehányástól nem kímélhetek meg némely újabb „marxistát", és ezen a téren sok furcsaságot produkáltak."

Nem hallgathatjuk el, hogy a történelmi materializmusnak *ezen* hívei újabb időben minálunk is gombamódra teremnek. Minden új tannak legkényesebb korszaka az, amikor divatossá kezd válni. Akkor rávetik magukat mindazok, akik olcsón akarnak tudományos sikerekhez jutni, akiknek sejtelmük sincs a tudományos kutatás nehézségeiről, akik nem ismerik a történelmi kutató skrupulusait, amikor a történelmi emlékeket korukbeli környezetükbe beállítva igyekszik való értékükre vizsgálni; akik a társadalmi lélektan komplikált jelenségeit egyetlen motívummal megmagyarázhatóknak hiszik. Méltán kérdi ezektől a szimplistáktól, akiknek az egész történelem egy formulában megoldódik és akik számára az embernek csak egy típusa van: a *homo oeconomicus*, aki mindig a *homo egoisticus* — méltán kérdi tőlük Croce: hát ti miért dolgoztok, írtok, ágáltok? Miért az erkölcsi fölháborodás? Vagy talán rátok nem érvényesek a ti abszolút törvényeitek?

Croce Achille Loriahoz intézi szavait, akinek szintén

szentel egy fejezetet könyvében, de minálunk is érthetnek belőle. Jó volna némely barátainknak kissé óvatosabban bánniok az új „diadalmas világnézettel". A történelmi materializmus sokkal értékesebb fegyverünk, semhogy szabad volna oly könnyedén kompromittálni.

A Croce kötetének többi értekezései közt találunk még néhányat, amelyek különösen az értékelmélet számára értékesek. Ezekkel azonban más összefüggésben fogunk egyszer foglalkozni.

6. Egészen más jellegű a Boudin könyve Marx elméleti rendszeréről. Ez a munka a Kerr-féle csikágói könyvkereskedés kiadása, azé a vállalaté, amely az utóbbi években egész raját az európai szocialista, szociológiai és szociálpolitikai irodalomnak bocsátotta világgá angol fordításban, mintegy előre jelezvén a szocializmus bekövetkezendő föllendülését az Egyesült Államokban. Ugyanannál a kiadónál jelenik meg az *International Socialist Review* és az eredeti amerikai marxista irodalom javarésze. Érdekes, hogy az eszmék társadalmi determináltságának elve hogyan nyilatkozik meg ebben az amerikai szocialista irodalomban is. Az Egyesült Államok mostanában jutnak abba a stádiumba, amikor szocialista irányú osztályharcnak ki kell fejlődnie. Most kezdik a demokratikus politikai szervezetet komolyan veszélyeztetni az ipari mágnások és — nézetünk szerint — mindenütt a demokráciának megszorítása vagy hiánya az, aminek törvényszerű reflexe a munkásság gazdasági harcának kiegészülése a politikai harc által. A szocializmus ezen kezdetleges állapotának felel meg az irodalomnak kezdetlegessége, ami többek közt abban is nyilvánul, hogy Marx tudományos rendszerének oly korlátlan és csorbítatlan érvényességét vitatják, mint Európában tették akkor, amikor a kialakuló nemzetközi szocializ-

musnak összefoglaló és egységesítő elméletévé kezdett válni. A Boudin könyve is úgy hat, mint elkésett hang elmúlt időből. Foglalkozik ugyan az újabb Marx-kritikával, de polémiája néhány amerikai professzor írásán, Bernsteinon és Bőhm-Bawerken túl nem terjed. És oly mereven állítja végül, hogy „Marx elméleti rendszerét csak mint egészet lehet fölfogni, mint egészet vizsgálni és egészben elfogadni vagy elvetni" — mintha hírét sem hallotta volna azoknak a változásoknak, amelyeket a tudományos kritika azóta Marxnak tovább is leghívebb hívei álláspontjában a marxizmus némely részletei irányában okozott.[1]

Mégis ennek a könyvnek — amely egyébként Marx tanait igen jól foglalja rendszerbe és reprodukálja — némely része éppen számunkra érdekes és a mi viszonyaink kezdetlegessége folytán minálunk is időszerű. Ismeretes, hogy a történelmi materializmust diadalmas útjában mindenütt azzal az ellenvetéssel is igyekeztek föltartóztatni, hogy kizárja az idealizmust, hogy egy az etikai materializmussal, az egyéni önzés etikájával. Nyilván Amerikában sem kerülte el az új tan sorsát, mert Boudin szükségesnek tartja, hogy külön függeléket szenteljen a kérdésnek. Minálunk sincs máskülönben; és hogy ilynemű támadások a történelmi materializmus némely magyar híveinek írásaira is joggal hivatkozhatnak, még sürgősebbé teszi a félreértés tisztázását.

Miben áll a félreértés? A történelmi materializmus tanítása szerint a társadalom változásait a *gazdasági viszonyok* változásai okozzák. Egy-egy új találmány, egy

[1] Kéziratunk ezen részét éppen nyomdába küldtük, amikor a Neue Zeit február 7-iki száma megérkezett, amely (a 666. oldalon) egészen hasonló véleményt mond az Intern. Soc. Review-ről.

új közlekedési útnak fölfödözése lényegében módosíthatja a termelés vagy a megoszlás föltételeit és ebből származnak további átalakulások a társadalmi szervezetben. Az alapvető ok tehát mindig a gazdasági viszonyok változása. Ez a tan arra utalja a társadalmi jelenségek kutatóit, hogy minden esetben a társadalmi változások gazdasági okait igyekezzenek földeríteni. Nehéz föladat, amíg közgazdasági és gazdaságtörténeti ismereteink oly hiányosak és amíg különösen a szociológusoknak éppen a közgazdaság leggyöngébb oldaluk. Ellenben sokkal elterjedtebb a pszichológia ismerete, helyesebben: sokkal könnyebb a pszichológia nyelvén beszélni, mint a közgazdaságtanén. Tegyük tehát a gazdasági *viszonyok* helyébe a gazdasági *érdekeket* és meg van oldva a probléma: a társadalmi változások okai a gazdasági érdekek. Így lettek némelyeknél a történelmi materializmus gazdasági motívumaiból pszichológiai motívumok.

A gazdasági érdekek tanától azután már csak egy lépés az etikai materializmushoz. Ha kérdik, mik azok a gazdasági érdekek — a felelet: az egyének gazdasági érdekei, a társadalmi változások okai tehát az egyének érdekei, a társadalom mozgató ereje: az egyéni önzés. Az egyén önző céljai között pedig nincs hely az idealizmus számára.

Azt hisszük, nem nehéz ennek az egész okfejtésnek — amely minálunk főként Pikler Gyulára támaszkodik — helytelenségét bizonyítani. Teljesen téves szerintünk az, hogy az egyén cselekvését önző érdekeinek belátása irányítja. Minden ember cselekvésében van a belátásnak szerepe, de nem sikerült eddig embert találni, akinek elhatározásaiban az *érzelmeknek és az ösztönöknek* szerepük nem volna. S ha azt kell mondanunk, hogy maga a belátás vagyis ismeretünk a magunk helyéről és szere-

péről a természetben és társadalomban és ezen ismeret gyakorlati alkalmazása — lényegében determinálva van a társadalomban meglevő ismeretek és a társadalmi környezet engedte érvényesítések által, úgy az érzelmekről és ösztönökről egyenesen azt valljuk, hogy társadalmi produktumok, az átöröklésnek, a hagyománynak, a nevelésnek termékei. És azt hisszük, hogy az érzelmekből és ösztönökből fakadó cselekedetek száma sokkal nagyobb, mint a tiszta értelmi belátásból fakadóké. Ezer és millió ember cselekszik objektíve megállapítható egyéni érdeke ellen — nem kivételesen, hanem rendszeresen, naprólnapra, egész életén át. Egyéni szenvedélyek, harag és gyűlölet, szerelem és szeretet, vallásos hit, az igazságért, a szépségért való lelkesedés és számtalan más ideális motívum kevés ember életében nem játssza a döntő szerepet. Milyen szépen és simán volna elrendezhető a társadalom, ha az érdekek tiszta belátása irányí taná az embereket!

Amily kevéssé helyes lélektana az egyénnek az érdekek belátásának elmélete, oly helytelen a gazdasági érdekek szociológiai elmélete is. Ha ez igaz volna, akkor a társadalmi érdekeknek megfelelően cselekedtek volna a rabszolgák, amikor uraikat leöldösték, társadalmi érdek volt, amikor az angol munkások a gépeket rombolták. Mert senki sem tagadhatja, hogy gazdasági érdekük volt egyik, mint a másik és azon iskola szerint azok a gazdasági érdekek a társadalmi fejlődés mozgatói. A dolog azonban úgy áll, hogy éppen ezen gazdasági érdekek *legyőzése* volt a társadalmi haladás föltétele, mert csak ezek árán érvényesülhettek az új, vagy maradhattak érvényben a fönnálló, de még mindig legjobb termelési rend szükségletei. Ezek a szükségletek — amelyeket mi gazdasági viszonyoknak nevezünk — erősebbek az osztályok érdekeinél: a társadalom létföltételei ezek. És egy

osztály csak akkor lesz a társadalmi fejlődés hordozója, amikor elvállalja, hogy a termelés kialakuló új rendjének útját munkálja.

Ebből következik, hogy éppen nem az egyéni és gazdasági érdekek — amelyeknek nagy társadalmi szerepét egyébként tagadni semmiképp sem akarjuk — hanem ellenkezőleg *éppen az érdekek ellen való gyakori cselekvés* az, ami a társadalom fejlődésében az ember része és föladata. És miként az egyén életében az önzetlen motívumoknak nagy részük van, úgy az osztályok harca sem *nélkülözheti* sem az egyén, sem a maguk önfeláldozását *ideális,* nem közvetlen materiális, gazdasági érdekekért. Mert így kívánják — csodálatosképpen — a gazdasági viszonyok, amiből nyilvánvaló, hogy nem szabad őket összezavarni a gazdasági érdekekkel; és a történelmi materializmust az etikai materializmussal.

Úgy vesszük észre, elébe vágtunk Boudinnek, akiről tulajdonképp írni akartunk. De talán jó volt, hogy kifejtsük egyszer ezt a gondolatot, amelynek Boudin csak quasi dogmatörténetét adja abban a sok idézetben Marxtól Mehringig, amelyeket ellenfelei elnémítására fölhalmozott; ő maga ebben is önálló nézethez nem jut. Mindazonáltal az idézetek is hasznosak; mert ellenük lehet fordítani azoknak a „marxistáknak", akik első sorban bűnösek a történelmi materializmus fölismerhetetlenné torzításában.

* * *

7. Ch. Abrier azt akarja bizonyítani értekezésében, hogy a marxizmus hiányos és tökéletlen megfigyelésekre alapította tanát a termelés fokozatos szocializálódásáról. A termelés társadalmi jellegét tisztán a munka-

eljárások materiális átalakulásaiból következteti és elhanyagolta azokat az értelmi és erkölcsi elemeket, amelyeken a termelés lényeges funkciói nyugszanak. Ezek az elemek tisztára egyéniek. A nagyipar mai korában is az egyéni érdek, a személyes felelősség a gazdasági szervezet alapjai, ezek biztosítják funkcionálását és fejlődését. Ezek az önző motívumok nem egyeztethetők össze a termelés társadalmi szervezésével és így a kollektivista társadalom nem jöhet létre, mielőtt azokat el nem pusztította.

A szerző három érvvel bizonyítja, hogy korunk kollektív munkája nem jelenti egyúttal a termelés szocializálódását.

Első érve az, hogy a termelésben nemcsak a munka szerepel, hanem a tőke is. Honnan jön a tőke? A magánosok takarékossága teremti. Ezek a tőkések talán valamely szociális intencióból fektetik az iparba pénzüket? Nem. Ők csak gyümölcsöztetni akarják tőkéiket. Vagyis egyéni érdekből járulnak hozzá a termelési eszközök koncentrálásához egy üzemben.

Második érve az, hogy a termelés és a fogyasztás viszonyát, a kereslet és kínálat összhangját az ár szabályozza; ez pedig úgy a termelő, mint a fogyasztó részéről az egyéni értékelés, tehát az érdek kifejezése.

Harmadszor a termelés föltétele a szerszámok és gépek folytonos javítása; ezt is a termelő csak egyéni érdekből teszi.

Ebben az egész érvelésben nem nehéz fölismerni két alapvető tévedést.

Az első az az állítás, hogy a tőke az egyéni takarékosság gyümölcse. A liberális közgazdaságtannak ezt a tételét Franciaországon kívül ma talán már sehol sem ismétlik. Az amerikai trösztmilliárdosok, az angol földmágnások, a német nagygyárosok birodalmában a ki-

nevettetés veszedelme nélkül nem is mondhatná senki. Csak a takarékos kispolgárok hazájában lehet még ilyesmiről beszélni. De talán ott sem hiszi már mindenki, hogy az államkölcsönök és részvényspekuláció korában a vagyonok takarékosságból keletkeznek; és a számtalan kereskedelmi és ipari kisüzem is foglalkoztat bérmunkásokat és táplálkozik ennek folytán munkásai értéktöbbletéből.

A másik tévedés, hogy egyáltalán nem látja a gazdaságban szereplő egyének gazdasági cselekvésének kényszerűségét. A tőkések, amikor pénzüket gyümölcsözően befektetik, amikor az üzemet a legnagyobb ökonómia és a legteljesebb technika elvei szerint berendezik, azért tesznek így, mert nem tehetnek másként — ha csak kipusztulni nem akarnak. Cselekvésük motívumai tehát nem az ő egyéni akarásukban, hanem mélyebben, abban a gazdasági szervezetben vannak, amelynek mindnyájan csak egymásba kapcsolódó részecskéi. Akár akarják, akár nem — úgy kell tenniök, ahogy helyzetük a termelés gépezetében megköveteli; és minthogy különben el kellene pusztulniok: akarják. De miféle egyéni és önző akarás az, amely megföllebbezhetetlen hatalom parancsa alatt működik! Itt is, mint a „gazdasági érdekek" föntebb jellemzett tanában, a gazdasági cselekvések lelki kísérőinek vissza nem vezetése a gazdasági viszonyokban rejlő okaikra a társadalmi processzusok megértésének legfőbb akadálya.

Ez az érvelés az egyéni érdekekkel különben éppen úgy a liberális iskolából való, mint a takarékossági érv. Hisz ismeretes Herbert Spencer elmélete, aki a jövő szabad társadalmának harmóniáját attól várta, hogy az emberek fejlettebb belátásokkal a közérdeket egyéni érdeküknek fogják fölismerni, azt fogják akarni és aszerint rendezik be cselekvésüket. Erre az elméletre is

ráillik Marx szava, hogy a társadalmi viszonyokat nem lehet az emberi elme úgynevezett általános haladásából megérteni és megmagyarázni. Bizonyos, hogy a jövő társadalom harmóniáját az fogja létesíteni, hogy az egyének önszántuktól alkalmazkodnak a társadalom szükségleteihez és ennek folytán szabadoknak érzik majd magukat. De bizonyos az is, hogy itt is nem ezen értelmi és lelki állapotuk fogja a társadalomban való ezen harmónikus elhelyezkedésüket előidézni, hanem megfordítva: a társadalom megváltozott berendezése és a szükségleteik kielégítését biztosító megváltozott társadalmi helyzetük fogja nekik a szabadság érzését, az „egyéni érdekeik" irányában való cselekvés lehetőségének tudatát megadni. Vagyis a szocialista társadalomban sem fogja az egyéni tudattartalom társadalmi determináltságának törvénye érvényét veszíteni. Ami nem jelenti azt, hogy egyáltalán nem kell akarnunk, hogy nem kell akarásunkat azon harmónia irányába dirigálnunk, hanem csak azt, hogy akarásunk és cselekvésünk a társadalmi környezet által determinálva van.

A termelés társadalmi jellegének tana ellen egészen más érvet lehetne fölhozni. Azt a tényt, hogy a kapitalista gazdaságban a termelés megindítása mindenütt egyéni kezdeményezés és szervezés műve — a vállalkozó szerepét a gazdaság organizmusában sokszor használták föl a szabad versenyre alapított egyéni gazdasági rendszer támogatására. Nem lehet és nem kell tagadni, hogy sokkal több jogosultsággal. Csakhogy éppen a marxizmus gazdasági elméletébe ez a tény igen jól beleilleszkedik. Az a fölfogás, amely az egész társadalmat végső fokon a termelésből magyarázza, nem minősíthet szükségteleneknek olyan funkciókat, amelyek a termelés mindenkori viszonyainak megfelelően egy ideig biztosították annak működését és fejlődését. A szocializmust

bizonyára nem lehet azzal vádolni, hogy közönyös volna az elmúlt nemzedékek szenvedésével szemben. Mindazonáltal minden következetes marxista kell, hogy például a rabszolgaságot azon időkre szükségesnek tartsa, mert a termelés eszközeinek akkori fejletlensége, szegényessége és a munkakészségnek természetes hiánya folytán a munkának egyedül ezen rendszere biztosíthatta a társadalom fönnállását. Ugyanígy nem zárkózhatik el annak az elismerése elől, hogy a burzsoázia nélkülözhetetlen munkát végzett, amikor a feudális társadalomban kialakuló gazdasági lehetőségeket a tőke akkumulációja és az ipari munka szervezése, a koncentrációban rejlő gazdasági előnyök kihasználása útján kiaknázta. Az a funkció, amelyet a termelés szocializálásával végzett és végez, fontos és nélkülözhetetlen és ennyiben nélkülözhetetlen a vállalkozó kezdeményező és szervező működése is. De csak addig nélkülözhetetlen, amíg a termelés fokozódó szocializálódása maga lehetetlenné nem teszi. Már a nagy részvénytársulatok létrejövetele olyan fokozat ebben a folyamatban, amelyen lényegesen szűkebb határok között mozog az egyéni kezdeményezés. Aki ismeri ezeknek az organizmusoknak belső szervezetét, az tudja, hogy az igazgatók és legfőbb tisztviselők keze is mennyire meg van kötve és mennyire inkább működik az egész egyéni öntudat nélkül szűkölködő — bár finomabban vagy kevésbé finoman megkonstruált és megépített — gépezetként, semmint valamely egyén szerve, eszköze gyanánt a termelésnek egyéni eszméi szerint való szervezésein. Még kisebb az egyén *termelésszervező*[1] funkciója a tár-

[1] Hangsúlyozzuk: termelésszervező, nehogy valaki ellenük vesse a részvénytársulati és tröszt-igazgatók óriási jövedelmeit. Ez a kérdés más megítélés alá esik és — nézetünk szerint — nem egészen szoros összefüggésben van a termelés-

Murányi Gyula plakettje

sadalmi jellegű termelés azon magasabb formájában, amelyet a trösztök képviselnek. A termelés eszközeinek magántulajdona itt egyesül a szabad verseny teljes megsemmisítésével, ami nyilvánvaló ellenmondás a liberális közgazdaságtan számára is, hiszen a magántulajdont ez váltig a szabad verseny nélkülözhetetlenségével igyekezett igazolni. De míg a liberális közgazdák — így Ives Guyot, Molinari stb. — ebből azt a következtetést vonják, hogy meg kell szüntetni a trösztöket és visszaállítani a szabad versenyt, addig a szocialisták azt mondják, hogy a gazdasági fejlődés arra a fokra jutott, amelyen a verseny lehetetlenné lett, mert a termelés társadalmi szervezése teljes; tehát meg kell oldani a termelés rendje és a tulajdon rendje közti ellenmondást, vagyis — meg kell szüntetni a magántulajdont.

Ennek a fejlődési sorozatnak fölállítása egyúttal irányt szab annak a megítélésére, mily mértékben és meddig van szükség még ma a vállalkozó kezdeményező és szervező munkájára.

8. Utolsónak hagytuk Marx és Engels levelezését amerikai híveikkel. Nagy emberek levele mindig igen értékes olvasmány. Nemcsak kielégítik azt a természetes érdeklődést, amellyel minden ember azoknak benső élete iránt viseltetik, akikkel valamelyes közössége van, hanem sokszor éppen intimitásuknál fogva közvetlenebb és tisztább betekintést nyitnak közéleti vagy tudományos működésükbe is és jobban megvilágítják a kortörténet némely eseményét, mint az objektív leírások. Az „átlagember" lélektanával helyettesíteni az objektív tényezők vizsgálatát — a szociológia terméketlen kísérlete; mert olyasvalamivel akar megmagyarázni tényeket és esemé-

ben elfoglalt pozicióval, hanem más tényezők befolyása alatt is áll, amikre ezúttal ki nem térhetünk.

nyeket, ami maga éppen ezeknek a tényeknek és eseményeknek terméke, de magában, elszigetelten e hatásoknak csak igen kis töredékét tünteti föl, egy — a lélektan mai állása mellett — szinte ellenőrizhetlen részhatását a társadalom objektív erőinek s így az igazságnak csak igen kis részét. Ellenben a nagy embereket éppen azért nevezzük nagyoknak, mert bennük a természet és társadalom nagy ható erői értelmi vagy érzelmi formában szinte kijegecesednek; ők azok, akikben a legteljesebben fejlődnek ki a korszak egymással küzdő erőinek lelki reflexei, a legtisztább kifejezésre jutnak a társadalom különböző osztályainak és csoportjainak szükségletei és vágyai — amennyire az egyéni intellektus és szív befogadó képessége ezt egyáltalán engedi. S azért, ha nem is látjuk bennük a történelem mozgatóit, szívesen használjuk föl szubjektív írásaikat, intím vallomásaikat, mert az objektív kutatás számára is értékes szempontokat találhatunk bennük.

A szóbanforgó levelekről már történt említés e folyóirat múlt évi folyamában. De a szocializmus elméletének és a nemzetközi munkásmozgalom első történetének annyi kérdését érintik, hogy helyes talán, ha ebben a cikkben mi is foglalkozunk velük.

Ami különösen a munkásmozgalmat illeti, alig van ország, amelyről a levelek valamelyikében szó nem esnék. Különösen érdekesek Engels nyilatkozatai az angol és amerikai szocializmusról. Amerikában a német bevándorlók, Angliában a *Social Democratic Federation* igyekeztek a marxizmus elveit a munkásmozgalomba bevezetni. A nemzetközi szocialista kongresszusok azon — nézetünk szerint teljesen antimarxisztikus és illuzórikus — törekvése idejében, hogy az egyes országok szocialista pártjainak taktikáját kötelezőleg előírják, sőt egyfoma taktikát állapítsanak meg az egész Internacionale szá-

mára — érdekes Engels véleményeit olvasni az angol és amerikai marxistákról, akik mindenáron a német kaptafára akarták húzni mozgalmukat. „Kómikus jelenség" — írja 1891-ben — „hogy itt, úgy mint Amerikában azok az emberek, akik magukat ortodox marxistáknak adják ki, akik a mi mozgáselméletünket *(unsere Bewegungsgedanken) merev, könyv nélkül betanulandó dogmává alakították* át, hogy ezek itt is, mint tinálatok puszta szekta gyanánt szerepelnek". Másik levélben 1894-ben így ír: „A *Social Democratic Federation* osztozik a ti német-amerikai szocialistáitokkal abban a kitüntetésben, hogy az egyetlen párt (Angliában), amelynek sikerült a fejlődés marxi elméletét merev ortodoxiává lesüllyeszteni, amelyhez a munkások nem saját osztályérzésükből kell hogy fölküzdjék magukat, hanem amit mint hittételeket rögtön és fejlődés nélkül le kell nyelniök."

Ennek a fölfogásnak felel meg, hogy egy másik, 1886-ban kelt levelében sokkal fontosabbnak mondja a valóságos munkásmozgalmat, ha csak osztálymozgalom, bármilyen elméleti alapokon nyugodjék is, mint „a marxista dogmának Hiszekegy gyanánt" való ismétlését. „Az első nagy lépés" — mondja „amely minden, először a mozgalomba lépő országban fontos, mindig a munkásoknak önálló politikai párttá szervezkedése, *bármiképp*, csak külön munkáspárt legyen... A tömegeknek időre és alkalomra van szükségük, hogy kifejlődjenek és az alkalmuk csak akkor van meg, mihelyt saját mozgalmuk van — egyre megy, hogy milyen formában, csak *saját* mozgalmuk legyen —, amelyben saját hibáik hajtják őket tovább és saját kárukon okulnak".

Ha a nemzetközi munkásmozgalom mai viszonyaira akarnók alkalmazni ezeket a szavakat, akkor egyebek közt a francia szindikalisták — „a munka pártja", ahogy ők magukat nevezik — igazolása folynék belőlük. Úgy

tetszik nekünk, hogy a francia szocializmus még ma is nem más, mint egyrészt néhány ortodox marxista *„puszta szektája"*, másrészt szocialista mezbe öltözött kispolgári mozgalom. Ezeknek az ellentétes elemeknek egy pártba kényszerítése, másrészt a munkásosztály „saját mozgalmával" szemben tanúsított doktrinarizmus a legfőbb akadálya annak, hogy Franciaországban a szocialista elmélet és a munkásmozgalom egyet jelentsenek.[1]

Különben a mindenáron való egységnek — a nemzetközi kongresszusok ezen legképtelenebb vesszőparipájának — sem Marx, sem Engels nem föltétlen hívei. 1868-ban Marx azt ajánlja az akkor még lassalleánusokra és marxistákra oszló németeknek, hogy „ha nem tudnak és nem akarnak összeolvadni, keressenek utakat és módokat, hogy békésen egymás *mellett* működjenek a *közös célért*". Ismeretes az is, hogy Marx 1875-ben is, amikor az egység mégis létrejött, csak nehezen szánta rá magát, hogy nyíltan ki ne lépjen a német pártból. Engels is 1885-ben kívánatosnak mondja, hogy a kispolgári elemek kiváljanak a pártból. „A parlamenti

[1] Ugyanezzel az okfejtéssel Engelsnek szavait nemcsak a francia szindikalistáknak, hanem mindenfajta munkásmozgalomnak igazolására és helyeslésére föl lehetne használni. Ha a cikkíró elvtárs okoskodását követjük, akkor Engelsnek ezen szavaiban bennefoglaltatik a kereszténységi szociális munkásmozgalomnak az „igazolása" csakúgy, mint a mezőfistáké; az angol trade unionisták „igazolása" meg a német Hirsch—Duncker-féle mozgalomé. Ebből a szempontból akkor nincs különbség — legalább igazságukat, helyességüket tekintve — a szociáldemokrata munkásmozgalom és mondjuk az anarchista munkásmozgalom között. Bizonyára olyan fölfogás, amelyet egyetlen szociáldemokrata és így Szabó Ervin sem tart helyesnek. Alig hihető, hogy Engels, ha élne, helyeselné és egyetértene szavainak ilyen alkalmazásával.

A szerkesztő

legénykék" (Reichstagsleutchen) — írja — „a tengeri hajózási szubvenciók kérdésénél kolosszális nyárspolgárhajlamokat árultak el. Majdnem szakadásra került a dolog, ami most, amíg a szocialista törvény fönnáll, nem kívánatos. Mihelyt azonban ismét kissé szabadabban mozgunk Németországban, a szakadás bizonyára be fog következni. Ez csak használni fog. Kispolgári szocialista frakció mellőzhetetlen olyan országban, mint Németország, ahol a nyárspolgárság, még inkább, mint a történeti jog, az idők kezdetétől létezik. Hasznos is, mihelyt a politikai párttól külön szervezkedett."

Még 1894-ben is rosszalólag rójja föl, hogy „az egységgondolatot az utolsó években a végletekig hajtották". Pedig akkor már nyilvánvaló volt, hogy a német pártban a kispolgári elem kerekedett fölül és hogy maga az öreg Engels volt az, aki a legerélyesebben mozdította elő a forradalmi marxista frazeológia leple alatt végbemenő változást. A kilencvenes évekbe esnek azok az írásai, amelyekben szentesíti a németek lanyhaságát és óvatosságát a május elsei demonstrációk dolgában; az általános sztrájkot hülyeségnek deklarálja, dicshimnuszokat zeng a törvényességre, amelyeknek alapmotívumát abban a mondatban lehetne összefoglalni, amelyet egy 1893-iki levelében olvasunk: „Véleményem szerint minden országban az a taktika a legjobb, amely a legrövidebben és legbiztosabban visz a célhoz." Amit ebben a mondatban mond, az részben magától értetődő, részben az opportunizmusnak és a kispolgári legalizmusnak igazolása.

Minálunk Magyarországon megrögzött hit, hogy a németek mindig helyesen, mintaszerűen járnak el.[1] Örü-

[1] Erre igen jó példa, a Garami cikke a *Szocializmusban*. Amíg a németek nem voltak rábírhatók, hogy a politikai

lünk, hogy amit vitákban és polémikus írásokban a német pártmozgalom figyelemmel kísérése, majd közvetlen szemlélete alapján sokszor mondtunk: hogy a németek, ha szocialisták is, igen hajlamosak a filiszterségre, — azt most szerencsénkre magával Engels-szel támogathatjuk. „Általában jó" — írja 1886-ban — „hogy a németeknek a vezetést (az Internationaleban) kivált mióta annyi nyárspolgári elemet választottak (ami persze elkerülhetetlen), részben kivették a kezükből. *Csöndes időkben Németországban minden nyárspolgári lesz;* ezért a francia versenynek sarkantyújára abszolute szükség van."

A filiszter jellegzetes tulajdonságai közé tartozik az is, hogy erősebb benne a pénz és a pénz adta hatalom tisztelete, mint más emberben; azt is hiszi, hogy pénzzel mindent meg lehet fizetni és meg lehet váltani. Erről is nyilatkozik Engels és nyilatkozata más szempontból is igen érdekes: „A munkásosztálymozgalom gyermekkorában" — írja 1887-ben — „amikor a munkások még rájukmaradt előítéletek befolyása alatt állanak, jaj a polgári származású vagy magasabb műveltségű embernek, aki a mozgalomba lép és meggondolatlanul pénzügyi összeköttetést tart fönn a munkáselemmel. Biztosak az anyagi differenciák, amelyeket rögtön kizsákmányolási kísérletté fújnak föl. Különösen akkor áll ez, ha úgy esik, hogy a „burzsoának" elméleti vagy taktikai kérdésekről olyan nézetei vannak, amelyek a többségéivel, sőt a kisebbségéivel is nem egyeznek... *Valamennyi között*

harcnak a külföld egyéb munkáspártjainál és minálunk is közkeletű erélyesebb és erőszakosabb eszközeihez nyúljanak, Garami oldalszámra talált érveket bölcs taktikájuk védelmére; alig néhány héttel rá bekövetkeztek a választójogi demonstrációk — és a *Népszava* rögtön épp oly hévvel csodálta az új taktikát.

a legrosszabbak mindig a németek voltak; Németországban magában ez a gyöngeség rég kiküszöbölődött a párt megnövekedése által, de a külföldön élő németeknél még nem szűnt meg. Ezért Marx meg én mindig azon voltunk, hogy a párttal egy országban se legyenek pénzügyleteink..."[1]

[1] Garami azt is hiszi (L. *Szocializmus* II. évf. 1. sz. 9. oldal), hogy a német párt többet tett az orosz forradalomért, mint akármelyik másik, mert száz és százezreket juttatott az orosz forradalomnak: „A mai orosz forradalomnak 100 német márka többet ér, mint egy métermázsa forradalmi hangulat — a külföldön!... A legegetvívóbb forradalmi hangulat Németországban: nem használ semmit a forradalomnak Oroszországban". Távolról sem akarjuk lekicsinyelni a német párt anyagi áldozatait az orosz forradalomért. De itt is azt tartjuk: pénzzel nem lehet mindent megcsinálni. És ezt tartják velünk igen sokan — oroszok és pedig ortodox marxisták. Hánytól hallottuk, mennyire leverte őket a német szociáldemokraták közönyössége és hidegsége, amikor a cári halál torkából sikerült egyszer-egyszer Németországba elmenekülniök! És mit ért a sok pénz a szegény menekülteknek, amikor a német elvtársak még csak kísérletet sem tettek, hogy a legjobb forradalmárok rendszeres kiszolgáltatását az orosz rendőrségnek — tehát a halálnak vagy Szibériának — megakadályozzák. Bizony a világ minden pénzével soha meg nem váltható bűnt követtek el ezzel a forradalom ügye ellen! És azt hiszi Garami, hogy az orosz autokrácia mert volna a legnagyobb kül- és belzavarok idején oly merészen és oly kegyetlenül föllépni, ha nem tudja, hogy a német szociáldemokraták is azt tartják, hogy „a legegetvívóbb forradalmi hangulat Németországban — nem használ semmit a forradalomnak Oroszországban", — minek folytán biztos lehetett benne, hogy a cárizmus komoly veszélyeztetése esetén föltétlenül számíthat a „barátságos" német állam és császára katonai segítségére! És minthogy hírszolgálatuk ma már nemcsak az udvaroknak van, hanem a népeknek is: tudta ezt Oroszországban nemcsak az autokrácia, hanem értesültek róla a népnek széles rétegei is, főként Lengyelországban, és — Garamira bízom a megítélését, vajjon a forradalmi hangulat ezen hiánya — Németországban nem

Engelsnek alapjában igaza van, de megállapítása mégsem egészen helyes. Mert úgy áll a dolog, hogy azt a pénzbeli függőséget a munkásmozgalomnak nemcsak intellektuell alkalmazottjai sínylik erősen, hanem sokszor és különösen fiatalabb szervezetekben, a munkásalkalmazottak is. Másrészt nagy tévedés azt hinni, hogy Németország már rég megtisztult ettől a folttól. Az az ádáz harc, amely párttagoknak a polgári sajtóban való közreműködésének kérdése körül éveken át folyt — mi más volt, mint a *Hungerpeitsche* csattogtatása a renitens szocialista újságírók fölött!? „*Wer nicht pariert: fliegt*" — és minthogy a szocialista újságíró, ha elvi differenciák miatt elbocsájtják, nem mehet kapálni, hanem továbbra is tollával kell keresnie kenyerét — választania kell a párt és a megélhetés között. Persze, a legtöbbje inkább hoz valamelyes áldozatot meggyőződései rovására, semhogy végleg elszakadjon a párttól. Szóval: *pariroz.*

Engels már 1890-ben más véleményen van a pártbeli véleményszabadság dolgában, mint a német pártvezérek egynémelyike. „A párt oly nagy" — írja — „hogy a vitat-

bénította-e meg igen sokaknak forradalmi hangulatát — Oroszországban? Pedig annyit talán megenged Garami is, hogy erre a hangulatra legalább Oroszországban nagyobb szükség volt és van, mint akármennyi pénzre, mert pénzzel még sohasem csináltak igazi forradalmat.

Hogy egyébként nemcsak mi és nemcsak oroszok érzik a németek forradalmi hangulatának ezt a hiányosságát, arra ugyancsak a Sorge-féle levelezésből egy példát. Dietzgen — aki pedig elég jó marxista és elég jó német volt talán — írja: „... Igen jól esett látnom, hogy Marx és Engels élénkebb rokonszenvet tanusítanak Hartmann (egy orosz menekült) és az orosz forradalmi mozgalom iránt, *mint a mi német elvtársaink ezt itt eddig tették*..." Igaz, ezt 1887-ben írták. De a nyolcvanas évek eleje a német szocializmus heroikus korszaka volt! Milyenek hát csöndes időkben? Erre megfelel fönt Engels.

kozás abszolút szabadsága a párton belül szükségesség... 700 000 új embert nem lehet iskolásgyermekek módjára bemagoltatni, itt vitának sőt egy kis csetepaténak (Krakeel) is kell lennie". És a polgári sajtóban való közreműködésről is másként vélekedtek: „Ha holnap rendelkezésemre bocsátják a *Times*-t — mondja 1873-ban — „hogy írjak benne, ahogy akarok és megfizetnek: minden aggodalom nélkül elfogadom". 1893-ban pedig hivatkozik egy intervjúra, amelyet az ókonzervatív *Figaro*-ban adott le a német viszonyokról. Marx is örömmel írja 1880-ban, hogy Franciaországban az *Emancipation*, a pártnak a német szocializmus alapján álló hírlapja mellett „előharcosaink ott vannak maguknak ellenfeleinknek táborában, — azaz a radikális táborban". Theiss a Rochefort *Intransigeant*-jának a munkatársa, „vőm (Lafargue) elhagyta tanári állását... és Clémenceau *Justice*-ének lett egyik legbefolyásosabb munkatársa".

Amíg így egyrészt nem látják az „osztályharcot" folytonos veszedelemben minden újságcikk által, másrészt nem rejtették véka alá véleményüket a német pártban lábrakapó vezéruralomról sem. Marx főként a parlamentarizmus elleni ellenszenve számára talál új táplálékot. „Hogy mennyire elbutította őket a parlamentarizmus *(wie sehr der Parlamentarismus sie schon auf den Esel gebracht hat)*" — írja 1879-ben — „azt többek között abból is láthatod, hogy... Akárhogy álljon is a dolog, a parlamenti hülyeség *(parlamentarischer Idiotismus)* már annyira kikezdte őket, hogy azt hiszik, *fölötte* állnak a *kritikának*, a kritika, mint felségsértés ellen dörögnek!" Engels különösen Marx a góthai pártprogrammról szóló híres levelének 1891-ben történt nyilvánosságra hozása kapcsán beszél a szocialista urakról. „Olvastad Marx cikkét a *Neue Zeit*-ban? Eleinte nagy

haragot gerjesztett a szocialista hatalmasoknál *(bei den sozialistischen Machthabern)* Németországban." Majd később ugyanebből az alkalomból: „A németek még mindig nem tudnak hozzászokni, hogy azért, mert valaki hivatalos személyiség *(in Amt und Würden)*, még nem igényelhet gyöngédebb bánásmódot *(zarteres Anfassen)*, mint más emberek. Alapjában ez volt a sértődés oka."

Ismertetésünk túlságos hosszúra nyúlnék, ha Marxnak és Engelsnek valamennyi leveléhez és valamennyi idézésre érdemes mondatához fűznénk reflexiókat. Csupán egy idézetet végül Marxból, amely igazolja ezen egész cikkünk alaptendenciáját: hogy a történelmi materializmust ellenségei — és hívei rontása ellen tiszta világításba helyezzük. „A materialista alap" — írja 1877-ben — „komoly, objektív tanulmányt kíván, ha rajta akarunk dolgozni". Marx ezen véleményét a saját módszeréről az érdekelteknek komolyan ajánljuk figyelmükbe.

SZOCIALIZMUS, 1907—1908. II. évf. 7. szám p. 193—200; 8. szám p. 231—237; 10. szám p. 298—305.

VEZETŐ A MUNKÁSMOZGALOM IRODALMÁBAN

A. Bibliográfiák

A munkásmozgalom irodalma olyan nagy, amennyi a régi és új, megoldott és megoldatlan problémája. Csak számontartani is nagyon nehéz, még akkor is, ha teljesen elválasztjuk a szocializmus és a szociális kérdés irodalmától. Mi magunk is kénytelenek voltunk ebben a füzetben a kérdést lehetőleg elszigetelni ezen vonatkozásaitól és a tőke és a munka harcának csupán az ipari munkaviszonyt érintő mai problémáiról beszéltünk. Ennek az anyagnak régebbi irodalmát a legteljesebben Josef *Stammhammer* gyűjtötte össze *Bibliographie der Sozialpolitik* (Jena, 1897) c. könyvében. A német és németnyelvű szakszervezeti irodalomnak jó könyvészetét köszönhetjük a német szakszervezetek központi bizottságának, amely *J. Sassenbach* művét: *Verzeichnis der in deutscher Sprache vorhandenen gewerkschaftlichen Literatur,* 1910-ben 4. kiadásban adta már ki. (Ára K. — 72.) Ez a könyv nem német szakszervezetek irodalmára is kiterjeszkedik és mivel a fontosabb szakfolyóiratok cikkeit is földolgozza, annak, aki a magyaron kívül csak németül ért, az irodalomban tájékoztatására a legfontosabb segédeszköz. Akik angolul is olvasnak — és alig hisszük, hogy a munkásmozgalomról enélkül teljes és objektív képet nyerhetne valaki — azok jó

használt vehetik a *Fabian Society* könyvjegyzékének: *What to read on social and economic subjects*, 5. kiadás, London, 1910. (Ára K. 1.20.) Ennél sokkal teljesebb az angol szakszervezetek irodalmának összeállítása a *Webb* házaspár nagyszabású könyvében: *History of trade unionism*, 2. kiadás, 1901, (Ára K. 9.—). és ezen munka folytatásában: *Industrial democracy*, 2. kiadás, 1901 (Ára 15 K.) Kár, hogy ennek a két kitűnő könyvnek nálunk könnyebben hozzáférhető német, illetve magyar fordításaiban a bibliográfiát erősen megrövidítették.

A munkásmozgalom mai irodalmát — *Sassenbach*-nak újabb kiadásokban sűrűn megjelent munkáján kívül — elsősorban a berlini Internationales Institut für Sozialbibliographie havi folyóirata: a *Blätter für die gesamten Sozialwissenschaften* regisztrálja. (A berlini Bibliographischer Zentralverlag kiadása; ára egy évre K. 28.80) Ez ma a kérdés nemzetközi irodalmi újdonságainak legteljesebb és leggyorsabb könyvészete. Közgazdasági és szociálpolitikai része megjelenik magyarul is, mint a *Közgazdasági Szemle* melléklete, *Társadalomgazdaságtani bibliográfia* címen s így majdnem oly könnyen hozzáférhető a magyar olvasónak, mint *A Fővárosi Könyvtár Értesítője* című, 1907 óta negyedévenként, 1911 óta kéthavonkint megjelenő folyóirat (ára egy évre K. 1.—) amely a Fővárosi Könyvtár új beszerzéseinek szakok szerint rendezett jegyzékeit hozza. Minthogy a könyvtár a munkásmozgalomra vonatkozó csaknem minden jelentékenyebb munkát megvesz, alig szorul valaki az újabb irodalom tekintetében más vezetőre. Kivált, ha a könyvtárnak egy másik, de éves publikációját, a *Magyar Társadalomtudományi bibliográfiát* is használja, amelyet 1908 óta Varró István szerkeszt. Azt mondhatjuk, hogy ettől kezdve a magyar bibliográfiai információ a társadalomtudományok terén Magyarországon a leg-

teljesebb. Mint jó kritikai bibliográfiát mégis ajánljuk amellett a *Correspondenzblatt der Generalkommission der Gewerkschaften Deutschlands* mellékletét, a *Literaturbeilage*-t, amelyben kivált sok olyan szakszervezeti kiadványról számolnak be, amelyet a hivatalos bibliográfiák nem ismernek, mert azok a könyvkereskedelembe nem kerülnek.

B. Kézikönyvek és lexikonok

Azoknak a társadalomtudományi és közgazdaságtani ismereteknek megszerzésére, amelyek a munkásmozgalom egész jelentőségének megértésére, továbbá sok, vázlatos füzetünkben talán meg sem említett részletkérdésnek megítélésére elengedhetetlenek, a külföldi irodalomban számos, igen kitűnő szaklexikont és kézikönyvet találunk. Ezek közül néhányat, nálunk is megtalálhatót, megemlítünk. A lexikonok között első helyen áll a *Handwörterbuch der Staatswissenschaften* c. hatalmas vállalat. 3. kiadása most van megjelenőben (Jena: G. Fischer; a 8 kötetre tervezett mű egy-egy kötetének ára kötve 28—30 korona). Cikkei — kevés kivétellel — szabatos és megbízható összefoglalásai a kérdések mai állásának és az egyes cikkeket követő bibliográfia továbbsegítheti az embert a kutatásban. Igen jó, sőt gyors tájékozásra rendszerint alkalmasabb egy másik német, a *Handwörterbuch der Staatswissenschaft*, amelynek 3. kiadása ugyancsak most van megjelenőben (Jena: G. Fischer 1910 —; ára kb. 55 K.) Ez a két lexikon a német egyetemi tudomány álláspontját fejezi ki, mindazonáltal lehető elfogulatlansággal és objektivitással. A katolikus tudományos közvélemény világába vezet be a Görres-Gesellschaft *Staatslexikon*-ja, amelynek Julius *Bachem* szerkesztette 3. kiadásából eddig 4 kötet jelent

meg (Freiburg: Herder 1908—; kötetje 21 K. 60.) Inkább a szociális, mint a közgazdasági kérdések és intézmények útmutatója a *Bliss*-féle *New Encyclopedia of social reform* (2. kiadás, London és New York, Funk & Wagnalls, 1909; ára 40 K); kivált amerikai és angol viszonyokra szinte utolérhetetlenül praktikus és jó információt nyújt.

Utoljára említünk egy magyar lexikont, nem azért, mintha nem tartanók némely tekintetben jónak, hanem mert kiadása óta annyi idő telt el, hogy még jó cikkei is sokszor elavultak már. Ez a *Halász* Sándor és *Mandelló* Gyula szerkesztésében 1898-tól 1901-ig megjelent *Közgazdasági lexikon* (3 kötet, Budapest: Pallas; ára antikváriusoknál 30—40 K.) Szelleme hasonlít az említettük német egyetemi lexikonokéhoz. Az egyes cikkeket követő magyar bibliográfiák az 1900 előtti időkre vonatkozólag jól kiegészítik alább adott irodalmi jegyzeteinket.

Az összefoglaló kézikönyvek közt, amelyek a gazdasági munkásmozgalmat a *társadalmi kérdés* széles keretébe állítják és történetét, elágazásait és gyakorlati megoldásának százféle kísérleteit részletesen ismertetik, első helyen Heinrich *Herkner* könyvét említjük: *Die Arbeiterfrage.* Eine Einführung. 5. verm. Auflage. Berlin: J. Guttentag 1908. (XXI, 761) Ára 11 K. A német „egyetemi szociálizmus" álláspontjából írt ezen könyv mellett jó elolvasni Adolf *Weber* könyvét: *Der Kampf zwischen Kapital und Arbeit* m. bes. Berücks. der gegenwärtigen deutschen Verhältnisse. Tübingen: Mohr 1910. (XVI, 579): ára 14 K. 40. Ez szintén igen jól megalapozott mű, de inkább a munkáltatók szempontjai érvényesülnek benne. A munkásosztály nézőpontjából indul ki Eduard *Bernstein* kis könyvében: *Die Arbeiterbewegung.* Frankfurt a. M. Rütten & Loening 1910. (203) K 3.60.

Magyar nyelven is megjelent két idevágó munka. Az első inkább az elméleti és politikai mozgalom tárgya-

lása, de ennek keretében tekintettel van a gazdasági mozgalomra is. Ez Werner *Sombart* könyve: *A szocializmus és a szociális mozgalom.* Bpest: Grill 1908. (XXIX, 421) Ára 7 K. Sok szellemes, ha nem is mindig helytálló megfigyelést tartalmaz az újabbkori fejlődésirányzatokról. A másik könyv magyar szerzőé: *Ferenczi* Imre: *Sztrájk és szociálpolitika.* 1 k. Budapest: Athenaeum 1907. (XIII. 529) K. 12.— A 2. kötet még nem jelent meg.

C. Statisztikák, Hivatalos nyomtatványok

A munkásosztály életviszonyainak minden ágazata és fázisa és a munkásmozgalom minden tüneménye ma már tömegesen jelenik meg s az állami statisztikák, ankétek s egyéb fölvételek újabb és újabb sorozatait szüli. Gyors tájékozásra az egyes országok statisztikai évkönyvei igen alkalmasak. Rendszerint tartalmazzák az utolsó népszámlálás vagy ipari számlálás adatait, amelyekből az indusztriálódás fokára és tempójára következtethetünk; a sztrájkok, a munkásbiztosítás, a balesetek, a munkanélküliség, a munkaidő, munkabér stb. statisztikáját. Ezek mellett egész sereg speciális munkásstatisztika van, annyi sok, hogy ezekhez megint csak bibliográfiára utalhatunk, a német birodalmi statisztikai hivatal kiadványára: *Die Fortschritte der amtlichen Arbeitsstatistik in den wichtigsten Staaten.* Berlin: Heymann 1904—08. 2. kötet. Ára 6 K.

Hogy milyen kérdésekre terjeszkednek ki a külföldi hivatalos munkás statisztikák, arra ízelítőül megemlítjük a legjelentékenyebb magyar fölvételek címét. Ezek:

A magyar szent korona országai gyáriparának üzemi és munkásstatisztikája. Az utolsó 1906-ról szól.

Ipari balesetek. Évenkint.

A m. k. iparfelügyelők tevékenysége. Évenkint.

Munkabeszüntetések és kizárások. Évenkint.

Ipari érdekképviseletek. 1906-ról.

Az előbbrehaladt külföldi országok a munkáskérdésnek még több tüneményét vonták a statisztikai megállapítás körébe. A nemzetközi eredményeket igen jól foglalja össze az angol kereskedelmi minisztérium munkáshivatalának kiadványa, az *Abstract of foreign labor statistics.* A 4. jelentés 1911-ben jelent meg, ára 3 K. 20.

D. *Folyóiratok*

A nagyobb időközökben megjelenő hivatalos kiadványok a munkásmozgalomnak sokszor csak legfontosabb jelenségeit és eredményeit ismertetik. Még igen sok, azokban figyelembe nem vett eseményről adnak hírt az állami munkásstatisztikai hivatalok hivatalos folyóiratai. Annak, aki gyors és közvetlen információt keres a munkásmozgalomról, legalább egyet közülük állandóan olvasnia kellene, annál inkább, mert valamennyi földolgozza a hazai eseményeken kívül a legfontosabb külföldieket is. Hozzá valamennyi oly olcsó, hogy szinte ingyen kapja az ember. Mi mindenre terjeszkednek ki ezek a folyóiratok, arra következtethetünk a német birodalmi Reichsarbeitsblatt találomra kivett egy számának fejezetcímeiből. Íme: Munkapiac. Gyarmatpolitika. Munkaközvetítés és munkanélküliség. Munkaföltételek. Munkáltatók és munkások szervezetei. Munkásvédelem. Békéltetés és döntés. Munkásbiztosítás. Szövetkezetek. Törvényhozás. Az ipari és kereskedelmi bíróságok tevékenysége. Táblázatok a munkapiac statisztikájához.

A legjobb és leggyorsabb bel- és külföldi információt az osztrák *Soziale Rundschau* nyújtja; magyar dolgokról is leginkább innen értesül az ember. (Wien: A. Hölder.

Egy évre 2 K.) A többieket abban a rendben soroljuk föl, ahogy a mi szempontunkból értékeljük:

Reichsarbeitsblatt. Berlin: C. Heymann. Egy évre 1 K 20.

The Board of trade labor gazette. London: Wymann & Son. Egy évre 1 K 20.

Bulletin de l'Office du travail. Paris: A. Colin. Egy évre 3 K 50.

Bulletin of the Bureau of labor. Washington: Gov. print. off. Ingyen.

Bollettino dell' Ufficio del lavoro. Roma: Frat. Treves. Egy évre 5 K.

A washingtoni kéthavonkint jelenik meg. A többi mind havi folyóirat.

Ezen a helyen kellene megemlítenünk az egyetlen idevágó magyar hivatalos folyóiratot: *A Társadalmi múzeum értesítőjét.* (Budapest, VI., Csengery u. 31. Egy évre 4 K.) De ez — rendszeres munkásstatisztikai szolgálat nálunk még nem lévén berendezve — inkább cikkeket közöl a munkásvédelem és munkaviszonyok, főként a munkásegészségügy és a munkásjóléti intézmények köréből.

A hivatalos folyóiratok mellett a nagy szakszervezeti központok hivatalos lapjait kell figyelemmel kísérni. Ezek:

Szakszervezeti értesítő. Budapest, VIII., Conti utca 3. Havi. 1904 óta. Ára 1 K 20.

Die Gewerkschaft. Wien, V/I. Wienstrasse 89/a. Kétheti. 1899 óta. Ára 8 K.

Correspondenzblatt der Generalkommission der Gewerkschaften Deutschlands. Berlin: Engelufer 15. Heti. 1891 óta. Az ú. n. szociáldemokrata szervezetek közlönye. Egészen kitűnő lap. Mellékletei: *Literatur-Beilage. Statistische Beilage. Adressen-Beilage.* Ára 12 K.

Der Gewerkverein. Berlin. No. 55, Greifswalderstr. 221. Hetenkint kétszer. 1869 óta. A nemzeti szakszervezetek orgánuma. Ára 3 K.

Zentralblatt der christlichen Gewerkschaften Deutschlands. Krefeld. Kétheti. 1901 óta. Ára 2 K 40.

Jahrbuch f. die soziale Bewegung der Industrie-Beamten. Berlin NW 52. Negyedévi. 1907 óta. 7 K 20.

La Voix du peuple. Paris, 10e, rue de la Grange-aux-Belles. Heti. 1900 óta. Ára 8 K.

General federation of trade unions Quarterly report. W. C. 8, Adelphi Terrace, Adam Str. Negyedévi. 1899 óta. Ingyen.

American federationist. Washington D. C. 801—809 G Street. Havi. 1895 óta. Ára 5 K.

Nem kapunk teljes képet, ha ezek mellett a munkáltató szervezetek lapjait nem vesszük tekintetbe. Valamennyi igen harcias, sokkal inkább, mint — a francia kivételével — a szakszervezeti közlönyök. Van magyar is:

A Munkaadó. Budapest, VIII., Üllői-út 16/a. Heti. 1907 óta. Ára 8 K. A Magyarorsz. munkaadó-szervezetek központjának hivatalos lapja.

A külföldiek közül a legjellegzetesebbek:

Deutsche Arbeitgeber-Zeitung. Berlin S. 42. Oranienstr. 141. Heti. Ára 9 K 60. A Verein deutscher Arbeitgeberverbände lapja.

American Industries. New York, 30 Church str. Havi. 1900 óta. Ára 5 K. Az amerikai gyárszövetség lapja.

The Square deal. Battle Creek, Mich. Havi. 1905 óta. Ára 5 K. Az előbbinél is harciasabb.

Ezeken kívül számtalan szociálpolitikai, közgazdasági, szociológiai, politikai folyóirat kíséri állandóan figyelemmel a munkásmozgalmat. Igen kitűnő a *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik* rendes havi *Volkswirtschaftliche Chronik*-ja és az *Archiv für Sozial-*

wissenschaft u. Sozialpolitik Sozialpolitische Chronik-ja. A legjobb elméleti és gyakorlati összefoglaló a

Soziale Praxis und Archiv für Volkswohlfahrt. Berlin W. 30, Nollendorffstr. 29/30. Heti. 1891 óta. Ára 14 K 40.

Magyar nyelven egy új lap: *Ipari jogvédelem.* Budapest, V., Váci-út 4. Kétheti. Ára 20 K.

E. *Évkönyvek*

Évkönyvek tekintetében nem vagyunk olyan jól ellátva, mint a folyóiratok terén. Ha ezeknél inkább az a baj, hogy annyi van belőlük, hogy lehetetlen csak a legfontosabbakat is figyelemmel kísérni, az évenkinti összefoglalások annál gyérebbek.

A hivatalos országos statisztikai évkönyveken kívül a legjobb nemzetközi évkönyv a C. csoportban már említett *Abstract.*

Sok kitűnő információt kapunk a szakszervezeti központok nemzetközi titkárságának évi jelentésében:

Internationaler Bericht über die Gewerkschaftsbewegung. Berlin: Verlag der Generalkommission der Gewerkschaften Deutschlands. 1903 óta. Három nyelven külön-külön: németül, franciául, angolul. A nemzetközi titkár jelentésén és az utolsó nemzetközi értekezlet jegyzőkönyvén kívül a titkársághoz csatlakozott országos központok évi jelentéseit tartalmazza, utoljára 19 államét, köztük 1908 óta már az Egyesült Államokét is. Kár, hogy kissé késedelmesen jelenik meg. Ára kötetenkint 1 K 80.

A munkásmozgalom egyéb irányait és ágait is ismerteti egy újabb francia vállalat, az

Année sociale et économique en France et à l'Ét-

ranger. Szerkesztője Paul *Fesch*. Paris: Rivière. 1907 óta. Igen alapos és sokoldalú munka. Kötetje 7 fr. 50.

Néhány jobb régebbi vállalat, például az amerikai *Social progress*, sajnos, megszűnt. De igen jó szolgálatokat tehet egy német közgazdasági évkönyv, amelyet Richard *Calwer* 1900 óta ad ki; ez:

Das Wirtschaftsjahr. Jahresberichte über den Wirtschafts- und Arbeitsmarkt. I. Teil: Handel und Wandel. II. Teil: Jahrbuch der Weltwirtschaft. Jena: G. Fischer. Évenkint két 10—12 koronás kötet volna, ha pontosabban jelennék meg: most, 1911 elején, még 1907-nél tart.

A magyar munkásmozgalom történetének elsőrendű anyaggyűjteménye a budapesti államrendőrség évi jelentése. 1894 óta papirost és festéket nem kímélő teljességgel lenyomtatják benne nemcsak a rendőrség véleményét a munkásmozgalomról, hanem ezenfelül — szerencsére — a kongresszusi jegyzőkönyvektől kezdve a legapróbb bojkottrahívó röplapig minden nyomtatványt, ami kezükbe kerül. Így ezeket a rendszerint gyorsan elkallódó dokumentumokat megmentik a kutatónak. 1902 óta a jelentés önállóan jelenik meg a következő címen:

A magyarországi szociálisztikus munkásmozgalmak. Akármelyik kötete ma már 1000 oldalnál is vastagabb.

F. *Kongresszusok*

A különböző jelentések, évkönyvek, statisztikák a munkásmozgalom tényeit közvetítik; a mozgalom szellemét, hangulatait, törekvéseit, céljait kongresszusai jegyzőkönyvei tükrözik vissza. A legtöbb ország szakszervezetei nagy gonddal szerkesztik ezeket a jegyzőkönyveket és a vitákon kívül teljesen közlik a sokszor valóban értékes előadásokat is, amelyekkel a vitákat bevezetik. A magyarok, németek, osztrákok, franciák stb.

rendszerint két-három évenkint, az olaszok, angolok, amerikaiak stb. évenkint tartják országos tanácskozásukat. A jegyzőkönyveket ugyanott lehet megszerezni, ahol az országos központok lapjai jelennek meg.

Egyes szakmák is szoktak érdekes kongresszusi jegyzőkönyveket kiadni; minálunk pl. a nyomdászok, vasmunkások, stb.

G. *Egyes kérdések újabb magyar irodalma*

Amiket bevezetésül a munkásmozgalom irodalmának tömegéről mondtunk, eleve lehetetlenné teszi, hogy a részletkérdések külföldi irodalmának akár legszigorúbban megválogatott jegyzékét is adjuk ebben a füzetben, vagy akár csak a legjobbnak tartott munkákat megnevezzük. Mindenkit, aki a részletes irodalmat meg akarja ismerni, a bibliográfiákra utalunk. A legújabb német monografikus irodalomnak igen jó válogatását találja azonkívül A. *Weber a C.* csoportban említett könyvének fejezetei elején; továbbá jó válogatást egy szocialista füzetében: Adolf *Braun: Die Gewerkschaften.* Wesen, Aufbau, Kampfmittel und Ziele der österreichischen u. deutschen Gewerkschaften. Vortragsdispositionen. 2. verm. Aufl. Wien: Brand 1911. 55 l. 60 f.

Itten arra akarunk szorítkozni, hogy a *Közgazdasági Lexikon* kiadása, tehát körülbelül 1900 óta felgyülemlett magyar irodalomból adunk füzetünk minden fejezetéhez néhány címet. Ez az összeállítás távolról sem teljes, nem is törekszik arra. A magyar folyóiratok közül csak hármat, a legkönnyebben hozzáférhetőket, dolgoztuk föl: a *Huszadik Század*-ot, a *Szocializmus*-t és a *Közgazdasági Szemlé*-t. Valószínű így, hogy épen említésre érdemesebb munkák kimaradtak; másutt meg épen kénytelenek voltunk jobb híján silányabb dolgokat is megemlíteni.

A magyar szakirodalom tekintetében is ezért a bibliográfiákra kell utalnunk.

Ahol egy-egy csoportban a Lexikon valamelyik cikkét is említjük, ott az illető rendszó alatt rendszerint a korábbi irodalmat is meg lehet találni.

H. *Könyvtárak*

Végezetül egy fontos kérdés. Ha tudjuk is már, mit kellene olvasnunk és ha kedvünk is van hozzá, ez még nem elég. Fölmerül a probléma: hogy férjünk a könyvekhez hozzá?

Nyilvános könyvtárainkban, sajnos, kevés gondot fordítanak a társadalmi tudományok irodalmára. Ami meg nem „hivatalos" tudomány, arra pláne nem. Némely könyvtárosok valósággal megborzadnak, ha szociálista füzet, szakszervezeti nyomtatvány, vagy egyéb, nem üzletszerű kiadótól fémjelzett könyv kerül a kezükbe. Már a Webb házaspár panaszkodik erről. Ha Angliában is így áll a dolog, hogyan állhat minálunk!

Mégis van néhány könyvtárunk, amely újabban nagy figyelmet szentel a társadalmi kérdés irodalmának. Első sorban a *Fővárosi Könyvtár*, amelyről feljebb, A) alatt már volt szó. Jelenleg a központi városházán van (IV., Károly-körút 28.), köznapokon 9-től 2-ig, vasárnap 12-ig van nyitva. Azután a *Kereskedelmi és Iparkamara könyvtára* (V., Szemere utca 6.); ez minden nap 9-től 12-ig van nyitva. A m. k. *központi statisztikai hivatal könyvtárában* (II., Oszlop-utca) találjuk a hivatalos statisztikák legteljesebb gyűjteményét. Nyitva van 10-től 1-ig. Nem nyilvános könyvtárak a Gyáriparosok Orsz. Szövetségéé és a Társadalmi múzeumé (mindkettő V., Mária Valéria-utca 12.), de ajánlással oda is be lehet jutni.

A magyar irodalmat a *Nemzeti Múzeum Könyvtárának* hivatása megőrizni. Sajnos, szakkatalógus nincs, de aki a bibliográfiák alapján ismeri a keresett magyar munkák címét, sokszor ott is megtalálhatja.

SZABÓ Ervin: A tőke és a munka harca c. művének Függeléke. Bp. 1911. Politzer Kk. p. 109—117, 126.

A SZOCIÁLPOLITIKA MINT TUDOMÁNY

Dr. SZABÓ Ervin, a Fővárosi Könyvtár igazgatója

A minap jelent meg Stammhammer szociálpolitikai bibliográfiájának második kötete: 800 nagy oktáv oldal! Összesen tizenöt év irodalmi termelését dolgozza föl. De távolról sem teljes. Száz meg száz könyv hiányzik belőle. Minden kultúrnyelven megjelenő száz meg száz szociálpolitikai folyóirat cikkeit is figyelmen kívül hagyta. Száz meg száz szociálpolitikai statisztikai fölvétel maradt ki. És így is szinte megzavaró a címeknek az a tömege, amelyen egy-egy kérdés elméleti vagy gyakorlati előzményeinek megismerésére a kutatónak magát át kell rágnia.

Önként vetődik föl a kérdés: mit jelent ez az irodalom? Miféle tudományos értéke van? Tudomány-e egyáltalán?

Számtalan könyvben írták már le, hogyan keletkezett a szociálpolitika. Az angol ipari forradalom hogyan kényszerítette az államot beavatkozásra a munkaviszonyba. Hogyan erősbödött az állami beavatkozás irányzata. Hogyan vált általános gyakorlattá.

És számtalanszor írták meg azt is, hogy miféle érzelmek, morális és humanitárius-ösztönök váltották ki és irányították ezt a gyakorlatot. És megírták másfelől,

hogy az érdekelt osztályok miféle hatalmi törekvéseinek eredője az egész szociálpolitika.

Tudomány azonban érzelmi alapon nem épülhet föl és nem állhat meg; és az objektív megismerés fölötte kell hogy álljon az osztályigazságnak. A tudomány racionális megismerések rendszere, amelyek objektív, a logikus gondolkodás által kényszerüleg elfogadott okokon alapulnak. Annál tökéletesebb, minél kisebb részük van benne a szubjektív okoknak. És ilyenformán az érzelmeknek is, amelyek a társadalmi harcoknak ma még túlnyomórészt mozgatói.

Ebben a tekintetben a szociálpolitika elmélete is kétségtelenül nagyot haladt keletkezése óta.

Legelsősorban elvált a szegényügytől, a jótékonyságtól. Amit jótékonyságnak (charity, Wohltätigkeit) éppen azért neveztek, mert benne az érzelmeknek jutott a túlnyomó rész. A szociálpolitikában ellenben a tárgyát tevő gyakorlati intézkedések *gyakorlati haszna* belátásának. És hovatovább annyira felülkerekedett a szegény osztályokkal foglalkozó politikában is a racionalizmusnak ez a szelleme, hogy ma már szinte úgy áll a dolog, hogy az ú. n. szegényügyi politika beleolvad a szociálpolitikába. A szociálpolitika, amely előbb emancipálta magát tőle, most megerősödvén, a maga képére átalakítja és magába olvasztja. És a konzervatív angol nyelvhasználat, amely egyedüli kivételként tovább is a *poor law* címe alatt tárgyalta a legheterogénebb, másutt tisztára szociálpolitikaiaknak elismert kérdéseket, ma szinte igazolva van, mert a kettő ismét együvé kerül. De csak azért, mert a szegénykérdés is racionálizálódott.

A szociálpolitikai elmélet ezen átalakulásában bizonyára nagy része van annak a rengeteg adatnak és ténynek, amelyet művelői az idők során összehordtak. Tudva-

levő, hogy az induktív kutatás egy téren sem volt oly intenzív, mint a társadalmi kérdés terén.

De maguk a tények, azok tömege, még nem tudomány. Ez magában csak tudákosság, legjobb esetben tudás. Valaki igen sokat tudhat, de azért távol van attól, hogy tudós legyen. Tudomány csak ott van, ahol a tények közt összefüggés van, az összefüggésben törvényszerűség, és a törvényszerűségből probléma fakad.

Nem lehet mondani, hogy a szociálpolitika ma akár törvényszerűségek megismerésének, akár az ezeken fölépülő probléma kitűzéseknek híjával volna. Vegyük a gyakorlati szociálpolitikának bármely nagyobb kérdését: alig van egy is, amelyre nézve bizonyos közös alapokat: törvényeket tehát, az egyébként legkülönbözőbb pártállásúak is el ne ismerjenek. Például ez a tétel: a kivándorlás, a kereseti alkalmak irányában történik — bizonyára mindenki által elfogadott megismerés. És ilyen van még számtalan.

A szociálpolitika ezen objektív megalapozásának természetesen van egy nagy akadálya: az, hogy a szociálpolitika tárgya maga az ember. Vagyis az, aki a tudománynak szubjektuma is. De abban az arányban, amelyben az ember természettudománya kiépül és tökélesbedik, a szociálpolitika tudományértéke is nőni fog. Minthogy pedig a szociálpolitika tárgya a dolgozó ember, kell, hogy az embert dolgozó állapotában vizsgáló természettudomány eredményeit a szociálpolitika figyelemmel kísérje. Tudjuk, hogy ebben az irányban fiziológusok, pszichológusok, orvosok és mérnökök ma sokat fáradnak. Útban van a munka természettudománya. És akkor majd szilárdabb alapokon nyugszik a munka társadalomtudománya: a közgazdaságtan és a szociálpolitika is.

Látnivaló: akár racionális fejlődése, akár induktív fölépítése, akár logikus összefüggései, akár objektív meg-

alapozása szempontjából nézzük: a szociálpolitika mindinkább több kritériumát szerzi meg a tudományosságnak. És ezért a tudományt megillető figyelemre tarthat számot a szociálpolitika irodalma is, mert nemcsak érzelmek és indulatok mozgatója többé, hanem objektív tények és logikus indukciók és dedukciók tárháza.

Ami mellett nem szabad azonban elfelejteni, hogy a gyakorlati szociálpolitikát, a szociálpolitikai akciót tovább is nemcsak az elméletek, hanem sokkal inkább az érzelmek, a vágyak és a hatalmi viszonyok irányítják.

De valamelyest már az elméletek is. És ezek a *könyvekben* találhatók.

Előszó Dienes László: Bevezetés a szociálpolitika irodalmába c. műhöz. = Társadalmi Múzeum Szemléje. V. évf. Bp. 1913. p. 1—3.
U. az könyvkiadásban: Bp. 1913. Társadalmi Múzeum, p. 1—3.

PROLETÁRKÖLTÉSZET

(Várnai Zseni verseskönyve alkalmából.)

Voltak és vannak a szociálisták és legkivált a *soidisant* marxisták között, akik az egész új magyar költészet művészi értékét azon mérték, a pártprogrammból mi van benne vagy mi ütközik abba, s eszerint mondták az egyikről, hogy nagy költő, a másikról, hogy nem költő.

És vannak s ezután is lesznek hivatásos irodalomtörténészek és kritikusok, akik készek művészi alkotást kirekeszteni az irodalomból, ha tárgya, alakjai vagy világnézete és meggyőződései ellenszenvesek nekik.

Nem kell mondani, hogy a pártprogramm-esztéták ítéletének és a hivatalos esztétákénak egyformán semmi köze a művészethez.

Mindketten egyformán nem érzik és nem értik a művészi teremtés lényegét. Valaminek művészi volta nem azon fordul meg, hogy m i b ő l, milyen anyagból készült, hanem azon, hogy m i lett, h o g y a n lett? Tudással, teremtéssel, alakítással van-e dolgunk? Formákkal, színekkel, kifejezésmóddal gazdagodtunk-e?

Hogy ezen túl — vagyis a művészi képességek előföltételén túl — az anyag, a tárgy sem közömbös, ki tagadná? Minden művészi alkotás másik előfeltétele az őszinteség, az érzések és elgondolások becsületessége. Bizonyos, hogy csak olyasminek művészi alakítása sike-

rülhet, amit a művész bensőleg tapasztalt: átérzett. És bizonyára egészen más értelmi, érzelmi és morális képességekre következtethetünk annál a művésznél, akinek világa — ha csakugyan világa, lelki tulajdona — az egész világ, mint annál, aki négy falán túl nem lát.

Ostoba ember, műveletlen ember (b a n a u z), léha ember nem lehet nagy művész. A művészi képességet mindkettőnél föltételezve — szükségképen nagyobb művész kell, hogy legyen egy Goethe, „csak" azért, mert okosabb, mert műveltebb, mert komolyabb, mert a nagy világegyetem legkisebb rezgése sem múlik el, hogy meg ne rezegtesse az ő lelke húrjait, mint tegyük Szabolcska Mihály: mert azáltal, hogy többet lát, hogy többet tud, hogy látni akar, nagyobbak az ő belső tapasztalatai, nagyobb átérzéseinek tömege és intenzitása.

Azt is lehetne mondani: az alakítás erején mérem meg, hogy milyen művész valaki, tárgyain azt mérhetem, hogy milyen ember. S mivel azt tartjuk, hogy az ember fogalmában is van fejlődés, viszont a művész az emberi közösségből kiszakítva el sem képzelhető: anyagából, tárgyaiból arra következtethetünk, hogy a művészben megvannak-e az emberinek azok az attributumai, amelyek nélkül nem lehet nagy művész? Átfogó értelem, a nagynak, a világot mindenkor mozgatónak átértése, szeretete, tisztelete?

Alakító képesség és az emberi lehetőségek átérzése: ezek viszont a zsenit teszik. Nem is lehet művész, akiben a zsenialitás szikrája nem ég.

De mert így van és mert a lehetőségek érzése és a zseni természete egyformán magukba foglalják a lehetetlenségnek és a végtelenségnek fogalmát: nem lehet az igazi művészt bármiféle pártprogramm kereteibe szorítani. A legradikálisabba sem. Minden pártprogramm bizonyos tömegérdekek és bizonyos gyakorlati lehetősé-

gek kompromisszuma. Ez az utilitarizmus, ez a többé vagy kevésbé racionális belátás, ez az óvatos kiegyezés, szóval mindez az érzelmi és akarati korlátoltság szabja meg a művészi elképzelés és alkotás határát? Bizonyára nem művész az, aki képes ki nem merülni ebben.

Lehet valaki alapirányára szociálista vagy anarchista, katolikus vagy feudális — és nagy művész, de nem lehet művész az, akinek alkotásaira rá lehet húzni a szociáldemokrata vagy a néppárti vagy az alkotmánypárti programm pontjait és megállapítani: kitűnően illenek össze. Ha képzelete soha sem lépi át a hasznos és gyakorlati lehetőségek határát, ha soha sem voltak szentségtörő gondolatai és azok ki nem törtek: lehet jó alkalmi verselő, jó agitátor, jó újságíró, de művészethez kevés a köze.

Nem lehet tehát proletárköltészetről, proletárművészetről beszélni. Épp oly kevéssé, mint proletártudományról: proletarbölcseletről, proletárszociológiáról vagy proletartechnikáról. Épp oly kevéssé, mint polgári költészetről, hűbéri tudományról, katolikus matematikáról. Senki sem tagadja a művészetnek és a tudománynak bizonyos társadalmi kötöttségét, föltételezettségét. Sem művészi, sem tudományos termelés nem lehetséges bizonyos társadalmi erő- és vagyonfölösleg nélkül, és a leghatalmasabb zseni lábát is a földhöz kötik társadalmi adottságok: világnézetek, irányok, a megismerés határai, érvényesülés, megélés. De proletárköltészet: mi volna az?

Leggyakrabban azt a költészetet nevezik így, amely tárgyát a szegény néposztályok életéből meríti. De láttuk, hogy az anyagon magán nem múlik valaminek művészi volta. S tudjuk, hogy a szegény ember élete legmegrendítőbb alakítói, Dickens vagy Zola, Verhaeren vagy Dehmel beírt párttagok nem voltak és a proletár-

esztétika kardhordozói legkevésbbé sem ismernék el őket „proletárköltőknek".

A proletárszármazás tenné tehát? Ez magában véve, ugyebár, nem jelent sem zsenialitást, sem világnézetet, sem érdeklődést, sem meggyőződést. Egy munkás naiv verselése még nem művészet s a Népszava szerkesztősége tucatjával küldi vissza hivő szerzőinek döcögő költeményeiket. A proletár, vagy helyesebben szociálista világnézetet pedig éppen nem-proletárok alkották meg. A szociálista világnézet távolról sem csupán a proletár életviszonyok lecsapódása. Ezekkel az életviszonyokkal egyelőre igen jól megfér a legsötétebb tudatlanság, a legképtelenebb babona, a legnaivabb vallásosság, a legmegadóbb alázatosság, igénytelenség, lemondás és proletárszellemnek ezt egyelőre sokkal több joggal lehetne nevezni, mint a szociális világnézetet. Ezt pedig származásukra burzsoák: nemproletárok tehát, formálták a „polgári" bölcselet és a „polgári" tudomány — és bizonyára a proletár életviszonyok — építőköveiből, mert ők is, mint minden igazi tudós és bölcselő, az elődök művét építették szervesen tovább.

Vagy a költő eszményei adnák a proletárjelleget? Legáltalánosabb fogalmazásukban: mik ezek az eszmények? Szabadság, boldogság minden ember számára, szeretet, nagy emberkibékülés. De ezek az eszmények a feltörekvő polgári osztálynak is eszményei voltak. Béranger és Schiller, Petőfi és Ady nem invokálták kisebb hévvel, mint a szociálista dalosok teszik. A pártprogrammok reálpolitikai követeléseit pedig bizonyára senki sem fogja másnak tekinteni, mint eszközöknek, útnak ezekhez a közös eszményekhez.

Nincs tehát semmiféle művészeti elem, amely által különbséget tehetnénk művészet és művészet közt s valamelyiket is valamelyik osztály különleges terméke-

nek minősíthetnők. Csak egy van: a művészet. Amelyen belül vannak fokozatok. Van nagyobb és kisebb, gazdagabb és szegényebb, egyetemesebb és korlátoltabb. És e minősítések alapja nem lehet más, mint az alakító erő, a színek, a formák, a hangok gazdagsága és szépsége.

Hogy Várnai Zseni költeményei milyen minősítést érdemelnek, azt megítélni az esztéták illetékesek. Én úgy érzem, hogy van néhány verse, melyek alapján lekicsinylése volna őt is a „proletárköltészetbe" besorozni.

SZABÓ Ervin

Nyugat. 1914. VII. évf. p. 643—645.

VULGÄRMARXIZMUS

(Válasz Bresztovszky Ernőnek.*)

Anatole France az ő bájos utópiájában, amely *A fehér kövön* címmel magyarul is megjelent, így beszél a szocialista társadalom költészetéről: „Mostanában a költők csak gyöngéd dolgokat mondanak (des choses délicates), *amelyeknek nincs értelmük* és nyelvtanuk, nyelvük éppen úgy az övék, mint ritmusuk, asszonanciáik és alliterációik". Szóval, a nagy szocialista költő szerint a szocialista társadalom költészete nem lesz más, mint játék szavakkal.

Én so'sem leszek költő és így sem ma, sem a jövőben semmi jogcímem arra, hogy „játsszam a szavakkal". Ha a „proletárköltészetről" szóló írásom mégis olyan, hogy abból jóhiszeműleg olyasmit lehet érteni, ami tartalmával és céljával homlokegyenest ellenkezik, akkor író sem vagyok és tulajdonkép ennek a válasznak sincs semmi értelme.

Mit mondok én Bresztovszky szerint?

Ha jól értem, körülbelül ezt: Nemcsak a művészet birodalmában, de a társadalmi jelenségek között sincsenek az osztályjelleg által determinált különbségek. Nincs például proletárhalandóság, csak halandóság van. Költői

* viszonválasz következni fog.

alkotást az, hogy tárgyát a társadalmi élet dolgaiból veszi, kirekeszti a művészetből. Nincs vallásos költészet, nincs hazafias költészet, csak költészet van. A zseni tehát okvetlenül párt és meggyőződés híjján való. Lökjük hát ki az „igazi" irodalomból a beírt párttagokat, Gorkijt, Shawt, Anatole France-t.

Ahány mondat, annyi bolondság.

Mivel bizonyítsam, hogy nemcsak nem mondtam ilyeneket, de írásomból következtetni sem lehet ezekre.

Utaljak-e arra, hogy cikkemnek mindjárt második mondatában visszautasítom a hivatásos esztéták nézőpontját: hogy a művészi alkotás tárgyát és irányát tekintik a művészeti érték kritériumának? Ha azt mondom, hogy ellenszenves tárgya és iránya miatt nem lehet valakit a művészetből kizárni, nem tarthatom, hogy nekem természetesen rokonszenves iránya miatt kellene ezt tenni.

Mondjam el, hogy cikkemben olyanokról beszélek, akik „alapirányukra szocialisták vagy anarchisták, katolikusok vagy feudálisok — *és nagy költők*"? Nem lehet tehát, hogy valakit, akinek meggyőződése van, csak ezért kizárják az irodalomból.

Ismételjem meg, hogy Dickens és Zola, Verhaeren és Dehmel, Petőfi és Ady nagy költők? Zsenik tehát! Azt csak én is tudom, hogy irányuk, határozott társadalmi meggyőződéseik és elveik vannak.

Mindezt fölöslegesnek kellene hinnem. Hisz egész inkriminált cikkem annak állítására íródott, hogy Várnai Zseni költő, *Katona fiamnak* címen megjelent füzete művészet. Nem tudom, de fölteszem, hogy a Népszava hasábjain és könyvkereskedése kiadásában megjelent költemények szerzője párttag: tartalmából tudom, hogy proletár és meggyőződésből szocialista. Mégis költőnek mondom. Miért követelném hát Shawtól, Francetól,

Gorkijtól, hogy elvtelenek legyenek, különben kidobom az irodalomból?

*

Nyilvánvaló, hogy mindaz, amit bírálóm szavaimból következtet: nonszensz, aminek cáfolata saját cikkemben benne van. Ha ezt megállapítottam: meg is feleltem. Mindazáltal érdekes annak végére járni, hogyan juthat jóhiszemű ember ilyen következtetésekre?

Nem lehet ezt másból magyarázni, mint abból a rettenetes, a tudomány szellemével mindenkép összeférhetetlen fanatizmusból, amelylyel a magukat marxistáknak vallók jó része Marx osztályharcelméletét a világ minden dolgára alkalmazza.

Miben áll ez az elmélet?

Legegyszerűbb alakjára redukálva, abban, hogy a gazdasági termelés módja szabja meg a jövedelemmegoszlását is: e kettő együtt, (a társadalom gazdasági szerkezete) vagyis a termelés technikája és a jövedelemért folyó harc, amit közönségesen osztályharcnak neveznek, föltételezi (bedingt) a társadalmi, politikai és szellemi életfolyamatot is.

Ebből az elméletből semmiképen sem következik, hogy minden társadalmi jelenség közvetlenül az osztályharc által van determinálva; vagy éppen, hogy minden, ami e társadalomban van, egyetlen osztály érdeke és nincsenek olyan társadalmi jelenségek, amelyekhez több osztály érdeke fűződhetik.

De ha Marx tételéből bárki is logikailag ezt következtetné, el kell hallgatnia, mihelyt a *tények* mást mutatnak.

Ezt követeli az igazi tudományosság szelleme, amely — erős meggyőződésem szerint — Marx szelleme is. Avagy nem ő volt az, aki az ideológiák (elméletek) nagy részét történeti illúzióknak, irreális tudatállapotoknak

minősítette és a tudományt a tények összefüggésének, a jelenségek törvényszerűségének kutatására utasította? Az osztályharc *fanatizmus*, mint minden fanatizmus, nemcsak a tudománnyal, de a marxizmussal is összeférhetetlen.

Marx elmélete senkit sem jogosít fel arra, hogy a társadalom bármely területének bármely jelenségét osztályjellegűnek mondja, *ha ezt az állítását tények összefüggésére alapítani nem tudja.* Ez éppen olyan fölhígítása és „népszerűsítése" Marxnak, mint a közgazdaságtan klasszikus iskolájának az a lapos folytatása, amelyet Marx megvetően *Vulgärökonomie*-nak nevezett. Vulgármarxizmus!

Ez a vulgármarxizmus az, amely a munkásosztállyal szemben az összes többi osztályokat „egyetlen reakciós tömegnek" mondta: amíg Marx rájuk nem csapott és az osztályok lényegére nem figyelmeztette őket. Az „egyetlen" reakciós tömeg nem egy forrásból húzza jövedelmét, tehát nem lehet egyetlen.

Ez a vulgármarxizmus az, amellyel szemben magának Engelsnek, a történelmi materializmus másik szülőjének, kellett az ideológiákat jogukba visszahelyezni.

Ez a vulgármarxizmus az, amely harsogva hirdeti a generális osztályharcelméletet, mialatt közös célokért, tehát közös osztályérdekért, tehát társadalmi szolidaritásban szövetkezik hol a polgársággal, hol a földbirtokosokkal.

Ez a vulgármarxizmus az, amely a tudomány és a művészet csudáiban sem tud gyönyörködni, ha nem bizonyította be előbb, hogy milyen gazdasági jelenségekből fakadtak és milyen osztályérdekek szülték; csak azt nem veszi észre, hogy egyelőre még a gazdaságihoz sokkal közelebb fekvő jogi, politikai vagy erkölcsi *überbau* összefüggésének törvényszerűségét sem ismerjük eléggé,

nemhogy e távolabbi ideológiákét, amelyekről sok okunk van föltenni, hogy függetlenebbek a gazdasági alaptól.

És ez a vulgärmarxizmus az, amely nagy hevében végül kirúgja maga alól a saját alapjait is, azt a marxi tételt, hogy a gazdasági struktúra átalakulását kíséri az überbau átalakulása, *követi tehát, nem megelőzi* — és proletártudományról, proletárbölcseletről, proletárköltészetről beszél, amikor még nyakig benne vagyunk a kapitalista termelőrendszerben és a szocialista jogi és politikai fölépítmény is a jövő problémája még. Proletárzenéről, proletáresztétikáról beszél, amikor nincs még „proletártermelés" és „proletárjövedelemmegoszlás". Vagy inkább: nagyon is van, egyéb sincs, csak egy nyomorgó, egyelőre a mindennapi életért, egy kis világosságért, egy kis szabadságért, egy kis örömért keservesen verekedő osztály. Kenyere nincs még, tudása nincs még, élvezete nincs még, de saját tudománya, művészete, irodalma — az már van.

Valóban csodálatraméltó marxizmus!

SZABÓ Ervin.

Népszava, XLII. évf. 116. sz. 1914 május 17. p. 9—10.

MÉG EGYSZER A PROLETÁRKÖLTÉSZETRŐL

Meg vagyok győződve, hogy a Népszava olvasóinak túlnyomó nagy része kevés érdeklődéssel olvassa a Bresztovszky barátom és köztem esztétikai szubtilitásokról folyó vitát. Azért e végső válaszban csupán csak két pont tisztázására szorítkozom, a többi vitás kérdésre vonatkozólag beérem azzal a megállapítással, hogy Bresztovszky félreértett.

1. Teljesen egyetértek vele abban, hogy a forma ésatöbbi nem egyetlen föltétele a műélvezetnek. Hogy a tárgy, az anyag, a tartalom is művészeti kritérium. Annyira egyetértek ebben, hogy nem is kell egyebet tennem, mint idéznem a „Nyugat"-ból cikkemnek azt a részét, amelyet Bresztovszky a Népszava-beli kivonatból kihagyott. Így szól:

> Hogy ezen túl — vagyis a művészi képességek előfeltételén túl — az anyag, a tárgy sem közömbös, ki tagadná?... A művészi képességet mindkettőnél föltételezve — szükségképen nagyobb művész kell, hogy legyen egy Goethe, „csak" azért, mert okosabb, mert műveltebb, mert a nagy világegyetem legkisebb rezgése sem múlik el, hogy meg ne rezegtesse az ő lelke húrjait, mint tegyük Szabolcska Mihály: mert azáltal, hogy többet lát, hogy többet tud, hogy látni akar, nagyobbak az ő belső tapasztalatai, nagyobb

átérzéseinek tömege és intenzitása. Azt is lehetne mondani: az alakítás erején mérem meg, hogy milyen művész valaki: tárgyain azt mérhetem, hogy milyen ember. És mivel azt tartjuk, hogy az ember fogalmában is van fejlődés, viszont a művész az emberi közösségből kiszakítva el sem képzelhető: *anyagából, tárgyaiból arra következtethetünk, hogy a művészben megvannak-e az emberinek azok az attributumai, amelyek nélkül nem lehet nagy művész?* Átfogó értelem, a nagynak, a világot mindenkor mozgatónak átértése, szeretete, tisztelete?

Quod erat demonstrandum? Mire való volt az egész vita? Én az ellen az esztétika ellen írtam cikket, amely a művészeti értéket, a tárgyon méri. Szidja a szocialistát: jó költő — mondja a konzervatív esztéta. Dicséri az istent: jó költő — mondja a vallásos esztéta. A szocializmust magasztalja: jó költő — mondja Bresztovszky Ernő. Vagyis: első a tárgy, az írás, a világnézet. Azt írtam én ezzel szemben, hogy mindegy, milyen ember, és miről ír? Idézetem, de egész cikkem bizonyítja, hogy nem.

2. Azzal a tíz év előtti mondásommal, hogy „a munkásosztálynak idejekorán kell lelkileg hozzáalkalmazkodnia a jövő rendhez", semmiképp sem ellenkezik az a mai nézetem, hogy sajátos, a munkásosztály osztályjellege által meghatározott művészet nincs és nem lehetséges. Miként a művészet első kritériumának a formát, a színeket, az alakító képességet, a kifejezésmódot tartom, csak azt kérdezhetem: folynak-e a proletárság gazdasági és társadalmi helyzetéből és egyéniségéből új, sajátos formák, színek, új kifejezésmód? A logika és a tapasztalás szerint: nem (ha csak a futurizmust nem tartják művészetnek). A művészeti fejlődés ugyanolyan

szerves életfolyamat, mint az egész társadalmi: növés, továbbképződés és Bresztovszky „proletárköltői" semmi tekintetben sem élnek más, az addigi vagy a „polgári költészet" által nem ismert sajátos, új formákkal színekkel, kifejezésmóddal. Sőt!

De erről és egyéb régi idézetekről ne beszéljünk, ha e vitának végét akarjuk vetni. Általában csak annyit régi idézetekről: én boldog vagyok, ha valamely megismerés kétségek után erős meggyőződéssé, hitté formálódik bennem; de boldogtalan volnék, ha azt kellene tudnom, hogy mindaz, amit tíz év előtt hittem, ma is igazság számomra.

SZABÓ Ervin.

Népszava, XLII. évf. 127. sz. 1914 május 31. p.

AZ EURÓPAI KULTÚRKÖZÖSSÉG A HÁBORÚ UTÁN

Írta: Szabó Ervin

Akiknek a tudományok és művészetek űzése kenyerük is, és kedvtelésük, munkájuk és örömük, azokat e nagy háború első pillanatától kezdve nemcsak a vérnek, a testi szenvedésnek, a szeretettek féltésének, az anyagi pusztulásnak borzalmai izgatták, s a szörnyű vihar esztétikai és morális szépségeit is áhítván és keresvén, nemcsak az erőnek és a bátorságnak homerosi tobzódását látták, — hanem egyformán s olykor talán még ijedtebben aggódtak azoknak a tudományos, művészeti és irodalmi emlékeknek, hagyományoknak, érintkezéseknek pusztulásán, amelyek alig kisebb erővel és intenzitással működő kultúrközösséget létesítettek Kultúreurópa népei közt, mint a gazdasági érdekeltségek nemzetközi keresztül-kasul szövődöttsége.

Valóban, ez a mai háború világszerencsétlenség volna akkor is, ha nem mind az öt világrész volna belekeveredve, hanem a részes nagyhatalmak közül csak kettő vagy három. Világháborúvá, tehát világbajjá tenné nem a terület vagy az embertömeg nagysága, nem a gazdasági viszonylatok megzavarása mindenütt, ahol árut be- és kivisznek, hanem azzá tenné Európa kultúrértékeinek ma már egyetemes érvényessége.

Meg vagyok arról győződve — s bizonyára még a háború alatt is lehetne bizonyítékokat találni erre — hogy igen sok hazafias és a német fegyverek győzelmét epedve kívánó német ugyanoly fájdalmas megdöbbenéssel hallotta a gyönyörű Louvain rombolásának hírét, ugyanúgy remeg a csodás Brügge sorsáért ma is, mint ahogy igen sok hazafias angol és francia könnyebben viselne el kisebb vereséget, mint esetleg a bécsi Hofbibliothek vagy a weimari Goethe-múzeum pusztulásának hírét.

Mert hiába mondják képmutató emberiességgel olyanok, akiknek egyetlen idegük sem rándul meg ezrek halálára: hogy értékesebb egyetlen emberélet, mint száz műremek, melynek árán megmentették, és hiába moralizálnak, kik maguk is itthon vannak: hogy olcsó heroizmus kíméletet követelni dolgoknak, tárgyaknak, amikor életek forognak kockán, — mi azt tartjuk, hogy csak aki tiszteli az ember alkotását, az ember művét, csak az tiszteli magát az életet is. Mert mi az, ami az életet megélésre érdemessé teszi? Most, milliók vágóhídján, amikor oly olcsó az élet és mit élő alkotott, talán groteszkül hangzik a válasz. De úgy van és azt hisszük, úgy lesz ezután is; amiért élni érdemes, az a tevékeny élet, az élet, amely alkotásokban nyilvánul meg, a vegetatív funkciókon, a puszta reprodukción túl terjedő, termékeny, új értéket teremtő élet.

S háborúban úgy, mint békében mi az, ami ha olykor közvetlenül hasznos is, az emberi értékek láncában a legmesszebb esik a szükségestől, a kényszerűen mindig egyformán ismétlődőtől? Ami mindig új érték, ha ezeréves is? A tudomány és a művészet ez, és az emberi kapcsolatok, amelyek körülöttük, hozzájuk szövődnek.

Ma úgy áll a dolog, hogy amit emberi elme és emberi képzelet okosat és szépet alkotott, az egész művelt emberiségnek közös munkája és közös öröme. A tudomány és

a művészet a legjobb értelemben nemzetközi. A legjobb értelemben, vagyis nem a fosztogató nemzetköziség értelmében, amely mindenütt vesz, ahol csak vehet, s semmit sem ad érte, hanem annak a teremtő nemzetköziségnek értelmében, amelyben minden egyes a maga erejéből s a maga egyéniségéből a legjobbat és a legsajátosabbat adja a közös műhöz, amelynek gyümölcseit valamennyi közt egyformán igyekszik szétosztani.

Szabad-e, lehetséges-e, hogy ez a háború mostan véget vessen a kulturális munka és a kulturális örömök világközösségének? Hogy az egyetlen Szent Birodalom, mely túlélte a nemzeti eszme diadalmas forradalmát a régi világbirodalmak ellen, szintén áldozatául essék a viharnak?

Ha hinni lehetne tudósok, írók és művészek szapora nyilatkozatainak, újságok híradásainak, a háború kitörése utáni első hetekben, akkor a nemzetközi tudomány és irodalom sorsa már is meg volna pecsételve.

Nem olvastuk-e mindennap, hogy tudósok külföldi tudóstársaságokból kiléptek, — ha ugyan már előbb ki nem zárták őket?

Nem búcsúzott-e el minálunk is nem egy esztétikus Páristól és Londontól, sőt — a most oly készségesen respektált politikai r a i s o n határain is túláradva — Rómától is?

S hányszor hallottuk azóta — nem gazdag változatban — amit egy népszerű elbeszélő, Krudy Gyula írt az idegen „kultúráról":

„Gyávaság volna azt hinni, — úgymond — hogy a magyar kultúra és irodalom nem pótolja a külföldi nemzetekét, amelyet most elsöpört a bajonett. *Vesszen minden, ami idegen és idegenszerű.* Az utolsó évtizedekben úgy is eltűnt nemzeti karakterünk. Azok a jó fiúk, akik eddig külföldi színdarabokat írtak a budapesti színpadnak, majd nemzeti színű tintába mártják tollukat. Az elbeszé-

lők, akik Párisról és a márkikról regéltek, honi talajból merítik közleményeiket. És parfümöt és francia pezsgőt, és angol kabátot és párisi disznóságot, és a francia szakállt vagy az angol boyok mezítelen arcát, az orosz regényírót és a hermelint igazán nélkülözhetjük, midőn életharcát vívja nemzetünk, nemcsak területéért, hanem nemzeti nagyságáért, elfelejtett magyarságáért." (Pesti Napló, 1914 aug. 23. 11. old.)

A tudósok és akadémiák nyilatkozatairól azóta kitűnt, hogy háromnegyed részben koholtak voltak. Megmaradó negyedrészükről vigasztaljon Goethe mondása: „Die Gelehrten sind meist gehässig, wenn sie widerlegen; einen Irrenden sehen sie gleich als ihren Todfeind an." A háború után ezek is kibékülnek.

A költőkkel és művészekkel nem vitatkozunk. Mentnek hisszük magunkat attól a gyöngeségtől, hogy valamit azért becsüljünk, mert idegen vagy idegenszerű. Nem kellett háború hozzá, hogy export-drámairodalmunkról azt tartsuk, hogy nem dicsősége, hanem szégyene a magyar irodalomnak, vagy hogy Tömörkény vagy Móricz magyar tőről metszett alakjaiban gyönyörködjünk. De ahogy azt tartjuk, hogy dráma-exportunk nem azért szégyene a magyarságnak, mert külföldies, hanem *pur et simple* azért, mert silány, úgy azt tartjuk, hogy gyönge tehetségű és gyönge művészi erkölcsű írók alakításában a szalonnaillat és a tokaji bor, a magyar gatya és a kurtakocsmai káromkodás sem lesz új és nemzeti művészeti értékeket termelő elemmé. És ha elveszne „minden, ami idegen", akkor magyar sem volna már régen e földön. Avagy talán Árpád harcosainak kopjáival akarja Krudy Gyula visszaverni az orosz gépfegyvereket, Árpád-korabeli matematikával kiszámítani az orosz lövegek paraboláját és a táltosok igéjével gyógyítani a tetanuszt és a kolerát? Mert nem hiszem, hogy a hátultöltőt és az algebrát és a szérumke-

zelést és az aszepszist a magyar kultúra már „pótolta" volna. És nem hiszem, hogy győzni tudna a magyar, ha seregei élelmezéséről nem a Fowler-ekével, hanem faekével fölszántott föld gondoskodnék, ha ruházatát kézirokkán fonnák s nem Jacquard találmányán s a parancsokat és jelentéseket „pihegő hírnök" közvetítené s nem Graham Bell, Morse és Hughes gépei. Amik tudtommal mind nem a magyar kultúra termékei.

S miként a tudósok és írók az első izgalomban született nyilatkozatai, úgy a kölcsönös vandalizmusokról szóló újsághírek is kevésbé rémítenek ma már. Nem emlékszünk mindnyájan annak a doktor Hausernek jajveszékelésére, aki a Dordogneban értékes történelemelőtti lelőhelyeket tárt föl, a háború elején Franciaországból elmenekült és hangosan panaszolta, hogyan pusztította el a francia népesség nagy gyűjteményeit és ásásait, élete egész művét? „Mindent darabokra törtek vagy egyszerűen elkoboztak." Nos, *mindebből egy szó sem igaz.* Schuchhardt titkos tanácsos maga jelentette ki a Berlini Antropológiai Társaság februári ülésén, hogy úgyszólván semmi kár sem történt. Dr. Hauser maga közölte ezt vele.

E téren is a háború csak igazolta, amit azelőtt is tudtunk: hogy az újságok lelkiismeretlen hazudozása micsoda ellensége a kultúrának, amikor a nemzetek ellentéteit olyan területekre is átplántálja, amelyeken ellentétek nincsenek. Amint nincsenek lényeges különbségek maguk az újságok közt sem. Vannak igazságszerető lapok Angliában és Franciaországban is, de vannak hazugok Németországban és a Monarchiában is. Csak néhány napja állapította meg Karl Bücher titkos tanácsos, a lipcsei egyetem híres közgazdásza, a háborúról és a sajtóról tartott fölolvasásában, hogy „nagyban és egészben a német sajtó jól tartotta magát a háborúban, de mégis vannak kivételek, amelyek a vadításban nem maradnak el a kül-

földi újságok mögött és oly hihetetlen dolgokat művelnek, hogy maguk a lövészárkokban levő katonák panaszkodtak róla."

Nem mondjuk, hogy a túlvérmes tudósok, a lepkeszárnyú tárcaírók és a szenzációhajhászó újságok hatás nélkül lesznek a tudományok és a művészetek egyetemes fejlődésére. Bizonyára évek fognak eltelni, míg közülük a jóhiszeműek mind, s kiket befolyásuk alá vetettek, nem lesznek gátlói annak a törekvésnek, amely az igazságot az igazságért s a szépséget a szépségért műveli. De bizalmunkat, hogy a háború és a lelkek elvadítása sem fogja megbontani az európai kultúrközösséget, más tényekre alapítjuk, mint a tudósok lobbanékonyságára, az írók változékonyságára és a hazugságok leleplezésére.

Bizonyára mindenkit meglepett már, aki valaha foglalkozott a könyvtermelés statisztikájával, az ebben a termelő ágban is uralkodó szigorú törvényszerűség. „Semmi sem meglepőbb, mint az ellentét az irodalmi, zenei vagy művészeti művek termelésének látszólag korlátlan spontaneitása és ennek a termelésnek szabályszerűsége közt."* Évről-évre, lassan emelkedő irányzattal, az összes kultúrországokban ugyanannyi könyv, zenemű, reprodukció jelenik meg, s az egészen belül sokszor a százalékok hányadáig egyforma a vallási, vagy bölcseleti, vagy jogi, vagy szépirodalmi munkák része.

A törvényszerűségnek oka kétségkívül nem az, hogy az írni vágyó és író teológusok, filozófusok, jogászok vagy költők száma vagy termelőképessége évről-évre szinte változatlan és egyenlő arányban megoszló volna; hanem inkább az, hogy a könyv is árucikk, amelynek termelését a piac felvevőképessége és a termelés egyes ágazataiba fektetett tőke nagysága irányítja. Mind a kettő sem egészben, sem megoszlásában nem változik gyorsan.

* The Publishers Weekly, 1915. jan. 23. p. 227.

A könyvtermelésnek némely években való nagyobb ingadozásai is a gazdaság egészét megbolygató általános konjunkturális vagy politikai okokra vezethetők vissza. Ezek közt a háború mindig nagy szerepet játszott, amint azt német adatok igen szemléltetően mutatják.

Így a nagy szabadságharcok előtt, 1805-ben, a német könyvtermelés már 4181 darabra rúgott; 1810-ig 2855-re, 1813-ban már 1648-ra süllyedt.

Később megerősödött ez az iparág is és a háborús kilengések kisebbek is, rövidebbek is.

A porosz—osztrák háború előtt, 1865-ben, a termelés közel 10.000, 1866-ban alig 9000, de már 1867-ben megint 10.000.

A német—francia háború előtt, 1869-ben közel 12.000, 1870-ben 10.000, s 1873-ban éri el újra a 12.000-et.

Látnivaló, hogy a könyvtermelésbe fektetett tőke minden körülmények közt azon volt, hogy a termelés fönn ne akadjon, („Kinek kell háborús időben könyv!" — mondták minálunk is s bizonyára annak idején Németországban is sokan, akik, igaz, békeidőben sem nagyon kapnak rajta) s hogy a konjunktúra javulásával újra teljes mértékben érvényesüljön. Háború előtt, háború alatt és háború után egyformán teljes erejével szolgálta a maga célját.

Amily nagy kulturális érdeket képvisel a könyvtermelésbe fektetett tőke értékesítő szükséglete, ugyanannyira a nemzetközi tudományosság és művészet nagy ügyét szolgálja az a hatalmas gazdasági érdekeltség, amely a hadviselő nagy államok könyviparát és könyvkereskedelmét egymáshoz fűzi.

A túloldali táblázat, amelyet a német birodalomnak három nagy ellenfelével kicserélt nyomdai és művészeti termékei (könyvek, térképek, zeneművek, sokszorosítások, képek) mennyiségéről és értékéről összeállítottunk, eléggé

szemléltetően mutatja ennek a forgalomnak úgy kulturális, mint gazdasági jelentőségét.

Íme, a német—francia nagy háború, *gloire és revanche* ellenére, németek és franciák több mint 1000%-kal több irodalmi és művészeti terméket cseréltek ki 1910-ben, mint 1872-ben! Egymás ellen való fegyverkezés nem állta útját, hogy harminc év alatt a brit és német szellem kölcsönös megtermékenyítése 1278%-kal erősbödjék! És a keleti-szláv kultúra és a germán kultúra sem lehet oly idegen egymástól, ha ma már évenkint $1^1/_2$—2 millió kilogramm könyv és kép tölti ki a köztük levő űrt!

A számok még meggyőzőbbek lesznek, ha összegezzük a négy nagy állam forgalmának adatait:

Németország forgalma Franciaországgal, Nagybritanniával és Oroszországgal irodalmi és művészeti termékekben, 1880—1910.

Év	Összes be- és kivitel	
	millió kg.	millió M
1880	1,7	6,0
1885	2,0	7,1
1890	2,2	10,1
1895	2,8	13,6
1900	3,9	21,3
1905	4,1	24,0
1910	8,1	36,2

Különösnek látszhatik, hogy az európai kultúrközösség szellemi és erkölcsi erejének és megállapodottságának szemléltetésére rideg számokat vonultatunk föl. De azt hisszük, e közösség féltésében alig hivatkozhatunk megnyugtatóbb tényre, mint arra, hogy már 1910-ben Németország és nagy ellenfelei népei *több mint nyolc millió kilogrammnyi* irodalmi és művészeti termékkel hozták egymáshoz közelébb elméjüket és szívüket. Ez öt év előtt volt.

A Német birodalom (ill. Deutscher Zollverein) forgalma könyvekben, folyóiratokban, térképekben, zeneművekben, sokszorosításokban és képekben Franciaországgal, Nagybritanniával és Oroszországgal 1869—1910.

Év	Behozatal		Kivitel		Együtt	
	1000 millió		1000 millió		1000 millió	
	kg	M	kg	M	kg	M
			FRANCIAORSZÁG			
1869	80	0,3	98	0,4	178	0,7
1872	176	?	52	?	228	?
1875	184	?	726	?	910	?
1880	327	1,1	248	0,9	575	2,0
1885	374	1,3	328	1,1	702	2,4
1890	406	1,8	317	1,5	723	3,3
1895	501	2,3	365	1,8	866	4,1
1900	701	3,4	661	3,7	1362	7,1
1905	804	4,6	648	3,8	1452	8,4
1910	934	6,0	1683	7,5	2617	13,5
			NAGYBRITANNIA			
1869	?	?	?	?	?	?
1872	?	?	?	?	?	?
1875	?	?	?	?	?	?
1880	84	0,3	183	0,6	267	0,9
1885	121	0,4	273	1,0	394	1,4
1890	233	1,0	413	1,9	646	2,9
1895	228	1,0	714	3,4	942	4,4
1900	362	1,7	779	4,4	1141	6,1
1905	503	2,9	1021	6,0	1524	8,9
1910	915	5,0	2766	9,0	3681	14,0
			OROSZORSZÁG			
1869	35	0,1	379	1,3	414	1,4
1872	68	?	696	?	764	?
1875	75	?	618	?	693	?
1880	103	0,4	764	2,7	867	3,1
1885	110	0,4	818	2,9	928	3,3
1890	110	0,5	746	3,4	856	3,9
1895	135	0,6	937	4,5	1072	5,1
1900	163	0,8	1311	7,3	1474	8,1
1905	183	1,1	951	5,6	1134	6,7*
1910	202	1,2	1609	7,5	1811	8,7

* Az orosz forradalom éve.

Ma e csere mennyisége bizonyára felül van a tíz millión. Lehetséges-e, hogy a nagy háború tartósan elszakítsa ezeket a reálisan összefűzött szellemi és érzelmi kapcsokat?

És a négy ország könyvpiaca és könyvkereskedelme már 1910-ben több mint 36 millió márka erejéig volt érdekelve a szellemi javak e nemzetközi cseréjében. Azóta bizonyára 45—50 millió erejéig — évenkint. Feltehető-e, hogy egykönnyen meghódoljon a nacionalista hangulatnak, amely az idegent ki akarja zárni?

Mi azt hisszük, hogy a nemzetközi szellemi és anyagi érdekeltségnek csak milliós számokban kifejezhető nagysága elég erős lesz arra, hogy a világháború viharát kiállja.

Annál inkább hisszük ezt, mert, múlván a háború kitörésétől kíméletlenül fölzaklatott lelkek első nagy rémülete és izgalma, mind gyakrabban emelkednek hangok, amelyek az európai szellemi köztudatnak magára eszmélését tanúsítják. Ágyúk dörgése, sebesültek jajgatása és újságok vad lármája közepette tudósok és írók szükségét érzik máris, hogy a tudomány és az irodalom népeket összefogó közösségéről való hitüket és meggyőződésüket hangosan hirdessék.

Nem tagadhatjuk meg magunktól, hogy e vigasztaló nyilatkozatok közül néhányat ne idézzünk.

A híres történetíró, a bajor tudományos akadémia elnöke, K. Th v. Heigel, november 14-én tartott elnöki beszédében így szól a német tudomány háború utáni föladatairól:

„Ezt a törekvést és ezt a munkát a németek folytatni fogják, akár háborúban, akár békében vannak a népekkel és munkájuknak gyümölcse lesz... Amit kutató nyilvánosságra hoz, az a világ számára van írva... A valóban

jelentékeny utat fog magának törni, származzék bár angol, francia vagy akár — hun tollból."*

A boroszlói egyetem rektora, Ottó Küstner, orvostanár, tanévet megnyitó beszédében így szól az egyetemi ifjúsághoz:

„A tudomány nemzetközi, ezt mondjuk és hangoztatjuk mindenkor. A tudomány számára nincsenek nyelvi, nincsenek politikai határok.

Amit egy nemzet kebelében fölfedeztek, azt a sajtó, a távíró és a villamos szikra közli a többivel és a megkezdett irányban tovább lehet dolgozni. Így van ez ma; régebben természetesen nem volt ennyire...

A mi tudományunk (a szülészet) Franciaországból indult ki. Lényeges haladást köszönhetünk hollandi iskoláknak és kutatóknak, továbbá Angliának, Svéd- és Norvégországnak és Dániának is... A múlt század elején Németország is sorompóba lép..."**

És a bölcselet és lélektan nagymestere, az öreg Wundt, aki az elsők közé tartozott, amikor Németország igazát a külföld tudományos fóruma előtt kellett igazolni, *Völkerpsychologie*-ja 7. kötetének most megjelent második kiadása előszavában ezeket írja 1915-ik évi januári keltetel:

„Minél inkább látszik azonban ma, mintha a népek békéje távoli eszménnyé vált volna és a szeretet éppenséggel gyűlöletté, annál inkább szeretjük remélni, hogy ismert történetbölcseleti axioma szerint, — az egyedüli szerint, amelyet legalább a történet sok esetben igazolt, — a mostani népekháborúja után is tartós népekbékéje fog

* K. Th. von Heigel: Krieg und Wissenschaft. Rede. München, 1914. p. 9.

** Otto Küstner: Nation und Wissenschaft. Rektoratsrede am 15. Okt. 1914. Breslau, 1914. p. 4. 18—19.

következni, amelynek a kultúrnépek kölcsönös tiszteletére és az emberiség általános kultúrjavainak szolgálatában teljesítendő közös munka kötelességének tudatára kell alapítva lennie, hogy maradandó legyen."

Örömmel állapítjuk meg, hogy a magyar tudományosságnak egész sor reprezentatív szelleme csatlakozik a németekhez.

A Magyar Tudományos Akadémia elnöke, Berzeviczy Albert volt vallás- és közoktatásügyi miniszter így nyilatkozik:

„A legműveltebb nemzeteket két, egymást ádázul gyűlölő s egymással minden barátságos érintkezést megszakító táborba osztó mai világháborút a tudomány érdeke szempontjából mindenesetre károsnak tartom. De épen, mert a nemzetközi érintkezést a tudományos téren oly szükségesnek és fontosnak ismerem, nem hihetek a mai állapot tartósságában."*

A kitűnő filozófus, Alexander Bernát egyetemi tanár:

„A világirodalom, mint a nemzetek egységre törekvésének megnyilatkozása újra föl fog támadni, sőt föl sem kell támadnia, mert nem halt meg."**

A nemzetközi törekvéseknek mindenkor hű apostola, Giesswein Sándor prelátus, most sem veszítette el hitét:

„Én most is hiszek a kultúrnépek jövendő egységében, én meg vagyok győződve, hogy emez egység felé való törekvést a mostani háború sem akaszthatja meg, sőt indirekte ennek a törekvésnek szolgálatába fog állani, mert általa még jobban öntudatára ébrednek a kultúrnépek annak, hogy a mi szellemi és technikai kultúránknak lét-

* A háború és a tudósok szolidaritása. Magyar Figyelő. 4. évf. 1914. 4. k. p. 250.

** Alexander Bernát: Világirodalom és világháború. Budapesti Szemle, 459. sz. 1915 március, p. 370.

feltétele az egységes szervezkedés és a nemzeti géniuszokat respektáló, de egyszersmind összhangba hozó és egybekapcsoló internacionalizmus."*

Végül a Földtani Intézet igazgatója, Lóczy Lajos egyetemi tanár:

„Akármilyen legyen is a háború eredménye, okozzon bár hosszantartó nyomorúságot, változzanak az országok határai bárhogyan is, mindez a tudomány haladását nem fogja megakasztani. Hiszem, hogy a nagy véráldozatok után a béke szeretete a nemzetek antagonizmusa helyébe fog lépni és a nemzetközi megegyezés talán a tudományos körökön túl is tért fog nyerni."**

A nemzetközi hírszolgálat mai hiányossága nem engedi tudnunk, hogy francia és angol részen mennyire viszonozták ezeket az érzelmeket. De meg vagyunk arról győződve, hogy semmivel sem kisebb tudományos közvélemény védelmezi ottan is az európai kultúrközösség szent egységét. S oly nagyszerű ez a többnyire spontán demonstráció a világtudomány és világirodalom mellett, a tudományos és művészeti erkölcs erejébe vetett hitet olyannyira megerősítő, hogy minden gazdasági támasz nélkül, egymagában is elegendő lesz a kultúra nemzetköziségének föltámasztására a háború után.

Könyvtári Szemle, 1915. III. évf. 1—3. sz. p. 1—10.

* Giesswein Sándor: A háború és a társadalomtudomány. Nemzetközi élet, 1915. 1/2. sz. p. 14.

** Magyar Figyelő, 4. évf. 1914. 4. k. p. 268.

MUNKÁSKÉPZÉS ÉS MUNKÁLTATÓÉRDEK

Munkásaihoz való viszonyában a munkáltatót csak azok munkateljesítményéhez fűzi közvetlen gazdasági érdek. A vállalkozó megvásárolta a munkaerőnek nevezett árut és lehető sokat igyekszik belőle kihozni. Ennek a műveletnek a jövedelmezősége dönti el csupán a vételnek előnyeit vagy hátrányait.

Ezért a lehető legnagyobb munkateljesítés föltételeinek vizsgálata ugyanolyan régi, mint maga a munkabérrendszer tudománya. Úgy is mondhatnók: mint az uralkodó gazdasági rendszeré, amelyet a mind jobban elhatalmasodó gép alkalmazása jellemez. A munkateljesítés fokozásának kérdését ezért legfőként a masinizmussal való összefüggésében tárgyalják.

A kérdést két oldalról lehet nézni. A régebbi közgazdaságtan bebizonyítottnak tekintette, hogy az emberi munka produktivitását a gép fokozza és nem foglalkozott mással, mint hogy az absztrakt árunak: a munkaerőnek a gépüzemben való alkalmazását és szervezését szolgáló legeredményesebb módszereket megállapítsa. A munkaidő meghosszabbítása vagy rövidítése, extenzív vagy intenzív munka, bérmagasság stb. a problémái. Mások a gépkérdést szociális problémaként fogják föl és elsősorban arra törekszenek, hogy a gépnek a munkásság, mint a társadalmi összesség részének helyzetére

gyakorolt befolyását vizsgálják. Mindkét esetben azonban a gép a kiindulópont, amelynek határtalan termelést fokozó képességét föltételezik.

Úgy látszik, mintha technikai és gazdasági racionalitás, produktivitás és gazdaságosság a gépüzemben párhuzamosan menő, csupán a technikai haladás által feltételezett jelenségek volnának.

Sokkal kevesebb figyelmet szenteltek eddigelé a kérdés másik oldalának, nevezetesen annak, hogy milyen tulajdonságokat — testieket és lelkieket — kell a gépüzem termelő folyamatába a szubjektív tényezőnek, a munkásnak magával vinnie, hogy a lehető legnagyobb termelést fokozó hatással működjék közre. Amíg a gép rentabilitási lehetőségeinek vizsgálatában a legköltségesebb kísérleteket és a legaprólékosabb számításokat sem sajnálják, addig a másik termelő tényező, a munkás tekintetében a legdurvább empirikus módszerekkel is beérik. Ismeretes, hogy az indusztrializmus kezdő idejében férfiakat és nőket, aggokat és gyermekeket egyaránt a gép szolgálatába állítottak, fizikai teljesítő képességüket is alig vévén számba. Soká tartott, amíg szakismereteket értékeltek és ezért áldozatokat is hoztak. Egyébként nem kívántak a bérmunkástól más tulajdonságokat, mint a munkakészséget támogató általános morálisokat: szorgalmat, engedelmességet, kisigényűséget stb.

A munkással, mint termelő tényezővel szemben alkalmazott ezt a magatartást nemcsak a munkáltatóknál uralkodó gazdasági érdekek indokolták, hanem az ipari fejlődés bizonyos irányzatainak megfigyelése is és az ezekre alapított elméletek. S ez egyúttal mentsége is ennek a magatartásnak. A masinizmusnak az egész munkásság szellemi és erkölcsi tulajdonságaira gyakorolt pusztító hatásainak leírása, ami a XIX. század szociálistáinak és emberbarátainak és mellettük igen sok szigo-

rúan konzervatív irányú közgazdásznak írásait is megtöltötte, főleg pedig az a föltevés, hogy a gépüzem eredeti kísérő jelensége: hogy a munkást puszta szolgává alacsonyítja le — a fejlődésnek állandó irányzata, mindenesetre lényegesen hozzájárult ahhoz a másik feltevéshez, hogy minden ember föltétlenül egyformán és állandóan alkalmas a gép mellett való értéktermelő közreműködésre, ha csak testi ereje és munkakészsége, esetleg valamelyes szakismerete is van. Éppen úgy, mint ahogy a gépezet alkalmazásának és fejlesztésének föltétlen jövedelmezőségét föltételezték.

Csak újabb időben támadtak kételyek a termelés technikai racionalitása vagyis produktivitása és gazdaságossága között vallott föltétlen párhuzamosság elmélete irányában. A technikai haladás és a jövedelmezőség csak bizonyos meghatározott korlátok között férnek meg. Sok esetben lehetséges, hogy technikai javítások a produktivitást fokozzák anélkül, hogy gazdaságilag is eredményesek volnának. Így például a tömeggyártás, egységre kiszámítva, sokszor megtakarítást jelenthet; ha azonban a piac és az eladási lehetőség korlátozott, a megtakarítás pazarlássá változik.

A technikai haladás (gazdasági) korlátainak kezdődő megismerése azt a gondolatot fakasztotta üzemvezetőknél, hogy a technikai racionalitás elveit a másik termelő tényezőre, a munkásra alkalmazzák.

Egy művelet technikai racionalitása nyilvánvalóan annál nagyobb, minél kevesebb a specifikus kiadás. Főleg amerikai műhelyekben végzett alapos kísérletek, úgynevezett mozdulat tanulmányok (motion study) azt mutatták, hogy a munkavégzésnek miképtje a legtökéletesebb, a legszélsőbb munkakihasználásra berendezett üzemekben is a technikai racionalitás ez elvével sokszor egyenesen összeütközik és hogy a munkavégzés raciona-

lizálása a lehetőség határait még távolról sem érte el. Az ez irányban folytatott kísérletek és törekvések a taylorizmus nevén jól ismertek.

A technikai racionalitás korlátainak megismerésén kívül a modern ipari rendszer egyéb fontos jelenségei is hozzájárulnak ahhoz, hogy a munkásproduktivitásának kérdését az érdeklődés homlokterébe állítsák.

Ily jelenség elsősorban az új gépezet hatása a munka, illetve a munkás helyzetére. A régebbi szerkezetű gépeknek alárendelt munkaerők növekvő tömegeire volt szükségük. Tanulatlan, minőségileg alacsonyrendű napszámosokra. Az anyag- és tehermozgatás mechanizálása egyrészt, másrészt a gépek automatizálása ezt az irányzatot nemcsak megállította, hanem igen sok termelőágban éppen megfordította. A nagyszámú tanulatlan munkás helyébe magasabb minősítésű munkások kis száma lép, akiktől a gépnek és mozgásainak alapos ismeretét, pontosságot, értelmességet, ügyességet, biztonságot követelnek meg. Ezek a munkások csakúgy, mint az általuk kiszolgált gépek, nemcsak drágábbak, hanem bonyolultabbak és igényesebbek is. A legnagyobb munkateljesítés kikényszerítésének régi durva és patriarchális módszerei velük szemben épp úgy csődöt mondanak, mint ahogy az ő egyszerű és igénytelen elődeik az új gépekkel szemben csődöt mondtak.

Emellett a munkásság összetételében és szellemi készségében másik irányzat érvényesül. Ismeretes, mily mértékben hatott a masinizmus és a tömegtermelés a munkamegosztásra. Az 1882-iki német foglalkozási statisztikában csupán 6179 foglalkozási kategóriát különböztettek meg, 1907-ben már kereken 14.000-et. Ez évi átlagban nem kevesebb, mint 300 új foglalkozást jelent. Új foglalkozásokat, amelyekre még a legtökéletesebb közoktatási szervezet sem készíthet elő. Nemcsak az ame-

rikai és az angol, hanem még a nagyszerű német technikai közoktatásügy sem képes ennek a fejlődésnek még csak megközelítőleg is nyomába lépni. Amerikában és Németországban — és kisebb mértékben másutt, így Magyarországon is — a nagygyáripar saját gyári iskolákkal próbálja a hiányt pótolni. Mindez nem elegendő. Az új munkaerők nagy részét a korábbi rendszeres tanmenet helyett mindinkább betanítással képezik ki, a tanult és a tanulatlan munkás helyét a „betanított" foglalja el, „oly munkáscsoport, amely jövedelmére és társadalmi súlyára nézve a tanult munkásokat nemcsak eléri, hanem felül is múlja" (Herkner). Valószínű, hogy a betanulásra való képesség oly követelményeket támaszt a munkások szellemi mozgékonysága, rugalmassága, alkalmazkodó képessége, technikai érzéke, önállósága és tapasztaltsága iránt, amelyeket a régebbi nemzedék könnyen nélkülözhetett.

Utalhatnánk még a szervezett munkásosztály gyarapodó társadalmi és politikai hatalmára, a szociális érzés erősbödésére stb.; e helyt azonban a munkavégzés racionalizálásának csupán a nagyipari termelőfolyamat gazdaságosságából fakadó indokairól akarunk szólni.

A legfrissebb gazdasági fejlődés ismertetett jelenségei, nevezetesen a technikai haladás korlátoltsága, a tanult munka drágasága és a növekvő szükséglet betanítható munkásanyag iránt teljesen elegendők voltak, hogy a legfejlettebb technikai racionalitás földjén a munkaművelet racionalizálására irányuló törekvést, az üzemszervezést feladatainak élére állítsák.

E tekintetben nagyon figyelemre méltó, hogy a „tudományos üzemvezetés" ez új rendszereiben nemcsak mindazokat a munkásjóléti berendezéseket, amelyeket addig humanitárius kiadásoknak tekintettek és amelyekkel ezért a tulajdonképeni üzemszámlát nem is terhelték

meg, mostan a tulajdonképeni termelőköltségekhez számítják, mert a produktivitás érdekében valóknak ítélik, hanem hogy egyenesen ravasz munkamódszereket és berendezéseket eszelnek ki, amelyeknek bevallott céljuk, hogy a munka könnyítésével fokozzák technikai racionalitását.

Most veszik első ízben tudományos vizsgálat alá az embergép lehető legnagyobb munkateljesítésének feltételeit. Végre valahára tudomást szerez a közgazdaságtan a pszichológiai és fiziológiai kutatás eredményeiről, különösen pedig Helmholtznak arról a megállapításáról, hogy az emberi test, mint melegenergia-gép, melegének mindössze ötödét viszi át mechanikai munkába. Nem sok, főleg nem olyan sok, hogy takarékosságnak ne volna helye. És ezért arra kell törekedni, nehogy ez a munkateljesítmény zavaró jelenségek útján kevesbedjék is. A zavaró tényezők legfontosabbja az elfáradás és a kimerülés. Az amerikai efficiency engineer-ek igyekvése arra irányul tehát, hogy e technikailag irracionális tényezőket kiküszöbölje.

Nem szándékunk most e cél érdekében indított, többé-kevésbbé sikeres eljárásokat felsorolni. Célunk szempontjából elég arra a nevezetes eredményre utalni, amely szerint a lehető legnagyobb racionalizálást szem előtt tartó gépüzemnek olyan elemekkel kell dolgoznia, amelyek a legprimitívebb fokon álló munkát jellemzik, még pedig azon a fejlődési fokon álló munkát, ahol Karl Bücher alapvető kutatásai szerint munka és játék egybeolvadtak. A munkakedvet, a munkában való örömet a műhelynek, a munkatelepnek bizonyos megváltoztatásával, játékkal, énekkel, szórakozással való átfűtésével kell újból életre kelteni s a produktivitás szolgálatába állítani.

Bücher óta ismeretes, milyen szerepe van a primitív

ember munkájában a mozdulatok ritmikus egymásutánjának. Őseink ösztöne diktálta, hogy erejük igénybevétele legkisebb akkor, ha a munkamozdulatok egyenletes és egyenlő időközökben következnek egymásra. Ezt a primitív igazságot a modern élettani tudomány megerősíti.

Kutatásai világánál azt látjuk, hogy az emberi test izmainak természetes munkaritmusuk van, erre vannak berendezve; „létrejön pedig ez a ritmus azáltal, hogy minden teljesítmény után bizonyos időközt kell betartanunk, ami alatt a teljesítmény kívánta erőveszteség teljesen pótoltatik". (Herkner.)

A tudományos üzemvezetés tehát arra törekszik, hogy pontos mozdulattanulmányok útján megállapítsa egyrészt azt a munka-tempót, amely a dolgozó izmot éppen azokhoz a pihenőkhöz juttatja, amelyekre annak fiziológiai alkatánál fogva a hosszú és tartós munkánál leginkább szüksége van, másrészt, hogy pihenők beillesztésével vagy célszerű kitöltésével kárpótlást nyújtson azokért, a természetes munkaritmusoktól való eltérések okozta kifáradásokért, amelyek a munka egymásutánjának tökéletlen megfigyeléséből vagy más, gazdasági megfontolásokból származnak.

A munkatempó leggazdaságosabb, helyesebben legracionálisabb megoldásának erős gátlásokkal (tradíció, mindkét részről való hajlam a túlmunkára s hozzá hasonlókkal) kell még megküzdenie; viszont a munkakedv és a munkahely, a környezet és a pihenők jobb kihasználásának kérdésében már több elméleti és gyakorlati eredményt értek el.

Ezeket az eredményeket jórészt Frank B. Gilbreth mérnöknek, Taylor legtehetségesebb tanítványának köszönjük, aki több írásában a kifáradás technikai és lélektani problémáit vizsgálgatta.

Legújabb munkáját, mely nemrégiben jelent meg New Yorkban, a Sturgis & Walton Co.-nál Fatigue study címmel, szintén „az emberiség legnagyobb és leghaszontalanabb pazarlása kiirtásának" szenteli.

Nem volna rá okunk, hogy közelebbről vizsgálódjunk ezekben az összefoglaló tanulmányokban, ha nem tartalmaznának egynémely olyan újítást, amelyek nemcsak hogy újak, hanem hidat vernek ahhoz a problémához, amelyet az imént érintettünk. Ezt ugyan nem a munkamenet racionalizálásának szükségessége vetette fel, mindazonáltal ebbe a problémakörbe tartozik, nevezetesen a betanított munkaerők megszerzésének problémakörébe.

Imént említett munkájában is taylori alapelvből indul ki Gilbreth, abból ugyanis, hogy legjobb az az üzem, amelynek legjobbak a munkásai. „Elsőrendű voltát egyetlen olyan üzem sem őrizheti meg, amelynek munkásai agyonfáradtak." Legfontosabb teendő tehát kiküszöbölni a „fölösleges kifáradás" okait (unnecessary fatigue), amelyeket rendesen a „fölösleges mozdulatokban" (wasted motions) kell keresni. A hasznos idő alatt kiadott haszontalan erő haszontalan elfáradást okoz. Időpazarlás és fölösleges elfáradás csak tudatlansággal menthető. „A fölösleges elfáradást valakinek a tudatlansága okozza." Ez pedig kiirtani való.

A fáradság meghatározása után elmondja Gilbreth, hogyan kell a kifáradási tanulmányokat végezni és rátér az „alkalmas pihenők" kérdésére, amelyeknek az a céljuk, hogy a munkást szükséges pihenőkben, esetleg a haszontalan elfáradásokért kárpótlásul részesítse. Szól a munkaidő megrövidítéséről, kényelmes székekről, melyek hatékonyabbá teszik a munkaközi szüneteket, a munkát javító berendezésekről (betterment work, megkülönböztetésül a „jóléti berendezésektől", mert azok az üzem jobbá és hasznothajtóbbá tételét szolgálják) és hossza-

sabban időz a negyedik berendezésnél, melyet ő Home Reading Box Movementnek nevez.

Az „otthoni olvasásra szolgáló ládák" alatt Gilbreth „azt a rendszert érti, mely érdekes, nevelőerejű és értékes olvasmányokhoz juttatja az üzem munkásait" és térképek és ábrák hozzáfűzésével kimerítően és szinte lelkesedve írja le ennek a rendszernek berendezését és működését.

A gyári könyvtárak vagy általában a munkáskönyvtárak gondolata bizonyára nem új. Új azonban a rendszeresített olvasásnak a munka racionalizálása és a magasabbfokú munkateljesítés szolgálatába való állítása.

Gilbreth megállapítja, hogy „az otthoni olvasmánynak igen nagy a szerepe a felüdülésben", de emellett oly fontos egyéb eredményeket is lát, hogy „nehéz eldönteni, melyek a fő- és melyek a melléktermékek".

Az első „melléktermék" a munkás nevelése. A legnagyobb nehézséget ma az okozza, hogy a munkásnak mind több és több nevelésre van szüksége. Az olvasás fokozza szellemi fejlődését.

A második melléktermék „a feltalálásra való ösztönzés". Technikai folyóiratok olvasása üzemet javító gondolatokhoz juttatja a munkásokat. „Valahányszor a javaslatok ládáját (suggestion box, a nagy amerikai és német gyárak rendes berendezése) az otthoni olvasmányok ládáját követő időben hordozták körül, mindig megállapíthattuk a javaslatok hirtelen szaporodását".

Még öt más melléktermékét sorolja fel és írja le Gilbreth az otthoni olvasmánynak. Ötödikül „a nyilvános és vándorkönyvtárakkal és egyéb művelődési intézményekkel való összeműködést". Hosszasan rajzolja itt Gilbreth, hogy állította össze egy tipikus newengland-i üzem előmunkásainak értekezlete a beszerzendő könyvek jegyzékét, hogyan gondoskodott a városi könyvtáros

az üzemi könyvtár berendezéséről, hogyan járult ez a kis könyvtár ahhoz, hogy a munkások szorgalmasabban keressék fel az esti iskolákat és tanfolyamokat és eljut addig a végkövetkeztetésig, hogy „a Home Reading Box Movement nemcsak alkalmas eszköz a kifáradás legyőzésében, de fontos eszköze a fáradság kiirtásának is (in fatigue elimination)".

Ime egy efficiency engineer, technikai szakember, akinek hivatása és feladata, hogy a munka technikai racionalitásának útját megmutassa, vagyis produktivitását és gazdaságosságát a lehetőségig fokozza, bizonyságot tesz itten az olvasmány, a könyvtárak és a szabadoktató intézmények alkalmasságáról a munkateljesítés és ezáltal az üzem jövedelmezőségének fokozására. Az amerikai és a nyugat-európai munkásság által szenvedélyesen támadott taylorizmus — „a túlmunka ezen szervezete", ahogy a rendszert Pouget francia szindikalista elkeresztelte — egyik főképviselőjének ez a tanúságtétele bizonyára nem eshetik szentimentális vagy humanitárius elfogultság gyanújába.

És épp oly kevéssé szentimentális elfogultság, ha az angol-amerikai és újnémet rendszerű nyilvános könyvtárügynek lényeges jelentőséget tulajdonítunk abban, hogy a modern ipar fokozódó szükséglete betanított, illetve betanítható munkaerők iránt kielégítést nyerjen. Gilbreth maga nyomatékosan utal az otthoni olvasmánymozgalom „melléktermékeire", amelyek a munkások műveltségének és találékonyságának fejlesztésében nyilvánulnak meg és erősen hangsúlyozza fontosságukat. És valóban, alig lehet ma elképzelni, miféle más módon volna lehetséges évről-évre ipari munkások tíz- és százezreit képesíteni, hogy néhány hét és hónap, sokszor azonban néhány nap alatt új ipart tanuljanak meg, „betanuljanak", mint a könyvek és tanfolyamok állandó

és szabad művelő munkája által, amely nemcsak útját állja, hogy szellemük megcsontosodjon, hogy agyuk az új benyomások és megismerések iránt fogékonyságát elveszítse, hanem amely sokszor egyenesen hivatva van arra és egyedül képes arra, hogy ezt a szellemet és ezt a fogékonyságot kábaságából és lomhaságából kiragadja. Valóban nem lehet csodálkozni azon, hogy az utilitárius és józan amerikai gyárosok áldozzák a legtöbb pénzt országuk nyilvános könyvtárügyére.

*

Valamennyi hadviselő államban már is serényen készülnek arra, hogy a háborús gazdaságot a békés gazdaságba átvezessék. Angliában az *industrial reconstruction* a nyilvános diskusszió egyik főtárgya ma és ebben a közoktatásügy újjászervezése játssza a főszerepet. Az Anglián kívüli tanrendszerek előnyeit és hátrányait gondosan mérlegelik. Nekünk is száz okunk van, hogy ezzel a kérdéssel törődjünk. És ha ezt tesszük, nagyon fontos elkerülnünk a veszélyt, hogy kényelmességből vagy — hogy Gilbreth kifejezésével éljünk — tudatlanságból egyszerűen a régi nyomokba lépjünk. Magyarország „ipari újjászervezése" a magyar ipari és művelődési politikusoknak magasabb feladatokat tűz ki, mint a nyugat-európaiaknak. Nekik nemcsak a régit kell helyreállítaniok, régi fejlődéseredményeket újra biztosítaniok, hanem minálunk részben még új fejlődésirányzatoknak kell útját egyengetniök. Hiszen a háború alatt minálunk is hatalmas ipari üzemkoncentráció történt, amely azonban jórészt híjával van a szellemi és erkölcsi előfeltételeknek. Láttuk, hogy a nyilvános könyvtárügy ennek a fejlődésnek fontos tényezője és nélkülözhetetlen szerv a nagyipari nevelés rendszerében. Alig szorul bizo-

ıyitásra, hogy ennek a szervnek minálunk — és külö-
ıösen Budapesten — csak rendkívül gyönge csírái van-
ıak még meg. A nagyipar részéről eddigelé semmiféle
:ámogatásban nem részesült. E napokban történt először,
ıogy az egyik legnagyobb budapesti gyár (a Kőbányai
Polgári Serfőző Részvénytársaság) a Városi Könyvtárt
ıdományban részesítette. Nyilván tudomására jutott,
hogy a könyvtár egyik fiókja a gyár kerületében a kiköl-
:csönzött kötetek számát egy év alatt 26.000-ről 44.000-re
emelte; azonban — angol-német viszonyszámok szerint
— legalább kétannyi kötetet kellett volna kiadnia. Bár-
:csak a mi nagyiparosaink is belátnák, hogy nyugat-
európai ipari fejlődésre irányuló törekvésük megvaló-
sulásának előfeltétele, hogy nyugat-európai művelődési
berendezéseink és lehetőségeink legyenek.

Dr. Szabó Ervin

a Városi Nyilvános Könyvtár igazgatója
Különlenyomat a Magyar Gyáripar-ból
Bp. 1917. a Városi Nyilvános Könyvtár
kiadása, 15 p.

Ua = Magyar Gyáripar, VII. évf. 1917.
1. sz. p. 4—7.
Ua = Vas- és Fémmunkások Lapja,
1917. III. 16. sz. 30. sz.

SZABÓ ERVIN VALLOMÁSA OLVASMÁNYAIRÓL

Emersonnal tartok, aki szerint az ember a könyvekből okulást nem, de ösztönzést kap.

Amennyire visszaemlékezem, sok könyvet olvastam alaposabban, vagy sok szerzőt intenzívebben, olyanokat, akiknek hatása szellemi egyéniségemre csekély volt, de akárhányat csak felületesen vagy ritkán, akiknek igen sokat köszönhetek. Szinte azt mondhatnám: akiken quasi végig kellett magamat rágnom, azoktól kevesebbet vettem, mint azoktól, akiknek olykor csak egy könyvét, egy cikkét vagy épen csak néhány sorát ismerem.

Talán ez az oka, hogy „újra meg újra visszatérő olvasmányom" aligha van. Még leginkább Faust-ot nevezhetem ilyennek. De általában élek a gyanúperrel, hogy a legtöbb ember úgy van ezzel az „állandó" olvasmánnyal, mint én.

Ellenben sok könyv van, mely ha átmeneti olvasmányom volt is, állandó hatást gyakorolt rám.

Nekem abban a szerencsében volt részem, hogy a szülői házban viszonylag nagy és igen gondosan válogatott könyvtár állt rendelkezésemre. Így a világirodalom legjavával már akkor ismerkedtem meg, amikor társaim még az iskolai szerzőkkel vesződtek.

Azt hiszem, hogy egész érzés- és gondolatirányomra az első erős hatást Dickens filantrópikus regényeitől

kaptam, amelynek teljes sorozata megvolt otthon. Kivált Oliver Twist-re emlékszem.

Ugyancsak otthon találtam Schiller filozófiai dolgait és Lassalle több beszédének kiadásait. Ezek még határozottabban érlelték meg a dickensi csírákat.

Petőfi sok versét szerettem magamban szavalni.

Bécsben, az egyetemen ismerkedtem meg Nietzschével, illetve először Schopenhauer als Erzieher-jével. S ez — mondhatom — forradalmi átalakulásokat idézett bennem elő.

Ehhez kapcsolódtak — minden ellentétességük mellett mégis valami misztikus összefüggésben — Emerson és Tolsztoj.

Amikor a szakstudium komoly ideje kezdődött, Marx és Engels kisebb, főkép bölcseleti és szociológiai értekezéseinek hatása alatt állottam; de individualisztikus hajlamaimat ébren tartották Kropotkin és Lavrov. E furcsának látszó épület betetőzéséhez főként a francia Georges Sorel és az olasz Vilfredo Pareto segített.

Grünwald Béla Régi Magyarországá-nak köszönhetem, hogy elméleteimet magyar anyagon mindig ki tudtam próbálni.

Tökéletlen volna a kép, ha nem említeném meg, hogy költők és regényírók sokszor és mindújra óvtak meg a megcsontosodástól.

Hiányosnak tartom ma is minden napomat, amelyen nem volt módomban, hogy rajtuk és általuk üdüljek fel. Egyenkint megnevezni őket nehéz volna. Gyakran olvasom Goethé-t és a magyarok közül Ady-t és Babits-ot. De mellettük régiek és újak, magyarok és külföldiek, tarka egymásutánban kapcsolják össze napjaim kevés szabad óráját a goethei mondás értelmében: Man sollte

alle Tage wenigstens ein kleines Lied hören, ein gutes Gedicht lesen, ein treffliches Gemälde sehen, und wenn es möglich zu machen wäre, einige vernünftige Worte sprechen.

KÖNYVEK KÖNYVE. Összeállította Kőhalmi Béla. Bp. [1918.] Lantos kiadás. p. 206—208.

MŰVELTSÉG ÉS KULTÚRA

A megismerések közt, amelyeket a szociológia a háborúnak köszönhet, egyet aligha fog későbbi tapasztalat korrigálni. Ez: az intelligencia csődje.

Az intelligencián itt nem értünk bölcseleti, sem lélektani fogalmat. Olyan folyóiratban ugyan, amelyet harci jelszóvá vált neve könnyen minősíthet a racionalizmus és intellektualizmus kizárólagos orgánumának, erről is sok joggal lehetne beszélni. Most azonban arról a társadalmi osztályról van szó, amelynek munkaszerszáma az értelem és a tudás; amelyet a társadalom többi osztályától az különböztet meg, hogy funkciója nem az anyagi termelés, hanem az emberiség szellemi javainak konzerválása, közvetítése és továbbfejlesztése: az úgynevezett szellemi munkásokról, műveltekről, az értelmiségi osztályról.

Bármennyire materializálódott is korunk erkölcsi tekintetben, mégis a tudománynak és a szellemi munkának tiszteletét átvette azoktól a korszakoktól, amelyekről sokszor olvassuk, hogy a társadalmi megbecsültetés alapjává nem tették oly kizárólagossággal a gazdagságot, a vagyont, mint a polgári társadalom. A mai kapitalizmus gazdaságteremtő erejének rohamos tempója teszi, hogy a legszörnyűbb barbárság, a legelképesztőbb banauzság oly félelmetesen terpeszkedik a társas- és a közélet leg-

magasabb polcain. De korábbi korszakokban nem voltak-e az első nemzedékben ugyanolyan barbárok, banauzok a testi erő, testi bátorság, vagy ügyesség által hirtelen magas polcokra lendült nagyurak? Inkább az értelmiség nagyobb megbecsülését jelenti, hogy a mi korunkban erősebben kifogásolják és mentegetik a puszta vagyonnak vagy anyagi erőnek társadalmi helyzetet kijelölő erejét; ezt jelenti az is, hogy az új vagyonok urainak valósággal vetélkedniök kell, hogy szellemi képesítések szerzésével, a tudomány és a művészetek „pártolásával" kapjanak menlevelet a társadalom csúcsaira. Hogy diplomák és pénz nem jelentenek műveltséget — honnan tudják ezt szegények!

Amennyiben pedig társadalmunk nem becsülte meg eléggé az értelmiséget — bár ugyan soha nem volt korszak, amelyben aránylag annyi tudós, író, művész viszonylag oly magas társadalmi vagy anyagi helyzetbe jutott volna —, maga az értelmiség egy pillanatra sem mulasztotta el, hogy az ész és a tudás igényét nemcsak megfelelő anyagi ellátásra, hanem az állam és a társadalom legelső és legfőbb feladatainak irányítására és intézésére ne hangoztassa. És valóban: épen mai társadalmunk az, amelyben egyrészt gazdasági termelő és megosztó rendszerünk bonyolultsága és fejlettsége, másrészt az államhatalom azelőtt ismeretlen mindenhatósága oly nagy szükségletet teremtett „szellemi munkások" iránt, hogy aligha volt valaha korszak, amelyben az értelmiségi osztály döntőbb szerepet játszott volna, mint a miénkben.

De ez az egész értelmiségi osztály: az egyetemi tanárok és egyéb tudósok, a tanárok, írók, és legfőként legszámosabb csoportjuk: a mindenfajta magasabb rendű köztisztviselők ugyan mire alapították jogukat és igé-

nyüket a társadalom és az állam irányítására és vezetésére?

Arra, amit közönségesen műveltségnek neveznek. Amin a legtöbben bizonyos iskolai képzettséget, bizonyos tudáskészletet értenek; a kisszámú gondolkodók ennél többet: erkölcsi és értelmi, de főként értelmi kiképzést, amely arra képesíti emberét, hogy életét a gondolkodás, a megismerés, a belátás elvei szerint rendezze be. És ez alapon az értelmiségi osztály hivatásának hirdette, hogy irányítsa és vezesse azoknak sorsát, akiknek élete alacsonyabb felfogó és ítélőképességük és kisebb tudásuk, „műveletlenségük" folytán túlnyomóan az ösztönök, az érzelmek és a környezet megállapodott nyomása alatt pereg le.

Valóban, lehet-e nemesebb, szebb, hálásabb feladat! Megismerni az élet titkait, a társadalom törvényeit! Tanítani az értelmileg kiválók új nemzedékeit és utat, irányt mutatni nekik! Vezetni a tudatlanságuk sötétjében, szenvedélyeik szövevényében botorkálókat! Megnyitni elméjüket és értelmes, önálló életre felemelni őket is! Ezt a társadalmi funkciót követelték maguknak az értelmiségiek. Ha teljesítik: ki tagadhatja meg tőlük a legmagasabb társadalmi elismerést? Ki vonhatja kétségbe a társadalmi és állami vezető funkciókra való hivatottságukat?

Ezt a hivatottságot az európai intelligencia nemcsak gyakorlati politikai és társadalmi tevékenységgel igyekezett bebizonyítani, hanem azzal is, hogy tudósai és írói elvitatták a vallástól azt a funkcióját, amelyet amíg teljesít, semmiféle erő az emberiség lelkéből kiirtani nem fogja: hogy a végtelennel és az összességgel való összefüggésünk törvényeit kutassa, megállapítsa és feltárja. Kivált ami ez utóbbit, az egyeseknek az összességhez való viszonyát illeti, parancsoló gesztussal jelöl-

ték ki az eszményeket és a hozzájuk vezető utakat. Írásaik tele voltak a humanizmus, az emberszeretet, a testvériség, az egyetemesség, a nemzetköziség, a tudomány, a belátás, a munka, az alkotás dicséretével és ajánlásával; és az európai műveltség kritériuma az volt, vallotta-e valaki ezeket az eszményeket, mint a tudományos megismerés posztulátumait, vagy sem.

De: „nem elegendő tudni, alkalmazni is kell; nem elég akarni, cselekedni is kell" — mondja Goethe. Minél nagyobb igényekkel lép fel egy elmélet, a társadalmi történés minél mélyebb rétegeit, nagyobb körét vagy távolibb irányait akarja megmagyarázni, annál inkább kell megkövetelnünk képviselőitől, hogy a társadalmat megrázó nagy események viharaiban elméleteikkel megegyező cselekvés példájával bizonyítsák be azok igazságát és alkalmazásukra való hivatottságukat.

A háború kitörése volt az a legnagyobb esemény, amely az intelligencia vezetőszerepének elméletét az élet próbája alá vetette. Soha csúfosabb veresége az észnek, az értelemnek, mint ez!

Európaszerte a háborús örjöngők, babonázók és megbabonázottak, uszítók, kémkeresők, hazaárulásszimatolók és egyéb eszükvesztett extátikusok első soraiban kik járták a legvadabb vitustáncot, ha nem az intellektuálisok! Akik egész életükben az ész és a megismerés fölényét hirdették; akik egyedül magukat tartották hivatottaknak, hogy az ösztönei által kormányzott tömeget az értelem mutatta utakra vezessék; akik a logikailag legkifogástalanabb gondolatrendszereket építették föl az emberiség harmonikus életrendjének lehetőségéről, szükségességéről, kényszerűségéről: — hányat láttunk akkor együtt fetrengeni a tömegekkel a legkezdetlegesebb szenvedélyek ősi mocsárában, hányat, aki hideg számítással, de még többet, aki szolgalelkű gyávaságból vagy

önfeledt öntudatlansággal hajtotta fejét a tömeglélek igája alá! Hová lett az értelem fölénye! Amikor a monista Haeckel és az internacionalista Ostwald, a racionalista France és a filozófus Bergson egyformán csak azzal váltak ki a megőrült európai mobból, hogy még hangosabban kiabáltak, még szertelenebbül hadonásztak, mint az átlag.

S ha ilyenek voltak a vezető elmék, milyenek voltak a többiek, a másodrendűek, az igazi nagy értelmiségi osztály?

Még benne vagyunk a háborúban s még munkában látjuk az ész szerszámának kezelőit. S lesz-e, aki tagadja, hogy nemcsak az első mámorban, hanem azután is, hónapról-hónapra és keserves évek kínjaitól megihletlenül immár negyedik esztendeje az úgynevezett műveltek azok, akik a háborús gazdaság és politika legaljasabb és a társadalmi észszerűség szempontjából legértelmetlenebb funkcióit látják el!

•

Szükséges ezekre a közismert tényekre emlékeztetni akkor, amikor arról van szó, hogy a műveltek új nemzedéke lépjen sorompóba az értelem és a humanizmus uralmáért.

Újra kell meghatározni a műveltség fogalmát. És ezzel a műveltség társadalmi funkcióját is.

Ám nevezzék műveltségnek a tudás bizonyos mennyiségét, az értelem bizonyos kicsiszoltságát, az életigények bizonyos terjedelmét.

De a tapasztalatok után senki sem igényelheti, hogy ezeket a tulajdonságokat elegendőknek tartsuk, hogy alapul szolgáljanak az értelmiség társadalmi vezető szerepére.

Láttuk, hogy a legnagyobb ész és a legtöbb tudás egymagában nem teszi viselőjét alkalmassá arra, hogy

megbízható vezetője legyen más embereknek. Sokszor még arra sem, hogy csupán a tudománynak, a megismerésnek, a puszta igazságnak gondját bízhassuk reá.

Az a műveltség, amely erre egyedül képesíthet, nem merül ki értelmi tulajdonságokban. Követelményei elsősorban nem is az intellektuális, hanem a morális és a szociális szférában vannak.

Alapvető tulajdonsága: az ember minden képességének harmóniája. Ami azt jelenti: *az értelmi, az érzelmi és a cselekvő erők legmagasabb kiképzése és összhangja.*

Nem igazán művelt az, aki bármennyit tud is, megismerései nem hatották át érzelmi énjét. Aki bár tudja, hogy mi a jó és mi a rossz, *pro foro interno*, bensőleg sem foglalt lelke mélyéig hatóan, megingathatatlanul, rettenthetetlenül állást a jó mellett.

De ne bízzuk magunkat olyanokra sem, akik meggyőződést hirdetnek ugyan, de megmaradnak a szavak, a szép elméletek területén.

Minden meggyőződés annyit ér, amennyit hirdetője a maga cselekvésével valóra vált.

Ne higyjünk azoknak, akik naiv öncsalással vagy ravaszul éppen azzal próbálják elméleteik és eszményeik nagyszerűségét és magasságát szuggerálni kortársaiknak, hogy csak a messze jövőt ismerik el illetékes bírájuknak.

Az embereknek egymáshoz és a társadalomhoz való viszonya néhány egyszerű és örök, gyakorlatilag is többékevésbbé folyton érvényesülő erkölcsi elvre redukálódik. A legmagasabbröptű utópia is csak ezek egyikének vagy másikának vagy többjének elméleti alkalmazása. Aki nem talál mindennapi életében módot arra, hogy ezen elveit mindennapi cselekvésében is érvényesítse, az lehet tökéletes gondolkodó, de bizonyára gyönge meggyőződésű és gyönge akaratú lény. Ha eleve kapitulál a kis dolgokban, hogyan állja meg helyét a nagyokban!

És ezért nem igazán műveltek, tehát a vezetésre alkalmatlanok azok is, akik bár ismerik és hirdetik a jót, azt a morális meggyőződéseikkel ellenkező eszközökkel akarják megvalósítani. Inkább maradjon meg a rossz, semhogy erkölcstelen eszközökkel változtassuk meg.

A lélek teljes harmóniája: ez az igazi műveltség. A tudás, az érzés, az akarás egybeforrása. Megismerni mindent, kiválogatni a legjobbat, hinni benne a szeretet erejével és *heroikus elszántsággal megvalósítani belőle minden nap minden lehetőt* — ez az eszmény. *A lélek kultúrája* — megkülönböztetésül az értelmi műveltségtől. S a társadalom egyedül hivatott, megbízható vezetői nem a „műveltek", hanem csupán ennek a kultúrának a lovagjai.

SZABÓ Ervin.

Szociálpolitikai Szemle és SZABADGONDOLAT, 1918. VIII. évf. 4. sz. 33—37. p.
(Megjelent ido nyelven is: Erudeso e kulturo. Trad. de Hungara da Stefano Bakonyi. Stockholm 1918, Sueda Ido-Editerio, 6. p.)

VI.

SZABÓ ERVIN KÖNYV- ÉS FOLYÓIRAT ISMERTETÉSEINEK BIBLIOGRÁFIÁJA

KI MEREM MONDANI, HOGY KULTURÁLIS FEJLŐDÉSÜNK: TUDOMÁNYOS ÉS EGYÉB ÉRTELMI ÉS LELKI ENERGIÁNK GYARAPODÁSA A LEGSZOROSABBAN ÖSSZEFÜGG KÖNYVTÁRÜGYÜNK ÁLLAPOTÁVAL

SZABÓ ERVIN

Az államkeletkezés kérdéséhez. [Gr. Teleki Pál könyvéről.] = Huszadik Század, 1904. I. köt. p. 330—331.

A történelmi materializmus és szociológiája. [Austraro, A.: Il materialismo storico e la sociologia generale.] = Huszadik Század, 1904. II. köt. p. 243—244.

Fournière, E.: Les théories socialistes au 19e siècle de Babeuf à Proudhon. = Huszadik Század, 1905. I. köt. p. 185.

Il divenire sociale. Rivista di socialismo scientifico, diretta da E. Leone e P. Mantica. Roma. = Huszadik Század, 1905. I. köt. p. 386—387.

Az orosz forradalom krónikája. [La première année de la révolution russe...] = Huszadik Század, 1907. II. köt. p. 1095—1096.

Aucuy: Les systèmes socialistes d'échange. = Szocializmus, 1907—1908. p. 219—220.

A sztrájk büntetése. Írta: Ágoston Péter. = Vas- és Fémmunkások Szaklapja, 1908. augusztus 20.

A szocializmus. [Kovács Gábor: A szocializmus.] = Huszadik Század, 1908. I. köt. p. 200.

Az olasz szocializmus. [R. Michels: 1. Il proletariato e la borghesia nel movimento socialista italiano. 2. Die Entwicklung der Theorien im modernen Sozialismus Italiens.] = Huszadik Század, 1908. II. köt. p. 420—425.

Lindemann, Hugo: Städtische Arbeiterpolitik. = Városi Szemle, 1908. p. 66—67.

Archiv für Volkswohlfahrt. = Városi Szemle, 1908. p. 140.

Újabb irányok a munkásmozgalomban. [Egy tervezett előadás vázlata.] Jelentés a Társadalomtudományok Szabad Iskolája 1907—1908. évi működéséről = Huszadik Század, 1908. II. köt. p. XIII.

Jelentés a temesvári néphivatal tevékenységéről. = Városi Szemle, 1908. p. 414.

The London Manuel for 1908. = Városi Szemle, 1908. p. 580.

Német és francia munkásmozgalom. [Az Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik c. folyóirat két cikkének ismertetése.] = Huszadik Század, 1909. I. köt. p. 294—297.

Kommunista községek. [Narrat, G.: Milieux libres.] Huszadik Század, 1909. II. köt. p. 434—435.

Új ipari középosztály. [R. Mihels: Sulla scadenza della classe media industriale antica e sul sorgere di una classe media industriale moderna...] = Huszadik Század, 1909. II. köt. p. 438—440.

Kulemann, W.: Die Berufsvereine. = Városi Szemle, 1909. p. 101.

The book of American municipalities. = Városi Szemle, 1909. p. 436—437.

Volkswirtschaftliches Handbuch. = Városi Szemle, 1909. p. 444—445.

Schücking, Lothar Engelbert: Die Missregierung der Konservativen unter Kaiser Wilhelm II. = Városi Szemle, 1909. p. 792—793.

Troisième Congrès des maires de France. = Városi Szemle, 1910. p. 68—69.

Redlich, Josef: Das Wesen der österreichischen Kommunalverfassung. = Városi Szemle, 1910. p. 409—410.

Boeglin, Eugène: Une capitale chrétienne sociale: Vienne. = Városi Szemle, 1910. p. 410—411.

Memento municipal pour 1910. = Városi Szemle, 1910. p. 411.

Budapester Neubauten. = Városi Szemle, 1910. p. 505—506.

Ágoston Péter: Községi politika. Referátum. = Városi Szemle, 1910. p. 843.

Apolant, Jenny: Stellung und Mitarbeit der Frau in der Gemeinde. = Városi Szemle, 1910. p. 843.

Baker, C. Ashmore: Rates. = Városi Szemle, 1910. p. 910.

A proletárság lélektanához. [R. Broda & Jul. Deutsch: Das moderne Proletariat.] = Huszadik Század, 1910. II. köt. p. 538—540.

A tőke és a munka harca a demokráciában. [Ch. W. Eliot: The future of trade unionism and capitalism in a democracy.] = Huszadik Század, 1911. II. köt. p. 89—93.

A nagyipari munkásság élet- és lélektanához. [A Verein für Sozialpolitik fenti tárgyú kiadványának ismertetése.] = Huszadik Század, 1911. II. köt. p. 227—231.

Lilienthal: Fabrikorganisation. = Ipari Jogvédelem, 1911. p. 5.

Warschauer: Zur Entwicklungsgeschichte des Sozialismus. = Közgazdasági Szemle, 1911. p. 369—371.

Ostrogorsky: La democratie et les parties politiques. = Huszadik Század, 1912. I. köt. p. 116—117.

Bulletin de la Statistique générale de la France. = Városi Szemle, 1912. p. 122—123.

A magyar kartellek. [Varga Jenő könyvéről.] = Huszadik Század, 1913. I. köt. p. 123—126.

Barsi József: Életem = Huszadik Század, 1913. I. köt. p. 257.

Löhnert Mátyás: Terra incognita. = Nyugat, 1913. II. k. p. 521—523.

Két regényről. [Reymont: Parasztok; Andreas Strug: Geschichte einer Bombe.] = Nyugat, 1913. II. köt. p. 959—960.

Az amerikai alkotmány gazdasági alapjai. [Ch. A. Beard tanulmányáról.] = Világ, 1913. december 25.

Pálos Ödön: Jugendfürsorge und Berufsvormundschaft in Ungarn. = Városi Szemle, 1915. p. 103.

A magyarság ügye a külföldön. [Révai Mór könyvéről.] = Pesti Napló, 1918. február 28.

VII.

SZABÓ ERVIN IDEGEN NYELVEN MEGJELENT KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI ÉS KRITIKAI CIKKEINEK ÉS TANULMÁNYAINAK BIBLIOGRÁFIÁJA

ASSOCIATION INTERNATIONALE POUR LA LUTTE CONTRE LE CHÔMAGE

Session du Comité international à Zurich

6-7 septembre 1912

RAPPORT

SUR

la matière de la Bibliographie du chômage

PAR

MMrs E. Szabó
bibliothécaire de la Ville de Budapest

L. Varlez
secrétaire général

GAND
Société coopérative « Volksdrukkerij », Rue Haut-Port, 29

1912

Kiadványunkban Szabó Ervinnek csak magyar nyelven megjelent tanulmányait közöljük és kihagytuk a hazai németnyelvű és külföldön napvilágot látott szakmai tárgyú tanulmányainak és cikkeinek anyagát. Ezeknek lefordítása és közlése még a jövő terve.

A kutatók számára alább közöljük az eddig feltárt, idegen nyelven megjelent, könyvtártudománnyal és irodalommal foglalkozó könyveinek és cikkeinek bibliográfiáját.

Bunsel, J.: Studien zur Sozial- und Wirtschaftspolitik Ungarns. = Die Neue Zeit, 1902—1903. I. Bd. p. 319—320.

Stammhammer, Josef: Bibliographie der Finanzwissenschaft. = Dokumente des Sozialismus, Bd. III. [1903] 443—444.

Kritische Bibliographie des Sozialismus. = Dokumente des Sozialismus. Bd. III. [1903] p. 450.

Bibliografia economica universalis. Répertoire bibliographique des travaux relatifs aux sciences économiques et sociales. [Livres, mémoires, articles et revues.] Publ. par J. Mandello. Red. en collaboration avec L. Pollacsek. Bruxelles 1903, Institut international de Bibliographie, XI, 199 p.

Aus der Literatur der ungarischen Gewerkschaftsbewegung. = Dokumente des Sozialismus, Bd. IV. [1904]. p. 113—115.

Gumplowitz, L.: Geschichte von Staatstheorien. = Die Neue Zeit, 1904—1905. I. Bd. p. 861—862.

Cosentini, F.: La sociologie génétique. = Die Neue Zeit, 1904—1905. II. Bd. p. 200.

Aus der Literatur der ungarischen Gewerkschaftsbewegung. = Dokumente des Sozialismus, Bd. V. [1905] p. 152—154.

Marx és Engels válogatott művei. I. Bd. = Dokumente des Sozialismus, Bd. V. [1905] p. 250—251.

Sozialismus und Christentum. [O. Lévy: Das neunzehnte Jahrhundert; G. Ferrero: L'Europa giovane.] = Die Neue Zeit, 1905—1906. I. Bd. p. 369—371.

Budapester Bibliotheksmiseren. = Pester Lloyd. 1908. november 4.

Veröffentlichungen der Stadtbibliothek von Budapest. = Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, Bd. 31. [1910] p. 600—602.

Neue und alte Bibliotheken. = Grazer Tagespost. 1910[?].

Majláth József: La Hongrie rurale. = Archiv für die Geschichte des Sozialismus . . . , Bd. 1. [1911] pp. 389—390.

Földes Béla: A szocializmus. = Archiv für die Geschichte des Sozialismus . . . , Bd. 1. [1911] p. 523—525.

Stammhammer, Josef: Bibliographie der Sozialpolitik. Bd. II, enthaltend die Literatur von 1895—1911 und Ergänzungen zu Bd. I. Jena. 1912. Fischer Verl. VI. 881 S. = Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Tübingen, 1911. Mohr Verl. p. 252—254.

Bernstein, Eduard: Die Arbeiterbewegung; Adolf Weber: Der Kampf zwischen Kapital und Arbeit; Charles W. Eliot: The future of trade-unionism and capita-

lism in a democracy. = Archiv für die Geschichte des Sozialismus..., Bd. 2. [1912] p. 467—475.

Bernays, Marie: Auslese und Anpassung der Arbeiterschaft. = Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, Bd. 34. [1912] p. 646.

Hapgood, Norman: Industry and progress. = Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, Bd. 35. [1912] p. 565.

Ungarische Rundschau für historische und soziale Wissenschaften. = Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, Bd. 35. [1912] p. 928—929.

Zur Frage der öffentlichen Bibliotheken. = Budapester Presse. 1912. május 18.

Rapport sur la matière de la Bibliographie du chômage. [Session du Comité International à Zurich 6—7 septembre 1912.] Gand. 1912. Société Coopérative „Volksdrukkerij", 16 p.

Ungarn. Der Jahresbericht der Stadtbibliothek von Budapest... = Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1912. p. 467.

Benutznungshäufigkeit. [A Fővárosi Könyvtár látogatási és kölcsönzési adatai.] = Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1913. p. 350—351.

Der Jahresbericht der Budapester Stadtbibliothek. = Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1913. p. 357—358.

Harnack, Adolf: Die Benutzung der Kgl. Bibliothek und die deutsche Nationalbibliothek. Berlin, 1912. J. Springer Verl. 38 S. [Könyvkritika.] = Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Seperat-Abdruck. Band 36, Heft 2. Tübingen. 1913. Mohr Verl. p. 619—620.

Principes d'organisation scientifique des usines, par Fred. Winslow Taylor. = Le Mouvement Socialiste, 1913. T. I. p. 128—132.

Ergang: Zum Maschinenproblem in der Volkswirtschaftslehre. = Archiv für die Geschichte des Sozialismus..., Bd. 3 [1913] p. 333—335.

Stockton: The closed shop in American trade unions. = Archiv für die Geschichte des Sozialismus..., Bd. 3 [1913] p. 346—349.

Business Book Bureau: = Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, Bd. 36 [1913] p. 614.

Encyclopaedia of industrialism. = Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, Bd. 36 [1913] p. 927—928.

Novitzky: Egyesült erővel. = Archiv für die Geschichte des Sozialismus..., Bd. 4. [1914] p. 388—391.

Révész: A magyar munkásmozgalom története. = Archiv für die Geschichte des Sozialismus..., Bd. 5. [1914] p. 298—304.

Bibliographie der Arbeiterfrage für das Jahr 1912. = Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, Bd. 38. [1914] p. 218—219.

Centraal Bureau voor Sociale Adviezen. = Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, Bd. 38. [1914] p. 219.

Beard, Charles A.: An economic interpretation of the Constitution of the United States. = Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, Bd. 39. [1915] p. 580—587.

Cramer, Valmar: Bücherkunde zur Geschichte der katholischen Bewegung in Deutschland im 19. Jahrhundert. = Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, Bd. 39. [1915] p. 877—878.

Arbeiterbildung und Unternehmerinteresse. = Pester Lloyd. 1916. XII. 24. sz.

Guilleaume: Karl Marx pangermaniste ... = Archiv für die Geschichte des Sozializmus ..., Bd. 7. [1916] p. 462—468.

Ungarn. [Der Jahresbericht der Stadtbibliothek Budapest, 1916.] = Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1917. p. 56—57.

Ungarn. [Der Jahresbericht der Stadtbibliothek Budapest, 1917.] = Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1918. p. 39—41.

Erudeso e kulturo. Trad. de Hungara de Stefano Bakonyi. Stockholm. 1918. Sueda Ido-Editerio, 6. p. [Magyarul is megjelent.]

VIII.

FÜGGELÉK

SZABÓ ERVIN:

A VÁROSI MÚZEUMOK FÖLADATAI ÉS A FŐVÁROSI MÚZEUM

Wie viele Jahre muss man nicht tun,
um nur einigermassen zu wissen,
was und wie es zu tun sei.

Goethe.

E dolgozat szerzője teljesen tisztában van azzal, hogy a goethei mottót, melyet írása élére tett, legelsőbb és teljes joggal ő reá fogják ráolvasni. Soha máskép, mint minden más laikusnak, múzeumokkal dolga nem volt. Nem is gondolt volna soha arra, hogy ilyen, tőle idegen kérdésre adja magát, ha hivatalos állásából kifolyólag nem került volna azzal vonatkozásba. Hogy hogyan és miért? — megmagyarázza e dolgozat utolsó részlete és konklúziója. De még ez sem lett volna elég indíték számára, hogy rendszeres munkára vállalkozzék, ha nem tapasztalta volna idevágó tanulmányai során mind jobban növekvő megnyugvással, hogy mennyi rokonság, mennyi el nem tagadható párhuzam van a múzeumok modern problémája és a könyvtáraké közt. Mely utóbbi téren szakértőnek hiszi magát. Erős támogatásnak érezte azonkívül Kremmer Dezsőnek, a Székesfővárosi Múzeum hivatalnokának legújabban megjelent két dolgozatát, amelyekben a modern múzeumok törekvéseinek átérzéséből fakadt világos csoportosításban és jó judiciumú kritikával fogalmazza meg a Fővárosi Múzeum programmját és írja le gyűjteményeit. Ha e sorok írója mégis indíttatva

érezte magát, hogy helyenkint szinte megismételje azt, amit Kremmer Dezső kitűnő dolgozatában a magától értődés természetességével és egyszerűségével megírt, annak oka nem annyira némely eltérések hangsúlyozásának szüksége, mint inkább az az érzés, hogy amikor építkezésre való tekintettel kell programmot csinálni, szükséges, hogy rendszeres fölépítésben álljanak előttünk a jövendő intézmény összes jellegzetes tulajdonságai, hogy az épület valóban az lehessen, aminek lennie kell: a gyűjteménynek a lehetőségig tisztán és teljesen fölismert szükségleteihez szabott burka. Hogy „belülről kifelé" építhessünk s nem, mint oly sokszor történik megfordítva. A szerző azt is reméli, hogy az a körülmény, hogy bizonyos tekintetben a múzeumokkal szemben ő maga is „közönség", nem fogja hátrányosan befolyásolni egy nyilvános intézmény programját (ha ugyan ezeknek a soroknak egyáltalán lesz arra befolyásuk). Hogy viszont olykor a kelleténél messzebb ki nem csúszott ezirányban, azt főként a Meller Simon barátjával, a Szépművészeti Múzeum őrével folytatott beszélgetéseknek köszönheti.

I.

A modern múzeum föladatai

Nem lehet kétséges, hogy ha a főváros ma múzeumi programmot akar megállapítani, azokból az általános elvekből kell kiindulnia, amelyek a művelt Nyugaton a múzeumok működési irányát megszabják. Ebben a tekintetben az utolsó két évtizedben lényeges változásokat lehet följegyezni. Ugyanaz az átalakulás, amelyen a könyvtári politika megy által, jelentkezik a múzeumi politikában is.[1] Ritkaságok gyűjteményéből, *Raritäten- és Curiositätenkabinettek*ből, vagy tudományos laboratóriumokból a múzeumok is hovatovább a közművelődés, vagy ahogy közönségesen nevezik: a népművelés szolgálatába szegődnek. Ruskin kezdeményezései Angliában és Amerikának ösztönszerű demokratikus gyakorlata tudatos kifejezést és erélyes és minden irányú folytatást nyertek a német múzeológusok mannheimi konferenciáján, amelyet — jellemző tény — a *Zentralstelle für Arbeiter-Wohlfahrtseinrichtungen* auspiciumai alatt tartottak 1903-ban. Élénk és rokonszenves visszhangot fakasztottak a mannheimi tárgyalások Franciaországban és Olaszországban. Úgy, hogy el lehet mondani: ha a múzeológusok véleményei igen sok ponton szerteágaznak, abban az általános elvben mindig megegyeznek, hogy *a modern múzeum csak mint demokratikus intézmény élhet meg és teljesíthet hivatást a nemzetek szellemi életében.*

A múzeumok demokráciája

Ez az elv egy logikus fejlődési sor eredője, de igen sokféle ok és indíték működött közre, hogy általánosan elfogadják. Maguk a múzeumok szinte észrevétlenül vetkőztek ki eredeti arisztokratikus jellegükből. Már a 18. évszázadban akadtak egyes fejedelmek és nagyurak, akik gyűjteményeiket a közönségnek megnyitották. De gyökeres változást a múzeumok jellegében a kontinentális demokrácia szülőanyja, a nagy francia forradalom, idézett elő. Amikor a nemzetgyűlés 1791-ben a Louvre múzeumát ezekkel a szavakkal adta át a közönségnek: „Ez a múzeum mindenki számára nyitva álljon és mindenki kedvére dolgozhassék benne" — akkor megszületett az elv, hogy a múzeum köztulajdon. Soká tartott, amíg egyebütt is elfogadták és alkalmazták. De hamar szűknek és elégtelennek bizonyult ez is. Kitűnt, hogy nem elég, ha bizonyos órákban megnyitják a gyűjteményeket a közönségnek, hogy ez még nem biztosítja, hogy a beléjük fektetett anyagi és szellemi tőkék gyümölcsözzenek. Kevesen látogatják, azok is figyelmetlenül nézik, és senki sem lelkesedik értük. Vagyis a jogcím változása dacára a múzeumok arisztokratikus jellege alig enyhült.

Keresni kezdték az okát. A legkülönbözőbb érdekekből és szempontokból. Művészi lelkű férfiak, mint Ruskin, kikben a szépért való rajongás erős szociális alapba volt ágyazva, nem bírták el, hogy mindaz a szépség, amivel lelkük tele, ne legyen minden ember öröme, gyönyörűsége, szellemi tulajdona. Gyakorlatibb meggondolások vezettek másokat. A múzeumok gyarapodása versenyt támasztott s a műkincsek drágulása mind nehezebbé tette a gyűjtemények fejlesztését. Pénz kellett, sok pénz: közpénz, amely fölött nem a fejedelem rendelkezik többé, hanem a többé-kevésbé demokratikus törvényhozó vagy ta-

nácskozó testület, amelynek a közvéleménnyel is kell számolnia. Az előrelátó múzeumi szakférfiak kezdtek útakat és módokat keresni, hogy a közvéleményt barátságra hangolják. És ebben a törekvésükben találkoztak azzal a mind erősebb áramlattal, amely nem engedi meg, hogy az iskolai oktatással befejezettnek tekintsék a népművelés munkáját. Az iskolának, ha nem is csődjére, de sokszor megdöbbentő hiányosságaira utalnak ezek. Hogy az iskola nem szemléletet nyújt, hanem száraz betűt; ismereteket, amelyek gyakorlati alkalmazására sohasem kerül a sor, amelyek tehát elfelejtődnek; és ami az életben kell, azt felnőtt korában a maga erejéből kell, hogy megtanulja a volt iskolás is. Rettenetes adataink vannak gyermekek és felnőttek tudatlanságáról oly dolgokban, amelyekkel az életben szemléltetőleg nem találkoztak[2]; és fölemelő és megható és minden jó segítségre serkentő példáink arról, milyen elszántsággal küzdenek ezerek, fiatalok és felnőttek, hogy szellemi kultúránk részeseivé legyenek. Bűn volna és semmiképp sem indokolható pazarlása a nemzet szellemi tőkéinek, ha a sok szépet, hasznosat, érdekeset, ami a múzeumokban van, meg nem nyitnák ennek a törekvésnek. És hasonlóan éreztek múzeumi vezetők: igazgatók és „őrök", akiknek egyéniségük teljességéhez tartozik a tudat, hogy a mű, amelynek erejüket, tudásukat, munkájukat szentelik, valóban éljen, hasson, a legtávolabbi körbe kisugározzon.

A mai „tudományos" múzeumok

Mindezek élénken érezték, hogy a közgyűjtemények állapota nem olyan, hogy eféle hatást gyakorolhassanak. Hibákat láttak magában a múzeumok anyagában, annak mennyiségében és minőségében, a fölállításban és elrendezésben, a hozzáférhetőségben stb.[3]

A legnagyobb bajnak a múzeumok túlzsúfoltságát látták. A gyűjtő szenvedély túltengése az évek során annyi emléket halmozott föl, szépet és csúfat, értékeset és értéktelent, érdekest és közönyöst és úgy megrakta azokkal a termeket, hogy még a szakértő is elfárad és elúnja, amíg az őt érdeklőt a tömegből kihalássza. Fokozza a bajt a fölállítás és elrendezés hiányossága. Túlságosan magas és nagy, túlünnepélyes, sokszor rosszul világított termek falai telisdeteli rakva, sokszor három és négy méter magasságig műtárgyakkal, amelyeket hol valamely tudománytörténeti séma, hol a szimmetria és a tárgyak eredetétől és természetétől független dekoratív elv rendjében helyeznek el. Az a kevés ember, aki a nyitvatartás gyér óráiban betéved ebbe a „temetőbe", tájékozatlanul ődöng a kongó termekben és ha egyszer kiszabadult, évek múltán is csak úgy kerül ismét vissza, ha valami idegent kell a városban kalauzolnia. Aminthogy sokan úgy is képzelik a múzeumok dolgát, hogy azok az idegenekért, az idegenforgalomért vannak és legföljebb a műtörténészekért és eszükbe sem jut, hogy a benszülöttek gyönyörűségére és okulására is lehetnek.

A múzeumok nem öncél

Erősebben kellett és kell talán még ma is mindenütt, ahová a demokratikus múzeumi politika szele fel nem ért, hangsúlyozni az elvet, hogy a múzeumok nem a tudományért és a történészekért vannak, hanem mi magunkért, embertársainkért, sőt elsősorban ezért. Ahogy Richard Schöne, a porosz kir. múzeumok főigazgatója mondta: „Minden ilyen intézetnek kötelessége, hogy minden lehető hasznot hajtson, amit csak hajthat és kövesse a művészet, a tudomány és általában műveltségünk szükségleteit. A

szellem eleven hatalmainak kell, hogy szolgáljon és épen ez a szolgálat adhat csak az intézetnek magának is életet és fejlődést".

A múzeumok célja a gyönyörködtetés és az oktatás

Két dolog az, amit a múzeumoknak nyújtaniok kell, ha „a szellem eleven hatalmainak" akarnak szolgálni. Az első és legfontosabb, hogy szépséget adjanak. Mert nem lehet céljuk, hogy elriasszák az embereket. Sőt mindent meg kell tenniök, hogy örömet okozzanak, hogy ezzel magukhoz csábítsák a tömeget. Tehát csak olyan tárgyakat állítsanak ki, amelyek szépek magukban is vagy egészséges fejlődés csírái vagy láncszemei. Ne legyen semmi rossz, csúnya, romlott vagy beteges. Ez nem való a laikus elé. A második követelés az: ne állítsanak ki semmit, aminek oktató, nevelő értéke nincsen. Ne legyen tehát a múzeum furcsaságok, kuriozitások gyűjteménye, sem emlékek válogatás nélküli halmaza, hanem legyen: típusok esztétikus és rendszeres bemutatása. Csakis e két szempontnak: az esztétikainak és az oktatónak összekapcsolása biztosíthatja a múzeumoknak a nagy tömeg rokonszenvét.

A tanulmányi és a kiállító anyag elválasztása

Azt vethetik ezzel szembe, hogy a tudomány érdekei megkövetelik, hogy minden gyűjtemény lehetőleg teljes legyen, hogy a kutató megtalálja benne tudományának minden tárgyát, a szépet és a kezdetlegest, a normálist és az abnormálist egyformán; és megkövetelik azt is, hogy mindezek a tárgyak a tudományos szisztematika elvei szerint legyenek elrendezve és fölállítva.

Erre azt feleljük, hogy igenis szükségesnek és nélkülözhetetlennek tartjuk, hogy a nagy nemzeti gyűjtemények elsősorban a tudomány szolgálatában álljanak. Igenis legyen minden országban egy múzeum, amely a művészet történetének van szentelve. Legyen lehetőleg teljes természettudományi, iparművészeti, technikai, stb. múzeum. De semmi ok nincsen arra, hogy a miként a nagy nemzeti könyvtárak legszebb kéziratait, miniaturejeiket, kötéseiket, legkeresettebb újabb könyveiket, folyóiratait külön teremben vagy termekben könnyebben hozzáférhetővé teszik a közönségnek, egyéb anyagukat, kötetek és füzetek millióit ellenben beraktározzák, azonképen a nagy múzeumok is ne válasszák külön legszebb és legjellegzetesebb tárgyaikat egyéb anyaguktól, ne állítsák föl külön és a nagy közönségnek ne mutassák meg ilyen módon. És amiképen a nagy könyvtárak könyvkiállításuk anyagát újabb szerzeményekkel, kézi könyvtárukét a keresettebb könyvekkel időnkint fölfrissítik, a kevésbé szép vagy ritkábban keresett darabokat pedig a raktárba a maguk helyére visszahelyezik, azonképen a nagy múzeumok sem veszítenek semmit sem tudományosságukból, sem teljességükből, ha hasonlóan cselekesznek. A kisebb múzeumok meg épen, amelyek akár anyagi erőik elégtelensége miatt, akár józan önkorlátozásból teljességre számot nem tartanak, nem is tehetnek másként, mert hiszen a tudománynak csak egy részét, ágát, speciális kérdését szolgálhatják amúgy is. S így teljesen elfogadott elv ma *minden* múzeum anyagának ketté választása *Studiensammlung*ra és *Schausammlung*ra, vagyis tanulmányi és kiállító gyűjteményre. A tanulmányi anyag a közönségnek nem, csak kutatóknak hozzáférhető, de azért világos, tágas helyiségekben van rendszeresen elraktározva, míg a válogatott kiállítási anyag a nyilvános helyiségekben szolgál a közönség gyönyörködtetésére és okulására.

A nyilvános múzeum és a tudomány

Természetes, hogy ezen elv általános keresztülvitele esetében is lesznek gyűjtemények, amelyekben a tudományos cél kell, hogy uralkodjék, míg másokban a nyilvánosságé fog predominálni. Általában azonban azt lehet mondani, hogy a nagy nemzeti intézetek kivételével ma valamennyi múzeum bátran engedheti magát abba az irányba terelni, amely a nyilvánosság jogainak mind szélesebbkörű elismerését jelenti. S attól sem kell félni, hogy ez a tudományosság rovására történnék, aminek, ha lehet, a helyi és speciális múzeumok is kell, hogy szolgáljanak. Nézze meg bárki és hasonlítsa össze bármely nemzeti múzeum kiadványaival akárhány német, angol vagy amerikai nyilvános helyi múzeum tudományos termelését: van-e oka bárkinek is mondani, hogy nem felelnek meg minden jogos tudományos igénynek?

A „műveltség" kifogása

Másoknak ismét az az aggályuk lehet a múzeumok ilyen értelmű nyilvánossága, a múzeumoknak a nagyközönség igényeihez alkalmazkodása ellen, hogy ez a múzeumok színvonalát a műveletlen osztályok alacsony ízlésbeli színvonalára süllyeszti le. Ezzel szemben talán elég azt mondani, hogy a múzeumi demokráciának épen főkövetelménye és az anyag ketté választásának épen egyedüli célja, hogy csak a legszebb és legjobb kerüljön a nagyközönség szeme elé. Mégis, egyéb aggályok eloszlatására, hivatkozhatom olyan kitűnő és mindennemű szociális radikálizmustól mentes férfiúra, amilyen Alfred Lichtwark, a hamburgi Kunsthalle igazgatója, aki erre az ellenvetésre így válaszolt: „A művészettel szemben a német nép egy

egységes tömeg. Kevés — a legtöbb esetben semmi különbséget nem tesz, hogy egy múzeumlátogató a társadalmi rétegeződés magasabb vagy alacsonyabb fokán áll-e. Amit a múzeumok tesznek, azzal még mindig az egész néphez fordulhatnak."[5] — Ez mindenképen áll a természettudományi múzeumokra. De ép úgy érvényes a művészetiekre. Hivatkozhatom minden igazi műértő és műtörténész mindennapos tapasztalatára, mennyi sznobizmus, mennyi divathajhászat, mennyi társasági hiúság, mennyi felületesség van azoknak az ú. n. művelt középosztálybeli uraknak és hölgyeknek állítólagos műízlésében és műszeretetében, akik ma a műkiállítások és — nyári és ünnepi utaikon — a külföldi művészeti múzeumok látogatóinak tömegét teszik. Meg vagyok győződve, hogy minden igazi művészettudós, ha nincsenek szociális és politikai elfogultságai, szívesebben fordul azokhoz, akiknek ösztönszerű fogékonyságát a szép iránt nem ölte ki a művészeti divatok kritikátlan, csak társasági beszélgetés témájául megkívánó hajszolása és majmolása. Az igazi műértő meg épen, aki nem hivatásos kutatás céljából, hanem csak maga gyönyörűségére járja a múzeumokat, örülni fog, ha szakértő szem és kéz előre kiválogatta számára, amit különben önmagának kellene ezer érdektelen tárgy közül fáradságosan kikeresnie. És itten van a nyilvános múzeumok esetleges ízlésbeli lezüllésének vagy csak lejebbszállásának mindenkori gátja is. Minden múzeum — és általában minden emberi intézmény — lelke, jelleme, működése olyan, amilyen az azt irányító, vezető, az abban dolgozó embereké. Legyen a múzeum a régi értelemben tudományos vagy modern értelemben nyilvános: hogy a tudomány vagy az ízlés milyen színvonalán fog állni, az elsősorban és legfőként, sőt majdnem kizárólag attól függ, milyen ember a vezetője. „Minden intézmény egy embernek meghosszabbított árnyéka" — mondja

Emerson. Nincs az a múzeumi igazgató, aki — ha egyébként nem kötik meg kezét avatatlanok, kotnyeleskedő bizottságok, bürokratikus formaságok — arra hivatkozhatnék, hogy a közönségnek ilyen vagy amolyan alsóbbrendűsége kényszerítené akár tudományos, akár esztétikai szempontból silány munkára. És ezért semmiféle tudományos érdek nem követeli, hogy a múzeumok ne tárják föl kapuikat a legtágabb nyilvánosságnak, ne hajtsák végre anyaguknak a nyilvánosság követelte kettéválasztását s ne rendezzék kiállított anyagukat úgy, hogy a nagy tömeg csakugyan gyönyörűségét és okulását találja benne. Vessék le az idejüket múlt hagyományokat, amelyeknek legjellegzetesebb maradványa és fentartója a múzeumi tisztviselők „őr" címe: ne őrök legyenek, hanem segítők. Akkor majd nem lesz okuk panaszkodni a közönség közönyéről, akkor, ha kell, a közvélemény sem fog habozni, hogy a múzeumok segítője legyen.

II.

Specializálódás és munkamegosztás

A demokratikus múzeumi politika ezen követelményei természetesen könnyebben valósulnak meg új és kisebb intézetekben. Nem lehet azonban azt mondani, hogy némely régi, avagy minden tekintetben nemzeti tudományos múzeum szerepét betöltő gyűjtemények ellenállnának azoknak. Nem kell egyébre hivatkozni, mint a berlini kir. múzeumokra, amelyekből olyan vezetők, mint Schöne, Bode és Tschudi világraszóló mintaintézeteket csináltak, úgy tudományos, mint esztétikai tekintetben.

Hogy a nagy nemzeti múzeumok ezen átlakulásra képesek, azt leginkább annak köszönhetik, hogy a múzeum-

ügy terén hamarább vert gyökeret a specializálódás elve, mint pl. a gyűjtemények egy más fajánál, értem a könyvtáraknál. Az a körülmény, hogy már jó régen differenciálódnak a múzeumok anyaguk szerint természettudományi, néprajzi, történeti gyűjteményekre, régi és új galériákra, stb., már magában véve tünete és eredménye a feladatokra és lehetőségekre eszmélésnek, a vak és válogatás nélküli gyűjtőszenvedély racionális medrekbe terelésének. Szinte magától kínálkozik ez az önkorlátozás a múzeumok csak újabban keletkező fajánál, a helyi, városi múzeumoknál.

A városi múzeumok

Sokkal teljesebben, mint a régi és nagy nemzeti múzeumoknál, vannak meg az új múzeumi politika előfeltételei a városiaknál. Amit a nagy urak kedvteléséből vagy a tudósok szakszerű szükségleteiből fakadt gyűjteményeknél sokszor csak nagy áldozattal lehet megcsinálni: hogy a tömegek érdeklődésébe kapcsolódjanak bele, — az a helyi múzeumoknál magától, kezdettől adva van. Valóban, ezek a gyűjtemények eleve rendelkeznek azzal a föltétellel, ami minden kezdetleges vagy szabad (nem hivatásból fakadó) műélvezetnek és tudásvágynak legfőbb tápláló ereje: hogy a látogató a tárgyakkal, amelyeknek képével, reprodukciójával, gyűjteményével dolga van, életében, mindennapos érdeklődése körében találkozott legyen, hogy azok valamilyen, ha legkisebb, de lelkében valamely emléket hagyott élményével összefüggtek legyen. Néhány embertől eltekintve, — akiknek a szép pusztán esztétikai tulajdonságaival okoz örömet és akik a tudást gyakorlati hasznától függetlenül szomjazzák — hányan vannak, akiknek lelkében bármiféle érzés máskép jelentkeznék, mint

valami átéléssel kapcsolatban? Hazaszeretetüket ha elemezzük: azoknak a helyeknek szeretete, amelyekben gyermekkoruk boldog éveit élték; vallásuk: azoknak a dolgoknak félése és azok után való vágy, amelyek valamikor fájdalmat vagy örömet okoztak nekik; tudományuk: továbbfűzése olyan ismereteknek, amelyeket a környezet fáradság nélkül, szinte mechanikusan közölt velük, amelyek megszerzése örömet okozott vagy amelyek hasznát már egyszer tapasztalták; szépségük: olyan objektumok ábrázolásának szeretete, amelyekhez kellemes emlékek fűzik. Nincs ebben semmi lenézni, sem szégyelni való. Az élet az, ami mindezek mögött van, amit mindezek kitesznek és az élet minden embernek a legfontosabb dolga. És a művészet mi más, mint az élet szépségeinek kifejezése. Nem természetes-e hát, ha az emberek a múzeumokba is csak akkor mennek, ha azok tárgyai érdeklik őket? És érdekelni akkor fogják, ha életükkel valamilyen kapcsolatuk van. „Hogyan keltsük föl — írja a nagy festő Eugène Carrière — olyan lények érdeklődését a plasztikai formák kifejezése iránt, akik nem tanulták meg, hogy az életben értsék meg és szeressék azokat? Van-e ebből a szempontból jogosabb gondolat, mint Pascalé: „Milyen hiábavaló az a festészet, amely azt hiszi, hogy érdekelhet oly dolgok reprodukálásával, amelyek a természetben egyáltalán nem érdekelnek!"[6]

Nos, ha van nyilvános múzeum, amelynek módja van rá, hogy minden tárgyával ilyen eleven érdeklődésbe kapaszkodjék: a helyi, városi múzeum az. A régi utcában, amelynek képét bemutatja, talán mindennap játszottunk gyermekkorunkban, talán abban állott a szülői ház, az iskola, talán ott ütötte föl valamely puszta telken sátrát a vándorló cirkusz vagy állatsereglet; az elhalt polgármesterek képei jó és rossz idők küzdelmeinek és örömeinek emlékét idézik föl, régi utcák nevét, sokszor hallott ese-

ményekét; régi metszeteken kíváncsian keresünk ismerős alakokat; céhemlékek, bútorok, fegyverek mind mintha a gyermekkorunkban, otthon vagy az iskolában százszor hallott történetekből valók lennének. A kiállított természeti tárgyakkal mindennap találkozunk kint a városban, házunkban, a városon kívül. Régi viseletekből otthoni régi képek, kedves hozzánktartozók mosolyognak ránk. Van-e valami is, amire Goethe inkább gondolhatott, amikor a múzeumok föladatairól azt mondta: *„Gehe vom Häuslichen aus, aber so du kannst, erobere dir die ganze Welt."*

A városi múzeumok lehetőségei és igényei

Mégis, alig lehet mondani, hogy a helyi múzeumok ki tudták volna használni az előnyt, amellyel a nagy múzeumokkal szemben rendelkeztek. Sőt inkább azt lehet mondani, hogy — igen kevés kivétellel — messze elmaradtak a nagy múzeumok mögött és pedig minden tekintetben.

Ennek okát nem nehéz megállapítani. Mi sem könnyebb, mint nagy lelkesedéssel, sőt olykor az első lelkesedésben megszavazott és összeszedett pénzzel is városi múzeumot alapítani. De sokkal nehezebb, azt a célok és lehetőségek észszerű kitűzésével, a múzeum igazi föladatának szakadatlan szemmeltartásával és anyagának és rendjének folytonos ehez alkalmazásával színvonalon tartani és fejleszteni.

De ha egyes megalomán városok vagy múzeumi vezetők versenyezni akarnak a régi városi reszpublikák galériáival, vagy a modern nagy nemzeti múzeumokkal, ha teljességre törekszenek oly tereken, amelyeken a teljességhez semmiféle tudományos érdek nem fűződik, ha nem tudnak ellentállni a vak gyűjtő ösztönnek és minden ki-

csiny, jelentéktelen vagy a város életével csak véletlenül érintkezésbe jutott tárgyat összehordanak azon a címen, hogy az városi emlék, akkor a benyomás, amelyet a látogatóra tesznek, nem az lesz, amilyen a régimódi nagy múzeumoké, hanem egészen más. Mert ezek, ha túlzsúfoltak vagy rosszul elrendezettek is, legföljebb fárasztólag hatnak vagy untatnak, de pár nagyszerű tárgyuk összbenyomásként végül mégis egy nagyszerű múlt emlékével bocsátja el a látogatót; a túlzsúfolt és rosszul elrendezett helyi múzeum ellenben groteszk benyomást tesz, pretendeált céljaival semmiféle arányban nem álló anyagával. Csoda-e, ha aztán a hangos és ünnepélyes megnyitás után ezekbe a múzeumokba a város polgárai lábukat soha többé be nem teszik és a kultúrával szemben teljesített kötelesség megnyugtató és fölemelő érzésével átengedik a teret az idegeneknek, akik nem tudván, hogyan üssék agyon idejüket, a múzeum látogatási statisztikáját javítják. És a múzeumi jelentések még büszkén számolnak be az idegen látogatókkal, nem érezvén, hogy a helyi múzeumban az idegenek magas arányszáma jelzi az útat, amellyel az intézet egyetlen igazi hivatásától eltávolodott: hogy a város lakóinak könnyítse meg világos, áttekinthető, szemléltető oktatással a kultúrvilág megértését, amelyben élnek, hogy megszeressék és örüljenek annak, hogy abban élnek.

III.

A városi múzeumok anyagi erői

Egy pillantás a nagy állami múzeumok költségvetésére meggyőzhet mindenkit az azokkal való versengés botorságáról.[7] A berlini kir. múzeumok 1912. évi kiadásainak előirányzata $3^1/_2$ millió koronát tett ki. Ha hozzávesszük

a kir. könyvtárét, a berlini kir. gyűjtemények költségvetése $4^2/_3$ millió korona. Természetszerűleg sokkal kisebb költségvetéssel dolgoznak a párisi állami múzeumok, amelyek némelyikének igazán alig van már szüksége gyarapításra. Mégis ezek is kiadtak 1912-ben $1^1/_2$ milliót. A budapesti nagy állami múzeumok is igen tekintélyes összeggel szerepelnek: 3 millió koronával (amibe bele van értve a múzeumi könyvtár költségvetése is). Berlinben kb. 1 millió, Párisban is vagy $^1/_4$ millió, Budapesten talán $^3/_4$ millió K jut a gyűjtemények gyarapítására.[7] A legnagyobb és leggazdagabb városoktól eltekintve — a siker micsoda reményével kelhet egy városi múzeum ezekkel versenyre? Frankfurt a. M., amely tudományos és művészeti múzeumaira $1^1/_4$ milliót költ évenkint, Hamburg és Köln egyenkint 1 millió K-nyi múzeumi költségvetésükkel — hatalmas új városok, csakúgy, mint a művészeti múzeumára $^1/_2$ milliót költő amerikai Boston, vagy az $^1/_4$ milliót kiadó Liverpool. De ezzel a listával igen hamar végezhetünk. Mi marad akkor? Az igazi nagy művészeti emlékekből még ezeknek a gazdag városi múzeumoknak is kevés jut. Hisz azok legnagyobbrészt biztos kezekben vannak. Ezek is hát leginkább másfajta múzeumokkal lépnek föl. De a kisebb és a kis városok? Amelyekben esetleg hatalmas nemzeti gyűjtemények is vannak? Nyilvánvaló, hogy értékest csak akkor termelhetnek, ha anyagi erőik határán belül tűzik ki múzeumi programmjukat.[8]

A városi múzeum egyénisége

Két biztos szempontunk van ilykép a városi múzeumi politika föladatának megállapítására. Az egyik a helyi, a lokális érzelmekhez, mondjuk ki: a lokálpatriotizmushoz való kapcsolódás, a helyben, ahogy a német mondja

— *an Ort und Stelle* — hatás szükségessége. A másik: a nagy nemzeti gyűjteményekkel való versengés pénzügyi lehetetlensége. Mind a két szempont, lehet mondani, kényszerítő erővel jelöli ki a városi múzeum számára a harmadik követelést: hogy olyan speciális gyűjteménynek kell lennie, amely szorosan simul a város sajátos, azt más városoktól megkülönböztető jellegéhez, ugyanolyan egyéniségnek a múzeumok körében, amilyen egyéniség a város a többi városok körében.

Nem lehet tehát valamennyi város számára ugyanazon múzeumtípust előírni. A föltételek igen eltérők. Más múzeumra van szükségük a régi, büszke történelmi múlttal bíró szabad városoknak, városi reszpublikáknak, másra az uralkodók rezidenciáinak, másra a most felvirágzó hatalmas gyári vagy kereskedelmi városoknak. Egy város, amely gépipara vagy malomipara által lett tegnapról mára naggyá, más múzeumot kíván meg, mint a másik város, amelyet évszázados tengeri kereskedelme, kikötője, mint a harmadik, amelyet tudományos intézetei virágoztattak föl. Miként a városok maguk csak szabad légkörben nőhetnek nagyra, úgy múzeumaik is a szabadságot kívánják és eleve tiltakoznak minden uniformálás ellen.

Mindazonáltal az előbb említett általános szempontok, nevezetesen a lokális *couleur* és a pénzügyi korlátoltság ezen harmadik követelménnyel, nevezetesen az egyéni jelleggel kapcsolatban ismét szinte kényszerítőleg legelsősorban arra a speciális típusra irányítja a városok múzeumi törekvéseit, amelyet közönségesen történeti, a szakemberek újabban kultúrtörténeti múzeumnak neveznek.

Egy ember egyénisége jellemző vonásait nemcsak mai viselkedése és gondolkodása adja meg, hanem korábbi érzései, tettei, mulasztásai is. Sőt többnyire nem is tudjuk máskép megérteni és megmagyarázni mai jellemét, mint

nevelése sajátosságaiból, ifjúkora emlékeiből, sőt sokszor az ősök, a szülők és nagyszülők egyéniségéből és hagyományaiból. Ugyanígy egy város egyénisége is leginkább múltja és jelene organikus összefűzéséből ismerhető meg. Ezért kínálkozik magától minden város számára múzeumi föladatul a történeti múzeum, amelyben megvan a *couleur locale* is és amely megengedi a gyűjtésnek az anyagi erőkhöz szabását is.

Természetesen nem *minden* várost utal egyénisége első sorban a történeti múzeumra. Igen komikus, épen nem a szándékolt hatást teheti egy tíz vagy tizenötesztendős nyugatamerikai vagy kanadai város, ha egyéniségét mindenáron történeti múzeumban akarja kifejezésre juttatni.[9] De ugyanabban a tízesztendős városban az egyéniség erejével és szépségével hathat egy mezőgazdasági, egy bányászati, egy természettudományi múzeum.[10] Hasonlóképen csak visszás benyomást válthat ki, ha, bár régi, de ú. n. történeti múlt híján szűkölködő európai város történeti múzeumában egykori hadi dicsőség, avagy gazdag polgári patriciátus emlékeinek látszatát akarná kelteni; de ugyanolyan *capitis deminutio*nak éreznők, ha ugyanaz a város, amely talán híres festészeti iskola szülőföldje és otthona volt és életének ezen eseményével kapcsolódott bele a legerősebben nemzete vagy a világ kultúrtörténetébe, elmulasztana bármit is, hogy megfelelő képtárban állítson emléket élete legjellegzetesebb eseményének. És ugyanúgy az egyéniség következetes érvényesülésének kell tekintenünk, ha gazdag és hatalmas városok, amelyeknek évi költségvetése fölér akárhány kisebb államéval és amelyeknek falai közt nincsenek konkurráló állami gyűjtemények — mint pl. Frankfurt, Köln vagy Hamburg vagy az amerikai városok — művészeti, etnográfiai vagy természettudományi múzeumokat létesítenek. *Suum cuique.* Általában azonban azt lehet mondani, hogy

kevés város engedheti meg magának és tarthat is másra igényt, mint hogy kultúrtörténeti múzeumot tartson fönn. Ez a specifikus, ha ma nem, hát holnap minden városnak leginkább megfelelő múzeumi típus; és ha városi múzeumokról beszélünk, közönségesen ezt értjük ezen elnevezésen.

IV.

A városi múzeumok működésének módszerei

Bármi legyen is a városi múzeum anyaga — történeti emlékek, képek vagy természeti tárgyak: azok az általános irányelvek, amelyeket bevezetésünkben a mai múzeumi politika sarkpontjai gyanánt jelöltünk meg, nem kevésbé érvényesek reája, mint az állam vagy bárki más által fönntartott múzeumokra. Sőt még inkább. Ha a kultúrországok demokratizálódása: gazdasági, politikai és művelődési javaiknak a polgárok mind nagyobb körére való megoszlása vonja maga után a múzeumok demokratizálódását, illetve teszi azt a múzeumok élet- és létföltételévé, mennyivel inkább parancsoló szükséglete a városoknak, hogy népies múzeumi politikát folytassanak. A város maga demokratikusabb alakulás az államnál, valóságban legtöbbször az állami demokráciának is egyedüli hordozója. Ha másrészt az állami és magánmúzeumok is szinte kivétel nélkül városokban vannak elhelyezve, tehát ugyanazon emberek közt, akik körében a városi gyűjtemények is működnek és ezért, ha távolabb körben hatni akarnak, ugyanolyan demokratikus elveket kell követniök, azt viszont épen az állami és magángyűjteményeknek nemcsak megbocsátani lesz hajlandó a közvélemény, hanem sokszor talán meg is követeli tőlük, hogy első sorban tudományos laboratóriumok legyenek és azok

gyanánt szolgáljanak. Ellenben csak nagyon kivételes esetekben fogja ugyanaz a városi közvélemény igazoltnak és jogosultnak érezni, ha városi pénzeken föntartott gyűjteményben háttérbe szorulnak a nagy nyilvánosság jogai. Láttuk ugyan, hogy ez a két érdek: a tudományé és a nyilvánosságé, igen jól összeegyeztethető a legtudományosabb múzeumban is, legfőként az anyagnak tanulmányi és kiállító gyűjteményre osztása által. De ha választani kell aközött, hogy a múzeum mely része domborodjék ki erősebben, a tudományos-e vagy a nyilvános — vagy mondjuk ki magyarán: ha a múzeum szűkében van a pénznek és nem lehet mindkettőt egyformán fejleszteni — akkor a városi múzeum minden okos barátja habozás nélkül a nyilvános gyűjtemény pártjára fog kelni. Mert tudja, hogy a városi múzeum életereje, minden fejlődési lehetősége az azzal rokonszenvező közvéleményben van. És ezt a rokonszenvet megnyerni és — ami még fontosabb — megtartani és fokozni csak az a múzeum tudja, amely első és legfontosabb hivatásának a polgárok gyönyörködtetését és oktatását ismeri.

Az önkorlátozás mint a legfontosabb követelmény

Ebből a szempontból is a városi múzeummal szemben fokozott erővel lép föl a követelés, hogy erőinek tudatában legyen és céljait azokhoz szabja. A városi múzeum vezetőségének legelsőbb azt kell tudnia, hogy józan ésszel mit akarhat, mit szabad akarnia, hogy a múzeum két főfeladatát ne kockáztassa. És itt, tekintve a gyönyörködtetés és az oktatás azon általános előföltételeit, amelyeket följebb megjelöltünk, nevezetesen, hogy a múzeumnak nem szabad túl sokfélét és egyféléből sem túlsokat mutatnia, a legelső követelménynek tartjuk, hogy *a városi mú-*

zeum gyűjtésének körét és anyagát szorosan meghatározott területre korlátozza.

Ez ismét nem olyan követelmény, amely különlegesen csak a városi múzeumokra vonatkoznék. Minden múzeológusra egyaránt áll, hogy nem lehet károsabb és végzetesebb hibája, mint a gyűjtő szenvedély. De a nyilvános múzeumnak ez egyenesen a halála. Az egyetemességre törekvő nyilvános gyűjtemény zavaros konglomerátum; és az a nyilvános gyűjtemény is, amely egyféléből túlsokat tálal a néző elé, úgy tesz, mint a könyvtáros tenne, ha húsz jó könyvet rakna az olvasó elé és azt kívánná, hogy mind a huszat egyszerre olvassa el. „Keveset kell adni, de a kevés jó és szép legyen." (Ruskin.) Meg kell végre érteni, hogy a jó sehol sem jelent annyit és a középszerű oly keveset, mint a nyilvános gyűjteményben. Hogy akármennyi középszerű műemlék együttvéve nem ér föl egyetlen valóban tökéletes művel. Hogy elsőrendű mesternek középszerű vagy talán rossz alkotása nem ér semmivel többet, mint ismeretlen középszerű mesterember rossz munkája. Hogy válogatott műemlékek kis gyűjteménye biztosan teljesebb esztétikai hatást vált ki, mint nagy múzeum. És hogy ezért a modern múzeum eszménye: kevésszámú műtárgy, gondosan megválogatva és ízlésesen bemutatva. Vagy, ahogy a lipcsei iparművészeti múzeum formulázta meg elvét: „keveset, de jót, sőt a legjobbat, ha drága is".

A teljesség babonája

Bizonyos, hogy ezt a túlnyomóan esztétikai kritériumot sem lehet mechanikusan minden esetben alkalmazni. Majdnem mindig érvényes művészeti és természettudományi múzeumokra; de sokszor ütközhet nehézségekbe épen a történeti múzeumokban. Nem minden korszaknak volt esztétikai kultúrája. Ha a múzeum hiánytalan és foly-

tonos képét akarja bemutatni a város fejlődésének, sokszor kénytelen beérni közepes, sőt csúnya emlékekkel. Itt állja ki a múzeum vezetője a legnehezebb próbát. Itt dől el, tudja-e magát emancipálni a gyűjtőszenvedély másik elfajulása alól, amely abban nyilvánul, hogy az egyszer megállapított körön belül teljességre törekszik. Szép dolgokból minél többet összeszedni: megbocsátható; de közepes vagy csúf tárgyaknál tenni ezt, csak azért, mert valamely prekoncipiált tervbe illenek: a legnagyobb veszedelem. A kultúrtörténeti múzeumot ettől a veszedelemtől csak vezetője tapintata és ízlése mentheti meg.

Selejtezés

Ennek az ízlésnek és az arra alapított erős akaratnak, hogy „keveset, de jót", működnie kell nemcsak beszerzések alkalmával, hanem később is, a már megszerzett tárgyakkal szemben is. Egy gyűjtemény, amely értékesebb, szebb darabokkal folyton gyarapszik, kell, hogy a kevésbé szépektől meg tudjon válni. Mert különben hamar eléri a határt, amelyen túl esztétikai és oktató hatása kockán forog. Kivált a mecenások és egyéb barátok ajándékai amúgy is folyton veszélyeztetik. A múzeum vezetőjének annyi bátorsággal kell bírnia, hogy időnkint selejtezzen. Tudjuk, hogy ez a követelés sokszor nagy lelki áldozatot jelent. De ha tudjuk, hogy a berlini kir. múzeumnak alapításakor, 1830-ban 150-nel több darabja volt, mint ma és mégis a ma kiállított képek túlnyomó része újabb szerzemény: elgondolhatjuk, milyen szigorú és kíméletlen selejtezés történt ott; és ha elismerjük azt is, hogy a berlini múzeumok a világ legjobb múzeumai közé tartoznak és ezt „tudományos" gyűjtemény létükre ilyen eszközökkel érték el: a „nyilvános" gyűjtemények sem térhetnek ki időnkint ez elől a fájdalmas műtét elől.[11]

A kultúrtörténeti múzeum anyaga

A városi múzeumok anyagáról idáig elmondottak inkább negatívumok voltak: ne versenyezzenek a nemzeti múzeumokkal; ne törekedjenek teljességre; ne hazudjanak stb. Nehezebb lesz kifejteni a pozitívumot: mit gyűjtsenek? Ha azt mondjuk: óvják meg a helyi jelleget; csak tipikus darabokat gyűjtsenek, még variációkat sem, ha nem szépek, kuriozitásokat meg épen nem; őszinték legyenek s csak olyat mutassanak be, ami valóban volt — még mindig az általános elvek ködében maradunk. Konkrétebbeknek kell lennünk.

Meg kell állapítanunk első sorban azt, mit kell a helyi jellegen érteni.

Minden muzeológus tudja, mily nehéz ez a meghatározás, mennyire függ az érdekeltek előképzettségétől, műveltségétől, ízlésétől, sőt társadalmi és politikai meggyőződésétől is. Nem is hihető, hogy a legszabatosabb meghatározás adta programmot is egyformán hajtaná végre egymásután két igazgató.

Mindazonáltal meg kell keresnünk a lokális anyag ismérveit.

A bölcsészek, ha egy dolognak attributumait keresik, nem állapotait vizsgálják, hanem tevékenységében nézik. A mi számunkra is ez a szemlélet az irányadó. Egy tárgy, csupán azáltal, hogy bizonyos helyhez fűződik, pl. ott van, ott találtatott, ott volt stb., még nem helyi emlék. Nem elég tehát azt mondanunk, hogy mindaz, ami pl. Budapesten találtatott, „budapesti" nevet visel, vagy valamikor Budapesten volt — budapesti helyi emlék. Kétségtelen ugyan, hogy csak az tartozik a városi múzeum anyagába, ami a városnak és környékének, amelyre a város közvetlen kultúrhatása kiterjedt, régisége, maradványa. De ezen tárgyak közül lényegükben helyieknek csak azokat fog-

juk elismerni, amelyek életükkel, tevékenységükkel kapcsolódtak bele a város kultúréletébe. Amelyeknél tehát a helyi jelleg nem véletlen, hanem a helyben gyökerező előzményük és folytatásuk van. Amelyek egyéniségüket: hogy olyanok lettek, amilyenek, egyéb helyi adottságoknak köszönhetik és életük és működésük során maguk is ilyen helyi adottságokká lettek, új fejlődés megindítói, forrásai, meghatározói. Szóval: mindazok a tárgyak vagy események, amelyek szerves összefüggése teszi ki a város életét, amelyeknek összessége adja ki a város egyéniségét, jellemét.

Azt kell éreznünk és azt kell tudnunk minden tárgynál, amellyel a múzeumban dolgunk akad, hogy az közreműködött abban, hogy a város olyanná lett, amilyen és hogy anélkül mássá lett volna.

Nem fogjuk tehát megrakni események emlékeivel, amelyek épen úgy lejátszódhattak, sőt tényleg le is játszódtak száz más városban. Ha egy táncosnő divatja végigjárja Európát és városunkban sem álltak ellent az általános láznak: ennek az eseménynek emlékei *lehetnek* egy sajátos fejlődés láncszeme, de többnyire nem azok. Hogy a városban élt kiváló férfiú ilyen vagy amolyan pipából szívta-e ebédutáni dohányát, *lehet* esetleg érdekes, sőt karakterisztikus kísérő jelensége az ő egyéniségének, de többnyire nem több kuriozitásnál. Ha egy a városba vetődött idegen itten, magános palotájában, angol vagy japán módra berendezkedett: ez *lehetett* új iparművészeti irányzat megindítója, de többnyire máskép keletkeznek az új művészeti irányok. Ezeknek az eseményeknek emlékeit senki sem fogja nélkülözni, aki a város *kultúr*történetét írja meg.

Ellenben lényeges, a város életébe vágó attributumokat fogunk felismerni olyan dolgok és események emléktárgyaiban, mint pl. a nyilvános bálok és tánctermek,

amelyekben a város fiatalsága egy emberöltőn át kereste szórakozását: ez a város erkölcstörténetének organikus része. Olyan férfiú arcképében vagy szobrában, aki talán mint polgármester, a város fejlődésére rányomta egyénisége bélyegét. Olyan üzleti vagy lakásberendezésben, amelyről tudjuk, hogy a város lakosságának egész rétege: gazdag patriciusai, kézművesei vagy proletárjai olyanban élték le egész életüket.

Ennek a szempontnak szigorú és következetes betartásával — hogy t. i. minden tárgy *szerves összefüggése* a város életével a helyi jelleg döntő ismérve — a városi múzeum anyagát mindazon területekről veszi, amelyeket közönségesen a kultúrtörténet vagy társadalomtörténet tárgyainak tekintenek. *A város anyagi és szellemi kultúrájának minden ága* egyaránt kell, hogy résztvegyen a város kultúrképének bemutatásában.

Nem volna ez a kép teljes, ha pl. régészeti hajlamú vezető csak az ú. n. archeológiai emlékekre szorítaná keretét; nem volna teljes, ha egy másik, talán művészeti hajlamú csupán a művészeti fejlődés emlékeivel törődnék; és tökéletlen volna akkor is, ha egy harmadik talán egyedül a város gazdasági vagy közigazgatási emlékeiből akarná megépíteni. Mindez egyformán, ha többnyire nem is egyenlő arányban, része a város kultúrtörténetének és kultúrképe teljességéhez hozzátartozik.

Az anyag osztályozása

Ilyenformán a városi múzeum gyűjtésének kereteit bármely közkeletű kultúrtörténeti vagy szociográfiai kézikönyv elfogadott fölosztása sémájában is megkapjuk.

A *Museumskunde* 3. évfolyamában Otto Lauffer a következőkép osztályozza a kultúrtörténeti anyagot:

I. Fogalmak és nézetek: a belső ember története (erkölcsi, esztétikai, jogi kultúra).
II. Szavak: nyelvtörténet.
III. Hangok: zenetörténet.
IV. Erkölcsök és szokások: erkölcstörténet.
V. Gazdasági formák: gazdaságtörténet.
VI. Dolgok: *a)* régészet,
b) technológia,
c) műtörténet.

Ennél a túlságosan elméleti fölosztásnál jobb talán a következő:

I. Az emberi művelődés természeti tényezői: a város geológiai, állattani, növénytani, topográfiai sajátosságai.
II. A kultúrfejlődés gazdasági tényezői: jellegzetes ipari és kereskedelmi formák, fontos ipari vagy kereskedelmi ágak; technikai emlékek.
III. A város politikai szerepe és egyénisége: a városi igazgatás emlékei; városépítés; politikai és diplomáciai kapcsolatok; hadi emlékek.
IV. Az otthoni és a társasági élet emlékei: lakás, bútorzat, ruházat; a szabad idő eltöltése (szórakozások): színház, tánc, játék, bálok, búcsuk; az erkölcsi élet emlékei.
V. Vallási és egyházi emlékek.
VI. Művészeti emlékek: építészet, festészet, szobrászat, iparművészet.
VII. Irodalmi, zenei és nyelvemlékek.
VIII. Tudományos emlékek; tudományos és egyéb közintézmények; iskolák.

A fontos az, hogy a város kulturális fejlődésének egyetlen lényeges eleme ki ne maradjon. Viszont ne keveredjék bele semmi, aminek szerves összefüggése a város életével nem nyilvánvaló.

V.

A városi múzeum anyagának elrendezése

A kulturális kép teljességének ez a követelménye nehéz föladatot ró a múzeum vezetőjére. Ime, olyan korszakokat kell sokszor bemutatnia, amelyek emlékei mindenképen nélkülözik minden nyilvános múzeumi tárgy legelső és leglényegesebb kritériumát: a szépséget. Nem a gazdasági vagy közigazgatási emlékekre gondolunk, vagy talán természeti tárgyakra — szemben az ú. n. műemlékekkel. Azt tartjuk, hogy egy gép, egy irattár, egy fürdőkád, általában minden használati tárgy szépséget sugároz, ha a maga nemében, szerkezete és anyaga tekintetében tökéletes. De alig van város, amelynek összfejlődése minden téren mindenkor a maga korabeli tökéletesség színvonalán állott; még kevésbé állja ki a mi korunk esztétikai és technikai kritikáját. Mégis bemutatása nélkül hazug képet adna a múzeum.

Épen ezért a kultúrtörténeti múzeumban még szigorúbban kell szem előtt tartani azokat az általános elveket, amelyeket a nyilvános múzeumokra nézve általában és a városiakra különösen megállapítani igyekeztünk. Az anyag kettéválasztása tanulmányi és kiállító gyűjteményre még inkább mellőzhetetlen követelmény. „A prehisztorikus bögrék végtelen és vigasztalan sorai" még inkább elriasztják a látogatót, mint közepes képek és szobrok végtelen falai. Még inkább kell ügyelni arra, hogy csak tipikus formák és darabok maradjanak a múzeumban és még

variációik sem a kiállító gyűjteményben. Amit ha a régebbi időkre vonatkozólag nem is sikerül mindig megállapítani, az újabbakra többnyire sikerül. A sokféleség még inkább kell, hogy a zsúfoltság kerülésére és selejtezésre indítson stb., stb.

Az esztétikai elv

Ilyképen a nyilvános múzeumnak és különlegesen a városi kultúrtörténeti múzeumnak a föladatok és a gyűjtési irányok kitűzésével egyenrangú problémája az anyag fölállítása, elrendezése. Mégis, nincsen arra szükség, hogy az elrendezés különböző módszereiről sokat vitatott nézeteket újra fontolóra vegyük. Hogy vajjon a rendszeres, tárgyi elv, vagy a történeti elv, vagy végül az esztétikai elv a helyesebb? Azt tartjuk, hogy a föladatok és irányok azon fogalmazása, amely nézetünk szerint a modern múzeum hivatását fejezi ki, logikusan az elrendezés elvét is kijelöli a városi múzeum számára. Hisz maga az a bevezetőleg fölállított követelmény, hogy a múzeum két részre osztassék, máris anyagelrendezés. Mi az, amit a közönség elé tálalunk? A szépe. A másik követelmény, hogy túlsokat ne adjunk, ismét elrendezés. Mi az, amit a sokból kiválogatunk? A java. Lehet-e az anyag megválasztásának ily kirívóan esztétikai és az esztétikaira alapított oktató szempontjaival az elrendezésnek például szisztematikus, tárgyi elvét összeegyeztetni? Bizonyára nem. Ha egyszer tudjuk, hogy a gyűjteménynek elsősorban gyönyörködtetnie kell, ha talán oktatólag is hatni akar, nem lehet azt máskép, mint esztétikai szempontok szerint elrendezni.[12]

Könnyebb azonban ezt az elvet fölállítani, mint végrehajtani. Mert sokkal nehezebb ez, mint a tárgyi csoportosítás. Ez is megköveteli ugyan az egyes darabok belső

értékének és összefüggéseinek tudományos megértését és átérzését; de a dekoratív fölállítás elve *ezen felül* ízlést is követel. És ez, mint a tapasztalat mutatja, nem merülhet már ki abban, hogy a gyűjtemény remekeit külön teremben egyesítjük, sem abban, hogy az értékes darabokat gyéren, a többitől lehetőleg távol helyezzük el, hogy önállóan jussanak szóhoz. Ezek mind értékes és hatásos elvek, de — mint a tapasztalat mutatja — nem elegendők. Legalább az újabb muzeológusok nem érik be ezekkel.

A környezeti vagy interieur-elv

Akik számára a múzeum nem csupán tudományos eszköz, hanem az emberiség egykori örömei és szépségei föltámadása új örömökre és szépségekre, akik eleveneknek érzik a múzeumok műtárgyait és természeti tárgyait, azok az élő dolog megcsonkításának, egyénisége, szépsége megrövidítésének érzik ezt az egész múzeális elrendezést, amely a tárgyakat eredeti összefüggésükből, a környezetből, amelyben születtek és éltek, kiszakítja. Ha rajtuk állana, a Parthenon szobordíszeit Athénben hagynák és a nápolyi múzeum bronzait visszavinnék Pompeji tereire és házaiba. Ennek az érzésnek nagy része van a természeti és művészeti szépségek védelmére irányuló és mind erősebb mozgalomban, a *Heimatschutz*-ban és a *Freiluftmuseum*ok is jórészt ebből fakadtak. De bármilyen rokonszenves és üdvös, gyakorlatilag teljesen sohasem lesz megvalósítható. Hisz emlékeink nagy részének egyenesen halálát jelentené. Nem jelenti azonban azt, hogy bizonyos más, letompított formában ne volna keresztülvihető. Ha a tárgyakat nem is vihetjük mindig eredeti környezetükbe, az igen is lehetséges, hogy a múzeumban magában létesítsük azt a környezetet, amely a tárgyak egyéniségének megfelel. Miért ne rendezhessük az anyagot úgy, hogy

egy terembe csak egy, lehetőleg rövid korszak tárgyait helyezzük, vagy egyetlen mester és iskolája műveit, vagy egy vidék vagy ország alkotásait? Egykorú bútorzat, berendezés, dekoráció, forma abba az illúzióba ringathatja a nézőt, hogy visszahelyezték a korszakba, hogy megelevenedett az egész régi világ, amelynek emlékeiben gyönyörködni szeret.

Ez az interieur-elv és a városi múzeumoknak különösen sok okuk van arra, hogy nagy figyelemmel legyenek iránta. Mert maguk a városi múzeumok is jórészt ugyanannak az otthonias érzésnek köszönhetik nemcsak keletkezésüket, hanem fejlődésüket és gyarapodásukat is. A környezeti érzés ment meg száz és száz városi emléket attól, hogy a nagy és gazdag országos vagy magángyűjtemények magukhoz ne ragadják, hanem meghagyják a városban vagy vidéken, amelyhez tartoznak; és ennek köszönhetnek a városi múzeumok számtalan, kölcsön vagy ajándékul a nagy gyűjteményekből átengedett helyi emléket, amelyeket ezek vezetői jobb helyen éreznek régi hazájukban. És ezenkívül is valószínű, hogy épen a városi múzeumok kiváló fényes darabok nélkül gyakran szűkölködő anyaga a korhű és intim környezetben, együttesen jobb hatást tehet, mint nagy termekben elszórtan, egyenkint.

Az interieurök őszintesége

Magától értetődik azonban, hogy az őszinteség követelménye az interieurökkel szemben még nagyobb erővel lép föl, mint a múzeumokkal szemben általában. Meg kell kívánnunk először is azt, hogy valóban az otthoni házi kultúrát szemléltessék, ne általános sematikus típusokat vagy véletlen epizódokat. Másodszor azt, hogy ne csak művészetileg, stílustörténetileg legyenek igazak, hanem gazdaság- és erkölcstörténetileg is. Vagyis ne akarják az

ilyen szobát a múzeumban talált minden korabeli tárggyal megterhelni, beléje vivén a múzeumi túlzsúfoltságnak minden baját, hanem gondoljanak arra, hogy az ugyan nem múzeumi terem a régi értelemben, de mégis lakás sem, hanem múzeum, amelyben a látogató ne feledkezhessék meg arról, hogy hol van. A túlságos intimitás épen úgy ártalmára van a múzeumnak, mint a túlságos ünnepélyesség.

Ugyanígy vagyunk a minden áron teljességre törekvéssel. Gyakran esik meg, hogy a múzeum vezetője minden áron interieurökben akarja bemutatni a város lakás- és otthonstílusa fejlődésének minden fázisát és ha valamely korszakból eredeti darabjai nincsenek, vagy rossz állapotban vannak vagy hiányosak, utánzásokhoz nyúl. Azt kell ezzel szemben mondani, hogy jobb, ha a múzeum az ilyen trükköket a világkiállítások és a színházak dekoratörjeinek engedi át. „Van valami, ami szebb, mint egy remekmű: a remekmű romja ez". (Puvis de Chavannes.) Ez áll — *mutatis mutandis* — az interieurökre is. Semmi kifogást nem lehet tenni a mű és történeti emlékek konzerválása ellen. Egy jó utánzat is bizonyos körülmények közt művészi értékkel bír, sőt a reprodukciós technika ma magában véve is művészi értékű és hatású műveket produkál. De mindez nem szabad, hogy elfelejtesse a múzeum vezetőivel sem, amit fentebb mondtunk: hogy az interieur is múzeum és nem szabad hazudnia. A művészi hazugságot alig választja el csak egy lépés is a művészietlen hazugságtól, a *gics*től, a sablontól, az üzletitől.

Az egyéb anyag fölállítása

Természetes végül az is, hogy interieurök végtelen sora épen olyan fárasztó és unalmas, mint „a prehisztorikus bögrék végtelen sora". Ha tehát volna is egy múzeumnak sok interieurre való anyaga, módjával él majd vele és az

önkorlátozásnak erényét épen úgy gyakorolja ezzel szemben, mint általában gyűjtésében. De azonkívül is minden múzeumban van akárhány kiállításra érdemes tárgy, amely interieur elrendezésre nem alkalmas. Építészeti vagy egyházi emlékeket vagy a közlekedés vagy városszabályozás emlékeit nem lehet interieurökben elhelyezni. Ezek elrendezésére a rendszeres, tárgyi szempontok szerinti fölállítás elveit kell alkalmazni, nagyon ügyelvén természetesen arra, hogy így is lehetőleg tetszetősen jelenjenek meg. Így nagyobb tárgyak, épületmaradványok, szobrok a múzeum udvarán, kertjében, csarnokában esetleg sokkal jobban és kellemesebben érvényesülhetnek, mint tárgyi csoportjukban.

Általában nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy kiállító gyűjteményben egyetlen elrendezési elvet sem lehet ridegen és változatlanul keresztülvinni, mert itten uralkodó elvnek a minél csábítóbb beállításnak kell lennie; ami esetről-esetre más elrendezést követelhet és főként a vezető ízlésén és tapintatán fordul meg.

A raktár

Magától értetődik ellenben, hogy a kiállításra nem szánt anyag elraktározásában az esztétikai elvet nem kell alkalmazni, de még a levegős, ritkított fölállítását sem. Viszont föltétlen követelmény a raktárral szemben is, hogy ne rendszertelen összevisszaság uralkodjék benne, hanem olyan rend, amely a múzeum tisztviselőinek és a kutatóknak egyaránt megkönnyíti az anyag konzerválását, tanulmányozását és élvezetét. Ezért kívánatos, hogy a raktári anyag tágas és dolgozásra alkalmas termekben, ha szorosan is, de a múzeum osztályozásának rendjében legyen fölállítva, mintegy egyéni tartaléka és folytatása a kiállító gyűjtemény minden egyes osztályának.

VI.

A nyilvánosság követelményei

Az ilyenformán a nyilvánosságra való tekintettel megszervezett múzeumnak is sokat kell még tennie, hogy valóban a nyilvánosságé legyen. Nem is beszélünk olyan elemi, de mindenképen fontos részletekről, amilyenek például a *fölírások*, amelyeket világosan és könnyen érthetően kell megfogalmazni és jó helyen, olvashatóan elhelyezni. Vagy arról, hogy a tapasztalás szerint a múzeumokban még a szakértőt is gyorsan elfogó fáradság leküzdésére bőven kell *kényelmes* nyugvóhelyekről gondoskodni, minden teremben és lehetőleg minden kiválóbb tárgy előtt. Magától értetődik az is, hogy a nyilvános múzeumnak az *esti órákban* is nyitva kell lennie, ha egyáltalán tömeges látogatásra törekszik.*[13] Jó, illusztrált és olcsó *katalógusok* épen olyan fontosak, mint a könyvtárban. De nem teszik fölöslegessé a szakszerű *vezetéseket*, amelyekre eleve be kell rendezkedni. A legegyszerűbb gyűjtemény is sokat nyer hatóerejében, ha intelligens szakember mutatja be. Aminek nem szabad természetesen gyámkodássá fajulnia, a közönség leckéztetésévé.

*) Mindazonáltal nem tartom, hogy a nyilvános múzeumnak lényegével ellenkeznék, hogy belépődíjakat szedjen. Ha nem adnak elég pénzt, sokkal helyesebb, ha ezzel a külön adóval gondoskodik a hiány pótlásáról, mint hogy esetleg a gyarapítási vagy igazgatási kiadásokat kelljen leszállítani, vagy a nyilvánosságot korlátozni. És ha amellett, vagy épen ennek folytán az esti órákban és vasár- és ünnepnapokon ingyen látogatható, senki sem nevezheti azt antidemokratikus rendszabálynak. A leghelyesebb természetesen a teljes ingyenesség: de nem politikai vagy szociális elvből, hanem tisztán kulturális szempontból: mert bizonyára így látogatják a legtöbben. [14]

De mindezek és egyéb kisebbrendű propagandisztikus eszközök, különösen nagy városokban, nem elegendők arra, hogy a tömegeket a múzeumba vonzzák. Ha pedig a tömegek nem jönnek a múzeumba, a múzeumnak kell a tömegek közé mennie.

Kölcsön- és fiókmúzeumok

Ahogy a városi nyilvános könyvtárak rájöttek arra, hogy fiókkönyvtárak és letéti állomások hálózatával kell bevonniok a várost, kimenniök a külső városrészekbe, decentralizálódniok, ha egyáltalán tömegforgalmat akarnak elérni, úgy a városi nyilvános múzeumok sem kell — és nem is lehet — hogy az ízlésfejlesztés és a művelés ezen eszközét mellőzzék. Hogy a városi múzeum igazán a város minden polgáráé legyen, kell, hogy a polgárok életviszonyaival számoljon; és minthogy a legtöbbnek nincs módjában, hogy a város központjába gyakrabban bejöjjön, a múzeumnak kell hozzá kimennie. Ez a szempont Angliában nemzeti múzeumokat vitt rá, hogy London szegényebb városrészeinek vagy szegényebb vidéki múzeumoknak időnkint egész kis gyűjteményeket engednek át. Így tesz állandóan a South-Kensington-múzeum, gyakran a British-múzeum, a National Gallery stb. És nagy vidéki városok múzeumai is, mint pld. a liverpooli. Ezek a kölcsöngyűjtemények *(loan museums)* iskolákban, külön vagy az iskolai múzeum kiegészítéseként, vagy kerületi könyvtárakban igen jól elhelyezhetők. Nem kell, hogy sok darabból álljanak, de bizonyára nem fognak a legrosszabbakból állni. Sőt bizonyára csak jó, sőt elsőrendű anyagot fognak tartalmazni, létesítőik abból indulván ki, mint a liverpooli múzeum igazgatója, hogy a szakembernek akárhányszor elég a raktárban maradt hiányosabb vagy selejtesebb darab is, mert szakismeretei-

vel kiegészítheti a hiányokat, ellenben semmi sem lehet elég jó, amivel a kezdő érdeklődését akarjuk fölkelteni.

Ezeknél a kölcsön- vagy vándormúzeumoknál állandóbb hatást hivatottak gyakorolni a kerületi fiókmúzeumok, amelyek a kerületi fiókkönyvtárak mintájára és legtöbbnyire azokkal egy épületben, Angliában és Amerikában szintén igen gyakoriak. Leginkább és leghelyesebben kicsiben való, miniature egyetemes múzeumok, természetrajzi, kultúrtörténeti, művészeti anyaggal. Mondanunk sem kell, hogy ezeknek a kis gyűjteményeknek összeállításában még szigorúbb elveknek kell uralkodniok, mint amelyek a központi és a kölcsön-múzeumban vezettek.

Gyermekmúzeumok

A fiókmúzeumok természetszerűleg elsősorban a gyermekek gyűlőhelyei és ez jól van így. Amerikában oly nagy fontosságot tulajdonítanak a gyermekek megnyerésének, hogy még olyan hatalmas tudományos intézetek, mint a washingtoni nemzeti múzeum, sem átallják, hogy külön kis gyermekmúzeumot rendezzenek be. Ezek összeállításának elvei természetesen mások: a gyermekek felfogásához, értelmi képességéhez alkalmazkodnak. Miként a gyermekkönyvtárakban, itt is örülnek, ha a gyermek okul és tanul; de azt tartják, hogy elsősorban gyönyörködtetni kell, mulattatni és csudálkoztatni. Mert „a csudával kezdődik a tudás". A brooklyni múzeum gyermekosztályát 1902-ben 84.000-nél több gyermek látogatta. Bizonyos, hogy a gyermekkori kedves emlékek nemcsak ezeket a gyermekeket viszik majd, ha embersorban vannak, a múzeumba, hanem ezer meg ezer szülő és felnőtt testvér első látogatását a múzeumban szintén ezeknek a gyermekeknek öröme és lelkesedése idézte elő.[15]

Összeműködés a szabad oktatással és a könyvtárakkal

Hogy a felnőtteket megnyerje, a nyilvános múzeum nem fogja kihasználatlanul hagyni azokat a lehetőségeket sem, amelyeket a szabad főiskolákkal és egyéb népművelő intézményekkel és egyesületekkel való kooperáció nyújt. Ezek előadóinak és laboratóriumainak számára rendelkezésükre bocsátja anyagát, reprodukciókat és negatíveket tart készenlétben. Még közvetlenebb hatást gyakorolnak magában a múzeumban tartott előadások, főként tanítók, de azután mindenrendű érdeklődők számára. A modern nyilvános múzeum nem is lehet meg ezért előadóterem nélkül, sőt többre van szüksége: nagyobbra a nyilvánosság számára, kisebbekre tudományosabb bemutatásokra; és ezekben akár saját tisztviselői adnak elő, akár a kooperáló szabadoktató intézmények előadói. Épen így azon fog igyekezni, hogy a városi nyilvános könyvtárral szövetkezzék közös munkára. A legtöbb amerikai múzeumban lehet könyvjegyzékeket találni, amelyek a múzeum anyagával rokon tárgyak és kérdések irodalmát tartalmazzák, megjelölésével a könyv helyének a városi könyvtárban. Másutt népszerűbb tárgyakon számok láthatók, amelyek egy-egy vonatkozó könyv helyszámai, ugyancsak a nyilvános könyvtárban.

Száz meg száz nagyobb és kisebb eszközzel, sok ravaszsággal, leleményességgel, ügyességgel lehet ilykép a múzeum nyilvánosságát valósággá tenni; és a legjobb városi múzeumi vezető bizonyára az, akiről azt lehet mondani, hogy — a *university extension* mintájára — *museum extension*-t csinál. Mert végeredményben a nyilvános múzeumnak ez az igazi célja, föladata. És hivatását véglegesen megállapodottnak és befejezettnek akkor fogja tekinthetni, amikor beteljesednek Lichtwark szavai: „Népünk jövendő műveltségében a mindenfajta múzeumok

mint a művelődés otthonai fontos kiegészítői lesznek az iskolák és egyetemek történet-filológiai lényének, mert a dolgokhoz vezetnek és a dolgokról szólnak"; amikor a múzeumok szemléltető oktatását ép oly kevéssé nélkülözhetik majd, mint az iskolai oktatást.

VII.

A városok egyéb múzeumi föladatai

Ha megvan a város történeti múzeuma, amely hivatva van, hogy a szépség és a tudás szeretetét a szülőhely szeretetének legkönnyebben fölmelegedő talajából csíráztassa ki, akkor arra is gondolhat a város, hogy múzeális tevékenységét más terekre is kiterjessze. Bár a kultúrtörténeti múzeumok az ember szépet és jót teremtett kulturális munkájának minden ágára kiterjeszkednek, az anyagi kultúra emlékeire épen úgy, mint a művészetre vagy az irodalomra, tehát sokkal egyetemesebbek, mint általában a nagy múzeumok, a helyi korlátoltság bizonyos veszedelmeit csak akkor kerülhetik el, ha a város, amelynek múltját megjelentetik, maga is erős és hatásos tényező volt az egyetemes kultúrfejlődésben. A fényes múltú nagy városok — Páris, London, Róma, Flórenc — városi múzeumai legtöbb részükben a nemzet, sőt a kultúremberiség történetének legkitűnőbb lapjait mutatják be szemléltetőleg. Kisebb és újabb városok múzeumai — és tudjuk, hogy a városok mind nagyobb része a mi iparos századunknak köszöni létét — könnyen fajulnak el a város határán túl nem látó nyárspolgári önelégültség dokumentumaivá és melegágyává. Holott az volna föladatuk, hogy az egyetemes emberi szépségek és nagyságok megértésére és szeretetére vezessenek. Jó hát, hogy épen

újabb nagyvárosok, amelyek nem voltak fejedelmi székhelyek és amelyeknek múzeális szükségleteiről az állam sem gondoskodik, a várostörténeti mellett másfajta múzeumokat is szerveznek. Frankfurtnak történeti múzeumán kívül néprajzi, régi és új művészeti gyűjteménye van, Hamburgnak mindezeken kívül természetrajzi és iparművészeti, Kölnnek még ezen is túl őstörténeti, ipari, keletázsiai stb.

Kívánatos, hogy ezeknél kisebb városok is kövessék példájukat, gondolván Goethe szavaira: „Indulj ki az otthoniból, de ha bírod, hódítsd meg magadnak az egész világot". De gondolván arra is, hogy a város múzeumi föladatainak ilyen kiterjesztése csak akkor indokolt, ha az államnak vagy másoknak nincsenek egyéb nyilvános gyűjteményeik a városban. Ezekkel versenyezni akarni olyan botorság volna, mint városi egyetemet alapítani, ahol jól működő állami van, városi operát, ahol az állami kielégíti a szükségletet.

Némely városi múzeum szinte magától keletkezik és észrevétlenül nő nagyra. Ha a város technikai főiskolát tart fenn, az iskola technikai gyűjteményei maguktól is múzeummá fejlődnek; a városi zeneakadémia iskolai gyűjteménye zenei múzeummá stb. Mindez természetesen városonként más- és másfajta gyűjteményekkel gyarapítja a városi múzeumok sorát.

Műtörténeti múzeumok

A legáltalánosabb és legerősebb hajlandóság mindazonáltal művészeti múzeumok létesítése irányában van. Ebben a hajlandóságban erősen működnek közre hagyományos erők és hiúság, utánzás s t. eff., de bizonyára az a hiányérzet is, amely a szépet kereső lelket épen a sze-

gényes történeti múlttal bíró városokban és természetesen sokszor történeti vagy természettudományi múzeumaikban eltölti. Sajnos, épen a városi művészeti múzeumok előföltételei a legkedvezőtlenebbek. Tudvalevő, hogy a legkiválóbb műremekek túlnyomó nagy része biztos kezekben, gazdag családi és állami gyűjteményekben van és ami kevés olykor piacra kerül, azért amerikai milliárdos árakkal kell az új múzeumnak versenyeznie. Ezt győzi Köln, Frankfurt, Boston és még egy néhány város. Annak azonban semmi értelme nincs, hogy amikor a nagy műtörténeti múzeumok — helyesebben talán: műtörténeti archivumok — esztétikai hatástalansága teljesen bebizonyosodott, amikor ezek is kezdik arra szánni magukat, hogy a műtörténészek törpe kisebbségét a raktárba utasítva, csupán legjobb darabjaikkal inkább a nagyközönséghez forduljanak, hogy akkor városi művészeti múzeumok létesüljenek, talán valamelyes műtörténeti beccsel bíró, de másod- vagy harmadrendű művekből. Ha nincs a városnak módjában, hogy művészeti múzeumát — ha mindenáron a művészet történeti fejlődését akarja bemutatni — minden korok képviselőiből ugyan, de csak korukat túlélő remekművekből állítsa össze, akkor százszor helyesebb, ha eleve lemond erről a törekvéséről, amellyel csak kudarcot vallhat.

Modern galériák

Más a helyzet a modern művészettel szemben, amelynek korát talán a 19. századtól számíthatjuk. Ennek remekei gyakrabban és olcsóbban kerülnek a piacra, mert a nagy művészeti múzeumok részben műtörténeti hagyományok gátló érzéseiből, részben — főként napjaink művészetével szemben — konzervatív tartózkodásból, rész-

ben amúgy is túlterhelt munkaprogrammjukra való tekintetből lanyhábban versenyeznek értük. Semmi okunk nem lehet, hogy azt tartsuk, hogy a mi korunk akárhány művészeti alkotása nem érhetne föl a *quattrocento* akárhány remekével. Ezzel a modern művészettel szemben a mozgékonyabb, fogékonyabb, lelkükben fiatalabb városokra vár a múzeális megóvás hivatása. A helyi és a városra vonatkozó művészet ápolása mellett a modern művészet gondozása kiválóan városi föladat.

Kell-e itt is megismételni, hogy a modern galériának is csak elsőrendű műveket szabad tartalmaznia? Mi egyébben különböznék máskép a régi műtörténeti múzeumoktól, mint abban, hogy kapuja fölé a „XIX. század" szó van írva. A már nem élő, vagy nem helyben élő mesterek műveivel szemben nem is esik majd nehezére a múzeum vezetőségének, hogy ezt az álláspontot érvényesítse. Annál súlyosabb lesz helyzete a városban élő művészekkel szemben, akik — Degas szellemes megjegyzése szerint — a művészeti költségvetést összetévesztik a szegényalappal. Sajnos, az időszaki kiállításokon eljáró művásárló bizottságok gyakorlatát is túlságosan befolyásolja — egyéb mellékes szempontok mellett — ez a gondolkodás és nagyon hajlamosak — hiszen a védővámok divatja uralkodik a művészeti politikában is — inkább tíz rossz helybeli képet megvenni, mint egy jó idegent.[16] Ezért az igazgató autonómiája a modern galéria sikerének még sokszor fontosabb föltétele, mint a többi múzeuménak. Ha a város elhatározza, hogy modern galériát létesít, akkor ezután csak két teendője van: alkalmas embert állítson az élére és adjon neki pénzt. A többit bízza rá s különösen ne nyomorítsa meg bizottságokkal. Mert itt is a vezető egyéniségén fordul meg minden. [17]

VIII.

A múzeum épülete

Új múzeumok programmjának megállapításánál, kivált ha azok új épületet is kapnak, a múzeum vezetője nem térhet ki azelől, hogy a múzeumépítészet alapelveivel is tisztába jőjjön. A mannheimi konferencián Alfred Lichtwark így nyilatkozott a meglévő múzeumi épületekről: „Talán nem mondunk sokat, ha azt állítjuk, hogy a kontinens számtalan kísérlete közt nincs egy féltucat sem, amelynek terve a gyakorlati élet legsürgősebb követelményeinek megfelelne". Az Európát járó figyelmes múzeumlátogató laikus is kell, hogy észrevegye ezt. Alig lehet kétséges, hogy ennek oka főként az, hogy a múzeumok építését is, miként sok más középületét, ráhagyták az építészekre, akik ha talán igyekeztek is átérezni az intézmény belső szükségleteit, elsősorban mégis önmaguknak, vagy az építtetőnek akartak emléket állítani. Innen a régi monumentális stílus, a hatalmas homlokzatok, lépcsőházak, kupolák: csupa célszerűtlen, hazug, hamis dolog. Pedig nyilvánvaló, hogy egy múzeum épület is — mint minden emberi alkotás — csak akkor válhat idejét túlélő *oeuvre*-ré, ha a saját idejének, tehát a saját céljának megfelelt, ha az intézmény belső szükségleteinek szolgált és nem idegen céloknak. Ilyen épület — ha egyébként természetesen művészi kifejezése ezen belső szükségleteknek — sokkal biztosabban válik majd az építésznek is emlékművévé, mint egy kezdetben is elhibázott inorganikus alkotás.

Az intézmény szükségleteit pedig senki sem ismerheti és érezheti át teljesebben, mint az, aki vezeti, irányítja, belső szervezetét alakítja. A múzeumi igazgató és az építész szoros és összhangzó együttműködése elengedhetetlen előfeltétele az építkezés sikerének.

Amit az építész erre az együttes munkára, technikai és művészi tudásán kívül, magával kell, hogy vigyen, az *a modern múzeumi politika általános irányelveinek ismerete*. Ezek közül is a térben való kifejezés szempontjából némely principiumokat különösen is szemmel kell tartania.

Néhány speciális alapelv

1. Így nem szabad sohasem elfelejtenie, hogy nem fejedelmeknek és milliomosoknak épít, hanem a demokratikus nyilvánosságnak. Ez nem jelenti ugyan azt, hogy az épület a művészi dísz és bizonyos ünnepélyesség híjával lehet, de igenis jelenti azt, hogy egész fölépítése és berendezése arra legyen szabva, hogy abban a lakosság úgynevezett alsóbb osztályai, felnőttek és gyermekek, sokszor az esti órákban és tömegesen fordulnak meg. Ne legyen tehát túl ünnepélyes, ami elriasztólag, nyomasztólag hat, sem túl díszes, ami a gyűjtemények sokszor szerényebb igényű anyagáról eltereli a figyelmet.

2. Ebből a szempontból is a hatalmas homlokzatok és lépcsőházak csak ártanak az intézménynek. A mannheimi konferencián ezen kívül különös nyomatékkal fejtették ki, hogy a nagy homlokzatok hogyan foglalják el a legjobb helyet, szorítják kényszerűleg a kiállítandó tárgyakat elég falfelület és jó világítás nélkül szűkölködő sarokszobákba, vonnak maguk után túlmagas, túlnagy, hombárszerű dísztermeket. Az építésznek arra kell ügyelnie, hogy az épület legjobb részei a gyűjteményeknek jussanak és a legkevesebb falfelület essék áldozatul *külső* dekoratív céloknak.

3. A magas, nagy termek ellen szól a modern múzeumok intimebb berendezésének iránya is. 8—10 m. magas

termekben nem lehet interieuröket berendezni, sem a fárasztó túlzsúfoltság veszedelmét elkerülni akaró válogatott kis gyűjteményeket.

4. Általában számolni kell azzal, hogy a régi múzeumokkal szemben, amelyek minél többet akartak kiállítani — vagy inkább: mindent —, az új múzeum elvileg két részre osztja anyagát és többnyire csak a kisebbik részét állítja ki. A nagy termek ezután a raktárnak kellenek hát, mint puszta dolgozó helyiségek és az épület alagsorában vagy egyéb, lehetőleg téres részeiben nyerhetnek elhelyezést, míg a kiállító helyiségek a homlokzatra és egyéb, legkönnyebben hozzáférhető részekre kerülnek.

5. Ezeknek elhelyezésében különösen kell ügyelni a nagy forgalom szükségleteire. Széles folyosókon vezessék a látogatókat s ne csak a termekben; el kell kerülni a zsákutcákat, amelyek a már látott termekbe való visszatérésre kényszerítenek. A termek elrendezésének eszménye — mert a forgalom követelményét egyesíti a látogató vágyával, aki nem akar túlterheltetni — ha lehetőleg minden terem, illetve minden csoport a folyosókról külön hozzáférhető, hogy ne kelljen a látogatónak őt nem érdeklő részeken általmennie.

6. A nyilvános termek könnyen legyenek átalakíthatók, hogy a múzeum esetleg változó programmjához simulhassanak, vagy az érdeklődés állandó ébrentartása céljából a kiállított tárgyaknak újakkal vagy másokkal kicserélését lehetővé tegyék. Ezért mozgatható falakra kell berendezkedni.

7. Gazdag magánosok gyakran érzik már, hogy a műkincsek kizárólagos magántulajdonát a közvélemény nehezen tűri és időnkint átengedik gyűjteményeiket a nyilvánosságnak: ilyen és egyéb időszaki kiállítások számára épen a nyilvános múzeumban kiállító termeknek kell lenniök.

8. Az új múzeum tisztviselői iránt a demokratikus nyilvánosság elve magasabb követelményeket támaszt, mint a régi múzeum „őrei" iránt: hogy kedvvel és szeretettel szolgálják a közönséget, minden tekintetben kielégítő és kényelmes dolgozó helyiségekről kell számukra gondoskodni.*

*

Az építész egyéb tudnivalója a múzeum egyéni szükségleteiből és a múzeumépítés általános elméletéből folyik, amelyet a *Handbuch der Architektur* idevágó kötete kitűnően foglal össze.[18]

Budapest múzeumi föladatai

IX.

Ha mindazok után, amit a modern múzeum és a városok múzeumi föladatairól elmondottunk, most végül a magyar fő- és székváros múzeális föladatairól kell szólnunk, alig tehetünk egyebet, mint hogy a kifejtettük általános elvekre utaljunk. Azok alkalmazása fővárosunkra nézve nem lesz nehéz, ha folytonosan szemünk előtt tartjuk:

1. hogy Budapest az állami kormányzat és különösen az állam kulturális politikájának is központja és — be-

* Ellenben a demokratikus közvélemény joggal ütközik meg azokon a kiváltságokon, amelyeket még modern múzeumokban is némely tisztviselő természetbeni lakás formájában élvez. Semmi tárgyi szükséglet nem indokolja, hogy az épületben más is lakjék, mint a kapus, a gépész és legföljebb — a korai nyitás és késői zárás miatt — az épület gondnoka. Minden más szolgálati lakást fölöslegessé tesz — a telefon.

vallhatjuk — Magyarország gazdasági és kulturális fejlettségét messze túlszárnyaló mértékben van ellátva a legkülönbözőbb nemzeti gyűjteményekkel;

2. hogy ennek folytán a főváros nemcsak föl van mentve bizonyos fajta múzeumok létesítésének kötelessége alól, hanem céltalan és reménytelen erőpazarlás volna, ha az állam által ellátott területeken versenyzőleg lépne föl;

3. hogy aránylag fiatal város, melynek a régi korokból való emlékei vagy elpusztultak vagy nagyrészt jelentéktelenek, tehát várostörténeti múzeuma aránylag kicsiny áldozatot ró reá kulturális föladatai körében.

E három pontból logikusan következik, hogy legelső és legkönnyebben megvalósítható múzeumi föladatunk a várostörténeti múzeumnak lehető legtökéletesebb kifejlesztése. Nem szeretet hiányából fakadt lekicsinylése ezen városnak, ha azt mondjuk, hogy ez aránylag könnyű föladat, sőt ha azt állítjuk, hogy e föladat egyik részét, a gyűjtés munkáját, javarészt el is végezte már. Az aquincumi múzeum és a városligeti pavillon nem tárják föl egy kebletdagasztó dicsőség emlékeit; de nem a mai nemzedék hibája, hogy ezen város sem az anyagi, sem a szellemi kultúra terén dicsőségesebbet nem alkotott és még kevesebbet hagyott hátra. Azt reméljük, hogy kedvezőbb előfeltételekkel (helyiséggel, pénzzel, személyzettel) rendelkező gyűjtőmunka még számos értékes darabbal fogja gazdagítani fővárosunk kultúrtörténetének képét; viszont nem áltatjuk magunkat azzal a hittel, hogy Budapest történeti múzeuma, még ha ki is terjesztjük kereteit a kultúrhistória egész körére, belátható időn belül valami nagyszabású, távolabbi vagy nagyobb arányú érdeklődést ébresztő intézménnyé válhatnék. Sokat nyerhet a múzeum más helyiségben, kivált pedig a gyűjtés, fölállítás és elrendezés modern elveinek érvényesíté-

sével — tehát legelsőbb anyagának kettéválasztásával és selejtezéssel — sőt épen ezáltal, szorosan *Heimatmuseum* jellegével, sok új barátot szerezhet magának és ezzel e városnak és múltja emlékeinek is; de akár nagy és költséges, akár különösen népszerű nyilvános múzeum föladatai korlátoltságánál és anyaga természeténél fogva soha sem lehet belőle.

Épen ezért és mert nagynak tartjuk és nagyra és szépre törekvőnek szeretjük ezt a várost, azt kell mondanunk, hogy — *ha kellően gondoskodott történeti múzeumáról és biztosította annak fejlődését jövő időkre* — mai nagyságának és hatalmának tartozik azzal, hogy polgárai kulturális igényeit a múzeumügy terén is igyekezzék kielégíteni oly pontokon, amelyeken az állam múzeális tevékenysége kielégítetlenül hagyja. Ha tehát a városi történeti múzeum szükségletei biztosítva vannak: — a fővárosnak a múzeális tevékenység más ágait keresni önmaga, a maga nagysága és szépsége iránt való kötelessége.

A Budapesten elhelyezett nagy állami múzeumok hosszú sorának végigtekintése alig enged válogatást ezen városi föladatok iránya tekintetében. Van hatalmas nemzeti múzeumunk régészeti, természettudományi, néprajzi tárakkal, és $1^1/_4$ milliónyi költségvetéssel. Van elsőrendű állami művészettörténeti múzeumunk 600.000, állami iparművészeti múzeumunk 400.000 K-nyi költségvetéssel. Van Budapesten állami mezőgazdasági, technológiai, közlekedési, földtani, tanügyi és isten tudja még hány fajta múzeum. Ezek együttes költségei sem maradnak a $^3/_4$ millión alul. Ez össze-vissza 3 millió korona. Ezeknek városi mását megcsinálni nemcsak fölösleges, de reménytelen kísérlet is volna.

Alig marad ilykép Budapest múzeumi tevékenységének kiterjesztésére más tárgy, mint a modern galéria.

De alig is tudnánk megnevezni olyat, amely ezen városhoz illőbb volna.

Ennek a városnak kibontakozása mai nagyságára és jelentőségére a 19. század műve. Ebben az időben lett Budapest nemcsak Magyarország kulturális életének központja és irányítója, hanem — lehet mondani — szinte az egyedüli közvetítő a Nyugat kultúrája és a magyar között. A művészetben is. És épen a magyar művészet szinte kizárólag új és budapesti termék. Némi túlzással az egész magyar művészetet a budapesti helyi, városi múzeum keretébe tartozónak ítélhetnők. De ebből épen tömegénél fogva kikívánkozik. És csonka és tökéletlen is volna és ismét a régi műtörténeti szempont kerekednék felül, ha kizárnók belőle a külföld modern művészetét, amelyhez annyi szál is fűzi. A Szépművészeti Múzeum viszont nem sok gondot fordíthat rá. Nem tudnánk a főváros számára természetesebb és egyéniségének megfelelőbb múzeumi föladatot, mint amit egy modern galéria nyújt: a 19. század és napjaink festészetének és szobrászatának nyilvános múzeuma.

A Székesfővárosi Múzeum

Nem hangsúlyozhatjuk azonban elég nyomatékosan, hogy erre csak a várostörténeti múzeumnak végleges megszervezése és jövőjének biztosítása után kerülhet a sor. Ezzel tartozik a város saját múltjának és — a modern galéria jövőjének. Lehetnénk-e bizalommal olyan múzeumi politika iránt, amely a legelemibb és legkönnyebb föladatot elhanyagolja?

Amit a Székesfővárosi Múzeum programmjáról el lehet mondani, az részben megvan a városi kultúrtörténeti múzeumokról általában kifejtettekben, részben, igen ki-

tűnő és világos előadásban, Kremmer Dezsőnek két idéztem dolgozatában. Az alábbiakban nem teszek egyebet, mint reflexiókat fűzök ezekhez.

Annál inkább engedhetem át itt a szót a múzeum hivatalnokának, mert amennyire a látogató megítélheti, a Fővárosi Múzeum a gyakorlatban sem kíván más lenni, mint aminek lennie kell: helyi múzeum. *Gyűjtésének köre* tényleg a fővárosi érdekű tárgyakra szorítkozik. Tudatában van annak, hogy a fővárosnak eredeti emlékekben valamelyes hűséggel bemutatható múltja alig százötvenesztendős. Bizonyára lehet a múzeum egyikmásik darabjának tárgyi odatartozásáról vitatkozni. Lehetünk azon a véleményen, hogy pl. a nyomtatványok, amelyeknek gyűjtése szabályrendelet szerint és tényleg is más fővárosi intézet, nevezetesen a Fővárosi Könyvtár föladata, nem odavalók, hogy a múzeum a maga kis anyagával nem versenyezhet a Könyvtárnak 4000-nél több darabot számláló gyűjteményével, de a könyvpiacon a régi budapesti vonatkozású nyomtatványok árát versenyével mégis fölhajtja; lehet azt mondani, hogy némely, inkább országos érdekű intézmény, például az Akadémia vagy a Nemzeti Színház emlékei tekintetében a Nemzeti Múzeum hivatottabb a gyűjtésre stb. Általában azonban működési körének alig van valami kis korrekcióra is szüksége.

Nyomatékosabb kifogást lehet emelni *a gyűjtés elvei* ellen. Habár magunk is szükségesnek tartottuk, hogy a kultúrtörténeti múzeum kevésbé szigorú esztétikai kritériumokat alkalmazzon, azt érezzük a Fővárosi Múzeumban, hogy túlságosan erősen érvényesül a másik szélsőség, amely szerint „a kultúrhistóriai értéket... *mindig* elébe kell helyezni a művészi becsnek". Úgy hisszük, hogy ezt az „értéket" sokszor túlbecsülik a Fővárosi Múzeumban. Lehet, hogy ha nem volna a régi szisztéma

szerint fölállítva és anyagának egy része raktárban volna, kevésbé éreznők a teljességre törekvésnek és a túlzsúfoltságnak kinövéseit. Lehet, hogy számos céhláda, feszület, céhjelvény, akvarel és rajz, sőt talán táncrend is a raktárban érdekelne, míg itten untat és elönti unalmával a kiállításra érdemes jobb és szebb darabokat is. De ha az anyagnak ez a nélkülözhetetlen kettéválasztása meg is történik és intimebb interieurszerű fölállítás érvényre juttatja múzeumunk kisebb igényű anyagát is, akkor sem szabad, a raktár számára sem, „teljességre" törekedni. Nem kell *minden* formátlan üveget megvenni, amelyen Pest vagy Buda hamis képe silányan be van marva; nem *minden* régi metszetet, amelynek *Offen*-je bebizonyíthatólag apokrif, száz más könyvben más és más város nevét viseli; nincs szükség *minden*, budai vagy pesti utcát, teret vagy épületet ábrázoló, de silány, sőt talán hazug képre. Ez nem a történeti hűség és a múlt tökéletes rekonstrukciója érdekében való teljesség, hanem félrevezetés és ferdítés. Budapestnek *nem* igazi emléke az a rossz üveg, Buda *nem* olyan volt, mint azokon a képeken, metszeteken. Esztétikai engedményeket csak ott szabad — de ott kell is — tenni, ahol valóban a kultúrhistória egy darabját rekonstruáljuk, tipikus eseményeket vagy korokat, pl. a céhek életét. És itt is csupán a tipikus darabok bemutatása teszi majd bizonyára a legszebb és legállandóbb hatást. És ezért, ha a Múzeum valamikor újra szerveztetik, nemcsak ketté kell választani anyagát, nemcsak máskép kell felállítani, sőt egy részét a kiállításra érdemes anyagnak talán iskolákban és fiókkönyvtárakban elhelyezni, hanem selejtezni is.

Másrészt csak helyeselni lehet a Múzeum törekvését, hogy más múzeumok budapesti vonatkozású darabjait akár tulajdonául cserébe, akár letétként kölcsön megszerezni igyekszik. Ezen a réven még sok értékeset sze-

rezhet, kivált ha maga sem kevésbé engedékeny s nem ragaszkodik görcsösen Budapesttel csak nagyon laza vagy épen kétes vonatkozású darabjaihoz.

Hogy az *aquincumi múzeumnak* tovább is, és pedig helyileg és szervezetileg, külön kell állnia, talán mondani sem kell.

A Modern Galéria

Még kevesebbet kell mondani a székesfőváros jövendő művészeti múzeumáról, ha ugyan szabad erről a javaslatról, mint valamikor közel megvalósuló lehetőségről beszélni. Ha igen: erre is áll, amit följebb a városi művészeti múzeumokról mondtunk. Nem lehet más, mint modern művek gyűjteménye. A legelső dolog az volna tehát, hogy úgy a Zichy-képtár anyagát, mint esetleges egyéb, interieurökben vagy hivatalok, iskolák, könyvtárak díszítésére föl nem használható régi képeit akár a Szépművészeti Múzeumnak, akár másnak engedje át, illetve ott helyezze el, cserébe modern vagy budapesti vonatkozású művekért. Nem szabad továbbá, hogy nagy műtörténeti múzeumnak készüljön. Arra kell tehát eleve berendezkednie, hogy keveset vásároljon, de csak a legjobbat. Százszor több művészeti és nevelő értéke van *egy* 50.000 koronás képnek, mint ötven 1000—1000 koronásnak. És ha nem is lehet majd mindig kitérni ilyen vásárlások elől: jó lesz, ha kétes értékű művek előbb megjárják a hivatalos szobákat és egyéb városi helyiségek falait mint szobadíszek, mielőtt esetleg a múzeumba kerülnek. „Véglegesen" pedig oda sem kerülhet semmi: selejtezés ottan is a jelszó.

*

Ha ezek az elvek vezetik majd városi múzeumaink igazgatóit, akkor — lehet — nem fogják megnyerni a régimódiak, a kuriozitáskedvelők és ritkasággyűjtők barátságát. De gyönyörűségére, okulására és lelkesedésére szolgálnak majd azoknak, akik kultúrörömeiről mások nem gondoskodnak. Érjék be ők is azzal, amit a *Cicerone* szerzője tűzött ki elvéül könyvében, amely tízezrek szemét nyitotta meg Itália remekei számára: „Azokról, akiknek csak a legritkább és a leghozzáférhetetlenebb okoz örömet, itt kevés gondoskodás történt. Az ilyenek alapjában nem a művészetet keresik, különben az állítólag közismert inkább foglalkoztatná elméjüket." Amit Jakob Burckhardt jónak és elegendőnek tartott Olaszország százszor és százszor leírt műkincseivel szemben, az a mi múzeumainkra átvíve nem hangozhatik másképp, mint: A kevesekről, a kiváltságoltakról itt nem sok gondoskodás történt; ők alapjában nem a szépet keresik, hanem a régit, nem a hasznosat, hanem a ritkát. Mi városunk polgárai tömegének lelkében a szépség és a tudás csíráit akarjuk elvetni.

X.

A Fővárosi Múzeum elhelyezése

Hogy ilyen hatást teljesíthessen, a Fővárosi Múzeumnak úgy kell elhelyezve lennie, hogy mindenkor, kivált pedig este, könnyen hozzáférhető legyen, hogy kincseit a legtetszetősebben és legcsábítóbban tárhassa föl s hogy tisztviselőinek és Budapest története kutatóinak anyaga földolgozását és tudományos értékesítését megkönnyítse. Semmi kétség nem lehet aziránt, hogy a Múzeum mai helyisége ezen követelmények egyikének sem felel meg.

Nem hozzáférhető egy múzeum, amely a város határában, este egyáltalán nem látogatott parkban áll s amely azonkívül nem fűthető és nem világítható. Nem múzeumi célokra készült helyiségei még akkor sem engednék a szükséges újrarendezést, ha a helyszűkén selejtezéssel és raktározással enyhítenének. Adminisztratív és dolgozó helyiségekről meg épen nem lehet szó. Nincs más mód, mint a Múzeum áthelyezése.

A Múzeum új helyiségének lehetőleg központi helyen, tehát mindenesetre a Nagykörúton belül kell lennie. Lehet arról szó, hogy valamely már fennálló épületet vagy annak részét kapja. De ez a megoldás sok veszedelemmel járhat. Nem valószínű, hogy bármiféle régi épület könnyű szerrel úgy volna átalakítható, hogy a helyiségek összefüggése, formája, világítása stb., a Múzeum különleges igényeinek megfeleljen. A második lehetőség, hogy valamely újabb középületben osztozkodjék más intézménnyel, az esetleg ugyanazon technikai nehézségeket még súlyosbíthatná egy másikkal, nevezetesen, hogy a Múzeumnak propagandája érdekében való önállósága nem domborodnék ki, vagy a nyilvánosság minden követelményének teljesítésében feszélyezve volna.

A leghelyesebb és legcélszerűbb ilyen formán az, ha a Fővárosi Múzeum saját céljaira készült épületbe költözik.

A Fővárosi Múzeum helyszükséglete

A múzeum helyszükségletének hozzávetőleges becslése nem eredményez olyan számokat, amelyek ezt a megoldást eleve a lehetetlenségek birodalmába utalnák. Ezek az adatok a következő számításokon és meggondolásokon alapulnak:

1. A Múzeumnak ma kb. 15.000 darabja van; ha a

mellőzhetetlen selejtezés megtörténik, a várható gyarapodás — amely néhány év múlva bizonyára alig jön már számba — aligha fogja ezt a számot fölrugtatni.

2. Az anyagnak legföljebb egy tizedrésze, talán csak egy huszadrésze alkalmas kiállításra; a többi raktárban, szorosan és helykímélően lesz elhelyezendő.

3. A Múzeum mai helyisége összesen kb. 950 m^2 alapterületű; ma selejtezés és raktározás nélkül az egész anyag, ha zsúfoltan is, elfér itten.

4. A dolgozóhelyiségek és nyilvános helyiségek terjedelmét a Múzeum anyagához és várható forgalmához kell szabni.

Ha ezen szempontokra figyelünk, a Fővárosi Múzeum helyszükséglete körülbelül így alakul:

A) *Nyilvános helyiségek.*

Nagyterem interieurök számára.
Egyéb anyag.
Kiállító termek.
Előadóterem.
Olvasóterem.

B) *Igazgató és dolgozó helyiségek.*

Igazgató.
Titkárság.
Tudományos tisztviselők.
Konzervátor.
Fényképészet.
Kutatók szobája.
Kapus lakása.

C) *Raktár.*

Nagyterem.

Ezen helyiségek két emeletsorban úgy volnának elhelyezhetők, hogy a raktár, a konzervátor, 1 tisztviselő és a kapus a földszinten legyenek, a többi az I. emeleten. Ez esetben a helyszükséglet emeletenkint így alakulna:

Földszint.

	m²
Raktárterem	600
1 tisztviselő	30
Konzervátor	30
Kutatók szobája	30
Könyvtár és olvasóterem	40
Kapus lakása (2 szoba, stb.)	70
	800

I. emelet.

Nagyterem interieurök számára (6—7 à 45—50 m²)	300
Egyéb (váltakozó) anyag (1 à 60, 2 à 45)	150
Kiállító termek (2 à 50)	100
Előadóterem	80
Igazgató	50
Titkár	30
1 tisztviselő	40
Fényképészet	20
Szoba (rendelkezésre)	30
	800

Együtt	1600 m²
Falak, folyosók, lépcsők, mellékhelyiségek stb. 50%	800 „
Összes szükséglet	2400 m²
Emeletenkint	1200 m²

A Modern Galéria helyszükséglete

A Székesfővárosi Múzeum ilyenformán mai pavillonja alapterületénél kb. 20%-kal nagyobb helyen kényelmesen és minden időkre elférne. 4—5 m magas emeletsorokkal aránylag alacsony épületet adna, kb. 11.000 m³ beépített területet. Magától kínálkozik, hogy már eleve számításba vegyünk második emeletet a Modern Galéria számára.

Ennek helyszükségletét a következő tényezők szabják meg:

1. A modern képek általában kisebb terjedelműek, mint a régiek. Ha Tiede 1899-ben nagy és kis képek számára átlag 2 m^2 falfelületet kívánt, modern képtárban bizonyára igen tág függesztésnél sem kell több.

2. Ha általános gyakorlatul követjük, hogy a képek akasztó-felülete a padlótól kb. 0.60 m magasságban kezdődik és szabály szerint kb. 2.60 m-nél végződik, akkor a rendelkezésre álló falfelület az összes falfelület hosszának kétszerese (falak hossza $\times$ 2 m magassággal).

3. Csak felülvilágító termekkel számolunk. Ennek folytán csak ajtók helyét veszítjük, kis termeknél aránylag többet mint nagyoknál; a veszteség átlag 20-tól 10%-ig terjed.[19]

4. Ezen levonások megejtése után is számításaink azt az eredményt adják, hogy kb. 30—40 m^2 alapterületű helyiségek adják a falfelület optimumát: az alapterületnek kb. 110—100%-át. Vagyis a modern múzeum megkívánta intim helyiségek egyúttal a leggazdaságosabbak is.[20]

Ha tehát az alapépítmény adta alapterület hasznos felülete 800 m^2, akkor kb. 20—25, átlag egyenkint 30—40 m^2 alapterületű szobában 800—850 m^2 akasztófelület áll rendelkezésünkre, vagyis 400 kép számára van helyünk. Ami, ha a raktározás, selejtezés és főként a *kevés, de jó* elvét gyakoroljuk, ugyancsak belátható időkre elegendő.

Minthogy a Fővárosi Múzeummal közös épületben egyéb helyiségekre nem volna szükség, a Múzeum épülete ilyenformán kb. 1200 m^2 beépített alapterületet, 3 emelet magasságban tehát összesen kb. 16.000 (vagy ha a földszintet 6 m magasságban tervezzük, kb. 18.000) m^3 beépített légteret követelne.

A Múzeumnak építési költségeit ez alapon kb. ½ millió koronára tehetjük, telek nélkül. Bizonyára nem oly összeg, amely a főváros anyagi erőit túlhaladná és az építkezés tervét az aktuális lehetőségek köréből kiküszöbölné. Nem annyira az elérhető megtakarítások szempontjából, amelyek azonban szintén latba esnek, mint inkább belső okokból mégis azt tartanók helyesnek, ha a Fővárosi Múzeum más, rokoncélú intézménnyel költöznék közös fedél alá.

Mindaz, amit a Múzeum mai és jövő anyagáról elmondottunk, kétségtelenné teszi számunkra, hogy a fővárosnak ezen kultúrintézménye, noha létesítése és kifejlesztése egyformán parancsoló morális és kulturális követelmény, tömeges látogatásra soká nem számíthat még. Az intézmény népszerűségét modern képtárral való kapcsolata ugyan fokozni fogja, de ennek kiépítése szintén még igen sok év munkáját igényli. Szóval, számolnunk kell azzal, hogy a Történeti Múzeum és a Modern Galéria együtt is, célszerű és méltó otthonban is, tömeggyönyörködtető és tömegnevelő eszközként talán még tíz-húsz évig nem fog teljesen érvényesülni.

Közelfekvő a gondolat, hogy olyan más intézményhez kapcsoljuk ezért, amelynek akkora a propagandisztikus ereje, hogy állandó tömeges látogatása biztosítva van. De ez a tömegforgalom természetesen csak akkor lehet üdvös a Múzeumra, ha hasonló lelki és szellemi fölkészültségű embereket vonz oda, amilyenekre a Múzeumnak is szüksége van, hogy termékeny és hálás talajba hullathassa javait.

Azt hiszem, hogy keresve sem találhatnánk Budapesten községi kultúrintézményt, amely működése indíté-

kaiban, céljában, föladataiban, módszereiben közelebb állna a város tervezett nyilvános múzeumához, mint a tervezett városi nyilvános könyvtár és szabad főiskola. Ezeknek a rokoncélú kultúrintézményeknek összekapcsolása hatalmas erejű kultúrgócot teremtene, amelyben minden egyes résznek művelő és propagatív ereje kisugároznék a többire és megsokszorozná hatékonyságukat.

A Városi Nyilvános Könyvtár és Szabad Főiskola évek óta vajúdik. Bár az építési költségek rendelkezésre állanak és a telek is megvan, nem tud megszületni. Annak a belső ellentétnek a betege, hogy minél nagyobbszabásúnak tervezzük, annál erősebben rövidítünk meg egy másik szociális érdeket, amely a térnek, amelyre tervezve van, további beépítése ellen tiltakozik. S maga a hely is semmiképen sem kedvező egy *központi* kultúrintézmény számára. Vajjon az az új érdek, amely a Múzeum és a Galéria létesítéséhez fűződik, a Könyvtárhoz és Főiskolához kapcsolódó érdekekkel együtt nem volna-e elég erős, hogy *Budapest város kultúrközpontját,* akropoliszát alkalmas és méltó helyen és formában és minél gyorsabban megteremtse?

A három intézmény egyesítése ép oly kevéssé kívánja szervezeti önállóságuk megszüntetését, mint ahogy már a Könyvtár és Szabad Főiskola összekapcsolásánál hangsúlyozva volt különállásuk és építészetileg is kifejezésre jutott. Mindegyik intézmény önálló maradna és az építész dolga volna, hogy a vezetőkkel egyetértve, ezt a belső és a külső architektúrában is kifejezésre juttassa.

Viszont aligha érezhetné valaki is az autonómia csorbításának, ha az együttműködés lehetőségeinek teljes kihasználására számítva, amely a Könyvtár, Szabad Főiskola és Múzeum közt magától kínálkozik, az egyesek működésében bizonyos programmszerű redukciókat és ennek folytán bizonyos építészeti és költségmegtakarí-

tásokat már most számításba veszünk.

Ami magát a Múzeumot illeti: ha mellette van a Könyvtár, gazdag és szinte teljes gyűjteményével a Budapestre vonatkozó irodalomnak, valamint a művészeti irodalomnak is, nincs szüksége külön könyvtárra és olvasóteremre; ha ott a Főiskola, nem kellenek külön kiállítótermek, előadóterem, fényképészet, étkező stb. És viszont: ha ott a Múzeum, a közönség többfelé van elfoglalva, jobban megoszlik, a populáris olvasótermek kisebbek lehetnek, a Főiskolán a tantermek és laboratóriumok száma csökkenthető stb.

Egyik intézmény sem veszít és mindenik nyer. És a nyereség végeredményben Budapest polgáraié és Budapest kultúrájáé, akiket és amit szolgálni valamennyinek legfőbb és legszebb hivatása.

JEGYZETEK

[1]) Lásd erről a szerző dolgozatát: *Emlékirat községi nyilvános könyvtár létesítéséről Budapesten* (1910); megjelent a *Városi Szemle* 1910. évi kötetében is.

[2]) A mannheimi konferencián R. v. Erdberg idézte Horsfall adatait az angol és amerikai ipari vidékek gyermekeinek borzalmas tudatlanságáról. Egy manchesteri iskola egyik osztályában egyetlen gyermek sem tudott a méhről. Egy bostoni statisztika szerint az elemi iskolák tanulóinak 77%-a sohasem látott varjút, 57.5%-a békát, 20.5%-a pillangót. 91.5% nem ismerte a szilfát, 83% a jávorfát, 66% a szedert, 61% a burgonyanövényt, 21% az almafát. 75.5% nem tudta, milyen évszak van, 65% sohasem látott szivárványt és 14% a csillagokat. 93.4% nem tudta, hogy a bőráruk állatoktól valók, 89%, hogy miből csinálják a lisztet és 50% nem tudta, honnan való a vaj. 35% sohasem volt a városon kívül stb. *Die Museen*, etc. p. 89. — Ugyanilyen elképesztő tudatlanságot állapítottak meg a kultúrélet legelemibb fogalmai tekintetében felnőtteknél Olaszországban Paola Lombroso és Mario Car-

rara: *Nella penombra della civiltà (da un' inschiesto sul pensiero del popolo).* Torino: Bocca 1906. VII, 198 p.

[3]) A sok kemény nyilatkozat közül csak egyet idézek, a Mutherét. Szerinte a múzeumok „barbarische Einrichtungen mit dem Modergeruch des Herbariums". Id. Wagner, p. 8.

[4]) Az elválasztás eszméjét L. Agassiz vetette föl elsőnek már 1860-ban. F. A. Bather, a kitűnő angol múzeológus, tovább megy és három részre osztaná az anyagot. Szerinte a múzeumok működésének három céja van: kutatás, oktatás és ösztönzés. Mert a közönséget is három osztályra osztja; ezek: 1. kutatók, 2. tanulók, akikhez számítja a műkedvelőket és gyűjtőket is, 3. a nagyközönség. Ennek megfelelően a gyűjtemények háromfelé választását javasolja: 1. egy beraktározott részre, amely csak kutatóknak hozzáférhető; 2. egy kiállított részre, amely csak tanulók oktatására és gyűjtők támogatására szolgál és ezeknek könnyen és ingyen hozzáférhető; 3. egy kis csoport válogatott tárgyra, a nagy közönséget legjobban csábító módon kiállítva. A fősúlyt, kivált kis múzeumok számára, a harmadik részre fordítja. V. ö. Dedekam dolgozatát, *Museumskunde*, I, 84—85. U. ott irodalom is.

[5]) *Die Museen*, etc. p. 12. — Ugyanígy nyilatkozik Grosse, p. 3—5 és *passim*.

[6]) Eugène Carrière: *Oeuvres et lettres choisies*. Paris: Mercure de France 1909. p. 16.

[7]) Összehasonlítás céljából közlöm a *Minerva 1912/13* nyomán a British Museum és a berlini és párisi nemzeti múzeumok részletes költségvetését, majd a budapesti állami múzeumokét.

BRITISH MUSEUM. 1912/13.

Személyi kiadások	2,225.000
Gyarapítás	732.000
Kötések	384.000
Katalógusok nyomása	295.000
Egyéb	1,643.000
Összesen ...	5,279.000

PARIS. MUSÉES NATIONAUX. 1912.

(Louvre, Versailles, Luxemburg, St. Germain.)

	K	
Személyi kiadások	854.000	
Gyarapítás	175.000	
Metszetek	10.000	
Dologi kiadások	227.000	
Összesen ...		1,226.000

Ehez:

Musée d'éthnographie	24.000	
Musée Guimet	100.000	
Musée de sculpture	75.000	
Összesen ...		199.000
Együttesen ...		1,465.000

BERLIN. KGL. MUSEEN. 1912.

	K	
Személyi kiadások	910,000	
Gyarapítás	600,000	
Dologi kiadások	555.000	
Épületfentartás	96,000	
Összesen ...		2,161.000

Ehez:

Kuntsgewerbemuseum	1,078.000	
Kgl. Nationalgalerie	209.000	
Kgl. Bibliothek	1,196.000	
Összesen ...		2,483.000
Együttesen ...		4,644.000

BUDAPESTI ÁLLAMI MÚZEUMOK, 1911

(A *Magyar Statisztikai évkönyv*, 1911, alapján.)

	K
Nemzeti múzeum	1,183.000
Iparművészeti múzeum	399.000
Technológiai iparmúzeum	106.000
Mezőgazdasági múzeum	90.000
Közlekedési múzeum	90.000
Szépművészeti múzeum	622.000
Történelmi képcsarnok	13.000
Országos tanszermúzeum	79.000
Földtani múzeum	328.000
Összesen ...	2,910.000

[8]) Néhány nagyobb (100.000 lakón felüli) város múzeumi költségvetése igen szemléltetően mutatja, mennyire befolyásolja a városok múzeumi politikáját az a körülmény, hogy vannak-e falaik közt állami vagy fejedelmi gyűjtemények. Adataim a *Minerva* utolsó kötetéből és részben a városok költségvetéseiből valók. Sajnos, némely fontos városról egyáltalán nem sikerült adatokat fölhajtanom, másokról csak hiányosakat.

A város és az intézet neve; az adatok kelte	lakóinak száma ezrekben	Kiadások (koronákban) személyzeti	gyarapítási	egyéb	összesen	Megjegyzések
Aachen (1912/13.)	156					
Suermondt-M. ..		—	—	—	60.000	
Kunstgewerbe-M.		—	—	—	12.000	
Historisches M. .		—	—	—	7.200	
					79.200	
Altonaer M.	172	—	—	—	60.000	
Antwerpen	302					
M. Plantin-Moretus		—	—	—	20.000	
M. Steen		—	—	—	7.000	
					27.000	

A város és az intézet neve; az adatok kelte	lakóinak száma ezrekben	Kiadások (koronákban) személyzeti	gyarapítási	egyéb	összesen	Megjegyzések
Berlin Märkisches M. (1912.)	2,071	—	—	—	96.000	
Boston. M. of fine arts. (1910.) ...	671	—	—	—	470.000	
Bremen (1912.) ...	247					
Städt. M. für Natur-, Völker- u. Handelskunde		—	—	—	126.000	
Kunsthalle		—	—	—	96.000	
Breslau (1912.) ...	512				222.000	
Schlesisches M. für Kunstgewerbe u. Altertümer		—	—	—	172.800	
Schlesisches M. der bildenden Künste		—	—	—	102.000	
					274.800	
Dortmund	214					
Städt. Kunst- u. Gewerbe-M. ..		—	—	—	108.000	
Städt. Naturwissensch. M. .		—	—	—	?	Egyesületi
Dresden Stadt-M. .	548	—	3.600	—	?	2400 K modern művészetre.
Düsseldorf (1910.) .	358					
Historisches M. .		1.300	1.800	800	3.900	
Kunstgewerbe-M.		—	—	—	12.000	Városi segély.
Löbbecke-M. (Naturwiss.)		1.260	1.800	2.940	6.000	
M. Hetjens		4.500	600	2.000	7.100	
					29.000	
Erfurt. Städtisches M. (1912.)	111	—	—	—	35.000	
Frankfurt a/M.	414					
Städt. Historisches M.		61.300	75.000	12.600	144.900	A városi költségvetés szerint: „Kunst u. Wissenschaft" összesen 1,200.000 K.
Städt. Völker-M.		33.900	23.400	11.100	68.400	
Städel'sches Kunstinstitut		—	—	—	?	
Städt. Galerie ..		8.600	137.200	18.800	164.600	
städt. Skulpturen-sammlung						

A város és az intézet neve; az adatok kelte	lakóinak száma ezrekben	Kiadások (koronákban) személyzeti	gyarapítási	egyéb	összesen	Megjegyzések
Glasgow. Art Gallery & M. (1912.)	784	—	33.200	—	?	
s'Gravenhage. Gemeente-M.	281	—	—	—	3.940	
Halle. Städt. M. für Kunst und Kunsgewerbe ...	180	—	—	—	31.000	
Hamburg	931					
Kunsthalle		—	—	—	208.000	és az alapítványok kamatai.
Naturhistorisches M.		—	—	—	204.000	
M. für Völkerkunde		—	50.400	—	?	
M. für Kunst u. Gewerbe		69.500	60.000	113.500	243.000	
M. f. Hamburgische Geschichte		—	—	—	96.000	
Köln (1912.)	516					
Rautenstrauch-Joest M.		—	—	—	78.200	
M. für ostasiatische Kunst ..		—	—	—	335.000	
Städt. Wallraf-Richartz M. .		—	—	—	126.000	
Städt. Historisches M.		—	—	—	19.800	
Städt. Prähistorisches M. ...		—	—	—	11.300	
Städt. M. für Völkerkunde		—	—	—	56.400	
Städt. M. für Naturkunde ..		—	—	—	23.800	
Städt. Kunstgewerbe-M.		—	—	—	113.500	
Städt. M. f. Handel u. Industrie		—	—	—	9.700	Egyéb költségeit a Keresk. kamara fedezi.
Sammlung Schnütgen ...		—	—	—	261.000	
					1,034.700	

A város és az intézet neve; az adatok kelte	lakóinak száma ezrekben	Kiadások (koronákban) személyzeti	gyarapítási	egyéb	összesen	Megjegyzések
Kristiania	243					
Norsk Folke M. .		—	—	—	54.000	
Kunstindustri M.		—	—	—	56.700	Ebből 28.000 K államsegély.
Liverpool. Free Public M's	747	—	—	—	268.000	
London Horniman-M. (1912/13.) .	4,523	39.300	7.200	27.600	74.100	
Lyon	524					
Musées		—	—	—	?	
M. des sciences naturelles		—	—	—	30.000	
Magdeburg	279					
Kaiser Friedrich-M.		—	—	—	84.000	
M. f. Natur- u. Heimatkunde		—	—	—	42.000	
					126.000	
Manchester-M. ...	714	—	—	—	60.000	
München Histor. Stadt-M. (1912.)	596	7.100	—	8.400	15.500	
Paris (4 múzeum) .	2,888	—	—	—	200.000	
Wien (1910.).....	2,031					
Historisches M.		—	—	—	12.000	
Haydn-M.		—	—	—	400	
Archäologisches M.		—	—	—	?	
Schubert-M.		—	—	—	?	

[9]) Egy Amerikát járt barátom olyan kis városban, amelyben a legrégibb épület a vasúti állomás, húsz-harminc év előtti cilinderkalapokat és utazótáskákat látott a múzeumban: ami száz év múlva érdekes lehet majd, de ma csak furcsa.

[10]) Ezért is van az, hogy újabb kultúrterületeken a természettudományi múzeumok számaránya annyival nagyobb, mint régieken. A. B. Meyer adatai szerint a század elején az Egyesült Államok 350 nyilvános múzeuma közt 250 természet-

tudományi volt, ellenben Németországban 500 közt csak 150. *Die Museen*, etc., p. 93.

[11]) Azt lehet mondani, hogy nincs ma egyetlen neves múzeológus, aki az időnkinti selejtezés szükségességét ne hangsúlyozná. Alfred Lichtwark ezt mondja: „Minek kellene történnie, hogy a drezdai képtár megmérhetetlen kincseit úgy rendezzük, ahogy ízléses gyűjtő rendezné, ha övé volna abból egy teremre vagy fülkére való? Bármilyen nehezen megy majd, el kell jönnie a napnak, amikor még akkora gyűjteményeket is, mint a drezdai vagy müncheni galéria, selejtezni kell és helyiségekben, amelyeket művészi szellem épített és alakított, újra fölállítani. Csak akkor tudják majd művelő föladatukat valóban teljesíteni." *Die Museen*, etc., p. 11. — Hasonlóan E. Grosse: „Ilyen selejtezések... kikerülhetetlenek. Mert különben a mennyiség gyarapodásával legalább annyit veszítenénk, amennyit a minőség javításával nyerünk." *Aufgabe*, etc., p. 16. — Ugyanígy L. Réau, akitől berlini példánk is származik (p. 19) és sokan mások.

[12]) „Ha egy képkereskedő olyan nemtörődömséggel akasztaná föl vásznait, mint egy múzeumi őr, hamarosan csődbe mehetne. Vajjon a múzeumi őrök azért olyan rossz „akasztók", mert a múzeum képei nem eladók?" Réau, p. 37.

[13]) Attól nem igen kell tartani, hogy ezért a felügyeletet meg kell majd sokszorozni, ami esetleg a személyzeti költségeket is módfelett megnöveli. A teljes nyilvánosság egyúttal igen jó nevelő iskola. A. B. Meyer írja Amerikáról: „Az amerikai múzeumok majdnem kivétel nélkül reggeltől estig ingyen nyitvák. Mégis, európai múzeumokhoz képest, a felügyelő személyzet száma kicsiny. Az Egyesült Államok polgára ritkán illet nyilvános tulajdont, mert azon az álláspontón áll, hogy személyesen is az övé, míg minálunk Németországban a hatóság mint tulajdonos, ellentétben áll a látogatóval szemben, akivel többé-kevésbé mint tolakodóval bánnak és aki szerényen lép föl." *Die Museen*, etc., p. 96.

[14]) A berlini múzeumok azelőtt ingyenesek voltak, most pár éve belépődíjakat szednek. De a vezetőségnek gondja van rá, hogy mindennap váltakozva hol a modern, hol a régi képtár ingyen nyitva legyen. A francia parlament mindig visszautasította a belépődíjak elvét, azzal a megokolással, hogy az antidemokratikus és hogy a művészet mindenki számára van. A Louvre pedig télen valóságos éjjeli menedékhely. „Kell-e mondani, hogy ilyen rendszabály csak a *politiciens*

számára antidemokratikus, akik megittasodnak a nagy szavaktól és „halhatatlan elvektől"? Réau, p. 20—21.

[15]) Hogy milyen nagy jelentőséget tulajdonítanak Amerikában a gyermekmúzeumnak, arról A. B. Meyer nagy tanulmányában sok adatot találunk. Ő maga így írja le a Brooklyn Institute of Arts and Sciences Bedfordparki gyermekmúzeumát:

„A gyermekmúzeum a 6—20 éves ifjúságnak szól és minden emberi törekvést és érdeklődést felölel, amennyiben az ifjúság megértheti vagy nevelésére szolgálhat. A kiválasztott tárgyak mindenike kifejezett vonatkozásban van a családi élettel és az iskolai élettel. A földszinti sor 6 helyiségében modellek, állatok, növények, anatómiai preparátumok és meteorológiai műszerek, valamint egy előadóterem 40 ülőhellyel. Az első emeleten vannak a könyvtári és az igazgató helyiségek. A termek csinosan vannak díszítve és a szekrények elég alacsonyak, hogy a gyermekek mindent jól láthassanak. Sok dolog van itt, ami felnőtteket is érdekelhet. Például egy ú. n. típusgyűjtemény, amilyet francia elemi iskolákban használnak. Tartalma 35 ásvány, 20 növény, 13 őslény, 3 kígyó, 3 tüskebőrű, 2 teknős, 90 rovar, 10 puhány, 2 hal, 3 hüllő, 3 madár és 2 emlős — összesen 186 darab, aminek ára Franciaországban 100 frank. Továbbá, hogy a gyermekeknek hogyan szemléltetnek dolgokat: a bőripar példázására egy darab állatbőr, a cserzés és festés különböző anyagai, és a kefék gyártására használt serték. Vagy odább, Franciaország térképén a borvidékeket kicsi hordókkal jelölik, a szénvidékeket széndarabkákkal, a hajóutakat apró fémhajókkal, az üveggyárakat kis üvegdarabokkal stb. Kilenczász kép és másolat függ váltakozva. Tanítók is használhatják a gyűjtemény anyagát előadásaikban." *Studies*, etc. in: *Report* . . . 1903. p. 440—41.

A szeretet melege sugárzik abból az elragadó leírásból, amelyet a washingtoni Nemzeti Múzeum gyermekosztályáról olvasunk a Smithsonian Institution, e leghatalmasabb tudományos intézet, 1901. évi jelentésében.

A. B. Paine cikkének elejéből közlök egy részt. Azt írja:

„S. P. Langley, a Smithsonian Institution titkára volt az, ki személyesen rendelte el egymásután több oly kísérletkénti kiállítás rendezését egészen kis gyermekek számára, kik nem sokat törődnek hosszú, nehéz nevekkel és kik nem láthatnak föl a magas állványokon levő tárgyakig.

E kísérlet, melyet ő véglegesnek szánt, megtörtént, azonban személyesen nem ügyelhetett föl az előkészítő munkára és mikor megnézte, nem volt vele megelégedve. Sok olyasféle volt a szekrényekben, melyek, ha ő lett volna a gyermekek egyike, nem érdekelték volna. Itt nyilván tenni kellett valamit.

Dr. Langley mint titkár, önmagát nevezte ki a gyermekek kiállítása tiszteletbeli gondnokának oly meghagyással, hogy egy terem tartassék főnn és megfelelően rendeztessék be oly kis gyermekek számára, kik csak nézni és csodálkozni akarnak és kifürkészni olyan dolgokat, melyeket a kis emberek tudni akarnak. E megbízást a következő szavakkal fogadta el:

„A Smithsonian Institution titkára szíveskedett a Gyermekek Szobája gondozásának megtisztelő, de súlyos szolgálatát reám bízni. Annyi a ter-

mészettudományban jártas ember áll rendelkezésére, hogy nem tudom, miért választott engem, ki oly keveset ért hozzá, hacsak talán nem azért, mert az említett urak esetleg nem oly jártasak a gyermekek ismeretében, kiknek e kis terem szánva van.

Célom az, hogy e bizalmat kiérdemeljem és hogy megvalósítsam azt, amit szándékának hiszek, olyként, hogy azonosítom magamat ifjú közönségem érdekeivel. Érdekükben és mint e gyermekek egyike szólva, azt mondanám, hogy a múzeumokban reánk soha sincsenek tekintettel. Nem láthatjuk a felső állványon kitett tárgyakat, ameddig csak a nagyok látnak föl és a legtöbb dolgon, melyet láthatunk és melyről tudni szeretnénk valamit, latin szavak vannak, melyeket nem értünk; vannak tárgyak, melyek egyáltalán nem érdekelnek bennünket és mások, melyek érdekesnek látszanak, semmiféle fölírással nincsenek ellátva, hogy micsodák.

Egy nagy könyvben, e tárgyra vonatkozó legnagyobb tekintélyünkben (kell-e mondani, hogy a „Svájci családi Robinson"-t értem), mindig zavartalan örömünk telt, noha némelyek azt mondják, hogy annyiféle érdekes állat a valóságban sohasem lehetett egy szigeten. Ha netalán hibák volnának benne, nem ezekért szeretjük, hanem jó tulajdonságaiért, melyeknek elseje, hogy mindvégig érdekes. Azt hisszük, hogy semmi sem mulattatóbb, mint a madarak, állatok és eleven dolgok és mindjárt utánuk legérdekesebb ugyane dolgok, ha nem is elevenek és utánuk, ha olvashatunk róluk. Mindnyájan foglalkoztunk ezekkel és némelyikünk reméli, hogy egész életén át fog velük foglalkozni. Nem nagyon érdekelnek a latin nevek és bármily fontosak is legyenek ezek a nagyokra nézve, nem szeretjük, ha mulatságunkat azzal rontják el, hogy iskolai leckévé teszik.

Nos, teljesen egyetértek ebben kis barátaimmal, de hozzáfűzök valamit, amit ők csak homályosan értenek, sőt amit egynémely tanítójuk sem ért egyáltalában. Ez pedig az, hogy az ilyféle dolgok iránt érdeklődést kelteni a fiatal elmében annyi, mint komolyabb tanulmány alapját megvetni a későbbi élet számára. A Napnak is vannak foltjai és még a „Svájci családi Robinson" sem teljesen tökéletes tekintély a természetrajzban; azonban „a gyermek a fölnőtt ember apja" és nem egy fiatal természettudósból sohasem lett volna a természet kutatója, ha első ösztönzését nem ehhez hasonló művekből vagy oly dolgok látásából merítette volna, mint amilyenek, a Gyermekek Termében vannak ugyanazok számára elrendezve, kik e könyvet élvezik.

Valamelyik nagy filozófus mondta, hogy „a tudás a csodálkozással kezdődik" és sok igaz van e mondásban. Ha szabad magamról szólanom, biztos vagyok benne, hogy életemnek színét egy-két gyermekkori erős impresszió adta meg. Az, hogy mint gyermek egy újangliai réten heverésztem és egy nőstény héja rejtelmes vijjogását hallottam, messze fönn a levegőben, arra indított, hogy érett koromban sok éven át tanulmányozzam a levegőben való röpülést és az a töprengés, hogy a farmon látott melegágy mint tartotta melegen a korai főzeléket üvegfedele alatt, későbbi életemben sok évi tanulmányra vezetett, hogy az mint tartja melegen a nagy melegágyat, a földet, a légkört. És így van ez más dolgokkal is."

Langley elmondta nekünk a Gyermekek Terme gondnokává való kinevezését, de nem mondta el, hogy a tanulmány mily hosszú évei kristályosodtak ki e látszólag egyszerű föladatban, hogy az minden szakában és részletében mily türelmes munka, mindég a gyermekek érdeklődését és szórakozását tartva szem előtt.

Miután elfogadta ezt a meglehetősen nehéz és teljesen jutalmazatlan munkát, megtett minden tőle telhetőt, hogy oly helyet kapjon és abba oly tárgyakat tegyen, melyek gyermekbarátainak tetszeni fognak.

Azonnal elhatározták, hogy az e célra szánt teremnek kicsinynek kell lennie; nagy terem nagy gyűjteményt jelentene és ennek eredménye zavaros

és futólagos megtekintés volna és a gyermeknek kedvét szegné. Meghitt, kedves helynek kell lennie, sok világossággal és csinos tárggyal, továbbá nem nagyszámú, hanem jól megválasztott példányokkal, hogy minden tárgy örömet hozzon a gyermeknek. Ha a gyermek emellett tanul is, az jó és helyes, de mindenekelőtt vonzódást és örömet érezzen és csodálatot, mert a csodálkozás a tudás kezdete.

Ez volt a titkár és tiszteletbeli gondnok eszméje és az ornitológusok, zoológusok és mineralógusok, sőt az intézet egész személyzetének szíves és lelkes segítségével a gyermekek termének terve a Smithsonian-ben sikeresen vált és egyre válik teljes valósággá.

Épen a főbejárattal szemben lévén, napos kis hely, kúszó vadszőlőre, füves ágyakra és viruló fákra nyíló ajtókkal és ablakokkal, hol nyáron madarak vernek fészket és énekelnek. Júniusban láttam és talán ez látogatásra a legjobb idő, de még a sötét napok és hideg sem fog akadályozni bennünket abban, hogy a buja vadszőlő és az éneklő madarak vidámságát ne érezzük."

Következik a gyűjtemény részletes leírása. A befejezés pedig ez:

„És a gyermek végül hazamegy, vígan, tudással és a tudás szeretetével telve szívében. Boldog és minthogy csodálkozása fölébredt, tanult is . . .

Lehet, hogy az a gyermek, ki egy vagy két órát töltött a teremben érdeklődéssel és gyönyörrel telten, nem tudja vagy nem törődik vele, hogy kinek köszönheti élvezetét és kit illet hála érte. De ez nem határoz. Ha csak a dologgal magával törődik, annyira, hogy újból eljöjjön és talán szüleit is magával hozza, hogy ők is fiatal szemekkel lássanak és tanuljanak (már pedig, ha olyan gyermek, amilyent legtöbben leginkább ismerünk, megfogja tenni), akkor a titkár és tiszteletbeli gondnok bőven megkapta jutalmát." Paine, p. 553—555, 560.

[16]) A francia állami művásárlásokról így ír francia szerző: „Az állam alacsony árakon vásárol, nem törődve azzal, mi történjék a megszerzett művekkel. 1906-ban 138 kép közül 110 kevesebbe került 1000 franknál. A Palais de l'Élyséenek is jutott ebből egy 400 és egy 300 frankos kép. A kis ajándékok ezen rendszere senkinek sem jó. A vásárlások, amikre a művészetek államtitkára a szalónokban és szalonocskákban kötelezve érzi magát, igen gyakran inkább burkolt alamizsnák vagy szívességi ösztönzések és siralmas, hogy a vidéki múzeumok, a miniszteri nagylelkűségek ez áldozatai, a hála képével kénytelenek összegyűjteni ezt a visszataszító képcsereberét. Jobb volna, ha a múzeumok igazgatóira bíznák a politikus államtitkár által a *Művészet pártolása* címen évenkint elpocsékolt összegeket." Réau, p. 20.

[17]) Alig van kérdés, amelyben a múzeumi szakemberek oly teljesen egyetértenek, mint a múzeumi bizottságok s főként a bizottsági művásárlások tekintetében. E közvéleménynek legérdekesebb és legfontosabb okmányai annak az angol parlamenti bizottságnak jegyzőkönyvében vannak lefektetve,

amelyet a Lordok háza 1904-ben a közvélemény nyomására a Chantrey Trust tárgyában alakított, amely a legjelentékenyebb angol alapítvány képek vásárlására a National Gallery számára. A bizottság egy sereg kiváló szakértőt hallgatott meg, majd jelentését a következőkép végzi: „Bizonyosnak látszik, hogy tíz emberből álló bizottság, amelynek tagjai hivatásukkal vannak elfoglalva, lehetetlen, hogy a szükséges időt és figyelmet szentelje annak a három vagy négy műtárgynak kikeresésére, amelyet egy-egy évben kívánatos és lehetséges megvásárolni... A tapasztalat azt is megmutatta, hogy ilyen nagy vásárló bizottság, még ha összetételében változik is, könnyen téved az ízlés kijárt utaira és önkéntelenül is a művészi érzés legkonvencionálisabb kifejezéseit pártolja... Alapos megfontolás után a Bizottság háromtagú bizottságot ajánl... A megválasztott tagok megbízása öt évre szóljon és közvetlenül újra meg nem választhatók..."

Ha azonban a kihallgatott szakértők véleményeit olvassuk végig, látjuk, hogy a Bizottság javaslata, bármennyire dicséretesen nyílt, távolról sem fejezi ki az angol szakkörök többségének közvéleményét. A legkitűnőbb festők, szobrászok és műtörténészek egyértelműen a bizottságok ellen nyilatkoztak, a legpregnánsabban Sir W. Martin Conway, a korábbi Slade Professor of Fine Art Cambridgeben: „A döntő pont ez: egy bizottság üzletek számára más dolog és egy bizottság ízlés számára megint más. Ízlés kizárólag egyéni dolog. Ha erről van szó, a bizottság lehetetlen; emberre van szükség."

„*You must have a man!*" Ez az általános vélemény.

V. ö. *Museumskunde*, III, p. 121—124.

[18]) A gondos építész amellett el fogja olvasni a mannheimi konferencián folyt vitát is a múzeumi épületekről, amelyet Alfred Lichtwark kitűnő előadása vezetett be. Nem állhatjuk meg, hogy ennek legfontosabb részeit itt le ne fordítsuk — a magyar múzeumépítők okulására:

„... A dolgok ilyen állása mellett Németországban a múzeumépítés terén nem volt szükségünk arra, hogy idegen mintákat utánozzunk. Úgy ebben, mint a színházépítésben, építőművészetünk önállóan láthatott földatainak megoldásához.

Most már természetesnek találjuk, hogy ezek a törekvések eleinte roszszul sikerültek. Amikor az első épületek az első évtizedben létrejöttek, még nem volt múzeumi gyakorlat, sem jártasság a múzeumi kezelésben, hiányzott a lélek, amely maga körül a testet megteremthette volna. Nem volt senki, aki az építőmestert figyelmeztethette volna a szükségletekre, mert csak egyetlen-egyet ismertek: azt, hogy hogyan lehet az anyagot elraktározni. Ennek megfelelő volt a múzeumnak legrégibb európai típusa,

amelyen még ma sem emelkedtek túl, vagyis a hombártípus. Eleinte ez is jó volt. Az egész kezelés egyetlen igazgatóra vagy konzervátorra hárult, akinek feladata volt a gyűjteményeket rendezni és — ritkább esetben — kiépíteni. Legjobban mutatja a múzeum vezetőjének címe, hogy mit tekintettek legfontosabb feladatának — a múzeumőr vagy konzervátor cím, amelyet ma kétségtelenül senki sem alkalmazna többé. Eleinte azonban teljesen kifejezte a voltaképpeni tartalmát és terjedelmét annak a tevékenységnek, amely azóta sokkal többet ölel magába. Termek a gyűjtemények számára, igazgatói szoba, esetleg még egy szoba a restaurátornak, ez volt a pincében elhelyezett csomagoló helyiségeken kívül mindaz, amiről egyáltalában szó lehetett. Mert amint nem volt múzeumkezelés, amikor a fejedelmi családok tulajdona az állam felügyelete alá került, ép oly kevéssé voltak eleinte látogatók. Amíg a fejedelmi családok és az udvar birtokában voltak a műgyűjtemények — az egyszerűség kedvéért csak a művészeti múzeumokra szorítkozunk —, a látogatók olyanokból kerültek ki, akik élvezni tudták a gyűjteményeket és szerették azokat. Amikor ugyanezek a gyűjtemények nyilvános múzeumokká lettek, egyszerre elárvultak. Alig látogatták mások, mint átutazók és így szilárdulhatott meg az a vélemény, amelyet még máig sem sikerült leküzdeni, hogy a múzeumok csakis az idegenek kedvéért vannak és a benszülött csakis akkor látogat el oda, amikor vidéki vendégeknek kell a várost megmutatni. Még csak ma van keletkezőben az a múzeum, amely abban látja feladatát, hogy működését saját székhelyén fejtse ki.

Már az is nyereség lett volna, ha megmaradtak volna a monumentális homlokzatú hombár legősibb típusánál. Azonban elhagyták a hasznos formának ezt a legegyszerűbb típusát is. Azokkal az épületekkel szemben, amelyeket Klenze Münchenben és Schinkel Berlinben emeltek, a drezdai és bécsi képtár újabb épületei visszafejlődést jelentenek; mert mint az architekturában általában, a múzeumépítésnél is uralkodó szemponttá vált a homlokzat kiképzése.

Mindazt, ami ennek a hatása alatt keletkezett, egy egészséges korszak a valóságos építőművészet karrikatúrájának fogja érezni. A múzeumok annyira jutottak, hogy nem érnek semmit, még raktáraknak sem.

A tűzveszedelemre való tekintettel a múzeumokat legszívesebben szabad téren építik fel, aminek következtében nem egy, hanem mindjárt négy homlokzatuk keletkezik. Ez pedig rendszerint elnyeli az építési költségeknek legnagyobb részét, úgy, hogy akárhány olyan épületben, amelyiken kívül bronzreliefek, homokkődíszek, üvegmozaikok, színes és egyszínű terrakotta mozaikok pompáznak, nem lehetett annyi területet nyerni, s belül nem volt annyi dísz, vagy csak olyan alaposság sem, mint akár egy udvari bérlakásban. Nagyon kedvelt típussá lett az olyan, amely az utcai homlokzatra erősen kiugró rizalitokat ragaszt. Említhetnék olyan múzeumot is, amelynek szélesen megalapozott homlokzata mögött parányi épületteste van, amelyet csaknem teljesen lefoglal a lépcsőház.

Az önmagáért valónak tekintett és kiindulópontul elfogadott homlokzat befolyása elsősorban a világításban érvényesül. A homlokzat természetesen az olasz paloták homlokzata, amelynek feladata a világosságnak lehető kirekesztése. Nálunk északon épen az ellenkezőjére van szükség. Ismerek egy nagyon híres múzeumot, — az egész ország büszke rá, az iskolásgyermekek megtanulják építőjének a nevét, — amelynek megvan a szokásos négy gazdagon kiképzett homlokzata, a bejárat oldalán a sarokrizalitokkal. Belül pedig így fest: a bejárati csarnok két oldalán a rizalitokban két négyszögű terem van, ezeknek mind a négy falában a fal harmadrészét bőségesen kivágó nyílás, ezek közül kettő ajtó — inkább kapu —, kettő pedig alaktalanul széles, alacsony ablak, alacsony ablakpárkánnyal. Ezek mögött a teljesen használhatatlan keresztvilágítású falnélküli termek mögött van

mindkét oldalon egy-egy hosszú, keskeny terem, három ablakkal, kettő a hosszabb, egy a keskeny oldalon és három ajtó van még a belső oldalukon is. Ennek a két teremnek sincsen sem világossága, sem falterülete. A földszinten tehát elveszett négy terem, pedig a lépcsőházon kívül alig van még egyéb hely. Az első emelet persze hasonlóképen fest. Ezek a saroktermek két ablakkal és két ajtóval egyáltalában nem kivételek, inkább tipikusoknak mondhatjuk. Nagyobb múzeumokban van nyolc ilyen terem, esetleg tizenkettő is. A legcsúnyábban agyonépített múzeumok egyike — ezt már az imént említettem — úgy igyekezett magán segíteni, hogy a saroktermekben az átlós irányában falat húzott.

Mivel pedig a múzeumokat a falterület nyerése céljából építik, fillérre ki lehet számítani, mennyi bérösszegbe kellene kerülni egy négyzetméter falterületnek és ilyenformán mennyit veszít használati értékben az olyan múzeum, amelynek a homlokzata miatt tizenkét tökéletesen használhatatlan sarokterme van.

A homlokzaton, vagy a négy homlokzaton kívül, az alaprajz gyakorlati kifejlesztése szempontjából a legveszedelmesebb a széles ajtónyílások segítségével impozáns perspektívákra törekvő tengelymegosztás és a lépcsőházzal űzött helypazarlás.

Hallatlan áldozatokat hoznak a tengelymegosztásnak: feláldozzák az épületben a legjobb helyeket, amelyek egy jól világított fal közepén fekszenek és — ami épen ilyen hiba — feláldozzák a zárt területhatást. A perspektívák lehetnek szépek, azonban mégis csak látványosságok. Sokkal fontosabb a kiállított műtárgyak nyugodt hatása. Ez pedig elérhetetlen marad olyan termekben, amelynek falfelületeit ablak- és ajtónyílások forgácsolják el. A perspektívák görcsös keresése, kerüljön az bármibe, esetleg mindenbe, arra vezetett, hogy a termek egyúttal folyosókká lettek, amelyekben épen olyan kevéssé lehet a szemlélődésre nyugalmat találni, mint akár a legnépesebb utcákon. Ki tudna élvezni műtárgyakat, ha állandóan előtte és mögötte vonul el a csak keresztül sétáló látogatók áradata?

A lépcsőház legtöbbnyire legalább egy harmadával nagyobb a kelleténél, mert a dísztípus azt követeli, hogy a pihenőtől kezdve, félmagasságban két szárnyra oszoljék. Ennek a területnek a harmadrészén rendszerint hasonlíthatatlanul kényelmesebb lépcsőt lehetne építeni.

A gót stílusban tartott múzeumok (szerencsére ilyen kevés van) semmivel sem jobbak, mint az olaszkodók és emellett még olyan hibáik is vannak, amelyekbe nem esik bele az, aki reneszánsz stílusban épít. A főhibák azonosak: oszlopcsarnokok a földszinten, amelyeket semmire sem lehet használni, termek és folyosók összekeverése és a perspektívákkal tündökölni vágyás.

Most van keletkezőben új, hajlékony, kifejezett stílust nélkülöző építészet. Az építészek kezdenek lemondani a homlokzat kultuszáról. Másrészt azonban kifejlődtek a múzeumok funkciói is. A múzeum nem akar többé raktár lenni, a birtokában levő tárgyakkal ízléses felállításban akar hatásokat elérni, nem akar többé sétaút lenni, hanem csalogatni akar kényelmes tartózkodásra. Olvasó, tanulmányozó és előadó termeket szerel föl és sok olyan mellékhelyiséget, amelyekre a húszas évek első építései idején nem is gondolhattak.

A nagy múzeumépületek legnagyobb részét sajnos már felépítették. Kis múzeumoknak azonban nagy számmal kell még keletkezniök vagy átépülniök. Ezért érdemes reámutatni néhány általános tapasztalatra, amelyeket nem szabad figyelmen kívül hagyni.

A múzeumok, mint organizmusok, fejlődőben vannak. Azt ugyan senki sem tudja előre megmondani, milyen szerepük lesz a művelődés terén a mi kis és közepes múzeumainknak és hogy mit fog ezektől majd a műveltebb közönség elvárni; lehetetlenség már ma gondoskodni jövendő, ma még

ismeretlen szükségletekről. Ép oly kevéssé szabad azonban merev alaprajzzal a mai szükségleteket, mint örök időkre mérvadókat szögezni le. Az a szerencsétlensége csaknem valamennyi eddigi múzeumépítkezésnek, hogy még a legfelületesebb gondoskodás sem történt a jövőre, megelégedtek avval, hogy eleget tegyenek a tervek készítése idején felismerhető követelményeknek. Amikor az épületbe beköltöztek, inkább szűk volt rendszerint és segíteni nem lehetett, mert merev alaprajz szorult a négy díszhomlokzat közé és lehetetlenné tett minden hozzáépítést. A legtöbb múzeumban a gyűjtemények olyan állapotban vannak, mint egy fojtogatott ember.

Annak a múzeumnak, amelyik mozogni és hatni akar, a homlokzat semmit sem jelent, de mindent jelent a belső. Alaprajzán minden architektonikus játék a perspektívákkal, amelyek a termek sorát belsőleg szerteszaggatják, nagy termekkel és csarnokokkal, amelyekben megfúlnak a műtárgyak, nagy díszlépcsőházakkal, — mindez egyszerűen nagyzási hóbort. Ha minden szükséglet ki van elégítve, akkor lehet építészeti szempontokra gondolni addig, amíg csak kár nélkül lehetséges; de az építészet kiindulópontul legalább is szerénytelenség, ha nem bűn.

Új múzeum építésénél az alaprajzból kell kiindulni. A legszigorúbban meg kellene tiltani, hogy a homlokzatra gondoljanak, mielőtt elkészült az alaprajz olyan megoldása, amely biztosítja a legjobb világosságot és a lehető legnagyobb falfelületet. Egyúttal azonban ki kell elégítenie a látogatók jólérzésének két alapfeltételét: a mozgási szabadságot és a nyugalmat. Az ideál volna a széles folyosó, amelyet nem szabad elrekeszteni és kiállítási termek, amelyekbe csak a folyosókról lehet jutni, de egymással nincsenek összeköttetésben. Aki a látogatók áramából, amelyet a folyosó vezet tova, belép egy terembe, kiválik az áramlásból, amely nem ragadja tovább magával, mozgásai lassúbbak lesznek, nem érzi többé az áramlás hatását. Ha valamely műtárgy elé áll, nem érez többé semmit az áramlásnak a sodrából, amely a folyosókon halad tova . . . . . ."
Die Museen, etc., p. 116—119.

[19]) A felülvilágított termek falfelületének ajtónyilásokra stb. eső hányadát szemlélteti a következő táblázat (80 m²-en alul 5 (ill. 5×2), azon felül 6 (6×2) m-t vettünk függesztésre nem használható felületnek):

Alapterület (m²)		Összes hasznos falfelület (m²)	Ajtó stb. felület m²	Elvész az összes felület %-a
30	(5×6)	44	10	23
36	(6×6)	48	10	21
42	(6×7)	52	10	20
48	(6×8)	56	10	18
56	(7×8)	60	10	17
80	(8×10)	72	12	17
120	(10×12)	88	12	13
200	(10×20)	120	12	10

[20]) Ezt szemlélteti a fönti adatok alapján szerkesztett következő táblázat:

Alapterület m²	Összes akasztófelület (m²)	Az akasztófelület az alapterület °/₀-ában
30	34	113,3
36	38	105,5
42	42	100,0
48	46	95,8
56	50	89,3
80	60	75,0
120	76	63,3
200	108	54,0

IRODALOM

Museumskunde. Szerk. Karl Koetschau. 1905 óta.

Múzeumi és Könyvtári Értesítő. Szerk. Mihalik József. 1907 óta.

Bather, F. A.: The museum and the citizen. = Museumskunde, 1905. p. 198—205.

Bolgár Elek: A községi kultúrpolitika feladatai. Bpest: Eggenberger 1913. 99. l.

Budapest. Ezredéves országos kiállítás. Budapest székesfőv. pavilonjában kiállított tárgyak jegyzéke. Bpest: Pesti könyvny. rt. 1896. 32. l.

Budapest. Székesfővárosi múzeum. Katalógus. Bp.: Franklin 1907. 136. l.

Csánki Dénes: Külföldi városi múzeumokról. = Városi Szemle, 3. 1910. 577—604. l.

Czakó Elemér: Jegyzetek a múzeális alapelvekről. = Múz. és könyvt. ért. 2. 1908. p. 157—60.

Dedekam, H.: Reisestudien. = Museumskunde, 1. 1905. p. 75—91.

Förster, Fr.: Die Museen und die Arbeiter. = Neue Zeit. Jg. 22, Bd. 22, 1909. p. 759—762.

Furtwängler, Adolf: Über Kunstsammlungen in alter und neuer Zeit. Festrede. München: Akademie 1909. 30. p.

Geddes, Patrick: City development. A study of parks, gardens, and culture-institutes. Report. Edinburgh: Priv. pr. 1904. 231 p.

Grosse, Ernst: Aufgabe und Einrichtung einer städtischen Kunstsammlung. Tübingen: Mohr 1902. 33 p.

Kent, Henry W.: Cooperation between libraries, schools and museums. = Library journal, 36. 1911. p. 557—60.

Kremmer Dezső: A felsőolaszországi városi múzeumok és a Székesfővárosi Múzeum. = Városi Szemle, 6. 1913. 119—145. l. (Külön is Politzernél; ára 80 f.)

Kremmer Dezső: A Székesfővárosi Múzeum. = Múz. és Könyvt. Ért. 7. 1913. 25—35. l.

Lauffer, Otto: Das historische Museum, sein Wesen und Wirken und sein Unterschied von den Kunst- und Kunstgewerbemuseen. = Museumskunde, 3. 1907. p. 1—14, 78—99, 179—85, 222—45.

Lauffer, Otto: Herr Schwedeler-Meyer und die historischen Museen. = Museumskunde, 6. 1910. p. 32—40.

Lehmann, Otto: Propädeutische Museen. = Museumskunde, 6. 1910. p. 28—32.

Madeley, Charles: District museums. Referirt in: Museumskunde, 1. 1905. p. 62—63.

Meyer, A. B.: Über Museen des Ostens der Vereinigten Staaten von Amerika. Reisestudien. 1—2. Berlin: Friedländer 1900—1. 4°

Meyer, A. B.: Über einige europäische Museen und verwandte Institute. Reiseerfahrungen. Dresden 1902. 66. p. 4°

Meyer, A. B.: Studies of the museums and kindred institutions of New York city, Albany, Buffalo, and Chicago, with notes of some European institutions. = Annual rept. of the Smithsonian institution. 1902. (3. Rept. of the U. S. Nat. Mus.) p. 328—608. Az előbbiek bővített fordítása.

Morice, Charles: Pourquoi et comment visiter les musées. Paris: Colin [1909.] 156 p.

Moschetti, Andrea: La funzione odierna dei musei civici nella vita municipale italiana. Padova: Soc. coop. tip. 1903. 12 p.

Paine, Alb. Bigelow: The childrens room in the Smithsonian institution. = Annual report of the Smithsonian inst. 1901. p. 553—60.
Pallat, Ludw.: Die Museen in der Gegenwart. Ausblicke. = Kultur der Gegenwart, 1, 1. 2. Aufl. 1912. p. 380—88.
Puschi, Alberto: Il programma e la funzione del Museo civico di storia ed arte di Trieste. Trieste: Caprin 1911. 36 p.
Réau, Louis: L'organisation des musées. Paris: Cerf 1909. 45 p.
Ruskin, John: Fors Clavigera. Letters to the workmen and labourers of Great Britain. (Letter 1, 4, 5, 14, 17, 23, 27, 59, 60, 65.)
Scherer, Valentin: Deutsche Museen. Entstehung und kulturgeschichtliche Bedeutung unserer öffentlichen Kunstsammlungen. Jena: Diederichs 1913. 286 p.
Schlosser, Jul. v.: Die Kunst- und Wunderkammern der Spätrenaissance. Lepzig: Klinkhardt 1908. 146 p.
Schur, Ernst: Die Museen als dekoratives Gesamtkunstwerk. = Museumskunde, 4. 1908. p. 187—94.
Simon, Karl: Noch einmal das historische Museum. = Museumskunde, 7. 1911. p. 28—39.
Szabó Ervin: A modern könyvtárépítés némely elvéről, tek. a főváros terveire. Bpest: Benkő 1911. 18 l.
Szalay Imre: Múzeumainkról. = Múz. & könyvt. ért. 1. 1907. 3—13. l.
Volbehr, Thdr.: Die Zukunft der deutschen Museen. Stuttgart: Strecker & Schröder 1909. 80 p.
Volbehr, Thdr.: Die Absichten des Kaiser Fridrich-Museums der Stadt Magdeburg. = Museumskunde, 6. 1910. p. 221—36.
Wagner, E.: Über Museen und über die grossh. Staatssamlungen für Altertums- und Völkerkunde in Karlsruhe. Karlsruhe: Braun 1906. 32 p.
Wagner, Heinr.: Museen. Neu bearb. v. Heinr. *Wagner* jun. = Handbuch der Architektur, T. 4, Halbbd. 6, H. 4. 2. Aufl. 1906. p. 219—488.
Washington. U. S. National museum. Report. 1900/1. Wash.: Gov. pr. off. 1903. (Annual rept. of the Smithsonian institution. U. S. N. M.)
Weckbecker, Wilh. Frhr. v.: Museen und Bibliotheken unter verwaltungstechnischem Gesichtspunkte. Vorträge. Wien: Holzhausen 1910. VI, 99 p.

Woermann, Karl: Die Raumfrage in der Dresdener Gemäldegalerie. = Museumskunde, 3. 1907. p. 140—157,

Zentralstelle für Arbeiterwohlfahrtseinrichtungen. Die Museen als Volksbildungsstätten. Berlin: Heymann 1904. VII, 228 p. 40 T. (Schriften d. Zentralst... 25.)

Ezt a legfontosabb, minden egyebet szinte fölöslegessé tevő irodalmi forrást *Die Museen*, etc. címen idézem.

TARTALOM

I. — A modern múzeum föladatai. — A múzeumok demokráciája. — A mai „tudományos" múzeumok. — A múzeumok nem öncél. — A múzeum célja a gyönyörködtetés és az oktatás. — A tanulmányi és a kiállító anyag elválasztása. — A nyilvános múzeum és a tudomány. — A „műveltség" kifogása.

II. — Specializálódás és munkamegosztás. — A városi múzeumok. — A városi múzeumok lehetőségei és igényei.

III. — A városi múzeumok anyagi erői. — A városi múzeum egyénisége.

IV. — A városi múzeumok működésének módszerei. — Az önkorlátozás, mint a legfontosabb követelmény. — A teljesség babonája. — Selejtezés. — A kultúrtörténeti múzeumok anyaga. — Az anyag osztályozása.

V. — A városi múzeum anyagának elrendezése. — Az esztétikai elv. — A környezeti vagy interieur elv. — Az interieurök őszintesége. — Az egyéb anyag fölállítása. — A raktár.

VI. — A nyilvánosság követelményei. — Kölcsön- és fiókmúzeumok. — Gyermekmúzeumok. — Összeműködés a szabadoktatással és a könyvtárakkal.

VII. — A városok egyéb múzeumi föladatai. — Műtörténeti múzeumok. — Modern galériák.

VIII. — A múzeum épülete. — Néhány speciális alapelv.

IX. — Budapest múzeumi föladatai. — A Székesfővárosi Múzeum. — A Modern Galéria.

X. — A Fővárosi Múzeum elhelyezése. — A Fővárosi Múzeum helyszükséglete. — A modern galéria helyszükséglete. A Nyilvános Múzeum és a Nyilvános Könyvtár és Főiskola.

Budapest, 1913. Ranschburg Gusztáv könyvkereskedése. 69 p.

A budapesti
VÁROSI NYILVÁNOS KÖNYVTÁR,
az ő teremtő energiájának újraalkotott műve, mély gyászban jelenti, hogy

dr. SZABÓ ERVIN

a Könyvtár igazgatója és újjászervezője nincs többé.

A biztató fejlődés útján alig hogy elindult magyar nyilvános könytárügyet nem érhette sújtóbb csapás. Tanítványai, könyvtári ideáljainak követői, lázas, önmagát legkevésbbé kimélő, a nagy tömegek szellemi jólétére törekvő élete példájából kiapadhatatlan buzdítást fognak meríteni, de szuggesztiv egyénisége erejét, tiszta erkölcsiségének szempontjait, igazságos és a jó munka áhitatos tiszteletével eltelt kritikájának sarkalását ezentúl mindig nélkülözni fogják.

Művét az ő szelleméhez hűen fogjuk tovább építeni!

Budapest, 1918. szeptember 29-én.

A Városi Nyilvános Könyvtár
gyászjelentése

NÉVMUTATÓ

(A szögletes zárójelben közölt utónevek a tanulmányokban nem fordulnak elő.)

Abrier, Ch. 501, 524
Adler, Georg 78
Ady [Endre] 559, 562, 595
Ágoston Péter 607, 609
Alexander Bernát 278, 580
Alison, [Archibald] 511, 512
Ambrozovics-Meszlényi Ilona 95, 96, 114
Anchi, [A.] 96, 114
Andersen, [Christian] 95
Andor József [Cyprián] 95, 96
Andrássy Gyula 10, 174
Anzengruber, [Ludvig] 154
Apolant, Jenny 609
Apponyi Albert 326
Arany János 182
Aucuy, [Marc] 607

Babits [Mihály] 595
Bachem, Julius 541
Bacon, Francis 443
Bajza [József] 184
Bajza Lenke lásd *Beniczky*
Baker, C. Ashmore 609
Bakonyi István [Stefano] 603, 617
Baksai [Baksay Sándor] 96, 114
Bakunin, [Mihail Alekszandrovics] 185, 508, 509
Ballagi Aladár 261, 278, 294, 356
Ballagi Géza 315, 363, 390
Bánffy [Miklós] 487
Bánfi János 95, 114
Bánlaky Géza 382
Barcza Imre 168
Bárczy István 10, 26, 266, 269, 290, 406
Barsi József 610
Bársony István 95, 96, 281
Basch Imre 264, 414, 415
Bass Imre 490
Batthyány Ferencné 363
Bayet, [Charles] 450
Beaconsfield, Benjamin lásd: *Disraeli*
Beard, [Charles] A. 610, 616
Bebel, [Ferdinand August] 504, 505
Beck Ö. Fülöp 499
Becker, Joh. Phil. 502
Beksics [Gusztáv] 78
Bell, Graham 573
Beniczky-Bajza Lenke 95, 96

Benze Adolf 172
Beöthy Ákos 174
Beöthy Leó 79
Béranger, [Pierre Jean de] 559
Bergson, [Henri] 601
Bernát, Alexander 580
Bernát [Bernáth] István 81, 490, 491, 492, 494, 495, 501 502, 504, 505
Bernays, Marie 615
Bernstein, [Eduard] 34, 78, 503, 504, 505, 508, 521, 542, 614
Berzeviczy Albert 580
Beveridge, Albert J. 464
Beyerbach, [N.] 55
Birányi Ákos 183
Bismarck, [Otto] 79, 436, 505
Björnson, [Björnstjerne] 95
Blackstone, T[imothy] B. 469
Blanqui, [Adolphe J.] 512
Block, Maurice 95
Bluntschli, [Johann Kaspar] 78
Bode, [Wilhelm] 631
Boeglin, Eugène 609
Boross Mihály 95
Borus Ödön 500
Bostwick, Arthur E. 263
Boswell, [James] 214
Boudin, Louis B. 501, 520, 521, 524
Bourgeois, Léon 364
Böhm-Bawerk [Eugen] 521
Böngérfi János 95
Böngérfi Mihály 114
Bősinger Rudolf 362
Braun, Adolf 549
Braun Róbert 172, 362
Bresztovszky Ernő 561, 566, 567, 568
Bródy [Sándor] 281
Brown, J. D. 136, 258, 259, 261, 262, 263, 284, 316
Buchenberger, [Adolf] 79
Buchwald Sándor 382
Bunzel, J. 81, 613
Burckhardt, Jakob 677
Buret, [Antoine-Eugène] 499, 510, 511, 512
Bücher, Karl 573, 587
Büttner Lina 95

Cabet, [Étienne] 182
Calwer, Richard 548
Carlyle, [Thomas] 510
Carrière Eugène 633
Cavour, [Camillo Benso] 79
Champneys, [A. L.] 131
Chatrian lásd: *Erckmann*
Chavannes, Puvis de 651
Christianus Janka lásd: *Kőhalminé*
Cicero, [Marcus Tullius] 96
Clémenceau, [Georges] 537
Conrad, [Johannes] 166
Considérant, Victor 510, 512, 513, 516
Coolidge, C. A. 456
Coppée, [François] 95
Corneille, [Pierre] 449
Cosentini, F. 614
Coster, Ch[arles] de 449, 450
Cramer, Valmar 616
Croce, Benedetto 501, 516, 517, 518, 519, 520
Csatskó Imre 80
Csávolszky [Lajos] 81
Csehov, [Anton Pavlovics] 95
Csengery Antal 183
Csengey Gusztáv 95, 96
Cserkeszoff, [W.] 509, 510, 512, 513
Csizmadia [Sándor] 81
Csűrös Ferenc 175
Cyprián lásd: *Andor József*

Czóbel, Ernst [Ernő] 184, 490, 497

Daudet, [Alphonse] 95
Dedek Crescens Lajos 75
Degas, [Edgar] 660
Dehmel, [Richard] 558, 562
Délastre, L. 450
Dessewffy Lajos 315, 363, 390
Destrée, Jules 448, 449, 450
Deutsch Nándor 382
Deutsch Zsigmond 490
Dewey, Melvil 46, 50, 56
Dézsi Lajos 75
Dickens, [Charles] 92, 154, 449, 558, 562, 594
Dienes László 28, 178, 362, 426, 555
Dietzgen, Jos. 552, 536
Disraeli, [Isaac] 79, 443
Dobsa Lajos 183
Dosztojevszki[j], [Fjodor Mihajlovics] 95
Duncker, [Franz Gustav] 532
Dürigen, B. 441
Dziatzko [Karl] 53, 434

Eichler, [F.] 53
Eliot, [Charles] W. 609, 614
Emerson, [Ralph Waldo] 594, 595, 631
Emich Gusztáv 390
Engels, Friedrich 10, 79, 502, 504, 510, 511, 512, 518, 519, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 536, 537, 538, 564, 595, 614
Enyvvári Jenő 362, 409, 412, 415
Eötvös [József] 96, 182, 184
Erckmann, [Émile]-Chatrian, [Alexandre] 449, 450
Eschstruth, Nataly 92

Fenyő Miksa 500
Ferenczi Imre 543
Ferenczi Zoltán 13, 263,
Fererro, G[uglielmo] 614
Ferri, [Enrico] 450, 508
Fesch, Paul 548
Forrai Sándor 382
Fortescue, G. K. 80
Fourier, [François] 182, 516
Fournière, E. 607
Foville, A. de 34
Fowler, [John] 573
Földes Béla 278, 614
France, Anatole 95, 136, 561, 562, 601
Frank Ingác 260
Frankenstein, Kuno 61
Franklin, Benjamin 408
Friedberg, [Emil Albert] 78
Fritz, G. 256, 263

Gambetta, [Léon Michel] 79
Garami [Ernő] 533 534, 535, 536
Gárdonyi Albert 361, 364, 481
Gárdonyi [Géza] 281
Geikie, [Archibald] 450
Georg, [K.] 147
Gierke, [Otto Friedrich] 79
Giesswein Sándor 326, 580, 581
Giffen, [Robert] 48
Gilbreth, Frank B. 588, 589, 590, 591, 592
Gladstone, [William Ewart] 79
Goethe, [Johann Wolfgang] 154, 426, 445, 557, 566, 572, 595, 600, 621, 634, 658
Gorkij, [Makszim] 95, 562, 563
Graesel, Armin 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62
Gratz Gusztáv 10
Grave, [Jean] 449

Greve, H. E. 256, 263
Grimm, Jakob 441
Grimm, Wilhelm 441
Grover, Oliver Donatt 469
Grünwald Béla 78, 174, 595
Grünwald Margit 362
Guesde, [Jules Basile] 508
Guilleaume, [James] 617
Guizot, [François P. G.] 515, 516
Gulyás Pál 112, 113, 114, 115, 116, 117, 257, 262, 264, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291
Gumplowitz, L[udwig] 614
Guyot, Ives 491, 502, 503, 504, 529
György [Aladár] 39, 41, 61

Haeckel, [Ernst] 601
Halász Sándor 542
Hanuy Ferenc 390
Hapgood, Norman 615
Harnack, Adolf 615
Harrer Ferenc 18
Hartmann [Eduard] 536
Hauser, dr. 573
Heck, [L.] 441
Hegel, [Georg W. F.] 515, 516
Heigel, K[arl] T[heodor] von 578, 579
Heimburg, [Wilhelmine] 92
Hellebrant [Árpád] 61, 148, 174
Helmholtz, [Hermann L. F.] 587
Hennig, Gustav 264, 476
Hentaller Elma 95
Hentaller Lajos 183, 315, 390
Herczeg [Ferenc] 281
Herkner, Heinrich 542, 586, 588
Hilbert Irén 16
Hild, Frederick H. 453
Hirsch, [Max] 532
Hofmann, Walter 26, 28, 153, 154, 263, 264, 284, 288, 352, 477
Horárik [János] 183
Hughes, [David Edward] 573
Hughes, Thomas 207, 452, 465, 466
Hugo, Victor 92, 95, 449, 450
Hübner, Otto 440

Ibsen, [Henrik] 95
Ignotus [Veigelsberg Hugó] 497
Inama-Sternegg, von 32
Irinyi József 183

Jacquard, [Joseph Marie] 573
Jaeschke, Emil 92, 264
Jankovich [N.] 72
Jászi Oszkár 10
Jaurès, [Jean] 508
Jókai Mór 281, 487
Jósika Miklós 182
Juraschek, von 32

Kautsky, [Karl J.] 78, 503, 508
Kautz Gyula 390
Kemény Zsigmond 182, 184, 426
Kerr, [A.] 520
Kertbeny [Károly] 61
Kincs István 95
Kiss Kovács Gyula 720
Kiszlingstein [Sándor] 148
Kleist, [Heinrich] von 154
Klopstock, [Friedrich] 93
Kocsiss Imre 183
Kopcsányi Adél 362
Kornis Károly 182, 183
Kossuth [Lajos] 518
[Csontvári] Kosztka [Tivadar] 500

Szabó Ervin egykori sírja a Farkasréti temetőben

Kovács Gábor 607
Kovács Gyula lásd: *Kiss*
Kőhalmi Béla 29, 264, 596
Kőhalminé Christianus Janka 208
Körösi Csoma Sándor 442
Kőrösy József 260
Körössy Albert Kálmán 371, 380, 387
Krejcsi Rezső 180
Kremmer Dezső 621, 622, 668
Kriehgoff, [E.] 441
Krisztics Sándor 172
Kroeger, Alice B. 463
Kropotkin, [Pjotr Alekszejevics] 449, 450, 595
Krúdy Gyula 571, 572
Kulemann, W. 608
Kun, [Emil] 81
Kunfi Zsigmond 326
Küstner, Ottó 579

Labriola, Antonio 510, 513, 517
Labriola, Arturo 510, 513
La Bruyère, [Jean de] 449
Lafargue, [Paul] 537
Lajta Béla 23, 305, 359
Lamartine, [Alphonse] 79
Lammennais, [Hugues F. R.] 182, 449
Lantos A. 363
Larned, [Josephus, Nelson] 462
Lassalle, Ferdinand 79, 292, 516, 595
Lauffer, Otto 645
Lavrov, Péter 423, 595
Le Bon, [Gustave] 449
Ledner Ignác 382
Lengyel Endre 261, 295, 356, 387
Leone, E. 607
Lessing, [Gotthold Ephraim] 154
Lévy, O. 614
Lichtenberger, [André] 78
Lichtwark, Alfréd 629, 656, 661
Lie, [Bert B.] 95
Lilienthal, [Otto] 609
Lindemann, Hugo 608
Lóczy Lajos 581
Lorenz, [Otto] 462
Loria, Achille 519
Loti, Pierre 441
Lőcsei Emma 95
Löhnert Mátyás 610
Lukács Móric 184
Lukinich [Imre] 173, 174

Maas, Georg 168
Madzsar József 15, 17, 323, 371, 380, 381, 421
Magoss Ernő 183
Mahler, Leonhard [Lénárt] 490, 497, 501, 505, 506, 507, 508
Majláth József 81, 614
Málnai Béla 23
Mandelló Gyula 542, 613
Mannequin, [Théodore] 78
Mantica, P. 607
Mark Twain 92
Márki József 40, 77, 96,
Marlitt, E. 92, 95, 96, 154
Marot, [Clément] 440
Martens, [E] 441.
Marx, Karl 10, 79, 185, 450, 502, 504, 505, 506, 508, 509, 510, 512, 513, 514, 515, 516, 518, 520, 521, 524, 527, 529, 532, 535, 536, 537, 538, 563, 564, 595, 614
Matlekovics [Sándor] 81
Matschie, [P] 441
Maupassant, [Guy de] 95
Mayr, [Georg] 79
Mecsnyikov, [Ilja] 500

Mehring, [Franz] 78, 524
Meller Simon 26 622
Menger, A[nton] 450
Menger, Karl 32
Meszlényi Ilona lásd: *Ambrozovics*
Meyer, A[dolf] B[ernhard] 264, 479
Meyer, K[onrad] F[erdinand] 154
Meyer, Oscar 53, 78
Michelet, [Jules] 449
Michels, R. 607, 608
Mignet, [François A. M.] 515, 516
Mikszáth [Kálmán] 281
Mill, [John S.] 79
Mohl, [Robert] 77, 78
Molinari, [Gustave de] 529
Moltke, [Helmuth K. B.] 79
Morel, Eugène 258, 261, 264
Móricz [Zsigmond] 572
Morse, [Samuel Finley Breese] 573
Muckle, Friedrich 501, 514, 516
Murányi Gyula 528
Mühlbrecht, [N.] 76, 77, 346

Nagy István lásd: *Szőnyi*
Nansen, [Fridtjof] 449, 450
Napoleon, I. 440
Narrat, G. 608
Németh [József] 81
Nepos, Cornelius 96
Nettlau, [Max] 61
Neuberg Gizella 362
Neumann Miksa 371
Nietzsche, [Friedrich W.] 595
Novitzky, [N. László] 616

Ostrogorsky, [M.] 609
Ostwald, W. 381, 601
Osvát Ernő 490, 500
Owen, [Robert] 182, 184

Paikert, [Alajos] 81
Pajeken, [J. Frigyes] 95
Palgrave, [Francis] 77
Pálos Ödön 610
Pályi Sándor 12
Panizza, Oszkár 500
Pap Dávid 180
Pareto, Wilfredo 595
Pascal, [Blaise] 633
Pauler [Tivadar] 79
Pauly, [C.] 441
Pecqueur, [C.] 513
Peel, [Robert] 79
Pekár [Gyula] 281
Petőfi [Sándor] 442, 559, 562, 595
Petrik [Géza] 148, 149
Petzholdt Julius 52, 54, 62
Philippovich, von 32
Pikler Blanka 352, 362
Pikler Gyula 522
Platon 423
Pogány József 490
Pollacsek, L. 613
Poole, William F. 453
Pósa Lajos 95
Pouget, [Émil] 591
Proudhon, [Pierre Joseph] 79, 449, 512, 514, 515, 516
Pulszky Ágost 9, 67
Pulszky Ágostné 67

Rácz Gyula 362
Rácz Károly 260
Rákosi Jenő 95
Ramus, Pierre 501, 509, 510, 511
Reclus, [Elisée] 449
Redlich, Josef 609
Reisenleitner Lajos 382

Révai Mór 610
Révész Ferenc 6
Révész [Mihály] 616
Reyer, [Eduard] 91, 258, 259, 263, 264, 284
Reymont, [Wladislaw] 610
Ribot, [Paul] 78
Ricardo, [David] 515, 516
Róbert Jenő 500
Rochefort, [Victor Henri] 537
Rosegger, [Peter] 154
Rousseau, [Jean Jacques] 449
Ruskin, [John] 624, 641
Rye, Reginald Arthur 258

Saint-Simon 514, 515, 516
Sárdy Károly 30
Sárváry Dezső 362
Sassenbach, J. 539, 540
Schäffle, [A.] 262, 450
Scheiber, [Endre] 81
Schiller, [Friederich] 154, 559, 595
Schleiermacher, [Friedrich E. D.] 438
Schmoller, [Gustav] 78
Schopenhauer, [Arthur] 595
Schőne, Richard 626, 631
Schuchhard, [Hugo] 573
Schultze, Ernst 92, 93
Schücking, Lothar Engelbert 608
Schwarz Gusztáv 497
Scott, [Walter] 92, 154
Servet, Michel 143
Shakespeare, [William] 458
Shaw, [G. Bernard] 562
Smiles, [Samuel] 449
Smith, [Adam] 515, 516
Sombart, Werner 25, 78, 154, 505, 543
Sonnenschein, [W.] 462
Soós Vilmos lásd: *Szamosi*
Sorel, Georges 595
Sorge, F. A. 502, 536
Spencer, Herbert 79, 449, 526
Staby, [Ludwig] 441
Staindl Mátyás 362, 415, 421
Stammhammer, Josef 76, 77, 346, 539, 552, 613, 614
Stein, [Lorenz] 513, 515, 516
Stockton, [Francis Richard] 616
Strausz Antal 363, 390
Strug, Andreas 610
Sue, Eugène 95, 449, 450
Symons, [J. L.] 512

Szabó Ervin 5, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 157, 159, 204, 205, 266, 268, 270, 321, 365, 532, 613
Szabó Károly 61, 148
Szabolcska Mihály 557, 566
Szamosi Soós Vilmos 288
Szapáry [Gyula] 487
Székács Antal 382
Széll [Kálmán] 487
Szeremley Samu 181, 182
Szilágyi Géza 500
Szilvek [Lajos] 81,
Szily Kálmán 272
Szini Gyula [Sz. Gy.] 500
Szinnyei [József] 181,
Szinovácz György 79, 80
Szőnyi Nagy István 442
Szüry Dénes 315, 390
Szvetenay Miklós 41
Táncsics [Mihály] 183
Taylor [Frederick W.] 588, 615
Teleki Pál 607
Terwagne, [Modeste] 450
Thallóczy [Lajos] 182
Theiss [Gyula] 537
Thierry, [Augustin] 515, 516
Thiers, [Louis Adolphe] 79
Thirring Gusztáv 81, 361

Tiede, August 675
Tisza István 81, 487
Tiszay Andor 7
Toldy László 260, 384
Tolsztoj, L[ev] 95, 96, 449, 450, 595
Toperczer Valéria 362
Tóth Lőrinc 79
Tóth Rezső 112
Tömörkény [István] 572
Trefort Ágoston 389
Trummer, [N.] 394
Tschudi, [Hugo] 631

Vajda Adolf 390
Vámbéry Ármin 389, 497
Vámbéry Rusztem 497
Vandervelde, [Émile] 449, 450, 508
Váradi Mária [Irma] 362, 419
Varga Jenő 609
Varlez, [Louis] 364
Várnai Zseni 556, 560, 562
Varró István 168, 365, 418, 419, 540
Vas Gereben 182
Vasvári Pál 182, 183
Vázsonyi [Vilmos] 19
Vékony Antal 95
Vergilius [Publius] Maro 442
Verhaeren, [Émile] 558, 562
Viaud, Julien 441
Vilmos [II. német] császár 422

Wagner, Otto 108, 137, 139
Wagner, Richard 445
Warschauer, [Otto] 609
Webb, [Beatrice, Potter] 550
Webb, [Sidney] 529
Weber, Adolf 542, 549, 614
Weitling, [Wilhelm] 512
Wekerle [Sándor] 487
Wenker, [G.] 56
Werner [Gyula] 92
Wickersham, W. B. 453
Wildner Ödön 10, 25, 260, 266
Wlassics Gyula 295, 356, 488
Wundt, [Wilhelm] 579, 580

Zachariä, [Justinus F. W.] 78
Zádor György 79
Zichy Jenő 363, 389
Zola, [Emile] 95, 449, 450, 558, 562

JEGYZETEK

Gyűjteményünk a cikkeket és tanulmányokat egész terjedelmükben, az eredeti helyesírás szerint, minden kihagyás, vagy módosítás nélkül közli. Nem változtattunk a ma már sokszor furcsán ható idegen kifejezéseken sem, ezeknek magyarázatát a jegyzetekben közöljük.

Szabó Ervin legtöbb munkáját számos lapalji jegyzettel látta el, így a még szükséges kiegészítő magyarázatokat, — nem akarva a cikkek és tanulmányok eredeti képét megbontani, — itt, a jegyzetekben közöljük. A tanulmányok megírása óta eltelt fél évszázad alatt keletkezett hézagokat akarjuk kitölteni, amikor jegyzeteinkben megmagyarázzuk az egyes személyek társadalmi szerepét, a történelmi hátteret és feltárva, ha kell, a cikkek megírásának körülményeit.

Egy-egy tanulmány jegyzeteiben sorrendben közöljük minden külön megjelölés nélkül a magyarázatot, ezért, ha egy-egy cikk tanulmányozása közben az olvasó előtt valami nem világos, kérjük, hogy lapozza fel jegyzeteinket.

A könnyebb megértés kedvéért ugyancsak itt közöljük a cikkekben előforduló idegennyelvű idézetek magyar fordítását.

A jegyzeteket a cikkek közlésének sorrendjében közöljük.

Néhány cikk jegyzetének bevezető sorait *Kőhalmi Béla:* Szabó Ervin a Könyvtáros c. tanulmányából vettük.

CURRICULUM VITAE

Szabó Ervinnek ez az egyetlen önéletrajza kéziratban maradt fenn. Budapest Székesfőváros Tanácsához nyújtotta be 1903-ban, a főváros által meghirdetett könyvtárosi állás elnyerése céljából. Az állást a következő évben meg is kapta. A főváros könyvtára ekkor még a Fővárosi Statisztikai Hivatalhoz tartozott és csak 1911-ben vált önálló intézménnyé. Eredetije a Párttörténeti Intézetben, fotokópiája a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban található.

Das Buch wird... = Ez a könyv mint bibliográfiai segédeszköz jó szolgálatokat tesz majd a német könyvtárosoknak a társadalomtudományok területén.

Wer die Schwierigkeiten... = Aki tapasztalatból ismeri, milyen nehézségekkel jár egy megközelítően rendszeres bibliográfia elkészítése, az csak a legnagyobb elismeréssel adózhat ennek a munkának.

Une entreprise à laquelle... = Olyan vállalkozás ez, amelynek a legmegérdemeltebb sikert kell kívánnunk és a kezdet nehézségeinek ellenére a megjelent első évfolyamot ebben a műfajban máris mintaképnek nevezhetjük.

I.

A BUDAPESTI KERESKEDELMI ÉS IPARKAMARA KATALÓGUSÁNAK ELŐSZAVA

1902-ben — rövid inaskodás után, amelyet a Parlamenti Könyvtárban töltött —, ott találjuk Szabó Ervint a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Könyvtárában, melynek főtitkára, Krejcsi Rezső, a marxizmus kitűnő ismerője, régi

szocialista iratok tudós gyűjtője. A Krejcsi-gyűjtemény ma a Lenin-könyvtárat gazdagítja.

Szabó Ervin 1902-ben kiadja a Kereskedelmi és Iparkamarai könyvtár 900 oldalas nyomtatott katalógusát, amelynek anyagát az Egyetemes Tizedes Osztályozó Rendszer alapján rendezte. A régi könyvtáros kollégák nem vették észre, hogy itt valami új, nagy dolog kezdődött: egy nemzetközileg elismert osztályozó rendszer bevezetése és hazai elterjedése. Ma már a legtöbb nagykönyvtárunk e szerint a rendszer szerint tárja fel állományát.

Szabó Ervin ebben a tanulmányában a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Katalógusának vázlatos történetét ismerteti s elemzi a Dewey-féle decimális rendszert. Ezt a rendszert vezette be később Sz. E. a Fővárosi Könyvtárban is.

A György-féle könyvtárstatisztika szerkesztője = György Aladár.

Aus dem gewichtigen Grunde... = Fontos okokból, mert jelenleg — könyvekből — még mindig nem szereztek be annyit, amennyit a kamara helyzete és a nemzetgazdasági tudományok fejlődése megkövetel, a kamara szakvéleményére beterjesztett témák sem hagyhatók figyelmen kívül, ha a kamara feladatait megfelelő színvonalon kívánja megoldani.

Márki József = Czimmutató a magy. kir. egyetem s Pest város könyvtárainak magyar, német, latin és franczia nyelven írott jogi s államtani összes műveihez. Buda, 1865. Magy. kir. Egyetemi ny. XVI, 191, VIII. 460 p.

Szvetenay Miklós = jogi doktor, tanácsos a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara volt titkára. (1833—1894.) Az Üllői út egyik mellékutcáját róla nevezték el.

Wenker-rendszerű vas könyvállványok = fogasléc-rendszerű szerkezetek, melyeken a fogak nem a könyvtartón, hanem a polcot tartó oldallemezen vannak. Dr. Wenker G. a marburgi Egyetemi Könyvtárnak volt a dolgozója, elgondolását Lipman R. strassburgi lakatosmester tökéletesítette. (Lásd Ferenczi Zoltán: A könyvtártan alapvonalai. Bp. 1903. Athenaeum kiad. p. 90—92.)

Halle = poroszországi német egyetemi város, amelynek egyetemét sok magyar diák látogatta.

Dewey, Melvil = (1851—1931) amerikai könyvártudós tizedes-osztályozású rendszerét (decimal classification) 1872-ben szerkesztette és 1876-ban alkalmazta először az Amherst College könyvtárában. (Lásd bővebben: Gulyás Pál: A bibliográfia kézikönyve. Bp. 1941. Magy. Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtára kiad. I. kötet. p. 488—511. Dewey tizedes szakrendszere és változatai c. fejezetben.)

A brüsszeli Institut International de Bibliographie = Dewey-rendszerét vezette be némi módosítással a brüsszeli Királyi Könyvtárban, elvetve a genti eredetű, Van Hultem-féle, addigi szakrendszert, amelyet 1840-ben publikáltak. Ma már mindenütt a módosított, úgynevezett brüsszeli, azaz nemzetközi tizedes-rendszert követik, amelyet 1912-ben az amerikai Henry B. Bliss újra átrendezett.

Magyarországon a Dewey-rendszert először Esztegár László ismertette a Magyar Könyvszemle 1896-os évfolyamában. Szabó Ervin a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Könyvtárában nemcsak Dewey rendszere szerint katalogizálta az állományt, hanem a könyveket is Dewey rendszere alapján raktározta. A Fővárosi Könyvtár (ma Szabó Ervin Könyvtár) módosított Dewey-rendszerű katalogizálása csak a cédulakatalógusra korlátozódik, a könyveket numerus kurrens (a könyvtári állomány növekedése) szerint raktározzák. Szabó Ervin, amikor 1912-ben Brüsszelben járt, megegyezett az Institut International de Bibliographie vezetőivel abban, hogy a Dewey-rendszer módosítása elengedhetetlen. Azóta ezt az elgondolást az intézet végre is hajtotta.

MEGJEGYZÉSEK DR. ARMIN GRAESEL KÖNYVÉHEZ

Ebben a könyvkritikában Sz. E. felveti a könyvtártudomány kérdését, továbbá Graesel könyve alapján elemzi a könyvtártan problémáit.

Julius Petzholdt = (1812—1891) a szász királyság könyvtárosa, korának egyik legnagyobb könyvtártudósa. Legismertebb könyve a Bibliotheca bibliographica. (1866.)

Eo ipso = éppen azért, magától értetődően.

Dewey: a library is a school... = a könyvtár iskola és a könyvtáros a legmagasabb értelemben vett tanító,

Ebert: staubige, öde und unbesuchte Säle... = (a könyvtárak többé nem) poros, sivár, üres termek, amelyekben a könyvtárosnak hivatalból hetenként néhány órát kell tartózkodnia, hogy abban az időben egyedül lehessen.

Friedrich Adolf, Ebert = (1791—1834) a szász királyi könyvtár főkönyvtárnoka. Leghíresebb műve: Allgemeines bibiliographisches Lexikon I—II. Leipzig, 1821—1830.

Disszertáció = tudományos értekezés

Praeses = a disszertáció feletti vitát vezető elnök

Defendens = a disszertáció írója

Tote Schätze... = (Nem szabad) holt kincseket a távoli jövőre felhalmozni.

Szabó Károly és Hellebrant Árpád = Régi magyar könyvtár III—IV. kötet. I—II. rész. Bp. 1896—1898. M. Tud. Akadémia kiad. p. 800, 944. (Külföldi idegennyelvű nyomtatványok 1480—1711. bibiliográfiája.)

Kertbeny Károly és Petrik Géza = Magyarországi német könyvészet 1801—1860. Bp. 1886. Magy. Kir. Egyetemi ny. p. CCXIX, 416, 657.

RÖVIDÍTETT DECIMÁLIS TÁBLÁZAT

A táblázatot Sz. E. a Dewey-szakrendszer szerint állította össze.

A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TÁRSASÁG PULSZKY ÁGOST KÖNYVTÁRA KATALÓGUSÁNAK ELŐSZAVA

A Katalógust Sz. E. doktorrá avatása évében, 1903-ban szerkesztette.

AZ EGYETEMI KÖNYVTÁRRÓL

A katalógusról egyidőben jelent meg bírálat két szerzőtől a Huszadik Század-ban. Az egyik szerző Szabó Ervin volt,

aki a társadalomtudományi segédkönyv-anyagot, a másiké Madzsar József, aki az orvostudományi kézikönyvek válogatását bírálta el. Szabó Ervin kimutatta, hogy Budapest legrégibb, viszonylag legjobb és egyetlen általános tudományos könyvtárában a magyar kutató még azokat a magyar segédkönyveket sem találja meg, amelyek a British Museum könyvtárában megvannak. A nagy érdeklődést keltő kemény bírálat jó célt szolgált: meggyőzte az ország és a főváros intézkedő urait arról, hogy a racionális munkamegosztás, a könyvtárak kooperációja, az eszközök célszerű elosztása nélkül nem lehet már lépést tartani a tudományok fejlődésével: a könyvtárak láncába be kell iktatni a társadalomtudományi szakkönyvtárat.

A pécsi kongresszus = az 1907-ben megtartott Szabadtanítási Kongresszus, amelyen Szabó Ervin is felszólalt: Általános irányelvek népkönyvtárak könyveinek megválogatására címmel. Az előadáshoz „Irányelvek"-ben foglalta pontokba elgondolását.

Gutgesinnt = jóérzésű, jóindulatú

Quasi = mintegy

A II. bírálat szerzője = Madzsar József

Standard-work-ök = mintaszerű művek

Reference library = tekintélyes segédkönyvtárral felszerelt városi, vagy kerületi központi könyvtár

Bibliothèque Nationale = a párizsi Nemzeti Könyvtár

British Museum = a londoni Nemzeti Múzeum könyvtára

Public Library = Nyilvános Könyvtár

Dedek Crescens Lajos = (1862—1933.) az Egyetemi Könyvtár könyvtárosa

Dézsi Lajos, irodalomtörténész = (1868—1932.) egyetemi tanár, egykor az Egyetemi Könyvtár könyvtárosa

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI BIBLIOGRÁFIA

Ebben a folyóiratkritikájában Sz. E. a társadalomtudománynyal foglalkozó fontosabb periodikákkal hasonlítja össze a Kritische Blättert.

ÁLTALÁNOS IRÁNYELVEK NÉPKÖNYVTÁRAK KÖNYVEINEK MEGVÁLOGATÁSÁRA

A tanulmányt Sz. E. a pécsi Szabadtanítási Kongresszuson olvasta fel.

A belső könyvtári munka nyugodtnak igérkező éveiben érlelődtek ki Szabó Ervin tervei egy nagy központi közművelődési könyvtár létesítéséről, olyan könyvtáréról, mely könyvanyagával — fájó hiányokat betöltve — szervesen beilleszkedik majd a tudományos könyvtárak láncába. Egy fővárosi központi könyvtár gondolatának, sőt egy országos könyvtárénak is voltak némi hagyományai — de a k t á k b a n. Az elmúlt század parlamenti vitái és az egyesített főváros közgyűlési jegyzőkönyvei megörökítették e tervek bukásának történetét, de a XX. század első évtizedének fővárosa számára a tervet új formába kellett önteni.

Meg kellett vizsgálni a főváros és az ország közművelődésügyének helyzetét. Ami azt jelentette: *meg kellett ragadni minden alkalmat* arra, hogy a nagy központi nyilvános könyvtárról szó essék. Az első alkalom a szabadkőművesek alapította Szabad Lyceum és az Erzsébet Népakadémia által kezdeményezett, a szabad oktatással foglalkozó összes intézmények bevonásával megtartott Szabadtanítási Kongresszus Pécsett, 1907-ben. Jelen volt ezen a nevezetes kongresszuson a Budapesti Katholikus Körtől a szociáldemokrata vezetésű Szakszervezeti Tanácsig mindenféle népművelő társaság kép-

viselője, de jelen volt a Társadalomtudományok Szabad Iskolájának előadó gárdája is. Szabó Ervin *Általános irányelvek népkönyvtárak könyveinek megválogatására* című előadásával szerepelt a kongresszuson és érintve a legérzékenyebb pontokat, így fogalmazta meg a kongresszus számára a vezérfonalul egyedül elfogadható alaptételt: *„Az egyetlen követelmény, amelyet minden irány és minden párt irodalmi képviselete iránt támasztani kell, az, hogy tudománya színvonalán álló becsületes munka legyen"*. Az előadásához mellékelt és a kongresszuson szétosztott, pontokba foglalt „Irányelvek" klasszikus tömörségű írásmű: egy adott politikai és társadalmi helyzetben kimondható és hirdethető, forradalminak beillő elvek bátor megfogalmazása.

Kauzális = okozati

Agglomeráció = egybehalmozás

Logikus = következetes, a gondolkodás törvényeinek megfelelő

Szillabus = egy előadás, vagy tanulmány gondolatmenete (vázlata)

Recidiv = visszaeső

Waltharie-Lied = a német irodalomtörténet leghíresebb emléke, latin hexameterekben írt hősmonda, szerzője egy Ekkehard nevű szerzetes, aki művét 930 körül írta.

Klopstock, Friedrich Gottlieb = (1724—1803) német író, főműve a Messiás (1748—1773) tárgya a megváltás keresztény misztériuma.

Pseudo = ál, hamis (ál-író)

Magyarországon az ilyen jegyzék annál inkább elkelne = Hat év múlva, 1913-ban Madzsar József szerkesztésében valóban megjelent az első népkönyvtári mintakatalógus, amelynek előszavát Szabó Ervin írta.

Annotated List = jegyzetes ajánló könyvjegyzék

Musterkatalog = mintakatalógus

Deplacé = nem oda való

L'art pour l'art = művészet a művészetért

KÁVÉHÁZAK ÉS KÖNYVTÁRAK

Cikk az első budapesti nyilvános könyvtár megnyitása érdekében.

Numerus clausus = zárt szám, amelynél többet nem engedélyeznek.
Kat' exochén = kiváltképen, különösen
Licensing bill = engedélyhez kötött működés
Wein und Bierstube = borozó és söröző
Kaffeekränzchen = kávézó összejövetel, kávédélután

KÖNYVIPAR ÉS NYILVÁNOS KÖNYVTÁRAK

Cikk az első budapesti nyilvános könyvtár létesítése ügyében.

Eminenter = elsősorban

EGYESÜLT ERŐVEL

Cikk a községi nyilvános könyvtár megnyitása érdekében.

GULYÁS PÁL: A NÉPKÖNYVTÁRAK SZERVEZÉSE, FENNTARTÁSA ÉS KEZELÉSE

Az a mód, ahogyan Szabó Ervin az elmaradott magyar könyvtárügy problémáihoz nyúlt, a forradalmár attitüdje volt. Úgy nyúlt hozzájuk, hogy mindig az egész magyar könyvtárügyet látta. Könyvtári programjához külön stratégiai terve volt. Legalábbis ez tükröződik könyvtárosi küzdelmeiből. Ilyen ez a könyvkritika is.

Brown-féle könyvtári kézikönyv = Brown, James Duff, londoni könyvtárigazgató Quinn társaságában, 1898-ban kidolgozott szakrendszere szerint a szakokat számok hozzáadásával, tetszésszerinti tárgyi egységekre bonthatjuk. Kategóriatáblázatában 975-féle folyamatot sorol fel egy-egy számjegy kíséretében.

A MODERN KÖNYVTÁRÉPÍTÉS NÉMELY ELVÉRŐL

A következő lépése Szabó Ervinnek az építészek számára tartott, nyomtatásban is megjelent előadása volt. Kiemelte benne a könyvtárhasználat jó megoldásának problémáját. Megmagyarázta, hogy a modern közművelődési könyvtárnak sok nyilvános helyiségre (előadóteremre, szemináriumi termekre, kutató szobákra, laboratóriumra) van szüksége. Új architektúrát, bátor megoldást követelt. Ezt mondta: *„És ha a sajátképeni nyilvános helyiségek száma az épület külső és belső architektúrájára új jelleget kényszerít, a szabad oktatás céljait szolgáló helyiségek olyan terjedelme, amilyen a főváros programmjában van előírva, még továbbmenő követelményeket támaszt az új architektúra iránt".* A tanulmány a nyilvános könyvtár követelményeit fejtegeti.

Handbuch der Architektur = az építészet kézikönyve
Public library = nyilvános könyvtár.
Gloire = dicsőség
Safe deposit = páncélszekrény letét
Differenciál = különbséget tesz
Vacuum cleaner = porszívó gép
Tudóskönyvtár = tudományos könyvtár
Gentlemanekre = előzékeny, udvarias emberekre
Blasphemiaként = szentségtörésként, istenkáromlásként
Michael Servet máglyája = Servet, spanyol származású orvost, eretneksége és szociális tanai miatt Kálvin 1553-ban, Genfben máglyára vettette.

A BIBLIOGRÁFIA SZÜKSÉGE MAGYARORSZÁGON

Sz. E. ebben a cikkében felveti ezt a már régen aktuális kérdést és annak fontosságát.

Congress Library = Kongresszusi könyvtár, Washingtonban. Az USA nemzeti könyvtára.

Schlagwörterbuch = tárgyszavak könyve

Internacionales Institut für Bibliographie = Nemzetközi Bibliográfiai Intézet.

Petrik és Kiszlingstein = Petrik Géza könyvkereskedő és bibliográfus (1845—1925) 1888-ban kiadta Magyarország Bibliographiája 1712—1860 c. négykötetes, majd a Magyar Könyvészet 1860—1875 c. munkáját, amelynek folytatója Kiszlingstein Sándor könyvkereskedő volt, az 1890-ben kiadott kétkötetes 1876—1885 közötti könyvkiadás feldolgozásával.

Corvina = a magyarországi könyvkereskedők könyvészeti folyóirata 1878—1951 között.

MIT OLVASNAK ÉS MIT OLVASSANAK

Ez a kis tanulmány a Népmivelés c. folyóirat könyvtárüggyel és szabadtanítással foglalkozó különszámában jelent meg a fejlett és fejletlen olvasó és a könyvtár viszonyáról. A cikk a könyv terjesztésének kérdéseit is tárgyalja.

Graduált = tudományos képesítésű

Sombart, Werner közgazdász = (1863—1941) a század elején marxista, majd később megalkuvó.

Hofmann, Walter = a dresden-plaueni közművelődési (nyilvános) könyvtár vezetője

Expanzivitás = terjeszkedés

HOGYAN HASZNÁLJUK A BUDAPESTI KÖNYVTÁRAKAT?

A szabadelőadás anyaga, amely nyomtatásban nem jelent meg és csak vezérszavakban rögzítette le a közölt 12 pont irányelveit, — sajnos — elveszett, sehol sem lelhető fel.

Lubbock = egykor híres „100 legjobb könyve" a világ legfontosabb, örökéletű és az emberiség által nem nélkülözhető könyveit sorolja fel, amelyek semmiféle elemi katasztrófa folytán meg nem semmisülhetnek. Ezt a „szellemi játékot" már előtte is űzték, de később is sokan utánozták. (Gyalui Farkas: Legkedvesebb könyveim, Kőhalmi Béla: Könyvek könyve, Az új könyvek könyve, Hamvas Béla: A száz könyv. stb.)

Intra et extra = belül és kívül

MIT AKAR A KÖNYVTÁRI SZEMLE?

Novum = újdonság

SZÖVETSÉGÜNK KÖZGYŰLÉSÉHEZ

A Pécsi kongresszus óta (1907) újra csak 1913-ban hívták össze Sopronban a magyarországi Könyvtárak és Múzeumok Szövetségének kongresszusát, amelyen azonban kizárólag csak vezetőállású tagok vehettek részt.

Open access = nyílt polc

A TÁRSADALOMGAZDASÁGTANI BIBLIOGRAPHIA

Regisztrál = nyílvántart

Barcza Imre = közgazdász író, a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara könyvtárosa (1880—1938.)

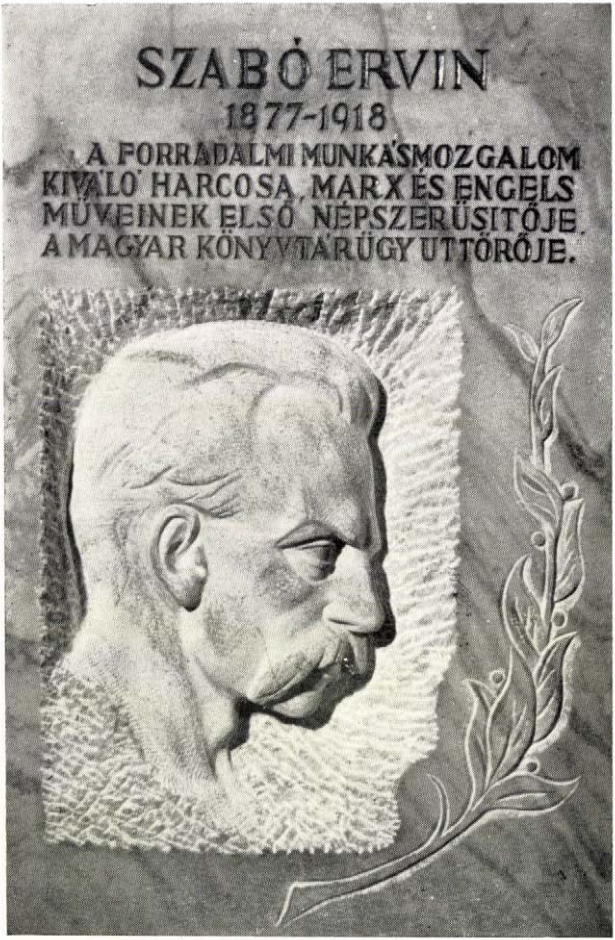

Kis Kovács Gyula domborműve

Varró István = jogi doktor, a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara titkára, könyvtárosa.

A MAGYAR TÖRTÉNELMI BIBLIOGRÁFIA TERVÉHEZ

Haute finance = pénzarisztokrácia

ÚJ VÁROSI KÖNYVTÁR DEBRECENBEN

Une bibliothèque... = a könyvtár azokat a könyveket jelenti, amelyeket olvasnak.

Dienes László = egyetemi tanár (1889—1953.) 1946-tól a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár igazgatója. Pályáját Szabó Ervin alatt kezdte.

NÉHÁNY SZÓ A MAGYAR SZOCIALISTA KÖNYVBARÁTSÁGRÓL

dr. Krejcsi Rezső gazdag könyvtárát... = Lásd: Kőhalmi Béla: dr. Krejcsi Rezső könyvtára. (Könyvtári séták II.) Könyvtári Szemle. 1914. 3. p. 88—91.

II.

SZABÓ ERVIN VÉLEMÉNYE A MÚZEUMOK ÉS KÖNYVTÁRAK ORSZÁGOS TANÁCSÁNAK EMLÉKIRATÁRÓL

1910 február 19-én Wlassics Gyula elnök aláírásával a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsától (a könyvtárügyek akkori állami csúcsszervétől) átirat érkezett Bárczy István polgármesterhez. Az átirat tartalmazta Wlassics Gyula

levelét, amelyben angol-amerikai példákra hivatkozva, felhívta a főváros vezetőségét egy budapesti közművelődési könyvtárhálózat kiépítésének megindítására. Mellékletként Ferenczi Zoltán „A könyvtárak, mint a közművelődés eszközei" című és Gulyás Pál: „A népkönyvtárak szervezése, fenntartása és kezelése" c. tanulmányai szerepeltek. Wlassics átiratában nyomatékkal hívta fel ezekre a művekre az illetékesek figyelmét. Az átiratot Szabó Ervinnek, a Fővárosi Könyvtár főkönyvtárosának adták ki véleményezésre.

Public library = nyilvános könyvtár
Kooperáció = együttműködés

AZ ÚJ FŐVÁROSI KÖNYVTÁR

Perspektíva = kilátás, távlat, távlati kép
Ballagi Aladár = történetíró, (1853— 1928.)
Bárczy István = Budapest polgármestere, (1866—1943.) Szabó Ervin barátja, Szabó Ervin közművelődési nyilvános könyvtár létesítéséről alkotott terveinek lelkes támogatója.

EMLÉKIRAT

Bécsi évei döntően befolyásolták Szabó Ervin későbbi pályáját. Ott ismerkedett meg a munkásmozgalommal s ott ismerkedett meg a merőben társadalmi kezdeményezésből létrehozott Centralbibliothekkal. *Eduard Reyer* egyetemi tanár volt ennek a megszervezője, aki mögött ott volt a bécsi szabad szellemű értelmiség színe-java. Sz. E. ezt az intézményt tanulságosan elemezte később híressé vált „Emlékirat Községi Nyilvános Könyvtár létesítéséről" c. munkájában, amelyet itt közlünk.

Bárczy István, a fiatal, nagy koncepciójú polgármester, miután rendbetette a főváros iskolaügyét, új iskolákat épí-

tett, megalapította a fővárosi Pedagógiai Szemináriumot, melyhez később — Szabó Ervin kezére adva — szakkönyvtárat is csatolt, majd megbízást adott Szabó Ervinnek: készítsen Emlékirat-ot egy nagy nyilvános könyvtár létesítéséről.

Az Emlékirat (1910) és a hozzá csatlakozó két tanulmány („A modern könyvtárépítés némely elvéről", „A városi múzeumok feladatai és a Fővárosi Múzeum", továbbá egy végletekig lecsiszolt, kristálytiszta cikk: „Mit olvasnak és mit olvassanak") a modern problémákkal foglalkozó könyvtártudomány tartós emlékei. Időtálló művek talán éppen azért, mert rajtuk van a kor jegye. Mintái annak a írásműnek, amely hiánytalan tudományos apparátussal, a legegyszerűbben magyaráz meg a napi sajtóban soha meg nem tárgyalt tudnivalókat a modern könyvtárügyről. Egy addig „titkos", mert csak a céhbeliek, beavatottak előtt ismert tudomány fogalmait teszi érthetővé az egyszerű polgár számára. Az Emlékirat olyan írásmű, amely felnyitja a szemét az egyszerű olvasónak, de fel is lázítja ezt az olvasót. Felsorolja a hivatalos közművelődésügyben követett struccpolitika bűneit, meggyőzi a zsugori és szűklátókörű nagypolgárt arról, hogy a géptechnikán alapuló nagyiparnak és az intenzív mezőgazdaságnak szüksége van olyan műveltebb emberfőkre, akik a modern gépeket kezelni tudják, képesek elvégezni az összetett gyártási folyamatokat. Gazdag dokumentációval meggyőzi az értelmiséget és a tudósokat arról, hogy régi tudós könyvtáraink, miután átaludták a természet- és társadalomtudományok viharos fejlődésének szakaszát, kooperáció útján még behozhatnak egy-két lépést. Mint alkalom-diktálta becsületes írásmű a fővárosi közgyűlés kis- és nagypolgárai számára, akik csak számokban gondolkoznak, kimutatja, hogy a közművelődési könyvtárakra fordított, szétszórt összegek összevonásával és a kölcsöndíjjal a polgárság megterhelése nem lesz veszedelmes méretű. Óvatos és megfontolt írásmű, de

semmit nem ad fel azokból a könyvtárpolitikai elvekből, amelyeket a pécsi szabadtanítási kongresszuson hirdetett. Határozott és emelt a hangja, amikor arról beszélt, hogy kiknek készüljön a nagy, nyilvános könyvtár és milyen legyen a színvonala.

Hughes, Thomas angol író = (1822—1896.), pedagógiai regényeket is írt.

Judicium = ítélőképesség

Individualitás = egyéniség

Penzum = feladat

Con amore = szeretettel, lelkesen

Expanziv = terjeszkedő

Attributum = valaminek az elválaszthatatlan tulajdonsága

Magyar Minerva = a magyarországi múzeumok és könyvtárak címkönyve. Első évfolyama 1900-ban jelent meg.

Lumpenproletár = züllött szegényember

Book-hunter = könyvgyűjtő, aki a könyvtárt arra kényszeríti, hogy a tudományos és irodalmi szempontok mellőzésével ritkaságokat szerezzen be.

Reference library = tájékoztató könyvtár

Ezsébet Népakadémia = a „magyar nép Közművelődési Csarnoka", alakult 1902-ben, Budapesten. Célja: a népművelés fejlesztése. Első közgyűlését 1904 május 14—15-én tartotta. Alapította a Szabad Liceum néhány lelkes hallgatója.

Settlement = emberbaráti szociális-telep Angliában és Amerikában

Volksheim = népház

Konkluzió = összegezés

Funkcionál = működik

A budapesti nyilvános könyvtár megalapításának története = Az első ilyen könyvtárat Frank Ignác próbálta megteremteni 1850-ben. 1872-ben tervbe vették a budapesti fővárosi tanácsnál, hogy egy „polgári könyvtár" számára emelnek épületet. A terv azonban meghiusult, mert a Frank-féle könyvtár anyagának nagyobb része az Egyetemi Könyvtárba került, míg a kisebbik rész a Statisztikai Könyvtárba olvadt. 1892-ben Rácz Károly a főváros közgyűlésén egy városigazgatási könyvtár létesítését javasolta. 1893-ban Toldy László dr. főlevéltárnok akart városi könyvtárat létesíteni a fővárosi Levéltár keretén belül. 1900-ban Kőrösy József, a

statisztikai hivatal vezetője javasolta, hogy a hivatal könyvtárát nyilvánítsák közkönyvtárrá. 1903 január 21-én a főváros közgyűlése a fővárosi statisztikai hivatal könyvtárát Fővárosi Könyvtárnak nevezte el.

Gulyás Pál = múzeumi könyvtáros (1881—)

Contre-coeur = nem szívesen, kénytelen-kelletlen

Policziális jellegű könyvtár = A Polizeiwissenschaft, a 18. századi államigazgatás-tan értelméből alakított meghatározás

Kolumna = oldal hasáb (nyomdai meghatározás)

A föld legjobban ellátott könyvtárainak táblázatát = lásd a 472. oldalon

Szupponálja = feltételezi

Specifikált = szakosított

Ad personam = személy szerint

Szubvencionál = pénzügyileg támogat

Inszinuáció = gyanusítás

Lassalle Ferdinánd = (1825—1864.) a német munkásmozgalom egyik megalapítója, aki lebecsülte a munkásmozgalom gazdasági és szakszervezeti jelentőségét.

Warheit und Gerechtigkeit... = Az igazság és igazságosság még az ellenféllel szemben is — ezt elsősorban a munkásosztálynak kell mélyen a tudatába vésnie, — az első kötelessége az embernek.

KÖZSÉGI NYILVÁNOS KÖNYVTÁR LÉTESÍTÉSE ÜGYÉBEN...

A Szabó Ervin és Bárczy István által kitervelt stratégia szerint a következő lépés az Emlékirat megvitatása volt a tudósok és közéleti emberek fórumán. A közvélemény megnyerése lett volna a cél, de csak azok jöttek el és vettek részt a vitában, akiket nem kellett meggyőzni és nem azok, akik a közgyűlés „voksai" felett rendelkeztek, a kerületi városatyák. De már ezen az értekezleten is, amely nagyban és egészben jól fogadta a tervet, felmerült az ellenagitáció bajt hozó érve abban a kérdésben, hogy a megépülő közművelődési könyvtár társadalomtudományi jellegű is legyen.

A marxista Diner-Dénes József jól rátapintott a kérdés felvetésének veszélyére. Ezt mondta: *„Óvakodjunk attól, hogy e kérdések vitatásába és megoldásába belemenjünk anélkül, hogy azok, akiknek e kérdések megoldásánál szavuk van, elméletileg teljesen fel ne legyenek készülve"*. 1910 júniusában még lehetett erről a kérdésről a kölcsönös jóhiszeműséget feltételezve vitatkozni, két évvel később, a „véres csütörtök" után már nem.

AZ ÚJ FŐVÁROSI KÖZKÖNYVTÁR DOLGÁBAN

A könyvtáros Szabó Ervin életének két nagy tanulsága: jó könyvtárral kell harcolni a könyvtárügyért és a könyvtárért a könyvtáron kívül is harcolni kell.

Erről szól ez a cikke.

A tudományosság és a szakszerűség köpenyegébe burkolva a „Magyar Könyvszemlé"-ben, a Nemzeti Múzeum könyvtárának (ma Országos Széchényi Könyvtár) akkor haladásellenes szellemet képviselő folyóiratában jelenik meg a konzervatív körök éles politikai ellenvéleményét tükröző első nagyszabású „bírálat" az Emlékiratról. „AZ ÚJ FŐVÁROSI KÖNYVTÁR TERVEZETE" címen Gulyás Pál múzeumi könyvtáros, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának népkönyvtári előadója foglalkozott húsz teljes oldalon az Emlékirat állításainak gondos „megcáfolásával". Már ebben az első támadásban megtalálhatjuk úgyszólván minden olyan vádaskodás magját, mely később érte Szabó Ervint és könyvtárát. Ugyanekkor ez a cikk kifejezte az uralkodó osztályoknak a könyvtár demokratikus irányú fejlesztésével szemben elfoglalt álláspontját is.

A Magyar Könyvszemle következő számában még helyet kapott Szabó Ervin válasza, amelynek címe „Az új Fővárosi Közkönyvtár dolgában" volt. Szabó Ervin cikkére Gulyás Pál

újra válaszolt (Magyar Könyvszemle. 1910. p. 358.), a következőket írva: „Valamely könyvtár irányzatossága nem abból áll, hogy kizárólag egyetlen párt írásait gyűjti, mert... nem nevezhető okosnak, aki mellőzi azt, ami az ellentáborban történik." — A reakciós ideológia, mint ebből is kitűnik, nem tűrte meg maga mellett a marxista igazságot hirdető műveket...

(Lásd Remete László: Reakciós hadjárat Szabó Ervin, a könyvtárpolitikus ellen. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve, IV. 1949—1954. Bp. 1955. p. 69—84.)

SZABÓ ERVIN ELŐTERJESZTÉSE BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS TEKINTETES TANÁCSÁHOZ...

Előzményét lásd az Emlékiratban, a 207-265. oldalon.

FŐVÁROSI KÖNYVTÁR. MUNKAREND

A könyvtáros Szabó Ervinnek szokása volt, hogy minden munkanapján váltakozva más-más munkatárs asztalánál töltött el egy-egy órát, megbeszélve vele a közös feladatokat, az önmagával szemben is szigorú főnök, a konspirátor, a tudós barát — a munkatárssal. Művei alapján ma is kortársunk ő és az is marad, akivel vitatkozni és beszélgetni valónk van.

LEVÉL A SZERKESZTŐHÖZ

Válasz egy támadásra, melyben a harcos, baloldali Szabó Ervint hazafiatlansággal rágalmazták.

Brown, J. D. = londoni könyvtárigazgató a századforduló idején.

A NYILVÁNOS MÚZEUM ÉS A NYILVÁNOS KÖNYVTÁR ÉS FŐISKOLA

Az itt közölt *befejező rész* „A városi múzeumok föladatai és a Fővárosi Múzeum" címmel, önálló kötetben jelent meg. Ennek a 69 oldalas tanulmánynak teljes anyagát *gyűjteményünk függelékében* közöljük, mivel nem tartozik közvetlenül sem a *könyvtári*, sem az *irodalmi* csoportosításba. Ezt a „befejező részt" azonban, külön kiemelve azért közöljük itt, a könyvtári részben, mert fontos egykori dokumentuma egy budapesti kultúrközpont felállításának.

Azt a heroikus küzdelmet, amelyet Szabó Ervin vívott — sajnos, eredménytelenül — az önálló nyilvános könyvtár létesítéséért, az első világháború bénította meg. Ez a tanulmány volt az utolsó, amelyben az önálló nyilvános könyvtár épületének felépítését sürgette.

Maga a hely = az egykori Tisza Kálmán térnek, a mai Köztársaság térnek, a Mező Imre út felé eső része.
Autonómia = önállóság, önkormányzat

A NYILVÁNOS KÖNYVTÁR

Könyvtári pályája utolsó szakaszában — egyben életének utolsó négy évében — Szabó Ervin arra törekedett, hogy megteremtse szépen fejlődő, egyre látogatottabb könyvtárában egy széles hálózati rendszernek a k e r e t é t. Ennek a szervező munkának oroszlánrészét barátjára és munkatársára: *Madzsar Józsefre* bízta. Hamarosan meg is nyílt két fiókkönyvtár, mindkettő külső városrészben. A mai széleskörű fiókhálózat technikájával és berendezéseinek formáival ma is a *régi* keréknyomokon halad.

Madzsar József orvos, majd könyvtáros = (1876—1938.) a Fővárosi Könyvtár egyik vezetője, aki a Horthy-fasizmus terrorja elől a Szovjetunióban kapott menedéket.

PELLENGÉR — RADIKÁLIS HIVATALFŐNÖK KEZELÉSÉBEN

Quantité négligeable = elhanyagolható mennyiség
Radikális = erélyes
Emfázissal = hévvel
Über Motive... = Indíték dolgában nincs helye a szervezésnek
Feminista = a nők egyenjogúságának harcos híve

III.

A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR

Demológia = néptan, népismeret
Ethnológia = egyetemes néprajz
Antropológia = embertan

A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR 1907-BEN

A Fővárosi Statisztikai Hivatal könyvtárában 1904—1910 között végzett, úgynevezett „csendes" munkája mellett Sz. E. meglátta, hogy helyes volna egy társadalomtudományi könyvtárnak az alapjait is lerakni, azt az irodalmat gyűjtve, mely a társadalom mindennapi problémáival foglalkozik. Első ilyen jellegű összegező bibliográfiai kiadványát 1907-ben adta ki. Ezzel megkezdte a fővárosi társadalomtudományi anyag feltárását a kutatók előtt úgy, hogy a szakkatalógus anyagát részekre bontva jelentette meg.

Anregolta = ösztönözte.
Közgazdasági Lexikon = Szerk. Halász Gyula és Mandello Gyula. I—III. kötet. Bp. 1898—1901. Pallas kiadás.
Handwörterbuch der Staatswissenschaften = Államtudományi enciklopédia
Mühlbrecht, Otto = (1838—1906.) neves német bibliográfus

Stammhammer, Josef = német könyvtáros és bibliográfus a múlt század végén

Kritische Blätter für die gesamten Sozialwissenschaften. = Berlin. I. évf. Megjelent 1905-ben.

A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR 1908-BAN

Mutatis mutandis = a megváltoztatandók megváltoztatásával

A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR 1911-BEN

Budai Könyvtáregyesület = 1891—1919-ig működött, amikor könyvanyagát a Fővárosi Könyvtár vette át.

Pedagógiai gyűjtemény = a későbbi Fővárosi Pedagógiai Könyvtár, amely 1958-ban, átszervezés folytán elszakadt a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtártól.

A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR 1912-BEN

Sztereotip = állandóan ismétlődő

Népopera = a mai Erkel színház

Deák Ferenc könyvtár = az Almássy téren, önálló épületben megnyílt, 2. számú kerületi könyvtár elnevezése

dr. Madzsar József = (1876—1938.) orvos, később a Fővárosi Könyvtár munkatársa, aki a Horthy-fasizmus terrorja elől a Szovjetunióban kapott menedéket

Körössy Albert 50 000 koronás alapítványa = az 1913-as évkönyvben 40 000 koronaként szerepel

A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR 1913-BAN

Vis major = előre nem látott, kényszerítő körülmény, elháríthatatlan akadály

Minuciózus differenciáltságánál = aprólékos megkülönböztetettségénél

Mintajegyzék = Madzsar József: Mintajegyzék a városi nyilvános könyvtárak számára. Bp. 1913. Lantos A. kiad. 240 p.

Tisza Kálmán tér = ma Köztársaság tér

Körössy Albert 40 000 koronás alapítványa = az 1912-es évkönyvben 50 000 koronaként szerepel

TÍZ ÉV

Peripétiáit = bonyolult szövevényeit, sorsfordulatait

A KÖNYVTÁR ÉS A HÁBORÚ (1915.)

Dezorganizált = szétzilált

[ELŐSZÓ] (1917)

Mikrokozmosza = a világ kicsinyített mása

A LAKÁSKÉRDÉS ÉS A VÁROSSZABÁLYOZÁS KAPCSOLATOS KÉRDÉSEINEK IRODALMA

Enyvvári Jenő = a Fővárosi Könyvár későbbi igazgatója (1884—1958.)

ELŐSZÓ A KÖZSÉGI PÉNZÜGY C. BIBLIOGRÁFIÁHOZ

Akut = hirtelen fellépő, heves, sürgős

HÁBORÚBAN — A KÖNYVTÁRI FÜZETEK ELÉ

Ezt a sorozatot a Könyvtári Szemle indította meg.

Kanti imperativus = Kant (1724—1804.) idealista filozófiájában az az emberi magatartást szabályozó belső parancs, mely cselekedeteink általános és örökérvényű erkölcsi értékét meghatározza.

Lavrov, Péter (Pjotr) = orosz szociológus és publicista (1823—1900.)

Inter arma = fegyverek között

IV.

A POROSZ ÁLLAMI KÖNYVTÁRAK LAJSTROMOZÁSI RENDSZERE

Parlamenti könyvtárossága idején jelenik meg első könyvtártudományi tanulmánya a Magyar Könyvszemlé-ben „A porosz állami könyvtárak lajstromozási rendszeré"-ről: ebben az egységes magyar katalogizálási szabályzatot sürgeti.

Instruktion für die Herstellung der Zettel des alphabetischen Kataloges = Utasítás a betűrendes katalóguscédulák elkészítéséhez

Schéma = mintául szolgáló forma

Dziatzko, Karl = (1842—1903.) neves német könyvtártudós. Legismertebb munkája: Instruktion f. d. Ordnung d. Titel im Alphabetischen Zettelkatalog d. Kgl. Universitätsbibliothek zu Breslau. (1886.)

Chronogramm = olyan felirat, amelyben a római számokkal kiemelt nagybetűk a benne foglalt esemény évszámát jelentik

Substantivum regens = uralkodó lényeg, a mondattanban az első alanyesetben álló főnév

MUNKÁSKÖNYVTÁRAK

A felsorolt fontosabb külföldi művek címeinek magyar fordítása:

Hugo: Les Misérables = Nyomorultak

Erckmann—Chatrian: l'Histoire d'un Paysan = (Egy paraszt története.) — Magyarul nem jelent meg.

Tolstoj: Résurrection = Feltámadás

Tolstoj: A la Recherche du Bonheur = Családi boldogság

Hugo: La Légende des Siècles = Századok legendája. (Magyarul a három kötetnek csak egy része jelent meg.)

Sue: Mystères du Peuple = A nép rejtelmei. (A 21 kötetes mű Egy proletárcsalád története évszázadokon át címmel New Yorkban jelent meg magyar nyelven 1945—1948-ban.)

Sue: Le Juif-Errant = Bolygó zsidó

Délastre: Contes de mon Village = (Az én falum meséi.) — Magyarul nem jelent meg

Kropotkine: La Conquête du Pain = (A kenyér meghódítása.) — Magyarul nem jelent meg

Nansen: Au Pole Nord = Az Északi Sarkon

Marx: Le Manifeste du Parti Communiste = A Kommunista Kiáltvány

VÁROSI KÖZIGAZGATÁSI KÖNYVTÁRAK AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

Municipal Reference Library = Városi Központi könyvtár

V.

IRODALOMPÁRTOLÁS A KÉPVISELŐHÁZBAN

Tisza, Szapáry, Wekerle, Bánffy = valamennyien miniszterelnökök voltak

Ex-lex = törvény-hatálya-nélküli, törvényenkívüli állapot
Millennium = Magyarország ezeréves fennállásának ünnepe (1896.)
Wlassics Gyula = 1895—1903-ig vallás- és közoktatásügyi miniszter

ÚJ FOLYÓIRATOK

Paradoxonokkal = ellentmondásokkal, képtelenségekkel
Affektált = mesterkélt
Sterilissé = meddővé
Újság suggestio = újságbefolyás
Sensuális = érzéki
Intuitiv = ösztönös megérzésen alapuló
Blazirtsága = fásultsága
Distinguált = választékos
Korrumpált = megrontott
Bildungsphilisterium = iskolásműveltségű ember
Gute Europäer = a jó európai
Fraternizálnak = barátkoznak
Patriotizmus = hazaszeretet
Chauvinizmus (sovinizmus) = politikai irányzat, amely a nemzeti felsőbbrendűséget hirdeti
Europäerek = európaiak
Frauenrechtler irány = a nők egyenjogúságáért küzdő irány
Intellectuelek = értelmiségiek
Differenciálódása = elkülönülése
Reláció = kapcsolat
Qualifikált = minősített, képesített
Lateiner = tanult, diplomás
Antiqua petit = nyomdai betűtípus
Grande revue = nagy folyóiratszemle
Vehemens = indulatos, heves
Subtilis = finom

Érthető, hogy Sz. E. szívesen választotta fórumává a szabad polgári értelmiség dobogóit a Társadalomtudományi Társaságban, a Társadalomtudományok Szabad iskolájában és a Galilei Körben; így lett fóruma a sajtóban a Huszadik Század és nem a Népszava, hanem a Budapesti Napló és később a szabadkőművesek alapította napilap, a Világ. A napfényen akart dolgozni, noha élete végéig nem kopott le kapcsolatairól a konspirátori jelleg. Az ifjúkori emlékek döntőek. Reyerék bécsi törekvései és sikerei arról győzhették meg, hogy egy gyökeres polgári átalakulást szocialista szövetséggel előbbre lehet vinni és ezt egy nagyvonalú könyvtárpolitikával is jól lehet szolgálni.

Teória = elmélet
Spontán = saját elhatározásából, ösztönösen, önkéntelenül
Raison d'être-je = létjogosultsága
Individuálpszichológia = Alfred Adler bécsi orvos ideggyógyászati módszere, amely szerint minden gyógyulási folyamatot a lelki élet értelmezésével gyorsíthatunk
Immanens = bennerejlő, természetéből fakadó
Absztrakciók = különállások, elvonatkoztatások
Koncipiált = fogalmazott
Stereotip = változatlan, állandóan ismétlődő
Homo oeconomicus = takarékos ember
Homo egoisticus = önző ember
Quasi dogmatörténetét = mint valami megcsontosodott tan történetét
Determináltságának = meghatározottságának
Akkumuláció = fölhalmozás
Koncentrációban = összpontosításban
Lassalleánusok = Lassalle Ferdinánd tanainak követői, a német munkásmozgalom jobboldali szárnyának megalkuvói
Mezőfisták = Mezőfi Vilmos agrárszocialista, szociáldemokrata író és politikus, országgyűlési képviselő hívei
Trade Unionisták = angol szakszervezetiek
Hirsch—Duncker-féle mozgalom = a németországi munkásszövetségek szervezetének megalapítása (1868.).

Frazeologia = kifejezésmód, szólás — kifejezéskészlet
Demonstráció = tüntetés
Deklarálja = kinyilvánítja
Filiszterség — nyárspolgárság
Autokrácia — önkényuralom
Hungerpeitsche = éhségkorbács
Wer nicht pariert: fliegt = Aki nem engedelmeskedik, az repül

A SZOCIÁLPOLITIKA MINT TUDOMÁNY

Stammhammer, Josef művének első kötete = Bibliographie der Sozialpolitik. Jena. 1897.
Legheterogénebb = legkülönfélébb

PROLETÁRKÖLTÉSZET

A következő három cikk, a Várnai Zseni verseskönyvének bírálata körül fellángolt vita nyomán keletkezett.

Soi-disant = úgynevezett

VULGÄRMARXIZMUS

Szabó Ervin vitára alkalmat adó kritikáját, melyet Várnai Zseni verseskönyvének megjelenése alkalmából írt (Nyugat. 1914. I. köt. p. 643—645.), Bresztovszky hosszabb válasziratában, mint antimarxista cikket bírálta. (Népszava, 1914, május 10.) Szabó Ervin jelen válaszában tiltakozik ez ellen a kritika ellen, majd mindketten még egy-egy rövid cikkben leszögezik álláspontjukat. (Népszava, 1914, május 31.) Ez a vita, minden valószínűséggel, az első volt nálunk, melyet az *alap* és *felépítmény* viszonyáról folytattak. Erről a vitáról írt Pándi Pál: Szabó Ervin és Bresztovszky Ernő vitája a proletárköltészetről c. cikkében. (Irodalomtörténet. 1951. p. 64—79.)

Vulgärmarxizmus = hétköznapi marxizmus
Inkriminált = vád alapjául szolgáló
Nonszensz = képtelenség
Überbau = felépítmény
Struktura = szerkezet

MÉG EGYSZER A PROLETÁRKÖLTÉSZETRŐL

Attributumai = jellemző tulajdonságai

AZ EURÓPAI KULTÚRKÖZÖSSÉG A HÁBORÚ UTÁN

Ugyancsak a Könyvtári Szemlében jelent meg Szabó Ervin munkatársának, Dienes Lászlónak: „A könyvtárak és a békemozgalom" c. hasonló témájú szakcikke, amelyben ő is a militarizmus ellen lázadt.

Intenzitással = hatásosan
Louvain, Brügge = Város Belgiumban, Nyugat-Flandriában
Raison = józan ész
Die Gelehrten sind... = A tudósok, ha valakivel nem egyezik a véleményük, azt gyűlölik és azonnal ellenségüknek tekintik
Pur et simple = tiszta és egyszerű
Aszepszis = vérmérgezést kiküszöbölő kezelés
Fowler-eke = Fowler, John angol mechanikusról (1826—1864.) elnevezett gőzeke
Jacquard-szövőgép = 1805-ben készült el Jacquard, Joseph (1752—1834.) első szövőgépe
Graham, Bell = a telefon feltalálója (1847—1922.)
Morse = Morse, Samuel (1791—1872.) az elektromos távírógép (morze) egyik feltalálója
Hughes gépei = a távíró és a mikrofon. Feltalálójuk Hughes, David (1831—1900.)
Revanche = vereségért vett elégtétel
Völkerpsychologie = néplélektan
Axioma = alapigazság

SZABÓ ERVIN VALLOMÁSAI OLVASMÁNYAIRÓL

Filantrópikus = emberbaráti
Individualisztikus = egyénies
Man sollte alle Tage... = Minden nap egy kis dalt volna jó hallani, szép költeményt olvasgatni, vagy valami kitűnő festményt nézegetni, ha egyáltalán lehetne, néhány értelmes szót is váltani.

MUNKÁSKÉPZÉS ÉS MUNKÁLTATÓÉRDEK

Szabó Ervin, amikor nem tudta kiharcolni a könyvtárpalotát felülről, a város szűkmarkú virilistáitól, — megkísérelte tervét a fiókok rendszerével, alulról kiépíteni annak a rétegnek a számára, amelyik ezt legjobban megbecsülte. 1917-ben cikket írt az iparbárók lapjába, a Magyar Gyáripar-ba „Munkásképzés és munkáltatóérdek" címmel. Amikor arról beszél ebben a brosúra-formában is megjelent cikkben, hogy a háború után esedékes „ipari újjászervezés" idején a nagyipari nevelés rendszerében fontos tényező a nyilvános könyvtárügy, fejükre olvassa a tőke nagyurainak, hogy ez az ügy a nagyipar részéről eddigelé semmiféle támogatásban nem részesült. A könyvtáros-propagandista beszél ott, a cikk utolsó soraiban.

Sabó Ervin elgondolása az volt, hogy a nagy üzemeink szomszédságába telepített fiókkönyvtárai számára megszerezhető az az összeg, amit egy, a korral haladó gyár üzemi könyvtárra szán, — ha szán.

Specifikus = sajátos
Taylorizmus = Taylor, amerikai mérnök tudományos munkamódszere, amely szerint, ha a munkafolyamatot célszerűen részekre bontjuk, fokozhatjuk a termelést
Munkásproduktivitás = a munkás termelékenysége
Efficiency engineer = a munka termelékenységét ellenőrző technikai szakember (mérnök)
Produktivitás = termelékenység

Utilitárius = haszonelvű
Diszkusszió = vita, megvitatás

MŰVELTSÉG ÉS KULTÚRA

Szabó Ervin mint forradalmár rövid, de gazdag élete során nem végezhette el azt, amire életét feltette, — de mint tudós és könyvtáros sokat teljesített a vállaltakból. Igaz ember volt, aki vallotta és életével példázta azt, hogy a tudással együtt vállalni kell, ami a tudás sajátos vonása: a felelősségérzetet.

Banuzság = műveletlenség
Extátikusok = elragadottak, önkívületben levők
Vitustánc = az idegbetegség egyik fajtája
Szférában = érdekkörben, hatáskörben
Pro foro interno = a lelke mélyén
Heroikus — hősi

Függelék:

A VÁROSI MÚZEUMOK FÖLADATAI ÉS A FŐVÁROSI MÚZEUM

1911-től 1914-ig a vajudás állapotában leledzett a Nyilvános Könyvtár és a Szabad Főiskola felépítésének ügye. A költséges terv a bizottságok, majd a városházi „törzsfőnökök" elé került. Megindult a kerületek vetélkedése, nevetséges aggályok hangzottak el: a központba helyezendő középület zavarja a keresedelem életét; minek egy közművelődési könyvtárnak a drága telek? Adjunk át inkább közteret, az olcsóbb; ám ez ellen is felzúdultak. A tervek és elképzelések hónapról hónapra változtak: Kálvin tér, Központi Városháza belterülete, Szalay utcai üres telkek, Tisza Kálmán tér (ma Köztársaság

tér) stb. A terveket keresztezte más is: csodálatos egybehangzással a klerikálisok és a Vázsonyi-féle demokraták egy kürtből fújták a gyanúsítást: *„itt a radikálisoknak és a szociáldemokrácia forradalmi szárnyának akarnak palotát ajándékozni"*, még a végső — senkit ki nem elégítő — döntés előtt (hogy t.i. a Palota a mai Köztársaság tér déli oldalára kerüljön) történt, hogy múzeumi részről is, jelentkeztek igények. A Történelmi Múzeumot és a Bárczy által megalapított Modern Galériát szerették volna egyesítve tető alá hozni. Szabó Ervin Meller Simonnal, a Szépművészeti Múzeum nagynevű igazgatójával beszélte meg a két, illetőleg három nagy kultúrintézet közös elhelyezésének kérdését. Így született meg *A városi múzeumok föladatai és a Fővárosi Múzeum* c. tanulmánya 1913-ban, utolsó kísérletként arra, hogy az új könyvtár méltó központi elhelyezését egy nagy kultúrcentrum keretében biztosítsa.

De a terv sem a nagy elgondolásban, sem az eredeti, kisebb keretben nem lelkesítette a közgyűlés polgárait, annál többet foglalkoztak a sajtóban is azzal a váddal, hogy a *felforgatásnak készülnek palotát emelni.* Az első világháború előtti utolsó közgyűlés elé a terv a mai Köztársaság téri elhelyezés javaslatával került, de ebben a formájában is megbukott, mert a demokrata párt vezére, Vázsonyi kiadta a jelszót: *„nem adunk Szabad Iskolát Szabó Ervinnek!"* Példa nélkül áll a könyvtárügy történetében, hogy egy fejlődő világvárosnak nemcsak a művelt közönsége és nem csupán kutatói, hanem minden dolgozója is elesett a tanulás műhelyétől egy teljesen alaptalan gyanúsítás miatt.

Goethe-idézet: Wie viele Jahre muss... = Hány évig nem szabad semmit sem tenned, míg megtanulod, hogy mit és hogyan kell csinálnod

Kremmer Dezső = (1878—1926.) könyvtáros, 1920-tól a Fővárosi Könyvtár igazgatója

Auspicium = kilátás (a jövőre), előjel

Snobizmus = nagyképű, előkelősködő
Objektum = létesítmény
Gehe vom Häuslichen... = Indulj ki a hazai (szűk) viszonyokból, de ha bírod, hódítsd meg az egész világot
Lokális couleur = helyi szín, jelleg
Suum cuique = mindenkinek (megadni) a magáét
Specifikus = különleges
Attributum — elválaszthatatlan tulajdonság
Prehisztórikus = történelemelőtti
Interieur = valaminek (szobának, teremnek) a belseje
Mutatis mutandis = a megváltoztatandók megváltoztatásával
University extension = szabadegyetem
Quattrocento = XV. század
Offen (helyesen Ofen) = Buda német neve
Apokrif = nem hiteles (hamis)
Cicerone = idegenvezető

Illusztrációk jegyzéke

1. Szabó Ervin. Hilberth Irén festménye 16
2. Szabó Ervin. Sárdy Károly linoleummetszete 30
3. Szabó Ervin. CURRICULUM VITAE-jének hasonmása 31
4. Szabó Ervin. A modern könyvtárépítés némely elvéről c. művének címlap-hasonmása. 1911. 128
5. Szabó Ervin kinevezése a Székesfővárosi Könyvtárhoz. (Fővárosi közlöny.) 192
6. Szabó Ervin. Kőhalminé, Christianus Janka felvétele 208
7. Szabó Ervin. Emlékirat községi Nyilvános Könyvtár létesítéséről Budapesten c. művének címlap-hasonmása. 1910. 224
8. Szabó Ervin. Szamosi Soós Vilmos szoborműve. 1913. 288
9. Szabó Ervin a hivatali szobájában. (Pikler Blanka hagyatékából.) 352
10. A Könyvtári Füzetek I. számának címlapja. 1916. ... 424
11. Szabó Ervin első könyvének címlapja. 1900 428
12. Szabó Ervin plakett 1918-ból. Murányi Gyula műve 528
13. Szabó Ervin egyik külföldön megjelent könyvének címlapja. (Gand. 1912.) 612
14. Szabó Ervin sírja a Farkasréti temetőben 704
15. Szabó Ervin emléktáblája a Könyvtár falán. Kiss Kovács Gyula domborműve. 1954. 720

TARTALOMMUTATÓ

Révész Ferenc: Előszó 5
Kőhalmi Béla: Szabó Ervin a könyvtáros 7
Curriculum vitae 31

I. *A könyvtári munkával foglalkozó cikkek és tanulmányok:* 37

A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara könyvtára katalógusának előszava (1902) 39
Megjegyzések dr. Arnim Graesel: Handbuch der Bibliothekslehre c. könyvéhez (1902) 52
Rövidített decimális táblázat (1903) 63
A Társadalomtudományi Társaság Pulszky Ágost könyvtára katalógusának előszava (1903) 67
Az Egyetemi könyvtárról (1907) 68
Társadalomtudományi bibliográfia (1907) 84
Általános irányelvek népkönyvtárak könyveinek megválogatására (1907) 87
Kávéházak és könyvtárak (1910) 99
Könyvipar és nyilvános könyvtárak (1910) 105
Egyesült erővel (1910) 108
Könyvkritika Gulyás Pál: A népkönyvtárak szervezése, fenntartása és kezelése c. művéről (1910) .. 112
A budapesti könyvtárügy statisztikája (1910) 118
A modern könyvtárépítés némely elvéről, tekintettel a főváros terveire (1911) 129
A bibliográfia szüksége Magyarországon (1911) .. 146
Mit olvasnak és mit olvassanak? (1911) 151
Hogyan használjuk a budapesti könyvtárakat? (1912) 157
Részlet a „Mit akar a Könyvtári Szemle?" c. cikkből (1913) 159

Szövetségünk közgyűléséhez (1913) 161
A társadalomgazdaságtani bibliographia (1913) 166
A magyar történelmi bibliográfia tervéhez (1914) .. 173
Új városi könyvtár Debrecenben (1915) 175
Néhány szó a magyar szocialista könyvbarátságról (1916) 180

II. *A Fővárosi Könyvtárral kapcsolatos cikkek és tanulmányok* 187

Szabó Ervin véleménye a Muzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának emlékiratáról (1910) 189
Az új fővárosi könyvtár. [Interjú Szabó Ervinnel.] (1910). 204
Emlékirat községi Nyilvános Könyvtár létesítéséről Budapesten (1910) 207
Községi nyilvános könyvtár létesítése ügyében a Központi Városházán, dr. Bárczy István polgármester elnöklete alatt 1910 június 20-án tartott szakértekezlet jegyzőkönyvének Szabó Ervinnel kapcsolatos részei (1910) 266
Az új Fővárosi Közkönyvtár dolgában (1910) 275
[Dr. Szabó Ervin főkönyvtáros] Előterjesztése Budapest Székesfőváros tekintetes tanácsához a Fővárosi Könyvtárnak községi nyilvános könyvtárrá fejlesztése tárgyában (1911) 293
A Fővárosi Könyvtár tervpályázata (és valami a zsürikről). (1911) 302
Fővárosi Könyvtár. Munkarend (1912) 306
Levél a szerkesztőhöz (1913) 312
A Nyilvános Muzeum és a Nyilvános Könyvtár és Főiskola (1913). Részlet A városi muzeumok földadatai és a Fővárosi Muzeum c. tanulmányból.) .. 318
A Nyilvános Könyvtár. A Deák Ferenc-Könyvtár felavatásához (1913) 321
A pellengér — radikális hivatalfőnök kezelésében (1915) 324

III. *Előszók a Fővárosi Könyvtár kiadványaihoz* 335

A Fővárosi Könyvtár (1907) 337
A Fővárosi Könyvtár 1907-ben 341
A Fővárosi Könyvtár 1908-ban 348

Jelentés a Fővárosi Könyvtár működéséről 1909-ben 354
Jelentés a Fővárosi Könyvtár működéséről 1910-ben 356
Jelentés a Fővárosi Könyvtár működéséről 1911-ben 359
Jelentés a Fővárosi Könyvtár működéséről 1912-ben 368
Jelentés a Fővárosi Könyvtár működéséről 1913-ban 373
Tíz év. [1904—1914.] 384
A könyvtár és a háború [1915.] 392
A könyvtár és a háború [1916.] 396
[Előszó.] [1917.] 401
A lakáskérdés és a városszabályozás kapcsolatos kérdéseinek irodalma. [Bevezető.] (1907) 407
[Előszó.] A községi pénzügy c. bibliográfiához (1908) 410
[Előszó.] A választóreform c. bibliográfiához (1909) 413
[Előszó.] A községi szocializmus c. bibliográfiához (1909) 415
[Előszó.] A magyar társadalomtudományi bibliográfia 1909-hez. (1910) 417
[Előszó.] Magyar Társadalomtudományi bibliográfia 1911—1912-höz. (1914) 419
Előszó Madzsar József: Mintajegyzék-éhez (1913) .. 421
Háborúban — a Könyvtári Füzetek elé (1916) 422

IV. *Külföldi könyvtárügy* 427

A porosz állami könyvtárak lajstromozási rendszere. (1900) 429
Munkáskönyvtárak. [Könyvkritika.] (1902) 448
Könyvtári törvényhozás Angliában. (1908) 451
Chicago Nyilvános Könyvtára. (1910) 452
Nemzetközi könyvtárstatisztika. (1910) 471
Az amerikai könyvtárak előnyei (1910) 479
Mi van egy amerikai könyvtárépületben? (1910) .. 479
Városi közigazgatási könyvtárak az Egyesült Államokban (1912) 481

V. *Irodalommal és munkásképzéssel kapcsolatos cikkek és tanulmányok* 485

Irodalompártolás a képviselőházban (1902) 487
Részlet a „Tanfolyamaink" c. cikkből (1902) 489
Új folyóiratok (1905.) 490

Újabb Marx-irodalom (1907—1908) 501
Vezető a munkásmozgalom irodalmában (1911) .. 539
A szociálpolitika mint tudomány (1913) 552
„Proletárköltészet" (Várnai Zseni verseskönyve alkalmából.) (1914) 556
Vulgärmarxizmus (Válasz Bresztovszky Ernőnek) (1914) 561
Még egyszer a proletárköltészetről (1914) 566
Az európai kulturközösség a háború után. (1915.) .. 569
Munkásképzés és munkáltatóérdek (1917) 582
[Szabó Ervin „vallomása olvasmányairól"] (1917.) .. 594
Műveltség és kultúra (1918) 597

VI. *Szabó Ervin könyv- és folyóirat ismertetéseinek bibliográfiája* 605

VII. *Szabó Ervin idegen nyelven megjelent könyvtártudományi és kritikai cikkeinek és tanulmányainak bibliográfiája* 611

VIII. *Függelék. A városi múzeumok föladatai és a Fővárosi Múzeum (1913.)* 621
A Városi Nyilvános Könyvtár gyászjelentése (1918) 699

Névmutató 701
Jegyzetek 709
Illusztrációk jegyzéke 742

Szabó Ervin mondásai a könyvtárakról és a könyvtári munkáról a 38, 188, 336, 486, 606 oldalon.

A munka befejezésekor külön köszönetet mondunk FÓNYI GÉZÁNÉNAK az összeegyeztetésben, RAÁB ANNÁNAK a mutatók szerkesztésében és REMETE LÁSZLÓNAK kiegészítő tanácsaiban adott munkájáért, melyekkel igen nagy segítséget nyújtottak e könyv sajtó alá rendezésénél.

KÖNYVTÁROSOK KISKÖNYVTÁRA

sorozatunk következő kötetei:

A KÖNYV DÍCSÉRETE (Kétezer év mondásai a könyvről, az olvasásról és a könyvtári munkáról.) Összeállította és jegyzetekkel ellátta: Tiszay Andor. (Sajtó alatt.)

BRAUN RÓBERT A SZOCIOGRÁFUS ÉS A KÖNYVTÁROS. Bibliográfia. Összeállította: Pór Nándorné. (Sajtó alatt.)

További kötetek:

A FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR TÖRTÉNETE. I. rész. (1904—1918.)

A GYERMEKKÖNYVTÁR. Gyakorlati útmutató könyvtárosok számára. Szerk.: Hrenkova.

KŐHALMI BÉLA BIBLIOGRÁFIA

FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR
1904
BUDAPEST